Biekorf. Jaargang 73

bron
Biekorf. Jaargang 73. E. Vercruysse en Zoon, St.-Andries 1972

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bie001197201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. BIEKORF

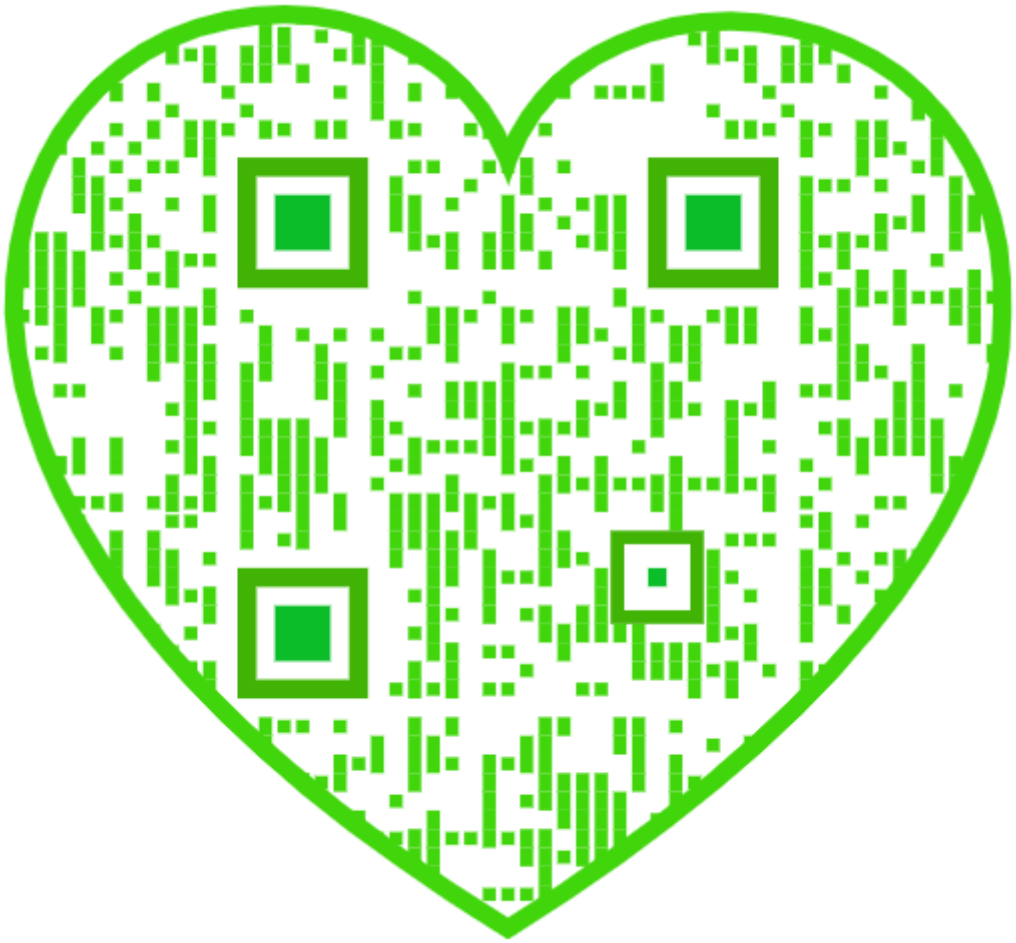

[Nummer 1-2]

Heiligenverering en lokale naamgeving in de kasselrij Kortrijk van 1350 tot 1400

I. De lokale heiligen

In ons proefschrift over de persoonsnamen in de kasselrij Kortrijk in de tweede helft van de veertiende eeuw[1] hebben we uitvoerige en gedetailleerde frekwentietabellen van de voornamen opgemaakt. Daarbij werd voor elke voornaam per gemeente de frekwentie aangegeven; van de minder zeldzame namen werd zelfs het percentage berekend. Bovendien werden ook de totalen voor elke roede van de kasselrij (er waren er vijf: Dertien parochies, Harelbeke, Menen, Tielt en Deinze) en voor de stad Kortrijk meegedeeld. Zo kwamen we tot een totaal van 12.998 naamdragers, waarvan er 9.103 een Latijnskristelijke naam droegen en 3.895 een Germaanse naam (70,03% tegenover 29,96%). Deze ± 13.000 naamdragers waren als volgt over de kasselrij verspreid: Stad Kortrijk: 2.269; Dertien Parochies: 1.800; Roede van Harelbeke: 2.317; Roede van Tielt: 3.241; Roede van Menen: 2.803; Roede van Deinze: 568. Dat statistisch cijfermateriaal maakte het ons mogelijk de populariteit van de verschisllende voornamen geografisch te vergelijken. Vooral door vergelijking van de percentages vielen die voornamen die hier of daar lokaal meer in trek waren, direkt op. In veel gevallen kon de populariteit van een voornaam door de verering van een lokale heilige worden verklaard. De heiligennamen die in onze bronnen als voornamen voorkomen, vinden we trouwens ook als namen van lokaal vereerde heiligen terug:

(1) F. Debrabandere, Studie van de persoonsnamen in de kasselrij Kortrijk, 1350-1400, onuitg. dokt. proefschrift, Leuven, 1965, XLVII + 796 blzn. (zie vooral blz. 685-697, 743-755). Werd voor het grootste deel onder dezelfde titel uitgegeven bij Familia et Patria, Handzame, 1970, 558 blzn. (zie vooral blz. 497-545).

1328 in honore beatorum *Thome* apostoli et *Blasii* episcopi el martyris in ecclesia memorata deserviendam perpetuo ad altare beati *Nicholai*[2].
1328 unam capellaniam in hac ecclesia in honorem sancti *Thome* apostoli ad altare sanctorum *Blasii* et *Nicolaii*[2].
1348 et in dicte ecclesie sanctorumque *Stephani, Laurentii, Georgii, Martini, Nicholaii, Gregorii*, sanctarumque *Marie Magdalene,... Margarete*[3].
1349 ter capelrie van den hospitale van Curtrike voer sente *Ghileine* behoerende[4] = 1399 rente sire capelrie toebehort van zente *Ghelaine*[5].
1370 inter hospitale sancti *Georgii...* et fundum *Georgii* Brune[6].
1371 in capella beate Katerine contigua ecclesie beate Marie Curtracensi[7].

1395 en leglise nostre dame a Courtrai devant laulter saint *Jaques* et saint *Christoffle*[8].

De hier genoemde namen zijn ruim bekend en verspreid, al schuilen er onder de mansnamen geen topnamen (zoals Johannes, Pieter). Jakob b.v. was de voornaam van 3,23% van de jongens en mannen uit ons materiaal. Hij dankt zijn populariteit ongetwijfeld veeleer aan Sint-Jakob van Compostella[9]. De procenten voor de overige boven genoemde heiligennamen zijn: Nicholaus 1,87%, Maarten 1,05%, Laurentius 1%, Thomas 0,52%, Joris (Georgius en Gregorius) 0,36%, Stepfaanus 0,35%. De naam Gislenus (Gelein, Lein) kwam slechts viermaal voor, maar we voegen eraan toe, dat de naam Gijzelbrecht - waarvan Gislenus een Latijnse afleiding is - bij 1,13% voorkomt. De naam Kerstoffel komt maar drie keer voor en Blasius vinden we als voornaam helemaal niet terug. Zijn vroegere bekendheid blijkt evenwel uit de toenaam Blase. Deze namen van algemeen bekende heiligen kunnen bijgevolg niet dienen om de invloed van de heiligenverering op de naamgeving te bewijzen. Zo is Sint-Maarten wel de patroon van de stad Kortrijk, maar de algemeen be-

(2) Oorkonde Onze-Lieve-Vrouwekapittel Kortrijk nr. 271 in kopie in Documenta Capituli Curtracensis V, 86-89 (Stadsbiblioteek Kortrijk, Fonds Goethals-Vercruysse).
(2) Oorkonde Onze-Lieve-Vrouwekapittel Kortrijk nr. 271 in kopie in Documenta Capituli Curtracensis V, 86-89 (Stadsbiblioteek Kortrijk, Fonds Goethals-Vercruysse).
(3) OLV 317 in Doc. Cap. 302-303.
(4) RA Kortrijk, Oorkonde OLV 320a.
(5) ARA Brussel, Rekenkamer 33.152, stadsrekening Kortrijk 1398-99.
(6) RAK, OLV 367.
(7) RAK, OLV 368.
(8) RAK, OLV 406.
(9) Vgl. 1370 ghewijst was te gane te Sente Jacobs in Comporstelle (RAK, Vierschaar 1367-80, f° 16v°). - Over heiligennamen en de eruit ontstane familienamen, zie F. Debrabandere, Van voornaam tot achternaam, Brugge, 1971.

kende heilige heeft hij geen invloed op de frekwentie van de voornaam in Kortrijk zelf. De voornaam Maarten (Maertin) is daardoor in de stad Kortrijk zelf niet frekwenter dan in de andere gemeenten.

De drie bovengenoemde namen van vrouwelijke heiligen zijn evenwel topfiguren onder de meisjesnamen. Magdalena (Madeleene, Mazeleene) is de voornaam van 1,95% van de vrouwen en meisjes. Margareta bereikt zelfs een frekwentie van 17,21% en Catharina (Kateline, Calle) 19,09%. We voegen er evenwel onmiddellijk aan toe dat Catharina in de stad Kortrijk, waar we toch precies de invloed van de Catharinakapel (gravenkapel) zouden kunnen vermoeden, slechts 17,60% haalt; dit procent zal in de periode 1392-1428 nog tot 13,02% zakken[10]. Ook hier is de lokale heiligenverering zonder nawijsbare invloed.

> De invloed van de lokale heiligen op de naamgeving wordt trouwens betwist. Zo getuigt Bach[11], dat 'Lokalheilige dabei meist und vor allem zunächst nur eine unbedeutende Rolle spielen'. Zelfs voor Vlaanderen beweert Leys[12]: 'En Flandre comme ailleurs, les saints locaux n'ont d'abord joué aucun rôle dans l'anthroponymie. Les noms des saints évêques et des missionnaires, qui ont évangélisé nos régions, y font complètement défaut avant 1225. Seul du plus grand d'entre eux, Saint Amand, le nom apparaît-il une fois vers la fin du 12e siècle. Encore s'agit-il d'un supérieur de l'abbaye fondée par Saint Amand à Gand, qui a probablement choisi le nom à son entrée au couvent'.
>
> Voor Keulen hebben we een getuigenis van Wagner[13]: 'Weit auffälliger ist die Tatsache, dass die Kölner Lokalheiligen, die doch sicherlich eine grosse Verehrung genossen, nur wenig, z.T. keinen Einfluss auf die Namengebung ausgeübt haben. So fehlen z.B. die Namen der Kölner Kirchenpatrone'. Ook voor Metz komt Jacobsson[14] tot dezelfde konklusie: 'L'influence du culte des saints locaux a dû être nulle'.

Ons materiaal - kasselrij Kortrijk in de tweede helft van de 14de eeuw - levert evenwel ondubbelzinnige bewijzen,

(10) F. Debrabandere, Kortrijkse persoonsnamen omstreeks 1400 (Werken Kon. Comm. Top. Dial. 8), Tongeren, 1958, blz. 236 en 260.
(11) A. Bach, Deutsche Namenkunde I. Die deutschen Personennamen, Heidelberg, 1953, II, 17.
(12) O. Leys, La substitution des noms chrétiens aux noms préchrétiens en Flandre Occidentale avant l'an 1225. Actes et Mémoires du Ve Congrès Internat, des Sciences Onomastiques I, Salamanca, 1958.
(13) F. Wagner, Studien über die Namengebung in Köln im 12. Jahrhundert, Göttingen, 1913, blz. 46.
(14) H. Jacobsson, Etudes d'anthroponymie lorraine. Les bans de tréfonds de Metz (1267-1298), Göteborg, 1955, blz. 22-24.

dat de heiligenverering zich wel degelijk in de keuze van de voornaam liet voelen.

Amandus

Sint-Amand wordt vereerd in Kortrijk (Sint-Amandsproosdij), Bavikhove (patroonheilige), Bellegem, Gullegem, Ingelmunster, Lowingen (Luingne), Markegem, Meulebeke, Oostrozebeke, Otegem, Spiere, Waregem, Wingene, Zwevegem[15].

De Vn. Amand komt voor in Kortrijk (3x in 1350-1400; 8x in 1392-1428), Bavikhove (1x), Bellegem (2x), Gullegem (1x), Ingelmunster (1x), Meulebeke (2x), Wingene (1x), Zwevegem (5x); bovendien nog in Dottenijs (1x, grenst aan Bellegem, Lowingen en Spiere), Harelbeke en Deerlijk (elk 1x; liggen tussen Waregem, Bavikhove, Kortrijk en Zwevegem), Lendelede (1x; ligt tussen Gullegem, Bavikhove en Ingelmunster), Wakken (1x; grenst aan Markegem), Tielt (1x; ligt tussen Wingene en Meulebeke).

De toenaam Amand of Mantin komt voor in Kortrijk, Rollegem (ligt tussen Kortrijk, Bellegem en Lowingen), Bavikhove en Ingelmunster.

Brixis

De H. Brixius (Bricius, Britius, Brictius) wordt als titelheilige vereerd in Marke en Ooigem. De Vn. komt wel niet voor in Marke, maar toch in sommige gemeenten in de buurt, nl. Kortrijk, Gullegem, Geluwe, Wervik. De Tn. (ook Brike, Brickel, Brits) vinden we bovendien in Kortrijk, Wevelgem en Wervik. De Vn. komt nog voor in Ooigem (verering!) en Tielt. We wijzen er ook op, dat de Vn. in Wervik en Geluwe samen alleen zesmaal voorkomt, tegenover viermaal in de rest van de kasselrij.

Denijs

De H. Dionysius (Sint-Denijs) wordt vereerd in Geluwe en Sint-Denijs. De Vn. Denijs komt in de hele kasselrij maar 25 maal voor (= 0,24%), in Geluwe echter elfmaal (= 6,47%!),

(15) L. Defraeye - L. Simoens, Onze heiligen in kerk en kapel. I. Bisdom Brugge, Antwerpen, 1950. - L. Simoens, Onze heiligen in kerk en kapel. II. Bisdom Gent, Aalst, 1952. - Deze beide interessante werkjes hebben we hier doorlopend geraadpleegd.

De kasselrij Kortrijk
Verering van de H. Dionysius en naamgeving *(de)nijs*

in Wervik, dat eraan grenst, viermaal (= 0,75%) en in Menen éénmaal. Dat maakt voor de gemeentengroep Geluwe, Menen en Wervik samen 16 maal (op 25x in de kasselrij) of 0,71% (tegenover 0,24% in de kasselrij). De Vn. vonden we niet in Sint-Denijs, maar wel in de buurt, nl. in Moen en Heestert.

De Tn. Denijs of Nijs komt voor in Geluwe, Wervik, Rekkem, Aalbeke, Rollegem, Kortrijk, enz. (zie kaart).

Elooi

De H. Eligius (Sint-Elooi) wordt vereerd in Kortrijk (Sint-Elooiskapel, Sint-Elooishospitaal, nu Sint-Elooiskerk)[16], Moen en Sint-Eloois-Vijve. Vgl. ook 1367 in hospitali beati Eligii in dicta villa Curtracensi = 1392 voer sente Loys = 1399 Iospitael saint Eloy[17].

De Vn. Elooi komt achtmaal voor in Kortrijk en tweemaal in Kortrijk-Buiten, samen tienmaal, tegenover slechts 28 maal in de hele kasselrij. De Vn. komt niet voor in Moen, maar in Sint-Denijs; ook niet in Sint-Eloois-Vijve, maar in Sint-Baafs-Vijve.

We stellen ook vast dat de voornaam in een groep vrij goed aaneensluitende gemeenten voorkomt: Kortrijk, Kortrijk-Buiten, Rollegem, Lauwe, Menen, Wervik, Geluwe, Dadizele, Moorsele, Wevelgem, Bissegem, Heule, Bavikhove, Izegem. Is dit misschien de invloedssfeer van de Kortrijkse Sint-Elooi? In Kortrijk kwam de Vn. Elooi in 1392-1428 17 maal voor.

Hilarius

De H. Hilarius is de titelheilige van Wevelgem; de Vn. komt voor in Gullegem (1x Laris) en in Kortrijk (2x).

Hilonius

Aangezien Sint-Hilonius de beschermheilige van Izegem is, mogen we wellicht veronderstellen dat de Vn. Lords, die precies in Izegem éénmaal en in Emelgem éénmaal voorkomt,

(16) J. De Cuyper, Stichting van het gasthuis en de kapel van Sint-Elooi te Kortrijk (1366). De Leiegouw VI (1964), 133-152. - A. Loontjens, Geschiedenis van Kortrijk. I. Overleie, Kortrijk, z.d., blz. 15. - F. De Potter, Geschiedenis der stad Kortrijk, Gent, 1876, III, 70-71.

(17) F. Debrabandere, Kortrijkse plaatsnamen voor 1400. De Leiegouw II (1960), blz. 169.

hier een verkorting zou zijn van Hilonius. Dit is trouwens de enige plaats in de roede van Menen waar de vn. Lonis aangetroffen wordt[18].

Cornelis

De H. Cornelius wordt vereerd o.m. in Kortrijk (hospitaal) en Meulebeke[19]. Defraeye en Simoens 70 noemen ook Wingene, maar zonder datering (jongere verering?).

De Vn. komt in de kasselrij slechts tienmaal voor, w.o. tweemaal in Kortrijk en achtmaal in de roede van Tielt (Tielt 4x, Aarsele 1x, Dentergem 1x, Kanegem 1x, Zwevezele 1x), in een groep gemeenten die bij Meulebeke aansluit.

De Tn. is vooral verspreid in het Kortrijkse (Kortrijk, Gullegem, Zwevegem, Harelbeke, Deerlijk).

Maarten

Sint-Maarten is de patroonheilige van Kortrijk, Aarsele en Moorsele. De Vn. Maertin kwam in Kortrijk 21 maal voor, d.i. 1,13% of heel eventjes meer dan het gemiddelde voor de kasselrij (1,05%); voor Kortrijk mogen we dus niet spreken van invloed van de lokale heilige. In Aarsele zijn er echter vijf mannen die Maertin heten (= 4,3%); ook enkele omliggende gemeenten delen in deze populariteit. In Moorsele treffen we Maertin viermaal aan (= 3,1%); ook in de buurt van Moorsele is de Vn. vrij frekwent (Geluwe 2 = 4,1%), zodat het gemiddelde voor de roede van Menen 1,43% bedraagt. Ook de Tn. Maertin komt in Moorsele, Geluwe, Wervik en Wevelgem voor.

Michiel

Sint-Michiel is de patroonheilige van Kuurne en Machelen. In Kuurne komt de naam amper éénmaal voor; er is hier dus geen sprake van invloed van de beschermheilige. In Machelen echter zijn er drie Michiels (2,6%).

Medardus

Sint-Medard is de patroonheilige van Wervik. De Vn.

(18) Emelgem werd intussen bij Izegem ingelijfd. De naam Lonis wordt nl. gewoonlijk uit Apollonius verklaard, soms uit Leonius.

(19) 't Beertje. Volkskundige Almanak voor West-Vlaanderen, 1963 (Uitg. Bond Wvl. Folkloristen), blz. 10.

Moddaerd/Medaerd/Madaerd[20] kwam maar zevenmaal voor in de hele kasselrij, nl. driemaal in Wervik, éénmaal in Dadizele en driemaal in Kortrijk. We hebben er in een afzonderlijke bijdrage[21] aan de hand van nog meer voorbeelden op gewezen dat de voornaam werkelijk beperkt is tot Wervik en omgeving (Wervik, Dadizele, Moorsele en Kortrijk). Invloed van de lokale heilige valt niet te ontkennen.

Pieter

De H. Petrus is patroon van Emelgem; de voornaam Pieter bereikt er 8,82% (tegen 6,44 in de kasselrij).

Ook van Tielt is Sint-Pieter de patroon, maar daar blijft het percentage (3,85%) ver beneden het gemiddelde.

Steven

De Vn. Stevin (Stephanus) komt 36 maal (= 0,35%) voor in de kasselrij, waarvan 18 maal in de roede van Tielt (0,75%), nl. in Tielt, Aarsele, Dentergem, Oostrozebeke, Pittem, Ruiselede. De H. Stefanus wordt nl. vereerd in Dentergem.

In veel gevallen moeten we echter toegeven dat de lokale heilige helemaal geen invloed schijnt te hebben uitgeoefend.

De H. Brixius is de patroon van Marke, maar de Vn. komt er niet voor.

Voor Sint-Denijs kunnen we nog laten gelden dat de Vn. Denijs in de naburige dorpen voorkomt, maar de andere patroonheilige van dit dorp (Fr. Saint-Genois), nl. de H. Genesius[22], liet geen spoor na in de naamgeving. Vgl. 1358 in parochia et territorio santi Genesii[23].

(20) Er is hier wrsl. een verwarring gebeurd tussen twee verschillende Germaanse namen, nl. Mada(l)-hard (waaruit Fn. Maddens) en Möd-hard (waaruit Mozart).

(21) F. Debrabandere, Medardus en Mozart. Verslagen en Mededelingen van de Sted. Oudh. Comm. Wervik IV (1969), 10-13. - Zie ook A. Viaene, Sint-Medard persona ingrata. Biekorf LXIII (1962), 399-400.

(22) S. Deseure, Geschiedenis der gemeente Sint-Denijs of Saint-Genois, Brugge, 1876, blz. 8-10.

(23) RAK, OLV 341. - We mogen trouwens veronderstellen dat Genesius (Genois) door volksetymologie ontstaan is uit Denijs (of omgekeerd), doordat de d gemouilleerd en over dzj tot zj (Fr. g) werd. Vgl. in de Beatrijs, vers 654 Gisemast, voor Dismas, de naam van de goede moordenaar; ook Dillis uit Gillis.

Elooi komt niet voor in Sint-Eloois-Vijve, maar in Sint-Baafs-Vijve.

In Aalbeke vinden we geen enkele Cornelis, hoewel de kerkpatroon er de H. Cornelius is.

Sint-Michiel is de patroon van Kuurne, maar de voornaam van Michiel troffen we er maar één keer aan (0,90% tegen 1,36% voor de kasselrij); Rumbeke, eveneens met één Michiel, schijnt niet de minste invloed ondergaan te hebben van de patroonheilige van het naburige Roeselare.

De naam Pieter wordt door 6,44% van de inwoners van de kasselrij gedragen, maar in twee gemeenten die precies onder de bescherming van de H. Petrus staan, blijft het percentage ver beneden het gemiddelde, nl. Tielt (3,85%) en Hulste (4,04%).

De titelheilige van de hoofdkerk van Menen is de H. Vedastus, maar evenmin als in de hele kasselrij was er in Menen een Vaast te bespeuren.

Zo is er in Heule ook geen Eutropius[24] of Job te vinden. Het 'nomen est omen' indachtig, zal wel niemand aan een kind de naam Job geven.

De invloed van de lokale heiligen op de naamgeving is dus wel geen algemeen geldend feit, maar onze voorbeelden hebben toch duidelijk aangetoond, dat de populariteit of de hogere frekwentie van een bepaalde naam in een bepaalde gemeente door niets anders te verklaren is dan door de heiligenverering. Bovendien hebben we kunnen vaststellen, dat zo een lokale voornaam vaak naar de omliggende gemeenten kon overslaan. De meeste van bovengenoemde heiligen werden trouwens vereerd, omdat hun de macht om een bepaalde ziekte te genezen werd toegeschreven. We kunnen ons goed voorstellen, dat er uit de naburige dorpen op bedevaart getrokken werd, om voor die heilige te 'gaan dienen'. Het is ook aan te nemen dat de naam van de heilige vaak gegeven werd uit dank voor een gunst of vermeende wonderbare genezing.

II. Geografisch beperkte voornamen

Het valt op, dat sommige voornamen alleen in een bepaalde gemeente of in een bepaalde streek voorkomen, of op een bepaalde plaats veel frekwenter zijn dan elders.

(24) Hieruit wellicht de familienaam Hiltrop.

Jongensnamen

Alexander komt 16 maal voor in de kasselrij, maar in de roede van Tielt alleen al 14 maal (Tielt 7 x, Oostrozebeke 3 x, Wakken 3 x, Zwevezele 1 x).
Elooi komt in de roede van Menen 10 maal voor, zoveel als in de vier andere roeden samen.
In de roede van Tielt heten 29 mannen Filips (Tielt 5, Aarsele 8, Wingene 7) op 53 voor de hele kasselrij.
Frans behaalt gemiddeld 0,80%; het procent is echter voor Kortrijk 1,35%, roede van Menen 1,47%, Menen 2,46%, Emelgem 1,47%, Gullegem 2,04%, Rumbeke 1,75%, Wervik 2,08%, Wevelgem 1,60%. We konden geen lokale heilige hiervoor aansprakelijk maken.
Joris, die in de hele kasselrij maar 37 maal voorkomt, werd in Meulebeke alleen 9 maal aangetroffen (3% tegen gemiddeld 0,36%).
Kerstiaen is de naam van 27 poorters over de hele kasselrij; 14 van hen wonen echter in de roede van Menen (Menen 5, Geluwe 2, Izegem 1, Moorsele 2, Wervik 3, Wevelgem 1).
Lotart, een Romaanse naam, komt alleen in de roede van de XIII parochies voor (Kortrijk-Buiten 1 x, Dottenijs 1, Herseaux 5, Lowingen (Luingne) 1, Moeskroen 5).
De frekwentie van de naam Nicolaus (Ciaeis) bedraagt voor de kasselrij 1,87%; in een aaneengesloten groep gemeenten stijgt de populariteit van deze naam echter ver boven het gemiddelde uit: Izegem 12 = 6,03%, Emelgem 5 = 7,35%, Lendelede 3 = 3,37%, Heule 4 = 3,17%, Hulste 4 = 4,04% Meulebeke 10 = 3,27%. Ook in Rekkem is de voornaam goed bekend, nl. 4 x = 3,9%, maar hier kan er invloed zijn van de lokale verering van de heilige. We wijzen er ook op dat de Tn. Claikin in Izegem voorkomt, de Tn. Colar in Hulste en Coel in Hulste en Ingelmunster. De Fn. Claeis is nu nog zeer bekend en verspreid in Izegem.
De Vn. Omaer komt alleen in Tielt voor en wel achtmaal! Een ander vb. is nog in Tielt: 1398 le femme Omar Blancavaine condist dele Must[25]. Vgl. nog 1429 meester Omaer de Poortre filius Willems van Thielt[26]; 1444 Omaer Heilbode filius Wouters van Ruuslede (Ruiselede grenst aan Tielt)[27]. We vermoeden dat er hier invloed kan zijn van gebruikelijke voornamen bij de hogere stand; een baljuw van Tielt heette b.v. Omaer van Croevelt[28].
Bij de Vn. Oste is er een zeer duidelijk verschil tussen het noor-

(25) ARA Brussel, Rekenkamer 13.812, baljuwsrek. kass. Kortrijk 1385-1399, f° 69.
(26) R.A. Parmentier, Indices op de Brugsche Poorterboeken, Brugge, 1938, I, 158.
(27) Idem, o.c. I, 316.
(28) F. Debrabandere, Studie Psnn. kass. Kortr., blz. 259, nr. 1104.

den en het zuiden van de kasselrij waar te nemen. Het gemiddelde voor de kasselrij bedraagt 0,67%. In de roede van Tielt zijn er maar twee Ostes (in Tielt zelf), wat amper 0,08% vertegenwoordigt; roede van Menen 7 = 0,31%; roede van Harelbeke 12 = 0,66%; stad Kortrijk 26 = 1,41%; roede van de XIII parochies 21 = 1,53%. In Kortrijk 1392-1428 kwam Oste 45 maal voor, of 1,49%. In de roede van Deinze is er helemaal geen Oste te bespeuren. Deze vaststelling komt goed overeen met die van Leys[29], dat de Vn. Oste in Maritiem-Vlaanderen in de tweede helft van de dertiende eeuw in onbruik raakte. Vander Schaar[30] trof de naam Ost voor het laatst in 1203 aan.
Rase daarentegen komt vooral in de noordoosthoek van de kasselrij voor. Op 26 maal in de kasselrij komt hij 18 maal in de roede van Tielt voor, in een vrij goed aaneengesloten groep van gemeenten: Pittem 4 x , Tielt 6 x, Kanegem 4 x, Aarsele 1 x, Markegem 1 x, Gottem 1 x, Poeke (of Lotenhulle, Vinkt of Zeveren) 1 x; verder Deinze 1 x. Het is jammer dat onze bronnen voor de roede van Deinze niet zeer rijk aan namen waren; ook zou het wel interessant zijn mochten we de Raas-kaart meer naar Gent toe uitbreiden. Wie weet, zou dan niet blijken, dat de betrekkelijke populariteit van Raas in genoemd gebied te verklaren is door de bekendheid van de Rasen van Gavere, op amper een tiental km. van Deinze?
Robert komt vooral in het zuiden voor, nl. op 32 maal in de kasselrij, 25 maal in Kortrijk en Roede XIII parochies (resp. 14 en 11).
Ook Simoen vinden we vooral in het zuiden, gemiddeld bereikt de Vn. 1,12%. In de roede van Deinze vinden we hem helemaal niet; in de roede van Tielt zijn er maar zes (0,25%), waarvan vier in Tielt zelf; roede van Harelbeke 19 = 1,05%; roede van Menen 28 = 1,25%; Kortrijk-Stad 30 = 1,62%; roede XIII parochies 27 = 1,97%
Tristan (8 x) treffen we alleen in de zuidwesthoek aan (Marke 2, Gullegem 2, Moorsele 1, Wervik 3).
Venant (4 x) is alleen in Wervik te vinden (4 x).
Vincent, een Latijns-kristelijke Vn., komt weer vooral in het zuiden (XIII parochies) voor. Het totaal voor de kasselrij bedraagt 45 (0,44%), maar in de XIII parochies alleen zijn er 14 (1,02%): Bellegem 1, Lauwe 2, Marke 2, Rekkem 1, Rollegem 8. In Wervik, eveneens op de taalgrens, komt Vincent 4 x voor.

Meisjesnamen

De meisjesnaam Base (5 x) komt alleen in de streek van Tielt voor (Tielt 2 x, Kanegem 1 x, Wingene 2).

(29) O. Leys, De anthroponymie van een 14e-eeuws renteboek uit Maritiem-Vlaanderen. Med. Ver. Naamk. XXIX (1953), 134-135.
(30) J. Vander Schaar, Uit de wordingsgeschiedenis der Hollandse doop- en familienamen, Assen, 1953, 95-98.

Baselie (4) vinden we alleen in Ingelmunster (1 x) en Meulebeke (3 x).
Een zeldzame naam als Geete (4 x) wordt alleen in Tielt (4 x) gegeven.
Heilsoete (8 x) vinden we alleen in Tielt en oostwaarts (Tielt 2 x, Ruiselede 2 x, Kanegem 1 x, Aarsele 1 x, Grammene 2 x).
Vijftien vrouwen in de kasselrij heetten Ysoye (Isolde) (0,5%), van wie er negen in Kortrijk woonden (2,11%). De overige vindplaatsen zijn in dezelfde streek: Marke 1, Lauwe 1, Wevelgem 2, Moen 1, Waregem 1.
Kerstine (Christina) (kass. 32 x = 1,24%) komt in de roede van Menen 12 maal (2,1%) voor, bovendien alleen in de zuidwestelijke helft van de roede (Menen 1, Wervik 2, Geluwe 5, Moorsele 1, Wevelgem 1, Heule 2). Dit is des te opvallender, aangezien de jongensnaam Kerstiaen in dezelfde gemeenten samen 13 maal voorkomt (de helft van het cijfer voor de kasselrij). Defraeye en Simoens noemen echter geen verering van een H. Christianus of Christina voor deze Streek.
Het procent van Maria ligt in Kortrijk (13,84%) veel hoger dan voor de kasselrij. In Kortrijk 1392-1428 is Maria trouwens de populairste meisjesnaam (13,34%)[31].
Roete komt alleen in Meulebeke (3 x) voor.
Een andere zeldzame naam, Saelde, is alleen in Tielt en omstreken bewaard: Tielt 1, Meulebeke 2, Ingelmunster 3, Sint-Eloois-Vijve 1.
Ook Vergine (4 x) vinden we alleen in een bepaalde hoek: Meulebeke 1, Oostrozebeke 1, Sint-Baafs-Vijve 1 en Bavikhove 1.

Aan de geografische vergelijking van de namenschat zijn nog heel wat interessante aspekten verbunden. Ze komen later nog wel eens aan de beurt.

F. Debrabandere

Duitse en Schotse wind
Op de vraag in Biekorf 1971, 127.

Het vriesweer van 1771 met zijn zure en straffe ‘duytschen’ wind zegt m.i. duidelijk dat hier de oostwind wordt bedoeld, de wind van de vorst en felle winterkou in onze gewesten.

In Bergenambacht (streek van St.-Winoksbergen) sprak men oudtijds van de *Schotse wind*, d.i. de koele en droge noordwestwind; de ‘Artoysche wind’ was de westwind, en de zuidwind was ‘de Fransche wind’.

A.J.

(31) F. Debrabandere, De populariteit van de naam Maria in Vlaanderen tijdens de middeleeuwen. Med. Ver. Naamk. XXXV (1959), 27-30.

Zeevis voor de duinenabdij in Koksijde aangevoerd uit de haven van Nieuwpoort
1568-1569

De monniken van Ter Duinen bij Koksijde leefden volgens de regel van Citeaux, d.i. wat de tafel betreft: een standvastige viskalender die alleen op bepaalde hoogtijden door een intermezzo van vleesdagen werd onderbroken. Zo was het nog in de beroerde jaren 1560, nadat de late middeleeuwen heel wat dispensaties hadden doorgelaten. De monniken van de kwijnende abdij lieten niet na op de vooravond van de terugkerende grote vastenperiodes telkens 'het laatste vlees' te vieren(1).

Het handboek van de boursier (econoom) van het klooster bewaarde voor ons de gedetailleerde opgave van de levering van zeevis van 9 Oktober 1568 tot 9 Oktober 1569. Een dokument dat de stand van de visvangst op onze kust en van de vismarkt van Nieuwpoort weerspiegelt(2).

De vis wordt geleverd, tegen de schommelende marktprijs, door Johanna Hermans, die een jaarloon van 36 pond par. ontvangt voor de regeling van de aankoop op de markt te Nieuwpoort en voor de thuisbezorging. Afzonderlijk staan een paar belangrijke leveringen van haring en gezouten vis door de baljuw van Nieuwpoort.

Als standvastige viseters hebben de Duinheren hun boursier week voor week de leveringen uit Nieuwpoort in zijn handboek laten inschrijven. Het werd een kapittel van tien bladzijden dat, onder de titel '*Leveringhe van den visch*', in geen andere boekhouding van dagelijks leven is terug te vinden.

Ook in oorlogstijd kon de 'cleene vaert' op onze visrijke kust nog voort zaken doen. Na de herovering van Duinkerke in 1558 door Egmont keren de gevluchte inwoners terug. De stad had veel geleden (en er o.m. heel haar archief bij verloren), er waren bijna geet boten meer overgebleven. Met kleiner vaartuigen werd de visvangst weer aangepakt: 'de zeeman voer ter zee *ter cleene vaert*, om butten, platen, tonghen, rochen, twelcke golt al wat ghelt'. Er waren goede zaken te doen met de talrijke regimenten die legerden in de

(1) Over de verkwijning van de abdij in de 16e eeuw, zie Biekorf 1951, 7-16 (Het einde van de Duinenabdij te Koksijde). - Over het 'laatste vlees': Biekorf 1961, 314.

(2) ASB. Fonds Duinen, Hantbouck 1568, f. 84-89.

Streek van St.-Omaars, Atrecht, Ariën, Grevelinge ‘zo datter vele diverssche poorters deser stede van Duynkercke reysden met vissche en deden goet proffyt’[3].

In 1598 noteert de kroniekschrijver van Duinkerke dat er is ‘overvloedich visch op dese coste, alst in langhe niet ghesien en was, van alerande rontvisch, als cabillau, gallen, scheelvisch, wytynck, roobaert, rochen, platen ende andere visch’. Die grotere soorten verschenen dus maar bij uitzondering dicht onder de kust[4].

De ‘kleine vangst’ bracht echter ook vis op de markt zoals Pauwel Heinderycx zal getuigen ca. 1680: ‘de arme lieden van de casselrie [van Veurne] die woonen omtrent de zee beneiren hun oock seer met zeevisch te vangen met cleene netten ende andere instrumenten, daer sy dickmaels de beste visch mede vangen als zeeaerderkens (herdertjes), cleene salmenkens ende andere soorten die sy ter marckt bryngen, ende wort genaemt *cleene visch*’[5].

Hier volgen nu eerst, alfabetisch, de soorten vis die aan het klooster in Koksijde geleverd werden, met aanduiding van de maand(en) van levering.

Vissoorten uit Nieuwpoort geleverd in 1568-1569

Ardere, arders.
: Harder; wvl. barbier, herdertje. Fr. muge, surmulet.
Soort zeezalm, witte zalm (mugil chelo). Komt voor in de kustwateren (Zeeuwse stromen); als (h)erder zeer bekend in Zeeuws-Vlaanderen. Veelal reizend in grote Scholen.
Handel 1568: augustus en september.

Bart, bert; mv. barts, berts.
: Zeebaars, ombervis; wvl. O.L. Vrouwenvis (sciaena aquila). Fr. maigre d'Europe; eng. sea-bream.
Handel 1568: heel het jaar behalve februari-maart.

Baerghe, bartge.
: Zie bart.

But, budt; mv. buts.
: Bot (platvis); vgl. tarbot, heilbot (pleuronectes flesus).
Fr. flet commun; eng. flounder.
Handel 1568: mei-augustus; enkele in november (de paaitijd ligt in januari-mei).

(3) Kronyk van Duinkerke, ed. Piot, p. 331 (Brussel 1879).
(4) Kronyk van Duinkerke, p. 857.
(5) P. Heinderycx, Beschryvinghe van de Casselrye van Veurne, hs. Duclos (Biekorf 1959, 346), f. 94-95.

Brunvisch.

Meerzwijn, al. zeevarken, tuimelaar, bruintje. Behoort tot de walvisachtigen.
Handel 1568: augustus: ‘een varsche stic brunvisch’.

Frutueren. Geen enkelvoud.

Kleine vis, geschikt om te bakken, bakvis. Bepaaldelijk sprot, schardijn. (Biekorf 1964, 223). Fr. esprot, eng. sprat.
Handel 1568: maart-april. - Geleverd per dozijn.

Ghezouten visch.

In juli-augustus geleverd door de baljuw van Nieuwpoort: drie tonnen ‘ghezouten visch’ tegen 15 lb. par. per ton.

Griete; mv. grieten.

Platvis; vertoont veel gelijkenis met de tarbot; wordt meestal afzonderlijk gevangen. Fr. barbue; eng. brill.
Handel 1568: slechts enkele in november, januari, juli en augustus.

Haring.

Johanna Hermans levert in maart 600 ‘*droghen harinc* te 40 scellinghen t'hondert’.
Voor de grote Vasten wordt, in februari, een last (12 tonnen) *tunneharinc* (natte haring) geleverd door de baljuw van Nieuwpoort.

Cabelliau.

Mv. cabelliauen, cabbelliauwen, cabelliaus.
Kabeljauw.
Handel 1568: overvloedig in de periode november-januari; vermindert in maart-mei; ontbreekt in juni-september.
(De paaitijd ligt in januari-april).

Corfharinc.

De in korven verhandelde droge haring (tegenover de tunneharinc, d.i. pekelharing in tonnen).
Handel 1568: juli-augustus. - Een extra (niet gedateerde) levering na januari 1569 betreft 600 ‘droghen harinc’ tegen 40 schellingen het honderd.

Makreel; mv. makreels.

Gewone makreel (scomber scombrus) die onze kusten bezoekt vooral in juli-augustus en tranig is in zomer en najaar.
Handel 1568: mei-juli.

Noortvisch.

Slechts eenmaal vermeld: in mei 1569 een ‘halve tonne noortvisch’(?).

Pladys; mv. pladysen.

Pladijs, de bekende platvis, soort schol; wvl. plate.
Handel 1568: op de markt heel 't jaar door, veelvuldig in voorjaar en zomer.

Plaetkins.

Kleine ‘platen’ (schollen).
Handel: ‘vier plaetkins’ één enkele maal geleverd (juni) 1569.

Roche; mv. rochen.

Rog.
Handel 1568: in beperkte hoeveelheid heel het jaar door; veelvuldig in mei-juni.

Roobaert; mv. roobaerts, roobaerden.
Grote poon, knorhaan, roodbaard (trigla hirundo). Fr. rouget. eng. tub-fish. Paaitijd: april-juli.
Handel 1568: in gering aantal november, december en juni.

Salm.
Een ‘tonne schotse salm’ wordt op 23 februari 1569 gekocht op de markt te *Brugge* tegen 42 pond parisis, als provisie voor de aanstaande grote Vasten (vastenspise).

Scelvisschen, schelvisschen.
Zo bekend als de kabeljauw, en eveneens in het kinderlied bezongen.
Paaitijd: januari-mei.
Handel 1568: niets in februari-september; enkele in maart; volle seizoen: oktober-januari.

Sculle; mv. scullen.
Schol, schar (platvis).
Handel 1568: juli-augustus.

Slachtonghen.
Grote tong (solea vulgaris) tegenover bloktong (middelsoort).
Worden verhandeld per paar, zoals ook de volgende kleinere tongen.
Handel 1568: begint in mei; veelvuldig juni-augustus.

Tonghen.
Handel 1568: zoals de slachtonghen.

Wijtinghen.
Wijting (gadus merlangus). Fr. merlan; eng. whiting.
evend in Scholen; paaitijd maart-april.
Handel 1568: niet in februari-maart; op de markt einde april; overvloedig in september. - Worden geleverd bij de tel; ook per dozijn

De uitgaven voor zeevis uit Nieuwpoort gedurende die twaalf maanden zien er uit als volgt (in ponden parisis, afgerond). Het boekjaar loopt, zoals gezegd, van 9 okt. 1568 tot 9 okt. 1569; oktober is feitelijk maar een halve maand, de uitgaven beginnen eerst op 16 oktober

Tabel van de uitgaven

oktober	15 pond	april	33 pond
november	38 -	mei	31 -

december	62 -	juni	45 -
januari	27 -	juli	26 -
februari	40 + 231 pond	augustus	35 -
maart	85 pond	september	20

Pasen 1569 viel op 10 april. De grote vastenperiodes liggen in de tabel weerspiegeld: de advent (december) met 62 pond en februari-maart (grote Vasten) resp. 40 en 85 pond staan aan de spits. Deze laatste vastenmaanden dienen echter te worden aangevuld met de levering in februari van een

scheepslast (d.i. 12 tonnen; 1 ton = 1.200 stuks) haring ‘omme de provisie vanden convente inden vasten’ tegen een som van 231 pond par. Leverancier van deze belangrijke hoeveelheid is de baljuw van Nieuwpoort, die in augustus-september ook nog drie tonnen ‘ghezouten visch’ levert (tegen 15 pond per ton).

De uitgaven voor zeevis bedragen tezamen 744 pond, terwijl de uitgaven voor boter en kaas gedurende hetzelfde jaar een totaal van 1.156 pond bereiken. De kloosterbevolking in 1568 telde 15 monniken (waaronder één broeder) en een huisen neerhofpersoneel van 24 knechten en 8 meiden. Alles samen een goede 50 personen.

In de 16e eeuw had de abdij nog wel oude titels en voorrechten van visserij op rivieren (o.m. bij Synthe; ook op de Venepe en in Hulsterambacht op de Schelde), doch deze visserijen werden sedertlang in pacht uitbesteed. Visvijvers, zoals kloosters en kastelen er onderhielden in het landschap van Binnen-Vlaanderen, heeft het grote ‘Cloostere aen de zeecant’ uiteraard nooit gehad. Wel komt nog tot in 1563 de strandvisserij in de rekeningen van het klooster bovenkijken, in uitgaven en in ontvangsten. Een surplus *seynevisch* van de zeegvisserij (zware strandvisserij met behulp van paarden) wordt in mei 1564 door de boursier van Duinen op de markt afgezet in Veurne en in Hondschoote. De uitgaven betreffen de netten *(seynen)*, de strengen voor de *seyneperden* en de huurknecht die helpt bij het *seynen* langs het strand van Koksijde en Oostduinkerke[6]. Een deel van deze strandvangsten werd blijkbaar ook in de abdij zelf verbruikt.

A. Viaene

Geschreven exlibris

Op het voorste schutblad van een derde druk van ‘Het Leven... van Sr. Francoyse Clara van St. Lieven, Religieuse van de derde Orden van S. Francoys... door P. Franciscus Cauwe, Minder-Broeder Recollect’, gedrukt te Gent, bij Livinus de Clerck, 1710, heeft een geoefende hand het volgende ex-libris geschreven:

> Deezen boek behoort toe aan Joannes Duvivier.
> Die deezen Boek vinde
> ik geve hem eenen schip
> dat hy van den hos op den ezel spring.
> 1799

(6) Biekorf 1933, 341-354; 1970, 62 s.v. seynevisch. Over de strandvisserij op de Westkust zie ook Biekorf 1971, 183-184.

De Sint-Godelieveabdij in Rozendal Brugge 1624-1626

De bewogen geschiedenis van de Sint-Godelieveabdij, eerst te Gistel en later te Brugge, is op kritische wijze beschreven in het *Monasticon*(1). Iets is de auteurs blijkbaar ontgaan. Er wordt geen melding gemaakt van het meer dan tweejarig verblijf van de zusters in een huis in Rozendal, bij de Oude Zak, te Brugge. Dit verblijf begint op 13 mei 1624 en eindigt op 29 september 1626.

Het *Registerbouck* van de abdij, dat waarschijnlijk door Zuster Adrienne Govaert († 1676) begonnen werd, vermeldt op folio 6^{v} enkele moeilijkheden met het stadsmagistraat aangaande noodzakelijke verbouwingen aan het huis in de Boeveriestraat. Sinds 6 mei 1623 wonen daar zes religieuzen, onder leiding van Vrouwe Lutgardis Vandekerkhove. Om het slotleven te beveiligen moeten er verbouwingen gedaan worden, waartegen het magistraat verzet aantekent: 'niet willende verstaen datmen in dese straete een clooster soude bauwen om diversche redenen'. De bisschop (Dionysius Christophori) geeft dan toelating 'een huus te heuren staende in roosendale by den ouden sack, voor twintich ponden grooten sjaers'.

Het kort verblijf in Rozendal werd geen gelukkige periode. Reeds toen spreekt de kroniekschrijfster schande over de luchtbezoedeling. Zij protesteert heftig tegen 'de quade lochten ende stanck, veroorsaeckt door de vuyle riolen van de beenhouwers daer omtrent gheleghen' (f. 7^{r}). Dit is trouwens de oorzaak, meent zij, dat er twee zusters sterven, met name Anna Spaus en Louise de Vitry. Zuster Anna was de kommunauteit van Josynken Zwyns te Magerzo ontvlucht. en Louise de Vitry hoorde bij het groepje van de drie stichteressen die van Dowaai gekomen waren.

De ellende in Rozendal duurt niet langer. Abt Henricus van den Zype dringt bij het magistraat aan opdat de zusters naar de Boeveriestraat zouden terugkeren. Dit wordt dan uiteindelijk toegestaan op 29 september 1626 'tot haer lieder groot contentement' (f. 7^{v}).

A. Hoste

(1) N. Huyghebaert en P. Favorel, Abbaye de Sainte-Godelieve à Ghistelles, puis à Bruges, in Monasticon Belge, t. III, Province de Flandre occidentale, 1^{er} fascicule, Liège, 1960, p. 238-269.

Westvlaamse zantingen
Vervolg van blz. 229

G

GOED. ‘Door zijn (eigen) goed lopen’: zichzelf nadeel berokkenen. Je meugt deur je eigen goed nie lopen, d.i.: Ge moogt, om reden van te grote milddadigheid, niet in uw eigen vel snijden. Dus iets in de zin van: zich ontkleden voordat men te bed gaat. Poperinge 1950. Iemand is geld aan 't wisselen en bemerkt op 't laatste ogenblik dat hij op het punt staat aan de andere meer te geven dan waar hij recht op heeft, en zegt: ‘'k Zou door mijn goed lopen’. Gehoord Ramskapelle 1971.

GOEMOED. ‘'t Is een echte goemoed’; een opgewekt karakter. Poperinge 1965.

- Niet bij De Bo, wel *goemoete* met bet.: een treuzelaar, iemand die al zijn tijd heeft.

GOUDEWERK. ‘'t Is è kostelijke: ze draagt heur goudewerk in de weke’. Gezegd van een roodharige vrouw of meisje. Ramskapelle 1964.

- Vgl. de zegswijze in Klerken: Een rostekop draagt zijn goudewerk in de weke. Biekorf 1962, 272.

GOUDVEUGEL. ‘Ik was een goudveugel’, d.i. bekept, bijzonder geren gezien. Kortrijk 1965. - De goudvogel is de wielewaal.

GRAAN. Veel gebruikt in de zin van: een weinig, een kleinigheid. Bv. hij heeft geen graan verstand. Westouter 1971.

- Vgl. de zegswijze in Zonnebeke (1930): 'k En ben geen graan, geen stof bedrogen aan die vent. Biekorf 1965, 25. - Graan is hier ndl. *grein*, de oude gewichtseenheid, onderdeel van het medicinale pond (ca. 65 milligram), in gebruik op het goudschaaltje en apothekersschaaltje. Ndl. ook: geen greintje gezond verstand.

GRACHT. ‘Ze is niet dom, ze zal ook in geen twee grachten tegelijk lopen’. Ramskapelle 1964.

GRAUWEN EN VERBLAUWEN. ‘Hij grauwt noch verblauwt’: hij verpinkt niet, er komt niets uit, er is geen zweem van reactie bij hem te zien (op hetgeen gebeurt of verteld wordt). Heule 1964.

- Vgl. verblauwen: blauw of blauwer worden, gezegd van de lucht, bij De Bo.

GROND. ‘'t Is er ook een die altijd de grond uit de kanne wilt’: die veeleisend is, die alles tracht te verkrijgen wat maar te verkrijgen is. Izegem 1971 (en elders passim?).

H

HAAST-JE-ZERE. Overhaast. ‘Je moe' nie’ haast-je-zere een nieuwe kostume kopen’. Wvl. passim.

HAKEN EN OGEN. ‘Ergens haken en ogen scheppen’: moeilijkheden veroorzaken. Ramskapelle 1971.

- De Bo kent: ‘in haken en ogen liggen’, in de bet. van: met iemand in geschil zijn.

HAND. ‘Onze handen moeten onze tanden weerd zijn’: wij moeten hard werken voor de kost. Heule 1964.

HANDPIET. Zwingelen ‘op den handpiet’. Gehoord te Heule 1963. Juiste technische betekenis van deze term uit de oude vlasbewerking (uitvoerig beschreven door J. Hugelier in Biekorf 1965, 172-173: Zwingelen met de hand en met de handmolen).

HERREKEDÈR. ‘'t Stond daar al herrekedèr (of: errekedèr?)’, ttz. overhoop, in astrabantie. Heule 1963.

HERTEFRETTING. ‘Ik had daar veel hertefretting van’, d.i. verdriet. moreel leed. Poperinge 1971.

- Bij De Bo ww. hertefretten: Dat hertefretten doet mij dood.

HOND. ‘Dat het een hond ware...’ Ramskapelle 1963. Wordt gezegd tot iemand die ‘brandt’, d.i. die iets wat onder zijn bereik ligt niet vindt. Vervolledigd zou de spreuk luiden: ‘(Dat het een hond ware) hij zou bijten naar u’.

HOOFD. ‘Dat kwam ten hoofde’: bereikte zijn toppunt. Ramskapelle 1964.

- Bij De Bo niet in overdrachtelijke betekenis, maar: ten hoofde komen, een zweer of etterbuil vormen en uitbreken.

HOOIBONGEL. ‘Ze avanceert lijk een hooibongel tegen wind’: log, moeizaam. Ramskapelle 1960. - Bongel: bondel.

HUIS VAN BOERGONJE. ‘'t Is daar 't huis van Boergonje’, zegt men van een huis waar de kinderen in 't wilde opgroeien of uitgaan, zonder het minste toezicht van de ouders. Poperinge 1971.

- Onbekend bij De Bo, die het welbekende ‘Bourgonje laten waaien’ vermeldt. De Bo vermeldt evenmin het doorheen gans West-Vlaanderen goed bekende: ‘'t is daar 't huis van Oostenrijk’ waarmee bedoeld wordt: een huis waar iedereen welkom is en gul onthaald wordt.

I-J

INWENDIG. ‘Hij heeft den inwendigen blijden’: hij lacht in zijn vuistje, verkneukelt zich inwendig. Poperinge 1925.

JANTJE. ‘Over Jantje en Toontje klappen’: van de hak op de tak. Heule 1964.

JUKSTE. ‘'k Zijn op mijn pensioen, 'k werke nog zjuust è bitje tegen de jukste van d'handen’. De Panne 1971.

- Jukste = jeukte, bij De Bo zonder zegswijze.

K

KAFOOR. ‘Zo zwart of kafoor’. Oostende, De Panne 1970.

- Kafoor: schouw, kave (De Bo).

KAÏFAS. Over een zieke die het lastig had hoorde ik het volgende zeggen: ‘hij draait hem in bedde van Kaïfas naar Pilatus, en ligt nergens gemakkelijk’. Heule 1965.

- Vgl. ndl. ‘Van Pontius naar Pilatus zenden’, ook: ‘Van Kaïfas naar Pilatus sturen’: van Pier naar Paul. Stoett nr. 1857.

KAKE. ‘'t Zit al kake door bek’: wanordelijk door elkaar, 't zit al wiesterkapeel. Ramskapelle 1970.

- Bij De Bo in verschillende andere bet.

KAKKERNESTIG. ‘Dat komt uit 'n grote bende, dat is niet kakkernestig opgekweekt’. Ramskapelle 1971. De betekenis is duidelijk; *kakkernest:* de laatste uitgekipte vogel van een broed, het laatstgeboren kind van een huis (De Bo). Een van de vele voorbeelden die staven hoe de taal iets levends is en nieuwe woorden aan de lopende band worden gesmeed.

KALF. ‘Entwat tegen de kalvers zeggen omdat de koeien 't zouden horen’. Westland 1971. Betekenis overduidelijk.

KALLEGAAIER. Tot een kallegaaier, een nietszeggende babbelaar zegde men: ‘èje (: heb je) van zijn leven zo ver èwist (: geweest) zonder werekeren. Ramskapelle.

KAP. ‘Ze vochten kap of mantel’: dat het haar stoof. (Letterlijk. totdat de ene of de andere vechter kap of mantel werd afgettrokken). Heule 1964.

- Vgl. kap en keuvel wagen, verliezen, verspelen. De Bo. Stoett nr. 1077. Kappe-over-keuvel: het onderste boven (Loquela).

KAPOTE. ‘Al kapote en geen soldaat’: iemand die de grote Jan uithangt, die veel wind in zijn broek heeft; veel gerucht en weinig wol. De Panne 1970.

KARRETJE. ‘M'n herte zat in een karretje’, nl. van welgezindheid. Heule 1963.

KARWIKELEN. ‘'k Hoorde entwat karwikelen’ (i = ie, maar kort uitgesproken): een verward, onduidelijk gerucht maken. Ramskapelle 1964.

KAT. ‘De katte zit tuzent in d'horlogie‘: ze spreken niet met elkaar, leven in ruzie. Heule 1964. Ook in Veurne-Ambacht (uitspr. in d'orlozje). Nog gehoord: ‘Als er 'n keer enwat is ge moet zien dat ge de katte niet in d'horlogie laat zitten’: als er ruzie komt (als er woorden zijn), zorg er voor het weer effen te maken.

KEER. ‘Geen drie keer te...’: is een uitdrukking die graad van waardering weergeeft en betekent: *niet zeer.* Bv. ‘hij is ook geen drie keer te vriendelijk’. Ramskapelle 1970.

KENE. Kleine barst in de vinger (veroorzaakt door de vorst bv.).

- De Bo kent *kene, keen* alleen in de bet. van kiem, keeste.

KEREWIJTOGE. Een scheel oog, een scheelziende persoon. Ook ww. kerewijtogen: scheel zien. Ramskapelle 1970.

KERF. ‘Op de kerf van’: op de rekening van. ‘Is dat op de kerf van de gemeente?’: zal de gemeente dat ook betalen? Ramskapelle 1971.

- Kerf = kerfstok bij De Bo, die bovenstaande uitdrukking niet geeft.

KLAPPING. ‘Veel klapping en geen eiers’: veel gerucht en geen wol. Lo 1965.

KLAUWIERIG. ‘'t Is een klauwierigen’: eien harde werker. West-Vlaanderen passim, 1950.

KLEDEN. ‘Ze kleedt (uitspr. *klit*) met een lapje’ wordt gezegd van een vrouw voor wie alle klederen passen.

- Reeds bij De Bo was de eigenaardige onovergankelijke (mogen we ook niet zeggen: passieve!) betekenis van *kleden* opgevallen, bv. die jongheid kleedt schoon.

KLEINZEN. Kleiner maken. Westhoek 1950. Bv. ‘Ge moogt niet kleinzen’ wordt gezegd tot iemand die aan tafel een stuk van een schel vlees wil snijden, omdat het zogezegd te groot is. - ‘Dien hoop is stijf èklinsd (uitspr. èklinsd) d.i. sterk verminderd. ‘'t Dink mij daj' èklinsd zijt sedert da'k je laatst èzien hên’: kleiner geworden van gestalte, ingekrompen.

- De Bo kent het w. in de bet. van ‘de vette kleinzen, d.i. het gespreide meststro op het land met een vork optillen en opschudden’. Vgl. mnl. *cleinsen* bij Verdam III 1519.

KOEK. ‘Hij heeft moeten in de koeke bijten’: bij een koop een te hoge prijs betalen. Poperinge.

- Vgl. in den appel bijten (Schuermans); ndl. in een zure appel bijten. Stoett nr. 98.

Het tegenovergestelde is ‘mostaard eten’, d.i. tegen een mindere prijs verkopen dan eerst aangeboden was. Dit laatste wel bij De Bo.

KONTEKEERAAFS. ‘Dat is kontekeeraafs’: verkeerd. Westland (en, naar ik meen, in heel Wvl.).

KOORDE. ‘Best dat die mensen de koorde bachten den knoop hên’:

dat ze binnengepeeld zijn, geen financiële zorgen hebben. Ramska pelle 1971.

KOP. ‘Ik kon daar geen kop aan binden’: verstond er niets van. Ramskapelle 1971.

KOSTELIJK. ‘Het zijn geen stijf kostelijke’: wordt gezegd over mensen die, naar 't karakter of de zeden gezien, niet veel wegen, niet veel waard zijn. Ramskapelle 1964.

KOT. ‘Let op da'je de kommére in heur kot niet verbrandt’: wordt gezegd als waarschuwing wanneer het eten zeer warm wordt opgediend. Ramskapelle 1971.

KOUD. 1. ‘Hij zit er koud en heet’: gezegd van iemand die uit een bepaald huis niet weg te slaan is, die er altijd, te pas en ten onpas zit. Damme 1965. - 2. ‘Koud noch warm aan iets hebben’: er niet aan geïnteresseerd zijn, er persoonlijk geen belang bij hebben om stelling te nemen voor of tegen.? 'k Hên (= ik heb) daar geen koud of warme van, maar 'k vinde toch dat ze 'n beetje vriendelijker meugen zijn’. Ramskapelle 1971.

KOUDE. ‘Ons Here geeft koude naar kleers’: helpt volgens nood, beproeft niemand boven zijn krachten. Poperinge 1970.

KRIKKELJOEN. ‘'t Is een vies krikkeljoen’: zonderling schepsel. Brielen 1971.

- Krikkeljoen ‘kruk, handvatsel’ beschreven bij De Bo.

KROM. ‘Zo krim of een geer’: zeer krom. Poperinge 1950.

- Geer (scherpl. ee): schuinte, scheve zijde van een gebouw, scheef einde van een tuk land (De Bo). Ndl. geer; vgl. gegeerd in de wapenkunde (oud wapen van Vlaanderen).

KROP. ‘Die heeft een krop’: gezegd van een hovaardige vrouw. Poperinge 1950.

KRUISHUWELIJK. Twee huwelijken, bv. Ringoot (1) - De Smet (2) en De Smet (3) - Ringoot (4), waarbij Ringoot (1) de broer is van Ringoot (4), en De Smet (2) de zuster van De Smet (3) noemt men een kruishuwelijk. Adinkerke 1971.

KUIS. Proper, vers. ‘Zè (= ze heeft) zjuuste è kuusge schort anèdoan (aangedaan)’. Leisele.

Medegedeeld door J.V.R. († Ruiselede 1966) die 1908-1910 onderpastoor was te Leisele.

KWÈSJE. 't Is te zien, valt te bezien. Bv. Hij zal morgen komen. Antwoord: ‘Kwèsje’. Westhoek 1971.

- Een vervorming van *kwestie.*

L. DEVLOO

Schildersgerief

In de O.L. Vrouwkerk te Brugge hangt er een schilderij van Isenbrant, geschilderd (zeggen ze) met wit van ei.

Ter Kerniel bij Borgloon (Limburg) zag ik dezer dagen in het klooster van Kolen (oudtijds van de Kruisheren) het relikwieschrijn van de hl. Odilia uit 1292, en de zuster die ons rondleidde zei: ‘geschilderd met wit van ei en *galle van ganzen.* Voor het fijnste penseel werden de haarfijne, stijve veertjes (er zijn er maar twee, onder ieder oksel één) van het waterhoen gebruikt.

G.P.B.

Eigen beleid van de molenaars in Wervik 1636-1692

Oudtijds waren er in Wervik eerst drie, later vier korenmolens. Twee daarvan behoorden tot de heerlijkheid Wervik, één op de zuidzijde van de Leie, de *Bergmolen* genaamd, en een tweede, de *Westmolen*, om een gedeelte van de stadsbevolking te bedienen op de linkerzijde van de rivier. De heerlijkheid Oosthove had de *Grote Molen* gebouwd, nadat de heerlijkheidsmolen afgebrand was, iets vóór 1434, op dertien of veertien honderd lands (de opgaven variëren in de dokumenten) gelegen onder de heerlijkheid ter Kruisse, maar als cijnsland eigendom van de heer van Oosthove. Deze heerlijkheid ter Kruisse was een achterleen van de heerlijkheid Oosthove, er uit gespleten in 1391 als gevolg van een familieovereenkomst tussen erfgenamen, en de heer van Oosthove betaalde regelmatig - jaren lang hem zelf, later zijn molenaar-pachter - aan de heer van ter Kruisse de (voor het met zijn molen bebouwde land) verschuldigde heerlijke renten, te weten vijf razieren evene, één kapoen en drie deniers pars, in geld. De vierde molen was deze van de heerlijkheid ter Kruisse, welke heerlijkheid bij de verderding van 1391 gelijke rechten verworven had als de heerlijkheid Oosthove waaruit zij gesproten was, ook het recht om een molenstaak te rechten.

De vier molens in 1636

In 1636 waren er nog vier graanmolens in Wervik, steeds één zuid en drie noord de Leie, alhoewel de Westmolen verdwenen was in 1578, tijdens de strijd tussen Malkontenten en Staatsen die alsdan de Leiestreek teisterden. Maar er was een andere vierde molen bijgekomen, de *Klijtmolen*, niet veraf van deze van Oosthove en ter Kruisse. We zien die nieuwe molen reeds aangegeven in 1578-79 als graan- en oliemolen in de Domeinrekening van Wervik en opgericht ingevolge oktrooi verleend na 1566. Deze verandering (één molen voor Wervik en drie voor Oosthove-ter Kruisse, tegen vroeger twee en twee) had na 1627 nog weinig belang, vermits de graaf van Moeskroen, Ferdinand Georges van Liedekerke, die reeds heer was van Oosthove, ook nog, in genoemd jaar, het bezit verkregen had, door pandkoop van de twee andere grote Wervikse heerlijkheden.

Heerlijkheidsmolens waren *banmolens*, ttz. dat, voor de inwoners van een bepaald distrikt - niet altijd overeenkomstig met deze van een heerlijkheid - de verplichting bestond het graan te laten malen op de heerlijkheidsmolen. In een tijd van betrekkelijk primaire ekonomie was bij de bouw van een molen groot kapitaal gemoeid en bij de exploitatie er van werd groot risico gelopen: beschadiging of vernieling door stormweer of brand. Het molenaarsbedrijf blijkt dan nog gevaarlijk te zijn. Arbeidsongevallen, ook met dodelijke afloop, waren niet zeldzaam. Voeg daarbij dat windrecht een vorstelijk privilege was, dan is het begrijpelijk dat molenrecht door de Vorst beleend werd, en dan zeker wel niet aan minder vermogende vazallen.

We weten niet hoe het in Wervik stond met de toepassing van de reglementering op de banmolens vóór de burgeroorlog in de drie laatste decennia van de 16e eeuw, maar zeker is dat, in Wervik, tot 1636, de vier Wervikse graanmolenaars elkaar geducht konkurrentie aandeden. Dit is begrijpelijk. Waar het aantal molens gelijk gebleven was, was de kliënteel fel geslonken in 1578. Vóór de beroerde tijden bedroeg de Wervikse bevolking misschien wel vijf à zes duizend inwoners en in de jaren 1630 kunnen er nog 'n paar duizend geweest zijn.

Deze konkurrentie blijkt dan uit een overeenkomst - zie bijlage I - in 1636 gesloten, waarin de toestand uiteengezet is en maatregelen door de molenaars genomen worden om hun onderlinge harde mededinging en de ermede gepaard gaande kosten en lasten te vermijden.

De overeenkomst van 1636

Tot de tijd van de overeenkomst liepen de molenaars de klandisie af. Zij haalden het graan (zij noemden het ‘backten’) en brachten het terug bij de bevolking; zij trokken naar de aanpalende markten als deze van Menen en Komen, om er klanten te vinden, hetgeen niet alleen veel last en hoge kosten medebracht, maar ook nog, naar hun eigen woorden, ‘de ruyne ende destructie van de mart’ voor gevolg had.

Overeenkomst werd onder de vier bereikt op de volgende manier, waarbij dan moet rekening gehouden worden met het feit dat drie molens benoorden de Leie stonden, niet ver van de stad en nog al dicht bij elkaar, terwijl de vierde, de Berg-

molen, op de overzijde van de Leie lag, op nogal grote af stand van het stadsgedeelte.

De eerste drie molenaars mochten niet meer '*drijfven'* binnen de stad, keure en parochie van Wervik, noch in de omliggende marktplaatsen, op gelijk welke manier, noch zij zelf, noch hun gelastigden. De vierde molenaar, deze van Over-Leie, mocht blijven drijven, hoe ook, maar alleen op de zuidzijde van de Leie tot aan de Leiebrug, evenzo de markten van Komen en Menen aflopen, maar geenszins op de noordzijde van de Leie, noch de 'backten' afhalen van het 'martschip' van Wervik. Dit marktschip was dan waarschijnlijk beschouwd als deel makende van de stadsgemeenschap benoorden de Leie. Voor het overige bleven alle inwoners van Wervik vrij naar de molen van hun keus te gaan, op beide zijden van de Leie.

Eender welke overtreding van de overeenkomst zou bestraft worden met een boete van 300 £ pars., te verdelen als volgt: 100 £ pars. ten voordele van 'den Armen deser voornomde stede', de Dis dus; 100 £ pars. voor de baljuw van de residentie van de overtreder; nog 100 £ pars. te verteren door de 'medeconfreren' van de 'defaillant'.

De overeenkomst was gesloten in de presentie van een zestal getuigen.

Was de overeenkomst er gekomen om dure en lastige wedijver te vermijden, er was meteen getracht, niet alleen de ongunstige stemming van de bevolking tegenover de genomen maatregel te verzwakken door een derde deel van de eventuele boeten aan de stadsdis af te staan, maar ook een wettelijk karakter er aan te geven door de baljuw er in te betrekken en hem te laten delen, aldus hun medewerking bij de bestraffing te verkrijgen. Het is immers duidelijk dat, op de duur, de genomen maatregelen gewoonte konden worden en onder het oud regime was gewoonte ook recht, zoals dit derhalve nu nog is in omstandigheden waar geen wettekst of verordening anders de zaken regelen. Het is waarschijnlijk daaraan te wijten dat het dokument in kwestie in het Wervikse stadsarchief is bewaard.

Het is ons niet bekend dat ooit de boete werd toegepast. We hebben verschillende Wervikse disrekeningen kunnen nagaan - niet alle - en hebben geen inschrijvingen gevonden van enige ontvangst als aandeel van de boete in kwestie.

Wat er ook van zij, de overeenkomst blijkt wel zijn toepassing te hebben gehad. Dit vernemen we uit een klacht door

de Wervikse dismeesters ingediend bij de gravin van Moes kroen (Caroline Marie Magdeleine Spinola, douairiere van Ferdinand Goris van Liedekerke), die de heerlijkheden Wervik, Oosthove en ter Kruisse afgekocht had in 1666 van de tweede volgende feodale erfgenaam van haar overleden echtgenoot.

De dismeesters bekloegen er zich over dat, in strijd met een stadsverordening, molenaars en bakkers graan ter markt gingen opkopen. Ook dat de molenaars misbruik maakten van hun monopolie en dat zij, niet alleen hogere lonen vroegen voor het graanmalen, maar bovendien nog 1 stuiver per frankaard deden betalen om het graan af te halen. Op dit laatste punt blijkt dat er dan toch wijziging te zijn gekomen in de in 1636 aangegane overeenkomst. In plaats van verbod graan af te halen, deed men er afzonderlijk voor betalen. Het is ons onbekend welk gevolg de gravin van Moeskroen aan dit rekest mag hebben verleend: de meeste procesbundels in het Oud Werviks Stadsarchief zijn onvolledig en behelzen dikwijls maar één enkel stuk. We denken dat de gravin wel niet veel zal gevoeld hebben om tegen de molenaars op te treden. Dit zou immers wel eens een nadelige invloed kunnen gehad hebben op de pachtopbrengst van haar molens.

De Overeenkomst van 1636 is in het Vlaams gesteld en het blijkt dat één van de Wervikse molenaars, namelijk Martyn Liagre, 'n Waal was. Hij tekent ‘p. charge’. Het stuk van 1692 is in armtierig Frans gesteld. - Zie bijlage II. - Woordelijk omgezet zou het een goede Vlaamse lezing hebben gegeven. We mogen veronderstellen dat de Spinola, gravin van Moeskroen, die in Wervik kwam wonen in 1671 en er bleef tot aan haar dood, als slachtoffer van de pest, in 1693, weinig of geen Vlaams heeft gekend.

J. Roelandt

Bijlage I

Overeenkomst gesloten tussen de molenaars van Wervik, 1636.

> Compareerde in persoone Antone Nys filius wilent Nicasis, meulenaere vanden Berchmeulene, Martin Liagre, meulenaere vanden Grooten Meulen, beede toebehoorende mijn heere den Grave van Mosschroen, Item, Pasquier Coorne, meulenaere vanden Clijtmeulen, Ende Jan Follet filius Antheunis, meulenaere vanden Cleenen Meulen, al binnen dese stede, keure ende prochie van Weervick, Te kennen ghevende de voornomde comparanten dat zijlieden tot noch toe in usantie ghewist zijn van binnen der voornomde Stede, keure

ende prochie van Weervick te drijfven zoo met peerden, meerien, esels als muulen, omme te haelen de backten van tghemeente deser voornomde Stede, Jae oick van te rijden mette voornomde heurl. beesten Jnde marcten van Meenen, Commen ende ander omliggende plaetsen, Twelcke hemlieden groote ende excessive costen ghecauseert heeft, Oick mede an dese voornomde stede, zoo om de ruijne ende destructie vande mart als andersins. Ende omme daer inne te voorziene ende hopende de voornomde mart van Wervick daermede te beteren ende vervoorderen, Soo zijn zijlieden dienanghaende jeghens eickandere alhedent veraccordeert jnder manieren volghende,

Te weten dat de voornomde Martin Liagre, Pasquier Coorne ende Jan Follet van nu voortan nijet en zullen vermeughen te drijfven binnen deser voornomde Stede, keure ende prochie van Weervick ende ander omligghende platsen gheene ghesondert nochte ghereserveert, nijet meer met peerden, meerien, muulen, esels als andere beesten, gheene oock ghereserveert, Soo zij oock nijet en zullen vermeughen zelve metten halse te haelen nochte bij jemant te doen haelen eeneghe backten tzy kleijne ofte groote binnen deser voornomde Stede, keure ende prochie van Weervick, nochte in ander omligghende plaetsen gheene ghereserveert, tselfs oock nijet uut het martschip deser voornomde Stede, up peine van te verbeuren bijden ghonen in faute wesende vànder voorschreven poincten te vulcommen, elcken van dien int bijzonder: Eerst ten proffijcte vanden Armen deser voornomde Stede van hondert ponden parisise, Item ten proffijcte vanden Bailliu daer onder den deffaillant resideren zal, ghelijcke hondert ponden parisise, Ende noch hondert ponden parisise te verteeren bij zijne medeconfreren,

Ende anghaende den voornomden Antone Nijs, den zelven zal vermoghen thouden een ofte twee peerden ende daermede drijfven daert hem ghoet duncken zal, over de zuudzijde vander Leie ende tot de brugghe deser voornomde Stede, oock mede inde mart van Comene ende Meenen, omme te dienen djnwonders vander voornomde zuudzijde vande Leie, maer gheenszins de ghone wonende upde noordtzijde vande Leie, binnen dese voornomde Stede, keure ende prochie van Wervick, Alwaer hy oock nijet en zal vermoghen metten halse te haelen nochte by jemant te doen haelen eeneghe backten, van wie het zij tzij cleijne ofte groote, oock nijet vut het martschip desed voornomde Stede, Up peine van telcken warf te verbeuren, zoo in het een poinct, als tandere, de voornomde boeten van drije hondert ponden parisise, applicable jnder manieren alsboven,

Laetende nijetmin de voornomde comparanten libre wille ende acces an alle djnwonders deser voornomde Stede, keure ende prochie van Weervik, van te moghen ghaen in alle de voorschreven meulens, daert heml. believen zal zonder jemant te bedwijnghen, de welcke de voors. Comparanten zullen vermoghen taccepteren ende dienen, zoo van deen zyde vande Leie als dandere, behoudens nochtans dat den meulenaere heurl. backte nijet en zal moghen haelen nochte doen haelen by wie dat het zij, zoo voorseit es.

Ende dit al te beghinnen van saterdaghe avont eerstcommende den derthiensten der loopende maent december xyj^{c} zessendertich voorseit, Alle welcke conditien ende elck poinct zonderlijnghe de voorseide

Comparanten elck zijn regard, hebben belooft ende beloven by dese tonderhouden ende vulcommen up verbant van heurl. persoons ende goederen, present ende toecommende, Renunchierende an alle exceptien ende weeren deser ter contrarien.

Aldus ghedaen ende gheaccordeert op den xvj decembris xvj^{c} zessendertich voornomt, Ter presentie van Jan van Damme, Jan ende Guilles vanden Cnocke, Paul de Houcq, Piat de Lannoy ende Gilles Castelein, Getuughen.

Ten zelven daghe es verschoten ghewist byde voorseide Martin Liagre, Pasquier Coorne ende Jan Follet, elck een derde van twintich ponden parisise, Ende byden voornomden Antone Nijs thien ponden parisise, al van lyfcoope, boven elck eenen stuuver van Godspenninck, met conditie dat den ghonen die berauwen (?) zal vanden voorschreven Comparanten, dat hy ghehouden wert alle de voorschreven sommen te restituëren anden ghonen diet verschoten hebben, Ende bovendien twaelf ponden parisise ten proffycte vanden Armen deser voornomde Stede,
Ende zoo verde dese voorwaerde onderhouden wort een half jaer naer date deser zoo zal den voornomden Antone Nijs noch bovendien ghehouden wesen te gheven van lyfcoope ten proffycte van zyne mede Confreren ende Ghetuughen eene halve tonne, Toorconden.
By laste p charge g.) Pasquier de Corne, 1636
Anthone Nijs, Martyn Liagre. g.) Jan Follet.
g.) Jan van Damme, 1636. g.) Jan vande Knocke,
g.) Guillaemes vande Knocke. g.) Piat de Lannoy.
g.) Gilles Castelein. By laste van de hoirs Paul de Houck.

Bijlage II
Klacht Wervikse dismeesters tegen molenaars en bakkers, 1692.

[Supplicque] que font les [pauvris] seurs pour et au nom de la pauvre commu... (beschadigd) de la ville et paroisse de Wervicq ala charge des meuniers du susdit Wervicq.
Primes, donnent a connaistre que par ordonnance politique de Merrsrs. le Grand Bailly, Bourguemestre et eschevins delasusdite ville de Wervicq at esté deffendu tres expressement aux meuniers et boulangers de nacheter aucun bled aux marches que se tiennent tout les sepmaines le Jour de mardy en ceste ville auparavant une heure delapres midy apeine d'encourir les amendes portees par la susdite ordonnance, et donnant le loisier aux pauvres manans d acheter leurs mannes et levendent ensuitte a couppe gorge a un patar ou deux patars plus sur le francquart.
Se plaignent de plus que cy devant lon ne donnoit pour moudre le bled que une livre et demy de farine de chacun francquart a condition... (eerste lijn van het verso praktisch verdwenen)... maisons des mann... Bie... et les y rapporter, la on oprese il ne satisfont aces conditions de les cercer et

raporter et prennent tout comunement deux livres de farine du chacun
francquart la ou selon toutes

raisons il ne leur en... ce que une livre quant il ne les cercent ny raportent pardessus que lon trouve quil en prennent jusques a huit livres de trois francquarts et plus la ou les manans sont presentement obligé de mener ou faire mener leurs mannes et de payer (un?) solz paris. de chaque francquart.
Faisant de plus lesdits muniers des comparts et sobligent par ensemble de ne venir sur la chace lun de lautre pour tant mieux composer le monde, le tout contre droit et raison dautant plus que les deux frères tiennent a present les deux mollins du lez descoche dela riviere et fabriquent ainsy quil veullent / /... (hier opnieuw beschadigd bovendeel van het 2e blad)... la comtesse [de M]ouscron, dame de ceste ville est treshumblement pryé de prendre favorable esgard a tout ceque dessus icy vouloir procurer les remedes necessaires, quoy faisant, etc.
Marcq de g.) M. Ghesquiere, 1692.
Boniface Willart. g.) Jeronijmus Ferrandt.

Het klokje Callekin in de kerk van Diksmuide gedoopt anno 1553

In 1553 leverde meester Herman Loots ‘clockghietere te Brugge’ aan de kerkmeesters van Diksmuide zes nieuwe bronzen pannen (voor waskaarsen), wegende elk ca. 36 pond. In ruil werd hem o.m. honderd pond ‘oudt clocspijse’ geleverd. In het hem betaalde bedrag van 36 pond par. is ook begrepen het ‘verghieten van Callekin’.

Dit Callekin was een kleine klok toegewijd aan de hl. Katarina, waarschijnlijk een konfrerieklokje.

De plechtigheid van de doop en de wijding van dit klokje wordt beschreven in de volgende posten van de kerkrekening (bij Weale, Egl. Dixmude 18-19):

‘Betaelt meester Cornelis Maseman, deken, van een cloxkin, dat ghenaempt was Callekin, kersten te doene ende te wiene, zonder preiudicie ende bij protestatien, 3 lb.

Betaelt den priesters van den choore, van te zijnghene ter wiedinghe van tselve clocxkin, elc 1 s. par. compt 18 s.

Betaelt van luuden als men de clocke kersten dede, 4 s.

Den terminaris (predikheer van het distrikt), van de clocke te recommanderen, 2 s.

Pieter Ogier, scildere, van de beelde van Sinte Catheline te scilderen up tnieuw clocxkin metter name, 12 s.

Ontfaen in aelmoessens als men tcloxkin wiedede ghenaempt Callekin, de somme van 24 lb. 10 sc. par.’.

Deze mildheid op de wijdingsdag en de medewerking van de 18 priesters van de Pitancie van de St.-Niklaaskerk wijzen op een bijzondere belangstelling voor dit klokje.

C.B.

Misdienaars-ophaallied te Ramskapelle bij Nieuwpoort

Het ophalen bij de boeren van eieren of andere eetwaar door de misdienaars tijdens de Goede Week is bij ons een oud gebruik dat ook nu nog niet volledig uitgestorven is. Zoals alle volksgebruiken heeft ook die gewoonte aanleiding gegeven tot het ontstaan van liederen die aan de gebeurtenis meer kleur moesten geven. Zo citeert H. Stalpaert in zijn 'Van Vastenavond tot Pasen' (Heule 1960) op blz. 40 volgend bedelliedje dat in de streek van Ruddervoorde op Witte Donderdag gezongen werd:

Geef de jongens ne 'k - weet - ni - wat
ze 'n hên toch in e jaar niet had
noch in e jaar niet hên en zal.
Geef ze toch e goed geval
wittebrood of krakeling
of nen drogen haring.

Te Ramskapelle bij Nieuwpoort was Meester Jerome Deseure (° Merkem 1879) op 11 januari 1907 in dienst getreden als onderwijzer-koster. Met het uitbreken van de eerste wereldoorlog vluchtte hij naar Ardooie; in 1920 keerde hij voor een korte tijd naar Ramskapelle terug, diende echter reeds in augustus van hetzelfde jaar zijn ontslag in, om verder in Ardooie dienst te doen, waar hij stierf in 1936(1).

Meester Deseure was oprecht begaan met zijn kosterschap, en zo leerde hij in de jaren 1908-10 aan de misdienaars, die in de Goede Week samen met orgeltrapper Jerome Boudry van hofstede tot hofstede trokken om eieren op te halen, een lied aan. De misdienaars heetten Mène, Korre en Karre, of - deftig gezegd -: Germain Degraeuwe, Cornelius Debruyn en Oscar Degraeuwe, broer van Germain. Het is de heer Oscar Degraeuwe die ons woorden en melodie mededeelde:

Tekst van het lied

1.
Vrienden, luistert naar ons lied:
wij komen hier getreden
- messedienders, zo gij ziet -
en wensen u de vrede
met fatsoen. Wilt ons doen
eieren bij heel hopen
opdat wij ver en bij
niet en moeten lopen:
konzi konza, wij gaan ze niet verkopen (bis).

2.

Kijk daar! in dat eiernest

(1) André Claeys: Geschiedenis van Ramskapelle (1130-1170), in de Gidsenkring nr. 2, juni 1971, blz. 18.

Vrouwke, vrouwke schone,
de zwarte hennekes leggen best,
de witte spannen de krone.
Geef ons, toe, wees niet moe,
't Is toch maar eens in 't jaar
dat wij komen ziene:
konzi konza, wij gaan ze wel verdienen (bis).

3.
In de misse, binst heel 't jaar
Wij moeten gildig werken:
met wierookvat en kandelaar,
buken gelijk binnen de kerke.
En wij gaan of wij staan,
met pateel of schale,
't zij in rouw of in trouw
om uw geld af t' halen
konzi konza, wij gaan naar altemale (bis).

4.
Mensen lief die ons wat geeft:
God zal het u lonen
In paarden, koeien en al wat leeft,
In erpels en in bonen.
En Hij zal, boven al
U zegenen en bewaren,
En elkeen, groot en kleen,
van al ongeluk sparen:
konzi konza, adieu tot t'naaste jare (bis).

De vraag die wij ons stelden is de volgende: vanwaar haalde Meester Deseure melodie en tekst?

Het lied is klaarblijkelijk een bewerking en een uitbreiding van kortere liederen, onder meer van het volgende dat G. Celis in zijn Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land (Gent 1923) blz. 59 citeert zonder vermelding van Streek of bron:

Vrouwke, vrouwke doe u best
Haal een eiken uit den nest,
van die witte hennen.
Eén ei is geen ei,
de tweede is een half ei,
de derde is een paasei.

Dat lied is nauw verwant met een ander ophaallied dat G. Celis in hetzelfde werk citeert op blz. 141, en dat hij haalt uit De Potter-Broeckaert (Geschiedenis der Gemeenten van Oost-Vlaanderen)[(2)]:

Vrouwe, vrouwke schone,
kijkt al in de krone,
kijkt al in den eiernest

(2) Ook geciteerd in Dr. K.C. Peeters: Eigen aard, Antwerpen 1946, blz. 350. Vgl. ook De Cock-Teirlinck, Kinderspel en kinderlust, VII, Cent 1907, blz. 70 (uit Rond den Heerd IV (1869), blz. 151).

de zwarte hennen leggen best,
de witte daarom niet te min.
Schiet er tot aan uw ellebogen in.
Geef er ons negen of tienen
we zullen ze wel verdienen.

Bemerk echter dat het in deze laatste versie niet om een Goede Weeklied gaat van misdienaars, maar om een lied dat de schoolkinderen te Brugge zongen rond het feest van een van hun patroons, de H. Gregorius, wiens feest op 12 maart gevierd werd. Ter zake zegt G. Celis (die inleiding en lied overneemt uit het bovengenoemd werk van De Potter-Broeckaert): ‘Te Brugge trokken de kinderen, reeds drie dagen vóór den feestdag, van hofstede naar hofstede, ieder met een stok in de hand en voorzien van een grote mand om eieren in te zamelen’.

Het Ramskapels ophaallied is in zijn tweede strofe duidelijk geïnspireerd door boven geciteerde korte liederen. Blijkbaar heeft iemand (Meester Deseure zelf?) daarrond drie andere strofen gesponnen die het gegeven op de ganse taak van de misdienaars betrekken. Kan iemand ons vertellen of het lied ook elders gezongen werd en of het reeds vroeger te boek werd gesteld?(3)

Een andere vraag is het verband tussen beide kortere liederen, waarvan het ene duidelijk door het andere beïnvloed werd: welk is het oudste van beide? - en welk gebruik is het oudste: dat van de Goede Week of het ophalen van eieren naar aanleiding van het feest van de kindervriend Gregorius?

L. Devloo

Het ezelbeurzeke uithalen

Zegswijze bekend in Deinze en ommeland met betekenis: een verborgenheid willen ontdekken en daartoe het binnenwerk blootleggen, het omhulsel schenden en openbreken, en aldus op onbezonnen wijze schade aanrichten.

Zo had mijn broer zijn paardemolen, die bij 't draaien een deuntje liet horen, aan stukken geklopt met de kolenhamer om het muziekje te achterhalen. Bij 't bekijken van de gebroken molen zei vader: ‘hij heeft weerom het ezelsbeurzeke willen uithalen’.

G.P.B.

Zantekoorn

Plète. - 'k Ga je een tegen je plète geven: gezegd meest tegen kinderen. Anders nog: 'n flèter geven. (In beide woorden de è uitgesproken als in fr. hêtre).

Werden: met bet. beginnen. Hij wierd erbij te vloeken. 't Wierd te regenen. Hij wierd te ronken.

M.D. Rollegem-Kapelle

Buschavokaat. ‘Horkt ne keer naar dien buschavokaat!’ Gehoord in het visserskwartier te Oostende. Smalend gezegd van een die het altijd best wil weten en die niemendalle weet.

A.H.

(3) Ook optekening van de melodie wordt gaarne ingewacht.

Oude Dudzeelnaars vertellen
I. Guustje uit De Muus

Guustje, klein van gestalte maar breed geschouderd, reeds de vijfenzeventig voorbij, is opgegroeid in de herberg *De Muus*, de latere *Jager*, op de hoek van de Zwiersweg en de Oostkerkse strate te Dudzele. Hij is slachter geweest, heeft nog in de gemeenteraad gezeteld en kan goed met het volk omgaan. Wij ontmoetten hem voor het eerst bij zijn stiefzoon Oktaaf, de molenaar in het dorp.

Waar dat ik woon?... Nog altijd in hetzelfde geweste, waar dat ik opgegroeid ben: in de gewezen herberg de Jager op de Hoge maat, dat is aan de kruisinge van de Zwiersweg. Daar ben ik groot gekweekt bij mijn grootouders Bilke, mijn moeder was een dochter Bilke, 't is alzo dat ik 't een en 't ander als kind hoorde vertellen, maar dat is al van mijn verste onthoud.

Mijn vader was geboortig van Westkapelle en kleermaker van stiel, zijn vader Stantje Hoste was boerearbeider in de siechte boerejaren en heeft veel armoe gekend. Toen hij uitgeput te bedde lag kwam de dokteur meesteren en gaf grootvader Stantje een flesse, maar de pastor van Westkapelle op bezoek wees naar die medecijnfles: ‘Stantje mijn beste vriend, zet gij liever die medecijnfles aan de kant, hier zie dat is de gepaste medecijn voor uw ziekte, en hij haalde twee flessen oude pastorswijn van onder zijn kapote. Drink gij maar iedere dag op uw gemak een halve flesse van ‘den dien’ uit, dat is niet versneên, dat is kloekte voor uw uitgeput gestel, want gij ligt hier uitgemergeld van flauwte’. Alzo kwam de pastor om de vier dagen nog drie keers met achtereen met twee flessen van dien oude wijn en hij informeerde achter een goede veertien dagen: ‘Ewel Stantje hoe is 't?’ - ‘Goed meneere pastor, God zij gedankt goed, ik kom er weer bovenop gelijk gij ziet, en ik ben je stijf dankbaar, de eerste haze waar ik de hand opleg is voor u’. Maar omdat de pastor kopschudde en weigerde zei grootvader een beetje verlegen: ‘'k Wete het wel, meneere pastor, dat gelijkt een beetje op pensjagen, maar... dat is toch geen stelen... die hazetjes lopen op 's herens akker... z' eten van 't uwe, van 't mijne... en ik volg toch maar het hazeslopje’.

Alle soorten pensjagers

Neen, grootvader Stantje was geen echte pensjager, hij deed dat op een rustige maniere, hij volgde het slopje door de vruchten - de hazegang - en zette daar zijn stropje: een eindetje koperdraad van die lengte zie, vastgemaakt aan een staakstje gewillig vier vingers boven de grond en vastgelegd met een steen. Een haas, in 't strop gevangen, schreemt en springt en versmacht hemzelf. Stantje ging 's nuchtens vroeg zijn vangst opzoeken, aan verkopen dacht hij nooit: ‘Ge zoudt u alzo beklappen, en daarbij we hebben dan ook een keer vlees in de pot’, beweerde hij.

Gij weet dat niet misschien iefrouw, maar de echte pensjagers gaan 's nachts op vangst, nogal dikwijls als het waait en buist. Ik heb nog onthoud van Stan bijgenaamd de Koekoet, een eerste pensjager; ze waren gedrieën op gang en werden langs de Heistse strate door zandarms achtervolgd, die een schot losten. Seffens sprongen ze alle drie aan d' heule tot bij d' oksels in 't water en ze hoorden de zandarms nog zeggen: ‘Zie! gunter aan de balie van boer Kruissens gaan ze uitkomen’. Ze hadden genoeg gehoord en vluchtten over stik en rik naar den Oosthoek.

In de klare mane is het ook goed pensjagen, alzo schoten ze eens met hun drieën vijftien hazen in een korte robbelinge en Ko de gardesas kwam te late om ze te pakken. Maar de Koekoet was de geslepenste pensjager, zo en hebt ge niet meer; hij speurde eerst alles 's nachts af, zodat hij wist alwaar de hazen verkeerden. Overdag verkleedde hij zich met een schone veste gelijk een here en had een jongetje bij zich om de hazen op te jagen, gunter verre meenden de arbeiders op het land dat een of ander here op jacht was.

Ge moet weten dat een goede gardesas vroeger ook pensjager geweest is en al de knepen kent, alzo is pensjagen altijd reschierlijk en één keer geldt het al, zei grootvader. 'k Weet nog wel hoe Fonne geschoten werd toen hij over de balie kroop, ze werden in de lucht getrokken van achter de schelven en Fonne kreeg de lading in zijn been. In het hospitaal heeft hij nooit zijn maten beklapt, hij werd wel voor vier (of vijf) maanden gestraft, maar al dat hij te bedde in 't hospitaal lag, telde als voorarrest en bovendien heeft de gardesas nog rooi gehad met dat geschoten been.

Maar om bij mijn eigen volk te blijven, nonkel Feliks, mijn moeders broer, deed het nog eenvoudigst van al:

‘Nooit een haze in d'oge zien, vermaande hij’. Hij wandelde dicht bij het slop, stampte een keer op de grond, de haas rechtte zijn oren, nonkel deed een ommetoertje, stoop zonder kijken, en scheerde de haas met één greep vast. Was het beeste te licht bevonden: ‘Nog te kort van pisader’, zei hij, gaf een scheurtje in het oor... ‘daar zie, ga zoek je kost, ge zijt getekend, 'k ga je wel herkennen bij een latere vangste’.

Nonkel Feliks was van 't jaar 1869 en 't eerste knechtje door pastor Feliks Krombeen gedoopt die meteen zijn peter was. Dat was 't gebruik: de nieuwe pastor moest peter zijn van 't eerste zoontje dat op de parochie geboren werd, alzo werd nonkel ook Feliks genoemd gelijk de pastor. Ze hielden doopfeeste met een keun in de pot en koekeboterhammen, en de pastor heeft het al beschommeld, alle jaren kreeg nonkel vijf frank: voor zijn nieuwjaar.

Binst de oorlog in 't jaar 1916 wierd er hier ook bij ons een kindje geboren en zegt de vader Sissen Schram: ‘Ik ga naar Brugge om vis!’ en ik zei daarop seffens: ‘en ik ga om vlees!’ ik wist immers dat er onbarmhartig veel wild zat. In onze bilk zette ik in ieder slop een strop en na een pozetje zag ik ze springen en peis een keer, ik had vijf hazen gevangen in een reize: dat was drie beestjes om kermis te houden en twee om te verkopen want ik moest drinkgeld hebben om peter te zijn.

Klopjacht in 't ommeland

Wie dat Sissen Schram was? 'k Ga dat een keer van 't begin af beter uiteendoen. Sissen, een boereslachter, was met mijn moeders zuster getrouwd en bijgevolg mijn nonkel. Toen mijn tante gestorven was, hertrouwde nonkel Sissen met een dochter Coene van Lapscheure, dat was mijn tante en geen familie. Ongelukkig stierf Sissen in 1920 en ik zou voor de kinders helpen zorgen, en wat kon ik beter doen dan de weduwe trouwen, alzo woon ik nog altijd in de oude Jager.

Vroeger stond een klein huizetje op de plaats waar onze koestal nu gebouwd is, een herbergje de Veldmuis, 't omverduwen meer weerd. Daar woonde het gezin De Smit, op het einde kon Smit zijn huispacht niet meer opbrengen en heel 't gezin wierd met 't boeltje op strate gezet, ja ja! dat ging zo wreed vroeger. Zij sliepen in de gracht, seffens kwam

burgemeester Schepper een zeil over de gracht spannen en met een beetje hulp konden de sukkelaars algauw naar Knokke vertrekken.

Mijn Moetje Klare Muushond, met Guustje Bilke getrouwd, woonde te lande en Guustje werd gardesas van de brouwer Joris uit de Wollestrate te Brugge. Nu mijnhere Joris bouwde hier in 't jaar '88 de nieuwe herberg de Jager, op de hoek. De rechte Damse kasseie werd eerst later gelegd in 't jaar '90, ze maakten zelfs een ommetoertje om 't kasteeltje van die Gentsen here te zwichten. De weg was vroeger afgesneden door de Ronselarebeke en heel die hoek moest de ommeweg doen langs de Oosthoekse strate.

Nadien heeft Joris de boereherberg wat bijgebouwd, met een stalletje voor zijn peerd en een keldertje om het wild te bewaren en een kamer om uit te rusten en te eten binst het jachtseizoen.

De klopjacht begon half november, soms begin Looimaand. Grootvader Guustje Bilke zorgde voor heel 't smeer die 't wild moest uitjagen, dat was zijn broere Lewietje Bilke, Seven Vlaminck, Seppen Kruise, Tei Tieten en ander arbeiders uit 't omliggende. Rond den tienen vergaarden ze hier aan de herberg de Jager waardat de heren met vijf of zes ‘toefateuren’ met de jachthonden toegereden kwamen, Guustje had zelf ook altijd een jachthond thuis bij hem. De klopjagers, gewapend met een kloeke stok, werden op vijf meter verscheên gezet om 't wild per valleien[1] uit te kloppen.

D'heren - de jagers - gingen langs de straat op driehonderd meter verscheên en de driewielkar volgde om 't geschoten wild te vervoeren. Ge kost de klopjagers een half uur ver horen kloppen en slaan, schruwelen en burrelen om uit te jagen: ‘hoe-ee! hoe-ta-a-a! hoe-ta-hoe-ee! pur-r-rr! purre pur-r-r!’ Een toette op de koperen hoorn als een haas in 't zicht was. Guustje daartussen aan 't roepen en tieren: ‘Ziet g'hem niet lopen dan! Hoe laat je hem nu weerkeren?’ De honden hielpen jagen, stoven op als ze hoorden Schieten en bleven voor het wild staan, een stokjager verzamelde het geschoten wild op de kar.

Alzo wierd ieder parlaffe afgejaagd van de Vaartdijk naar de Kromme strate en de Zwiersweg, van de Zonnebloemstrate naar de Heistse strate om terug te keren langs de

(1) Volgens Guustje: verscheidene partijen zijn een *vallei.*

vaart naar d'Oostkerkse strate. Ja! ja! als ik mij niet bedriege was dat een jacht van rond de duizend hektaren.

Moetje, Klare Muushond, deed ondertussen 't eten gereed soepe en een grote kasserolle haze met gekookte petatten, Spaanse pap van nieuwmolken melk, geel van d'eiers met een rozewatersmaakstje. 's Achternoens aten ze van Klarens gebakken koekebrood als een wagewiel zo groot. De klopjagers kregen elk een haas als loon en de meesten wisten hem in 't duikertje te verkopen te Dudzele zelf.

Schuurdorsers verleggen van werk

Moetje Klare heeft ook nog verteld over Veer Muushond. Lijk of dat 't gebruik was, Veer had zijn weekloon in zijn rode zakneusdoek gebonden maar... onderweg verloren. Al schremen kwam hij bij de pastor om raad en advies. ‘Hurk een keer zegt de pastor alzo, ge moogt het aan niemand zeggen maar als het geld nog in geen tweeder hand is, ge gaat het terugkrijgen. Morgennuchtend eerdat het klaar is, gaan ze u het geld in huis komen smijten’. Waarachtig 't gebeurde lijk of de pastor zei, en dat is echt waar. Nu we weten toch dat een pastor in die tijd meer kost of een ander.

Grootvader Gustje Bilke had een broer Lewie, een oude jonkheid die bij zijn zuster Tieletje moeie woonde en van geen trouwen wilde weten: ‘'k zou me niet geerne tot over mijn roeper versmoren’, zei Lewienoom koppig weg. De gebuurs tretten: ‘er woont daar een osse, een echt garsbardje’[(2)]. Nu de pastor ging hem een keer aanspreken in de schuur: ‘Lewie vriend er lopen hier in de streek nogal enige garsbardjes, we gaan moeten zorgen van ze nog bijtijds te verkopen’. Lewienoom gebaarde van de dove, klopte en dorste voort met de vlei... wat kost de pastor anders dan voortwandelen en verder in zijn kerkeboek lezen.

Ja hij Lewienoom was scheuredorser bij een wreedgierige boer die zelf 't brood op de knie sneed en aan de arbeiders vroeg: ‘Moet ge nog een snee brood hebben? G'hebt zekers genoeg? Ja g' zekers?’ D'arbeiders wierden dat tellen beu en op een zaterdag kwam Pier, een scheuredorser, met de vlei thope gebonden met de zakneusdoek binnengestapt. De boer gaf het weekloon en vroeg: ‘Pier, wat betekent die gebonden vlei...?’. ‘Dat ge van nu af zelf uw scheure kunt dorsen voor een frank-en-half en magere kost,

(2) Volgens Guustje: een gesneden zwijnebeertje dat in 't gars loopt voor de verkoop.

'k ga naar d'have gaan werken, voor tien uren verdien ik drie frank, dit is dubbel zoveel'.

Pier trok naar de Kruipuit, de vaart was toen al aangelegd, 'k wil zeggen de eerste arbeiders hadden met spa en schup gedolven en de aarde per kortewagen naar de dijk gevoerd. Toen Pier aankwam was die werkwijze al wat verbeterd, hij moest de 'barlings' - ijzeren bakjes - vullen die op *rillen* (reels) liepen. Dat was 'anterprieze'-werk: vijf centiemen per gevulde barling, hoe meer barlings gevuld, hoe hoger loon. Pier, een wroeden, werkte voor twee, 't gebeurde zelfs dat hij drie frank en half per dag won. Krulle Weintein van Dudzele was schacht van't werk en had twee honderd man onder zijn gezag, waaronder niet alleen Dudzeelnaars maar ook Oostkerkenaars en Damnaars. Veel van die mannen kwamen dagelijks wel twee uur ver te voet gegaan naar 't werk.

De weduwe Lewieze Marten woonde in de Oude Herder, een leeg herbergsje dat in d'have gekomen is. Warten bouwde een nieuwe herberg 'In de herder' als de vaart al aangelegd werd, vandaar de naam: de Herdersbrugge. In die tijd waren de herbergiers verlaân van 't bestellen, en alzo hadden ze een keer bakken en karnen tot de zondag voornoene uitgesteld. Nu de pastor aan 't preken van de wekelijkse rustdag zei: 'Niemand vernomd is niemand geblammeerd maar wie heeft er in den Herder gebakken en gekarnd op de zondag?' Heel de kerke had het subiet verstaan en elk peinsde er het zijne van.

't Vervolgt

M. Cafmeyer

Smeeragie

- En de voetverzorgster is gekomen en ze heeft mijn voeten behandeld. Na 't knippen van de nagels met de valkenbek en 't schuren van de nagelranden heeft ze de voet ingewreven met een *smeeragie.*

De kleinzoon keek op en zei: Grootvader smeeragie is dat ook al een woord? Staat dat in de grote Van Dale?

- 'k Zegge neen't maar in den kleinen. Maar hoe moet ik het zeggen?

- Met een crême.

- Ah, met een crême maar je verstond me toch. En mag ik nog zeggen schoensmeer, en een boterham smeren, en teren en smeren.

Hij loech, bleef het antwoord schuldig en begon te twijfelen aan zijn schoolse kennis gesteund op de dikke Van Dale.

Na 400 jaar - de bloeitijd van *-age* en *agie* (zie A.V. Biekorf 1971, blz. 121) is smeeragie in de Leiestreek nog algemeen levendig.

G.P.B.

Westvlaamse spreuken
Zanting 1969 I

1. Het zijn bedelaars die winnen. (Vlamertinge = Vl.)
   - Men heeft compassie met ‘kriepers’ en men geeft toe.. in hun voordeel.
2. Het is een met veel wind in zijn broek. Vl.
   - Een opschepper, een pretentieuze zot.
3. Hij krijgt al met een keer 't vier in zijn broek en wil trouwen Ruddervoorde.
   - Staat erop gebrand rap te trouwen.
4. 'k Hebbe een duive op zolder. Langemark.
   - In nood heb ik nog altijd een middel bij de hand om me te redden. Aanknopingspunt de duif in de ark van Noë? of een postduif om een brandbrief over te brengen naar een invloedrijke vriend?
5. 'k Hebbe nog een bakte op zolder. Hooglede, Pollinkhove.
   - Heb nog een appeltje tegen de dorst, nog een ‘ponke’ tegen ‘meer nood en grote koude’.
6. Er zijn nog hondjes die brood meugen. Vl.
   - Variante voor ‘nog katjes die melk meugen’.
7. Dat is een hoornaam. Vl.
   - Bijnaam, lapnaam of gegeven naam, die de mensen in de wandel gebruiken. De familienaam is hun aleens niet bekend.
8. Ze gaf noch kik noch snik. Ieper.
   - Bij het vernemen van zeer droevig nieuws bleef ze totaal sprakeloos. Ndl. hij gaf geen kik, kik noch mik.
9. De beste koe is den hoorn af. Vl.
   - De beste werkkracht in het gezin ligt geknakt. - Stammend uit de tijd dat men het juk vóór de hoornen bond, zoals men nog ziet bij de boertjes in de Pyreneeën.
10. Ondank leeft lang. Vl.
    - Als men de dood verlangt van een oud mens om de erfenis op te strijken, blijft hij gewoonlijk nog lang leven.
11. Hij heeft zijn oude en zijn tanden om te trouwen. Ruddervoorde.
    - Gewoonlijk zegt men ‘zijn oude en zijn verstand’ en ‘'t verstand komt met de jaren... of niet vëór de jaren... en als ze 't niet hebben aan veertig zal 't niet meer komen...’ Wordt hier verwezen naar de ‘wijsheidstand’? Ofwel in verband met de tanden van koeien en paarden waarnaar hun volwassenheid en kracht geschat wordt? Of: hij heeft haar op zijn tanden?
12. Heb je al een bij de pele? Vl.
    - Vraag gesteld aan een meisje om te weten of ze al in kennis is, een vrijer heeft.
13. Iets vertellen met sluis en schroo. Vl.
    - Bij De Bo. Nog in gebruik!
14. Ze is weg zonder spreken of steken. Vl.

- Zonder iets te zeggen of vooraf ooit een woord erover te reppen, ‘door te steken’.

15. 't Is daar ook smeer en smout. Ieper.
    - Als je iets wil bekomen (goedkeuring, handtekening, voorspraak) moet je smouten en smeren (drinkgeld ‘dokken’).
16. Ha m'n tante vier wielen 't was een fatteure. Vl.
    - Nog een variante uit de familie ‘Hakke en zoude’. Biekorf 1965, 230.
17. Gewist is mandewerk en dubbel gebreid is nog zo sterk. Vl.
    - Bij De Bo staat ‘en dubbel gewist’. Te Lo zegt men nog *manden breien* en tot voor kort werkte daar nog een ‘*mandebreier*’. - Spreuk tegen een opschepper die altijd uithaalt met ‘ik ben daar gewist... en ik ben bij die persoon gewist...’
18. Je woorden meugen geen mestdag geên. Vl.
    - Mestdag - misdag: heiligdag die oudtijds een rustdag was. Als je wil ‘kommèren’ mag je daarom ondertussen niet nalaten te werken. Vgl. hij maakt van al zijn woorden een mesdag: werkt niet voort als hij spreekt.
19. Ge moet lang gewreven zijn eer ge gewet zijt. Vl.
    - Door levenservaring moet je veel aanpassingsvermogen aangeworven hebben om scherp genoeg te staan tegen alle moeilijkheden. (Wetten: slijpen).
20. Het is de grote wereld met kleine schoentjes. Vl.
    - Grootdoenerij.
21. Er op staan lijk een scheve zeven. Vl.
    - Krom en scheef en met een vies gezicht. (Er was sprake van een foto).

M. Vermeulen

Eerbaarheid

Kleinzoon was met zijn verloofde op bezoek bij grootvader, een soliede tachtiger. Het meisje was welgekomen, ze mochten blijven, 't kwam op geen dag. Tegen de avond zei grootvader tegen kleinzoon: ‘'t Is geschikt voor bij tante Alida’. Hij wilde zeggen: om te logeren. Tante Alida woont aan de overkant van de prochie, en ‘'t jonk’ was daar welgekomen. Zei grootvader: ‘Je verstaat, jongen, we zijn wijlder mensen van den eerbaarheid, 'k en hè nie'geern dat ze achter m'n gat zou'n klappen, je verstaat, 'n mens moet eerbaar blijven. Als we wijlder naar den outaar gingen, we waren alle twee nog eerbaar’.

Grootvader legt zijn fundamentele waardering voor de mensen waarmede hij omgaat (in zakenleven en anders) in de term ‘mensen van den eerbaarheid’ (steeds d*en* eerbaarheid). Dat zijn ‘mensen die al hun plichten doen, treffelijk zijn, leven lijk of dat je moet leven, niet nevens de schreve lopen’.

A.H. Oudenburg

Opleiding van een gezworen landmeter Noordschote 1727

Pieter Pieters, zoon van Pieter (uit Zuidschote) en Isabeau Delva (uit Le Quesnoy, dép. Nord), geboren op het vaderlijk hof in Zuidschote 14 maart 1665, was een begaafde jongen. Hij begon ‘te schole te gaen’, toen hij zes jaar was, bij de schoolmeester van Zuidschote, meester Pieter Milleman. Zijn vader zag dat hij flink vooruitging in 't leren en zond hem, in zijn dertiende jaar, naar Joris Vermeersch in Luzerne (gehucht van Zuidschote-Boezinge) ‘om de conste van cifferen te leeren’. Vermeersch was ‘een wijs deghelic man’ en in rekenkunst zeer bedreven. Een jaar later ging Pietertje over naar de school van Boezinge bij meester Pieter Vervaecke die hem voorbereidde om straks in zijn vijftiende jaar, ‘de walsche taele te leren in eene walsche schole of in het walschlant’. Dit plan werd verijdeld door de vroege dood, in zijn zesenveertigste jaar, van vader Pieters op 3 maart 1680. Zoon Pieter moest op het hof blijven en, hoe jong ook, moeder helpen op het bedrijf. Deze omstandigheden verklaren het feit dat Pieter, als oudste zoon verantwoordelijk voor het gezin, tamelijk laat het huwelijk kon aangaan, in 1694, in zijn dertigste jaar. Zijn jonge vrouw - ze was 18 - was dochter van Philips Huijghe (van Noordschote) en Maeijken Hoflack (van Langemark) en zou vóór hem overlijden in 1720.

De derde zoon uit dit huwelijk, Joseph Jacob, geboren in 1705, zou het tot landmeter brengen. Hij leerde goed en vader Pieters liet Joseph Jacob verder leren: in hem zag hij zijn eigen (onderbroken) droom in vervulling gaan.

Over het jonge schoolkind Joseph zijn geen bijzonderheden voorhanden: zijn meesters zijn zeker de lokale schoolmeesters van Noordschote en Langemark geweest. De studiejaren voor landmeter werden ingezet toen de jongen zeventien jaar werd. Daarover heeft vader Pieters het volgende aangetekend in zijn ‘*Register ofte Handtbouck*’ dat tegelijk zijn boekhouding en zijn familiekroniek is.

Door mij Pieter Pieters ‘gheaccordeert met Pieter Plantefeue, deelsman wonende tot Langhemarck om Jooseph Jacobus Pieters met hem te woonen ende te leeren den stil van verdeelen ende landtmeten voor twee jaeren, het eerste incommende den lesten sondach van 7 bre 1722 ende dat voor twintich ponden grooten vlaems beede de jaeren’.

Vader Pieters betaalt op 26 sept. 1723 aan de huisvrouw

van Pieter Plantefeue de som van 10 ponden ‘over de tafelcosten ende leeren van Josep Pieters van het eerste jaer’. Regelmatig volgden dan, steeds tussen 20 en 30 september, de betalingen voor 1724, 1725, 1726 en 1727. Gedurende vijf jaar was zoon Joseph in de leer bij de deelsman Plantefeue van Langemark.

Deze vijf jaren werden bekroond door een stage te Belle (Bailleul) zoals blijkt uit de aantekening:

‘Item noch betaelt over een half jaer tafelcosten tot Belle, doen hij [Josep] heeft gheschreven op t'Comptoir van den procureur Lermeseau, verschenen 1. april 1728, veerthien ponden grooten vlaemsch, frans ghelt, ende ontrent elf ponden grooten vlaems van ons ghelt’.

Vader Pieters geeft op 29 mei 1728 in rente aan de leermeester van zijn zoon ‘Sieur Pieter Plantefeue, deelsman ende griffier van Langhemarck, de somme van 290 ponden grooten vlaemsch met belofte van te betaelen den intres in advenante vanden penninck 25 bij jaere. Comt 11 pond 12 schellingen grooten vlaemsch t'jaeres’. Deze rente wordt jarenlang regelmatig uitbetaald.

Vader Pieters overleed op 23 oktober 1729. Hij had het geluk niet beleefd zijn zoon als gezworen landmeter te zien in dienst treden. De onderbroken rekening van de vader wordt door de zoon aangevuld. Onder de datum 14 februari 1732 vereffent de jonge landmeter de voorschotten gedaan door Pieter Plantefeue: ‘soo veele bedroughen de verschotten gedaen tot de maeltijdt in t'doen van de preuve van Joseph Jacobus als Lantmeter prijser ende deelsman der zaele ende casselrie van Ipre’.

- Naar een diplomatisch afschrift (in particulier bezit) van het *Register ofte Handtbouck.* Het (originele?) handschrift van Pieters werd ingezien door L. Slosse (Biekorf 1904, 15-16) en door K. de Flou (Top. Wdb. XVIII, 1231) die er plaatsnamen uit heeft geëxcerpeerd. Bemiddelaar van dit familieregister was voor allebei pastoor Edward Lagace, stadsgenoot en tijdgenoot van K. de Flou, parochiepastoor van Zuidschote (1901-1905) en tevoren onderpastoor in Izegem.

A.V.

Erfgenamen

- Os je de moor stikt, zoeken ze nog je zakken af voor te zien of dat er niet in d'hoeken zit. (Gehoord in wachtkamer van dokter te Zwevezele; spreker een gedaagd man uit Ruddervoorde).

A.H.

De blijde inkomst van prins Karel in 1515
Een bibliografische prioriteit van Brugge gehandhaafd

In de bibliografie van geïllustreerde werken over grote plechtigheden en blijde inkomsten in de Nederlanden is de stad Brugge topfiguur. Einde 1515 verscheen bij Gilles de Gourmont te Parijs het relaas der blijde inkomst van de (meerderjarig geworden, toekomstige keizer) prins Karel van Habsburg in zijn 'stede van Brugghe' op 18 april 1515. Dit zeldzame franstalige werk: 'La *tryumphante et solemnelle entree...*' bevat 33 houtsneden die de vertoningen in de straten van Brugge illustreren. In feite is dit postinkunabel, dat op de naam staat van de officiële historiograaf Remy Dupuys, het oudste bekende illustratie-boek over een blijde inkomst in de Nederlanden. Chronologisch staat het aan de spits van een genre illustratie-boeken dat in de Nederlanden tot en met 1791 een bibliografie van 300 nummers weet samen te brengen.

Deze bibliografie werd inderdaad op voorbeeldige wijze verzameld en uitgegeven door *John Landwehr*, een specialist van het oude geïllustreerde boek. De titel van het werk: *Splendid Ceremonies*, wordt duidelijk gemaakt door de ondertitel: 'State Entries and Royal Funerals in the Low Countries, 1515-1791. A Bibliography'. Leiden, Sijthoff, 1971. Een belangrijke en keurig geïllustreerde bibliografie, die alleen hier en daar een 'historisch' slippertje maakt.

Een toeval wil dat, op de kop van de lijst, een chronologische verwarring de eerste plaats ontneemt aan Brugge om ze toe te kennen aan Brussel.

Als nummer 1 van de bibliografie prijkt inderdaad het kleine werk dat Remy Dupuys heeft samengesteld over het plechtige requiem dat te Brussel werd gehouden ter ere van de grootvader van prins Karel, koning Ferdinand van Aragon, die op 23 januari 1516 overleden was. De requiem-mis in de Sint-Goedele had plaats 'le vendredi xiiii. Mars quinze centz et quinze' Deze datum, uitgedrukt in de gebruikelijke oude stijl (vóór Pasen), werd door J. Landwehr niet omgezet in nieuwe stijl. Vandaar de verkeerde datering. Het requiem te Brussel voor de in januari 1516 overleden koning Ferdinand werd gecelebreerd op *14 maart 1516*, d.i. ongeveer een jaar na de blijde inkomst van prins Karel in Brugge. Dit kleine werk van Dupuys *(Les exeques Et pompe funerale de... Don Fernande...)* verscheen zonder drukkersnaam; zelfs de toekenning van een plaats (Leuven?) is onzeker.

De beschrijving van de blijde inkomst in Brugge in 1515 behoudt dan ook de eerste plaats in de bibliografie. En wel met twee nummers. Immers een ander drukje '*De triumphe ghedaen te brugghe...*' (nr. 3 bij Landwehr) dringt samen met Dupuys' *Entree* naar voren. Het Brusselse requiem van 1516 (dat slechts één kleine houtsnede bevat) moet dan ook de derde plaats gaan overnemen.

Als kandidaat voor de eerste plaats in de bibliografie staat dan, nevens de *Entree* van Dupuys, een Vlaams rederijkerswerkje dat dezelfde inkomst van 1515 beschrijft en berijmt. Dit werkje moeten we hier even voorstellen. De berijming dient zich aan als een groeps-

werk van de twee Brugse kamers: van de H. Geest en van de Drie Santinnen. De titel luidt:

> De triumph ghedaen te brugghe binnen
> Ter intreye van caerle, die wy beminnen
> Gheionstich, ons edel princhelic ingien
> Achtiene in april mochtmen vrueght ghewinnen
> Vyftien hondert vyftiene. Veil vreimder zinnen
> Deden tzijnder eeren solaes gheschien.
> Alle constenaers biddic die hier faute in zien
> Om de const der rethorijcken te heerne
> Dat hem ghelieve int beste te keerne.
>
> Het slot luidt (f. 18^{v}):
> Voor caerle, onsen edelen prinche reene
> Dat hem god gracye en voorspoedt verleene.
> Tstellen rethorijckelic te brugghe binnen dede
> tgeselscip shelichs gheests ende drie sanctinnen mede.
> (Nijhoff-Kronenberg nr. 3982).

De Antwerpse drukker van *De Triumphe* heeft zijn werk gedateerd: ‘Gheprent tantwerpen by my Adriaen van Berghen int iaer, duysent. ccccc. ende XV. den XXV. dach in iunio’. Het drukje bevat geen illustratie van de blijde inkomst, wel echter een houtsnede met het stadswapen van Brugge en een paar rederijkerssymbolen. (Nijhoff AT. XIV 54).

Daar de grote Parijse uitgave van Dupuys door de drukker Gilles de Gourmont niet is gedateerd, moet het Antwerpse drukje als een ernstige chronologische concurrent worden beschouwd. Op 25 juni 1515 komt het van de pers, twee maanden na de blijde inkomst van april. Het is weinig waarschijnlijk dat de *Entree* van Dupuys, met de 33 grote houtsneden van de ‘toghen en remonstrancien’, tabernakelen en paviljoenen van de Brugse feestviering, reeds einde juni zou zijn afgewerkt.

Kultuurhistorisch is het werk van Dupuys zeer belangrijk, tot de historische roem van Brugge heeft het heel wat bijgedragen. De *Entree* werd in 1850 gereproduceerd te Brugge (Société d'Emulation), in 1971 te Amsterdam (Theatrum Orbis Terrarum). Voor Maria van Hongarije, landvoogdes der Nederlanden en zuster van Karel V, werd de suite houtsneden van de *Entree* in miniaturen uitgewerkt in een mooi handschrift dat heden in de Nationalbibliothek (Cod. 2591) van Wenen wordt bewaard.

Het rederijkerswerkje heeft echter zijn eigen lokale waarde. De stadsrekeningen van Brugge laten de zogenaamde samenwerking van de H. Geest en Drie Santinnen nader bekijken. De laureaat van dit laatste gezelschap, Jan de Scheerere, ontvangt twee pond groten ‘van in dichte de Incomste ghestelt thebbene’. Zijn factum wordt door Colaert d'Ault en Jooris Roelants ‘ghetranslateirt vanden vlaemsche in waelsche’. Voor die Franse vertaling ontvangen de twee ‘translateurs’ een vergoeding van een pond groten. (Gachard, Voyages II 538). Mogelijke medewerkers uit de H. Geestkamer waren Jacob Kempe en Andries de Smet. De aangehaalde rekeningposten wijzen echter zakelijk naar Jan de Scheerere als de eigenlijke auteur van de uitgegeven Brugse rederijkersverzen van 1515.

A. Viaene

In memoriam
Ere-rijksarchivaris Dr. Jos. de Smet

Voor vele redacties van tijdschriften, voor vele historische, volkskundige en heemkundige kringen laat het heengaan van ‘Archivaris De Smet’ op 12 februari een voelbare leemte na. Met zovelen was hij als raadgever, leidsman, medewerker en vriend verbonden. Als archivaris van het nog ongesplitste ‘provinciaal’ archief te Brugge was hij in voeling en in actieve en steeds behulpzame betrekking met de meeste studerenden en vorsers en zoekers op het gebied van de regionale geschiedenis en oudheidkunde. Als ere-archivaris bleef hij, ook na 1962, standvastig op zijn veelzijdig terrein voortwerken. En nog gedurende de laatste weken van zijn pijnlijke ziekte volgde hij, bezorgd als immer, de werkzaamheid van de werkgroepen van Brugge en van het Noorden, die hem zo nauw aan het hart lagen.

Toen hij in 1926 uit het Oorlogsarchief van Brussel naar Brugge overkwam is hij gauw in betrekking gekomen met de opsteller van Biekorf, Dr. Lodewijk De Wolf. Zijn medewerking aan ons leeren leesblad werd in hetzelfde jaar ingezet, werd na 1929 steeds belangrijker en heeft gedurende 45 jaar standgehouden. Als voorzitter van het Berek zou hij een vaste leiding verzekeren, steeds bereid om bij te springen met raad en daad en om een stuk dringend werk op te knappen.

De bibliografie van Archivaris De Smet (tot 1962 opgesteld door H. Stalpaert in het Album van 1964) weerspiegelt zijn veelzijdige wetenschappelijke activiteit en zijn spreekwoordelijke werkkracht. Een werkkracht die nog een indrukwekkend addendum van publicaties uit 1963-1972 aan de lijst heeft weten toe te voegen.

Biekorf lag bij hem in het bovenste schof. Bij zover dat hij, om de redactie te voldoen, nieuw terrein ging aanboren. Op één voorbeeld mag hier worden gewezen: zijn oorspronkelijke studie over de ‘Kerkelijke gebruiken en toestanden in het Brugse Vrije 1500-1780’ (Biekorf 1960), een uitvoerig stuk over het volksleven, uit een berg van documenten samengebracht. En zo zijn er meer, waarvoor de redactie hem bijzonder erkentelijk moet blijven.

Heeft Biekorf soms richting gegeven, dan was dit een natuurlijke vergoeding voor de stuwkracht die van hem uitging en die o.m. in 1939 tot de stichting van *Westvlaamsch Archief* (in 1952 opgenomen in Biekorf) heeft bijgedragen.

Archivaris De Smet was een vriend van land en volk. In en door het landschap van het Noorden heeft hij gefietst als geen ander, zijn toponymische kennis (als voortzetter van Karel de Flou) ging hij toetsen aan hof en akker, weg en water, ter plaats. En het volk in zijn dagelijks leven en gedragingen van vroeger ontmoette hij op zijn speurtochten in de stapels en pakken van het archief. En hij heeft medegedeeld, steeds paraat, met jonge ijver, naar alle zijden uitstrooiend. Biekorf en zijn lezers heeft hij zeker verwend. We blijven hem in herinnering en in volharding dankbaar.

A.V.

Mengelmaren

Wevelgem in grootvaders tijd

Wevelgem is kind van de Leie en van het vlas. Dit kind is nu echter al vader en grootvader geworden in een veranderde wereld, en het beeld uit de tijd van zijn vlasroem is voor kinders en kleinkinders alleen nog te snappen in oude fotos en prentkaarten. J. Vervenne - die naam alleen zegt al Wevelgem! - heeft een keurig ingekleed album van 76 fotografische documenten, voor een goed deel prentkaarten, over zijn gemeente samengesteld. In een zakelijke commentaar wordt bij ieder plaat de kennis van vier generaties samengevat. Een uitstekend initiatief en een bijzondere verrijking voor de moderne Leiegemeente die voor oudere geschiedenis belangrijke werken kan voorleggen, zoals Coulon (1890), Slosse (1916), Favorel (1957: geschiedenis van de abdij), doch voor grootvaders tijd nog geen visuele documentatie had samengebracht. - Bijzonder te vermelden ten dienste van belangstellenden: de 13 nummers vlasvezelbereiding, 2 nrs. steenbakkerij, 4 nrs. windmolens (en namelijk nr. 64: de molen Vanbutsele, het enige geklasseerde monument in de gemeente); 2 nrs. over duiventorens: nr. 31 de in 1944 vernielde duiventoren van het 'Groot Vollander', en nr. 42 de nog bestaande duiventoren van de oude kloosterhoeve (heerlijkheid Gorselis). - Sommige beelden in dit album ontroeren door het desolate van woon- en werkmilieu in grootvaders 'industriëlle' tijd. Voor die periode hadden wij wel een Streuvels en een Warden Oom, een Utrillo is er bij ons niet geweest. - Oude Wevelgemnaars zullen misschien wel uitkijken naar de eerste zwingelturbine van Van Steenkiste, die in de jaren 1920 de naam van de gemeente in de roem deed staan. In zijn handboeken over de vlasvezelbereiding heeft Van Steenkiste, voor zover bekend, geen goede opnamen van het turbinebedrijf medegedeeld. -

A.V.

J. VERVENNE. *Wevelgem in oude prentkaarten.* 14,5 × 20,5, in linnen albumband. Zaltbommel (Nederland), Europese Bibliotheek, 1972. Prijs: 205 F.

Sint-Kruis oud en nieuw

De recente fusie met de stad Brugge was voor de randgemeente Sint-Kruis, historisch bekeken, een terugkeer in het schependom van de (middeleeuwse) stad. Oude en nieuwe palen zijn nu curiositeiten geworden. Sint-Kruis in duplo, binnen en buiten Brugge, is een begrip dat voor de gaande man moeilijk toegankelijk is, ook als men er de feodale complicaties niet bij vernoemt, en als men Potterie, Karmers, Predikheren en (ten slotte) Kartuizers en het Sint-Anna-kwartier niet in de historie van (het moderne) Sint-Kruis betrekt. De Franse tijd, die de *gemeente* Sint-Kruis in leven riep, tekende feitelijk de grenzen van de randgemeente die in 1971 fusierijp zou worden.

Bij deze terugkeer kan en mag dit 'landelijke' Sint-Kruis in de herinnering niet verloren gaan, daarvoor heeft de gemeente te veel

eigen schoonheid en karakter weten te bewaren midden de drang van de verkaveling en de opmars van de supermarkten. De schatkamer van het verleden en van de traditie van Sint-Kruis, iedereen weet ze staan in het hart van de parochie, en van *Magda Cafmeyer*, bodem- en stamvast als geen op het voorvaderlijke erf, werd dan ook het gedenkboek over Sint-Kruis verwacht op dit keerpunt van de tijden. Haar volkskundige werken, die haar naam ver buiten onze provincie hebben bekend gemaakt en door de Vereniging voor Volkskunde werden onderscheiden, bewegen zich rond en om Sint-Kruis, zoals ook haar historische studiën. Het gedenkboek ligt voor ons, een verrassende verschijning: een echt fotoalbum dat niet minder dan 200 nummers samenbrengt, voor een goed deel naar eigen opnamen. De tekst biedt een bondig algemeen overzicht van Sint-Kruis in 't verleden, en een reeks hoofdstukken die, kort en helder, handelen over de topografie (molens, wegen, watergangen), de parochie, de kastelen en hofsteden, de nijverheid, het volksleven (boogschutters, ruiters, bolders) met een boeiend kapittel over de herbergen. Vanzelf sprekend komen oud en nieuw *Male* en *Vijve-Kapelle* goed tot hun recht. Registers van plaats- en persoonsnamen besluiten het werk, dat in bijlage een uitslaande plan van de gemeente medegeeft. Alles samengenomen: een rijkdom in woord en beeld, in een keurige uitgave. -

A.V.

- MAGDA CAFMEYER. *Sint-Kruis oud en nieuw.* Uitgegeven door Drukkerij Ter Roye, op last van het voormalig gemeentebestuur van Sint-Kruis, onder de auspiciën van de stad Brugge, en ingeleid door ererijksarchivaris Jos. De Smet. - In de boekhandel, prijs: 150 F.

Garnituren en ringen uit granaathuizen Getuigen van soldatenvlijt 1914-18

In februari van dit schrikkeljaar werd door *De Zonnebeekse Heemvrienden* een tentoonstelling ingericht onder de benaming ‘Van obushuls tot sierstuk’. Een gelukkig initiatief, dat de medewerking van een zestigtal inzenders heeft uitgelokt, talrijke bezoekers heeft aangetrokken, om nu zijn beslag te krijgen in een keurige brochure, samengesteld door volkskundige Guido Vermeulen en ingeleid door Dr. A. Caenepeel. Hoe, waar en voor wie werden de leeggeschoten obushulzen *(douillen* in de volksmond) tot sierstukken bewerkt en omgewerkt door soldaten ‘achter het front’ in West-Vlaanderen gedurende de jarenlange stellingoorlog? De brochure licht al die aspekten van het occasionele bedrijf toe: de stielmannen en hun grondstof, de techniek van het koperdrijven en van het graveren, de siermotieven en teksten op de bewerkte hulzen. Het slot brengt nog een toemaat van bijzonderheden over de *soldatenringen:* koperen ringen geslagen of gevijld uit kogels of muntstukken, alsook gegoten aluminiumringen. Dit Zonnebeekse kapittel over pittoreske soldatenvlijt zal voorzeker nog heel wat aanvullingen naar de Heemvrienden doen toevloeien -

A.V.

- GUIDO VERMEULEN. *Van obushuls tot sierstuk.* 32 blz. geïlustreerd. Uitgave De Zonnebeekse Heemvrienden. - Te bestellen door overschrijving van 60 F op P.R. 8540.27, Guido Vermeulen, Zonnebeke.

Vlamingen pioniers in Michigan USA

In Biekorf 1971, 139-140 las ik met belangstelling de bijdrage van J. de Mûelenaere waarin de figuur van Pater Deseille voorkomt.

Naar mijn weet werd Pater Louis Deseille te Sleidinge geboren en vertrok hij in 1831 vanuit Hansbeke (waar hij onderpastoor was) als missionaris naar de Potowatomie-indianen aan de St.-Jozefs-rivier in Michigan USA (Die rivier kronkelt over de grens van de staat Michigan en van de staat Indiana, die later ontstond).

Aan Pater Deseille wordt de eer toegekend de grondlegger te zijn van de - na zijn dood - gestichte Universiteit Notre-Dame te South Bend - Mishawaka.

Bij mijn vorsing naar 'de eerste inwijkelingen te Mishawaka', die een belangrijke Vlaamse nederzetting is, vond ik onder de allereersten meestal inwoners van de gemeente Hansbeke. Dit laat vermoeden dat Pater Deseille aldaar in zekere maat de wegbereider geweest is. Waren zijn medereizigers niet zijn vroegere misdienaren uit Hansbeke en komt hun naam niet voor onder latere inwijkelingen? (vermoedelijk familieleden).

Er zijn nog plaatsen in de USA waar missionarissen inzake nederzetting van Belgen een rol gespeeld hebben: in oost-Winsconsin waar men plaatsen als Belgium, Brussels e.a. aantreft (Pater Daems). Te Detroit Michigan was het Mgr. Lefevere die familieleden naar ginder trok (cfr. de voordracht van dhr. J. Vandriessche te Brugge op vrijdag 15 okt. 1971 voor VVF over de Paters Vandriessche, de Viaenes enz.).

Bij de Edward Corynhulde te Lotenhulle verleden zomer suggereerde ik dat in dezelfde zin een verbroedering zou kunnen tot stand komen tussen Hansbeke en Mishawaka (met Pater Deseille als hoofdfiguur). Meestal wordt de geboorteplaats van een figuur daartoe verkozen, doch ik meen dat Hansbeke - vertrekpunt van zijn missionering - hiervoor evenzeer in aanmerking kan komen.

Ik maakte reeds de heemkring 'Het Land van Nevele' (secretariaat: Poeldendries 11, Landegem) (9840 Landegem) hierop attent, in de hoop en met de wens dat hiervoor in 1972 iets kan gedaan worden.

Adh. Dauw

Dekstro als kerstgeschenk aan de wethouders Brugge 1383

De jaarlijkse inventaris van het St.-Janshospitaal te Brugge noteert als besluit 'voor memorie' o.m. de volgende jaarlijkse schenking:

'Voort gheeft men der wet iiij. daghe of iij. daghe voor kerstdach gley:

In teerste den buerchmesters ende den scepenen ende tresoriers, ende elken clerc van den iiij. clerken, ende elken meester van den ij. meesters, ende den baeliu ende den scoutheete: elken van desen voorseid XXV. bonten gleys'.

Tegelijk werden de kloosters van de predikheren en de minderbroeders bedacht:

‘Den predicaers een vichtich ende den freren een vichtich’.

Een kleinere hoeveelheid ging naar de bewoners van de hospitaalrente (kleine woonhuizen): ‘Den lieden die in onse rente wonen ij. bonten of iij.’ (Archief Hospitaal, rekening 1383-84; ongepagineerd).

Het hospitaal kon zich zo'n jaarlijkse schenking van honderde bonden *gley* (ndl. glui: dekstro) permitteren, het grote Hof van Schoeringe (Zuienkerke) alleen kon die vrijgevigheid reeds verzekeren. Schoeringe verhandelde tamelijk veel *taerwe gley* tegen nogal vaste prijs (20 sc. parisis 't hondert, in de periode 1380-1520). Een *voer* telde 200 bonden en kostte 36 schellingen.

In 1383 waren de meeste burgerhuizen nog met stro gedekt. Om brandgevaar te voorkomen werd het leggen van ‘tegelen’ daken officieel bevorderd o.m. vanaf 1417 door het toekennen van een premie: de stad Brugge betaalde ‘de derde daktegel’.

Tellen we de begunstigde personages samen: 2 burgemeesters, 12 schepenen, 2 tresoriers, 4 klerken, 2 meesters (chirurgijns), 1 baljuw, 1 schout, dan geeft dit een totaal van 600 bonden ofte drie volle voeren van elk 200 bond. Een vierde voer uit Schoeringe was er nodig om de 100 bonden in de twee bedelkloosters thuis te brengen samen met de kleine hoeveelheden voor de kortwoners.

E.N.

Pad en puit in de volksgeneeskunde

Raak geen pad aan, dat is levensgevaarlijk, een pad is vergiftig. Tegenover dit volksgeloof Staat de pad ook met weldoende terapeutische hoedanigheden in de oude geneeskunde. Paddenpoeder (van gedroogd en gemalen pad) komt meermaals in oude recepten voor. Tegen wratten, neusbloeden, zweethanden is een doeltreffende eenvoudige remedie: een pad in de hand houden tot ze sterft. Lendenpijn wordt verdreven bij middel van een paddevel op de zere plek; de pad moet echter gevangen worden 's avonds om negen uur bij lichte maan en levend gevild. De zieke zal dan genezen zijn als 't weer donkere maan is.

Omstreeks 1780 heeft Jozef van Huerne, een Brugs patriciër, in een ouder remedie-boek een paar padde-remedies ingeschreven (Biekorf 1968, 354).

De eerste remedie ‘*tegen de spene*’ bevat paddenpoeder als ingrediënt. Het recept luidt:

‘Neemt een gepulvirigeerde padde en, doende het poeijerken daarvan in olije van oliven, maeckt daervan een salveken: ende strijckt de plaetse daer 't seer doet’.

De tweede ‘remedie’ is een preventief middel ‘*tegen de peste*’ en feitelijk het bekende dragen van een pad als amulet. De Brugse jonker noteert:

‘*Tegen de peste.* Neem een gedroogde padde in een doeckxken en hangt die op de borst’.

Ook de puit (kikker) wordt in twee recepten - in dezelfde nota van 1780 - aangeprezen.

Tegen de vijckt (nagelzweer). - Legt een gesloten puijt op de quaele of op de vinger.

Tegen de brandt in de kele. - Laet eenen puyt aen de tonge suijgen: sy sal den brant uijtsuijgen. Probatum est.

In het spreekwoord is de pad, zoals men weet, steeds vergiftig, zonder genade. Dat is zienderogen 'op een padde terden' (het gevaar zoeken). En van spijs of drank die slecht en walgelijk is kan het moeilijk sterker worden gezegd dan: 'Ge zoudt er padden mee vergeven'.

E.N.

Vastenboekje met berijmd imprimatur Brugge 1724

In 1724 verscheen te Brugge 'Ghedruckt by Jacobus Beernaerts woonende inde Breydelstraete in S. Xaverius' een brochure van 14 bladzijden, formaat 18 × 13,5, onder de titel:

'*Den Salighen Memento* dienende tot inleydinghe van desen aenstaenden H. Vasten, opghestelt inde Vlaemsche Rym-const met goetkeuringh' vanden Ceurder der Boecken'.

De bladzijden 3-14 brengen een monoloog van 'De Siele', omvattende 396 lange verzen (hexameters) en verdeeld onder de vijf rubrieken: Memento; Homo; Quia pulvis es; Et in pulverem reverteris; Sluyt-Reden. Een berijming dus geïnspireerd door de formule van het askruisje op Aswoensdag. De auteur tekent op blz. 14 met de initialen J.C.

Het merkwaardige van dit drukje ligt in de *Goet-Keuringhe* (blz. 14) die berijmd is en ondertekend door J. Verslype, aartsdiaken van Brugge en 'Librorum Censor'. Deze bekende figuur uit de tijd van bisschop Van Susteren geeft het volgende kwatrijn te beste:

> Het voorbeelt van den Mensch, syn *niet*, syn eyghendommen
> En connen niet te veel in ons ghepeysen commen.
> Daer om sal dit Ghedicht profitich syn ghedruckt
> Op dat het uyt ons Hert noyt worde uytgheruckt.

Het drukje behoort tot het type 'vastenboekjes' die als stichtelijke lektuur zeer in trek waren in de 18e eeuw (en later nog). Het Brugse berijmde *Memento* van 1724 kende een herdruk tussen 1740-1764 bij 'Petrus de Sloovere, gezwôen Stadts-drukker, in de Predikheersstraet' te Brugge. Het formaat van de 16 bladzijden is kleiner (15,5 × 10,5), de tipografie ditmaal echt keurig, Parijs (Fournier) had ondertussen de Brugse letterkasten vernieuwd. De spelling werd herzien. Het typische is echter dat de nieuwe aartsdiaken en boekenkeurder Tienevelt in de (ongedateerde) *Goed-Keuringe* de vier Imprimatur-verzen van zijn voorganger overneemt en de naam Verslype weglaat. Daar het drukje van De Sloovere zijn hoedanigheid van herdruk nergens bekend maakt, lijkt het kwatrijn een pennevrucht te zijn van kanunnik Tienevelt.

De rijmende boekenkeurder Jan Baptist Verslype (Kortrijk 1653-Brugge 1735) was, zoals bekend, een welbespraakt predikant. Zijn sermoenen werden gedrukt en

herdrukt te Brugge en te Gent. Zijn reis naar Wenen (1716) in dienst van de Staten van Vlaanderen

heeft hij beschreven in een ‘Journal ofte Dagregister’ dat eerst in 1849 door J. de Saint-Genois nagenoeg volledig (in Maetschappy der Vlaemsche Bibliophielen) werd uitgegeven.

C.B.

Water- en dansfeest in de pruikentijd

Hieronder, uit eigen archief, tekst van een uitnodiging tot een waterfeest in Brugge, in 1755, opgesteld in verzen (?) en uitgaande van een molenaar:

Komt al bijeen
Toe vrauwkens licht van geeste
Op dese waterfeeste
Oud en jong groot en cleijn
Ik nod U algemeijn
Sa steld U op de been
Ik heb in 't sin
Van eens te tracteren
Wij sullen vvat comeren
Komt en U nederset trelitet
Komt en U nederset terelet
In mijn salet.

G. van Nieuwenhuyse

Kinderspelen, zegswijzen en rijmpjes te Lombardsijde

In gebruik te Lombardsijde - in de jaren 1920 à 1930 - in de schooltijd van mijn moeder en haar zusters.

Wanneer twee vriendinnetjes elkaar onverwachts op straat ontmoetten:

- waar goa je?
naar de kaoie (kaai)
- heb je je hondje mee?
bé ja'ke
- hoe wèèt (noemt) het?
Mirza, mirza...

Peuters werden wel eens geplaagd met:

- Kijkt een keer omhooge
  de katte pist in jen ooge.
- Kijkt een keer omlège
  de katte pist op je tèèn.

Opvallend was de invloed van het frans wat betreft de liedjes gebruikt bij het touwtjespringen:

1. Un - deux - trois - madame du Bois

quatre - cinq - six - madame Louise
sept - huit - neuf - madame du Boeuf
dix - onze - douze - madame de katte-miete-poes.

2. J'ai perdu mon pantalon à l'école
   j'ai perdu mon pantalon à l'é-co-le
   ik heb mien broek verloren in de school, in de school
   ik heb mien broek verloren in-de-school.

3. J'ai donné mon petit coeur
   à Jésus, mon Souffreur
   il est bien
   si bien
   pour le monde (omhoogspringen)
   pour le monde (idem)
   il est bien
   si bien
   pour - tout - le - mon - de (omhoogspringen).

Jacques Beun

Bewierookte staten van Vlaenderen 1790

De ‘Hoogmogende’ gedeputeerde van de Staten wilden in de herfst van 1790 maar niet zien dat hun patriottische Revolutie op zijn laatste benen liep. Op 24 oktober vierden ze te Gent de eerste verjaardag van de verovering van Turnhout door het Patriottenleger. 't Werd een Te Deum met militaire parade, beiaardspel en kanongeschut. Gedurende de plechtigheid in de Sint-Baafskerk lieten de Staten zich (liturgisch) bewieroken in de persoon van hun president della Faille.

Op 17 november vierden ze de ‘solemnelen verjaerdag van de verovering van Gent’. De Staten vernamen echter dat de bisschop er tegen opzag hen ditmaal weer te laten bewieroken ‘omdat zulks volgens de rubrieken maer toe en komt aen gezalfde hoofden’. De prelaat voelde reeds dat de wind weer uit de Oostenrijkse hoek waaide. De Staten hebben zich daarop rond de bisschop zelf geschaard ‘ende aldus wierden zy mede gewierookt’. En sedertdien werden ze ‘spotswyze genoemt, *de gewierookte*’. (Jaerboeken der Oostenrijksche Nederlanden, Gent 1818; p. 158, 164. Exc. Print-Cronike van Vlaenderen, Antwerpen 1790, p. 318, 340).

E.N.

Droge logist

Te Brugge is droge logist: ‘logement zonder meer, boven op een café’.

In Oostende (Opex) hoorde ik het anders. Klanten van dat soort logist waren vissers die binnenkwamen, al hun geld verdronken hadden en niets meer over hadden. De baas spande dan een kloeke touw op de zolder, en ze hingen daarover om te slapen. En 's morgens te zessen liet de baas de touw los en ze vielen met hulder ‘kloefen’ tegen de planken.

A.H.

Kleine verscheidenheden

Apoticarie.

- In de lijst van het hofpersoneel van de Habsburgse prinsen: de apotheker en zijn ‘cnape’, die aan de prins (of de prinses) gehecht zijn. Bij het bezoek van de koningin-regentes (Maria van Hongarije) aan de stad Oudenaarde in 1536 verschijnen in de lijst van de wijnpresenten die in de stadsrekening worden ingeschreven: ‘de apoticarie, twee cannen; de tapytserie, twee kannen’. (Aud. Meng. I 27). - Apoticarie is hier een collectivum zoals *tapitserie*, waarover Biekorf 1968, 317. In dezelfde lijn liggen de collectiva fruterie, panneterie, jonckerie, sauserie, huisserie voor de groepen dienaren (officiers) die het gevolg van het hof uitmaken. - Zie verder op *pottecarie.*

Bode.

- Iemand die, in opdracht, een bedevaart volbrengt, in uitvoering van een gelofte of om een gunst (genezing vooral) te verkrijgen. In het Hospitaal van Geraardsbergen ligt in 1552 Mevrouw (de overste) Elisabeth van Steengracht ‘seer ghequelt’ door een kwaal in haar been. Geneesheren worden bijgeroepen uit Gent, Ath, Edingen en Antwerpen; ze vertoeft in behandeling bij meester Vanden Broucke te Gent. Intussen ondernemen twee van de hospitaalzusters een bedevaart per wagen naar ‘sinte Renelle en sint Sylvester’. Haar toestand verergert en ten slotte laat ze een ‘bode naer Nieneve’ zenden, die 9 schellingen ‘te teerghelde’ ontvangt. (De Vos, Inventaris 369; Hospitaal 226). - In het nabije Ninove was de abdij alom bekend door de verering van de hl. Kornelius, patroon tegen het ‘kwaad vuur’ (Sint Cornelis siecte).

Droogherie.

- Gedroogde kruiden, kruidenwijn, specerijen en derg. In 1549 betaalt het Sint-Janshospitaal te Brugge een som van 171 lb. 10 sc. 8 d. parisis aan de weduwe van ‘Jan vander Plancke, appotiquaris van diveerssche medecynen, drancken, laxativen, juleppen ende andere droogherie hier binden godshuuse ghelevert over den aermen broeders, zusters ende familie van den voornoemden godshuuse binnen desen jare 49’. (SJH. Rek. 1549-50, f. 127). Een hallegebod van 7 dec. 1576 te Brugge kondigt maatregelen af om het bedrog tegen te gaan ‘int vercoopen vande speceryen ende droogheryen’, handelspraktijken die in strijd zijn met de keure van de Cruuthalle. (SAB. Reg. Hallegeboden 1573-84, f. 119). - Kiliaan in 1599 geeft ‘droogherije, drooghe ware, droogh kruyd’ met de eenvoudige etymologische verklaring: ‘geneeskruiden drogen fel het lichaam uit en zijn geen voedsel’. (Men weet dat de etymologie van drogerie zeer omstreden is). Kil. kent ook droogherij-winckel, droogherij-verkooper. WNT heeft geen citaten vóór 1600. - In ofr. teksten verschijnt het w. reeds in de 15e eeuw: ‘plusieurs drogueries, receptes de medecines’ (1462); ‘la satisfaction de leurs onguements et drogheries’ bij Olivier de la Marche, ca. 1470. (Godefroy II 772; IX Suppl. 416). Kluge-Mitzka citeert hd. drogerey in 1505 (met welke betekenis?)

Everinghe.

- Land waarvan schot geheven wordt, watering. Overeenstemmend met *heveninge* bij Beekman (MnlW IX 237). Het koninklijk plakkaat van 2 maart 1576 gebruikt zonder onderscheid de twee vormen: ‘de Stede van Axel, met de Everinghen van Beoost ende Bewesten-blye in Axel-Ambacht’; dezelfde tekst wordt herhaald met de lezing ‘Heveninghen van Beoosten ende Bewesten-blye’. (Placcaet-Boeck van Vlaenderen III 462-463). In 1545 wil de abt van Ter Duinen een ‘ghemeene everinghe’ van Hontenisse, Ossenisse en Heynsdyck

tot stand brengen. Hij beroept zich op het voorbeeld van de reeds bestaande of ontworpen ‘ghemeene everinghen’ van Axel en van Axelambacht waar ‘Nieuotene, Haensdyck ende West-Saemslacht’ het oprichten nastreven van ‘eene ghemeene everinghe’. Hij wijst ook op het voorbeeld van de ‘gemeene everinghe van Gaternesse’ die onlangs werd opgericht. Ten slotte wijst hij op de geografische gebondenheid van Hontenisse, Ossenisse en Heynsdyck: ‘dese drie prochien die een hooft es inde zee, apart ende ghesepareert van alle gheburen, by eenen waterghanghe gheheeten de Voghele, welcke ghebueren in gheenen noode noch pericle en staen, ten waere dat dese drie prochien, danof dezelve heere vanden Dunen verzouct eene ghemeene everinghe te makene, verdroncken ende verloren waeren’. (Duinenarchief, Zande, rubriek Processen, nr. 201 a). - De mnl. benamingen voor ‘waterschap’ in Oud-Vlaanderen zijn: *wateringhe* van Duinkerke tot IJzendijke; *everinghe*, var. *heveninghe* in Oostelijk Zeeuws-Vlaanderen. Zowel in de wateringhe als in de everinghe worden de achtergelanden (en niet alleen meer de ingelanden) in de onderhoudskosten van de dijken betrokken. Meer bijzonderheden over everinghe in Biekorf 1956, 26-28.

Gheraseirt.

- (Schrijnwerk). Aangevlakt, gelijkgemaakt, effengewerkt. De loonregeling van 11 augustus 1462 voor het ambacht der schrijnwerkers te Brugge bepaalt o.m.: ‘Item, van eenre tafle van cnorhout, drie sticken breed, met twee scraghen met houcsetten, gheraseirt met traveelen, 14 gr. en met hoofden viercant, 2 gr. meer. - Van eenre tafle van wagheschotte, met twee scraghen, gheraseirt met houcsetten, 10 gr. - Item van twee scraghen, ongheraseirt met houcsetten, 6 gr.’ (RAB. Keurboek der ambachten; A. Vande Velde, Timmerlieden en schrijnwerkers 106-107). - Het w. komt ook voor i.v.m. metselwerk. Het bestek van de kerktoren van Oudenaarde in 1619 bepaalt dat de architraaf van arduin zal worden ‘van achter gheraseert ofte volgevrocht met coreel (baksteen), de langhde van de cortoessen’ (Aud. Meng. IV 140). Zie *raseren* en *raseringe* als metselaarsterm in MnlW VI 1049. - Uit ofra. araser (Godefroy); voor schrijnwerk: Havard I 117. Vgl. ndl. aanrazeren (in bouwkunde en sluisbouw).

Gordelroos.

- Huiduitslag waarbij het middel, de borst enz. als met een gordel van rode puistjes is omgeven, St.-Antoniusvuur. (Wdb. Van Dale). Verdam, MnlW II 2070 neemt het w. op met de nota: ‘Het woord is tot heden in het mnl. niet gevonden’; in het mnl. heet die ziekte gewoonlijk *cingele* (van lat. cingere: gorden). - Op het bestaan van een mnl. gordelroos wijst misschien een tekst uit het ‘Spel vanden Berch’, geschreven ca. 1530 door de Brugse rederijker Cornelis Everaert. Een van de personages, Lustich van Herten, bejegent op schampere wijze de optredende pelgrim met de vele pelgrimstekens op zijn hoed. Pelgrims, zegt hij, brengen van hun landlopen wel andere tekens mee: ‘Gordelkins van sinte Roozyaene - ofte brievekens van

Virgenycken...': een woordspeling op huidziekten en venerische ziekten die door de vaganten en 'varende luyden' werden rondgedragen. (Zie Biekorf 1971, 135). - Gordelroos was maar één van de ziekten die schuilden onder de benaming Sint-Antoniusvuur (brand van sinte Antheunis); WNT Suppl. I 1309 geeft een juiste bepaling van Sint-Antoniusvuur als middeleeuwse benaming, nl.: een benaming voor roos, karbonkel, lupus, versterf, gordelroos, moederkoornziekte; moederkoornvergiftiging (ergotisme) kwam in de middeleeuwen in Europa epidemisch voor. - Het Sint-Antoniusvuur werd naar verschillende heiligen genoemd: zie Godefroy V 106-107; S. von Krämer, Les maladies désignées par le nom d'un saint. Helsinki 1949.

Hanecot.

- Hanenkot. De term komt voor in een straatnaam van Sint-Omaars: Hanecotstraet in 1386, 1393, 1397, 1409; Varianten Hanecostraet (1338), Hanequoetstraet (1409). In het einde van die straat lag de Hanecoitsbrighe (1411) over de Erbostaderivier (Mém. Antiquaires Morinie t. 30, 220).

Harincsop.

- Vaatwater van haringtonnen. Een stadsgebod uitgevaardigd ca. 1300 te Sint-Omaars verbiedt de visverkopers in het kwar tier van het Vakestraetkin ‘ke il ne versent leur vissop ne harincsop sor le cauchie’. (Giry, Hist. de Saint-Omer, p. 502 ss., nrs. 210, 366) Ook *vissop* is niet in de wdbn. opgenomen.

Kersnutere.

- Kaarsesnuiter: een soort schaar met bakje aan een van de bladen om de verkoolde pit van een kaars af te knippen; fr. mouchette; eng. snuffer. De boursier van de Duinenabdij in Koksijde besteedt in 1563 een bedrag van 12 sc. par. ‘voor twee kersnuters’. (Rek. 1563-64, f. 42^{v}). Onder het altaargerief van de zusters van Sion te Brugge worden in 1570 vermeld (na een reeks kandelaren): ‘zes snuteren van latoen’. (Beffroi III 230). De inventaris van het zilverwerk van de Vrouwe van Diksmuide vermeldt in 1574: ‘vier zelveren candelaers, een zelveren kerssnutere’. (Biekorf 1961, 341). Ook bij de patriciërsvrouw Joanna Wyts te Brugge behoort in 1632 een zilveren snuiter bij zilveren kandelaars: haar inventaris noemt ‘2 groote selver kandelaers, met een selver keersnuyter, 23 pond 12 sc. 6 gr.’ (Invent. J. Wyts 27). - De oudste bekende kaarsesnuiter is de *snoffer* in 1465 ingeschreven in een Engels huishoudboek: ‘Item, the same day my master bowt a snoffer to snoffe wyth candeles’. (Oxford ED. IX 339). In de Nederlanden wordt in 1523 een zilveren ‘mouchette d'argent’ vermeld in de inventaris van Margareta van Oostenrijk. (Gay I 148. Havard III 889). Londen bewaart een prachtige kaarsesnuiter - zilver versierd met blazoenen in email - die ca. 1540 aan kardinaal Bainbridge heeft toebehoord. (British Museum, Guide Mediaeval Room, s.v. snuffers). - De verspreiding van de kaarsesnuiter schijnt eerst na 1550 te zijn ingezet, in beperkte sociale kring dan nog (klooster, kerk, kasteel, herenwoning): zie onze Vlaamse voorbeelden boven. - De kaarsesnuiter was begin 17e eeuw in de deftige stand al goed genoeg ingeburgerd om Vader Cats een emblema met drietalige berijming te inspireren in zijn bundel Maechden-Plicht (Middelburg 1618; blz. 41). De prent vertoont een soliede kaarsesnuiter in actie en illustreert de spreuk ‘Die hart snuyt, blust uyt’; met als slotvers: ‘Nijpt niet te seer, de keers gaet uyt - wanneer men die te harde snuyt’. Ook de kaars snuiten (niet met de hand maar met een snuiter) is eenmaal een kunst geweest.

Cruciate.

- Aflaat, pardoen, bij pauselijke bulle verleend aan degene die bijdragen tot de kruistocht tegen de Turken. Ook *crusade.* In 1529 werden Hongarije en Wenen door de Turken bedreigd. Op aandringen van de koning van Hongarije liet de paus een bijzondere aflaat prediken ‘omme midts dien te commene teender cruusvaert, ter resistencie vanden grooten Turck’. Door Margareta van Oostenrijk, gouvernante der Nederlanden, werd de afkondiging van de cruciate zeer bevorderd. In Brugge wordt de aflaat gepredikt in april-mei 1530. Jacob van Thielt, grootvicaris van het bisdom Doornik, treedt op ‘als commissaris van den heleghen cruciate’. De bijdragen voor pardoen en aflaat worden gestort ‘inden blocken ende coferen vanden cruciate’ die in de stadskerken opgesteld zijn. (SA Brugge. Tweeden nieuwen Groenenbouc B., f. 259; Hallegeboden 1513-30, f. 626, 643). Naast

mnl. heleghe cruciate verschijnt in Brugse documenten fr. *la cruciate* (aucuns pardons et indulgences de cruciate) en het lat. *sancta cruciata* (nog heden is de 'bulla cruciatae' een voorrecht in het Spaanse kerkelijke recht). Te Ieper was het een ridder, Conrard Fax von Ebenhausen, aangesteld door de koning van Hongarije, die de gelden van de heleghe cruciate kwam inzamelen. (Diegerick, Invent. Ypres V 202) Te Middelburg verscheen in 1588 een pamflet over de Spaanse Armada onder de titel: 'Heylige Bulle ende Krusade des paus van Roomen...' (Knuttel nr. 835). - Godefroy IX Suppl. 258 beperkt de termen cruciade, cruciate tot de aflaatbullen voor de kruistocht in Spanje. - De militaire expeditie zelf heet in de bronnen: 'cruysvaert op den Turc, reyse op den Turck, reyse van Hongherien, Turkievaert'.

Mendabouc.

-Afslijting van maendachbouc, d.i. een register van vonnissen van schepenen te Sint-Omaars; de rechtszittingen werden gehouden de maandag (plaids du lundi), vandaar de naam *maendachbouc - mendabouc.* Van het register is de naam mendabouc (14e eeuw) overgegaan op de kamer, nevens de schatkist, waar die rechtszittingen werden gehouden. (J. de Pas, Vieux Saint-Omer 18).

Moor.

- Zwart paard. Onder de paarden van het Hof van Schoeringe (Zuienkerke) verschijnt in 1505 'een zwarte moor nevens een baeyde paert en een lyaerde met zwaerte stert'. (Biekorf 1962, 88). Andere inventarissen vermelden wel zwarte paarden, zo o.m. in 1411 op hetzelfde Hof: 'een peczwart perdt, een swart bliste, een groot scone swart perdt, een groot swart met eenen cleenen sterrekene'. (Biekorf 1967, 303). De pleonastische 'zwarte moor' van 1505 is (voorlopig) de oudste moor die we kunnen voorleggen. In 1568 wordt Andries de Pape door de boursier van de Duinenabdij te Koksijde betaald 'voor tberyden van een jonghen moor'. (Handboeck, f. 22^{v}). Voor het St.-Janshospitaal te Brugge wordt in 1563 aangekocht 'een moorde peerdt oud 3 jaeren anno 62', tegen een som van 9 lb. 2 sc. groten. (Rek. 1563-64, f. 132). Moor was mogelijk eerst een roepnaam om dan - reeds ca. 1500 - een zwart paard in 't algemeen aan te duiden. Moor, Moorke, zijn nog heden naam en benaming voor een zwarte kat. Is een zwarte hond in Westvl. soms een 'moor'? - Het pleonasme 'zwarte moor' in 1505 moet niet verwonderen, ook als mensentype onderscheidde men de zwarte moor (neger) van de gele of witte moor (muzelman uit Noord-Afrika). Zie daarover WNT IX 1101.

Moorde.

- Zwart (of bijna zwart), van een paard gezegd: 'een moorde peerdt', Brugge 1563; zie hiervoor. Dit bn. is bij Kiliaan - die wel *moor* kent - niet opgetekend. De vorm

staat nevens andere kleurnamen van paarden: baeyde (1505), bliste (1472), liegaerde (1411), voste (1472), waarover Biekorf 1962, 150-151.

Pichuerre.

- Maailoon. De krijgsverrichtingen van Staatsen en Malcontenten hebben de dorpen aan de Scheldekant (rond de kastelen van Avelgem en Outrijve) verarmd en ontvolkt. De overgebleven landboubers kunnen in 1581 de belastingen niet opbrengen. Zo betogen op 15 juli 1581 de schepenen van Kaster dat op hun prochie - zijnde ongeveer 300 bunder in breedte - 'maer bezaeyt en es 27 ofte 28 bundere, ende en es om nauwelycks de pichuerre weert, duer dat wy ende andere dicwels ons perden ghenomen syn gheweest, ende was qualyck ghelabuert ende tontyen ghezaeyt...'. Op 17 juli 1581 komen de baljuw en schepenen van Waarmaarde aan het woord: op hun prochie (geschat op ± 200 bunder in breedte) zijn er maar 18 of 19 bunder be-

zaaid ‘ende es nauwelyck op sommighe plecken de pyckhuerre weert’ wegens het geloop van soldaten en ‘peerde-ruyters’. (Aud. Meng. IV 312 314). - Picken: met de pik afmaaien. Vgl. de mnl. samenstelling *pichaec* (Biekorf 1967, 381) in 1540 te Zuienkerke.

Plusynghe.

- Allerlei voorwerpen (huisraad, werktuigen, kleergoed) van geringe waarde, verouderde prullen door elkaar. De boedellijst van Stevenijne Hoofs te Brugge opgesteld in 1467 vermeldt o.m.: ‘In de achtercamere boven... een zac met cussenen ende andre plusynghe... Inden upperzoldre Dachten:... een zac met oude plusynghe. Noch een corvekin scoonlakenen, dwaelkins, fluwynen ende andere plusynghe der inne’. (RAB. Proosdij nr. 1292, f. 114). De inventaris van Jehan Grysel, poorter van Brugge, noemt in 1472: ‘In de keuken, een keerscoorf ende andre plusynghe van outen ende eerden platteelen ende potten’. (Id. nr. 1293, f. 17). De laatste post in de inventaris van Beatrijs, provenierster in een godshuis te Gent luidt in 1473: ‘Item van eenen bedde ende andren diverssche plusinghen’. (Bethune-van Werveke, Godshuis S. Jan en S. Pauwels 151). De keuken van kanunnik Vrombout te Brugge is in 1510 goed gestoffeerd met gerei in ijzer, koper en tin; een post in de beschrijving noemt ook: ‘diverssche plusinghe van houtten werc, potten, pannen ende anderssins...’ (Biekorf 1964, 340). Op een veiling in Brugge anno 1529 (sterfhuis kapelaan de Scaepere) wordt verkocht tegen 2 sc. 5 d. groten een partij ‘cannekins, lanternen ende andere pluusinghe’. (ABB. Sint-Donaas, nr. 124bis). De kwaliteit van de ‘plusynghe’ verschilt uiteraard naar gelang de sociale stand van de bezitter. In het ‘Cabynet van waepen’ van de Heer van Diksmuide worden in 1574 bevonden: ‘Een wapenzaele (zadel) ende caparenson van zwart ende root fluweel met veele andere diversche plusinghen’. De inventaris van de ‘accoustrementen van Mevrouwe van Diksmuide noteert in hetzelfde jaar 1574: ‘diversche oude halscleers ende veel andere plusinghe van oude overleden persoonen... Een houten coferkin met diversche coleuren van gaerne ende andere plusinghe’. (Biekorf 1961, 340 344). - Kleinigheden worden ook soms in herstelwerk betrokken zoals blijkt uit een rekeningpost van de St.-Jakobskerk te Brugge in 1517: ‘Betaelt Ledenaert de scrynewerckere van dat hy vermaect heift de schuuflade inde santuwarie, ende andere pluusinghe, tsamen 8 groten’. (RAB. Rek. I, f. 385). - Vgl. ook Stallaert II 169 368 (pluises); Gailliard in VMAcad. 1919, 393.

Pouderpere.

- Peervormige specerijbus van gaatjes voorzien, waardoor men fijn gemalen specerijen strooit. Meestal uit zilver. Bij personen van hogere stand. In 1395 onthaalt de stad Nieuwpoort de souverein-baljuw van Vlaanderen; aan zijn vader wordt een vergulde kroes, aan zijn moeder een zilveren kroes aangeboden; de rekening boekt dan verder: ‘Ende joncheer Jan van Ghistelle ene zelverinne pouderpere ende was ghegheven

omme dat hy souverain capitain van Vlaenderen was, ende quam de stede visenteren met mer vrouwe sinen wive ende sinen kinder, ende mijn vrouwe adde doe noijt hier ghesijn, omme twelcke hem dese vorseide perchelen ygheve waren'. (Stadsrek. Nieuwpoort: MSH. 1879, 404). In 1438 wordt door de Proosdij van Brugge een som van 8 pond par. betaald aan de zilversmid Lodewyc de Blasere 'van eender poederpere, die ghegheven was ten huwelicke van Jans van Boonem dochtere'. (La Flandre V 42). - In de refter van de broeders van het Sint-Janshospitaal te Brugge zijn in 1438 onder het tafelzilver aanwezig: 'vier cleene poederscaelkins weghende 1 maerc 3 inghelschen; een poederpeere weghende 1 maerc 1 loot; een cleen poederpeere weghende 10 loot'. (SJH. Rek. 1438-39, f. 126^{v}). - Ridder

Robrecht van Rokeghem is, blijkens zijn in 1494 te Oudenaarde opgestelde inventaris, zeer rijk aan specerijbussen: hij bezit een *pourpeere*, een *pourbospeere* en een *pourboskin* alle uit zilver. De pourpeere is er een 'met een blauwen eckelkin dair boven, weght twee onsen ende 6 inghelsche'. (Aud. Meng. IV 475). - Franse kasteelinventarissen uit 1380 en 1407 noemen de 'poire à mettre poudre, une poyre d'argent pour mettre pouldre'. (Gay II 250). - Het *poeder* of *poer* was een mengeling die, volgens een Utrechts recept uit 1432 was samengesteld uit gemalen peper, gember, kaneel, muskaatnoten, kruidnagelen en saffraan (Burema 33). Een Vlaams recept leert ca. 1450 'hoe dat die cruden heeten daer men die poedre af maect. Neemt om te maken een pont finer morselen (fijn eten): 2 inghelsche ghewicks ghingheberspoeders, 2 dito galigaenspoeders, 2 dito poeders van noten moscaten, 1 dito poeders van naghelen'. Een ander gelijktijdig recept luidt: Omme te makene goede fine poedere in compoestsausen of in spisen te doene, neemt 3 onsen ghingebers, 1 once fine kanele, 3 graine, 3 stocken van naglen ende 5. inghelsche noten van scaden'. (Recepten en tract, ed. W. De Vreese, nrs. 221 224). De ingrediënten van het poeder waren dure, uit het Oosten ingevoerde materie (galigaan was een van de goedkoopste specerijen), een persoonlijke sierlijke zilveren specerijbus was dan ook een statussymbool. - Zie hieronder de varianten poerbusse, pourbospeere.

Pourbusse.

- Specerijbus; zie boven s.v. poederpere. In het sterfhuis van kanunnik Charles van Halewijn te Kortrijk in 1524 behoren onder het gerief van de keukenmeid: 'een mottaelen mortier met den stampere, zeve ende datter toe behoert, vier poerbossen'. (Caullet testaments 55). De meid was volkomen uitgerust om de specerijen te malen en fijn te maken. - In de keuken van kanunnik Jean Mettenye in 1543, ook te Kortrijk, zijn voorhanden: 'een speceriezeve, een poerbusse met vele kokerkins'. (Caullet, Testaments 76). - De schildersfamilie Pourbus te Brugge (stamvader uit Gouda) heeft ons met die familienaam vertrouwd gemaakt. - Een diminutief van dit w. komt voor te Oudenaarde in 1494 waar ridder Robrecht van Rokeghem in zijn inventaris noteert: 'een zelverin *pourboskin* met eenen notenkrakerkine dair boven, weght drie onsen ende eenen inghelsche'. (Aud. Meng. IV 476). - Vgl. cruutbusse bij Verdam III 2189, Stallaert II 116 en Kiliaan s.v. kruytbusse.

Pourbospeere.

- Specerijbus; zie boven s.v. poederpere. Poederpere en pourbusse ontmoeten elkaar in de samenstelling *pourbospeere*, voorkomend anno 1494 te Oudenaarde in de inventaris van ridder Robrecht van Rokeghem: 'Item een pourbospeere met eenen groenen eekelkin dair boven, weght vyf onsen ende 14 inghelsche ende eenen alven'. (Aud. Meng. IV 475). - De groene eikel wijst hier kennelijk op emailwerk. Dit zilveren specimen is zwaarder dan het *pourboskin* en weegt het dubbel van de *pourpeere* van dezelfde ridder.

Toonre.

- Advokaat; mnl. ook taelman. Vgl. MnlW s.v. toner, met citaten uit literatuur. De stadsrekeningen van Oudenburg bevestigen het gebruik van het w. in de kanselarij: op 23 juni 1387 zenden de schepenen van Oudenburg vier kannen wijn (waarde 42 sc. gr.) aan ‘Meester Micheel Scuerkine, der stede toonre van Brugghe’. Nogmaals een wijnpresent gaat in 1404 naar ‘Meester Clais Scoorkin, tuenre vander stede van Brugghe’. (Hist. d'Oudenburg II 164 205). Meester Niclais Scoorkin volbrengt in 1390-1415 in opdracht van de stad Brugge talrijke zendingen die hem ook tot in Parijs, Londen en Oostland voeren. (Brugge, stadsrek. passim).

A.V.

Vraagwinkel

Dagboek over Franse revolutie

Samyn in zijn boek ‘De Fransche revolutie in Vlaanderen’, uitgegeven te Oostende rond 1870, maakt gewag van een dagboek over de Franse revolutie geschreven door een monnik van de abdij van Lo. Dit dagboek werd volgens ‘Boekenschouw’ van P. Allossery gepubliceerd in de ‘Gazette van Dixmude’. - Bestaan er nog andere publikaties van en over dit dagboek? Waar, door wie, wanneer heeft de ‘Gazette van Dixmude’ dit gepubliceerd?

F.D. Brussel

Oliehandel

De handel in ‘lijnzaadolie’ heeft in Kortrijk gedurende de periode 1842-1870 zijn hoogste bloei gekend. Vanwaar de regressie van de olie (en de olieslagerijen) na 1870, terwijl de vlasnijverheid en -handel nog verder uitbreiding neemt. Konkurrentie van andere oliezaden?

V.D.

Kastaar

Dit woord vind ik niet in de woordenboeken, hoewel het ruim bekend is en in gebruik: 'n kastaar (sterke, felle kerel; ook gezegd van een krachtig opgroeiend kind). Wordt ook gezegd van sterke drank, sterke tabak: ‘dat is kastaar’ En welke andere toepassingen nog?

E.N.

De vier wanden beschreien

Bewijs van de levende geboorte van een kind zag men (volgens middeleeuwse rechtsbronnen) in het feit dat het ‘de vier wanden had beschreid’, zodat de personen die in de kraamkamer waren het hadden kunnen horen. De vaststelling dat een kind geleefd had of dood was geboren kon soms voor vererving van belang zijn, de rechtsbevoegdheid van het kind was ermee verbonden. Komt de oude rechtsterm: ‘de vier wanden beschreien’ in oude Vlaamse bronnen voor?

A.D.B.

Kruisbeeld

Bij wvl. *gekruiste God* met bet. kruisbeeld (crucifix) geeft De Bo als citaat: Een linde met een gekruisten God. Zonder varianten. Waar in West-Vlaanderen zegt men ‘een gekruisten God’ en waar - zoals in 't Roeselaarse - ‘een gekruisten Ons Here’? (In het Brabantse is 't een kruislievenheer).

C.B.

Persoonsnaam Juffroot

In 1472 is Clais, zoon van Juffroot van den Coutere, kerkmeester van Sint-Katheline-West bij Oostende. Is die vorm een lokale variant van Godefroot (ook Godefroy is als fna. op de kust bekend).

J.H.

Vijf Haringen

Op de Oude Vismarkt van Kortrijk droeg een huis een uithangbord met ‘De Vijf Haringen’. Was *vijf* soms maat of eenheid (of waarde) in de haringhandel op de markt?

P.D

Maandagschool

Omstreeks 1875 begonnen de Begijnen van Kortrijk een ‘Maandag schole’ te houden in een gebouw van hun Begijnhof. Er was daar ook reeds een zondagschool. Is er iets over het programma van die school bekend? Een dag- of avondschool? Ook de Broeders Vandale hebben In die tijd een maandagschool voor jongens gehouden.

P.D.

IJzeren koeien

Wat betekende juist, bij de verpachting van bepaalde boerderijen, de formule ‘ijzeren koeien sterven niet’?

R.V.B

Spaanse wijn: Zereesche secke

De koster van de O.L. Vrouwparochie te Brugge zat in 1693 in de onzekerheid of hij Spaanse wijn: ‘Vinum Hispanicum sicum = Zereesche secke’ mocht gebruiken voor de H. Mis. Dit wordt hem prompt toegestaan door Mgr. Willem Bassery en in ditzelfde jaar ook aan de koster van St.-Walburga. Zijn er nog andere voorbeelden waarin Spaanse wijn voorkomt onder de benaming *Zereesche Secke* en wat is de ety mologie van dit woord Zereesche?

B.M

Rederijkersbond te Kortrijk

Door toedoen van een zekere heer Verougstraete werd op 2 maart 1871 te Kortrijk een *Rederijkersbond* gesticht. Als leden van die bond traden toe de volgende bestaande verenigingen: De Vloeiende Herten tot Maria, uit de ‘Groene Lanteern’ (Peterseliestraat); Kunst en leverzucht, uit het ‘Hof van Brabant’ (Doornikwijk); De Vlaamsche Leeuw, uit de Barriere; Rust en Vrede, uit de ‘Halve Maan’ (Rijselstraat) en De Vloeiende Herten uit ‘Den Molen’. Hoelang heeft deze bond van toneelverenigingen standgehouden.

L.V.

Negerlinnen

Op de ‘Algemene tentoonstelling van voortbrengselen der nationale nijverheid’ gehouden te Gent in 1820 waren monsters van *negerlinnen* tentoongesteld, een soort linnen dat alsdan ‘voomamelijk in Kortrijk en diens omstreken’ werd vervaardigd. Voor zeer goed negerlinnen kreeg de Kortrijkse fabrikant Desclée-Plankaert een bronzen medaille. Van dit soort linnen deed men ‘vele verzendingen naar Frankrijk en Spanje’.

V.D.

[Nummer 3-4]

De pelgrimage van Sint-Andries in Schotland in het oude Vlaamse strafrecht
1319-1425

De koninkrijken Engeland en Schotland verschijnen allebei in de gerechtelijke bedevaartlijsten van onze oude Vlaamse steden.

Engeland was rijk aan bedevaartplaatsen en vond in Chaucer de onsterfelijke dichter van de Pelgrims van Kantelberg, de *Canterbury Tales*, een letterkundig meesterwerk, dat in het kader van een groepsbedevaart is uitgewerkt.

Ook Vlaamse pelgrims gingen Engeland bezoeken, meestal niet uit spontane devotie doch uit plicht, in uitvoering van een gerechtelijke overeenkomst of een opgelegde straf.

In de tarieflijsten van onze Vlaamse steden staan de volgende Engelse pelgrimages (met de vereerde heilige en de vastgestelde afkoopsom in ponden parisis).

Dover (Kent)	St. Gillis (Egidius)	2 p. par.
Kantelberg	St. Thomas (Becket)	3 -
Londen	St. Pauwels	3 -
Peterborough	St. Pieter, apostel	4 -
St. Edmund's Bury	St. Edmund	4 -
Walsingham (Norfolk)	O.L. Vrouw	4 -
Beverley (Yorks)	St. John of Beverley	5 -
Lincoln	O.L. Vrouw	5 -
Yarmouth (Norfolk)	St. Niklaas	5 -
York	St. Pieter, apostel	5 -
Salisbury	O.L. Vrouw	5 -
Hereford	St. Thomas (de Cantelupe)	6 -

De lijst van Oudenaarde uit 1338 (de oudste in Vlaanderen) kent alleen twee Engelse bedevaarten, Kantelberg en Salisbury, allebei gesteld op 6 pond.[1]

(1) De tarieflijsten bij E. Van Cauwenbergh, Les pèlerinages expiatoires et judiciaires dans le droit communal de la Belgique Leuven 1922. Aangevuld door A. Viaene, De tarieflijst van gerechtelijke bedevaarten van Geraardsbergen en van Gent, in Hand. Em. dl. CIV, 1967, p. 203-214

Tegenover het dozijn bedevaarten in Engeland treedt Schotland met één enkele pelgrimage naar voren: *Saint-Andrews*, de oude kerkelijke hoofdstad van het koninkrijk. Volgens de (legendarische) overlevering zouden de relieken van de apostel Andreas in de 8e eeuw zijn overgebracht naar Kilrymont (of Muckross), het latere Saint-Andrews. In 1329 verkreeg Saint-Andrews het voorrecht de koningen van Schotland te kronen.(2) De banier van Schotland draagt nog heden een zilveren St.-Andrieskruis (schuinkruis) in lazuren veld.

De Schotse bedevaart staat uiteraard hoger dan de dichterbij gelegen plaatsen in Engeland. Saint-Andrews ligt op de hoogte van Kopenhagen. Gent, Dendermonde, Aalst en Geraardsbergen stellen eenstemmig Saint-Andrews op 10 pond, even hoog als O.L. Vrouw van Riga in Letland. Alleen het oudere tarief van Oudenaarde staat op 8 pond.

Saint-Andrews stond op het waardepeil van de zuidfranse pelgrimages: Rocamadour, Saint-Gilles (Provence), Vauvert, Orange, Alet. In de nieuwe lijst van de souvereine en provinciale Raden van 1509 wordt Saint-Andrews op 300 pond gelijkgesteld met Rome en de grote bedevaarten (Loreto, Compostella).(3).

De vaart uit Sluis naar Schotland moet wekenlang hebben geduurd. Via Sandwich, Harwich, Great Yarmouth leidde de kustvaart naar Hull en Newcastle. Van daaruit werd gevaren op Leith, de haven van Edinburgh. Om Saint-Andrews te bereiken bleven dan nog 80 km af te leggen - over land of te water - om het heiligdom van de apostel in Schotland te bereiken.

Uit verschillende bronnen konden we de volgende Vlaamse (gerechtelijke) bedevaarders naar Schotland op het spoor komen.

Pelgrimages naar Saint-Andrews

1319 Kortrijk. - Wouter Maisière, poorter van Kortrijk, had Katelijne, dochter van Wouter Crommelin, geslagen omdat ze graaf Lodewijk I van Nevers en zijn gezelschap ‘ten

(2) De bisschop van Saint-Andrews werd ook primaat van Schotland. In Saint-Andrews werd in 1411 de eerste universiteit van Schotland gesticht.

(3) E. Van den Bussche, Roc-Amadour: les pèlerinages dans notre ancien droit pènal, in Bulletin CRH. 4e S.t. XIV, 1887, p. 25.

spele' in haar huis had onthaald. De grafelijke sententie zendt Wouter Maisière eerst naar Saint-Gilles 'en Prouvenche'; bij zijn terugkeer te Kortrijk moet hij een tweede zoenbedevaart ondernemen naar 'Saint-Andriu en Escoche'.[4]

1362 Gent. - Graaf Lodewijk verplichtte in 1362, bij de algemene regeling van de beruchte vete Alyn-Rym te Gent. Ghiselbrecht vanden Briele te doen 'eene pelgrimage Tsinte Andries in Scotland'. Het vonnis werd plechtig afgekondigd in de abdij van Drangen op 5 mei 1362. Ghiselbrecht moet onmiddellijk de vaart naar Schotland hebben aangepakt. Op 11 juni is hij in Schotland waar Thomas, prior van Saint-Andrews, hem een authentisch certificaat aflevert, bevestigend dat hij de kerk van de hl. apostel Andreas *(limina beati Andreae apostoli)* heeft bezocht. Het stuk is nog heden in het archief te Gent bewaard.(5)

1365 Ieper. - Henric van Trier en Willem d'Ollandre, dienaars van de kastelein van Ieper hadden, na het luiden van de avondklok *(après le wingeron)* de bruiloft van de dochter van Franchois van Beiselare op brutale wijze gestoord: ze hadden de menestrelen op de dansvloer geslagen en hun speeltuigen stukgeslagen. Het vonnis van de schepenbank zendt ze allebei naar 'Saint-Andrieu en Escoche'; een jaarlang moeten ze in Saint-Andrews blijven, zonder de stad te verlaten.(6)

1367 Gent. - Krachtens een wijsdom van het ambacht van de blauwverwers wordt, wegens ruziezoekerij in het ambacht, Arent Steenmaer veroordeeld tot een dubbele bedevaart: eerst moet hij optrekken naar O.L. Vrouw te Montenoison bij Nevers; bij zijn terugkeer volgt zijn pelgrimage 't' sente Andries in Scotland'.(7)

1370 Ieper. - Andries de Maets had Clays de le Porte, de bewaker van de jaarmarkt van Mesen, smadelijk bejegend. Dat kost hem 'un pèlerinaige à Saint-Andrieu en Escoce'. De afkoopsom is buitengewoon hoog gesteld: 3 pond groten, d.i. 36 pond parisis. Daarenboven had hij nog 12 pond par. bij

4 E. Rembry. Saint Gilles: sa vie, ses reliques, son culte en Begique et dans le Nord de la France. Brugge 1881; dl. II, 36-37.

(5) J. de Saint Genois in Messager des Sciences Historiques, 1850, p. 123-124.

(6) P. De Pelsmaeker, Sentences des échevins d'Ypres 261 (Brussel 1914).

(7) J.B. Cannaert, Bijdragen... oude strafrecht in Vlaenderen, p. 390 (Gent 1835)

te dragen voor de nieuwe klok van de St.-Maartenskerk.[18] Andries de Maets, blijkbaar een vermogend man, zal voorzeker die sommen hebben betaald liever dan de verre reis naar zijn patroon in Schotland te ondernemen.

1374 Ieper. - Jakob van Oudekerke wordt veroordeeld wegens belediging van de procureur Sohier le Saige. Zijn straf (franstalig vonnis) is een bedevaart 'à Saint-Andrieu en Escoche': hij zal een jaar in Saint-Andrews blijven 'sans venir dechà le meir'. Dit verblijf in Schotland zal worden voorafgegaan door een pelgrimage naar het apostelgraf te Rome en een verblijf van een jaar in de Heilige Stad.[9]

1375 Ieper. - Op strafeis van de baljuw van St.-Winoksbergen wijzen de heren van de grafelijke Audiëntie dat Jan Aendevoet, als principaal betrokkene in het geding van de baljuw van Pitgam, zal ondernemen een pelgrimage naar O.L. Vrouw te Lubeck. Michiel Malin, een van zijn medeplichtigen, wordt gezonden 't' Sinte Andries in Schollant'; de afkoop wordt hier gesteld op 20 lb. par.[10].

1378 Ieper. - Jan Jhanszone van Zuidschote had de baljuw en de 'scerwettere' smadelijk bejegend. Hij zelf wordt naar Sint-Niklaas te Bari gezonden. Lamsin Stassin, een van zijn medeplichtigen (in een groep van vier oproermakers), moet volbrengen 'un pèlerinaige à Saint-Andrieu d'Escoche'.[11]

1391 Brugge. - De geheime raad van graaf Filips beslecht het proces tussen Jan Dubos van Kortrijk en een groep van de familie Scaec. De drie zwaarste Scaecs krijgen bedevaarten naar Napels, Compostella en Riga. De twee laatste plichtigen komen er van af met minder zware pelgrimages naar Sint-Andries in Schotland en naar Sint-Pieters te Rome.[12] 1401 Gent. - Vier mannen hadden een grote storinge teweeggebracht in het Begijnhof. Een uitspraak van de grote Meesteres en de voogden verplicht de hoofdschuldige Johannes van Belle te doen 'syn pelgrimagie ter eeren van Gode ende over tmesgrijp voorseid tsente Andries in Schotland'. Drie medeplichtigen gaan de weg op naar het zuiden: Sint-

(18) De Pelsmaeker a.w. 302.
(9) De Pelsmaeker a.w. 313.
(10) N. de Pauw, Bouc van der Audiencie (Raad van Vlaanderen), II Gent. 1903, p. 762.
(11) De Pelsmaeker a.w. 246. Vgl. Biekorf 1964, 323.
(12) Gilliodts, Inv. de Bruges III 208. Vlg. Biekorf 1964, 323.

Marcus te Venetië, Sint Franciscus te Assisi en Sint-Salvator in Asturië.[13]

1425 Kortrijk. - Een zekere Willem was veroordeeld tot twee pelgrimages, een naar Compostella (gesteld op 36 pond par.) 'ende dandere te sente Andries in Scolland' (gesteld op 30 pond par.). Hij vertrekt niet. De stad ontvangt de helft, zijnde 33 pond parisis, voor haar deel van de redemptie der twee bedevaarten.[14]

1436 Eeklo. - Voor zijn smaadrede tegen de familie Smeds van Varenbrouc wordt de schepen Victor Blomme ten slotte beboet met drie zoenbedevaarten: Rome, daarna 'te Sente Andries in Scotland'. Een derde tocht zou hem voeren naar het Heilig Bloed te Wilsnack in Pruisen.[15]

De tarieflijsten van Gent, Aalst en Dendermonde noemen een andere verre bedevaart naar Sint-Andries in het zuiden, te weten '*Sente Andries in Saleerne*'. De afkoop ervan is gesteld op 15 pond parisis. Bedoeld is hier de kathedraal van Amalfi, in de baai van Salerno. Deze kerk bezat in haar cripte een deel relieken van de apostel en was bekend door de 'wonderolie' (manna di S. Andrea) die uit het gebeente vloeide.

Sint-Andries van Amalfi schijnt niet tot de praktijk te zijn doorgedrongen, we kennen geen vonnis dat een van onze (minder voorbeeldige) voorouders naar die mooie havenstad zou hebben uitgezonden. De aantrekking van Sint-Niklaas te Bari (waarover Biekorf 1964, 321-325) blijkt hier al te sterk te zijn geweest: Bari ligt niet veel verder dan Amalfi en Sint-Niklaas heeft wel een aantal beboete klanten uit onze Steden in zijn basiliek op de Adria zien verschijnen.

A. Viaene

(13) J. Béthune, Cartulaire Béguinage S. Elisabeth à Gand, Brugge 1883, p. 134 (uitg. Société d'Emulation).

(14) RA Kortrijk. Stadsrekening 1425-26, f^{v}-6.

(15) E. Neelemans Gesch. van Eecloo II 640-656 (Gent 1865). Vgl. Biekorf 1963, 23; 1968, 11.

- In de St.-Gilliskerk te Brugge was er in 1462 (en vroeger) een Sint-Andriesaltaar, onderhouden door de werklieden (courtenaers) van de Schotse natie. Zie E. Rembry, Bekende pastors van St.-Gillis, p. xx; J. Marechal, De devotie te Brugge tot Sint-Niniaan, bisschop in Schotland, in Hand. Em. XCIX, 1962, blz. 193.

Pieter Jozef de Re en de spellingskwestie 1820

In West-Vlaanderen hebben de problemen omtrent spraakkunst en spelling van de eigen taal tussen 1800 en 1830 aanleiding gegeven tot verschillende publicaties, o.m. F.D. Van Daele (pseud.: Vaelande, *Tydverdryf. Onderzoek op de Néderduytsche Spraekkonst...* (Ieper, 2 dln., 1805-1806) en Ph. Jac. De Neckere, *Bewerp van Vlaemsche Spelling...* (Ieper, 1815). In en buiten West-Vlaanderen zijn daarnaast in de genoemde periode vele andere werken van die aard verschenen, waaronder we hier enkel als meest-omstreden voorbeeld vernoemen: P. Behaegel, *Nederduytsche Spraek-kunst* (3 dln., Brugge 1815-1817)[1].

De betekenis van deze Westvlaamse publikaties is de recente historici der 'Vlaamse (taal)beweging' niet ontgaan: de Ieperse arts Van Daele verdedigde het Westvlaams tegen de 'heersende hollandomanie'[2], en over het genoemd werk van de schoolhouder Pieter Begaegel uit Torhout werd de opmerking van een Hollands tijdgenoot aangehaald, als zocht het de schrijfwijze van de 'Vlaamse taal' zoveel mogelijk met die der 'Hollandses te verzoenen[3].

De kwestie omtrent de verhouding tussen de moedertaal der Vlamingen en die der Noordnederlanders werd uiteraard acuut vanaf de Vereniging van 1814. Toen ervaarden vele Vlamingen - de geestelijkheid voorop - een mogelijke doorbraak van de noordelijke Siegenbeek-spelling en Weiland-grammatica als een bedreiging voor het Vlaamse landsgedeelte, en mannen als Pieter Behaegel en zijn beschermer priester Leo de Foere (van 1815 tot 1823 redacteur van het tijdschrift 'Spectateur Belge' te Brugge) drongen aan op een spellingscompromis tussen Noord en Zuid, met ruime inspraak voor het zuiden[4]. Van 'particularisme' in de zin van een exclusief vasthouden aan het (West)vlaams was in die tijd nog geen sprake. De toonaangevende Vlaamse

(1) Voor een opsomming van verschillende taal- en spellingsontwerpen, zie: E. De Bock, Ondergang en Herstel of het Ontstaan van de 'Vlaamse Beweging', Antwerpen 1970, p. 38-49.
(2) H.J. Elias, Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, dl. I, Antwerpen 1963, p. 163.
(3) Id., o.c., p. 283.
(4) Over De Foeres taalstandpunt: id., o.c., p. 284.

spellingsontwerpers waren vlak na het gehate Franse bewind al te zeer doordrongen van de eenheid tussen noordelijk en zuidelijk 'Nederlands'. Toch was in het zuiden de zin voor distanciëring van het 'Hollands' al dadelijk zo sterk, dat de meeste Vlamingen liefst de term 'Nederlands' - omwille van de voor de hand liggende reminiscentie aan 'Hollands' - vervingen door 'Nederduits'.

Tijdens de eerste jaren van het Verenigd Koninkrijk vond het 'Nederduytsch' ontwerp van Behaegel goed gehoor tot in regeringskringen(5). Toch zou de gewenste versmelting nooit werkelijkheid worden, want de voorstanders van een ongeschonden Siegenbeek & Weiland-Nederlands waren helemaal niet happig. In maart-mei lokten ze zelfs in de Brugse dagbladpers een heftige pennetwist uit, waarbij Leo de Foere in zijn tijdschrift Behaegel bijsprong tegen die 'Nederlandse ontketening'(6). De Vlaamse priester-dichter Domien Cracco (Roeselare 1790 - Gent 1860) kwam daarbij om zijn 'Nederlandse' schrijfwijze in het gedrang(7).

P.J. de Ré tegen Behaegel

In dat jaar 1820 liet Pieter Jozef de Ré (Roeselare 1757 - Oostnieuwkerke 1833), pastoor te Oostnieuwkerke, het volgende werk verschijnen: *Gronden der Nederlandsche Spelen Taelkonst; volgens de reden en het gezag. Na de verscheide aengenomen spellingen ingerigt, om gemaklyker als voordezen andere talen te leeren opgesteld, en er toe volstrekt noodig; waer by gevoegd is de wyze van onze tael twee derde deelen korter te schryven, en op eenen dag te konnen leeren. Door D.R.* (Roeselare, David van Hee [1820]).

De verschijningsdatum - 29 april 1820(8) - zal wel niet 'toevallig' overeenstemmen met het vernoemde persrumoer rond de figuur van Behaegel

Ook de Ré erkent dat 'Hollanders' en 'Belgen' één-zelfde taal gebruiken. De eerstgenoemden hebben zich echter

(5) Spectateur Belge, XI, 1820, p. 42.
(6) Ibid.
(7) D. Cracco, Priester-dichter Domien Cracco, - Jaarboek Geschieden Ooudheidkundig Genootschap voor Roeselare en Ommeland, 1961, dl. II, p. 13-14.
(8) De uitgave werd wettelijk gedeponeerd bij de Roeselaarse regentie op 29 april 1820. (Achterkant titelblad, gedrukt opschrift).

'te zeer willen afzonderen van de taal der Belgen'. Anderzijds treft hetzelfde verwijt ook de in Vlaanderen gevolgde Des Roches-spelling: Des Roches 'heeft het tegendeel der Batavieren, by uitsluiting van het geen zy verbeterd hadden, alleen willen invoeren'. De Ré verwijt Des Roches bovenal de 'geluidsteekens boven zommige letters, de welke hy er toe scheen te vermenigvuldigen, niet tegenstaende het ongemak in het schryven en het verlangen der woorden onzer tael, die eerder behoorde verkort te worden'.

Dat vooral Pieter Behaegel met enkele schimpscheuten bedacht wordt, kan geen toeval zijn: pastoor P.J. de Ré onderhield precies in deze periode een scherpe pennetwist (over Stevenisten, primaatschap van de paus, de 'boodschap' van bloedregen en staartsterren...) met het tijdschrift 'Spectateur Belge' van de 'nieuwlichter' De Foere, die op spellingsgebied met Behaegel (beiden waren afkomstig van Tielt) een tweespan vormde(9).

De Ré merkt op: 'de geleerde vinden in zyne schriften eene verlanging onzer tael'. Ook de benaming 'Nederduytsch' kan bij hem geen genade vinden: onze taal is 'Nederlandsch'.

Ook de mededeling uit 'Spectateur Belge' (IX, p. 67) wordt gehekeld, als zou F.D. van Daele op zijn sterfbed (1818) Behaegel tot zijn 'Nederduytsche Spraekkunst' 'bemachtigd' hebben: 'Ik kan ten mynen voordeele noemen de opmerkingen van den taelminnenden Heer De Necker: maer ik moet aenmerken dat den Heer Behaegel, niets doet voor de vereeniging der verscheide spellingen; hy stigt volgens zyn eigen ontwerpt...'

Hoe De Ré's slachtoffer tegen deze aanval gereageerd heeft, is ons niet bekend. 'Spectateur Belge', waarin de Oostnieuwkerkse pastoor keer op keer werd uitgelachen om zijn konservatieve denkbeelden (o.m. omtrent bloedregen of buiksprekerij), doet er over zijn 'Gronden der Nederlandsche Spel- en Taelkonst' het zwijgen toe. Een doodzwijgen?

De spelling-De Ré

'Aengezien dat de spelkonst is de werkstelligmakende we-

(9) Zie J. Huyghebaert, De Polemieken van P.J. de Ré en Leo de Foere: een Generatieconflict bij de Westvlaamse Clerus (1815-1823), - Rollariensia III (1971), p. 80-98.

tenschap om de noodige letters bekwamelyk te schikken om alle woorden eener tael uit te drukken; wy moeten onderzoeken welke spelling in hare regels minst onnoodige letters aenneemt; want overtolligheden gebruiken is niet met konst werken' (p. VI).

Zo klonk het spellingscredo van de boerezoon uit Roeselare. Daarom: 'zaek-zaken, maekt-maken, kool-kolen'. 'Ae' is te verkiezen boven 'aa', 'en dit heeft geen ander voordeel als dat de e gemakkelyker gesteld wordt en wat min zwaer is'. Om dezelfde reden was 'ui' te verkiezen boven 'uy', of 'ei'. Zowel voor Siegenbeek- als voor Des Roches-lezers moet zo'n spelling-à-la-de Ré in die tijd wel een vrij drollig soepje geleken hebben... De koppige pastoor ging hier en daar zelfs vrij ver: hij schreef 'slav-slaven', 'gav-gaven', en verving overal 'van den' door 'der' enz.

Er volgde ook een hoofdstukje 'Van de stipping': roedjen (,), stiproedjen (;), tweestip (:), vraegteeken (?) en verwonderingsteeken (!) 'moeten in het lezen wel in agt genomen worden; andezints het ware eene onaengename eentoonigheid, en het zou de schoonste redenvoering zelve verdrietig en walgelyk maken'.

Uit de terminologie moet alvast blijken, dat de Ré ook in de geschiedenis van het Vlaamse taalpurisme vóór de bekende Gezelle een plaatsje verdient.

Dat het werk van deze beknoptheidsijveraar afgesloten wordt met een hoofdstukje stenografie, kan niemand bevreemden. Misschien heeft de Ré wel langs zijn 'lijfblad' 'Spectateur Belge' die schrijfwijze leren kennen: in 1815 had De Foere er met veel lof geschreven over de 'Stenographia Exacta' (Gent), een Latijnse vertaling uit het Frans van zijn begaafde oudleerling (uit het Roeselaars Kl. Seminarie) Jan Bossuyt uit Lichtervelde (Spect. Belge I, p. 71, 194; II, p. 85). Enkele voorbeelden van de Ré's stenografisch systeem: b3g (bedriegen), w4 (wy vieren), vwg (verwagt), g9 (genegen), aw (alswanneer).

Dit origineel spellingsontwerp lijkt weinig sukses te hebben geboekt. Er is althans in de geschiedschrijving van de spellingsstrijd geen spoor van de vinden. Het door ons gelezen exemplaar is afkomstig uit het nalatenschap van de Gentse hoogleraar en taalkundige J. Heremans.

Ook de voorstellen van de Re's Vlaamse tijdgenoten, Be-

haegel en anderen, zijn nooit doorgebroken. Tussen 1820 en 1830 hebben de noordelijke Siegenbeekspelling en Weilandspraakkunst het zuiden langzamerhand veroverd. De rederijker David de Simpel uit Staden schreef in 1827 zijn 'Taelkundige Tweespraek', waarin hij de taalregels van Weiland en de spelling-Siegenbeek verdedigde tegen 'die der voornaamste Vlaamsche Taalopbouwers' (Ieper 1827). Zijn motto: 'Hoe veel taalverwoestende Spraekkunsten, door de zoo genoemde taalopbouwers opgesteld, dien de grond der taal miskennende, met de willekeurigste eigendunkelykheid, alles versmoren, verminken en verworgen' (Bilderdijk). De Simpel betrok in zijn kritiek Des Roches, Van Daele, Behaegel, Moke, en schreef: 'Ik zal wijders, opzichtelijk dit stuk, kortheidshalve, de tegenstrijdige stellingen van verscheidene andere Vlaamsche taalleeraren als Deneckere, de Ré, Henckel, enz. niet ophalen: want hoe zouden wij uit dien doolhof geraken?' (p. 5)... Bij het uitbreken van de Belgische Revolutie zou De Simpel[10] overigens zijn anti-hollands proza in de zuiverste Des Roches-spelling schrijven.

J. Huyghebaert

Frans kompliment voor Vlaams linnen 1612

Ten tijde van Catherine de Médicis en Hendrik IV genoten het Vlaamse linnen en de Vlaamse bleek de hoogste faam in Parijs. Op een ballet aan het koninklijk hof trad in 1612 een personage op als linnenwerkster met een liedje waarin zij haar eigen hoedanigheden bezingt. (P. Lacroix, Ballets et mascarades de Cour I 283; Parijs 1868). 'Je suis la lingère du Palais...', zo vangt de eerste strofe aan, en in de tweede strofe laten we haar de lof van het kraaknette Vlaamse linnen in Malherbes taal bezingen:

> 'Je sçay fraizer, goderonner,
> Je sçay blanchir et savonner,
> Je ne treuve rien difficile,
> Et lorsque je veux faire bien
> Les Flamands n'y sçavent rien,
> J'empèze le mieux de la ville'

Als ik mijn uiterste best doe, dan overtref ik zelfs de Vlamingen: bij de hoogschatting van haar eigen linnenwerk kon ze zeker niet hoger gaan. De uitmuntendheid van de Vlaamse bleek moest in haar milieu wel algemeen bekend en aanvaard zijn.

E.N.

(10) E. De Bock, o.c., p. 43.

Armen- en ziekenzorg te Woumen in de 17e en 18e eeuw

Aan de hand van de dis-, kerk- en prochierekeningen is het mogelijk een vrij nauwkeurig overzicht op te stellen van de steun die in de 17e en 18e eeuw werd verleend aan armen en zieken te Woumen, een 'prochie' in het Brugsche Vrije.

De hoofdlast van deze steunverlening kwam neer op de *Dis* - openbare onderstand of armbestuur - die uit verschillende bronnen over inkomsten beschikte om de nood van armen en zieken te bestrijden.

Inkomsten van de dis

In 1686 boekte de dismeester een inkomen van 1280 p. 10 s. 16 gr. waarvan 1035 p. 1 s. 7 gr. uit 'lantspachten'. De dis was in en buiten Woumen eigenaar van 96 gemeten, 2 lijnen en 70 roeden waarvan 4 lijnen elst of bos en 12 gemeten 138 roeden maaigras. Daarenboven bezat het Woumens armbestuur nog 11 huizen o.a. een vierwoonste genaamd 'den cleenen wulf' en de herbergen Het Schaeck en De Croone, beiden 'op de platse'.

Tot het vaste inkomen van de dis behoorde verder de 'ontfanck van cooren, eyeren ende pennynckrenten'. In 1686 noteert 'coster ende schoolmeester' Jacob Lechat 'uytten naeme van Frans fs Jan van Eislande gecooren dischmeester' een ontvangst van 650 eieren, 8 1/2 spint evene, 1 spint tarwe, 9 achtendelen rogge en 65 p. 13 s. als 'pennynck renten'. In latere jaren werden eieren en graan niet meer in natura geleverd maar in specie betaald.

Als '*extraordinairen ontfanck*' werd jaarlijks opgetekend de opbrengst van de 'schaele van devotie', van de 'bussen van de aermen' en van de 'besproken godtspennynghen'.

In 1669 werd door dismeester Daniel van Elslande 'ommeghehaelt in de kercke' 71 pond. In 1686 bracht de armenschaal 127 p. 3 s. 11 gr. op. Van 1700 tot 1750 schommelde de jaarlijkse opbrengst van de kollekte voor de armen om de 10 pond, van 1750 tot 1790 lag de ontvangst tussen 16 en 30 pond.

Minder gul waren de Woumenaren voor de '*bussen van de aermen*' in de herbergen: Het Schaeck, Den Hert, De Croone en In den Wulf (1715-1725), alle vier gelegen 'op de platse', De Hoorne of De Roone (1669-1791) op de Rone- of Kasteelhoek, Het Meulenhuys (1715-1791) op de Sint-Pieterswijk, In den Groten Wulf (1669-1746) (waarschijnlijk op de Platse) en Den Spriet (1767-1769) op Jonkershove.

In 1669 bracht de lichting van de herbergbussen 9 p. 7 s. op. Tot 1791 wordt zonder onderbreking deze bron van inkomsten in de disrekeningen vermeld maar de Woumense herbergbezoekers spaarden op hun verteer zelden meer dan twee pond per jaar uit voor de armen.

Tijdens een jubeljaar werd door de dismeester een '*busse van charitate*' geplaatst in de kerk. In 1723-1724 bracht die bus 2 pond op, in 1731 3 p. 1 s. 11 gr., in 1751 16 s. 4 gr.

Tot de ‘extraordinairen ontfanck’ behoren ook de ‘*besproken godtspennynghen*’ - 1 stuiver te ponde - bij vendities door de stockhouder. Het gebruik wordt reeds in 1686 in de disrekening als ingeburgerd vermeld. De opbrengst was vanzelfsprekend afhankelijk van het aantal en de omvang van de vendities gehouden binnen de gemeente. In 1702-1703 bedroeg de ontvangst 43 p. 7 s., in 1717-1718 6 p. 6 s. 9 gr. In 1754 ontving de dismeester 15 p. 11 s. 4 gr. van Sieur Joannes Jacobus van Iwaede over de ‘besproken godtspennynghen’ van de vendities gehouden met den stocke binnen de prochie van Woumen van den 23e maarte 1752 tot den 26e february 1754’. In 1774 schonk Sieur loannes van Iwaede, stockhouder van Woumen ende Eessen ambachten, 21 p. 16 s. en 1 gr. aan ‘besproken godtspennynghen’ van vendities te Woumen gehouden van 28 mei 1771 tot 26 juni 1773. Het volgend jaar ontving de dismeester van de weduwe van J. van Iwaede 17 p. 4 s. 2 gr. van de vendities gehouden van 5 juli 1773 tot 12 september 1774 en daarbij aansluitend 4 p. 18 s. 2 gr. van Sieur Maximiliaan Emmanuel Schottey, stockhouder van Woumen ambacht, van vendities gehouden van 13 december 1774 tot 3 juli 1775.

Bij verpachting van kerkelijke tienden en dis- of kerkgoederen werd insgelijks een ‘besproken godtspennyngh’ aan de armen afgestaan. Aldus werd in 1717-1718 een ontvangst geboekt van 1 schelling ‘van den heer ontfangher van de abdie van St. Jan (Ieper) over godtspennynghen inde verpachtynghe van de thiende...’ In 1723 ontvangt de dis 5 p. 19 s. 2 gr. ‘aen besproken godtspennynghen uit verpachten vande maeygarsen desen disch en de kercke competerende’. In 1725 werden 2 schellingen godtspennynghen geïnd bij het verpachten van de hofstede van Jacob Lagache. In de disrekening van 1730 en 1731 staan respectievelijk 2 p. 3 s. 10 gr. en 4 p. 12 s. 9 gr. ingeschreven ‘over het besproken gereet van eenen stuiver te ponde parisis inde verpachtynghe vande maeygarsen desen disch competerende’.

Herhaaldelijk worden ‘besproken godtspennynghen’ genoteerd bij de verkoop van de ‘taillie ende boomen in de bossen van Jonckershove’: in 1765 8 s. 10 gr. van Sieur Servatius Comyn tot Langhemarcq agent over de goederen van den heere van Jonckershove; 2 p. 2 s. gr. van dezelfde ‘stockhouder ende greffier van Langhemarcq’ van verkoop van taille en bomen tussen 23 december 1768 en 3 april 1772; 19 p. 4 s. 7 gr. van Sieur Emmanuel Mahieu, stockhouder van Woumen ambacht, van 18 oktober 1767 tot juni 1769.

Veelzijdige steunverlening

Uit de inkomsten van de dis werd aan armen en zieken van de ‘prochie’ steun verleend onder de vorm van voedsel, drank, klederen, brandstof en geneesmiddelen. Soms werden de rekening van geneesheer en apoteker, de huishuur en zelfs de begrafenisonkosten door het armbestuur betaald.

Met Pasen en Pinksteren werden eieren aan de ‘disgenoten’ uitgedeeld: 650 in 1687, 575 in 1702 en 1703.

Op kosten van het armbestuur werd door de molenaars meel en

door de bakkers brood aan de armen geleverd. In 1771, 1772 en 1773 betaalde Jacob Callewaert ‘dischmeester ende ontfangher van de disschegoederen der prochie van Woumen’ 80 p. 15 s. en 18 gr. aan de molenaars voor levering van ‘roggemeel en ander meel aen de dischgenoten’: aan Pieter van Lerberghe, molenaar op de Jonkershovemolen, 48 p. 5 gr. courant; aan Jacob Hemelsoen, molenaar op de Roonemolen, 1 p. 9 s. 10 gr.; aan Karel Wulleput, molenaar op de Platsemolen, 4 p. 6 s. 7 gr.; aan Jan de Busschere, molenaar op de St.-Pietersmolen, 17 p. 5 s. 8 gr.; aan Jacob de Necker, molenaar te Klerken, 3 p. 2 s. 4 gr.; aan Pieter Wullepit, molenaar te Esen, 6 p. 13 s. 4 gr.

Brooddeling aan de armen was een vast gebruik bij begrafenissen van voorname en rijke personen en na gefundeerde jaargetijden waarmee dis en kerk belast waren. Voor het jaargetijde van pastoor Van Ravenbrouck in 1721 werd ‘een halve sack rugghe ghebacken in broodt’ voor de armen. Heer ende Meester Theodoor van Craeyelynghe, pastoor van Woumen (1748-1769), schonk aan de dis 60 pond wisselgeld met de last ‘jaerlicx te doen celebreren een syngende misse met uytdeilinge van broot aen den aermen’. Voor de jaren 1784 en 1785 gaf de dis 6 p. 12 s. 5 gr. uit ‘voor de leverynghe van brood tot decken den disch in de jaergetyden waermede den selven jaerlicx belast is’.

Vanaf 1775 werd jaarlijks op de laatste dag van het oktaaf van Allerzielen in de kerk van Woumen een brooduitdeling gehouden. Regina Francisca Wulleput, weduwe van Pieter Alexander Amery ‘in syn leven kerckmeester’ schrijft in de kerkrekening 18 schellingen groten in, betaald aan Frans Jole ‘backer ter deser prochie’ voor levering van 36 tarwebroden ‘ten advenante van ses grooten ider tot decken van den disch inde meergeseyde syngende misse’. Aan dezelfde bakker wordt in 1796 door Francois van Gilluwe als ‘kerkmeester ende ontfanger der Goederen de Kercke der commune van Woumen competerende’ betaald ‘over gedaene leverynge volgens fondatie van drij en tseventigh brooden den lesten dag der octave der zielen’

‘Het ordinaire vet swyn dat jaerlicx van oude tyden plachte uijtgedeelt te worden opde taeffel vande aermen opden kersdach, en is dit jaer 1687 niet gedeelt geweest’. Over dit oud gebruik waarop deze tekst zinspeelt, wordt in latere disrekeningen niet meer gesproken.

Levering en betaling van ‘winckelwaere’, lijnwaad, kleren en schoenen is een vaste post op alle disrekeningen. In 1669 betaalde het arbestuur 49 p. 7 s. groten aan Jan van Provyn voor ‘coop van lynwaet, hemden, broucx, cousen’... In 1722 werd 31 p. 9 s.. groten uitgegeven voor klederen aan de armen van de prochie. Voor de jaren 1734 en 1735 is de dis 31 p. 15 s. 5 gr. schuldig aan Mary Joanna Vermeersch tot Dixmuyde over de leverynge van diversche stoffen, lynwaet ende coussen’. Pieter Wouterman ‘cleermaecker tot Woumen’ ontvangt 15 p. 3 s. groten courant ‘over naeyen voor een entwyntigh menagien van desen disch gealiementeerd voor twee jaeren sydert prima meye 1784 tot den eersten meye 1786’.

De schoenmaker is een trouwe klant in de disrekeningen waar

de betaling geboekt staat van levering en herstelling van schoenen van disgenoten.

Gratis bezorgen van ‘groot ende cleen bier aen de aermen’ komt slechts een paar keer voor in de disrekeningen maar ‘fransche brandewyn tot cureren’ wordt herhaaldelijk verstrekt, waarschijnlijk op doktersadvies. Aan Pieter Wulleput, weerd in Den Hert, werd 4 s. 6 gr. betaald ‘over de leverynghe van franschen brandewyn tot de ghenesijnghe vande quetsuren vande dischgenooten van desen disch’ van 1 januari 1751 tot 31 december 1752.

Doktersrekeningen

Meer dan zo'n peulschilletje zijn echter de doktersrekeningen die jaarlijks moeten worden vereffend. Jan Baptist Metersys, chirurgyn tot Woumen, ontvangt de vrij hoge som van 135 p. 15 s. ‘over ghecurreert thebben diversche aerme lieden deser prochie met leverynghe van medecijnen’ van 1 mei 1703 tot en met 29 april 1704. Later wordt hem een jaarlijks vast ‘pensioen’ uitgekeerd ‘over ghecurreert te hebben alle de aerme persoonen van desen disch gheassisteert’.

In 1718 bedroeg dit ‘pensioen’ 6 pond groten volgens akkoord gesloten tussen J.M. Metersys en de hoofdman en pointers van Woumen ‘ter bijwesen van den heere pastoor’. Terloops noteren we hier even het pensioen betaald aan latere geneesheren: Frans Blommaert ontvangt 3 p. groten in 1734, Joannes Contant 3 p. groten in 1740, Cosmas Damianus Mortier 5 p. groten in 1741, Frans van Troyen 3 p. 10 s. groten in 1742, Louis Legrou 4 p. 10 s. groten in 1745, Jan Reynaert 4 p. 10 s. groten in 1749, Jacob Celen 12 p. groten over twee jaar ‘verschenen den lesten april 1776’.

De dismeesters noteren zorgvuldig de vergoeding uitbetaald aan geneesheren van Diksmuide, Klerken, Merkem en andere gemeenten die ‘dischgenooten’ van Woumen hebben behandeld en even stipt de rekening van de ‘apotequer binnen Dixmuyde’ die medicamenten heeft geleverd aan de armen van de prochie.

Speciale behandeling wordt afzonderlijk vermeid met het verschuldigde ereloon. Jan Barbary ontvangt 7 groten ‘over genesen thebben vande crowagie (schurft) Anna Touzy dischghenoot’ (disrekeningen 1741-1742). Aan Jacob Desmadril ‘meester cherurgien tot dixmuyde’ wordt 10 s. 6 gr. betaald voor de behandeling van een beenwonde van Jan van Hove. Dezelfde geneesheer ontvangt 5 p. 4 s. 2 gr. ‘over ghecurreert te hebben het been van Joseph De Clercq van een ulcus pagademum’ (Disrek. 1771-1772). In 1779 wordt betaald aan sieur Pieter de Jaeger, operateur alsdan tot Dixmuyde de somme van 4 p. 7 s. 1 gr. dit over het genesen van een dischgenote met naeme Peter Declercq van een haesemont ten jaere 1779’. Aan E. Janseune ‘herbergist in de herberge den helm tot dixmuyde’ wordt 2 p. 3 s. 6 gr. courant betaald ‘dit over houdenisse ende tafelcosten vanden voorseyden Pieter Declercq aldaer geweest ten tydt synder genesynghe’.

De dis kende ook een vergoeding toe aan geburen of andere vrijwillige ziekenverplegers voor verzorging van arme zieken en voor

bijstand ‘in doodtsieckte’. Voor een dag verpleging werd in 1741 6 groten betaald, voor het afleggen van een dode 5 schelling. Vaak kwam ook de begrafenis van arme mensen op rekening van het armbestuur: het maken van de doodskist, het delven van het graf. de lijkdienst, ‘het offerwasch’ inbegrepen.

Gezworen vroedvrouwen

In 1753 komt voor het eerst in de disrekeningen een betaling voor van een *vroedvrouw.* ‘Vironica Joanna Defever gheswooren vroedevrouwe’ ontvangt 7 schellingen groten ‘over ontfanghen thebben het kyndt vande weduwe guille Igodt dischghenoot.. ende over hetselve kyndt ghebracht hebbende ten doope’...

Vanaf 1775 wordt de gemeente jaarlijks een som van 3 pond groten courant betaald aan de ‘gheswooren vroedvrouwe s'lants van den vryen en residerende ter deser prochie in consideratie van haere ghedaene diensten omtrent de aerme ende behoeftige persoonen ter deser prochie die sy gratis is bedienende’. Van 1775 tot 1791 vervulde Rosa Ampe, huysvrouwe van Abraam Bouttry, de funktie van vroedvrouw te Woumen.

Turf (daerynck) voor de armen

Levering van brandhout aan de armen staat geregeld geboekt in de disrekeningen, vaak samen met andere uitgaven. In 1669 werden 1830 *amelosen* (takkenbossen) uitgedeeld, in 1702-1703 gaan 20 fagoten (bussels) hout naar de zieken.

Dering (turf) wordt voor het eerst vermeld in 1779. Dismeester Pieter Jacobus Amery schrijft: ‘Den rendant geeft te kennen hoe dat hij met voorwete ende kennisse van mijne Edele heeren vanden collegie slandts vanden Vryen ten voorleden jaere 1779 heeft doen steken op eene partie disschelandt van desen disch den nomber van vierentwyntigh duyst brocken daerynck, van welcke hij heeft gedistribueert aen de aerme menagien van desen disch tot den nomber van achthien duyst een hondert brocken ende het overschot heeft hij vercocht... tot twee schellynghen het hondert om daerdoor enigsynts te connen vynden den omcost van het steken...’ (samen 5900 brokken voor 5.18.0 gr.).

In 1780 en 1781 werd eveneens ‘eene groote nomber van daerynck voor de aerme menagien ende dischgenoten’ gestoken. ‘Het overschot datter niet noodigh en was is verkocht... tot elf stuyvers het hondert...’ en bracht 18 p. 16 s. 2 gr. op.

In 1784 betaalde de dismeester ‘aen Francois de Swarte de somme van 11 p. 18 s. 8 gr. dit over arbeyt in het steken van den daerynck ten dienste van desen disch midtsgaeders het hopen en besorgen van drie en dertigh duyst daerynge alles ten dienste van den disch ten jaere 1784’. In het zelfde jaar betaalde dismeester Pieter Syoen aan Alexander Deraet 5 p. 15 s. 8 gr. en aan Hubertus Claeys 7 p. 1 s. 6 gr. ‘over arbeyt van steken van daerynck ten prouffyte van desen disch’. Ook de volgende jaren werd ‘daerynck’ uitgedeeld aan de armen en het overschot verkocht ten voordele van het armbestuur.

Huishuur

Naast de vrij hoge uitgaven voor geneeskundige verzorging, voor levensmiddelen, kleding en brandstof, moet ook de huishuur van sommige behoeftigen op de disrekeningen worden geschreven. Het aantal armen en zieken dat zijn toevlucht nam tot het armbestuur vertoont vrij grote schommelingen. In 1749 en 1750 werd aan 48 personen 88 p. 12 s. 7 gr. uitgedeeld in de vorm van voedsel, kleren en brandstof; in 1771 en 1772 ontvingen 81 personen steun van de dis voor een bedrag van 361 p. 8 s. 11 gr. In 1783 en 1784 gaf de dismeester 272 p. 2 s. 5 gr. uit voor hulp aan 59 armen en zieken.

Publique bestedynghe

Een zware post waren de jaarlijkse uitgaven voor de 'taefelcosten ende houdenisse van de aerme kynderen als andere besteedt ende gheassisteert by den disch'. Het gaat hier over arme kinderen, veelal weeskinderen, vaak 'disschekynderen' genoemd, verder over ouden van dagen en zieken die volledig ten laste vallen van het armbestuur.

De disrekening van 1669 boekt een uitgave van 323 pond voor het onderhoud van 9 kinderen en 2 volwassenen. In 1686 wordt 400 p. 4 s. uitgegeven voor 10 kinderen onder wie een vondeling (van wie de naam niet wordt vermeld) en 6 volwassenen. In de disrekening van 1702-1703 stijgen de uitgaven tot 987 p. 7 s. voor het onderhoud van 14 kinderen en 5 volwassenen. Deze kinderen, ouden van dagen of zieken worden dikwijls in een gezin opgenomen tegen een jaarlijkse vergoeding volgens een overeenkomst gesloten met de dismeester, met de pastoor of met beide.

Waarschijnlijk om de kosten te drukken en om misbruiken tegen te gaan worden vanaf 1712 deze kinderen, zieken en ouden van dagen jaarlijks in de maand april bij 'publique bestedynghe' in een herberg toevertrouwd aan de minstbiedende. Dat jaar worden aldus 9 kinderen en 6 volwassenen 'uitbesteed' in verschillende gezinnen.

Door pastoor Theodoor van Craeyelynghe en dismeester Guilliaeme De Coene werd voor de 'bestedynghe' in 1765 een reglement opgesteld dat rechten en plichten van de verschillende partijen bepaalde[1]. Op 28 april van dat jaar werden 5 kinderen, een blinde vrouw en een oude man 'uitbesteed' voor 18 p. 10 s. Een jongen van 16 jaar wordt aangenomen 'voor de cost'. In 1776 werden 6 kinderen en 2 volwassenen uitbesteed, in 1780 2 kinderen en 2 volwassenen, in 1791 6 kinderen en 6 volwassenen.

Het aandeel van de 'prochie'

De disrekening van 1790-1791 weerspiegelt de drukkende armoede in 'de prochie van Woumen'. Voor het 'besteeden van kynderen,

(1) Zie onze bijdrage in Biekorf 1969, blz. 112-114 'Een reglement voor de Publique Bestedynghe van aerme persoonen ende kynderen vanden disch'.

koopen van cleederen ende alle andere aliementatien' werd 348 p. 7 s. en 6 gr. uitgegeven als steun aan 64 huisgezinnen. Om het budget in evenwicht te houden, moet de gemeente een som van 50 pond bijpassen. In de prochierekenynghe van 1791-1792 schrijft Sigismundus Blomme als prochieschrijver: 'Voorts wort alhier gebracht voor staenden commer de somme van 50.0.0 gr. dienende tot secours van de betaelynghe ende verschotten van den disch door den ontfanger ofte dischmeester gedaen'...

De 'prochie' kwam verder nog op verschillende wijze tussen in de zorg voor armen en zieken. Hierboven werd er tenloops reeds op gewezen dat de gemeente een 'pensioen' betaalde aan de vroedvrouw voor haar gratis hulpverlening aan behoeftigen. Aan de hoofdman werd jaarlijks een bedrag van ten hoogste 6 pond terugbetaald 'wegens verschot van gelde bij incoop van wulle ende lynnen goederen voor de aerme persoonen die dese prochie is alliementerende'.

Veel zwaarder woog op het budget van de gemeente de 'remysen aen insolvente persoonen' die 'omme hunne armoede' niet in staat waren hun belasting te betalen. In 1699 bleven 56 personen in gebreke, in 1719 74 onder wie er 20 werden 'uitverkocht' in venditie. In 1752 bleven 103 personen in het krijt staan voor een bedrag van 1241 p. 18 s. 2 groten. Na 1754 wordt de lijst van de 'remysen' steeds korter zodat van 1759 tot 1788 jaarlijks niet meer dan 10 tot 15 'insolvente personen' worden vermeld, veelal 'dischgenooten'.

Zorg voor krankzinnigen

Vanaf 1731 keert in de prochierekeningen jaarlijks een uitgave terug voor het onderhoud van krankzinnigen. Driemaal wordt, met voorkennis van het 'Collegie van den Vryen', een geesteszieke ter verpleging toevertrouwd aan het 'sothuys ofte crancksinnighenhuys' te Brugge: Theodoor Wulleput, van 1749 tot 1756; de weduwe van Joannes Van den Abeele, van 1778 tot 1783; Marie Dumortier, huisvrouw van Jacob Tant, geboren te Klerken, alleen in 1781. Voor eerstgenoemde werd 26 p. 4 s. per jaar betaald, voor de tweede 22.12.0 p. in 1778, voor de laatste 23 p. 2 s.

Dit kostgeld in Brugge lag vrij hoog. Was dit de reden om Theodoor Wulleput in 1757 op te nemen op de lijst van de 'imbecile' van de prochie die in 'publique aenbestedynghe' in een herberg door hoofdman en pointers aan de minstbiedende werden uitbesteed? Joannes Jonckheere vroeg slechts 16 p. gr. voor een jaar onderhoud van voornoemde Wulleput. Aan Joseph Chevalier werd in 1786 11 pond groten betaald 'over onderhoudt, cleedynghe ende tafelcosten' voor de weduwe van Joannes Van den Abeele.

De toewijzing door 'publique aenbestedynghe' viel dus voor de prochie heel wat goedkoper uit dan de verblijfkosten in het krankzinnigenhuis te Brugge. Aanvankelijk zorgde de prochie zelf voor 'incoop van cleeren' en voor het vereffenen van eventuele doktersrekeningen maar na 1751 is de gebruikelijke formule in de prochierekening '... een jaer houdenesse ende taefelcosten mitsgaeders cleedynghe'...

Bij de ‘publique aenbestedynghe’ schommelt het bedrag gewoonlijk tussen 3 p. 5 s. en 12 p. per jaar. Uiteraard zullen de toestand van de zieke en de zorgen die hij vereiste wel hebben meegespeeld in het bedingen van de som. In 1769 betaalde de prochie slechts 7 p. 6 s. voor een ‘crancksinnighe dochter Catheline De Vos’ die drie maanden onderhouden werd door de weduwe van Joseph De Vos voor 1 p. 16 s. groten en een jaar door J.B. Debouver voor 5 p. 10 s. gr. In 1780-1781 kostte het onderhoud van vijf krankzinnigen de gemeente echter 51 p. 10 s. groten, waarin begrepen zijn de 20 pond groten betaald aan het krankzinnigenhuis te Brugge voor een jaar onderhoud van de weduwe van Joannes Van den Abeele.

Vondelingen

Minder zwaar viel de prochie de zorg voor kinderen die te vondeling werden gelegd. In de prochierekeningen van Woumen komen 7 gevallen voor tussen 1745 en 1792. De tijd wanneer en de plaats waar het kind werd gevonden worden nauwkeurig aangeduid:

1. ‘een kynt te vondelynghe ghebracht op 24 october 1741 voor de deure van de huysinge van joos de vos... genaemt marie josepha van der vonck...’
2. ‘... het vondelynck kyndt met name anna clara van der banck... te vondelynghe ghebracht voor de kerckdeure op 26 april 1773...’
3. ‘een kynt te vondelynghe ghebracht in den nacht tusschen den 12 ende 13 october 1752 in een peerdencrabbe staende voor d'herbergbe de roone...’
4. ‘.. over houdenesse van een vondelinck kindt ten tijdt van seven maenden en achtthien daegen...’ (prochierekening van 1756 - naam niet vermeld).
5. ‘... een vonderlynck kint met naeme porphyrius didacus van de wortel te vondelynghe gheleyt in den nacht tussen den 16en en 17en juny 1763 voor de achterdeure van de woonstede bewoont by Joannes van dijcke op de groote platse...’
6. ‘... een vondelinck kindt met naeme Regina Eenaame te vondelynghe ghebracht aen het huys van Joannes Ampe staende langst de heerestraete op den 25e juny 1764...’
7. ‘... een vondelyngh kyndt met naeme mary francisca Eecke ten vondelynghe gebracht op de 25e september 1787...’

Op een ‘te dien effecte ghehouden publique aenbestedynghe’ in een herberg worden de vondelingen jaarlijks toevertrouwd aan de minstbiedende. De uitgekeerde vergoeding ligt tussen 1 p. 16 s. 8 gr. en 7 p. 10 s. voor een jaar ‘houdenisse ende aliementatie met last van lynwaert’. In de prochierekening van 1749-1750 lezen we dat de Weduwe van Ambroos de Poortere gratis de voldelinge Anna Clara van den Brouck opneemt ‘behoudens betaling door de prochie van de cleedynghe’.

Pestmissen

Vanaf 1775 wordt in de prochierekeningen een jaarlijkse uitgave geboekt voor het laten celebreren van pestmissen, aanvankelijk drie,

na 1788 vijf. Welke de aanleiding is geweest tot het invoeren van die pestmissen wordt nergens opgegeven. Werden mens of dier in die tijd bedreigd door besmettelijke ziekte? Of vond men het geraadzaam zich tegen een mogelijke besmetting te vrijwaren door tijdig de hemel geweld aan te doen? Blijkbaar staan die pestmissen in verband met de alsdan dreigende veeplaag.

In 1789 ontving pastoor Jacobus Franciscus Leboucq, 1 p. 5 s. groten courant voor het celebreren van de vijf pestmissen. 'Aan heer ende meester J.L. Vermeersch onderpastoor deser prochie' wordt 12 s. 6 gr. betaald 'over zijne assistentie' en eenzelfde som aan Sigismundus Blomme 'coster deser prochie' 'over het helpen singen' van de vijf pestmissen. De klokluider ontvangt 4 s. 2 gr. voor het luiden van de klok.

J. Vlamynck M.S.C.

De bronzen 'pannen' van het klokje

In de bijdrage over het klokje Callekin te Diksmuide in 1553 staat er een onnauwkeurigheid. Daar is sprake van zes nieuwe bronzen *pannen.* Hier gaat het niet om kaarspannen zoals schrijver het voorheeft, maar om pannen waarin de klokassen rusten en draaien. Voor ieder klok heeft men er twee nodig - dus moeten er, met Callekin, drie klokken hebben voorgekomen.

In oude latijnse teksten ontmoette ik herhaaldelijk *pannae.* Thans worden de pannen vervangen door kogellagers en vroeger door coussinets of kussens. Deze pannen stonden bloot aan grote slijtage en moesten dus geregeld vervangen; bij he gieten van een nieuwe klok werden nogal dikwijls de voorkomende pannen vernieuwd. Men treft ze altijd aan in paargetal.

- Vgl. *klokpanne* bij De Bo, alsook mnl. *panne* bij Verdam VI 90.

A. Deschrevel

Pad en puit
Aansluitend bij Biekorf 1972, 53.

In het spreekwoord is de pad steeds vergiftig, zegt E.N. Het moet dus wel een geduchte man zijn die ze meester kan.

Piet Dujardin van Deinze was in de Boerenoorlog van Transvaal (1899-1902) ordonnans van de Franse Hugenoot, generaal Villebois de Mareuil en kwam na de oorlog terug naar zijn geboortestad waar hij weer huisschilder werd. (Blz. 17 Brieven uit het Leieland).

Met de kermisdagen stak hij bij mij de vlag uit en kwam zd strijken.

Mijn vrouw zei: Pier ge kunt nog op de ladder klimmen gelijk een eerste jonkheid. Kom binnen en drink een borrel. Hoe oud zijt gij?

Zestig jaar, mevrouwe, zei Pier en 'k zou nog geen padde bederven.

Deze padde-toespeling had plaats in het jaar 1927.

G.P.B.

Sint-Amoorskapel (en altaar) te Wervik

In Biekorf, 1959, 195 en 1968, 64, is er geschreven over de Sint-Amorsdag te Diksmuide, begonnen 15 januari 1555 met een brooduitdeling aan de armen, bekostigd uit een beschikking van éne in 1553 overleden dochter, *Mourée*, alias *Morea* en *Morée* genaamd, van Willem Sacquespee, heer van Diksmuide. In Biekorf 1968 werd dan het in 1559 (1560, n. st.) in Wervik bestaande St.-Amorsaltaar bijgehaald, met een verwijzing naar Isidore Blieck, 'Quelques notes historiques sur les églises... de Wervicq' (Komen 1902).

Dit Wervikse altaar was merkelijk ouder dan de door Blieck aangegeven datum van 9 januari 1559 (o. st.) en het was zelfs een kapel, zoals blijkt uit door ons gevonden teksten.

We hebben een eerste vermelding ervan gevonden in het Wervikse Rodenboek (van de Dis). In 1513 gaven Jan Bertin fs Joos en Marie van Brugge, zijn 'wijf', het nodige voor de stichting van een jaargelijde ter nagedachtenis van zijn vader. Er staat te lezen: (ff. 92 en 93):

'De pro*che*pape zal hebben voor zijn messe mids dat hij naer de messe een deprofundis lesen zal ten grave van Joos Bertin *m*innen vadere voor de capelle van Sente Am*oor*, 5 s. pars.... Item, de andere twintich s. pars. om tvermeersen vanden godlicken dienste van eender messe waer of de fundacie maer en draecht 9. pondt pars. siaers... ende ghegheven de voors. 20. s. pars. siaers den gouvernerers vander voors. capelle'.

Hieruit blijkt niet alleen dat de kapelstichting ouder was dan 1513, maar ook dat ze in de parochiekerk stond, vermits er begraven werd, dat ze een eigen bestuur had, afzonderlijk van het kerkfabriek en dat het een oude kapelanij was waarvan de inkomsten onvoldoende waren en gebracht werden op 10 pars, sjaars. Dit bedrag was, in de 13e eeuw althans, een voldoende dotatie voor de oprichting van een kapelanij (Zie Fr. Blockmans, Het Gentse stadspatriciaat tot omstreeks 1302, blz. 315, en Emile Gachet, Notes sur l'Abbiette de Lille, overdruk uit de 'Messager des Sciences historiques de Belgique', Gent 1852, akte XXV, blz. 31).

In 1534 en 1536 is er nogmaals kwestie van deze kapel. Ze bezat een eigendom in de Steenakkerrente van de heerlijkheid Oosthove, Wervik, 'up den houc vanden Muelenbrouc', ons niet anders bekend dan in een paar citaten in de rekeningen van deze heerlijkheid, maar deze broek zal wel gelegen zijn geweest in of nabij de Molenstraat, door dewelke de St.-Jansbeek liep, komende van achter het St.-Jansgasthuis en verder lopende naar de Leie. In de nabijheid is er nog een Korte Vlamingstraat, en deze *vlaming* wijst eveneens op het bestaan van een moerassig gebied. Wegens deze eigendom was de kapel jaarlijks 3 s. 6 d. pars, heerlijke rente verschuldigd aan Oosthove (RAK, Fonds d'Ennetières I 196, (samengebonden) manuelen van de ontvanger der heerlijkheid Oosthove, f^{o} 36v^{o} van 1534 en f^{o} 18r^{o} van 1536-37).

Wij hebben maar weinig aantekeningen gevonden over deze Sint-Amoorskapel of -altaar, zoals in 1560 aangegeven in een disdokument geciteerd door Isidore Blieck. Dit komt misschien omdat ze te identificeren is met de Sint-Annakapel in de Wervikse St.-Me-

daards parochiekerk. Dit blijkt uit een andere tekst, f° 102v° (herhaald f° 104r° en v°) van het genoemde Rodenboek:

'Jan Bertin fs Joos ende Jan Bertin sijn sone hebben bin huerlieder levende tijde ghefundeert ende bezedt een zinghende messe om jaerlicx te doene... Ende ooc doen stellen twee stallichten ten grave daer de voorn. Jan Bertin sijn wijf ende sijn vadere begraven ligghen voor sente anne cappelle...'.

Volgens de tekst f° 92 ligt vader Joos begraven vóór Sint-Amoorskapel en volgens de tekst f°s 102 en 104 vóór Sint-Annakapel. Het zijn bijgevolg twee namen voor één zelfde kapel, een kapel dus met dubbele patroonheilige. En dit wordt dan bevestigd door een derde tekst uit het op het Rijksarchief Kortrijk berustend register Akten en Kontrakten Kortrijk, 1547, f° 129r°, mededelende dat Jan Bernaert fs Adriaan, in Wervik, schuldig is aan Pieter de Muenic, als ontvanger '*vander Capelle van Ste Anna ende Ste Moors* te Wervicke ten behouve vander zelver Capelle', 6 £ pars., Vlaamser munten, te bezetten erfelijke losrente sjaars, voor welke rente hij 8 £ gr., Vlaams, in lening ontvangen heeft, lening dus aangegaan tegen de penning 16 of 6,25%. Hier is dan sprake van Ste Moors en niet van St. Amors, maar het gaat blijkbaar om dezelfde kapel. Dit is dan de laatste aantekening over een Wervikse kapel met naam 'Sint-Amor' die we zelf aangetroffen hebben, buiten het citaat van Blieck uit 1560, waar dan kwestie is van een altaar.

Hoe is men te Diksmuide aan de naam 'St.-Amorsdag' gekomen? Blijkbaar naar de naam van de opdrachtgeefster, genaamd Mouree, enz., die haar patroonheilige heeft willen eer aandoen. Maar te Wervik? We kennen niets dergelijks dat een aanleiding zou kunnen geweest zijn. Volgens het 'Modern Woordenboek' van Verschueren is de H. Amor een kluizenaar die leefde in de buurt van Maastricht (er bestaat in deze stad een Amorspleintje tussen Vrijthof en Markt; zie C.A. Huygen, Gids voor Zuid-Limburg, blz. 71), overleed in de 9e eeuw en begraven werd te Bilzen in Belgisch Limburg. Zijn feest stelt Verschueren op 8 oktober. Maar hoe kan de reputatie en de verering van deze verre en oude Loonse heilige uit de Maasstreek naar Wervik op de Leie of naar Diksmuide zijn overgewaaid? Voor Wervik hebben we waarschijnlijk te doen, evenals te Diksmuide waar het begin van de 'dag' op 15 januari staat, het feest van de H. Maurus, met de heilige Benediktijnerabt uit de 6e eeuw, en dan kan de Kortrijkse klerk het beter geweten hebben dan de Wervikanen, die St*e*-Moor verbasterd hadden tot Sent-*A*moor, zoals dan ook te Diksmuide kan gebeurd zijn. We zullen dan alleszins moeten uitzien naar het hoe dat deze 6e eeuwse Benediktijn in Wervik kan bekend geraakt zijn, misschien wel reeds in de 13e eeuw, gezien het bedrag van de kapelanijdotatie.

Om volledig te zijn moeten we hier nog aan toevoegen dat, in 1513, een stuk land, gelegen op Wervik-Zuid (Frankrijk), dus onder de heerlijkheid Wervik en waarvan al de omliggende stukken land en bos in de 16e eeuw toebehoorden aan de Wervikse Dis, de naam '*Paeramours*' droeg (ADN B 3713, Renteboek Domeinheerlijkheden Wervik, f° 39r°), in 1540-41 dit stuk aangetekend staat als 'P'amours' (ARA, Rekenkamer, 7794, Domeinrekening Wervik,

f° 41r°) en in 1628-39 vermeld is als ‘par amour’, is een ditmaal Franstalig register (ADN B 3714, Renteboek Domeinheerlijkheden Wervik, f° 44v°, nr. 211). Wij durven niet onmiddellijk een daadwerkelijk verband gaan leggen tussen dit stuk land en de Wervikse kapel, maar het is wel mogelijk dat het gaat om een goed dat eertijds aan de kapel heeft toebehoord. De 9 £ pars, waarmede de kapel oorspronkelijk begiftigd was moesten toch ergens vandaan komen.

J. Roelandt

Kruisbeeld

Hierbij een gedeeltelijk antwoord op de vraag van C.B. in verband met ‘Kruisbeeld’ (Biekorf 73, 1972, blz. 63).

‘Gekruiste, grote of oude God’ duidt doorgaans in de volksmond op een kruisbeeld (Kristus aan het Kruis). Te Oekene is ‘Oude God’ een plaatsnaam, afkomstig van een houten kruis dat daar heeft gestaan. Te Westouter draagt een openluchtkruis de naam van ‘Grote God’. Tussen Mesen en Waasten heeft vroeger een openluchtkruis gestaan, dat zijn naam ‘Grote God’ aan die plaats heeft gegeven. Voor de twee laatste voorbeelden zie: De Flou K., Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen. Brugge, 1914-1938, dl. IV, kol. 1110.

Fr. Nackaerts

Persoonsnaam Juffroot

Op de vraag in Biekorf 1972, 63.

We kennen de familienaam Joffroy, o.m. gedragen door een bootsman aan de Hogere Zeevaartschool te Antwerpen. Is Joffroy dan een variante van Godefroy? Er is ook de Engelse familienaam Jeffreys (Jeffereys), die o.m. gedragen werd door een wreedaardig rechter en kanselier (1641-89) van de koningen Karel II en Jacob II en die zijn leven deerlijk beëindigde in de Londense Tower; ook is bekend Lord Francis Jeffrey (1773-1850), vermaard uitgever van de Edinburgh Review.

J.R.

Profetebeze

Aansluitend bij Biekorf 1971, 232.

Bij ons te Gullegem is een profetebeze geen zuinige vrouw. Het wordt nooit gebruikt om een grote of zware vrouw te beschrijven. Altijd betreft het een eerder klein mager vrouwtje, stappende met kleine pasjes, sprekende met een fijn stemmetje, profijtig in al zijn bewegingen, proper en in alles mate houdende (dus ook in zijn verteer). Het woord wordt veelal gebruikt in zijn verkleinvorm ('t is lijk een profetebeezje) ironisch en dus niet in echt pejoratieve zin.

G. Pottie

Veelnamig Vlaanderen
Vervolg van 1971, blz. 357

Vlaemsch Vlaenderen

Een synoniem van Duytsch-Vlaenderen, als vertaling van Flandria Teutonica en Vlaendren Flamingant, d.i. dietssprekend Vlaanderen. In tegenstelling met Walsch-Vlaenderen (de romaanssprekende kasselrijen); vgl. Biekorf 1971, 7.

In Oud-Vlaanderen zelf was *Vlaemsch Vlaenderen* niet gebruikelijk, de benaming is eigen aan Hollandse uitgaven, bij Zuidnederlandse auteurs alleen te vinden in franstalige werken over Vlaanderen of (uitzonderlijk) in navolging van Hollandse edities.

In de nederlandse Guicciardini-uitgave van 1612 (blz. 6) luidt de versie van Kiliaan over de ‘tweederleye mylen’ die in onze provincies in gebruik zijn:

‘D'een Vlaemsche, waer af elcke houdt ontrent drie Italiaensche [mijlen], ghelijck in Vlaemsch Vlaenderen, in Brabant bykants over al...’

Ook in de paragrafen over de feodale indeling hanteert Kiliaan deze term: ‘In Vlaemsch Vlaenderen zijn twaelf Princelycke Leenhoven, maer in Walsch Vlaenderen zijnder alleenlijck twee’ (blz. 286). En het klassieke drieledige Vlaenderen is bij Kiliaan ‘Vlaemsch, Walsch en Keyserrycks Vlaenderen’ (blz. 288, 319, 326).

Kiliaan, een Antwerpenaar (Duffel), had zijn vertaling uitgevoerd op de Italiaanse Guicciardini-editie van 1581. Hij stierf in 1607 en zijn tekst (handschrift) werd, voor de Amsterdamse Blaeu-editie van 1612, aangevuld door Pieter vanden Berghe (Montanus), een oud-Gentenaar, sedert twintig jaar werkzaam in Amsterdam. Komt de benaming Vlaemsch Vlaenderen toe aan Kiliaan of aan Montanus? Dit is niet uit te maken.

In de geïllustreerde ‘Vyerighe Colom... der XVII. Provinciën’ (Amsterdam 1635) is J.A. Colom blijkbaar afhankelijk van Kiliaan-Montanus waar hij schrijft:

‘Dit lantschap wort in drie-en gedeelt, 't voornaemste is *Vlaemsch Vlaenderen*, omdatter Vlaemsch-Duyts gesproken wordt, 't tweede is Walsch Vlaenderen, daer de France Tael gesproken wort, 't derde is 't Keyserlijck... Het deel van Vlaend'ren, daermen Vlaemsch-Duyts spreeckt paelt Noortwaerts aen de groote zee, Zuyt-waerts aen de Leye, en Wals-Vlaenderen...’, (biz. 34).

De Jurist Zaman, een Wazenaar, zal in 1711 (Exposition des Troits Etats...; blz. 313) spreken van: '*la Flandre flamende* et la walonne'.

De Chronycke van Vlaenderen, ed. A. Wydts (Brugge 1736 III blz. 947), handelend over het beleg van Rijsel in 1708, gewaagt van troepenbewegingen '*in Wals en Vlaems Vlaenderen*'. De auteurs van deze kroniek hebben, voor die periode, ook literatuur uit het Noorden ingezien.

In de beschrijving van de Nederlanden door Christyn-Foppens (Délices des Païs-Bas II 198; Brussel 1743) verschijnt ook: 'la *Flandre flamande* où l'on parle le langage du païs'; verder Staat er dat de (toenmalige) 'Province de Lille' in het noorden grenst aan 'la Flandre Flamande'.

Waar Oudegherst ca. 1550 in zijn befaamde 'Annales de Flandre' gewaagt van *Flandres flamengant*, zien we deze term door zijn Gentse vertaler in 1785 weergegeven door *Vlaemsch Vlaenderen.* (Biekorf 1971, 101).

Walsch Vlaenderen

Benaming van de drie 'walsche', d.i. romaanssprekende kasselrijen van Vlaanderen, met name Rijsel, Dowaai en Orchies.

Daar deze benaming Staat tegenover *Duytsch, Vlaemsch* en *Flamingant* Vlaanderen werden reeds een aantal getuigen ervan aangehaald onder de drie genoemde trefwoorden.

Vooraf weze herhaald dat *walsch* in verbinding met (Oud-)Vlaanderen de betekenis heeft van het middelned. *walsch*, d.i. romaanssprekend (fr. roman) tegenover *dietsch* (fr. thiois). Zoals bekend zijn de bovengenoemde drie walsche kasselrijen van Vlaanderen zo vroeg geromaniseerd geworden dat de volkstaal van hun oudste oorkonden en documenten exclusief het romaans is. (Het gaat hier steeds om de drie kasselrijen, niet om het Vlaanderen ten noorden van de Leie waar de regressie van de dietse volkstaal later in de middeleeuwen is begonnen en, in de Westhoek, na drie eeuwen afscheiding onder Frans bewind, nog niet met de politieke grens samenvalt).

Het romaans van Vlaanderen heeft dan ook zijn plaats in het wetenschappelijk kader van de romaanse dialekten: de romaanse filologie kent het '*flandro-hennuyer*' als een tak van het pikardisch in het gebied van het oude graafschap.

(Zie o.m. het Franz. Etym. Wörterbuch van W. von Wartburg).

Als historische benaming is Waals-Vlaanderen in de moderne geschiedschrijving over Oud-Vlaanderen onmisbaar. In de term *Waals-Vlaanderen* ligt niets dat ons moet ontstemmen, de tweetaligheid van Oud-Vlaanderen in zijn grote tijd en zijn maximum van expansie, is een feit zonder meer. Heel anders ligt het met *Frans-Vlaanderen*, een benaming die heden nog 'vloekt' omdat ze met de politieke inpalming van de dietse kasselrijen ten noorden van de Leie verbonden is.

Ons overzicht van 'Veelnamig Vlaanderen' loopt niet verder dan 1800. Toch moeten we hier wijzen op de historische zonde die in onze tijd werd bedreven, een zonde tegen de heilige Geest mogen we wel zeggen (zo we de oude catechismus voor deze gelegenheid nog eens mogen bovenhalen!): voor de eerste maal werden binnen onze grenzen stukken 'Vlaanders' grondgebied overgeheveld naar een historisch vreemde provincie. Historisch bekeken een gebiedsverraad, dat Vlaamsvoelende Fransen van het Noorden dieper ontstelt dan men vermoedt: 'une trahison au terroir', zei me een Rijselse vriend. Misschien een felix culpa om samenhorig, over grensmanipulaties heen, uit te kijken naar de Nederlanden der Zeventien Provinciën die Noord en Zuid, Dietsch en Walsch, in een ruime Unie van landschappen en landen verenigden

Synoniem van Walsch Vlaenderen is *Vlaenderen Gallicant* en *Gallo-Flandria.* Zie deze trefwoorden. - Fr. Flandre Gallicante, Gallicane. Lat. Flandria Gallicana, Gallicans.

Hier volgen, in repertorium en met verwijzing naar voorgaande trefwoorden, een reeks Nederlandse citaten.

> 1577. - De Antwerpse schoolmeester Peeter Heyns noemt, in zijn 'Spieghel der Werelt', de drie delen van Vlaanderen: het *Walsch* met Rijsel als hoofdstad, het *Duytsch*, met Gent als hoofdstad, en *Rycx* Vlaenderen. (Biekorf 1968, 193).
> 1599. - Kiliaan vertaalt, in de Platijnse editie van 1599: *Walsch lant*: Gallia. - *Walsch-Vlaenderen*: Galloflandria. - *Walsch-Brabandt*: Gallobrabantia.

> 1612. - Walsch Vlaenderen in de Guicciardini-editie van Kiliaan (en Montanus), zie boven blz..... alsook de volgende toelichting van Kiliaan (blz. 27): 'Die sprake ende tale deser Nederlanden (uytghenomen Artoys, Henegouwen, Namen, Walsch Vlaenderen, ende andere frontieren aen Vranckrijck...) is meest Nederduytsch, gheen ghemeynschap met de Fransoysche ofte Walsche spraecke hebbende...'.

1635. - *Wals-Vlaenderen* bij J.A. Colom, zie boven blz. 87.
1659. - In zijn 'Schadt der Duytsche ende Spaensche Talen' gedrukt te Antwerpen, geeft A. De la Porte de volgende vertalingen: '*Walsch-landt*: el pais valon. - *Walsch-vlaenderen*: el flandes valon. - *Walsch-brabant*: el brabante valon'.
1695. - 'Lille, l'une des premières villes de Flandre, et la capitale de la Flandre Gallicane ou Wallonne...', in het Dictionnaire Gèographique des Païs-Bas, Amsterdam 1695, blz. 80.
1711. - 'La Flandre flamende et la walonne' bij P. Zaman, zie boven onder Vlaemsch Vlaenderen.
1712. - 'Ryssel, de oude hoofdstad van 't Waalsch-Vlaanderen', bij J. Goeree, Historische Gedenk-Penningen van Lodewyk ren XIV. Deel I, blz. 99 (Amsterdam 1712).
1736. - In de Chronycke van Vlaenderen, ed. A. Wydts, Brugge 1736, Deel III passim (over de militaire gebeurtenissen van 1708): 'Den Marschalk Bouflers franschen Gouverneur van Wals-Vlaenderen... Marlborough sond, langs alle gewesten, in Wals-vlaenderen syne magtige partyen... Ryssel... zynde d'Hoofstadt van Wals-Vlaenderen'. (blz. 937, 943)[81].

Over de benaming *Waels* voor de Vlamingen van Rijsel en Dowaai in de 15e eeuw en later, zie Biekorf 1971, 254.

De parallelterm *Walsch-Brabandt* uit de 16e eeuw (Vaernewyck, Kiliaan) zal nog in de 18e eeuw worden overgenomen door de Engelse economist James Shaw in zijn belangrijke 'Sketches of the History of the Austrian Netherlands' (Londen 1786). In zijn hoofdstuk over *The Walloon Low-Countries* noteert hij o.m.: 'A large part of Brabant, where that Province borders on Haynault and Namur, is named the *Walloon Brabant*' (blz. 63-64).

In zijn standaardwerk over de instellingen van Oud-Vlaanderen zal Prof. L.A. Warnkönig in 1837 de term Waals-Vlaanderen als historische benaming behouden ('*das Wallonische Flandern*': II-2, blz. 156). Duitse filologen zullen later *Südflandern* verkiezen.

Aantekeningen

1. De Costumen van flamingant en gallicant Vlaanderen. De annexatie van Waals-Vlaanderen had geen gevolgen

(81) De Staten van Waals-Vlaanderen (Etats de la Flandre Wallonne), samengesteld uit de afgevaardigden van Rijsel, Dowaai en Orchies, vergaderden jaarlijks te Rijsel onder het voorzitterschap van de provincie-gouverneur; de intendant vertegenwoordigde er de Franse koning. Deze Staten hadden hun eigen zegel dat in het Museum van Rijsel bewaard is. Zie de Ghellinck Vaernewyck, Sceaux et armoiries de la Flandre, Brugge 1935, blz. 159-160.

voor de inhoud en vorm van de (door de Aartshertogen gehomologeerde) Costumen.

De tekst van de Costumen van Rijsel, Stegers (Estaires), Dowaai, Orchies, Doornik, La Gorgue, was oorspronkelijk Frans, en werd in die taal opgenomen in de bekende tweedelige folio-editie van de *Costumen van Vlaenderen* door L. Van den Hane, uitgegeven te Gent in 1676.

De Costumen van de flamingante kasselrijen: St.-Winoksbergen, Broekburg, Kassel en Belle behielden hun authentieke dietse versie ook onder de Franse kroon; eerst in 1719 zou een franse vertaling van deze Costumen in de driedelige folio-editie van de *Costumes et lois du comté de Flandres* door de jurist Legrand te Kamerijk worden gepubliceerd.

Een aparte editie van de onder Frankrijk liggende gallicante en flamingante kasselrijen verscheen in 1777 te Gent en geeft voor de flamingante kasselrijen alleen nog de franse vertaling van Legrand.

Deze bibliografische bijzonderheden hebben een zeker belang omdat ze de verschillende taalkundige lotgevallen van gallicant en flamingant Vlaanderen weerspiegelen. Tot aan de invoering van het nieuwe Wetboek (Code Napoléon) zijn de oude dietse Costumen in de flamingante kasselrijen ‘in de praktijk’ gebleven. Samen met kansel en toneel heeft het notariaat er tot het behoud van de volkstaal bijgedragen.

2. Waals-Vlaanderen in duplo.

Tot aan de Franse revolutie was de Raad van Vlaanderen te Gent het Hof van Beroep voor de baljuwschappen van de stad en het land van Doornik. (Neny, Mémoires II 139; Brussel 1785). In de ordonnanties van de Raad dekt de term *Wals-Vlaenderen* dit gebied van zeer gereduceerde omvang. De Raad regelt het taalgebruik. Op 27 juni 1735 verschijnt de ‘Ordonnantie van den Raede in Vlaenderen raeckende d'instructie van de processen van *Wals-Vlaenderen* in de fransche taele...’, en namelijk ‘raeckende processen van Doornick ofte het Doornicksche ofte andere Plaetsen van Wals-Vlaenderen’. (Plac. van Vlaenderen IV 127). Voor dit gebied moeten de processen in beroep te Gent worden geïnstrueerd ‘inde walsche ofte fransche taele’.

Onder *Flandre Wallonne* stelt Ch. Wastelain in 1761 (Description de la Gaulle Belgique; blz. 388 van de Brusselse editie 1788) ook een Frans ‘canton’ samengesteld uit ver-

kavelde plaatsen van het Doornikse, met name: Saint-Amand, stad en abdij; Mortagne; Chateau-l'Abbaye.

Weergekeert Vlaenderen

In 1713 keerde een deel van het oude *Westvlaenderen* (waarover hierna) terug naar de Oostenrijkse Nederlanden. Dit gebied omvatte: Ieper, stad en kasselrij; Veurne, stad en kasselrij; de Acht Parochies van Veurne-Ambacht; Waasten, stad en kasselrij; Menen, stad en roede; Wervik; Diksmuide en Lo.

Over de aparte juridische en administratieve toestand van dit gebied, zie de mededelingen van J. De Smet en M. De Bruyne in Biekorf 1971, 72-74 en 278-279, waar ook de (vergeefse) pogingen tot normalisering worden vermeld.

Dit gebied wordt in de officiële taal genoemd: 'la Flandre rétrocédée - *het Weergekeert Vlaenderen*'.

Het dekreet waarbij op 19 september 1725 de drie Collaterale Raden worden hersteld bepaalt de departementen als volgt (Plac. v. Vlaenderen IV 247):

'Art. XX.....

4, *in 't oudt Vlaenderen* zal'er zyn eenen Intendent met twee Gesubdelegeerde.

5. *in 't weergekeert Vlaenderen* door den Vrede van Baden eenen Intendent met twee gesubdelegeerde'.

Westland - Westvlaenderen

De behandeling van deze 'westelijke' termen heeft meer ruimte nodig dan de vele andere, het Westen van het graafschap is de kant van de territoriale expansie en regressie, de kant van de eeuwenlange defensie (ook onder de Bourgondische en Habsburgse dragers van de grafelijke titel) tegen de Franse monarchie. In het Westland liggen de meest bedreigde verschansingen en wachtposten van het 'land van Vlaenderen'. De Kasselberg heeft er zijn naam aan drie veldslagen gegeven. Het omstreden Westen treedt meer dan andere kanten en kwartieren in de geschiedenis en biedt dan ook de rijkste naamkundige variatie.

Vooraf komt - tot ontlasting en toelichting van de hoofdtermen - de behandeling van een drietal samenstellingen: de frontieren, de Westcant en het Westquartier van Vlaenderen.

De frontieren van der zee

Het graafschap had zijn ‘frontieren van der zee’ die bij bedreiging werden bezet met Wachtposten.
In 1383 worden Gherard van Raessighem en de burggraaf van Veurne hun onkosten vergoed ‘dat zy ghesent waren up de frontieren van der zee’. (De Pauw, Baljuwrekeningen 252).
In 1386 betaalt de stad Gent haar aandeel voor een lichting van ‘gens d'armes, arbalestriers, pikenars ordinés sour la frontiere de la mer’. (Prevenier, Staten v. Vlaanderen 6).
Ook Kortrijk heeft in 1388 een lichting van 20 schutters en 40 *pykenaers* te bekostigen ‘ende waren ghesend upde frontieren vander zee’. (RAK. Rek. Kasselrij 1387-90, f. 21).
Toen in 1436 een Engelse vloot voor Oostende verscheen werd ook de militie van Oudenburg naar de kust opgeroepen; de stadsrekening noteert de onkosten ‘ghedaen byden conincstablen ende serganten... alsy uuttrocken metter baniere vander stede t'Oostende ende ter frontiere vander zee omme te beweerne eene vloete vanden Inghelschen die doe daer voor tland was’. (Hist. Oudenbourg II 383).
Dit moge volstaan voor de frontieren van onze *zeecant*, die in de 16e eeuw, onder de admiraliteit van de Heren van Wakken (uit de Bourgondische bastaardlinie), zeer in de actualiteit zouden staan.

De frontieren vanden lande van Vlaenderen

Deze term wordt vooral aktueel in de 15e eeuw.
In het beroerde jaar 1477 wordt ook het Proossche te Brugge gevraagd om bij te dragen ‘omme de frontieren vanden lande te voorsiene’. In mei 1482 wordt weer naar geldmiddelen gezocht ‘omme tonderhoud vanden volke van wapenen liggende ter frontieren vanden lande’. (RAB. Rek. Proossche 1478 en 1482; La Flandre V 51 53).
In 1480 kwam het bericht te Oudenburg dat ‘de Fransoisen ter frontiere waren’; een tijd later zond de stad ‘veertien ghesellen in den dienst van der stede ter frontiere vanden lande’ op de Leie bij Ariën. In 1482 zendt Oudenburg nogmaals twintig ‘*sauldoyers* ten frontiere vanden lande in dienst’; de mannen legeren ‘in garnysoene te Burchburch’. (Hist. Oudenbourg II 469-471).
In zijn lange bekentenis van 1485 spreekt de Brugse oudburgemeester Lodewyc Steylin over ‘de schaden die den hertoghe van Oostryke ende de zynen doen zoude mogen ten frontuere vanden voorseyden landen van Vlaendre...’ (Boeck van Brugghe 90).
Te Gent wordt in 1537 de heer van Loodijck ontslagen: hij was ‘een man van wapenen vanden keysere, ende lach in garnesoene t'Aryen, upde frontiere vanden lande’. Bij de beweging van de troepen van Keizer Karel

in 1553 (na de inneming van Terwaan) horen we de frontiersteden opnoemen in de Gentse kroniek: ‘Item, in desen tijt begonst 't volck van oorloghen zeer te scheedene uut den velde, de welcke gynghen ligghen in de steden op de frontieren, als t'Atrecht, Betune, Valenchyne, Duwaey, Arien, Sent Omaers

ende elders, ende someghe waren afghedanct ende ginghen thuuswaert'. (Memorieboek II 120 271).
Waalse soldaten komen in 1568 te Gent aan 'ende zy quamen vande frontieren van Vlaenderen, daer zy in garnisoene gheleghen hadden'. (Dagboek van Campene, ed. De Potter 175).
Een feodale verplichting van het Hof van Staden, nog opgenomen in het denombrement van 1562, bepaalt dat de leenman was gehouden te leveren 'eenen knecht met eenen peerde omme te fouragierne, dies vermaent zynde, telcken generalen heirvaert tot by den frontieren van Vlaendere'. (Biekorf 1962, 21).
Ook de frontieren in de 'oostcant' van Vlaanderen en op de Schelde worden eenmaal genoemd. Zo o.m. te Oudenaarde waar de schepenen in 1436 met Gent onderhandelen om te worden ontslagen van participatie aan de verdediging van de *zeecant* en van het Westland: al onze mannen zijn er nodig om 'onse stede te bewaren', zeggen ze 'omme dat wy zitten up de frontieren vanden lande'. (Aud. Meng. IV 4).
Frontierstad is ook Gerardsbergen, naar het getuigenis van Mevrouwe van het O.L. Vrouwhospitaal in deze Denderstad: het hospitaal is dagelijks belast met zieken, die komen, zo schrijft ze in 1561, zowel 'van alle vremde landen ende contreyen als van binnen der stede, ja meer dan eenighe ghelycke hospitalen, als wesende *frontuere van Vlaenderen* ende pelgrimagie van St. Adriaen'. (Inventaris Godshuis nr. 474).
De zee had al *frontieren* toen het land van Vlaanderen zijn *palen* had. De wethouders van Sluis beschrijven in een betoog van 2 dec. 1389 hun stad als volgt: 'dat de voorseide stede van der Sluus es een notable stede, ghestaen ende ghelegen up den uutkant van zinen (de graaf) lande van Vlaenderen ende ten frontieren van der zee, grotelike ten bescudde van zinen palen ende verwaernessen van zinen lande van Vlaendren vorseid...' (ZV1. Bijdragen IV 65). In zijn Ieperse kroniek noteert Olivier van Dixmude anno 1411 dat 'die van Ghent verantwoorden dat zy gherne met myn heere [de hertog] uut trecken zouden toten *palen van Vlaenderen* ende hem dat helpen bescudden ende behouden' (Merkw. Gebeurt. ed. Lambin 59).
(Mnl. *frontiere* ontbreekt bij Verdam. Het bovenstaande over zeeen landfrontieren is dan ook een aanvulling op Mnl. Wdb.).

De Westcant van Vlaenderen

Een Gents synoniem voor Westland, voorkomend bij Marcus van Vaernewyck, onder de jaren 1566-1567 van zijn Beroerlicke Tijden, ed. F. Vander Haeghen, deel II.
In november 1566 ontvangt Vaernewyck 'eenen brief van Hasebrouck, *in den Westcant* by Arien...' (blz. 14). Tot tweemaal toe citeert hij Nieuwkerke (Nieukeercke) '*in den Westcant*' (blz. 87 97). Bij de ontwapening in 1567

worden in één adem genoemd: ‘die van Rijssele, Ypre ende vanden Westcant’. Bij de opsporing van beeldstormers in het Kortrijkse weet een soldaat uit de brigade een van de kopstukken van de beeldstormerij aan te wijzen,

zeggende: ‘Ic zie daer eenen man ghaen, die de principale roere *in den Westcant* ghemaect heeft’ (blz. 117). ‘De minister ghenaemt meester Pieter Dathenus was gheboren *in den Westcant*’ (blz. 157). In mei-juni 1567 had men ‘ontrent Ypre, *in den Westcant*, int velt ghepreect’ (blz. 247). Vaernewyck verhaalt ‘hoe die *Westcanters* in die wapen te velde quamen’; voor hem zijn de Westcanters dietssprekenden en geen Walen (van over de Leie); van een brandstichting zegt hij dat uitdrukkelijk: ‘dat waren Walen ende gheen *Westcanters*’ (blz. 59-60).
Door deze teksten kan de betekenis van *westcanter* in de ‘Baladen van Doornijcke’ (1521) van Matthijs de Castelein van Oudenaarde nader worden toegelicht.

Het Westquartier van Vlaenderen

Synoniem van Westcant en van de verder te behandelen termen *Westland* en *Westvlaenderen.*
Een brief uit Brussel van hertog Maximiliaan, gedateerd 3 dec. 1479 en gericht aan Jan van Dadizele betreurt de schade ‘onlancx ghedaen by den voorseyden onsen vianden in 't weestquartier (sic) van Vlaenderen’. Dit Westquartier wordt verder vereenzelvigd met het ‘Westland’ waarin Poperinge is gelegen. (Mémoires J. de Dadiselle, 95).
In mei 1515 wordt meester Dismas van Berghen bij keizerlijk octrooi uitgezonden ‘inden westquartiere in onsen lande van Vlaendren’ om er het plan voor de herstelling van duinen en dijken op te maken. In dit Westquartier ligt het werkterrein van dijkmeester van Berghen bepaaldelijk (zo stipuleert de keizerlijke oorkonde)): in de kasselrijen ‘van Bourburchambacht, Bergheambacht ende Veurnambocht’. (Cart. d'Ostende, ed. Vlietinck 259).
In de dokumenten over de troebelen in 1566-1578 is de benaming *Westquartier* zeer gebruikelijk[(82)]. Ook de Kroniek van Duinkerke weet in 1578 te berichten dat men alsdan ‘begonste te fortifieren diverssche steden in dit westquartier, als Nieuport, Oosthende, Dunkercke, Berghen St. Winnocx, Brouckburch ende andre’. (Vl. Kronijk, ed. Piot 565). De toevoeging van Nieuwpoort en Oostende tot het Westquartier wijst op een zekere verruiming van het begrip in het einde van de 16e eeuw.
't Vervolgt

(82) Zie o.m. A.C. De Schrevel, Troubles religieux du XVI^{e} siècle au quartier de Bruges, Hand. Em. XLII, 1892, p. 32, 293. - Dezelfde, Recueil de documents relatifs aux troubles religieux en Flandre, Brugge 1921-1928, 3 dln. passim (o.m. dl. I 198 264). - In officiële briefwisseling van 1567-68 duikt de fr. benaming ‘Basse-Flandres’ op voor een deel van het Westquartier gelegen tussen Kassel en Grevelinge. Zie Biekorf 1971, 6. - Nauwkeurig is de kommandant Lamote de Pardieu waar hij, in een brief van 13 mei 1589, spreekt van ‘les sept chastellenies du Westquartier’. (I. Diegerick, Correspondance de Valentin de Pardieu, Brugge 1857, p. 283). - Zie ook D.F. Top. Wdb. XVII, 401-402.

A. Viaene

Oude Dudzeelnaars vertellen
I. Guustje uit de Muus
(Vervolg van blz 42)

Maar nu ben ik alweer buiten de familie gezeild, ge zoudt liever hebben dat ik er eerst aan voortdoe?.

Moeder had nog een broer Fransiskus Bilke, de Averechtse Bilke bijgenaamd, maar nog het best als de *Krikke Bilke* gekend, kleermaker van stiel en die later herberg met scheerhuis openhield in de dorpstraat. Nonkel Sissen was gezond en recht geboren maar door 't vallen had hij een beentje gebroken dat stilaan wat ingekrompen was zodat hij op krikken moest springen. Maar opgepast jongske, als hij haastig was moest gij hem op een klein draafje volgen, zo rap kost hij op zijn krikken springen. Nonkel Sissen was een echte harelkijn met een stemme lijk een klokke, kost bovendien goed akkordeon spelen en 't volk bezighouden, maar was absoluut een draaier, een kazakkekeerder, die zijn hoedje naar de wind zette. Van zelfs smeet hij hem in de politiek, vandaag was hij van de katlieke partie en morgen stemde hij voor de kristen demokraten met priester Fonteyne die een meeting hield in zijn herberg voor de werkman: ‘In plaats van 65 frank pensioen zullen wij de werkman tienmaal zoveel, dat is 650 frank jaarlijks pensioen bezorgen!’ En de Krikke huilde met zijn stemme boven allen: ‘Priester Fonteyne dat is een man!...’

Tenslotte liep nonkel Sissen over naar de sosialisten en de Dudzeelnaars verweten hem: ‘Zeg Krikke gij zijt een levende regenboog’. Nonkel had geen tijd te verletten, hij schilderde een nieuw ‘assing’ boven zijn herberg: ‘*Bij de Krikke, in de levende regenboog*’. Hij stelde zich voor op de lijst en gaf een vatje bier ten beste voor de laatste gekozen partij, doch hij werd niet gekozen. De man van de tegenpartij zei op zijn schoonst in het scheerhuis: ‘Frans, 't is toch spijtig dat je niet gekozen zijt, gij zoudt ten minste schone effene Engelse kasseien doen leggen, en nu blijft de Dorpstraat daar liggen met al die oneffen keien genoeg om nek en bek te breken in de donkeren’. ‘'t Is dan nog waar ook gaf nonkel toe, gauw beenhouwer, gij zegt de waarheid, gauw we gaan een pakken!’ en hij liet de smid half ingezeept hen achterna lopen. ‘Zeg alzo niet 'k ga ook mee op toernee!’

't Was erger in de kerk, hij zette gewoonlijk zijn krikken te-

de preekstoel en de pastoor preekte van de kiezing, en gaf snuif voor die 't wilde verstaan: ‘Ja! ja! zij gaan daarmee ten onder gaan.. gelukkig springen ze niet allen op krikken’. De mensen keken seffens om naar Sissen Bilke bij zo verre dat hij zijn krikken onder zijn oksels pakte en uit de kerke sprong... en de preek was subiet gedaan.

Riet en paling in de Ronselare

Van de wateringen of de aren vertellen? O ja k'! alleszins, maar de *Ronselarebeke* ken ik toch best van al, dat maakt de grens uit tussen Dudzele en Oostkerke.

In 't achterjaar als de vruchten geschoren zijn komen ze de wateringen reiten, als ge wilt ge kunt het nu zien en een foto nemen, ze zijn bezig. Met het reitmes - 45 centimeter lang - aan een lange perse komen ze het reit afslaan in 't water... Ja, ja meer of nodig, de bloei van 't water zet zere voort, - 't klein niet, dat zwemt op hopen - maar 't lang reit klist aan malkaar in een hele fakke. Reiten is lastig werk, ze snakken dat af en ze gaan gewoonlijk diep in 't water. Alles wordt op de oever gesmeten, sommige boeren rijden het onder met de ploeg als groene vette, op de bilken wordt het door de beesten opgegeten.

De paling zit langs de kanten daarin, als kind kende ik dat al heel goed: zere met een perse draaien en met een gauwte uittrekken. In warm weer ligt de paling zelfs boven op 't reit, 's winters integendeel ligt de paling langs onder in 't slijk. Weet gij dat de paling ook geern op nieuw gedolven grond ligt, vooral op vette kleigrond gaat ge de schoonste paling vangen.

De peurders komen bij nacht vissen of peuren met de kuipe en het half deksel met geboorde gaatjes, als het goed donker was kregen wij ze in de bete. Maar met een donderslag en een weerlicht of twee ging de paling onder en bleef gelijk verlamd liggen, wat kosten we anders of opkramen en naar huis gaan.

Tieletje moeie verzekerde ons dat Oskaar de waterduivel in de Ronselaar verkeerde, 't was gevaarlijk in de late avond over de beke of daar langs te gaan, Oskaar sleurde ze in 't water.

In mijn tijd durfden sloebers op 't hof Vanderrijzens ook waterduivel spelen: de poester was 'n zaterdagachternoene om

bultekloefen per velo naar Damme gereden, in de halfdonkeren kwam hij terug. De sloebers hielden zich bij de Ronselare achter een riethage en een wilgenhut verdoken, en ruttelden met de keten lijk een waterduivel. De jonge poester verschoot geweldig, liet velo en kloefen vallen en op de vlucht: O Oskaar zit in de Ronselare! rechte zonder asem naar 't hof. De boerin had geweldig kompassie: ‘Kom jongetje, blijf bij mij, hier zie drink een teugsje, we gaan wel kloefen en velo zoeken’.

G'hebt dan ook planken die als toegang tot een bilk of een partie land over de Ronselare gelegd worden, niet te breed, de beesten van de Djake Vannesse mogen er niet over kunnen. In de jachttijd legt de gardesas een breder plank voor de heren die het waterwild komen schieten, maar met de winter wordt zo een bruggetje weggehaald. Wij wipten over de beek met de perse tegen de kant geduwd, in een boog wipten wij naar de overkant.

Dicht bij de Ronseiare en de Dudzeelse grens ziet ge de *Waterhofstede* staan, de pachter moest aldaar uitweg geven naar de strate op weg naar Oostkerke en Damme, dat was zogezegd een publieke weg, maar de voorbijganger moest de balies achter hem sluiten voor de beesten. 's Winters stond de weide onder water, slecht gars met grote *lanen* die van verre naar malkaar komen. Vroeger woonden daar de kinders Lannooie, ze voerden drie peerden, geen te beste hofstede, neen, toeloper van grond die zijn water niet lost.

Het Hof van Cadrongs

Een van de schoonste hofsteden was wel Cadrongs hof, later van Hullenshof. 't is pas nu over enigte jaar dat we weten uit de boeken dat die hofstede ‘*het Schottenhof*’ werd genoemd. Nu 't is al verre gelijk, want Tieletje moeie las geen boeken maar ze kost vertellen.

‘In vroeger jaren liep er een onderaardse gang van 't hof ter Doest te Lisseweghe voorbij Dudzele kerk naar 't oud hof van Cadrongs, dat was een versterkt kasteel op een hoogte gebouwd lijk als ge ziet. De monikken van ter Doest, in nood, kwamen langs die gang alhier gevlucht, want ge moet weten dat er een verschil is tussen paters en monikken, dat was wel geestelijk maar tegelijk ook boer en soldaat. Ze leefden op ter Doest eigenlijk het meest van giften, van al-

Dudzele. Cadrongs hof, oudtijds het Schottekasteel (sept. 1971 overnoen)

Reiten met het reitmes langs de Ronselare, Dudzele (sept. 1971)

les kregen ze het tiende deel en daarom hadden zij zo een grote scheure nodig, wat de paters Kapusienen nu krijgen trekt er niet meer op. Ja maar die onderaardse gang was er nodig in tijd van oorlog, in 't delven van de vaart, allee d'have, hebben ze er niet opgelet, de onderaardse gang is ingestuikt...'

In alle geval Cadrongs hof staat minstens vijf meter boven de grond en de wal is wel 25 meter breed random, 't was een lastig hof, met die hoogte die pianewijs omhoge loopt. De grote kelder is daar binnen gebouwd, met een steunmuur in 't midden, zodat de voutekamer gelijk op plattevloer komt te liggen. Aan de ingang bij de balie stonden twee hoge lindebomen. Cadrong voerde vijf peerden en had altijd acht tot tien arbeiders in 't werk, maar op het einde kost hij het niet meer ophalen, hij heeft hem arm betaald, en notaris Polentier van Dudzele bezorgde hem een klein postje achter de Kleine molenstraat. Boer Van Hulle is in 't jaar '93 op het hof gekomen en 't wierd *Van Hullens hof* genoemd.

'k Weet nog wel, binst de oorlog van veertiene stond de prijshengst Klosse in de kelder weggestoken, hij dekte op 't hof zelf, na de oorlog boden ze nog honderdduizend frank voor Klosse, maar Van Hullens weigerden, en daar zie, na den oest lag de schone prijshengst Klosse dood in de bilk, geslegen van een attake.

Scheppers schaaphofstede

Weet gij wie er ook nog een grote rijke boer van de oude stempel was? Burgemeester Konstant Schepper, die langs de Oostkerkse strate met zijn twee zusters ieffrouw Steefnie en ieffrouw Liza op de oude schaaphofstee woonde. Er gingen acht peerden uit op dat hof en hij had zes arbeiders en vier knechten in 't werk. 't Was een grootse, glorieuze vint en ze moesten altijd mijnhere zeggen, de maandagnuchtend klopten ze op 't ruitje van zijn slaapkamer: 'Mijnhere Konstant waarmee moeten we vandage beginnen?' en hij gaf zijn bevelen: 'gij distels kappen in de vettebilk, - gij de bieten zetten -' en als de kommanden gegeven waren kroop hij weer 't bed in.

't Weekloon werd door een schuifke uitbetaald, niemand van 't werkvolk mocht in 't woonhuis terten. Hij had een wit en zwart gestriepte sieze en reed op een wit peerd naar 't dorp, rond de noene kwam hij maar thuis. Gij kunt dat ver-

staan hé? 't was een vuile boer, 't land was vergeven van de vuiligheid en beefde van de pemen. Nu toen hij hem weer voorstelde werd hij afgekozen en ze sleepten zijn fornooisbuize aan een drie meter lange koorde van gevlochten pemen tot voor zijn balie. Dat was te veel, seffens liet hij zijn schaaphonden los en Staf van de tegenpartij moest in tijd vluchten of hij wierd 't gat uit zijn broek gescheurd. Maar mijnhere Konstant kost het niet verkroppen en verloor schier zijn zinnen van grootzigheid, in 't jaar drie (1903) werd venditie gehouden en een hage volk ongelooflijk! Nu ligt dat oud hof verbouwd, wat wilt ge? een jong menage.

In die tijden werden de straten onderhouden van de '*straatheren*', al oude mannen die met hun kortewagen zand en het lichte kort gesmeed spaadje, een *smakspaadje*, op de schouder, de straten kwamen afronden, allee de grond versmijten, de houten staakjes rechte zetten langs het voetpad die omver gereden lagen en de diepe wagenslagen effenen. Ik heb ze genoeg gekend Leetje en Hintje Rammelare, twee gebroers die in de zeswoonste van de verbouwde *Duivekeete* woonden, ze effenden honderd meter op een dag als er niet te veel af te ronden en te versmijten viel. Ze kwamen op een keer de onderpastoor tegen en zegt hij alzo al lachend: 'Leentje ge kunt er nog goed weg mee, pertanks er staat geschreven, die hier de kortwagen voert, moet hem ginder in 't ander leven slepen'. - Leentje knikte en speekte een keer: 'Ja 'k heb dat ook al gehoord mijnhere den onderpastor, maar er staat ook geschreven: die hier 't gebrand en 't gebraad eet, zal ginder ook gebrand en gebraad worden'. De onderpastoor lachte wel maar peisde niettemin, die straatheren weten nog wat gezeid.

M. Cafmeyer

Konijnenhalle te Sint-Omaars

De konijnenkopers vormden in de 14e eeuw te Sint-Omaars een groepering met eigen standplaats of verkoophalle. Volgens een archieftekst uit 1353 (Werps nr. 468) was de '*halle des conniniers*' alsdan gevestigd in de zijvleugel van het Schepenhuis (zuidkant van de 'Tenne Rue', de grote handelsstraat). Die belangrijke handel in konijnevellen hing samen met het konijnenbont dat alsdan algemeen en overvloedig in de burgerkleding (en beddespreien) werd verwerkt.

A.V.

‘Honing-secreten’ uit vroegere eeuwen

Het gebruik van ‘honing’ in de volksgeneeskunde was vroeger, meer nog dan nu, heel belangrijk. ‘Honing’ was zeker in de oude apotheek, bij de ‘droogherij-verkoper’, bij de kruidenier van vroeger en ten huize van zieken een graag gebruikt ingrediënt. Eerweerdigen Heere Alexis Piemontois noteerde toendertijd zorgvuldig zijn ‘Secreten’[1].

In dit boekje is er meermalen sprake van ‘honing-remedies’.

Het blijkt uit diverse beschrijvingen dat ‘honing’ in die tijd voor alles goed was en een geneesmiddel uit de duizend voor honderden gevallen; zoals nu nog bij sommige imkers.

De tijd van kolven en monieren is een beetje achterop geraakt; de honing is gebleven.

Honing als middel tegen de pokken en tegen gewrichtspijnen

> ‘Eenen recepte seer licht om maken, ende seer goedt om alle manieren van pocken te genesen, ende en kost niet veele, noch men derf hem niet te bedde houde(n), noch in huys, maer men mach 't nutten achter straten gaende: ende daer-en-boven ist zeer goedt tegen alle pijne der knokelen[2] in wat deel des lichaems dattet zij.
> Neemt drie pont ongesoden[3] Honich / een pond saps van premula veris[4] daer na neemt een half pondt lignum sanctum[5] ghepulveriseert met een raspe / ende na dat ghy 't een wijle tijts in ghemeyn water sult gesoden hebben / soo suldijt afgieten / ende suit dit voorseyde sap met den honich in eenen pot doen / daer toe doende drie oncen aloe apeticum[6] bereyt als boven / ofte gelijck hy by den Aptekers veyl is / te weten met den sappe van roose[7]

(1) ‘De Secreten vanden Eerweerdigen Heere Alexis Piemontois’, 't Enchuysen, Gedruckt by Willem Evertsz., Boeckdrucker, aen de Nieuwe Halven] in de Gekroonde Druckerye, 1658. - Het Eerste Boeck. - Over de Nederlandse vertalingen van de Secreten zie Biekorf 1961, 147-148.
(2) Knokelen: gewrichten.
(3) Ongesode: ongekookte.
(4) Premula veris: primula veris (Lat.) of primula officinalis; slanke sleutelbloem (Ned.). - Dr. L. Vandenbussche, Onze volkstaal voor Kruiden en Artsenijen, ed. 1955, p. 465. - Dodoens 1644: ‘Men heetse somtijdts herba paralysis omdat sy soo krachtigh zijn om den weedom van de leden ende van de zenuen te versoeten’.
(5) Lignum sanctum: Guajacum officinale (Lat.). Pokhout, Pokhars, Pekhout, Bokkenhout, Heilig hout. (Ned.). Vandenbussche a.w. p. 298.
(6) Aloe apeticum: Vandenbussche a.w. p. 88. - Pharmacop. 1747: ‘Aloë is een dikgemaakt Sap. Het bestaat uit een Slym- en Harsachtig deel... Daar zijn verscheide soorten’. Aloë hepaticum is een leverkleurig hars. Werd als de beste aanzien.
(7) Sappe van roose: rozenwater.

ghewasschen. Daer na op den voor-seyden ghepulveriseerden aloe moetmen soo veel van den watere gieten / in 't welcke het lignum gaiacum[8] gesoden sal hebben / dattet in den voorseyden pot vier oft ses vingeren hoogh zij: daer na suit ghy'er twee oncen edick van squille[9] toe-doen / ende latet al suyverlijck sieden een half ure oft meer / den honich altijt wel af-broemende[10]: ende alst by-na genoeg gesoden heeft / soo moetmen daer twee ofte drie oncen fijnen kaneel toedoen / ende laten 't noch wat op 't vuyr staen / daer na sal men 't af-doen ende soo te rade leggen[11]. Als ghy 't ghebruycken wilt / soo suit ghy'er des morghens een drinckglas vol doen verwermen / ende na dat ghy 't inghenomen sult hebben / suit ghy knauwen een stuck van eenen queappel / oft groene wijnbesien / oft een stuck van eenen granaet-appel / oft van yet anders dat amper ende te same(n) trekkende is: daer na blijft op u bedde ende slaept soo langhe als ghy wilt / daer na staet op ende doet uwe affairen / ja oock uyt den huyse / komet u alsoo te passe. Maer als wy hier boven geseyt hebben in huys te blijven is altijdt het beste den genen die medicijne ingenome(n) heeft.

Desen Dranck moet men over den anderen dach nutten / maer en is 'tghebreck niet groot / so sal't genoech zijn datmen 't twemael ter weke neme: Dit doende sult gy een wonderlijcke operatie gewaer worden: noch ten sal van geenen noode zijn lignum sanctum of yet anders te gebruyken. Dese recepte alleen is goet tot allen: ende is beproeft geweest tot vele reysen ende diversche persoonen'.

G. Vlieghe-Steps

Westvlaamse spreuken
Zanting 1969 II

1. 'k Ha bild (beeld) maar 'k ha geen sprake. Vl. (= Vlamertinge). Rumbeke.
   - Schijnt een boreling uit de TV. wereld... maar is een oude Vlaamse spreuk. De man komt zeer laat thuis en de schoonmoeder 'blekt' naar hem zonder een woord te spreken!
2. Het dak gaat invallen! Vl. Hooglede.
   - Spreuk tot een goeie vriend die na jaren terug op bezoek komt. Schertsend gezegd bij het binnentreden. Was het uit vrees dat het dak zou instorten wanneer hij er herhaalde-

(8) Lignum gaiacum: Guajacum officinale, zie voetnoot 5.
(9) Edick van squille: Scilla maritima (Lat.). Zeeajuin; Zeelook; Zeeui (Ned.). - Vandenbussche, a.w. p. 511. - Dodoens 1644: 'Zeeajuin is goedt vermenght by de medecijnen die men bereydt om water te doen maecken; opent de verstoptheydt van de lever ende milte; is nut teghen allerhande vergif; gheneest de geelsucht; ende jaeght de wormen af'. - Sedert ± 50 jaar niet meer gebruikt in de apotheek.
(10) Af-broemende: afschuimen.
(11) Te rade leggen: laten rusten.

lijk kwam? Tegenhanger is ‘bij iemand de deur aflopen, omver lopen’.

3. 't Is ook een van doolaardsbende. Vl.
   - Een dompelaar, een sukkelaar.
4. Elk het zijne en de duivel niets. Vl.
5. Je kent maar een ei als je de dorre ziet. Vl.
   - Je kent maar een mens in zeer benarde omstandigheden.. dan openbaart zich de diepste kern.
6. Hij is te fraai dat ie gaapt. Rumbeke.
   - Hij zal geen woord uiten als tegenspraak of om zich te verdedigen.
7. Hij woont ginder ergens in 't gat van Pluto. Vl.
   - Ver afgelegen te lande. Rond Roeselare zegt men ‘in 't hol van Pluto (ook: Plutol, flutol)’. Te Alveringem ‘ergens in een hoek of een gat’ of nog ‘in 't gat van den uil’.
8. Hij slacht de geitebokken, binnen best. Vl.
   - Hij is een rijke stinker... We zien hem liever niet...
9. Hij wint geld lijk hooi, maar 't is zo lang niet. Vl.
   - Het is rap verbrast!
10. 'k Ga zeker moeten in mijn gette schieten? Vl.
    - Moeten betalen. (Gette: slobkous van lijnwaad of leder waarin men geld opborg).
11. Ze is met heur hoofd deur den tuin gelopen. Vl.
    - Manziek, jong en rap getrouwd zonder veel nadenken. (Tuin: omheining).
12. Aan zestig, klaar - aan zeventig, gevaar, aan tachtig, in nood - en voor de honderd, dood. Vl.
13. Hij zou kaarten met z'n gat in 't water. Beselare.
    - Hij is een verwoed kaartspeler. ‘Hij heeft een kaarte in zijn buik’ Vl.
14. Je moet kiezen of delen. Poperinge.
    - Je houding bepalen en ervoor vechten ofwel het op een koopje gooien met de tegenstrever.
15. 't Is klappen en breien. Brugge.
    - Je mag van je redens geen mesdag maken. Hooglede. Je redens meugen geen mestdag geên. Vl. (Vgl. vorige blz. 44. nr. 18). Als de vrouwen willen ‘kommeren’ moeten ze voort breien!
16. Is dat werk nog niet gedaan? Er zou een koe kalven deur heur neuzegaten! Beveren (Roeselare).
    - Opmerking dat het veel te lang duurt eer dat werk af is.
17. 't Is mantel of male. Vl.
    - Bij De Bo ‘male of mantel’, slag of val, kop-af, kop-an. Alles op het spel zetten. (Reismantel en reiszak waren het laatste dat men verspeelde).
18. Hij is getrouwd daags na de maaltijd. Vl.
    - 1. Hij komt overal te laat. ‘Hij komt daags na de maaltijd’ Hooglede: als al het beste weg is.
    - 2. Wordt gezegd van iemand die zeer laat trouwt, als mannen van zijn leeftijd reeds grote kinders hebben.

M. Vermeulen

Apocriefe devotiepraktijken te Brugge en omgeving 1661-1743

Meer dan gewone aandacht besteedde de geestelijke overheid van het Ancien Régime aan de publicatie van devotieteksten, gebeden, liederen en volksboeken. De Brugse drukkers uit de post-Tridentijnse tijd, die samen met de boekverkopers, de boekbinders, de schoolmeesters en -schoolmeesteressen het Gild der Librariërs vormden, hadden op 19 januari 1612 nieuwe statuten gekregen, opgesteld door het stadsbestuur en Mgr. Karel de Rodoan[1]. Alles wat met geloof en zeden te maken had, diende aan de bisschoppelijke censuur te worden voorgelegd terwijl de uitoefening van het drukkersberoep aan een voorafgaande bisschoppelijke machtiging onderworpen was[2]. Toch verschenen af en toe niet gecensureerde gebeden en liederen.

De Hemelbrief van 1661

In 1661 kwam in het Brugse en het Ieperse een zogenaamde Hemelbrief in omloop, gedrukt bij de Ieperse drukker Dominicus Ramault[3]. Het gold hier een apocriefe brief die door Jezus Christus zelf met zijn eigen bloed zou zijn geschreven en in het jaar 1661 te Keulen uit de hemel zou neergelaten zijn. Bij deze brief was een 'Liedeken' gevoegd. Noch in de Brugse bisschoppelijke Acta noch in die van Aken en Keulen konden exemplaren van de Hemelbrief en lied teruggevonden worden[4].

Het is voldoende bekend dat de zogeheten Hemelbrieven die de schriftelijke openbaring bevatten van God zelf, meestal betrekking hebben tot de zondagsheiliging en aldus de naam

(1) Zie A.C. De Schrevel, Statuts de la Gilde des libraires, imprimeurs, maîtres et maîtresses d'école à Bruges, 19 Janvier 1612 in Annales de la Société d'Emulation de Bruges, deel LIII (1902) blz. 135-302; alsook A. Schouteet, Inventaris van het archief van het voormalig gild van de Librariers en van de vereniging van schoolmeesters te Brugge in Annales de la Société d'Emulation de Bruges, deel C (1963) blz. 228-269.

(2) In de Acta der Brugse bisschoppen komen talrijke namen voor van gemachtigde boekdrukkers.

(3) Over Dominicus Ramault (1633-1672) zie: A. Diegerick, Essai de bibliographie Yproise waar de Hemelbrief van 1661 niet vermeld wordt.

(4) Mgr. Erich Stephany, Domarchivaris te Aken, en Dr. Jacob Torsy van het Historisches Archiv des Erzbistums Köln deden in januari de nodige opzoekingen.

Zondagsbrieven dragen[5]. De Hemelbrief is ook een beschutting in oorlogstijd, maakt onkwetsbaar en vrij tegen kogels en soms bevat de Hemelbrief een gebed dat, gedragen op het lichaam, vrijwaart tegen plotse dood, tegen donder en bliksem, tegen neusbloeden en tegen brand en pest[6]. Het is niet denkbeeldig dat onze Ieperse Hemelbrief van 1661 betrekking had met de opkomende pestepidemie die in 1666 in volle hevigheid zou woeden. In ieder geval worden te Brugge in 1661 bij de paters Jezuïeten belangrijke relieken overgebracht van de tot pestpatroon uitgeroepen Sint Franciscus-Xaverius[7].

Keulen als plaats van nederzetting van een Hemelbrief was niet nieuw. Op het einde van de 15e eeuw was aldaar reeds een geval bekend[8]. Ongewoon echter was het gebruik van het bloed van Christus want meestal worden de Hemelbrieven in gouden letters geschreven.

Hoe dan ook de zaak scheen de vicarissen van het openstaande bisdom Brugge belangrijk genoeg om een gedrukte omzendbrief (zie *bijlage*) aan alle pastoors te sturen waarin bevel wordt gegeven de bestaande exemplaren te verbranden en de gelovigen te onderrichten over het apocriefe van de inhoud[9]. Om erger te voorkomen voor de toekomst werd op 29 november van ditzelfde jaar 1661 aan alle boekverkopers bevolen voortaan geen gazetten, liederen[10], berijmde aflaatteksten en dergelijke zonder voorafgaande goedkeuring te drukken of te verkopen[11].

> Het verkopen van liederen schijnt in die tijd aan bisschoppelijke goedkeuring verbonden te zijn want in 1679 krijgt de Gentenaar Philippus Bossuyt de toelating om een lied te Brugge te verspreiden

(5) Dr. Gessler publiceerde in Volkskunde 1943, blz. 121-134 een Zondagsbrief die in het jaar 1691 te Arras neergedaald was.
(6) Zie Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Berlin-Leipzig, 1934-35, deel IV s.v. Himmelsbrief.
(7) Zie Acta 1661, 25 mei, blz. 84r.
(8) Zie Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein, Heft 108, 1926, blz. 83.
(9) Zie Acta 1661, 9 juli, blz. 156-157, waar ook de omzendbrief, gedrukt bij de weduwe van Joannes Clouwet, te vinden is.
(10) Een plakkaat van 26 sept. 1663 vernieuwde het verbod ‘te divulgeren... Liedekens daer uyt schandael soude spruyten, 't en zy naer visitatie’. (Plac. v. Vlaenderen III 77).
(11) Acta 1661, 29 november, blz. 117: Bibliopolis hujus civitatis ordinatum ne imposterum presumant imprimere aut impressa divendere nova sive gazettas, cantilenas, rythmos, publicationes indulgentiarum et his similia sine praevia approbatione censoris ordinarii sub poena correctionis ordinaria et confiscations omnium sic impressorum et apud ipsos inventorum.

over het bezoek van Karel II aan de stad Gent[12] en tien jaar later krijgt Petrus Goossens, opnieuw een Gentenaar, de toelating om te Brugge een Passielied en twee niet nader genoemde niet obscene lieden te verkopen[13].

Ook voor het verbieden van het Mechelse lied (met spotprent) over de mol op het kerkhof werd in 1689 beroep op het bisdom te Brugge gedaan[14].

De Dominee van IJzendijke: 1724

Ook in de 18e eeuw komen in de bisschoppelijke bescheiden af en toe gegevens voor over verboden volksliederen. Op 15 september 1707 werd de Brugse boekverkoper Petrus Vande Capelle[15] naar het vicariaat geroepen waar hij door de officiaal streng werd berispt omdat hij een niet nader genoemd onbehoorlijk lied (non satis honesta) had verkocht. Hij moest de resterende exemplaren terstond inleveren en beloven niets meer van dien aard te drukken zonder uitdrukkelijke goedkeuring van de bisschoppelijke boekkeurder[16].

Méér opschudding verwekte in 1724 een lied op de onlangs gestorven dominee van IJzendijke die door zijn geschrijf aan de Staten van Holland erin slaagde het kloostertje der Minderbroeders te doen supprimeren. De IJzendijkse Minderbroeders nemen, aldus het apocriefe lied, daarop hun intrek te Sas van Gent maar kort daarop valt de dominee van IJzendijke ziek en sterft. Hij wordt opgebaard en bewaakt maar een zwarte hond - de duivel - komt in de sterfkamer zo baarlijk huishouden dat de wakers op de vlucht slaan. De bijgeroepen opperdominee is na korte tijd verplicht dit voorbeeld te volgen. Een voerman brengt tenslotte de oplossing door zijn verklaring dat de verjaagde Minderbroeders, mits toelating van de Staten van Holland, er zeker zouden in slagen de duivelse hond te verdrijven. Twee Minderbroeders trekken dan vanuit Sas van Gent met het Allerheiligste naar IJzendijke en kunnen het zwarte duivelbeest onschadelijk maken. Gevolg: de Minderbroeders mogen terugkeren naar hun klooster. Aan de toehoorders van het lied de les te trekken uit deze krachtmeting tussen katholieken en Calvijnse Hervormden.

(12) Acta 1679, 10 maart, blz. 772.
(13) Acta 1689, 29 maart blz. 147r.
(14) Over dit geval handelen we in een volgende bijdrage.
(15) Over Vande Capelle zie A. Visart de Bocarmé, Recherches sur les imprimeurs brugeois, Bruges 1928, blz. 55; alsook A. Schouteet, Inventaris... blz. 261.
(16) Zie Acta 1707, 15 september, blz. 66v.

Een exemplaar van het apocriefe lied werd door Franciscus Vekemans, missionaris te IJzendijke[17] aan Mgr. Van Susteren opgestuurd. Deze liet onmiddellijk weten aan de deken van Aardenburg dat het smadelijk lied met alle macht en met medehulp van de pastoors uit de dekenij uit de circulatie moest geweerd worden[18].

In een studie over dit lied heeft J. Ch. Cornelis onlangs dit lied gedateerd op het jaar 1780[19]. Op grond van een verkeerde tekstinterpretatie van de zesde stroof van dit lied verwerpt hij de datering van D. Wouters en J. Moormann die het ontstaan in het jaar 1725 hadden vooropgesteld[20]. Deze zesde stroof luidt aldus:

Zie hier de wijzer die is rond
Den tijd van vijftig jaren
Wil God de Heer door zijn verbond
Den Dominee nog sparen.
De man viel ziek en krank te bed
Niemand die weet, wat dat hem let
Dokter en chirurgijnen
En kennen niet zijn pijnen.

De volkse dichter heeft in stroof zes duidelijk laten verstaan dat voor de vijftigjarige dominee het levenseinde gekomen is nl. ‘dat de wijzer rond is’. Zo wordt onmiddellijk gesproken over zijn ziekte en dood. Het was dan ook niet te verwonderen dat J. Ch. Cornelis in zijn historische opzoekingen geen enkele dominee heeft gevonden die in de 18e eeuw vijftig jaar te IJzendijke stond.

J. Ch. Cornelis verwijst tenslotte nog naar het werk van D. Wouters nl. *Hofken van geestelijke Liederen* (Uitg. Spectrum Utrecht, 1933) waar beweerd wordt dat het straatlied bij de Roomsen méér dan bij de Protestanten van betekenis was. Deze bewering is juist voor zover het de volksmens be-

(17) Franciscus Vekemans, een priester uit het Bisdom Brugge, werd op 18 december 1721 aangesteld als missionaris te IJzendijke. Zie Acta 1721, 18 december, blz. 244r. Hij verbleef er tot december 1724, toen Cornelius D'Hogere hem daar opvolgde.

(18) Acta 1724, 19 februari, blz. 113r + v. In margine staat: ‘inhibitum cantandi cantilenam ministro injuriosam’.

(19) Zie J. Ch. Cornelis, Lied van den Dominee van IJzendijke zijnd een wonderlijke historie voorgevallen in een stedeke genaamd IJzendijkse bij Sas van Gent in het jaar 1780 in Appeltjes van het Meetjesland, 1965, blz. 176-187, waar de integrale tekst wordt gepubliceerd, nl. 27 achtregelige strofen.

(20) D. Wouters en J. Moormann, Het Straatlied, Uitg. Maatschappij Holland, Amsterdam, waar een onvolledige tekst van dit lied te vinden is. Ook M. Sinninghe geeft in zijn Zeeuwsch Sagenboek, uitg. Thieme en Comp. Zutfen 1933, blz. 171-174, slechts een deel van de tekst.

treft. Echter niet voor de bisschoppen en hogere instanties die er gewoonlijk met volle kracht tegen reageerden. Zo de Brugse bisschop Mgr. Van Susteren die zoals boven reeds gezegd het lied (cantilena!) uit de circulatie liet verwijderen met het verbod het te verkopen, te lezen of te zingen, als zijnde vals van inhoud en zeer schadelijk voor de katholieken uit het district Aardenburg(21).

Dat de inhoud vals was moest natuurlijk ook de bisschop bekend zijn want een klooster van Minderbroeders te IJzendijke of Sas van Gent had er nooit bestaan. Wel hadden vanaf 1705 enkele Kapucijnen, te beginnen met pater Carolus de Spinoza, opeenvolgend te IJzendijke als missionaris gewerkt waar ze in de Koninginnestraat verblijf hielden. Zij werden echter reeds in 1715 door wereldgeestelijken uit het Bisdom Brugge vervangen(22) en vanaf 1728 waren het uitsluitend Hollandse priesters die te IJzendijke verbleven(23).

De datering 1780 is bijgevolg alleen toe te schrijven aan het taai voortleven van een succesrijk Volkslied, alle bisschoppelijke suppressie ten spijt. Meerdere drukkers hebben het dan ook in hun fonds van genummerde reeksen opgenomen o.m. Thys te Antwerpen, van Paemel te Gent en Lambin-Verwaerde te Ieper(24) en zij zijn er niet voor teruggeschrikt een jongere datering aan het veel oudere lied te geven.

Het Oostendse Meyliedeken: 1743

Het laatste genoteerde optreden tegen het volkslied dateert uit 1743. In april van dit jaar had een liedjeszanger te Oostende in het openbaar een lied verkocht en gezongen dat de titel droeg: *Nieuw ende aengenaem Meyliedeken.* Onder-

(21) Acta 1724, 19 febr., blz. 113:... ut cantilena illa prohibeatur vendi, legi aut cantari tamquam falsa ac catholicis in districtu Ardenburgensi degentibus maxime nociva.
(22) Zie J. Ch. Corneli's, a.w. blz. 185.
(23) Onze lijst opgemaakt volgens de benoemingsbescheiden in de Brugse Acta bevat volgende namen: Dec. 1718: Stevens; januari 1719: Jacobus Sevenoy; december 1721: Franciscus Vekemans; december 1724: Cornelius D'Hogere; september 1728: Adriaan Boutens ('s Hertogenbosch); februari 1730: Franciscus Crinne ('s Hertogenbosch); Adam Wachtenaar; maart 1741: Filip Bocxtael.
(24) Zie H. Stalpaert, Repertorium van Volksliederen op vliegende bladen in Volkskunde 1961, blz. 79, nr. 50.

pastoor Jan Pellecijn[25] had, in de afwezigheid van zijn pastoor Jan Baptist Sarton[26], gebod gegeven na ruggespraak met de stadsmagistraat, dit optreden stop te zetten omdat er in het lied tal van dubbelzinnige uitdrukkingen voorkwamen. Kort daarop echter hadden de heren van Oostende op eigen houtje toch machtiging verleend aan de zanger. Deze rechtsverkrachting werd door onderpastoor Pellecijn aan Mgr de Castillion meegedeeld en deze liet op zijn beurt aan de stadsmagistraat weten dat hun optreden niet in orde was: '... want u genoechsaem bekent is dat oock selve voor Liedekens versoght wort de approbatie vanden geestelicken Boekkeurder, gelyck blyckt uyt de placaetboecken...[27].

Aan het volkslied werd in de 19e eeuw door de bisschoppen niet erg veel aandacht meer besteed. Het was definitief tot het domein van de folklore afgedaald waar het geen dogmatische of morele pretenties meer had. Wel wordt de aandacht verscherpt in de opkomende Blauwvoeterstijd toen het lied de nieuwe volkse idealen van de studerende jeugd aan de wereld verkondigde. Zo liet Mgr. Faict aan superior Delbar van Roeselare op 28 juni 1877 weten dat leerling August Ghekiere zich niet met de uitgave van studentenliederen moest inlaten '... parce qu'ils doivent consacrer tout leur temps à leurs études... De nos jours, plus qu'autrefois la jeunesse est irréfléchie et téméraire. Ce que je ne comprends point c'est l'engouement de quelques hommes qui poussent en avant la jeunesse, en dépit de la Règle et en compromettant l'avenir'[28]. Deze laatste zin over 'quelques hommes' en hun 'overdrijving' zinspeelt duidelijk op de vlaamsgezinde actie van sommige Roeselaarse leraars die,

(25) Pellecijn Jan, geboren te Temse. Oratoriaan geworden in 1727. Onderpastoor op St. Petrus en Paulus te Oostende van juli 1742 tot november 1745.

(26) Sarton Jan-Baptist, Oratoriaan. Geboren te Mechelen in 1703. Eerste president en regent der studiën te Veurne (zie F. Van den Berghe, Geschiedenis van de Latijnsche Schoole en van het Bisschoppelijk College te Veurne, Veurne 1952, blz. 45). Overste der Oratorianen te Brussel in 1724 alsook bestuurder van het Brussels Begijnhof en kapelaan op St. Gudula. Pastoor van St. Petrus en Paulus te Oostende in oktober 1741 waar hij op 30 januari 1748 stierf.

(27) Acta 1743, 29 april, blz. 131r + v. In margine: difficultas cum magistratu Ostendano circa approbatione cantilenarum.

(28) Acta 1877, 28 juni, blz. 283: Lettre à Mr. Ie Chan. Delbar Supérieur du Petit Séminaire à Roulers.

naar het voorbeeld van Hugo Verriest, de blauwvoeterie bij hun leerlingen steunden.
J. Geldhof

Bijlage. - Omzendbrief over de Hemelbrief

Gedrukte omzendbrief van de vicarissen van het openstaande Bisdom Brugge aan de gelovigen van het Bisdom. Gedrukt bij de weduwe van Joannes Clouwet: juli 1661.
'De Vicarissen generael in het gheestelick ende tydelick van het vacheerende Bisdom van Brugghe aen alle Christi-gheloovige inghesetene des selve Bisdoms saluyt.
Alzoo t' onser kennisse ghekomen is hoe dat onder de inwoonders deses Bisdoms voort uyt-gestroeyt ende verkocht ende alreede in handen van vele te vinden is seeckeren Brief, uytghegheven op den Naem van Jesus-Christus onsen salighmaecker, als oft dat den selven by Hem met enckel Bloedt waer ghescreven binnen de stadt van Ceulen in het jeghenwoordigh jaer 1661. Welcken Brief met een Liedeken daer by ghevoeght inde Vlaemsche Taele, ghedruckt is binnen Ipre by Dominicus Ramault Boeckdrucker aldaer; ende dat inden selven Brief begrepen syn vele valscheden, dolinghen ende andere saeckens waer uyt anders niet te verwachten en staet als verargheringhe ende ontstichtinghe van vele persoonen ende groote onsteltenisse in het ghemoet van goede ende Godtvruchtighe Christigheloovighe: Soo is het dat wy op alles wel gelet ende rypelick ondersocht hebbende, willende alleen dit ende dierghelycke quaet dat daer synen oorspronck soude konnen uyt-nemen, verhoeden ende beletten, hebben verclaert, ghelyck dat wy verclaeren midts dese, den voorseyden Brief te wesen versiert, onwaerachtigh ende vol bedrogh ghelyck oock 't voorgemelde Liedeken voor soo veele als het relatijf is aen den selven Brief'.
- Gedrukt te Brugge bij de weduwe van Joannes Clouwet, juli 1661.
(Exemplaar in Archief BB. Zie voetnoot 9).

Zantekoorn

De moord steken. - Verscheidene lezers o.m. uit Wevelgem, Bavikhove, Meulebeke, wijzen op de fout (moor voor moord) in de wvl. spreuk in vorig nummer, blz. 46. De zegging moet daar als volgt gelezen worden: 'Os je de moord stikt, zoeken ze nog je zakken af voor te zien of dat er niet in d'hoeken zit'.

Tegen de toog schippen: een verse pint bier bestellen. 'Gaan me nog 'n keer tegen den toog schippen?' (er nog een pakken). Gullegem.

Grote angst. - Een visser vertelt te Oostende aan de herbergtafel over zijn tegenkomsten in het stormweer: 'Broere, 'k ha 't schijt in m'n broek, ha-je moeten jen duim in m'n kerf steken, ie was of van gepijndheid'.

A.H.

Westvlaamse zantingen
vervolg van blz. 26

L

LADEN. Te Stavele gehoord (1968) in de uitdrukking: ‘licht èlaân volgt wel’ (eigenlijk gezegd van een voer hooi dat niet zwaar geladen is). Dus: wie zich niet te zwaar laadt loopt licht en zonder gevaar.

LATEM. Van de latems (lange a) zijn of niet. ‘Wij zijn ook van de latems niet’: wij behoren niet tot het soort mensen dat het lang trekt, dat laat thuis komt.

LATIJN. Iemand zijn latijn afhalen. Ramskapelle 1964. Gezegd van iemand die leep en slim is: 't is er een die uw latijn zou afhalen moest ze er kunnen (kennen).

- Niet bij De Bo.

LEENBREKERSWERK. ‘'t Is geen leenbrekerswerk’: wordt gezegd van een werk dat niet veel lichamelijke inspanning vraagt, waarbij men zijn leên (lenden) niet zal breken. De Panne 1971.

- Niet bij De Bo.

LEGEREN, 't Koren legert: gaat liggen. Poperinge 1971.

- De Bo geeft het w. niet, maar het blijkt wel Alg. Ndl. te zijn.

LEKKERARE. Iemand die ‘lekker’ is, d.i. op goed eten gesteld, kieskeurig wat het eten betreft. Ramskapelle en naar ik meen heel de Westhoek. - Niet bij De Bo. Lekker in die bet. als gewestelijk opgegeven bij Vandale.

LEPEL. ‘We gaan daar uit een vuile lepel eten’, d.i. 't zal slecht aflopen. Westhoek 1950.

- Niet bij De Bo. Vgl. ndl. hij zal nog uit vele lepels eten: zijn zaken zullen nog slecht aflopen (Vandale).

LERAAR. Met bet. leerling. ‘Leraars zijn geen kunstenaars’. Ramskapelle 1965. Gezegd ter vergoelijking van een onvolmaakt stuk werk.

- Niet bij De Bo.

LIJTJE. Uitspr. lietje. Een poos, een korte tijd. 't Is è lietj' èleên. Beid è lietje. Poperinge. Westhoek passim.

- Een diminutief van 't ongebruikte *let, lijt*, zegt De Bo s.v. letje en lijtje.

LIJNZAAD. In de uitdrukking ‘lijnzaad houden’. Hij houdt lijnzaad, d.i. laat niets los, is een gierigaard. Lijnzaad is immers een zeer fijn zaad, dat door de normale zeef niet wordt tegengehouden.

- Niet bij De Bo.

LOBBE. Een lobbe is hetzelfde als een sul. Heule 1963.

- De Bo kent in die bet. Lobben, een eigennaam. Vgl. ndl. lobbes, alsook lobbe in het Brabantse (Schuermans).

LOCHTING. ‘'t Rint (regent) weer in den pasters lochting’; zo zegt men wanneer een schone begrafenis of huwelijk plaats heeft die een appetijtelijke offerande belooft. Gehoord in de Westhoek. Ook elders?

LOSSEN. In de uitdrukking ‘eentje lossen’: er op los babbelen. Na een schandaal: ‘ze gaat eentje lossen!’ d.i. ze gaat wat gaan babbelen. Ramskapelle.

- Niet bij De Bo.

LOTJE. ‘'t Is een lotje’ (altijd als diminutief): gezegd van iemand die altijd toegeeft, waar geen fut, geen karakter insteekt. Westhoek (en elders in Wvl.) 1950.

- Niet bij De Bo.

LUIFERHOEDJE. ‘'t Is een luiferhoedje’ (uitspr. luferuujge) bete-

kent: 't is een schelm, eent schurk, hetzelfde als wvl. luifer, en loffer, loefer (lomperd, lummel) in de ndl. dialecten.

- Bemerk de eigenaardige uitspraak, eigen aan de grensstreek Westouter, Kemmel, Loker, Nieuwkerke. Zo wordt bv. *nooit* als 'nujs' uitgesproken.

LUIS. 'Er was geen luis op straat te zien', d.i. volstrekt niemand, geen levende ziel. Westhoek 1950.

Loos. 'Wanneer ik in deze kamer kom ze is zo *loos*', zei me een vrouw die zo pas haar man verloren had. Ze bedoelde: zo eenzaam, zo levenloos, omdat hij er niet meer was. De Panne 1972.

- Niet in die bet. bij De Bo.

LUIZIG. ''t Is uw luizige plicht', d.i. 't is uw naakte plicht, met dat te doen doet ge slechts wat ge moet doen, zonder er eer of Verdienste aan te verdienen. Geh. te Slijpe 1910.

- De Bo geeft die bet. niet aan.

LUTTEREN. Licht werk verrichten om de tijd dood te doen, ongeveer hetgeen in 't Kortrijkse *poenderen* heet. Poperinge 1971.

- De Bo kent het w. in verscheidene andere bet. Het dichtst bij bovenstaande komt: 'aan iets roeren dat het wiggelt of ruttelt'.

M

MAAIS. Met de maais spelen. Ook: maaien. Met de marbels spelen. Behoort tot het jongensslang. Poperinge 1930.

- Niet bij De Bo. Maais bekend te Tienen en in het Hageland; een verbastering van marbels, zegt Schuermans.

MAGER. 'Hij is mager lijk een uitgepekte koekuit (koekoek)' Beveren-IJzer 1972.

- De Bo geeft wel: droog of uitgedroogd lijk een koekoet (nevenvorm: koekuit).

MANSJUIKE. (Uitspr. mansjuuke, klemtoon op uu). Een lichte verwonding bv. aan hand, voet of been. Nieuwkerke bij Ieper 1940. Vgl. *maschuze* bij Warden Oom.

- Uit fr. mâchure (ofr. mascheure): verwonding; vgl. fr. mâchurer: kneuzen. Niet bij De Bo.

MEUGEN. 'Over meugen zijn': over zijn maat, over hetgeen men kan en mag eten. ''k Zal dat niet meer eten, 'k zou over meugen zijn'. Merkem 1971. - Niet bij De Bo.

MIER. ''k Was zo kwaad, 'k hadde kunnen mieren pissen'; 'hij piste mieren van koleire'. Poperinge, Ramskapelle 1963.

- De Bo geeft: mieren (ww.) van gramschap d.i. tintelen van gramschap.

Mis. Bn. 'Dat is nog geen misse vint', d.i. geen kontrarievent. De Panne 1971.

- Niet bij De Bo in die bet.

MISTROOSTEN. (klemtoon op troost). Bedroeven. ''k Ga je misschien mistroosten met dat te zeggen'. Adinkerke 1971.

MOESEN. Iemand moesen betekent: iemand verraden, overdragen; soms in de vorm: aanmoesen. Poperinge 1965, Proven 1968.

- Niet bij De Bo.

MOL. 'De mols kraaien': schertsend gezegd wanneer iemand een verdacht geluid maakt. Poperinge 1950.

MUILETJE. Een muiletje eten, d.i. een weinig, een kleinigheid. Beveren-IJzer 1972.

MUIS. ‘'t Is è muis die jongt in è kattes ore’, d.i. een deurendal, iemand die voor niemand benauwd is. Ook: ‘'t Is è muzenest in è kattes ore’: een ongewoon stout stuk. Kemmel en Westhoek.

- Niet bij De Bo.

L. DEVLOO

De koninklijke deurwaarder Mispelbolle slecht onthaald bij de heren van Brugge
1571

De grote Allerheiligenvloed van 1570 had op de Vlaamse zeekust enorme schade aangericht. Zoals na de vloed van 1530 nam nu ook de centrale regering de leiding in handen om de herstelling van de dijken en strekdammen in en rond Oostende te bespoedigen. Een koninklijk octrooi van 19 november 1571 regelde uitvoerig de verdeling van de lasten die de dijkwerken voor de parochies en wateringen in het Brugse Vrije moesten meebrengen. Het Cartularium van Oostende (f. 175) geeft hiervan, naast de volledige tekst van het octrooi, een duidelijk regest dat we hier laten volgen.

Dijkgeld voor de stad Oostende

> ‘Octroy omme up te brynghen de costen ende schaden byder inundatie gheschiet Alderheleghendaghe in 't jaer 1570 ande stede van Oosthende, danof de estimatie was bedraghende dertich duysent guldenen;
> by welcken octroye de Majesteit ghetaxeert heeft t'zynen laste zes duysent guldenen;
> ten laste van derzelver stede up 't incommen van diere ende den poorters ende inwonende, metgaders deghone renten hebbende bezet up 't lichame derzelver stede, ghelycke zesduysent guldenen;
> ende de reste, bedraghende *dertich duysent guldenen*, upde navolghende wateringen ende prochien, te wetene:
> 's heer Woutermans ambocht,
> de wateringhe van oost over de Ware, met huere appendanten; Camerlynx ambocht,
> die van Ghistel ambocht, wesende de waterynghe west over de Ware,
> die van Zevecote houck, van Vincx ambocht, wesende de waterynghe van Blanckenberghe,
> die vander waterynghe van Vlaedslo ambocht,
> die vander waterynghe van Eyesluys,
> die van groot Reyghersvliete met Grevenynghe;
> voorts upde thienden, muelenen ende visscherien gheleghen binnen alle de voorscreven ambochten ende wateringhen;
> voorts upde prochien van Erneghem, Ichteghem, Aertrycke ende Couckelaere, metgaders Bovekercke, Werckene, Cortemarcke ende Hantsaem;
> in daten xjx. novembris xv. c. lxxj.

Dit koninklijk octrooi van 30.000 gulden viel in het Brugse Vrije binnen over de hoofden heen van de hoogmogende

magistraat van het Vierde Lid van de Staten van Vlaanderen. Toen de koninklijke deurwaarder Mispelbolle in het Landshuis op de Burg verscheen om er dit octrooi officieel te publiceren staken de burgemeester en schepenen hun ongenoegen niet onder stoelen en banken. Deurwaarder Mispelbolle, de ‘stok houdend’ van Zijne Majesteit, volbracht formeel en koelbloedig, punt voor punt, zijn opdracht in een atmosfeer van ingehouden verzet. Hij Steide een proces-verbaal op dat hij heeft vastgespeld op de brief van zijn octrooi. De tekst ervan volgt hier in samenvatting.

De ‘opene lettren van octroye’, zo begint de deurwaarder, waren mij toegezonden ‘vanweghen bailliu, burchmeesters ende scepenen der stede van Oosthende’ en de publicatie ervan ging ik in Brugge uitvoeren ‘t'huerlieder neersteghen verzoucke’. Bijgevolg ‘hebbe ic, Cornelis Mispelbolle, duerwaerdre van wapen extraordinaire der Coninclicke Majesteit, vander residentie der stadt van Brugge, my upden zaterdach 22 decembre 1571 getransporteert tot binden schepenhuuse vanden lande vanden Vryen, 't college [van burgemeesters en schepenen] vergadert zynde’.

Ik toonde hun de octrooibrief en las hem voor. Na deze ‘ostentie ende presentacie vander lecture hebbe ic de copie van diere aldaer ten buffette (op de griffie; bureau) overgheleyt’. De magistraten hebben zwijgend toegeluisterd, en onbewogen. Tot dan toe. Daarop ‘hebbe ic an mynheeren burchmeesters ende scepenen verzocht ende begheert licentie metgaders assistentie omme dezelve lettren te publieren ende uutroupen inde vierschare vanden zelven huuse’. Hun antwoord was een kategorisch hoofdschudden...: neen.

De deurwaarder stoort zich niet aan dit refuus: ik ben overgestapt naar de vierschaar, zegt hij, ‘by virtute van myne opene lettren’ om aldaar tot de publicatie over te gaan ‘de cricke (staf van zijn ambt) gerecht staende’.

Nadat ‘ic hadde beghinnen publieren tzelve octroy, zo zyn aldaer (in de zaal der vierschaar) gecommen twee scepenen ende eenen pensionaris (secretaris) vanden zelven college, protesteerende van dezelve ontgonnen publicatie ende totte dien weerende dezelve cricke’.

Onze deurwaarder stoort zich niet aan dit onbeheerst gebaar van de magistraten. ‘Ic hebbe hemlieden ghezeyd (zo noteert hij in het rapport) dat ic dies nietjeghenstaende voortganck zoude doen metterzelver ontgonnen publicatie daer ic daertoe ghelast ende verzocht was als officier ende die-

naere van zynder majesteit, ende ic tooghde hemlieden myn matse (knots, fr. masse) ende stoc van wapen'.

Zodoende 'volbracht ic de gheheele uutroupinghe van den octroye, hoghe ende overluudt, ten anhoorene vanden bystaenders, totten hende van diere'.

Stokhouder Mispelbolle had zijn taak in Brugge tot een goed einde gebracht. Nu mocht hij het octrooi gaan afkondigen naar het bevoorrechte Oostende, waar de toegekende 30.000 guldenen het dijkwerk zouden in gang brengen.

De publicatie te Oostende was gesteld op Kerstavond 1571. De deurwaarder las het octrooi 'ter plaetse gecostumeert up tscepenhuus (gebodvenster van het stadhuis) naerdat 't volck metter clocke ofte scelle vergadert was'. Aanwezig waren de baljuw met de staf in de hand en twee schepenen van de stad. De deurwaarder las 'met zyn wapenstock in de handt' het octrooi voor, 'vanden beghinne totten hende, hooghe ende overluudt ten anhooren vande bystaenders, het aldus publiceerende van woorde te woorde'.

> Dit rapport van deurwaarder Mispelbolle werd, samen met de tekst van het octrooi, in het perkamenten *Previlegiebouck* van de stad Oostende overgeschreven. (E. Vlietinck, Cartulaire d'Ostende, 263-271; Antwerpen 1910).
> Opmerkelijk in dit stuk is de plaats van de staf in het formalisme van de afkondiging van een koninklijk octrooi: zowel te Brugge als te Oostende legt de deurwaarder de nadruk op de formaliteit van het opsteken van de *cricke*, het tonen van de *masse* en de *stoc van wapen*, het lezen met de *wapenstoc* in de hand. Het hoogtepunt van het verzet van de Brugse magistraat ligt woordloos uitgesproken in het wegrukken van de opgerechte *cricke*, waarop de deurwaarder eenvoudig reageert door het tonen van zijn *stoc* die het wapen van de koning draagt.

E.N.

Italianen in West-Vlaanderen

In een nota van L. Slosse staan volgende 'Italiaanders' die 'rond den Franschen tijd' in onze gouw zijn komen wonen:

een *Avanzo* te Brugge; een *Barca* te Rumbeke; een *Cracco* (uit Bellinzona) en een *Nono* te Roeselare; een *Daldini* te Moorsele; een *Denuce* te Aalbeke; een *Vico* te Izegem; een *Sala* te Moeskroen; een *Stopano* te Izegem; een *Guiduccio* (nu in 1900 Guidousse) te Heule; een *Arca* en een *Biralbo* te Kortrijk. En meer anderen, zegt Slosse, in die nota van rond 1900-1910.

C.B.

Mengelmaren

Biekorfs bakermat gaat aan scherven

Het Brugse St. Lodewijkscollege verlaat in juli 1972 zijn meer dan een eeuw oude woonplaats ten Potshoofde (Noordzandstraat) in de binnenstad waar de stad Brugge administratieve gebouwen zal optrekken. Deze oudste Brugse bisschoppelijke onderwijsinstelling met haar rijke geschiedenis (daar werd o.m. *Biekorf* gesticht in 1890) sluit aldus niet alleen een kapittel af uit zijn bestaan: een nieuw voluum wordt begonnen.

Aan dit verleden werd onlangs een album gewijd. Een rasechte brok Brugse onderwijsgeschiedenis, overvloedig geïllustreerd met tientallen fotos van de te slopen gebouwen. Dit geheel werd afgesloten door het corpus van de anciens van St. Louis, zijnde de alfabetische lijsten van alle retoricaklassen van 1839 tot heden, plus de namen van de huidige collegebevolking. Piëteitvol werd breder uitgeweid over de 63 oudstudenten die sneuvelden in de beide wereldoorlogen (bijdrage van oudleerling Joseph Jonnaert).

Deze uitgave van de Oudstudentenkring van St. Lodewijks verscheen onder de titel *Haec olim meminisse juvabit*, telt 116 blz. met rijke illustratie, werd samengesteld door onze medewerker J. Geldhof en kan besteld worden door overschrijving van 200 fr. op gironummer 161.462 van St. Lodewijkscollege - Haec Olim - te Brugge met vermelding ‘voor het exodusnummer van Haec Olim’.

Deinze eenstraat

Na Wevelgem, ‘kind van de Leie’, was Deinze aan de beurt, bijgenaamd *Deinze - éénstraat*, omdat van de Knokke bij de Holpoort tot Den End, Schipdonkse Vaart, Deinze maar één straat van belang heeft die van Leiebrug tot Vaartbrug de woensdagmarkt zijn ruimte schenkt.

Na de uitstekende geschiedenissen van Albijn Van den Abeele (1864) en die van Achiel Cassiman (1953), met een voorwoord van prof. Eg. I. Strubbe, is het nieuwe boekje over Deinze een schrepeling, maar dan eentje dat aangenaam verrast. Men ziet er de smalle Leiebrug die toegang tot de markt verleende en opgeblazen om een tijd lang vervangen te worden door een noodbrug die Albert Saverys in vele zijner schilderijen vereeuwigde; de gehavende kerktoren van Sint-Maartens die op Deinze Staat; het station op grondgebied van het thans aangehechte Petegem, want Petegem had geen kerk en Deinze geen station. Die verstrengeling bestaat niet meer want Deinze, Petegem, Astene en Zeveren zijn sinds 1 januari 1971 één.

Het album toont ons verder de statige herenwoningen en winkelbedrijven van de Grote Markt (1906), het Stadhuis (1841) waar de lotelingen in de kortemaand hun kans kwamen wagen; de spitsgevels op de hoek van de Markt en Raamstraatje; de fruittonnetjes gereed voor verzending naar Engeland door August De Keyzer; het Neerleiplein alias Den End; de smalle Gentstraat op de weg

van Gent naar Kortrijk, waar wij met kaarselicht en rondedans Sint Pietersavond vierden, nu een brede straat met flatwoningen; het oude kasteel van markies de Merode nu postkantoor; de Kaandel, Deinze's oude vestinggordel, en tientallen vergane en gesloopte huizen, gebouwen in puin en as gelegd en heropgetrokken schoner dan te voren.

Bij vergelijking met het heden is veel landelijk schoon weggeblazen en van de industriële opgang kregen wij geen beeld: de zijdewever, één wever per getouw, nu een wever voor het bedienen van 50 getouwen, en 800 bobijnsters vervangen door één bobijnmolen met 800 bobijnen die garen opwinden onder toezicht van één bobijnster.

Het vriendelijk kijkboekje leert de man van heden de fiere leuzen van de Deinzenaar begrijpen van 'Deinze, Vooruit!' tot 'Deinze, nooit deinze!' alsook dat wat de schalkaard zegt wanneer hij een uitspraak beaamt met 'zeker, zeker is Deinze een stad en Bachte een parochie'.

- IAN MOERMAN en HERMAN MAES, bestuursleden van de Kunsten Oudheidkundige Kring van Deinze en van het Land aan Leie en Schelde. *Deinze in oude prentkaarten* 14,50 x 20,5 in linnen albumband. Zaltbommel (Nederland) Europese Bibliotheek, 1972. Prijs Fr. 205.

G.P.B.

Een Izegemse kroniek uit de tijd van Maria-Theresia

De Heemkundige Kring Ten Mandere te Izegem heeft in zijn tiende bestaansjaar besloten het *Notitie Boekschen* van Jan Baptist Vande Walle uit te geven. Onlangs kwam deze keurige en rijk geïllustreerde publicatie van de pers door toedoen van het Verbond der kringen voor Heemkunde. Op zondag 8 mei 1972 werd het in een officiële plechtigheid ten stadhuize (de Stad Izegem verleende ruime geldelijke steun) aan de laatste telgen van de Vande Walle-stam ter hand gesteld.

De eigenlijke tekstpublicatie wordt voorafgegaan door een inleiding over het handschrift Vande Walle (K.M. De Lille) en een genealogische schets van de Vande Walle-stam (R. Leroy).

Kanunnik Tanghe had méér dan een eeuw geleden reeds dit Notitie Boekschen opgemerkt in zijn geboortestad en er rijkelijk uit geput voor zijn *Parochieboek van Izegem.* Losse gegevens verschenen vroeger al in bijdragen in *De Mandelbode* en in *Biekorf.* De integrale tekstuitgave (33 blz quartoformaat op twee kolommen, notas en illustratie inkluus) zal deze belangrijke bron vol levende Izegemse historie uit de 18e en 19e eeuw aldus uit de vergetelheid en de teteurgang redden. Wij weten immers dat vroeger het handboek de Cogghe verloren ging. Andere kronieken o.a. het Handboek Lafaut en het Oorlogsdagboek Dr. Gits (1914-18) berusten in private handen. Mogelijks zal het succes van deze eersteling de ijverige bestuursleden van Ten Mandere aanzetten de ingeslagen weg verder te bewandelen. - J.G.

- *Notitie Boekschen van J.B. Vande Walle, Izegemse kroniek 18e-19e eeuw*, uitg. Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde, is te

verkrijgen door overschrijving van 100 fr. op gironummer 95.76 van Bank van Roeselare te Roeselare met vermelding ‘voor rekening van het Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde te Brugge: bestelling van Notitie Boekschen J.B. Vande Walle’.

De schoepper op de vlaschaard

In mijn bijdragen over 't vlas, namelijk in Biekorf, Grasmaand 1964, blz. 100, heb ik de vlaschaard als 't zaaien gedaan was, laten liggen zoals hij was, met 't lijnzaad bovenop. Dat zou de vogels en vooral de benden duiven voorzeker wel naar de zin geweest zijn.

Na de zaaite moest toch de vlaschaard ‘toegelegd’ worden: een dun laagje aarde moest boven het uitgeworpen zaad komen zodat het kiemen kon.

Dat werd niet met een egge gedaan: de tanden van een eg staan stekende en er zou te veel aarde boven het zaad komen te liggen. Om een vlaschaard toe te leggen werd hij in 't kruise overgaan met de *schoepper*, te lijve door twee personen getrokken. Die schoepper was een langwerpig houten raam, niet al te zwaar, en waarin nog vier houten dwarsbalkjes ingewerkt waren, zodat er in totaal zes rijen rechtopstaande ijzeren tanden op stonden, de dikte van pointenagels. Die tanden stonden niet vast maar konden scharnieren op en neer. De schoepper was breder dan hij lang was, daaromtrent 1.30 m. breed en iets min dan een meter lang. In de rij stonden de tanden zowat 6 cm. verscheen en de rijen tanden een 15-tal cm. van elkaar, alles in schranke.

Gewoonlijk werd de vlaschaard daarna nog toegerold met een lichte houten rol die ook te lijve door twee personen getrokken werd. Meestal kwam voor 't laatst de boerin of een dochter van de boer om op de vier hoeken van de vlaschaard een takje gewijde palm te steken.

J. Hugelier-Gezelle

Waarom de vissers zelden of nooit rijk worden
Een vertelsel van Ons Heer en Sinte Pieter

Een spreekwoord onder de oude vissers zegt: ‘Al dat van achter den duine komt, 't hoopt wel, maar't en knoopt niet’. Anders gezegd: Zelden of nooit ziet men vissers rijk worden.

Hoe dat komt? Omstreeks 1910 werd door een Blankenbergenaar de volgende legende opgetekend; zijn zegsman was een oude visser.

Dat komt omdat Sint - Pieter aan Ons Here voor de vissers niets anders gevraagd heeft dan rampe en rooi. Sint Pieter was maar een truntebaas. Ik ben van flauwen stam en visserskind geboren, zei hij. Als hij niets en vangde hij krees (weende), en als hij veel vangde hij krees dan omdat zijn net scheurde.

Dat belette niet dat hij handig was. Als zijn net scheurde, die keer van de wonderbare visvangste, wel, hij verloor daarbij geen enen vis. Een schelvis die wegsprong. Petrus greep hem met de hand: Hier-zie gij schelm! zei hij. En sedertdien

draagt de schelvis twee zwarte plekjes op de rug, dat is van de knepe van Petrus' vingers.

In de oude tijden konden de vissen spreken, de muile van de tong staat er scheef van. De rogge zei:

> Niemand beter of ik,
> 'k hebbe ogen op m'n rik.

Zei de visser nog: Met de vis moet ge geen kompassie hebben, de vis heeft ook geen kompassie gehad met Onze Lieven Here, hij zwom en speelde in de Jordane terwijlen dat Ons Here aan 't kruis hing.

- Over de benoeming van ‘schelvis’, zie V. De Meyere, De Vlaamsche Vertelselschat IV blz. 94 en 262.

C.B.

De Cathrijntjes en andere meisjespatronaten te Kortrijk in 1895

Uit de Gelegenheidsverzen van Guido Gezelle zijn de Cathrijntjes goed bekend. Dit meisjespatronaat werd gehouden in het klooster van de Bersacques-poorte (Zusters van Liefde, gesticht door Goethals), palend aan de .L. Vrouwkerk.

In 1895 waren er zeven meisjespatronaten in Kortrijk. De officiële lijst ervan laten we hier volgen, naar het (franstalige) handboekje van de toenmalige armmeesters.

Patronages pour jeunes filles.

1. Patronage *Sainte-Godelieve*, pour filles de la paroisse Saint-Martin, au couvent Amerlinck; admissions depuis la première communion; réunion le dimanche de 5½ à 8 heures. Dir. M. L'abbé Vermeulen, vicaire de la paroisse.
2. Patronage *Sainte-Anne*, au Béguinage.
   Patronage pour filles de fabrique; toutes doivent rester à la grand-messe, à la suite de laquelle il leur est donné classe jusqu'à midi. Dir. M. l'abbé Fonteyne, vicaire de Saint-Martin.
3. Patronage des *soeurs Paulines*, rue de Groeninghe.
   Patronage pour filles. Dir. M. l'abbé De Quidt, vicaire de Notre-Dame, réunion le dimanche soir, de 6 à 8 heures.
   [N.B. Dit patronaat was exclusief voorbehouden aan de ‘jeunes filles de la petite bourgeoisie’ die ingeschreven waren in de Maria-Congregatie van de Zusters Paulinen].
4. Patronage *Sainte-Cathérine*, chez les soeurs de Charité, rue de Groeninghe [Bersacques-Poort].
   Pour filles de la fabrique Goethals; réunions, le dimanche, de 6 à 8 heures. Directeur, M. l'abbé Gezelle.
5. Patronage *Sainte-Germaine*, à l'ancienne chapelle des Capucins.
   Patronage pour jeunes filles travaillant dans les fabriques ou les ateliers; réunions, le dimanche, de 6 à 8 heures. Dir. M. l'abbé Calmeyn, vicaire de la paroisse.
6. Patronage de la paroisse *Saint-Eloi*, au couvent de Puits-Saint-Jean. [Sint-Jansput, Overleie; klooster verplaatst in 1910].

Pour jeunes filles; deux sections; réunions le dimanche, à 5½ du soir. Dir. M. l'abbé Bruloot, professeur au Collège.

7. Patronage *Sainte-Philomène*, à la chapelle des congrégations, place d'Armes. [Heden Rooseveltplein; kapel verdwenen].
   Pour ouvrières de fabrique ou d'atelier, qui ne font point partie d'autres congrégations, âgées de 15 ans au moins; réunions le dimanche, à 4 heures. Dir. le R.P. Poppe [S.J.].

- Uit: *Vade-Mecum du Visiteur des Pauvres à Courtrai*, publié par

le Comité d'information des Oeuvres charitables de Courtrai. Kortrijk, drukkerij Ed. Nuytten-Woutermaertens, 1895. (Patronaten blz. 14-15).

In de volksmond waren vooral *de Germana* (nr. 4) en *Bersacques-Poorte*, alias de Cathrijntjes (nr. 5) bekend met een eigen naam als 'patronage' of 'avondschole'.

C.B.

Sint Gregorius eierliedje

De vraag door L. Devloo gesteld in zijn mededeling over het 'misdienaars-ophaallied' van Meester Deseure van Ramskapelle is heel klaarziende gesteld: een eierliedje voor de Goede Week (van weleer) of voor het feest van Sint-Gregorius, patroon van de schoolkinderen?

Meester Deseure blijkt immers een tekst te hebben gekend van het 'Sint Gregorius Eierliedje', in 1860 door Gezelle opgetekend 'naar een volkslied, dat hij van zijn grootmoeder leerde'. Zo zegt een voetnoot van Prof. F. Baur in de derde druk (Amsterdam z.d.) van *Gelegenheidspoëzie*, blz. 580-582.

Het Eierliedje 1860 telt 4 strofen. De eerste strofe is nagenoeg letterlijk de eerste strofe van Meester Deseure, die ook in de tweede en de Vierde stroof enkele verzen aan Gezelles versie ontleent. *Konzi, konza...* is de slotregel van ieder strofe.

Meester Deseure († 1936) kan die Gezelle-versie hebben gekend uit een van de twee eerste uitgaven van de Gelegenheidsgedichten die vóór 1930 verschenen zijn. Hij kan ook de versie uit Rond den Heerd II, 1867, blz. 115 hebben gekend, een variante van Gezelle zelf.

Remi Ghesquiere heeft geen eierliedje van Gregorius in zijn '300 spelen met zang' (Gent 1905) opgetekend.

E.N.

Upper-boene - Neer-boene

De kroniekschrijver van Duinkerke gebruikt in 1588 de namen *Boulogne* en *Boene* op eigenaardige wijze door elkaar in de volgende tekst: 'Ten selven tyde continueerden de Inghelschen daeghelicks te commen tot *Boulongne* met alderande provisie, de welcke terstont ghelost uutten schepen ende met carretten ghevoert in *Upper-Boene*, danof den capitein hem somwils was vindende in *Neer-Boene* ende up de havene. Nemaer en toufde daer niet zeer langhe, treckende anderwaerf naer de hooghe stadt'. (Kronijk, blz. 686).

De Flou (Wdb. Top. II 501-502) kent de benamingen van de boven- en benedenstad alleen uit de lat. vormen *Bononia superior -Bononia inferior*, voorkomend in het werk van de historicus J. Malbrancq (De Morinis I; Doornik 1639); in een nota benadrukt De Flou dat die latijnse vormen 'onhistorisch blijven'. Nieuw latijn mogen ze zijn, doch uit de bovenstaande tekst van de kroniekschrijver van Duinkerke blijkt

dat *Upper-Boene* en *Neer-Boene* in 1588 (en vroeger) wel degelijk in de volksmond leefden, en bekend zijn geweest aan Malbrancq, die ze in 't latijn heeft overgezet.

E.N.

Kleine verscheidenheden

Azoye.

- Een Portugese wijnsoort. Het w. werd soms verkeerd gelezen als agoye, asbeye. Archivaris O. Mus heeft uit een Brugse archieftekst, reg. Procuratiën 1485-86, f. 6^{v}, de juiste lezing vastgesteld. De tekst luidt: '... een en twintich vate wijns azoie van Portingale...'. In zijn nota over azoye (Hand. Em. Cl, 1964, De Compagnie Despars, blz. 18) wijst de auteur op de aarzeling van Gailliard die (in Gloss. Flamand 231) in azoye een Portugese wijn erkende doch meende de correctie agoye te moeten voorstellen (herkomstig uit Agoïm, Portugal). Ook Sneller-Unger (Bronnen handel met Frankrijk I 154) kennen azoye-wijn als wijn uit Portugal. Azoye-wijn is - volgens archivaris Mus - vermoedelijk te identificeren met wijn uit Osoga uit de omgeving van Lissabon en gereputeerd als de beste van Portugal. - In de waterrol van 1550 (Stallaert I 102) verschijnt *azoyen* in het gezelschap van de zuiderse wijnen, zoals ook in de Ordonnantie van de tol van Biervliet op 10 juli 1563: op elkaar volgen: 'Wyn van Malveseye, een boote, 4 grooten. Wyn Bastaert ofte Asoye, van 't vat 6 grooten'. (Plac. v. Vlaenderen III 716). Men vergelijke ook de boeten te Brugge in 1406 geïnd: 'van die winen van Azoye ende Spaensche wine gheminghet hebben in Rynschen wine'. (SAB. Rek. 1406). - Ook in Leuven komt in 1406-1590 *asoyen* voor in de wijnkelders (L. De Man, Glossarium Brab. oorkondentaal I 319; Brussel 1956); vervallen is nu echter de vroegere foutieve interpretatie 'wijn van *Auxois*', d.i. de streek van Semur, Avallon en Saulieu in Bourgogne.

Blamusers.

- Benaming van een oude zilveren munt ter waarde van 3 stuivers 2 oorden (in Vlaanderen in 1701). Doende een plaket of 3½ stuivers, zegt De Bo s.v. Over *blamuize* was Gezelle in Loquela (1882, nr. 10) bijzonder boeiend en uitvoerig. Tot het dossier van *blamusers* (WNT II-2, 2779) mag het volgende worden toegevoegd. In de officiële koninklijke muntlijst van 23 febr. 1701 (gepubliceerd in Brabant en in Vlaanderen) staan vermeld: 'De stucken van dry stuyvers herrewaertsover geslagen onder den Titel ende Wapenen van de voorseide Aertshertogen... tot 3 stuyvers een oort'. Acht maanden later, op 6 okt. 1701, verschijnt dezelfde lijst met enkele correcties; ditmaal luidt de tekst: 'De Blamusers, oft stucken van dry stuyvers, herrewaertsover geslagen onder de titel enz...' (Plac. van Vlaendeden IV-2, 1176). Dit laat toe de intrede van *blamuser* als muntnaam in onze gewesten nader te bepalen. In het Tarief van Munten, toegevoegd aan de Brugschen Almanach voor 1716, staat de volgende muntwaarde aangegeven: '1 *blamuser*: In wisselgeld = 3 stuivers. In Hoog-gelt = 3 stuivers 2 oorden'. Hooggelt is de verhoogde munt ofte 'nieuwe cours den Schellinck tegen 7 Stuyvers'. De waarde van de *blamuser* in 1701-1716 was een halve schelling. Deze bepaling stemt overeen met de waarde van de *blanmûse, blamûse* te Luik; J. Haust (Dict. Liégeois 87) geeft een goede afbeelding van een blanmûse in 1751 geslagen door de prinsbisschop Jan-Theodoor van Beieren; syn. was *plaquette* (zoals plaket in wvl.) en de waarde van ½ schelling of ¼ florijn.

Glas.

- Zandloper als middel om de tijd te meten. De keure betr. de haringklok (het harincscellekin) te Oostende bepaalde ca. 1550: ‘ende die zal luiden alzo langhe als tglas lopen zal omtrent eene halve huere’. (Biekorf 1890, 285). Vgl. uurglas, hd. Stundenglas, eng. hour-glass, fr. sablier. - De zandloper op de schepen was een halfuurloper: het zand liep van de bovenste in de onderste afdeling over in de tijd van een half uur. De Franse zeeman sprak van ‘une hor-

loge', d.i. een half uur; de 24 uren waren op zee ingedeeld in 48 *horloges*. - De zandloper is zeer bekend in de symboliek (ook gevleugeld, om de snelheid van de tijd aan te duiden) en komt ook voor als kunstmatig wapenfiguur in de heraldiek.

Capuenidaghe.

- De vier eerste dagen van de grote Vasten, zijnde Aswoensdag (caput ieiunii) en daaropvolgende donderdag, vrijdag en zaterdag. Vgl. ofra. capejune, escapes june. Het huisboek van het St.-Janshospitaal te Brugge noteert in 1383 de volgende regeling voor de spijzen gedurende de grote Vasten: 'Dit es men den zieken sculdich te ghevene inde iiij capuenidaghe: up ten wonsdach ende up ten vridagh enen natten ende eenen droghen arinc, ende up de andere twe daghe j. natten of j. droghen. - Dit es men den broederen ende den zusteren sculdich te ghevene inde iiij capuenidaghe wich ende j. natten ende j. droghen arinc daer toe, den messter ende mer vrouwen dobbel'. (SJH. Rek. 1383-84, annex). *Wich:* wigvormig tarwebrood, wegge. Messter voor meester (van de broeders). - Godefroy I 779 heeft *le capejune* (le jour de capejune) alleen uit het Reglement van Citeaux (ca. 1300).

Kiekencavye.

- Draagbaar, getralied hok (van geringe afmeting) voor het vetmesten van kiekens (kapoenen). Dit stuk huisraad had zijn plaats in de keuken en ook in de zitkamer van de burgerwoning. In de keuken van Cornelis Cryn, kapelaan van de St.-Donaaskerk te Brugge, bevindt zich in 1503 o.m. 'een kieken cavije'. Biekorf 1960, 241). De inventaris van Ghyselbrecht van Herpe, wonend te St.-Michiels bij Brugge, vermeldt in 1520 onder het burgerlijke huisraad van de 'vloer' (ziten eetkamer): 'een kiekeneavye'. (RAB. Proosdij nr. 1294, f. 121). De rijk uitgeruste keuken van de Vrouwe van Diksmuide vermeldt in 1574 o.m. 'een yseren mortier ende een stampere; een kiekeneave; een houten banck; een hanehysere'. (Biekorf 1961, 341). Talrijke huizen van de stad Doornik hebben ca. 1538-1540 onder hun huisraad 'une cave à poullets' (Soil, Inventaires 215). In een burgerhuis te Rijsel in 1389 bevindt zich 'une cavenne à mettre poucins'. (Godefroy II 5). Vgl. eng. coop, hen-coop, alsook 'coupe for capons: caige à chappons' bij Palsgrave (1530). - De Brugse kapoenen werden blijkbaar voor een goed deel kortgehouden en vetgemest in de woning van burger en ambachtsman voor eigen verbruik en voor de markt. Dit huiselijk bedrijf was winstgevend: een hoentje van 1 denier kwam als vetgemest kapoentje van 2 tot 3 deniers op de markt. Grotere *caveyen* waren in vakken ingedeeld, een voor ieder hoentje. In de benedenkamer van Fransse De Crooc te Brugge Staat in 1479: 'een kekin caveye met drie loken'. (RAB. Proosdij nr. 1292, f. 126). - In sommige gevallen kan *caveye* staan voor *kiekencavye:* zie s.v. caveye. - Bezorgd worden lijk een kiekentje op een berrelke (op een barretje), = d.i. met veel tederheid en liefde, zegt De Bo s.v. berd, en de spreuk leeft nog in het Brugse. Een oude spreuk die blijkbaar teruggaat op de verzorging van het hoentje in zijn nauw 'geberdelde' caveye. - Over

de Brugse kapoenen als gastronomische specialiteit, zie Biekorf 1957, 343 en vorige.
- Een charcuterie te Rijsel draagt heden nog het uithangbord ‘Au chapon de Bruges’.

Kiekincoye.

- Getimmerd kot aangebracht tegen de kerkmuur voor het bergen van de geofferde kippen (ook duiven en andere gaven) die dan ter plaatse, ter ere van de heilige werden verkocht; wvl. schettekot. De kerkmeester van Scnt-Gillis te Brugge betaalt in 1534 een som van 4 groten ‘voor een kiekencoye omme de kiekins inne te stellene

up den kermesdach'. (Kerkrek. 1534-35). Zeven jaar later moet dit kot vernieuwd worden, de kerkrekening boekt weer een uitgave van 4 gr. 'voor een kiekincoye' (Rek. 1540-41). - Zo een schettekot ofte oude kiekincoye is heden nog te zien tegen de kerkmuur van Ramskapelle (Heist); vroeger ook in gebruik te Hoeke, Wilskerke en eiders; zie daarover Biekorf 1947, 217-221; 1948, 22. - Uit de teksten van 1534-41 blijkt dat dit 'offerkot' ook binnen de stad in gebruik is geweest.

Rommenische vellen.

- Pelterijterm. Een soort van bont gebruikt meest als voering, soms als siersel (boordsel) van een kleed. Kleur: zwart, soms wit. Bij de invoer (uit Lombarddije?) verhandeld per dozijn. - In het sterfhuis van Joncvrouwe Josine de Grutere te Gent bevindt zich in 1514: 'een graeuwen kerle ghevoert met zwaerte lamvellen ende met rommenische vellen inde mauwen' (Biekorf 1963, 266). De zusters van het Sioenklocster te Kortrijk kopen in 1531 voor hun naaikamer '47 rommenysche vellekins, ten 2 groten stic'. (Rek. Sioen, 1531, f. 171^{v}). Een betwisting te Brugge in 1532 betreft de levering van 'eene romenissche zwarte voeringhe van pyssoten van fluwynen, elcke voeringhe weerdich zynde 5 lb. par.' (SAB. Sent. Civ. quarto, 1532-33, f. 77^{v}). Uit een gelijktijdig proces (1533-34, f. 114) blijken tien 'romenische vellen' te gaan in een voering. Een betwisting te Brugge in 1542 geeft aanleiding tot de volgende opsomming van pelterijen: 'Zeker pilterie te weten: drie pilsen fluwinen, drie pilsen van vossen twee pilsen van poeten, 24 dozynen romenische Vellen, acht dozynen zwarte spaensche vellen, vier dozynen witte lamsvellen...' (SAB. id. 1542-43, f. 28^{v}). In 1543 wordt te Deinze een wezengift gedaan en uitbetaald aan Willem Baudaert, de handschoenmaker 'voor een half rommanijts velleken om te stellen op Mijnkens keerelken, 2 sc. 6 d. par.' (RA Gent. Stad Deinze nr. 892, Wezenbouc Dobbele Arend, f. 169). Onder de klederen van Margriete De Roy te Brugge noteert de inventaris van 1543: 'Noch eenen zwarten laken keerle met spaensche zwarte vellen ende romenyssche inde mauwen'. (SAB. Sent. Civ. quarto, 1543-44, f. 70). In het sterfhuis van Maria van Marivoorde te Brugge bevindt zich in 1549 o.m. 'een zwarte ossetten keerle ghevoert met romenys vellen'. (Inv. Cuvelier 14). - De twee oudste Amsterdamse teksten (1521-1548): 'romanysche vellen; romenisse voerder' (WNT XIII 1001) liggen in dezelfde periode als onze Vlaamse plaatsen. - In het eng. komen 'romany skins, romany buge' voor in 1495, 1498, 1507 o.m. 'to lyne the sammyne gown'. (OxfED VIII 770). De term werd in 1530 door Palsgrave opgenomen met verklaring: 'Je fourreray ma robe de rommenys et peaulx de Lombardie, car martres et sables sont fourreures pour gens de grant estat'. (Godefroy VII 232). Uit ofra. teksten zou blijken dat romine, roumine, rommeine de naam is van het pelsdier, zo o.m. te Luik 1586: 'peaux de roumines, fawines, loths, buivres'. (Godefroy VIII 248). - Een Hollandse tarieflijst vermeldt nog in 1645 'Romijns-vellen' per dozijn; een warenlijst uit 1821 kent 'Romanievelletjes' met hd. vertaling 'Romanische Ziegenfelle'. (WNT I.c.).

Vueghelhuus.

- Vogelkooi. Reeds in 1304 noteert de stadsrekening van Brugge een zekere ‘Lippin den voghelhuusmakere’ samen met ‘Colin die paeldingvanghere’. (Inv. Introd. 293). Het meubel zelf meldt zich aan in latere inventarissen. In de eetkamer van Clays Lavezeune te Brugge bevindt zich in 1476: ‘een papegay in zyn huus, een hanghende kerscroone...’ (RAB. Proosdij nr. 1293, f. 48). Uit de inventaris anno 1480 van de welgestelde kleinsmid Thuriaen van Rebeke te Brugge kunnen we afleiden dat het vueghelhuus tot zijn handwerk

behoorde. In de ‘vloer’ waar hij werkte staan ‘drie vueghelhuusen’ afgewerkt. In zijn eigen rijk gestoffeerde eetkamer hangt een koperen lichtkroon met zes takken en ‘een vueghelhuus hanghende an een catrol’. (RAB. Proosdij nr. 1294, f. 3^{v}). In het sterfhuis van kapelaan Hieronymus Leo van de kapittelkerk te Kortrijk in 1583 bevinden zich ‘boven op de camere: een vogelhuus, een tafele daer up een clavicordie...’ (Caullet, Musiciens 113). - Het ‘Nieu playsant hoofken van Recepten’ (Antwerpen, Jan Roelants, 1551) brengt het recept voor ‘een aes om een nachtegael winters ende somers in een vogelhuys te houden’. De Antwerpse drukker Govaert Back was in 1494 gevestigd ‘int voghelhuys’. Daar drukte hij het ltinerarium van John Mandeville, en sommige van zijn drukken dragen een ‘vogelhuus’ samen met het werk en de initialen van de drukker. (Catal. British Museum, 1962, p. 199-200). Hans Burgkmair heeft ca. 1520 vogelkooi (en vogels) met een uitgesproken voorliefde behandeld in een paar houtsneden van zijn ‘Glückspiegel’, vooral echter in zijn prent ‘die Vogelkäfige’ (Hirth, Bilderbuch I nr. 398). - De term vogelhuus blijkt vanaf 1600 verdrongen te worden door *vogelmute:* de ambachtstaal van de Brugse schrijnwerkers kent in 1700 alleen *vogelmute* in alle formaten: hun declaratie van 1700 bevestigt dat het maken van ‘alle slagh van voghelmuten soo groot als cleene’ aan hen toekomt, en niet aan de timmerlieden. (Vande Velde, Timmerlieden 172). In zijn Thesaurus (1573) noteerde Plantin nevens vogelhuys het w. *vogelgioole.* Deze term was ook in het Westland bekend zoals blijkt uit een inventaris anno 1691 van het kasteel van Wulveringem: ‘Op de camer (boven) nog twee mattestoelen, voghelgaijole, een cleermande’. (Merghelynck, Beauvoorde I 259). Die vogelgaiole, -gariole, -griole werd door De Bo voor 't Poperingse opgetekend en leeft er nog in de volkstaal.

Vollaard.

- Een soort beste wittebrood dat met plechtige of feestelijke omstandigheden samenging. Opkomst in de 15e eeuw; zie de mnl. teksten uit Kortrijk, Oudenaarde, Brugge, Koekelare, Beveren, in Biekorf 1962, 23-24. Voorkomend in jaarkrans: patroonfeest (begijnhof), landelijk gildefeest, Kerstmis (leenverplichting); in levensloop: maaltijd van uitvaart en jaargetijde. - Romaanse benamingen en equivavalenten: follard, coquille, petit jésus, keniole, cougniolle. - Moderne Samenstellingen: vollaardboteram, -koeke, -stuite; koekevollaard. Over de moderne vollaard (naam en gebakvorm) in Westelijk Vlaanderen, zie Biekorf 1962, 65. Dit laatste kan worden aangevuld uit Westelijk Zeeuws-Vlaanderen waar de *vollaard* bekend is als een langwerpige krentenkoek van fijn deeg, veel verkocht op de meikoopdagen in Groede, Zuidzande, Aardenburg, Biervliet; is een specialiteit van de Bamiskermis (oktober) te Groede. (Ghijsen, Wdb. Zeeuwse Dial. 1084). Ook in Frans Vlaanderen is die gebakvorm (een ‘brioche oblongue’) nog heden bekend als *voolard* of *folard*, en wel als ‘kermiskoek’ (op St.-Maartensdag en op andere feesten). Te Hazebroek, Cassel en ommeland is het de kinderpatroon (St.-Maarten) - en nu ook Père Noël - die de *follard* uitdeelt. (A. Van Gennep, Le Folklore de la Flandre 386; Parijs 1935 , Id. Manuel de folklore français contemporain I-VI, p. 2840, VII, p. 2999; Parijs 1953-1958). - Als kerstkoek was vollaard ook in Zuid-Oostvl. (als

vollard) bekend, o.m. in Zingem, Zegelsem en Schorisse (De Cock-Teirlinck, Kinderspel VII 289), plaatsen in het Oudenaardse die aansluiten bij de mnl. vindplaatsen uit 1402, 1548 en 1558 in Oudenaarde.

Voste.

- Bruinrood, een nuancering van rood, gezegd van een paard. In 1472 bezat de pachter Antheunis Woellaerts te St.-Pieters-op-de-Dijk bij Brugge ‘drie paerden, danof teen houd word te meye eerstcom-

mende drie jaer ende es rood bontte, tander rood bliste ende word te meye vier jaer oud. Ende tdarde rood voste te meye zesse jaeren oud'. (RAB fonds Proosdij, nr. 1293, f. 15; vgl. Biekorf 1961, 434). Tegenover *roodbont* (geschakeerd met roodbruine plekken) en rood *bliste* (met een bles) staat *rood voste* als een aparte tint: vosrood, voskleurig, fei bruinrood. - Vgl. vos als benaming van goudmunt (Biekorf 1971, 153).

Pottecarie.

- Apotheek. Uit Brugge schrijven de Ieperse gedeputeerden op 6 febr. 1488 een brief aan de magistraat van hun stad, zijnde een rapport over de woelingen rond koning Maximiliaan, die dreigde de stad te verlaten. 'Ende uuterlic om pays te houdene... de coninc es ghegaen up Craneburch een pottecarie up de mart, ende heeft daer dese voorledene nacht gheslapen...' (Diegerick, Corresp. magistrats d'Ypres I 43). De rekening van het Sioenklooster te Kortrijk heeft anno 1529 (fol. 141) de volgende uitgaafpost: 'Item betaelt om meesterie ende van diversche medecynen ghehaelt in de pottecarie ende van ghedienstichеit, 6 lb. 9 sc. 7 d. gr. - Dat de pottecarie in Cranenburg in 1488 een 'drogisterij' was, een handel in kruiden en specerijen, wordt bevestigd door de goed ingelichte tijdgenoot Molinet die Cranenburg een 'hostel d'un espicier' noemt. - Vgl. pottecarijs 'apotheker' bij Verdam; W. De Vreese in VMAcad. 1908, 50. - Overeenstemmend heeft middeleng.: potecarye (1386), maked at the potecaryes (1426), potycarye that selleth medycins (1530): Oxford ED VII-2, 1190. - Andere bet. zie verder.

Pottequarije.

- Pottegoed, aardewerk. De boedellijst van Pieter de Cuupere te Ieper in 1560 vermeldt o.m. 'een scabelle ende een cleen hanghende scapprayken metgaders diversche pottequarije ende andere plusijnghen'. (Mus, Hoge Zieken IV 37). Mogelijk waren de kleine potten in het hangkastje apothekerspotten, *potkins met apotecarie*, zoals we deze ontmoeten in een boedellijst te Kortrijk in 1621: 'In de groote camere [van het sterfhuis Arnold vanden Heede]... diversche potkins met apotecarie' (Caullet, Testaments 128). - Wvl. pottekarie 'pottegoed' (De Bo) is door invloed van *pot* ontstaan uit *apothekerie*, volgens Vercoulllie (1925). Deze ontwikkeling schijnt zich reeds begin 17e eeuw op weg te begeven. Vanuit het (levende) wvl. heeft de Ieperse stadsarchivaris Diegerick in 1860 de Brugse *pottecarie* (Cranenburg) van 1488 verkeerdelijjk geïnterpreteerd als 'une boutique de poteries de terre'. (Feys-Van de Casteele, Hist. d'Oudenbourg I 242). Zie pottecarie.

Zwynherdere.

- Varkenshoeder. Onder de ‘meysnieden met jaerhuere’ (dienstpersoneel) van het O.L. Vrouwhospitaal in Kortrijk verschijnen in 1370: ‘den zwynherdere’ en ‘den onder zwynherdere’; de eerste ontvangt een jaargeld van 9 pond, zijn helper krijgt 6 pond (Rolrek. 1370). Ook de Brugse schoolmeester gebruikt het w. in zijn Livre des Mestiers (ca. 1370) waar hij voor zijn leerlingen een tekst voorhoudt: ‘Silvester, die swynheerdere, verloes een zueghe’, met als modelvertaling: ‘Silvestres, li porkiers, perdi une truie’ (Ed. Gessler 43; vgl. MnlW s.v. swijnherdere). - De varkenshouder van het hof van Schoeringe te Zuienkerke bij Brugge verschijnt in de rekeningen steeds als *zwineman* (1386), *swinneman* (1402), *zwyneman* (1446); zie Biekorf, 1969, 311.

A.V.

Vraagwinkel

Memoriaelboek van Claesman

Custis zou voor zijn ‘Jaer-Boecken der stadt Brugge’ (1765) gebruik hebben gemaakt van het *Memoriaelboek* van een zekere Otto Claesman. Onder de door hem gebruikte handschriften noemt Custis geen Claesman, hij voegt er echter aan toe: ‘ende meer andere Gedenckschriften door eventijdige Schryvers achtergelaeten’. Wie was deze Claesman? behoort hij tot de Claesmans van Vijve-Kapelle? Is dit Memoriaelboek in handschrift of afschrift ergens bewaard gebleven?

D.M.

Carel van Beughem

Een van de trouwe vrienden van priester Josephus Van Dale († 1781), de stichter van de Broeders van Kortrijk, was een zekere Carolus van Beughem die in latijnse verzen het leven en werk van de ‘Vader der Armen’ beschreven heeft. Carolus, die zich ook Beughemius noemt, hanteert vlot de latijnse taal en metriek. L.A. Caytan citeert en vertaalt verscheidene plaatsen uit van Beughems rijmwerk in zijn Vandalebiografie van 1804. Is er iets meer over deze Kortrijkse letterkundige bekend?

C.B.

Nederlandse Admiraliteit te Sevilla

Door koning Filips IV van Spanje werd in 1624 te Sevilla een *Almirantazgo* opgericht, zijnde een ‘handelscompagnie voor de getrouwe provincies der Nederlanden’. De Vlaamse kolonie in Sevilla is in de 17e eeuw belangrijk geweest: de Vlamingen hadden er een eigen kapel en een St.-Andrieshospitaal. Zijn de oorkonden van die handelscompagnie bewaard en uitgegeven?

J.H

Papegaey soppe

Volgens het reglement (1741) van het Rasphuys te Gent was dit de strengste tuchtstraf tegen de onwerkwilligen: als ‘den haelsebant’ niet hielp dan ‘sal hun eyndelinghe worden gegeven de papegaey soppe ter discretie...’ Nergens wordt de aard van die tuchtstraf toegelicht. L. Stroobant denkt aan een soort ‘dwangpomp’, een uitputtend werk, zoals dit te Amsterdam bestond en ook in het Spinhuys te Brugge. Wat betekent hier papegaai?

W.T.

Dienen in den Oost

Onder koning Willem I (1815-1830) ging de loting alhier door zoals onder Napoleon. Een aantal Vlaamse dienstplichtigen hebben in die tijd ‘gediend in den Oost’, d.i. op Java. Zijn er ergens lijsten van die gedienden bewaard of uitgegeven? Zijn er ook verenigingen van oudgedienden geweest (zoals de Napoleonisten)?

J.D.V.

Tunnezaad

Waar in Wvl. is (was) de benaming tunnezaad bekend voor vlaszaad, uit Rusland ingevoerd?

G.H.

Beeldhouwer F. Devriendt

De Sints-Amandskerk te Roeselare bezit een gebeeldhouwde kruisweg (bas-reliëf in witsteen), waarvan alle staties met *F. Devriendt* getekend zijn. De datering: 1873. De artiest was toen misschien tewerkgesteld in het atelier van Clem. Carbon te Roeselare. Weet iemand meer af over deze beeldhouwer?

J. Huyghebaert

Gentse '*Grammaire Françoise*'

Het Sint-Jorisklooster te Gent hield in de 18e eeuw een pensionaat voor meisjes uit de hogere burgerij. Voor deze leerlingen heeft een zekere P..J Taffin in 1727 een uitvoerige 'Grammaire Françoise' laten drukken te Gent, bij F. en D. vander Ween 'à l'usage des Demoiselles Pensionnaires dudit Couvent'. In 1736 verscheen een tweede druk van dit schoolboek. Is er iets bekend over het leven (en andere publicaties) van die auteur?

J.B.

Le Plackuer - De Placker

De oudste optekening van deze fna. is te vinden bij F. Debrabandere, Psnn. Kasselrij Kortrijk (blz. 350), waar een Ernous li Plakieres in 1321 te Rollegem wordt aangetroffen; zijn naam leeft aldaar voort in 1372 (le Plackuer), 1382 (Plachier). In Brugge ontmoeten we een Bernard de Placker in 1518. Waar elders is die naam bekend vóór 1500? - Het gaat om de eigenlijke *placker* (leemplacker), die werkte 'in plak en stak' (pisé-bouw), niet te verwarren met de plasterare.

C.B.

Vlaamse lijm

Uit Franse bronnen blijkt dat Vlaamse lijm: *colle de Flandre* een exportartikel is geweest. Wat waren de eigenschappen van dit soort lijm?

M.V.

Ravendoek

Een soort linnen. Alleen te vinden bij Vercoullie (1927) als 'toile de Russie'. Een soort grof (ongekeperd?) linnen. Moet in de vorige eeuw hier bekend zijn geweest?

R.D.V.

Legende van Sint-Rochus

Op 22 augustus 1486 speelde men te Brugge ‘de legende van sinte Rochus’. (Vlaamsche Kronijk, ed. Piot, 255). Is er in andere steden een oudere opvoering van deze legende bekend?

C.B.

[Nummer 5-6]

Pelgrimshaven Nieuwpoort in de rij van Sluis, Arnemuiden en Antwerpen
1428-1512

De Vlaamse pelgrims die, voor zover bekend, hun naam aan de haven van Nieuwpoort verbonden hebben zijn niet talrijk. Twee namen maar, van twee ridders: Lodewijk van Moerkerke en Jan Taccoen van Zillebeke. De eerste komt in 1428 in de haven thuis van een reis naar het Heilig Land, de tweede onderneemt in het voorjaar van 1512 een vaart Nieuwpoort-Compostella (Spanje) heen en terug.

Met die twee namen uit het begin en het einde van de drukke periode der Jeruzalemvaarten mag Nieuwpoort als pelgrimshaven een plaats gaan innemen naast Sluis, Arnemuiden (Middelburg) en Antwerpen.

Lodewijk van Meetkerke, heer van Praet

In het najaar van 1428 komt deze ridder in de haven van Nieuwpoort terug van een Jeruzalemvaart. Op 11 september zenden hem de schepenen van Nieuwpoort een wijnpresent tot begroeting in de herberg waar hij is afgestapt: ‘an Mijnheer van Moerkerke, alhier eerst ancommende van zijn reyse ten heleghen grave’[(1)].

Lodewijk was een zoon van ridder Loijs van Moerkerke († 1391) en gehuwd met Jacqueline, dochter van Montfrant van Eesene. Hij was raadsheer en kamerheer van hertog Filips de Goede, en een tijdlang kapitein in Holland. Een groot personage, die dan ook op waardige wijze door de wethouders van Nieuwpoort werd begroet[(2)].

(1) Stadsrekening van Nieuwpoort 1428-29; Nieuwportsch Jaarboekje 1878, p. 49. Zie Biekorf 1964, 7.

(2) Lodewijk van Moerkerke overleed 6 sept. 1440 en werd begraven in de parochiekerk van Moerkerke. Bethune, Epitaphes 369-370. Gilliodts, Coutume du Bourg de Bruges I 259. Gailliard, Bruges et le Franc III 57.

Voor de heenreis had ridder Lodewijk de klassieke weg gevolgd: over land en de Alpen naar Venetië, van waaruit de galeien met pelgrims over Cyprus vaarden op Jaffa. Voor het bezoek van Jeruzalem en Palestina werd de pelgrim opgevangen door de minderbroeders die de custodie van de Heilige Plaatsen bedienden[3].

Het Heilig Graf in Jeruzalem, de Apostelgraven in de Sint-Pieter te Rome en het Apostelgraf in Santiago de Compostella waren de drie allergrootste pelgrimages van de kristenheid, de 'peregrinationes maiores', die boven de andere uitmuntten door de aflaten en geestelijke voorrechten[4]. Dit absolute maximum kon alleen nog worden overstegen door de genade van het periodieke 'Heilig Jaar', dat dan tot massieve bedevaart aanleiding gaf.

Lodewijk van Moerkerke heeft blijkbaar de drie grote bedevaarten in één itinerarium verenigd: na Jeruzalem (en de Sinaï?) kwam Rome aan de beurt, vanwaar hij is doorgevaren naar Compostella om er de bijzondere pardoenen te verdienen. Het jaar 1428 was immers in Compostella groot jubilé met heilig jaar.

De terugreis uit Galicië heeft onze pelgrimerende ridder tamelijk snel naar Nieuwpoort gevoerd over de havens van de Engelse zuidkust. De vaarders uit La Coruña zeilden, bij gunstig weer, zonder tussenlanding naar de havens van Devon (Plymouth, Dartmouth). Verderop liep de vaart langs Portland en de havens van Kent naar Nieuwpoort.

Ridder Jan Taccoen, heer van Zillebeke

Jan Taccoen ridder van Jeruzalem, overleed te Komen in 1531 en werd er in het koor van de kollegiaalkerk begraven onder een hoge tombe van zwart marmer. In de genealogie staat hij bekend als zoon van Jehan en van Isabella van Pitthem; hij was gehuwd achtereenvolgens met Marie de Beaufremez en Catherina Liebaert. Hij was heer van Zillebeke en van Fresnoy, Cessoye, Herentaghe[5].

(3) Over die inrichting van de Jeruzalemvaart vanuit Venetië, zie Biekorf 1963, 1-8.
(4) In de praktijk werd vanaf 1300 Compostella gelijkgesteld met Jeruzalem en Rome. In 1458 werd de aflaat van Compostella officieel gelijkgesteld aan die van het Heilig Land. Zie Dr. P.C. Boeren, Heiligdomsvaart Maastricht 124-126 (Maastricht 1962).
(5) L.J. Messiaen, Histoire de Comines III 454-458 (Kortrijk 1892). Datering bij deze auteur door ons gerectificeerd in Biekorf 1964, 14-15.

Jan Taccoen schijnt geleefd te hebben voor en van zijn reis naar het H. Graf. Driemaal heeft hij de reis aangepakt: tweemaal - in 1500 en in 1509 - vetrekt hij naar Venetië om er de galei te nemen voor Jaffa (Jeruzalem). De eerste maal bereikt hij Venetië maar geraakt er niet scheep en keert over Piemont en Bourgondië naar Zillebeke terug. De tweede maal geraakt hij niet verder dan Rome.

Zijn derde poging - die in 1514 zou slagen - heeft hij bijzonder ernstig voorbereid door een pelgrimage naar Compostella in de lente van het Sint-Jakobsjaar 1512.

Jan Taccoen moeten we bijzonder dankbaar zijn omdat hij een relaas van zijn reizen heeft nagelaten. Aan de hand van zijn ‘dagboek’ kunnen we hem volgen op zijn vaart Nieuw-poort-Compostella-Nieuwpoort. Al te weinig pelgrims hebben ons een getuigenis van hun reizen nagelaten. Jan Taccoen had zijn dagboek gedurende de reis in het diets geschreven. Thuisgekomen heeft hij zich de moeite getroost om het in 't frans over te zetten. Zo getuigt hij zelf in het slot van het handschrift: ‘Et moy qui suis Flamen, et en faisant mon voyage, le mit tout en Flamen, et moy après mon venue, j'ay translaté de Flamen en Franchoys, qui m'estoit peine et rompement de teste...’. Alleen de franse versie is bewaard in een enig en totnogtoe onuitgegeven handschrift dat ook het relaas van zijn andere reizen bevat[6].

Hier volgt in samenvatting het relaas van zijn pelgrimage Nieuwpoort-Compostella en terug.

Jan Taccoen verlaat zijn herenhuis te Komen op donderdag voor halfvasten, 18 maart 1512. Te Nieuwpoort gaat hij, met andere pelgrims, aan boord van een schip van niet meer dan 60 ton, bestemming Spanje. De schipper - ‘le patron’ - heeft voor hem een hut met twee matrassen voorbehouden. De minder gegoede pelgrims moeten het op dat Nieuwpoortse zeilscheepje stellen met een minimum levensruimte op de planken van het tussendek: meer dan 1,82 bij 0,65 meter per persoon krijgen ze niet, zo nodig moet die ruimte een tweede persoon bijnemen.

Ridder Jan is niet aan zijn eerste reis, hij kent de manieren

(6) Handschrift (autograaf?) bewaard in de Bibliothèque Municipale te Douai. Zie Biekorf 1964, 15. - A. Georges, Le pèlerinage à Compostelle en Belgique et dans le Nord de la France, p. 27-28. (Brussel 1971; Kon. Academie van België, Kl. der Schone Kunsten, Verhandelingen in -4^{o}, tweede reeks, XIII).

van de schipper: ‘veel beloven en weinig geven’. Daarom heeft hij een reiskist met brood, boter en kaas meegebracht en drank daarbij.

Het schip licht het anker op 23 maart en vaart naar Portsmouth waar het vier dagen in de haven blijft. Portsmouth was dan reeds marinehaven, de vloot van z.m. Hendrik VIII ligt er voor anker (voor de expeditie tegen Frankrijk) en Taccoen geeft een opgetogen beschrijving van een van de machtige slagschepen. De Nieuwpoortse schipper vaart dan nog een heel eind verder langs de Engelse kust, tot op de hoogte van Plymouth (Ploimuden), legt aan te Dartmouth om dan vandaar zuidwaarts non-stop naar de kust van Galicië te varen.

Met een zestal gezellen gaat Taccoen aan wal in een riviermonding. Te voet, in twee dagreizen, wordt Compostella bereikt in de vroege morgenuren van de Goede vrijdag (9 april).

Santiago was propvol met bedevaarders. Het jaar 1512 was immers ‘heilig jaar’ voor Compostella: de turnus was er bepaald door het vallen van 25 juli - St.-Jakobsfeest - op een zondag.

De talrijke gasthuizen waren overbezet, in alle woningen waren pelgrims te gast. Taccoen vond er goed onthaal in de herberg *De Zwarte Duif:* waardin en personeel waren allemaal Vlamingen, en de Zillegemse heer en zijn gezelschap konden er zich aan goede eigen Vlaamse keuken vergasten.

Ridder Taccoen besteedt de drie dagen van zijn verblijf in Santiago aan zijn devoties: absolutie, kommunie en vooral de kerkbezoeken om de grote pardoenen van het uitzonderlijke heilig jaar te verdienen. Op Paasdag (11 april) woont hij, in het koor van de basiliek, de hoogmis bij die wordt gecelebreerd door de aartsbisschop en zijn 72 titulaire kanunniken. Taccoen heeft in Compostella alleen twee dingen bijzonder bewonderd: het massieve zilveren hoogaltaar van de katedraal, en het koninklijk hospitaal, een uitgestrekt en mooi gebouw, waarin de arme lieden zijn opgenomen en met de beste zorgen omringd.

Op Tweede Paasdag (12 april) zegt onze ridder met zijn gezellen vaarwel aan Santiago. Te paard ditmaal gaan ze op weg door het bergland en bereikten tegen de avond de haven van La Coruña. Windstilte zou hen daar acht dagen aan wal houden.

De overvaart naar Nieuwpoort verliep bijzonder snel: tien dagen na de afvaart uit La Coruña stonden onze Vlaamse

pelgrims in de haven van Nieuwpoort. E 's anderendaags (30 april) reed de heer van Zillebeke recht naar zijn huis in Komen.

De vaart op Compostella schijnt in de 15e eeuw vooral een bedrijf te zijn van Zuid-Engelse schippers, die het in de jubilé-jaren bijzonder druk hadden.
In 1456 - een Compostellaans heilig jaar - vervoert de schipper Robert Sturmy van Bristol, op zijn schip *Katherine Sturmy*, een hele groep pelgrims(7). In hetzelfde jaar wordt een Engels schip met pelgrims voor Santiago gekaapt en geplunderd door Bretoense zeerovers: een bijzonder zwaar geval waarbij de Engelse reder door de hertog van Bretanje wordt schadeloos gesteld(8)
In 1477 vaart de Londense koopman Bartholomew Couper met zijn schip, de *Mary London*, van 320 ton (vijfmaal groter dan de Nieuwpoortse vaarder van Taccoen!) met koopwaar naar Ierland, lost er zijn vracht en neemt niet minder dan 400 pelgrims aan boord voor Santiago(9).
Ook de haven van de hanzestad Hamburg treedt naar voren. Op 10 april 1473 varen daar vier schepen af volbezet met pelgrims voor Santiago de Compostella, waar het bijzonder heilig jaar weer aan de beurt is(10).
Sluis verschijnt eveneens in de lijst. Eustaes van der Gracht van Brugge onderneemt in 1479 een zakenreis naar Spanje. Hij vertrekt uit Sluis op 29 mei om, na een snelle reis, op 5 juni aan te komen te Laredo, bij Santander, op de kust van Kastilië. Zijn reis voert hem over Burgos naar Toledo, Cordova en Sevilla, waar hij een ander Brugse koopman ontmoet. Samen reizen ze verder, hun reis wordt tijdelijk een pelgrimage (te paard) naar Compostella, 1479 is er immers een heilig jaar, en de gelegenheid laten ze niet voorbijgaan. Ze verblijven zes dagen in de heilige Apostelstad. De terugreis gaat dan verder over zee, uit La Coruña, lÄngs de Bretoense 'Matteus hoeck' (pointe St.Mathieu) naar Sluis(11).
Middelburg-Arnemuiden kende ook het bedrijf. Het schip van de Middelburgse reder Willem de Molenmeester dat in 1508 op de terugvaart uit Spanje bij Boulogne was vergaan, blijkt een soort cargo te zijn die een aantal 'pelgroms' meevoerde. De schipper Hendrik van Oudenroy wordt door de reder verantwoordelijk gesteld, echter zonder gevolg(12).

(7) L.F. Salzman. English Trade in the Middle Ages 438 (Oxford 1931).
(8) Exposition 'Pèlerins et chemin de Saint-Jacques' (Parijs, Hôtel de Rohan, 1965), catalogue nr 358. - Ik dank dhr. L. Van Maele voor de vriendelijke bemiddeling van dit document.
(9) Salzman a.w. 228.
(10) Yves Bottineau. Les chemins de Saint-Jacques 57 (Parijs 1964).
(11) J. Pinot. Relations commerciales et maritimes entre la Flandre et l'Espagne, in Annales Com. Flamand de France, XXIV, 1898, p. 14-15. - De twee mannen bereiken op 5 januari 1480 La Coruña, waar een aantal schepen bevracht met wijn en vastenspijs op gunstige wind wachten om naar Vlaanderen uit te zeilen. Zij zelf konden eerst na vier weken uit die haven wegvaren.
(12) Unger, Bronnen gesch. Middelburg III 222.

In 1511 treedt de haven van Antwerpen op de voorgrond van het pelgrimsverkeer door de bekende onderneming van Dirk van Paschen. Deze dynamische reder rieht een schip in voor de vaart op Jeruzalem, het eerste passagiersschip in onze Nederlanden. De reis kostte 80 dukaten per man. Ook reizigers voor Rome en Compostella werden opgenomen. Van Paschen keerde van zijn eerste reis naar Jeruzalem te Antwerpen terug op 24 maart 1512 (13). Zijn pelgrims hadden in Santiago gelegenheid gehad om de pardoenen van het heilig jaar 1512 te gaan verdienen. Jan Taccoen hebben ze er niet ontmoet, wel heeft hun grootse Antwerpse boot ter hoogte van Bretanje het kleine Nieuwpoortse schip gekruist dat de Zillegemse ridder en zijn gezellen naar de kust van Galicië voerde.

A. Viaene

Nota. - *Vlaamse herbergen in Compostella*

Ridder Jan Taccoen en zijn gezellen vinden in 1512, gedurende de drie dagen van hun verblijf in Compostella, kost en logies in een Vlaamse herberg. De waardin en haar dienstmeiden zijn ‘uit de Vlaanders’.
Was het in dezelfde *Paloma negra* dat de Gentenaren Symoen de Ruddere en Jan Paridaen 25 jaar later, in 1538, een stadsgenoot ontmoetten, een zekere Lieven De Caluwe, die in een moordzaak te Gent betrokken was? Ook in 1538 was de waardin een ‘Vlaanderse’, zodanig Vlaams dat de Caluwe haar zijn geheim verklapt en bij zijn terugkeer te Gent, naar de brandstapel wordt gebracht. Over dit drama, zie Biekorf 1964, 279-281.
Klanten van de Vlaamse herbergen waren er niet alleen passante bedevaarders, maar ook landgenoten die door een Vlaamse schepenbank een jaar (of zelfs drie jaar) verplichte residentie in Compostella waren opgelegd. Hun ambacht mochten ze dan ter plaatse uitoefenen.
In een gasthuis of passantenhuis, zowel langs de weg als in de bedevaartstad, werd de valide pelgrim in de regel niet meer dan één dag en nacht opgenomen. Voor langer verblijf was hij op particuliere herberging aangewezen. Ambachtslieden die als quasi-ballingen een of meer jaren in een bepaalde bedevaartplaats in ‘kwartierarrest’ moesten verblijven, behielden hun rechten in het ambacht, hun vrouw (met de kinderen) moest echter in de eigen stad en het ‘lant van Vlaenderen’ blijven wilde ze haar recht op onderhoud door de gemeenzaamheid van het ambacht niet verliezen.
Kliënteel voor kost en logies waren ook nog Vlaamse kooplieden die uit een van onze havens - waaronder Nieuwpoort - vaarden naar La Coruña om dan, over Compostella, het Spaanse binnenland te bereiken.[13]

(13) Over Dirk van Paschen zie: F. Prims, Antwerpiensia II (1928), 335-336.

Notities bij een vriendschap Gezelle en Jozef van Caloen

In 1859 werd, te Loppem, het kasteel der familie van Caloen gebouwd, in neo-gothieke stijl, waarvan het grondplan was ontworpen door de engelse architect Edward Pugin(1). Bouwmeester Jean-Baptist Béthune had de leiding van de bouwwerken. Dit indrukwekkend kasteel, gelegen midden een prachtig domein, werd weldra, met de jaren, een intens aantrekkingspunt voor kunstenaars, intellectuelen, schrijvers, prelaten, bekeerlingen, dit alles dank zij de voorname, veelzijdig artistiek geïnteresseerde kasteelvrouw: barones Charles-Marie-Joseph van Caloen, geboren gravin Savina-Louisa-Joséphine de Gourcy-Serainchamps, afkomstig van het kasteel van Mianoye te Assesse (provincie Namen)(2). Zonder volledig te willen zijn geven wij hier enkele namen van personen die behoorden tot de vriendenkring van het kasteel: Mgr. Malou, Mgr. Faict, Mgr. Wemaer, Mar. Bruneel, Georges Mann, Louis Veuillot, Félix Béthune, Edward Pugin, bouwmeester Jean-Baptist Béthune, Ernest van Huele, John Sutton, kardinaal Nicolaas Wiseman, James Weale, de schilder August Martin uit Keulen, kanunnik Willem Tanghe, de edelsmid A. Bourdon, Karel van Robaeys, Jw. Elisabeth Verhulst. Mgr. Nardi, kanunnik Désiré Heene, de kunstenaar Leopold Blanckaert uit St.-Denijs-Westrem, Mgr. William Clifford (bisschop van Clifton), de kunstschilder H. Bressers-Blanckaert uit Gent, Gustaaf Daemers, Mgr. Mermillod, Mgr. Ullathorne (bisschop van Birmingham).

(1) Reeds in 1857 was beslist dat architect Pugin dit grondplan zou tekenen. ‘Pugin est parti ce matin pour Dadizeele, dont l'Eglise, ainsi que le château de Charles van Caloen vont être confiés à ses desseins’ (Huisarchief Béthune: Emile van Outryve d'Ydewalle, echtgenote van bouwmeester Béthune, aan haar schoonvader, 5 mei 1857). Zie ‘Dagklapper’ (Brugge) 15 juni 1967.

(2) Geboren te Gent in 1825. Trad in het huwelijk met baron Charles van Caloen, in de kasteelkapel van Mianoye op 21 april 1846. Zij overleed in het kasteel te Loppem op 7 september 1912. ‘Nature d'une délicatesse exquise, d'une rare intelligence, et d'une éducation raffinée par suite de son contact avec sa mère d'abord et puis, au Pensionnat, avec les jeunes personnes de la première noblesse belge, enfin au château de son père avec les meilleures families du pays de Namur. Elle savait allier les manières de la grande dame du 18e siècle aux sentiments de la fervente chrétienne du 19e’ (Archief St.-Andriesabdij: Dom van Caloen: ‘Mes Mémoires’). Bij de opbouw van het kasteel gaf zij aan de bouwmeesters Edward Pugin en Jean-Bavtist Béthune artistieke aanduidingen. Zij is in alles een uitzonderlijke vrouw en een heilige moeder geweest.

Tot deze diverse vriendenkring van de familie van Caloen behoorde ook Guido Gezelle.

De vriendschappelijke relaties tussen Gezelle en deze familie werden vroeger reeds behandeld[3]. In deze bijdrage verwerken wij enkele nieuwe gegevens betreffende de vriendschap van Gezelle m.b. met de oudste zoon van het kasteel, Jozef van Caloen (1853-1932), dit voor wat wij noemen de jeugdjaren van deze laatste, tot 1872, jaar van zijn intrede bij de Benediktijnen te Maredsous.

Jozef-Marie-Louis-Viktor van Caloen was geboren te Brugge op 12 maart 1853[4]. Op dat ogenblik woonde de familie nog langs de Dyver, nr. 39. De kleine van Caloen ging zich vaak vermaken, samen met de kinderen van bouwmeester Béthune, ten huize van Sir John Sutton die, vanaf 1855, in de Gouden Handstraat, nr. 10 woonde[5], zo bv. met Kerstmis 1856[6].

De kleine Jozef van Caloen werd, evenals zijn twee oudere zusters, Maria en Savina van Caloen, toevertrouwd aan de zorgen van privaatleraars Frans en Engels[7]. Op 11 jarige leeftijd ontving hij voor de eerste maal de H. Communie, nl. op 7 april 1864, in de parochiekerk te Loppem[8]. Modest De-

(3) Zie: F. de Meeüs o.s.b. 'Guido Gezelle et Monseigneur van Caloen' in 'Les Cahiers de Saint-Andre' jg. 1963, nr. 2 blz. 10-20, en nr. 4, blz. 11-21. Cf. de recensie, door J. Van Dyck, in 'Gezellekroniek' nr. 2, april 1964, blz. 180-182. De auteur schreef deze bijdragen op basis van door ons verzamelde gegevens.

(4) Registers geboorteakten Brugge, 1853, blz. 88, 342. Nog dezelfde dag ontving hij het doopsel, in de O.L. Vrouwkerk te Brugge, uit de handen van de Jezuïet, pater Louis van Caloen (broer van baron Charles van Caloen), die, het jaar daarop, in 1854, te Brussel het aartsbroederschap van de H. Franciscus-Xaverius zou oprichten. Zie 'Dagklapper' (Brugge), 23 januari 1966. 'Cet oncle vénéré, qui fut le premier, en Belgique, à s'oecuper pratiquement de la question sociale, dont il avait entrevu l'importance future, mourut en 1912, agé de 95 ans' (Dom van Caloen in 'Mes Mémoires').

(5) Zie: L. Schepens 'Het Engels seminarie te Brugge' in 'Handelingen van de Société d'Emulation', 1967, blz. 174, noot 7. Tot aan zijn dood bleef Sutton een zéér goede vriend van de familie van Caloen.

(6) Huisarchief Béthune: Emilie d'Ydewalle aan haar schoonvader, 24 december 1856.

(7) Als privaatleraar frans had van Caloen o.m. een zekere Maignin. In 1862 gingen de ouders van Jozef van Caloen op reis naar Engeland met als reisgezel Georges Mann, studiegenoot van baron van Caloen en bekeerling.

(8) Het bisdom Brugge was toen in rouw. Op woensdag 23 maart 1864 (woensdag van de Goede Week) om half acht 's morgens (Brugge, registers sterfgevallen 1864, fol. 111, nr. 439) was Mgr. Malou overleden. De begrafenis had plaats op paaszaterdag 26 maart en de nadienst met de bekende 'Oraison funèbre', uitgesproken door Mgr. Théodore-Alexis de Montpellier, op 12 april 1864. (Tekst van deze 'Oraison funèbre' uitgegeven door Henri Goemaere te Brussel in 1864).

meulemeester[9], privaatleraar godsdienst van Jozef van Caloen en onderpastoor te Loppem (1863-1866), had hem daarop voorbereid. De volgende maand, 11 mei 1864, ontving Jozef van Caloen, in dezelfde parochiekerk te Loppem, uit de handen van vicaris capitularis Jan Faict, het H. Vormsel. Bij deze gelegenheid koos hij zich een nieuwe patroon: de H. Michaël[10]. Op donderdag 22 september 1864 werd, in het consistorie, de grote vriend der familie van Caloen, vicaris-capitularis Jan Faict tot bisschop van Brugge uitgeroepen[11]. De bisschopswijding had plaats op dinsdag 18 Oktober 1864[12] en, de volgende dag, woensdag 19 Oktober 1864, 'par un temps magnifique'[13], had de plechtige intrede plaats van de nieuwe bisschop in zijn bisschopsstad. Op deze zelfde dag had, op het kasteel te Loppem, een banket plaats waar, naast kardinaal Nicolaas Wiseman, Mgr. William Clifford, Ernest van Huele, baron Félix-Antoine Béthune en zijn zoon Jean-Baptist, ook Gezelle, vice-rector van het Engels Seminarie te Brugge, aanwezig was.

In 1865 - Jozef van Caloen was dan 12 jaar oud - werd besloten dat hij zijn humaniora zou beginnen, op het kasteel zelf, onder de kundige leiding van een preceptor. Met deze beslissing beoogden zijn ouders 'certainement de sauvegarder mon innocence car ils connaissent le danger du contact des mauvais compagnons dans les collèges même les plus chré-

(9) Geboren te Melden (Oost-Vlaanderen) op 25 juli 1831 en overleden, als pastoor van Alveringem, op 20 april 1904. Hij was studiegenoot van Gezelle in de afdeling Wijsbegeerte te Roeselare (schooljaar 1849- 1850). Superior Jan Faict noteerde over hem: 'Caractère: excellent. Capacité: suffisante. Piété: très-solide. Conduite: très-bonne. Application: très-soutenue'. (Archief bisdom Brugge: Superior Faict aan Mgr. Malou, zonder naam). Modest Demeulemeester werd priester gewijd te Brugge op 3 februari 1855. Zie: E. Derluyn 'De jonge Gezelle en zijn geestelijke oversten' in 'Biekorf' jg. 1969, blz. 76-86. In juni 1866 werd hij onderpastoor te Torhout.

(10) Vele van zijn brieven zijn aldus ondertekend: J.M. van Caloen.

(11) Bekend gemaakt in 'La Patrie', editie van zaterdag 23 september.

(12) De oude kardinaal Nicolaas Wiseman, aartsbisschop van Westminster, was overgekomen om deze bisschopswijding van de 'oudste en meest oprechte anglofiel uit het bisdom Brugge' (zie 'Dagklapper' (Brugge), 11 januari 1968) bij te wonen.

(13) Volgens een nota van baron Felix-Antoine Béthune, aanwezig.

tiens'[14]. Nu was het grote probleem voor Jozef van Caloen een geschikt preceptor te vinden. Blijkens de bewaarde briefwisseling is dit niet gemakkelijk geweest. Barones van Caloen had daarvoor de hulp gevraagd van Félix Béthune, ekonoom en hoogleraar aan het Groot Seminarie te Brugge, maar 'malheureusement Mgr. Faict s'est occupé lui-même de faire ce choix et nous croyons entrevoir qu'il n'est pas en tout point avantageux pour notre enfant'[15]. Mgr. Faict had reeds zijn standpunt laten weten: 'Monseigneur nous dit franchement qu'il n'a pas d'autre Ecclésiastique dont il puisse disposer'[16]. Ook werden pogingen aangewend bij Mgr. Théodore-Alexis de Montpellier (1807-1879), bisschop van Luik (1852-1879) om aldaar een jonge priester los te krijgen[17]. Tenslotte viel de keuze op een jonge seminarist uit het bisdom Amiens, L. Lefebvre, die slechts de mindere orden had ontvangen en twijfelde tussen het seculier priesterschap en de intrede bij de Jezuïeten. In afwachting van een beslissing zou deze jonge seminarist de preceptor zijn van Jozef van Caloen te Loppem[18].

Seminarist Lefebvre, die op 19 december 1874 in de kapel van het Groot Seminarie te Amiens tot priester zou gewijd worden, is dus van 1865 tot 1871 de eigenlijke preceptor geweest van Jozef van Caloen. Een in de familie van Caloen be-

(14) Archief St. Andriesabdij: Dom van Caloen 'Mes Mémoires'. Barones van Caloen ging persoonlijk naar Parijs om er Mgr. Gaume, de grote verdediger der klassieke kristelijke auteurs, te ontmoeten.

(15) Huisarchief van Caloen: Barones van Caloen aan bouwmeester Jean-Baptist Béthune, zaterdag 2 september 1865. Mgr. Faict had een kandidaat voorgesteld die door de familie van Caloen, omwille van een slechte gezondheid, werd afgewezen. Wie deze kandidaat was konden wij niet achterhalen. Heeft de familie van Caloen bij de bisschop de naam van Gezelle naar voor gebracht om preceptor te worden te Loppem? Op 11 Oktober 1865, midden de moeilijkheden om een preceptor te vinden, krijgt Gezelle van Mgr. Faict een andere bediening, nl. onderpastoor op St. Walburga te Brugge.

(16) Een 'certaine disette de sujets' had reeds voor gevolg dat verschillende aanvragen voor Engeland werden uitgesteld of geweigerd. Zie: E. Derluyn 'Bruno Vanderstichele van Wevelgem' in 'Biekorf' jg. 1968, blz. 343-348. Deze 'disette' speelde nog méér bij het vinden van geschikte preceptoren. Zie onze bijdrage 'Gezelle aangevraagd als kasteelaalmoezenier. 1888' in 'Biekorf' jg. 1969, blz. 178-181,

(17) Mgr. de Montpellier was bevriend met de familie de Gourcy-Serainchamps: 'L'Evêque de Liège est de la province de Namur; il a toujours montré beaucoup d'amitié à ma famille' (Huisarchief van Caloen: Barones van Caloen aan bouwmeester Béthune, 6 september 1865).

(18) Huisarchief Béthune: Félix-Antoine Béthune aan zijn zoon Jean-Baptist, 15 Oktober 1865.

waarde traditie bevestigt dat, op aanvraag van de barones van Caloen, door Mgr. Faict de onderpastoor van de Sint- Walburga-parochie, Guido Gezelle, als privé-leraar Nederlands van haar zoon Jozef werd aanbevolen[19]. Deze overlevering is zeer aanneembaar als men weet dat Faict een intieme vriend en studiegenoot is van baron Charles van Caloen[20]. Vanaf zijn komst naar Brugge, in oktober 1856, als grootvikaris van Mgr. Malou, is Faict vaak te gast geweest bij de familie van Caloen, aan de Dyver. In latere jaren, ook na 1872, het jaar dat Jozef van Caloen binnentrad bij de Benediktijnen te Maredsous, had Mgr. Faict de gewoonte, bij wijze van ontspanning, te voet naar Loppem te gaan, meestal vergezeld van Félix Béthune, om op het kasteel te middagmalen.

Gezelle heeft deze opdracht, die hem tot een vriend van de familie van Caloen zou maken, aanvaard. Ook barones van Caloen, van waalse afkomst, heeft deze gelegenheid benuttigd. Jaren later zal Gezelle met haar korresponderen in het Nederlands[21]. De jonge van Caloen bracht zijn jeugdjaren door op een tijdstip dat een ware Rome-mistiek alhier opstak en zich ondermeer uitte in de vorm van omhalingen ten bate van paus Pius IX. Om al deze weldoeners te danken schreef preceptor Lefebvre, in januari 1867, een kleine bijdrage in ‘'t Jaer 30’[22]. In 1868 stond Jozef van Caloen op het punt te vertrekken als zouaaf naar Italië maar hij werd geweigerd omwille van zijn leeftijd en vooral zijn zwakke gezondheid[23]. Uit het

(19) de Meeüs, art. cit., jg 1963, nr. 2, blz. 12. Noteren wij dat preceptor Lefebvre (hij spelde aldus zijn naam zoals blijkt uit de aankondigingen van zijn priesterwijding) tijdens zijn verblijf te Loppem nog geen priester was.

(20) Beiden hadden gestudeerd aan het Klein Seminarie te Roeselare. ‘Mgr. Faict, le grand ami de mon père qui avait été son compagnon d'étude’ (Archief St. Andriesabdij: Dom van Caloen ‘Mes Mémoires’).

(21) Zie: Jub. Brieven van, aan en over Gezelle, II, 182b, 183a, 185a, 186b, 187b.

(22) Huisarchief van Caloen: Jozef van Caloen aan Jean-Baptist Béthune jr.: ‘Pour remercier ces braves gens, Mr. l'abbé (bedoeld wordt preceptor Lefebvre) a fait un petit article qui sera mis en tête du journa flamand “'T jaer 30”. Dimanche matin tous ceux qui ont souscrit recevront un exemplaire du journal’ (woensdag 23 januari 1867).

(23) ‘Je fus refusé parce qu'il me manquait un an d'âge et surtout à cause de ma santé. Du reste, je n'avais nullement les goûts militaires. Seul le sentiment religieux me poussait à un acte dont je n'étais pas capable. Je me dédommageais en versant à la quête qui se fit pour les zouaves tout ce que j'avais alors dans ma petite bourse: une quarantine de francs. Le bon Dieu s'en contenta’ (Archief St. Andriesabdij, Dom van Caloen ‘Mes Mémoires’). Men weet dat Mgr. Faict zeer voorzichtig te werk ging bij het aanwerven van zouaven. ‘Je vous prie de seconder prudemment Mr. De Laage, quant au recrutement de zouaves Les cadres se désemplissent ici par suite de la rentrée chez eux d'un grand nombre qui ont fait ieur temps. Pour autant que possible, que l'on évite les trop jeunes: de 16 à 20 ans; et que l'on renvoie des jeunes gens ayant déjâ servi’ (Archief bisdom Brugge: Mgr. Faict aan grootvicaris Antoon Wemaer, 5 mei 1870). Zie ook: Jozef Geldhof ‘Grootvicaris Faict en de Westvlaamse zouaven in 1861’ in ‘Biekorf” jg. 1963, blz. 300-301. - Terecht heeft men (zie ‘Gezellekroniek’ nr. 3, november 1965, blz. 144) laten opmerken dat Gezelle deze eerder behoudsgezinde houding niet deelde. Heeft hij een invloed gehad op de ‘zouaven-roeping’ van Jozef van Caloen? August de Laage de Bellefaye was goed bevriend met de familie van Caloen.

jaar 1869, het jaar van de aanvang van het eerste vatikaans concilie[24] dateren de thans nog bewaarde lesnotities en opstellen geschreven door Jozef van Caloen en gericht aan '*Mijn here van Rond den Heerd,* Verwersdijk 19, Brugge'[25]. In ditzelfde jaar 1869, op donderdag 29 juli, was Gezelle aanwezig op het groot banket dat plaats had in het kasteel te Loppem, in aanwezigheid van Mgr. Faict, grootvikaris Mgr. Antoon Wemaer, de schilder August Martin uit Keulen, Félix Béthune, baron Félix-Antoine Béthune, en leden der families Gilliodts, De Wappenaer en Visart de Bocarmé[26].

De jonge van Caloen had een uitgesproken belangstelling voor alles wat de oudheidkunde, de geschiedenis, de numismatiek en de bouwkunst betrof. Het midden waarin hij leefde alsook de tijdsgeest hebben deze belangstelling aanzienlijk geaktiveerd[27]. Het ging zo ver dat hij begon te twijfelen tussen het benediktijnerleven 'et la vie d'un pieux célibataire, archéologue et historien, vivant seul dans une maison artistique et antique de la vieille cité de Bruges, partageant son temps entre l'art et l'histoire d'un côté et les oeuvres catholi-

(24) Vergezeld van kanunnik Pierre Dessein, president van het Groot Seminarie, vertrok Mgr. Faict, op 15 november 1869 om 7 u. 's morgens uit Brugge naar Rome voor het concilie. Hij keerde terug op 21 juli 1870, om 20 u. Zie 'Dagklapper' (Brugge), 6 en 13 september 1964.

(25) Archief Michiel English († 1962). Zie 'Dagklapper' van 3 december 1961. Op 21 mei 1869 schreef Jozef van Caloen aan Gezelle te Brugge: 'D'après votre conseil, j'ai essayé d'écrire en flamand du premier jet; je crains n'avoir pas réussi. Si vous trouvez mon flamand trop mauvais et fautif, je vous prie de le faire savoir'. Op het kasteel te Loppem was het frans de voertaal maar, zoals blijkt uit de bewaarde briefwisseling, sprak men er nederlands met het dienstpersoneel en was er zeker oprechte belangstelling voor het vlaamse verleden. Cf. Charles d'Ydewalle 'La Bruyère de saint-André' (1963) blz. 67.

(26) Volgens nota van baron Félix-Antoine Béthune, aanwezig.

(27) 'Je fus puissament secondé dans cette direction par le milieu dans lequel je vivais. Avant tout ma mère, avec ses nombreuses relations artistiques, exerçait sur ma jeune imagination une grande influence' (Archief St. Andriesabdij: Dom van Caloen 'Mes Mémoires'). Zie 'Dagklapper' (Brugge), 15 juni 1967.

ques de l'autre'[28]. Aldus werd Jozef van Caloen lid van '*La Gilde de St. Thomas et de St. Luc*' en van het geschiedkundig genootschap '*Société d'Emulation*' te Brugge. Op 2 mei 1870 werd Jozef van Caloen, met 8 stemmen tegen 3, verkozen tot lid van het bestuurscomité van de 'Société Archéologique de Bruges', in opvolging van advokaat Louis Gilliodts-Van Severen[29]. Gezelle, eveneens lid van dit bestuurscomité, had een beslissende rol gespeeld bij deze verkiezing[30]. In de zitting van 2 december 1872 zou Jozef van Caloen vervangen worden door advokaat Claeys, bibliothekaris van de stad Brugge, en Guido Gezelle, sinds 20 september onderpastoor te Kortrijk, door Adolf Duclos[31].

Slot volgt
A. Demeulemeester

Schoon brood en eikenhout

- Wel wel, waarin dat Onzen Here toch zijn schoon brood steekt! zei Louis Vinck uit Nieuwpoort, in de jaren '20 briefdrager te Ramskapelle, als hij het had over een 'vent van niemendalle'

En als men het had over een *raren*, dan zei Louis: 'Kijk, da' zijn zulke da' ze kappen in èken (: eiken) hout om onder de preekstoel te zetten'.

L.D

Arietje

Deze naam voor 'Ons Here' is bij ons - Oedelem en ommeland - nog zeer in gebruik, vooral wanneer over 't weer en de vruchten gesproken wordt, Ons Heer als weermaker. En dan vooral bij slecht weer.

- Arietje is met ons niet.
- Arietje peist er niet op. (Er onder verstaan: 'dat we goed weer nodig hebben voor de vruchten en de oogst').
- Arietje is ook een oud vintje. (Trekt zich het weer niet meer aan) In dezelfde zin ook (wat grover): Arietje vaagt er zijn kloefen aan

De uitdrukkingen behoren tot de taal van de braafste mensen 'Die van Arietje klappen gaan naar de messe', zo mag ik zeggen bij manier van spreken. - (Ari uit Inri van het crucifix).

W.D.

(28) Archief St. Andriesabdij: Dom van Caloen 'Mes Mémoires'. Dacht J.v. Caloen hier aan John Sutton die vaak te Loppem te gast was?

(29) Zie: Adolf Duclos 'Rapport sur la situation et les progrès de la Société archéologique de Bruges et de son Musée pendant la première période décennale de son existence 1865-1875' (Brugge, Aimé De Zuttere 1877) blz. 7 (cf. ook blz. 13).

(30) Zie 'Histoire généalogique de la maison de Calonne et van Caloen en Tournaisis et au comité de Flandre, suivant le manuscrit du baron Jean van Caloen' (Niet in de handel), blz. 316.

(31) Zie: Adolf Duclos, op. cit., blz. 8.

Oude Dudzeelnaars vertellen
Vervolg van blz. 101
II. Boer Makers van de oude zot

Guustje uit de Muus bracht ons in kennis met Lewie Makers op de Westkapelse steenweg, zijn dochter boert op de voorvaderlijke hofstede *De Oude Zot* bij de Vaartdijk.

'Dat is gelijk mijn dochter u gezeid heeft, bevestigt boer Lewie: grootvader Ko Makers heeft hier, waar ik nu woon, een drieweunste bij Zelzatebrugge in 't jaar 1885 gekocht om er een *postje* - allee, een koeipleksje van te maken. Maar hij is op de grote hofstede, de *Oude Zot* - wel vijfenzeventig hektaren - geboren, een groot deel daarvan is in 't jaar 1845 in de eerste afleidingsvaart gekomen: twee hoekjes van een veertig roeden omtrent zijn blijven liggen. Wat kost hij daarmee doen, juiste goed voor maaigars. Verder ligt er nog een lange brokke achter de vaart, wel een gemet en half en dat kan bezaaid worden. In de tweede vaart daarneffens ging er nog een deel land verloren, nu nog bewerken zij twee lijnen over de vaart, maar een overschotje met tronken begroeid is blijven liggen.

Bij Pier Verbouw ging het slechter, zijn huis werd eenvoudig afgesmeten, mijnheer Coppieters, de eigenaar gaf hem een nieuw lapje grond, gelukkig dat hij toen over de gracht bouwde, alzo bleef hij gespaard bij het graven van de tweede vaart.

De werkmensen hadden bij het aanleggen van de afleidingsvaart eentwatse profijt, ze mochten af en toe een kortewagen darring uitkappen om aan den heerd te leggen, deze darring werd in klampen gezet, zodat de wind er kost doorspelen om te drogen.

De boer op stap

Op de Oude Zot gingen er zes peerden uit, want er was meer gars dan land, ze hadden minstens vier knechten, twee meisens en twee arbeidsters. De twee peerdeknechten sliepen in de koetse in stal, twee bedden boven elkaar.

Werken? grootvader Ko werken in die tijd? Wel neen mens, kommanderen en een keer de ronde van 't land doen met zijn makke - vorksje en kappertje aaneengesmeed - hier een distel uitkappen of daar wat hooi opschudden, meer niet. 't Gebeurde ook wel dat hij per ezel uitreed zoals an-

der boeren, die beestjes stonden dan aan de baniere gebonden voor de herberg alwaar de boeren elkaar ontmoetten en heel de parochie en 't omliggende Overlegden. 's Voornoens ging hij om zijn dreupeltje in de Oosthoek, naar 't Rattekot - bij de watering - bij Wanne Plate, of waar er aantrek was bij de Witte Billen. Na zijn noenetuksje deed hij de ronde langs de andere kant van 't hof, in de Zonneblomme of de Vlaamsche leeuw en later In Zelzate. Ho! joei! joei! herbergjes genoeg, al kleine weg met de deur in huis: een dis en een klein keldertje twee trapjes diepe, waar dat de halve lag om te tappen.

Grootvader had vijf zoons: Seven, Lewie, Pol, Fluppe en nonkel Ko, zo ge moet niet vragen als er daar leven was. Met Dudzele-kermesse hadden ze een keer de ezel van boer Notterdam meegenomen en hielden hem drie dagen in de scheure weggestoken. De Noter kwam er bovenop: He gij godsmortjedjuusche schavuten, 'k ga junder wel vinden! Maar 't bleef er ook bij, hij wist wat jonkheden waren.

Boer Maanout heeft ook een keer aardig gevaren met zijn ezel die een kachtel inhad: ze bleven dag en nacht waken want een ezeldracht was niet alledaags, na veertien dagen nog niets gewaar.... Rond die tijd verschoten peerden op weg door het tuiten en de rookpluimen van de stoomtram: ze sloegen op de vlucht, vernestelden in de stringen en gerochten in de gracht. Heel 't gebuurte sprong bij om te helpen en de ezelwakers ook, en toen ze weerkeerden... de ezel was alleen gekachteld zonder hulp.

Dorsers in de Grote Schuur

Mijn vader Fluppe Makers vertelde ook van de grote schuur op de Oude Zot: voorzekers wel tweehonderd jaar oud en al in eiken balken, er waren twee inritten of poorten zodat ze met de wagen dweers doorreden. Hoeveel mennewagens? Ho! heel zekers kosten honderdvijfentwintig voeren schoven gemakkelijk getast worden, er waren drie *vlekken*, ze vulden per vlek: toesmijten met de vork van de een naar de andere en de laatste moest tasten. De vlekken zijn gescheiden met een *plooiweeg*(1) het derde vlek, - de lentescheur - hielden ze meestal voor de lentevruchten gelijk rogge en haver-schoven.

(1) Ook pooiweeg, peie: houten of gevlochten schutsel tussen dorsvloer en schuurwinkel. Zie De Bo.

Ieder boer moest voor eigen stro zorgen: *glei* - schoon uitgekamd lang dekstro - voor de strodekker om de strooien daken te vermaken, stro om de bieteputten te dekken, bonden stro als strooiing voor de beesten, of om de schelven te dekken: vierkante vummen in 't noorden en ronde in 't zuiden.

Drie scheuredarsers waren aan 't werk van half-oktober tot meie en de regelmatige drieslag kost ge van verre horen, af en toe riepen ze door *'t rinket* naar een voorbijgaande arbeidster: ‘Zeg moet ge een schorte brokkelingen voor je keuntjes hebben -’ wat ze met de houten rakel uitgekamd hadden.... Lachend zegden ze: ‘We slaan met de klokke van de arme duivel’ of ‘Hele dagen staan we hier te wenken - met de vlei - en er komt nooit niemand’. De tarwetoppen liggen Moot op de dorsvloer, de haver integendeel moet dikke liggen, het graan davert eruit met slaan, die doffe slag hoort ge niet zo goed.

Vooruit vooral moesten ze tarwe darsen voor zaaigraan. ja, ja, van als de aardappels gewillig uit waren. Ze boeterden de graanschoven tegen de plooiweg, 't losgeslegen graan reuzelde op de darsvloer, 't werd tegen de pei opgekort totdat ze hun maat hadden. Ze haalden tien twaalf schoven ineens van de tas en werkten soms twaalf uur per dag. 't Was acht dagen darsen en dan schoon maken met de windmolen, want ze darsten per vat graan, - vullen en paskogel afstrijken met de steert van de graanschuppe -, vier vaten in een zak, en dat weegt volgens dat het graan zwaar of licht is van 73 tot 77 kilo's.

Veel scheurdarsers sloegen hun naam met de beitel in de scheurbalken, ge kost die letters ook met een mes inkerven en met dat ze meestal ongeletterd waren stak het zo nauw niet op een letter te veel of te min. Ze kennen ook allen 't vertelsel van de opgehangene, en ze beweerden: ‘Als ge goeste hebt van u op te hangen, al was het aan een haverstro, de duivel doet de rest’. Wel een darser zou het eens proberen ‘maar ge moet bij mij blijven’ zei hij nog uit voorzichtigheid, en daar zie: op dat ogenblik sprong een haas door 't rinket en de andere poort uit en de mannen er achter... Als ze weerkeerden was hun maat opgehangen, en die haze was de duivel...

Politiek in het dorp

Wanneer dat grootvader Ko van het hof vertrokken is?

ik zei het toch al: in 't jaar 1885 is hij hier komen wonen. In de rieberolle kiestijd moest een pachter kiezen gelijk zijn propertaris of hij werd van zijn hof gezet, sommige boeren zijn dan gedwongen geweest te verhuizen. Nu Fluppe mijn vader en Theo Snauw en nog andere die naar de rieberolle school geweest waren als eerste kommuniekanten, moesten in de lering langs achter zitten en de pastoor wees hen met de vinger: ‘zie daar zitten de slimmerikken’. Op een zondag

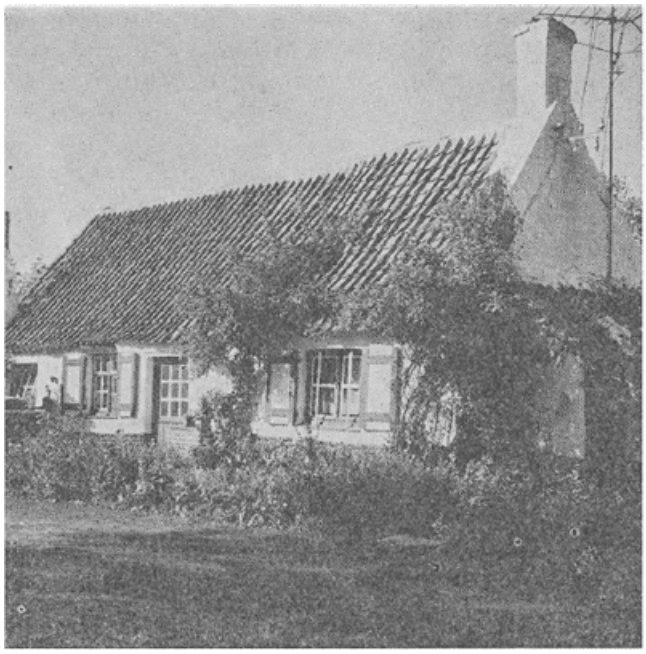

Het huisje van de Koekoet Dudzele-dorp, sept 1971

had hij op zijn spreekstoel gebuist en halvelinge daarop gezinspeeld: ‘Ja zulke mensen dat zijn zielsmoordenaars’. Seffens waren de zandarms daar gezet om een onderzoek in te stellen, maar dat was al moeilijk, d'ene zegden zielsmoordenaars en d'andere beweerden moordenaars gehoord te hebben, 't ging zo verre dat mijn grootmoeder naar Brugge naar Sint Gillis ging om messe te horen.

Wadde fabels? neen, neen dat ging alzo in een politiek nestje in die kiesstrijd. Kijk, op school had een meisje, Lene, haar toespijze voor noeneten - een haring - in een gazetje gedraaid. Er komt daar een gatlekster van de zuster binnen-

gestormd. ‘O zuster! Lene heuren haring zit in 't gazetje van priester Fonteyne!’. En de zuster seffens aan 't raden: ‘'k Moet het niet meer vragen, 't komt van de Krikke Bilke, geef de tange kind, 'k wil mijn handen niet vuilmaken!’ en 't gazetje vloog de stoof binnen.

't Was maar boer Maanout die ginder langs de Westkapelse kasseie bij Zelzatebrugge woonde die zich aan niemand of niets stoorde. Hij dronk een dreupeltje in de Vlaamse leeuw toen ze daar enigte riberolle gazetjes op tafel smeten en de pastoor deed zeggen: ‘die gazetjes seffens verbranden’. En Maanout er naartoe: ‘Alzo niet, niet te doene! die vrouwe trekt zich van niets aan, ze zal nog een nieuwsgierige klant winnen’.

Ja maar Maanout was geen gemakkelijke, bij lange niet, 't was effenaf een haastige zot, maar als hij gekeerd en gedraaid was had hij alles vergeten. Ze moesten met vieren vette laân: drie wagens op gang en Fluppe mijn vader was de vierde man. Lastig zwaar werk, en daar zie: te zwaar gelaân, harnas en gareel breken af. Maanout met grote gestampte mieljards: ‘Luizigaards! is 't al dat ge kunt! van mijn hof zeg ik!’ Vader gestoord kwam seffens naar huis, de andere drie gingen bachten de scheure staan tot de vlage over was. Liete de vrouw zond iemand om vader: ‘Allee, toe Makers, ge kent hem, een beetje haastig, kom de vlaag is over, hij heeft al een kanne bier uitgeschonken’. Waarachtig 't was een heel ander mens: ‘Toe zere drink je glas uit, ge moet liever wat zeerder op 't stuk aftrekken en minder oplaân’.

De rondloper had het veel lastiger: hij stapte met zijn pak lijnwaad op de schouder, vrij en vrank het huis binnen. Maanout stekte de leurder bij de schouder en duwde hem de mestput in: ‘Wadde ongevraagd in mijn huis komen, verroer je niet eer dat ik 't zegge!’ Al spetteren gerocht de sukkelaar uit 't sop en rechte naar de balie.

't vervolgt
M. Cafmeyer

Radikale bakker.

- In het begin van de jaren '30 werd een nieuwe herder te Bachte-Maria-Leerne in het Land van Nevele aangesteld. Er was een stoet en er waren opschriften. Ook bij de bakker bij de kerk waar het luidde:

> ‘Al die hun pastor niet beminnen
> schiet ik in mijnen oven binnen’.

G.P.B.

Wervikse taalperikelen onder het Franse bewind 1694-1696

Het oud Stadsarchief te Wervik heeft een procesbundel nr 563 waarin het gaat tussen Filips van Elslande, die het opnam voor zijn onlangs overleden zoon Emanuel, in zijn leven ontvanger van de zettingen, tegen de Wwe Jan de Cuijpere, voormalig burgemeester van de stad, en nopens belasting op een hofstede van 14 bunders 12 honderd en 16 roen niet betaald door de gebruiker die de aangeslagene was zoals gebruikelijk, maar voor welke pachter de eigenaar verantwoordelijk bleef en niettemin weigerde te voldoen.

Het proces loopt in de jaren 1694-96 vóór Burgemeester en Schepenen van Wervik. De stad leefde alsdan onder het Frans bewind van Lodewijk XIV sedert 1668 en de invloed was merkbaar. Ongeveer alle stukken van de procesbundels uit die tijd zijn in het Frans gesteld. In sommige gevallen, als ze dachten daar baat bij te vinden, wierpen sommigen zich op de taalkwestie om er een of ander juridisch voordeel uit te halen, alhoewel ze feitelijk zelf niet veel Frans verstonden of konden.

De stukken uitgaande van het stadsbestuur en voor de bevolking bestemd waren nog Vlaams, anders zouden de Wervikanen er blijkbaar maar weinig aan gehad hebben. Zo ook waren de pointing- en zettingrollen nog in het Vlaams gesteld, evenals de aanmaningen tot betaling van de verschuldigde belasting en de beslagleggingen die moesten worden gedaan om te trachten de niet betaalde bedragen te innen.

Betwiste zetting

Zo had de ontvanger, Emanuel van Elslande fs Filips, aan de baljuw een mandaat overgegeven om beslag te leggen op de oogst van sommige stukken land toebehorende aan de Weduwe en erfgenamen van wijlen de Burgemeester Jan de Cuyppere, tot verhaal van een bedrag van 282 £ 16s pars verschuldigde achterstallige zetting. De baljuwssergeant had de beslaglegging uitgevoerd en het mandaat geapostilleerd als volgt:

‘Ensuite et en conformité du mandat cy-dessus, je Pierre Desbonnet, sergeant a l'office de bailly de ceste ville de Wervicq,... ay saisys de plaintys, primes une partie de bled croissant sur un fief nommez en thiois *Brootbacker,* et le touback et orge croissant sur une piece de terre en grandeur de huict cens..., present les Srs Jean Wemeau, bourgemestre et Mathieu Pardoen, eschevin de la ville de Wervicq ce 29 juillet 1694’.

Slechts een deel van het procesbundel, namelijk dit van de aanlegger van Elslande, is aanwezig, zodat we niet zien hoe de zaak afgelopen is, maar het is blijkbaar dat de verweerders weinig goeds verwachtende waren van de uitslag en alle middelen wilden te baat nemen om de zaak uit te stellen, ook het taalgebruik aan het betwisten gingen, want uit een ‘quadruplicque’ (het argument werd dus maar laat te berde gebracht) dd. 17 juli 1696, van Filips van Elslande, de vader van de overleden aanlegger, lezen we:

> '... jl n'y pas d'édit, qui défend de coucher en flamand les mandats au recouvrement des tailles attendu que ces sortes de mandats ne se depeschent point par forme de procédure ou pour en jntroduire des procès, mais seulement pour donner a connoitre a ceux a qui on fait des sommations, ce, dont ils sont redevables. Ainsy jl n'y a rien de plus juste, que les dits mandats et aussi les sommations se fassent en flamand, afin que le peuple scache sa redevance, sans estre obligé a se faire explicquer ce que contiennent les billets des dittes sommations. Jl y a d'autant plus de raison pour en user de la manière, parce que les livres des tailles se dressent en flamand.'

Tot daar de uitlatingen die we terugvonden en die aantonen dat waar aan de eene kant de administratieve geplogenheden in het Vlaams bleven afgehandeld, de rechtspleging in het Frans moest geschieden.

Rond de tabakstiende

Een ander van de Wervikse taalperikelen uit die tijd blijkt uit een proces te Wervik, eveneens vóór Burgemeester en Schepenen, tussen Grisole Marecau en Jean Baptiste Castelain, als pachters van de pastorale tabakstienden, met hen gevoegd heer en Mr Pierre van Eecke, alsdan pastoor te Wervik, contra Jorge Flament, die tabak geplant had in een omheinde tuin en op die omheining wilde steunen om zijn weigering tot betaling van de tiende te staven. Hier zijn, samen met enkele losse stukken, de bijeen gebonden dossiers aanwezig van elk der beide partijen, aanleggers en verweerder.

In dit procesbundel is o.m. het afschrift te vinden van een dd. 24 december 1678 door de Raad van Vlaanderen gegeven sententie inzake een proces gevoerd door het Sint-Pieterskapittel, te Rijsel, de grote tiendeheffer te Wervik, tegen Burgemeester en schepenen van deze stad, het opnemende '*pour et au nom de leur communauté*' sententie waarbij beslist werd dat de te Wervik geplante tabak tiende verschuldigd was. Zoals gewoonlijk geeft de sententie van de Raad, alvorens tot de uitspraak te komen, een uiteenzetting van het onderwerp van de betwisting evenals van de standpunten door beide partijen ingenomen.

Nopens het taalgebruik vinden we er het volgende: '*les deffendeurs* (dit zijn dan Burgemeester en Schepenen van Wervik) *ont dict par duplicque de soustenir que les demandeurs instrueroient la cause en langue flamande si qu'ilz seroient obligez par le 36e art. de l'instruction de ceste cour faicte par le duc de Bourgogne comme Comte de Flandres le xvije d'aoust 1409 couchant au premier livre des placcarts f*^{o} *xxxvij. Et sans priudice de ce...*' (f^{o} 8ro van het aanwezige afschrift van de sententie).

Dit was het stellen van een standpunt, maar dan toch zonder veel overtuiging. En we zien dan ook de leggers daar onmiddellijk op antwoorden:

> '... passant le surplus de la replicque des deffendeurs, et le rejectant par dénégation, frivolité et impertinence ("frivolité et impertinence" zijn, met nog enkele andere, de gebruikelijke aangewende formulering wanneer men, te dien tijde, niet goed wist op welke manier een bewijsgrond te

beantwoorden) concluoient et persistoient comme auttrefois les demandeurs servants y allencontre par admission du commis. Tri-

> plicque ont ditz par jcelle *n'estre obligé d'jnstruire cette cause en langue flamande* attendu que depuis naguerres auroit este publie au consistoire de la Court certaine ordonnance de ce qu'au regard de ceux de Lille on auroit a procéder en langue wallonne comme aussy par sentence de la mesme court donnée sur le rapport du conseil Claissone le dix huictiesme de decembre xvjc soixante deux auroit este ordonné en la cause de Jean Baptiste van Male, escuier, Seignr de Bautersem, et consors, demandeurs, d'une part, et Messire Gilles de Vendeville et consors, d'autre en quoy les demandeurs se disoient tant plus fondez veu que les deffendeurs scavoient aussy bien le walon que le flamand et que par ainsy jlz n'avoient aucun interest comme bien seroient les demandeurs ne scachans le flamand, venant ainsy au principal ils disoient...' (f° 11ro & vo).

Dit deed waarschijnlijk de deur dicht. De Wervikse Magistraat, waarvan we menen, zoals hiervoren gezegd, dat ze hun taalargument met maar weinig overtuiging hadden aangevoerd, betoonde zich inschikkelijk: '*les deffendeurs ont dits par escript de quadruplicque qu'encores bien ils poulroient soustenir qu'ilz n'estoient obligez dinstruire la cause en la langue franchoise en conformité de l'instruction de ceste com, puis qu'icelle ne pouvoit estre altéré que par sa majesté ou son gouverneur de ce paijs, neantmoins pour en ce complaire les demandeurs ils avoient couché laditte quadruplique en laditte langue,...*'

Zo was de toestand in de tweede helft van de 17e eeuw, onder Frans bewind. Aan de ene kant, tegen het hoger volksbelang in, het innemen, vanwege ingezetenen onder elkaar, van standpunten in het vooruitzicht van een minimaal juridisch voordeel, en, aan de andere kant, 'n lakse inschikkelijkheid ten toon gespreid door de Stadsmagistraat. Hoever ze het in de omstandigheden van die tijd hadden kunnen schoppen bij een vastberadener houding blijft 'n vraag. Het waren derhalve houdingen die we ook nu nog zien innemen.

Vestigen we nog de aandacht er op dat, waar de Rijselnaars nog steeds spreken over de *'langue wallonne',* deze van Wervik reeds doen zeggen *'langue franchoise'.*

J. Roelandt.

Pastoors van stad en land op de gaaischieting

Dat de parochiegeestelijkheid in vroegere tijden actief deelnam aan het ontspanningsleven, in casu de gaaischieting, is voldoende bekend uit de ledenlijsten van schuttersgilden. Dit gaf op de plattelandsparochies vaak aanleiding tot spot met de geestelijkheid. Mgr. de Baillencourt vaardigde in 1680 voor het bisdom Brugge een bevel uit waardoor het aan pastoors van te lande voortaan verboden was deel te nemen aan dergelijke schietingen. Toen in 1681 de Roeselaarse St. Jorisgilde toelating vroeg voor hun pastoor, willigde het bisdom gewillig deze bede in, daar net verbod alleen de buiten betrof. (BAB Acta 1681, 25 april, p. 150v). Stadse schutters waren schijnbaar deftiger dan die van de buiten.

J.G.

De duivetoren van Oostkamp

Kampveldstraat: de naam van de straat klinkt ouderwets maar echt ouderwets is de zandige straat die voorbij de hofstede Van Hee loopt. Een eigenaardig dak, als van een pagode, torent boven het vernieuwd woonhuis. We loeren even om de hoek van de lage stallingen: warempel, een duivetoren.

We verwachten ons allerminst in zo'n godvergeten streek aan een duifhuis. En toch is deze hoek van Oostkamp rijk aan geschiedkundige herinneringen. Niet zover af ligt Nieuwenhove met zijn schandpaal, toponiemen als het 'Leen' 'Ten Rode' gaan terug tot de middeleeuwen. En hier nu een duivetoren: teken van heerlijk recht.

De stijl van het gebouw doet wat vreemd aan.

Horizontale banden van vooruitspringende bakstenen verdelen de toren (met grondvlak 3.10 × 3.15) in drie vakken.

De gebruikte bakstenen zijn klinkers van 21 × 4,5 × 10 en 21 × 5 × 10.

De zuidgevel is gedeeltelijk in het woonhuis ingewerkt. Een schilderij van het hof, vóór de verbouwing, toont de toren van het woonhuis gescheiden. (Schilderij bij de Familie Mermuys-Van Hee te Oostkerke)

Het benedengedeelte omvat een kamertje waarvan de vensteropeningen (59 cm breed, 1,37 m hoog en 11 cm diep) bekroond zijn met een ronde boog. De ronding van de bogen zet zich als een horizontale band, met strek gemetste bakstenen, rond de toren voort.

Een tweede horizontale band met kop gemetste stenen, op 2,95 m hoogte is de aanzet van een tweede vak, onderbroken door vertikale luchtgaten en rondbogige deuropeningen. In de noordelijke gevel is in de houten deur een valplank aangebracht. Langs de deur (85 × 163) op de westgevel krijgt men toegang tot de duivenzolder (binnenwerks 2,50 × 2,63 met 2,10 h.)

Doch haal eerst een ladder, zo kun je er niet op. De bouwer van de duivetoren heeft er blijkbaar voor gezorgd ongewenste liefhebbers van duivejongen op afstand te houden.

Een horizontale band, 32 lagen baksteen hoger, van drie lagen zich overlappende stenen, is de aanzet van een derde vak, dat tot aan de kroonlijst reikt. Twee rondbogige traveeën, één baksteen diep, met elk tien luchtgaten paarsgewijs boven elkaar, zijn in het bovengedeelte van de toren ingewerkt.

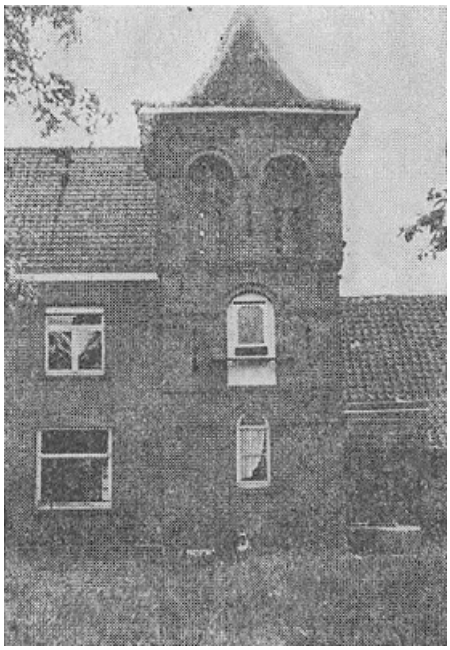

Duivetoren te Oostkamp
Noordgevel

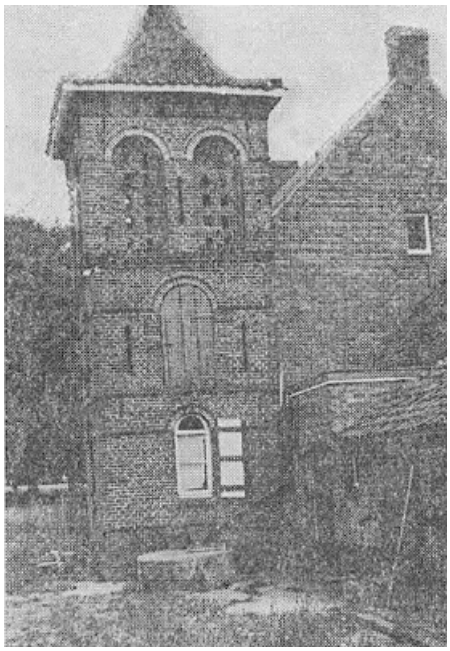

Westgevel

Hier weerom hetzelfde versieringsmotief: van de bogen horizontaal wegschietende banden.

Onder de kroonlijst zijn in de muren gaten uitgespaard, wellicht dienstig voor het aanbrengen van kepers voor herstellingswerken aan het dak.

Het puntdak is afgedekt met ronde pannen (38 × 12 merk BL). De vier schuine zijden van het dak vloeien aan de basis geleidelijk plat weg, de pannen hangen gedeeltelijk over de kroonlijst.

Het kunstig getimmerd dakgebinte is opgetrokken uit eikenkouten balken van 5 × 6,5 cm. die zich in de top verenigen en onderaan dezelfde lijn volgen als de vlakken van het dak.

Van het houten plafond boven de 2e verdieping tot de punt van het dak maten we een hoogte van 2,70 m.

Van in de muren uitgespaarde duivennesten hebben we geen sporen gevonden.

In het geheel doet de toren een beetje eigenaardig aan in zijn typische bouwstijl. De verschillende horizontale banden en de boogvormige deur- en vensteropeningen geven aan het geheel een levendig cachet. We wensen deze duivetoren een lang bestaan!

R. Crois

Spookhuis in Brugge

Brugge had tot voor kort zijn spookhuis in de Spanjaardstraat. In de voorbije eeuw was echter te Brugge een spookhuis langs de Nieuwe Gentweg gelegen. Ziehier immers wat *De Standaerd van Vlaenderen* in zijn nummer van 16 juni 1870 schrijft:

‘Sedert zaterdag is er herhaelde malen samenscholing geweest voor een huis in den Nieuwen Gentweg, nabij de Ankerplaets, alwaer men beweert dat het spookt. Reeds zouden de personen die het huis bewoonden, om die spokerij vertrokken zijn. Men vertelt dat er alle avonden en 's nachts eene vreemde katte met eenen geitenbaerd en roodvlammende oogen op de tafel komt zitten, terwijl verschillende deuren door geesten open en toe worden gedaan! Men heeft reeds pogingen gedaen om die kat te vangen, maer te vergeefs, want zij verdwijnt door deuren en vensters die gesloten zijn. Dat is voorwaer een wonderbare zaek, waerover er veel gesproken wordt aen de... koffietafel. De politie heeft zich reeds met de zaek moeten bemoeien en verscheidene mael de samenscholingen van voor het zoogezegde spookhuis verdreven’.

J.G.

Toponymica uit de Kuststreek
De Keuvele te Knokke

Het is een merkwaardig feit hoe lang sommige plaatsnamen op een goede verklaring moeten wachten, die nochtans achteraf doodeenvoudig en bijna vanzelfsprekend blijkt. Enkele voorbeelden! Wat werd er niet allemaal geschreven over de *Dulleweg* of *Dulledijk,* oostwaarts aansluitend bij de Oude Blankenbergse Dijk, waarvan de betekenis niets anders is dan grensweg, grensdijk. En over de *Bloelozendijk* te Westkapelle, waarvan de naam herinnert aan die van een pachter *de Bloelose* uit de 17e eeuw. En dan de *Kalveketedijk:* niet *Kalverketedijk* (kalverkete = kalverstal), maar *Kalveketedijk* (kalve kete = vervallen, armtierige kete of hofstede). Het is soms zo moeilijk om los te geraken van ingeroeste volksetymologische of ook 'geleerde' verklaringen, die nog zeer lang blijven nawoekeren in de literatuur nadat de juiste verklaring allang gevonden is.

Laten wij thans de merkwaardige plaatsnaam, hofstedenaam '*de Keuvele*' te Knokke onder de loep nemen.

Op het einde van de 13e eeuw werd te Knokke de *Meunikendijk* of *Keuveldijk* door de monniken van Vaucelles opgeworpen (vandaar ook de naam *Klooster-van-Vauxellisdijk* in de ommelopers, niet op de volksmond). De dijk verloopt boogvormig tussen de Knokken-en Kragendijk aan de ene kant en de dijk van de monding van het Oude Zwin aan de andere kant. Hij behoort tot het stelsel van de opeenvolgende boogvormige dijken, die de ene na de andere ter inpoldering van de schorren buiten het stelsel Evendijk-Kalketedijk-Bloelozendijk... werden opgeworpen. In de bocht van de dijk werd de hofstede *de Keuvele* op een wal gebouwd. Vandaar de namen *Keuveldijk, Keuvelpolder, Keuvelhoek.* Deze reeds in 1335 vermelde hofstede heet in de jongere ommelopers (Watering van Valkaarsgote): *de Grote Keuvele,* ter onderscheiding van *de Kleine Keuvele,* een jongere hofstede in de buurt achter een jongere dijk.

Aangaande de betekenis van het toponiem *Keuvele* leek geen twijfel te bestaan. J. Opdedrinck schrijft in zijn bekend boek over Knokke[1]: 'Les dénominations *Ceuvele, Ceuveldyck, Ceuvelhoek* rappellent la coule monastique, le vête-

(1) J. Opdedrinck. Knocke, Histoire et Souvenirs, 1e uitg. Knokke 1913, blz. 16

ment à capuchon porté par les moines bernardins de l'abbaye de Vaucelles'. Het woord *keuvele* betekent inderdaad monnikskap. Deze verklaring werd overgenomen door Carnoy(2) en ik zelf onderschreef ze in mijn Franse en Nederlandse herwerking van Opdedrinck's boek(3). Toch twijfelde ik toen reeds aan die schijnbaar zo eenvoudige, voor de hand liggende verklaring. Ieder ervaren toponymicus voelt al dadelijk dat wij hier met Volksetymologie of met 'geleerde' etymologie te maken hebben. Er moet elders worden gezocht dan bij die monnikskap. En een betere, geheel bevredigende verklaring is niet zo moeilijk te vinden.

Er bestaat een Oudnederlands woord *kove* (zie Verdam) met de betekenis 'hut, stal, kooi, schuur', verwant met het Middelhoogduits *Kobe,* Angelsaksisch *cofa* (Engels *cove),* Oud-noors *kofi,* Grieks *gupè* (onderaardse woning, hol), enz. allemaal teruggaande op de Indogermaanse basis *gup-* met de betekenis 'gewelfd zijn' (vele woorden in alle Indogermaanse talen zijn uit die stam voortgekomen, ook het woord keuvele voor kap, kapmantel, monnikskap, verwant met kuif).

Keuvele is blijkbaar een diminutief van *kove* en betekent dus oorspronkelijk stalletje, kooitje, schuurtje en later natuurlijk stal, schuur, hofstede(4). Dat is een eenvoudige, fraaie, voor de hand liggende verklaring van onze hofstedenaam.

Een oude hofstede te Klemskerke heet *Keuvelsdorpe* (later Kevelsdorpe). Het is niet zeker dat wij hier met hetzelfde toponymische element als te Knokke te maken hebben. De bindings-s zit in de weg. Die plaatsnaam lijkt eerder een familienaam te bevatten. Kennen onze anthroponymici een familienaam *de Keuvele* uit vroegere tijden (blijkbaar afgeleid van keuvele = kap, kapmantel)? Er is een *Keuvelaarpolder* te Kadzand en een leengoed *de Keuvelare* te Adegem. Dat zijn geen keuvelnamen. Ze staan in verband met de familienaam *de Keuvelare* (van het werkwoord keuvelen).

J. De Langhe

(2) A. Carnoy. Origines des noms des communes de Belgique. t. II Leuven, 1959, blz. 369.
(3) Geschiedenis van Knokke - Histoire de Knokke, Tielt, 1968.
(4) Ags. cofa, Eng. cove is terug te vinden in verscheidene Eng. plaatsnamen: Cove, Coven, Covenham; zie E. Ekwall, Oxford Dict. of English Place-Names, blz. 120; Oxford 1951.

Venetiaanse schoonheidsrecepten in dietse versie 1558

De beroemde *Secreti* van de Italiaanse geneesheer en alchemist Girolamo Ruscelli werden in 1555 uitgegeven te Venetië onder de schuilnaam *Reverendo Dormo Alesio Piemontese.* Reeds in 1557 verscheen bij Christoffel Plantin te Antwerpen een franse vertaling van dit werk, nagedrukt te Parijs in 1561 en 1565. (Brunet, Manuel I 159).

In 1558 bracht Christoffel Plantin een nederlandse editie *(Uut den Françoyse overgheset)* van Alexis Piemontois op de markt. Het koninklijk privilege voor de edities 'in dese dry talen, te weten: in François, Duytsch ende in Spaensch', is gedateerd: Brussel 6 Oktober 1557. Blijkens de opdracht aan prins Emanuel-Filibert van Savoye, prins van Piëmont en gouverneur-generaal van de Nederlanden, zou de nederlandse overzetting een werk zijn van Plantin zelf. De tekst van de Plantijnse editie van 1558, omvattend boeken I-VI, werd herdrukt door Plantin zelf in 1561 en 1562. Latere uitgaven bevatten een tweede deel dat soms als boek VII wordt beschouwd en een afzonderlijke inhoudstafel heeft. Zulke vermeerderde drukken zijn: Antwerpen, Jan van Waesberghen, 1571-1574; Alkmaar, Jacob de Meester, 1596; Amsterdam, Jan Eversz. Clappenburch, 1614; Enkhuizen 1658 (en volgende Amsterdamse drukken in 1658 en 1670).

In geschreven receptenboeken na 1560 en gedurende de 17e eeuw worden dikwijls recepten uit de Secreten van Alexis Piemontois overgenomen. Een voorbeeld daarvan is het Antwerps receptenboekje van 1575-1625 door Dr. Jan Lindemans in 1960 gepubliceerd in de Verslagen en Med. van de Kon. Vlaamse Academie, blz. 401-434.

Uit de eerste editie van 'Die Secreten vanden eerweerdighen heere Alexis Piemontois. Inhoudende seer excellente ende wel gheapprobeerde remedien tegen veelderhande crancheden, wonden ende andere accidenten: Met die maniere van te distilleren, perfumeren, confituren maken, te verwen, coleuren, ende gieten' (Tantwerpen, By Christoffel Plantijn, inden gulden eenhooren, 1558) volgen hier enkele schoonheidsrecepten uit het *Vierde Boeck* (ff. 105-131)[1].

G. Vlieghe-Steps

(1) Over de verschillende edities van de Secreten, zie Biekorf 1961, 147-148; 1972, 102 (editie van Enkhuizen).

Uit het Vierde Boeck van de Secreten

Een seer costelijck water dat het aensicht maect als oftmen maer vijventwintich iaren oudt ware.

Neempt twee calfsvoeten, ende laetse sieden in achtien ponden rivierwaters, tot dattet half versoden sal wesen, daer na doeter by een pont rijs, ende latet opsieden met die cruyme van wittenbroot in melck gheweyct, twee ponden verssche boter, ende het wit van thien verssche eyeren met die schalen, daer na doet alle dese dinghen te distilleren, ende int water datter af distilleren sal, sult ghy wat camphers ende een weynich aluminis saccharini doen, ende tsal een seer heerlyck stuck sijn.

Een ander water om het aensicht schoon he maken, als oft men maer vijfthien iaren oudt en ware.

Neempt levenden solpher een once, vanden besten Witten wieroock twee oncen, myrrhe twee oncen, fijnen grauwen ammer+ zes dragmen, pulveriseert elcke substantie wel besundert, daer na menget wel al te samen met een pont roosewaters, daer na latet distilleren, ende bewaerter het water af in een phiole wel dicht toeghestopt. Ende als ghy slapen gaet, waschter het aensicht mede, ende latet also staen: des morghens sult ghy u met lauwen water wasschen, ende aldus sult ghy het aensicht seer schoon onderhouden.

Een waterken dat het aensicht ende alle andere leden des lichaems een schoonheyt gheeft.

Neempt witten borax twee oncen, roots alluyn een once, campher twee dragmen, pluym alluyn+, aluminis sciriole van elcx een once, pulveriseert elck besundert: maer incorporeret+ wel te samen, ende doet het in een groot vat vol fonteynwaters, het welcke ghy wel dicht toe maken sult met eenen doecke, ende voort aent vier laten staen twee uren lanck. Ende na dat ghijt vanden viere ghenomen, ende coudt laten worden sult hebben, doet het al in een ander vat, ende neempt het wit van twee eyeren die opten selven dach gheleyt sijn, ende slaetse wel met een weynich verjuys: dit suldy int vat metten water doen, ende latet al te samen aldus in de sonne twintich daghen lanck staen, ende ghy sult een excellent stuck hebben.

+ Grauwe ammer: ambergrijs.
+ Pluym alluyn: alumen plumosum (Pharm. Gand 10).
+ Incorporeren: vermengen.

Een seer veerdich water voor die Iouffrouwen.

Neempt het wit van acht verssche eyeren, ende slaghet so langhe tot dattet in claer water verandere, daer na gietet af, ende neempt aluminis squillen, borax, campher, aluminis saccarini van elcx een once, edick acht oncen, boonbloemwater twee oncen.
Dese voorscreven dinghen wel cleyn ghestooten, sult ghy te samen in een groote glasen phiole doen, die welcke wel dicht toe ghestopt, ghy xv. daghen lanck inde sonne sult laten staen, het voorscreven water twee oft dry mael daechs ommeruerende, ende daer na laten rusten

Dit ghedaen sijnde, suldijt in een ander phiole doen, ende waschter u mede als ghy wilt, ende latet aldus een wijle tijt op u aensicht ligghen, ende wrijft daer na het aensicht met een stuck scharlakens. Een vrouwe die haer een wijle tijts met dit water wascht, als waer sy tsestisch jaren oudt, so salse schijnen als oft sy maer vyfthien iaren oudt en ware.

Om die vlecken des aensichts te doen verdrijven.

Neempt lupijnen meel, verssche geytengalle, het sap van limoenen, aluminis saccharini, incorporeert dit wel al te samen als oft een salfken ware, ende strijcter des avonds die plecken des aensichts mede, ende sy sullen haest vergaen, want dit seer wel beproeft is.

Om roysetsel+ te maken voor het aenzicht

Neempt rooden sandalum+ wel cleyn ghestampt, ende stercken azijn twee mael ghedistilleert, daer na doeter also veel vanden voorscreven sandalum by als ghy wilt, laetet al suetkens sieden, doeter oock by een weynich ghestampten roots alluyn, ende ghy sult een seer excellent roysetsel+ hebben. Wilt ghy er eenen goeden rueck mede hebben, so doetter wat muscus by, oft wat civette, oft andere welrieckende substancie, sulcx als ghy wilt.

Om schoon aensicht te maken.

Neempt boonen, faseolen+ ende erten, ende maecter poeder af, het welck ghy in law water weycken sult, het wit vanden eye ende eselinnenmelck, daer na suldijt laten drooghen. Daer na suldijt met wat waters ontweycken, ende het aensicht daer mede wasschen, het salder schoon, ciaer ende blinckende af worden.
Op een ander maniere. - Neempt het bloeysel van roosemarijn, laetet in witten wijn sieden, waschter u daer na het aensicht mede, ende ghebruyckes voor uwen dranck, so suldijer schoon aensicht ende goeden aedem afhebben

+ Roysetsel: rood blanketsel, vertaling van ital. *rossetto.*
+ Root sandalum: rood sandelhout (Santalum rubrum).
+ Roysetsel: rood blanketsel, vertaling van ital. *rossetto.*
+ Faseolen: paardenbonen.

Noch om het aensicht schoon te maken.

Neempt hasengalle, hoender ende palincgalle, mengtse met honich, ende doet dit tsamen in een metalen vat, wel dicht toeghestopt, ende strijcter het aensicht mede als ghy wilt, maer siet wel toe dattet in die ooghen niet en come, want het soude u groote hitte ende pijne aendoen.

Een waterken hetwelck wit aensicht maect.

Neempt litargie+, ghesublimeert silver voor twe stuyvers, ende doet dat in een vat met goeden stercken Witten azijn, laetet so langhe sieden, tot dattet twee vingheren hooch inghesoden sy, laetet daer na wat rusten, sijghet door, ende bewaeret.

\+ Litargie: lithargyrus argenti (Pharm. Gand. 110).

Noch is seer goet, melck ende het sap van orangiappelen met olie van tartarum+ ghemengt.

Om die sproeten ende roode vlecken des aensichts te verdrijven.

Neempt levende gruene haechdissen, laetse in olie sieden totdat het derdendeel inghesoden sy, dit suldy doorsijghen+, ende doetter wit was by, daer na maecter salve af, daer ghy u aensicht dicwils mede strijcken sult.

Om de vlecken des aensichts te verdrijven ende schoon huyt te maken.

Neempt een weynich roots alluyn wel cleyn ghebroken, het wit van ey opte zelve ure gheleyt, het welck ghy aldus al werm opt vier doen sult in een wel gheloyt panneken metten voorscreven roots-alluyn, so langhe tot dattet sal beginnen te sieden, altijt ommeruerende met een cleyn stocxken. Ende alst hert gheworden is, strijcter u twee oft dry daghen het aensicht mede, het sal u een schoon aensicht doen hebben, dit is beproeft.

Water om de huyt schoon te maken, ende om die verbrantheyt der sonnen wech te nemen.

Neempt eenen halven pot regenwaters enden vulten voort op met verjuys, ende laetten tot op die helft sieden, ende die wijle dat het noch siedet, so vullet op met het sap van limoenen. Alst ghesoden sal hebben, so doettet vanden viere, ende doeter by het wit van vier verssche eyeren wel gheclopt, maer die voorscreven dinghen moeten coudt sijn, eermen die eyeren daer by doet, ende is ghemaect.

Water dat den ghenen goede verwe doet hebben die bleeck van coluere is.

Neempt witte ionghe duyfkens, ende doetse vijfthien daghen lanck met pinien+ mesten, daer na doodtse, ende het inghewant, het hooft ende die voeten wech gheworpen hebbende, laetse distilleren door den alembicum

+ Tartarum (olie van): Oleum tartari (Pharm. Gand. 328).
+ Sijghen: filtreren.
+ Pinien: pijnappelkernen.

met een half broot aluminis saccarini, dryhondert bladeren fijn gheslaghen silvers, vijfhondert bladeren gheslagen gouts, ende die cruyme van vier witte brooden in amandelmelck gheweyct, een pont calfsmerch oft ossenmerch, ende versch berghensmeer+, latet al te samen over een cleyn vierken distilleren, ende het sal een seer excellent water sijn.
+

+

+ Berghensmeer: smeer van een barg d.i. een jong manlijk zwijn dat gesneden is.
+ De aangehaalde Pharmacopcea Gandaventis is de editie van 1786.
+ Alumen: aluin

Cornelis van den Rijne 1502-1573
Organist van Sint-Donaas te Brugge
Commentaar bij een testament

Het komt zelden voor dat voldoende biografische gegevens voorhanden zijn met betrekking tot de lagere geestelijken in de 16e eeuw, om hieruit enig houvast en vergelijking te kunnen halen. In het geval van de kapelaan Cornelis vanden Rijne laten de gegevens èn uit zijn testament èn uit de Kerkrekeningen van Sint-Donaas toch een brede kijk hoe *aerbeyt, neersticheyt ende industrie* zoniet een fortuin, toch een behoorlijk kapitaal kunnen laten verwerven; zijn voor die tijd, uitzonderlijke, lange loopbaan zal daar ook wel hebben aan toegedragen, terwijl nergens sporen zijn dat die ouderdom hem ook ziekte had bezorgd.(1)

Geboren in 1502(2), treedt hij voor het eerst op in Sint-Donaas in 1533 als kapelaan *binder choor,* en wordt hij voor het eerst als organist vermeld in 1540.(3) Dit laatste bij de laatste wilsbeschikking van Wulfaert Hellinc. Naast Hellinc, die hij blijkbaar te vriend had,(4) zal hij met een pleïade componisten en zangmeesters omgaan, waarvan de belangrijkste wellicht waren Jac. Clemens non Papa (1544), de zangleiders, medekapelanen, Cornelis de Hondt en Jan Flamme,

(1) Archief Bisdom Brugge, D. *Testamenten en Fundaties,* nr 216; 4 aug. 1573; corroboratie 12 aug.; uitvoering 9 sept.; notaris A. Bottyn. Organist bleek bepaald een gezonde bezigheid in Sint-Donaas; één zijner opvolgers, Nich. Elewout, zou dit ambt waarnemen 1579-1631; een voorganger uit de XVe eeuw, Roland de Wreede: van 1447 tot zijn dood 1484. Wat de data der *Rekeningen* betreft: gezien die lopen vanaf 24 juni (Feest van Joannes de Doper) van het aangeduide jaar, tot 23 juni van het jaar erop volgend, kunnen een reeks geciteerde data hoogstens een half jaar later vallen, tenzij wij de datum preciseren. Van de Rekeningen zelf ontbreken de reeksen 1525-26; 29-32; 35-39; 41-47; 50-56; 61-62 en 1570.

(2) In een supplicatiebriefje uit 1565 betreff. H. de Boodt; A.B.B. A. 123; wordt hij 63 jaar aut circiter genoemd.

(3) Rek. 1533, fol. 9^{v}; op die datum wordt echter gepreciseerd ‘pro novo suo introitu’; in 1540 (fol. 8), wordt hij, samen met Jan Flamme kapelaan buuten choor, verbonden aan de kapelanie van Dudzele, in opvolging o.m. van de musici Philips (de) Rogerie († 1563) en W. Hellinc († jan. 1541). In het Testament van deze laatste, A.B.B., D, nr. 135 31 jan. 1541 wordt Vanden Rijne op fol. 1^{v} organist genoemd. Hij komt het eerst als organist in de Rekeningen voor 1548, fol. 38 (test. de Rogerie, 18 nov. 1563, nr 177).

(4) Op fol. 1^{v} van het Test. van Hellinc: ‘item ghelevert inden handen van cornelis vanden rijne, clerc geinstalleert ende organiste van sinte donaes voornoemt, eenen damasten rock, by vorme van testamente ghegheven’; Vanden Rijne was mede-testamentuitvoerder voor Hellinc

resp. aan de kapel van Keizer Karel en Filips II verbonden terwijl hij Adriaen Willaert begeleidde wanneer die op 22 nov. 1556 de hoogmis met zijn compositie opluisterde.(5)

Als organist had hij de beschikking over een nieuw positief orgel sinds 1520, terwijl het grote opgehangen orgel uit de 14e eeuw, naar zijn eigen opgave, door een nieuw vervangen werd in 1558. De orgelbouwers Karel Waghe en Clays de Smet zorgden, naast Johannes Waghe en Joos vander Keere voor het onderhoud ervan.(6)

Betekenden beide voorgaande benoemingen (kapelaan zowat 7 à 8 £ vl.; organist het sinds 1439 onveranderde bedrag van 18 £ par.: 1½ £ vl.) een inkomen van 9½ £ vl. per jaar dan volgde in 1549 daarop de benoeming tot *clericus turris, clocmannus* of *torreclerck.* Naast de vaste, door de Kerkfabriek te voldoene jaarwedde van 13 £ 17 sch. par., brachten de vaste inkomsten van *alle de jaerghetijden* zowat 150 £ par. in meer op terwijl de normale begrafenissen, bvb. in 1571, nog eens 36 £ par. opbrachten. Op die manier was zijn samengestelde jaarwedde op een niveau gekomen van zowat 26 à 27 £. vl. In vergelijking met de normale kanunnikale prebende van zowat 8 £ vl. is dit een niet onaardig bedrag.(7).

Cornells v.d. Rijne slaagde er zelfs in, wellicht door zijn faam als organist, een reeks Studenten aan te trekken - bij zijn dood waren daarvan zelfs reeds 15 priester gewijd - die

(5) Cornelis de Hondt wordt in 1548 kapelaan in Sint-Donaas, Jan Flamme was in 1540 reeds medekapelaan van Vanden Rijne te Dudzele; de nota betr. Willaert ('suo cantu decoravit'): A.B.B., A 61, Kapittelakten 1552-61, fol 81v.

(6) K. Waghe; Rek 1520 fol. 18; 1521: fol. 18v; 1524: fol. 19; Cl. de Smet, 1557, fol 32v; 1558, fol. 29v-30; A.B.B., A. 123, gepubliceerd bij A. Vente, Proeve van een repertorium..., 1956, pag. 28 e.v.; Johannes Waghe: vanaf 1548; Joos vande Keere, in 1557. Joos is wellicht de zoon van de hoorghelmakere Rogier Vande Keere die in 1534 een huis huurl aan het officium Sti Donatiani, *Rek.* 1534, fol. 3v.

(7) De benoeming 1549 fol. 34v; de voorgaande torreclerc was Jacob van Hee. Het bedrag van de inkomsten van de jaargetijden werd door ons berekend op een overzichtstabel, daterend ca. 1657. waarvan de totalen zeker beneden de werkelijke totalen der 16e eeuw moeten liggen, gezien in de geuzentijd een ganse serie fundaties hun waarborg zagen verloren gaan (Wij voegden deze niet geklasseerde tabel toe aan het Testament van Vanden Rijne). De inkomsten uit 1571: *Rek.* 1571, fol. 15v. Deze en de hierna volgende omzettingen werden door ons als volgt berekend: 12 pond parisis = 1 pond vl. den penninck 16; 1 pond vl. = 20 sch. = 20 × 12 den.; de coëfficienten voor de renten: lijfrente: rente × 16 = totaal af te dragen som; erfelijke rente: rente × 24 = te beleggen totaal. Het is duidelijk dat de totalen én van de wedde van Vanden Rijne én van zijn totaal bezit alleen approximatief zijn, d.b. alleen een benadering van zijn minimum totaal inkomen en bezit zijn.

bij hem inwoonden.[8] De hiervoor gevraagde som is ons niet bekend doch als hij in 1558 negen deniers vraagt per hoofd en per dag, alleen om de gezellen van de orgelbouwer Clays de Smet te logeren, een bedrag van 1 £ 2 sch. 6 den. per maand, dan is duidelijk dat ook hier vele mogelijkheden voor de organist openlagen.[9] Een voorbeeld van gelukkige speculatie, hoewel dit wel niet zo zal bedoeld zijn, is tenslotte de Schenking die hij deed bij de aankoop van het nieuwe orgel in 1558. *Ex gratuito dono et pia devotione* schonk hij 12 £ vl. en Stelde daarnaast, tegen een hoge lijfrente, 6 £ per jaar, nog eens 48 £ vl. ter beschikking van de Kerkfabriek. Gezien hij pas overleed in 1573 haalde hij hieruit, zijn gifte van 12 £ vl. afgetrokken, nog een batig saldo van 27 £ vl.[10].

De laatste benoeming die wij van Vanden Rijne kennen is deze van beneficiarius van O.L. Vrouw-ter-Potterie, in 1571. Hierbij moest hij waarschijnlijk zijn vroegere kapelanie laten vallen[11].

Bij zijn dood (blijkbaar in aug. 1573) was, mobiliën en immobiliën bij mekaar, een uit te delen bezit aanwezig van minstens 650 £ vl., waarvan zowat 408 £ naar zijn *oyrs ende aeldynghers* gaan, een bedrag dat ergens te weinig is, gezien het gewoonterecht voorhield: *ende elc mach... wegh geven het rechte derde deel van al syn deelsaem goet... ende indiender jemandt meer wegh gheeft wordt het selve ghereduceerd tot het derde.* Vanden Rijne stipuleert echter *gheene murmuratie nochte contradictie te willen maeken jeghens dit zijn testamente ende uyterste wille als of de legaten daerinne ghelegateert te groot en excessif waeren*... zijn achtergelaten goede-

(8) *Test.* vanden Rijne, fol. 7; ze worden *testateurs discipels* genoemd.

(9) *Rek.* 1558, fol. 29v.

(10) *Rek.* 1558, fol, 15v; de afbetaling gebeurde in twee keer: op Sint-Jansmis en met Kerstmis -. Ter vergelijking met de wedde van Vande Rijne: de wedde van zijn sufflator (hij had als orgelblazers Ludovicus Paillet (1548-1560); Laurentius Duerwaerdere (1563-69) en Quintinus Moureaux (1571-72); deze laatste wordt bij de dood van Vanden Rijne opgevolgd door G. Govaert). Wanneer de organistenwedde 18 pond par. bedroeg, dan was deze van de sufflator 4 pond par. Pas onder het regnum van Elewout, in 1598, wordt de wedde van organist opgewaardeerd naar 60 £ par., en deze van de sufflator wordt dan de helft van deze van de organist (zie ook noot 22). Tijdens de Periode Vanden Rijne is de sufflator tevens signator, *ghetydewachter,* wat zijn wedde met ca. 3 £ par. opvoert,

(11) *Rek.* 1571, fol. 14-. Vanden Rijne wordt in zijn laatste kapelanie bij zijn dood opgevolgd door Anthonius Chastelet, Rek. 1574, fol. 15 die in 1573 schoolrector was benoemd in de Salvatorkapittelschool.

ren, welcke hij hemlieden jont, in dancke (te) *willen nemen ende in payse ende vrienscap met elcanderen* (te) *willen leven, zonder eenighe questie teghens elcanderen te nemene om gheen zaeken, up pene van ghefrustreert te zijne van een pondt groot sjaers... tot proffyte vanden aermen*[12] Hij zegt bovendien - doch dit is eerder een cliché - *dat hij testateur noyt boven de vichtich ponden grooten eens ghehadt heeft van patrimoine;* precies *patrimoniale leenen* waren onvervreemdbaar[13].

Bij de aanduiding van zijn erfgenamen krijgen we gegevens, betreffende zijn rechtstreekse familie. In tegenstelling met vele confraters had hij, hoewel hij alleen diaken was, geen natuurlijke kinderen[14]; zijn dienstmeid *(joncwijf),* Naenken Wulfius, erft overigens slechts 10 sch. gr. Zijn erfgenamen zijn vooreerst de vier kinderen van zijn reeds overleden broer Jacques: Donaes vanden Rijne, een alleenstaande Margriete v.d. Rijne, en twee andere zusters gehuwd, met resp. Pauwels Snouck en Jacques Gryp. Zowel Donaes als Snouck en Gryp hebben uit hun huwelijk elk drie reeds gehuwde kinderen op wie rechtstreeks een lijfrente wordt gezet van 1£ vl. per jaar; de vier nakomelingen van zijn broer Jacques zelf krijgen elk een lijfrente van 4 £ 2 sch. 6 den. gr. De overige begunstigden - in geld - zijn vooreerst *den aermen huusweecken, houde ende cranck persoonen* die een rente van 6 £ per jaar aan zich besteed zien, naar het voorbeeld van de fundatie van de kanunnik Fr. Fiers, en met dezelfde executeurs als in deze fundatie aangeduid (o.m. F. Cordier). Ook de *kynderen ten bogaerde ende meyskens inde ezelstraete* krijgen elk een rente van 10 sch.; *de aermen ghevangenen dezer stede in de doncker camere* krijgen jaarlijks 1 £ gr., terwijl op de uitvaart zelf aan de armen éénmalig 3 £ aan brood wordt uitgedeeld, aan de *zieke aerme huusweecken* 2 £, en aan zijn oud-studen-

(12) Gewoonterecht, zie Costumen van Brugghe, Gent, 1664, XIII, 2; Deelboeck vanden Lande vanden Vryen, Id., LXXIII; de tekst Vanden Rijne: Test., fol 4v.

(13) Costumen van Brugghe, III, 1. Men kon blijkbaar wel om religieuze redenen onterven zo bvb. de kan. Judocus Baersdorp onterft bij testamentuitv. 13 nov. 1570 zijn eigen broer: ende omme dieswille dat meester philips van baesdorp, mynen broedere, hem ghekeert heeft van de catholycke roomsche kerkeke, twelcke my drouf ende zwaer is om verdraeghen, ende hem begheven tot ongoddelijcke religie, soo exheredere ic denselven Mr Philips van mynen goede en rechte van successie... (Test, nr 188).

(14) Voorbeelden hiervan: W. Hellinc had een ‘wulfvtkin hellinc’ als natuurlijke zoon, fol. lv; G. Bachusius Test. 1569, nr. 205, fol. 3v gaf zijn *imago depicta in tabula* aan zijn 2e zoon Johannes, e.a.m.

ten priesters - *zo religieuzen ofte werlicke* - 5 £ 10 sch gr. De hogervermelde renten zullen, even goed als de lijfrenten, genomen worden op zijn *goedynghen, meuble ende ommueble, huusen, renten, cleederen, juweelen ende cateil.* Hij begeert echter *datmen alle de barninghe, turven, houdt, item cousen, schoen ende henden* die zich bij zijn overlijden in zijn huis zullen bevinden, zullen worden uitgedeeld *naer de zes weken*(15).

Daarnaast volgt voor een totaal bedrag van zowat 6 £ vl. een kwijtschelding van schulden o.m. aan de zangmeester van Sint-Jacob, Gerard Obrecht; voor een nog iets hoger bedrag doet hij schenkingen aan vrienden en collega's, terwijl ook een reeks uitgebreide stipulaties worden voorzien inzake zijn uitvaart.

Cornelis v.d. Rijne wordt niet begraven *inde ghemeene sepulture vanden capellanen* doch *inden ommeganck buuten kerke, na een vigilie, commendatie ende messe inden choor te synghene, achtervolghende tmiddel gheluut.* Hij sticht geen kapelanie op zijn graf, hoewel hij in 1568 reeds een *Missa de Spina* had gefundeerd(16), doch laat *een jaer lanck gheduerende drie messen te weke doen, smaendachs de Trinitatie swoensdachs de Domina ende svrijdachs de passione domini met een de profundis te graeve gaende.* Hiervoor is een bedrag van 4 £ 11 sch. gr. uitgetrokken, en E. Basset *sanctuarie clerck,* wordt er titularis van, een vriend ook van Hellinc, die daarnaast nog 1 £ krijgt, om een *ghedinckenesse daermede te coopen.* Bovendien laat hij, wellicht aan de Potterie, ook een *tabula sculptilis* achter(17).

(15) Test Vanden Rijne, fol 3-5. de fundatie Fiers, zie o.m. A.C. De Schrevel, Histoire du Séminaire de Bruges, dl. I, Brugge 1895, pag. 73-75; Vanden Rijne stipuleert, indien de executeurs hiermee niet akkoord gaan dat de gelden dan moeten worden overgedragen aan de Dis van O.L Vrouw en St.-Salvator. Hij bepaalde, wat betreff de fundatie van renten voor de getrouwde kinderen van drie van de vier erfgenamen, dat die dienen zal ‘omme de kynderen daermede tonderhouden van cousen schoens ende anderssins’ (fol. 3^{v}). Net als G. Bachusius zegt hij bovendien dat deze hulp gewoon doorgaat’ ghelic hy levende hemlieden gheholpen ende ghesuccurreert heeft’ (fol 4v; bij Bachusius, Test. fol. 4v). - Schenkingen aan de gevangenen komen te Brugge reeds voor vanaf de 14e eeuw.

(16) Rek. 1568, fol. 16.

(17) Test., fol. 2v; fol 3. De ‘tabula sculptilis’ komt pas voor in de Rek. 1586, fol. 76v: ‘pro portu tabule sculptilis pridem per M. Cornelium vanden Rijne in parrochia relicte’. Het betreft hier een klein altaarretabel of een gebeeldhouwde memorietafel. Philippus de Rogerie anderzijds liet bij Test. van 18 nov. 1563 een ‘tabula cum imagine sancti philippi apostoii’ achter.

Wat Vanden Rijnes boekenbezit betreft, alleen 'vakwerken' komen in zijn nalatenschap voor: hij schenkt de *kynderen die binnen zynen huuse met hem wuenen alle dablatuer ende musyck boucken die hy heeft om die onder elcanderen te deelen*(18). Aan kunst- en zilverwerk is Vanden Rijne niet rijk. Hij schenkt wel aan zijn meest opportune vriend W. Vrombout, de waard *inden blenden ezele* (het lokaal waar de *socii de musica* hun recepties houden) en die hij medeëxecuteur van zijn testament benoemde: *zin beelde die voor tcafcoen hangt inde eetcamere: onsen heere met de doorne croone, ende is verlichterye ghemaect by meester Simon, dwelc is een seer costlic stic.* Heel duidelijk gaat het hier om een miniatuur van S. Benning, terwijl precies deze afbeelding verwijst naar zijn fundatie van een Missa de Spina(19). Hij insisteert daarnaast op een gift van zijn drinkbeker aan de ons niet nader bekende Lowijs Inghelmont: *zyn nuete met den clauwe die bezelvert is metten dexele.*(20). De weduwe van de boekhandelaar Antheunis de Tollenaere, die overleed 1572 en hem testamentair een gouden penninc *(gheheeten een lancrock)* schonk, krijgt deze penning terug samen met een *ste Christoffels beeldeken tveste.* Zijn opvolger als *torreclerck* François Aernouts, *alias Zeghers* krijgt *testateurs kiste staende inden keldere ste donaes, ende een steenen kanneken met een zelveren dexele*(21). De laatste naam die tenslotte nog voorkomt is Cornelis Houtemans, - wellicht familie aan Mark, de organist van Sint-Jakob, 1553-54, wiens drie zusters Calleken, Betken ende Neelken elk 10 sch. krijgen. Als executeurs treden op de hogervernoemde Willem Vrombout, naast

(18) Tabulatuur en muziekboeken: Test., fol. 5. Het was blijkbaar geen gewoonte muziekhandschriften te legeren: dit komt noch bij Hellinc noch bij de Rogerie, noch bij bvb. Carolus de Wulf, filius legittimus Joannis Lupi de Thielt (*Test.* 4 okt. 1568, nr 198) voor. Cewone boekengiften zijn wel frequent, zo bvb. bij Markus Laurin sr. (de Opera Omnia van Erasmus, de Opera divi Hieronimi), bij C. Bachusius (de Opera Originis, Lutecie impressa), bij J. de Springere (1558), bij de eerste Brugse bisschop P. de Corte e.a.m. Zie drukproefnota in fine.+

(19) Zie noot 17. Een portret van Vanden Rijne komt hier niet voor; W. Hellinc bvb. schonk een tafereel, *metter figuere vanden testatuer,* aan zijn *joncwijf* Barbele Marisaels (fol. 55); Bachusius gaf zijn *imago depicta* aan zijn tweede zoon; de grootcanter Laur. vander Muelene zal, net als de opvolger van Vanden Rijne, Fr. vander Leene, zijn imago aan de kerk schenken. Bij Vander Leene zal de weduwe het zelfs terugkopen: Rek. 1575, fol. 16; en A.B.B., A. 123, 1606.

(20) De nuete (note) is een kokosbeker: zie Biekorf 1972, 188.

(21) Een steenen dryncanneken ghedect met een zelveren vergulden decsele, was Vanden Rijne in 1551 testamentair nagelaten door Pieter de Raedt, Test. 17 dec. 1551, Test. nr 152.

de grootcanter († 1596) L. Vander Muelene en de griffier van het Proossche Jan Wyts.

Tot besluit hadden wij graag volgende conclusie: het financieel eindresultaat van Cornelis v.d. Rijne (daarvan afgetrokken de 50 £ vl. *patrimoine)* minimum zowat 600 £ vl., is een opgespaarde samengestelde jaarwedde over 23 jaar, wat ofwel aan bijzonder zuinigheid ofwel aan bijzonder '*beste renten*' ofwel aan zijn kostgangers is toe te schrijven. De testamentaire bepalingen ten voordele van de armen, zieken en gevangenen zijn in die mate een cliché dat ze ook alle zowat voorkomen bvb. in het testament van G. Bachusius uit 1569. Het zou interressant zijn te onderzoeken vanaf welk ogenblik dergelijke bepalingen testamentair te Brugge voorkomen en of de studie van Vives betreffende *Den Secours aen den aermen* daar voor iets tussenzit. Bovendien moet precies deze 'stedelijke' armenzorg ook toelaten dat de limiet voor schenkingen, naast deze aan de wettelijke *oyrs,* overschreden kon worden.

Tot slot: van Vanden Rijne zijn ons geen composities bekend, hij trad niet op als muziekscriptor, en evenmin weten wij hoe zijn werk als organist werd geapprecieerd. Op financieel vlak althans was de jaarwedde uiterst rampzalig zodat de organist werkelijk met *aerbeyt, neerstichеyt ende industrie* moest bijverdienen om fatsoenlijk zijn leven te verdienen(22).

Een fraai voorbeeld van zijn relaties met de ouders van bvb. zijn Studenten, biedt de volgende brief (in Bijlage) waarin vader van Rijckeghem uit Sluis verzoekt dat zijn zoon Bas-

(22) Ons voorbeeld van Vanden Rijne als kapelaan met gering inkomen is niet eens exhaustief. Zo bedroeg de totale som nagelaten door de eerste sufflator van Vanden Rijne, L. Paillet, die daarnaast nog signator was en *coster buuten chore* in St. Baseliskerk (hij moest blijkbaar evenveel cumuleren als Vanden Rijne doch met minder succes) - bij zijn overlijden in vl. ponden: 12 pond 16 sch. 4 den. (Test. nr 206, 14 mar. 1570). Van dit bedrag gaat 6 pond naar zijn vader Fransoys; Vander Rijne trad bij dit testament als mede-executeur op.
De Organisten, zover bekend, uit de 16e eeuw waren in Sint-Donaas: Nich. Grape, 1502-06; Laurentius (Veldam), 1507; Com. Vanden Rijne, 1540-73 +; Franc, vander Leene, 1573-74 +; Daniel Hurpianus, 1575-76; Guill. Blootackre, 1577, die als componist bekendheid verwierf; Nicol. Debbout en Oliv. Blootackere, 1578, en daarna Nicol. Elewout, 1579-1631 Het zou vrij aannemelijk zijn dat de laatste zes, inbegrepen Willem Blootackre, leerlingen zijn geweest van Vanden Rijne. A.C. De Schrevel duidt daarnaast nog de naam aan van een ander *discipel* François de Visschere *(Op. cit.,* pag. 62). Zeer waarschijnlijk is Bastiaen van Rijckeghem, die zoals uit Bijlage blijkt, naar huis ontboden wordt, een gelijkaardig voorbeeld van 'discipel'. Naast Vanden Rijne is ons te Brugge nog één voorbeeld bekend van orgel- (en clavichoorde) lesgever; de schoolrector 1551-54 daarna organist 1558-63 van de Sint-Gilleskerk Andries Boudins: *Rek Sint-Gilles,* 1544-1564, fol. 173 (R.A.B.).

tiaen moge komen deelnemen aan een bruiloft te Zuiddorpe bij Axel in ‘Utrechtsch Vlaenderen’.

A. DEWITTE

Bijlage
Brief van Jacob van Ryckeghem aan Cornelis vanden Rijne uit Sluis 20 aug. 1567 (ABB. A. 123).

Jacob vraagt de toelating zijn zoon Bastiaen, waarschijnlijk commensaal bij Vanden Rijne, een huwelijksfeest in Zuiddorpe bij Axel te laten bijwonen. De jongeman zal begeleid worden op dit feest. De vadet kan zelf het feest niet bijwonen gezien de werkzaamheden aan de oogst Daar de vader alleen parafeert, betreft het een gedicteerde brief.

[Tekst van de brief]

Anden heersamen meester cornelis vanden Rine,
wonachtich tot Brugghe.
Eersamen beminden vriendt meester Cornelis vanden Rijne. Ic ghebiede mij hertelicke tuwaerts, hopende uws ghezonde, Voort zoude ic u vrindelic willen bidden dat ghij wilt bastiaen laten weder om tot huus comen; de cauusse es dese, dat ic ter bruulof ghebeden bem, waer af dat mijn niet mueghelick en es zelve te trecken, anghemerct dat ic zeer qualic hut mach, anghaende desen hougst, up ende nu sinde, ende ic zeer veel te doene hebbe; zo est dat ic bastiaen selve metten live ter bruulof sende wile, want de feeste men houdende es te zudorpe bij acxschle, ende en sal hem alleene niet laeten ghaen maer sal ghaen met meer van mijn susters ende broeders.

Dit doende ghij zulter mijn groot vrinschap mede doen. Zonder et groot belet dat ic up dit pas vanden houst, ic souder zelve meten live trecken, want mijn een ghoeden vriend es.
Desen 20en houst 1567.
(Bijdende) aluwen vrient ende dienaer Jacob van Rijckeghem ter Sluus altijts voor u
Jc. (geparafeerd)

Eindnoten:

Drukproefnota. - Bij *voetnoot 18* toe te voegen: En bij Cl. de Carondelet (1564, 15 à 16 boeken uit zijn bibliotheek te kiezen). Boekengiften van kanunniken in de 14e- en 15e eeuw, zie: R. De Keyser, Individueel en collectief boekenbezit bij de kanunniken van het St.-Donaaskapittel te Brugge, Archief- en Biblioteekwezen dl 43, 1972, pag. 141-144. De Keyser citeert hier de gifte van muziekhs. door Joh. Coperis, en door G. Dufay, deze laatste aan Karel de Stoute 'afin qu'il ait memoire de lui' (p. 144,146).

Westvlaamse spreuken
Zanting 1969 III

1. Hij heeft een aanderik (eenderug) Vl. (= Vlamertinge).
   - Wat men ook zegt, het maakt geen indruk op hem ‘'t Is een met aandepluimen’ Loker.
2. 't Is nen angaander. Vl.
   - Gezegd van hondjes en kinderen die bij iedereen komen bedelen om een streling of een zoetje. Wordt ook gezegd van iemand die op alles en iedereen iets weet aan te merken. ‘Iemand aangaan’: iemand vewijtsels toewerpen. (De Bo).
3. 't Is nog gebouwd met gat en tap. Poperinge.
   - Voor het houtewerk van de bekapping werden geen nagels gebruikt, wel houten tappen.
4. Hij ziet overal bergen Vl.
   - Onoverkomelijke moeilijkheden
5. 't Is altijd te weinig gedaan en te vele geëten. Rumbeke.
   - Spreuk van het werkvolk over de houding van een gierige boer.
6. Hij slaat erachter lijk achter een blend ei. Rumbeke.
   - Lukraak. Vervorming van: ‘Hij slaat erachter als een blinde naar een ei’.
7. Je kunt buten eten ma' nie' buten weun. Ekelsbeke.
   - Een mens heeft een dak boven het hoofd nodig om een menswaardig leven te leiden.
8. Geen markten zonder ezels. Rumbeke.
   - Waar veel volk is zijn er mensen die zich laten foppen.
9. Ze hebben den ezel gedaan bij de muul. Ekelsbeke.
   - Soorte bij soorte en duivels bij koolbranders.
10. Wil je e dag gelukkig ziin, mak je droenke.
    - Wil je acht dagen gelukkig ziin, sla je zwiin dood
    - Wil je e maand gelukkig ziin, je moe trouwen
    - Wil je oltijd gelukkig ziin, mak je paster! Ekelsbeke.
11. Ze was altijd haantje van 't baantje. Vl.
    - Haantje vooruit in alles.
12. Ze leven bachten d'hage. Ruddervoorde.
    - Zonder gemeenschap met de buren, in een waas van geheimzinnigheid en eigenzinnigheid.
13. Hij is al half getrouwd. Vl.
    - Gezegd van iemand die een week of meer vooraf ‘voor de wet’ trouwde.
14. Ze moeten nu nog op jen hoofd schijten. Rumbeke.
    - Na zoveel geofferd te hebben voor uw kinderen, belasteren ze u nu nog en dompelen u in de miserie.
15. Die huwt met een oue taaie,
    verbeit met en joenge kraaie. Ekelsbeke.
    - ‘Een jonge beite (bette) en een oude ram, geeft alle jare een lam’ Vl., Damme, Heist. (Biekorf 1971, 300, nr. 4).
16. Ge zijt beter met het kalf of met de schone. Rumbeke.

- Je bent dom als je 't waardevolste niet kiest. - schone: nageboorte, koeke of bedde.

17. Ze verlangen maar totdat ze aan de klokken meugen trekken Rumbeke.
    - Naar zijn dood, tot ze de ‘endeklokke’ mogen luiden.
18. 't Is al naar of voor de kulten. Vl.
    Kulte: waardeloze vod, slechte kleren, vuile werkkleren (De Bo) 't Is al naar de wuppe, voor de busse. Roeselare. Alles waardeloos. Hij is voor de busse, wuppe. Roeselare. Hij gaat ten onder, zal sterven.
    't Ligt daar al kulte over konte. Pollinkhove. Alles overhoop.
19. Hoe verre en hoe kwaad
    als je't geerne doet, 't gaat. Vl.
    - 't Is goe' gaan als 't met joun gère is. Hooglede. Gère = goesting.
20. Van klare leven wordt je oud
    van klare beedlen wordt je stout. Ekelsbeke.
21. Ie zal zeker ze' nest nie' beschiitten. Ekelbeke.
    - Geen oneer of schande over zijn familie halen.
22. De soepe wordt nooit zo warme geëten of dat ze geschept is Harelbeke.
    - De straf waarmede vader dreigt wordt nooit even streng toegepast.
23. Hij was met hem stiks en g'heels. Vl.
    - Stuk en geheel zijn met iemand: pot en god.
24. De zunne heeft heur overlachen. Vl.
    - Zegt men als de morgen zonnig begint en het een uur later reeds regent.
25. 't Is ebouwd met e zwinerik. Vl. Poperinge.
    - Hofmuur waarvan bovendeel in dak of driehoeksvorm is gemetst. Zie De Bo s.v. zwijn.

M. Vermeulen

IJzeren koeien

Op de vraag in Biekorf 1972, 64

Bij de verhuring van bepaalde boerderijen gold een bijzonder gebruiksrecht dat geformuleerd werd als: ‘ijzeren koeien sterven niet’; ook: ‘ijzer-vee sterft niet’ bij De Cock, Spreekw. Oude gebruiken nr. 86.

De wijze van verhuring was dan als volgt: een boerderij werd verpacht met de koeien erop; de pachter moest, na afloop van de pacht zorgen evenveel koeien van dezelfde waarde weer op te leveren. Die koeien waren dus vast als ijzer.

Ter vergelijking haalt De Cock (nr. 451) de spreuk aan: ‘Kerkegoed heeft ijzeren tanden’: is onvervreemdbaar.

Het ijzer gold steeds, in de juridische terminologie, als het zinnebeeld van het hechte en onverbreekbare. Vgl. Harrebomée, Spreek-wdb. I 248. - In dezelfde zin ook: ‘Kindergoed is ijzergoed’ (in erfrecht).

D.V.

Een Meetkerkse liederverzameling

In de jaren vóór 1914, een tijd zonder radio, bandrecorder of T.V., was de geschreven verzameling van de liedjeszanger zoveel als de schlagerdiscotheek van de huidige (weinig actief zingende) jeugd.

Onlangs kregen we inzage van drie dergelijke liederschriften, eigenhandig door Meetkerkse zangers of verzamelaars geschreven vóór of kort na 1914. De meestal gebrekkige taal laat vermoeden dat de liederen gewoonlijk op het geheugen genoteerd werden nadat ze door gekende marktzangers verspreid waren. Hier volgt de oudste verzameling.

Het repertorium van Petrus Deloddere
Houtave 1891 - Meetkerke 1969

Deze zeer gekende en populaire volkszanger werd in 1891 te Houtave geboren in de familie van een landbouwarbeider. Reeds in zijn jeugd had hij méér dan gewone belangstelling voor het volks- en straatlied. Zijn geoefende stemorgaan maakte hem tot de onvermijdelijke genodigde op bruiloften en gemeentelijke feestgelegenheden te Meetkerke en in de omtrek. De verzameling, door Deloddere eigenhandig geschreven op een gewoon schoolschrift, telt 122 blz. handschrift en dateert grotendeels uit 1911, toen hij soldaat was. Dit blijkt duidelijk uit de tekst van de titelpagina: ‘Petrus Deloddere soldaat bij 4de Regiment de Ligne Brugge. Meetkerke 1911.’

Zijn verzameling is een vaak gebruikt repertorium gebleven bij zijn talrijke kinderen die van hun vader de liefde voor het Volkslied en de knappe stem hebben geërfd. Anno 1972 worden de hiernavermelde liederen op familiefeesten nog heel druk gezongen. De internationale Schlagers interesseren deze volkse zangers niet omdat ze meestal in een vreemde taal tot ons komen.

J. Geldhof

Overzicht van de inhoud

1. *De afslag onder de vrouwen*
   Drie achtregelige strofen (completen!) en refrein + slotrefrein
   Aanvang: Ja de vrouwen zijn nu goeden koop...
2. *Ne kus als geneesmiddel*
   Vier achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: Ach, een lief kusje dat kan ons behagen...

3. *Kluchtlied*
   Vier achtregelige strofen en drie vierregelige refreinen.
   Aanv.: Adèle de modiste...
4. *Opslag van loon*
   Drie achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: In de vroege morgen stonden...
5. *De Jupe-culotte*
   Vier achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: De mode van 't vrouwvolk die kost toch veel geld...
6. *Lied van Caroline*
   Vier elfregelige strofen en achtregelig refrein.
   Aanv.: Ik ken het schoonste meisje...
7. *De zieke jongeling*
   Twee tienregelige en twee achtregelige strofen, vier vierregelige refreinen.
   Aanv.: Zie ginsch voor dit huisje...
8. *Ware liefde, romance*
   Vier tienregelige strofen en twee tienregelige refreinen.
   Aanv.: Waar moet ik mijn nood gaan klagen...
9. *Wildstroopersdrama te Meelkerke*
   Vijf achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: Hoe droevig is soms het werkmans leven...
   Lit.: Biekorf, 1971, blz. 96-97 met tekst van het lied.
10. *Het lied van de klas*
    Vier achtregelige strofen en één vijfregelig refrein.é Aanv.: Spoed u claron en blaast de reveille...
11. *Dubbele moord te Dampremy op een priester en zijne meid*
    Vijf achtregelige strofen, een achregelig refrein en slotrefrein.
    Aanv.: Denkt toch wat wij hier beleven...
12. *Hee op la la*
    Drie twaalfregelige strofen en negenregelig refrein.
    Aanv.: Ik zag lestmaal gaan...
13. *Iedereen soldaat*
    Vijfregelige strofen, refreinen en slotrefrein.
    Aanv.: Sa Mietje 'k moe nu deure gaan...
14. *Het lied van Charelke*
    Drie achtregelige strofen en vier refreinen.
    Aanv.: Op nen zaterdag was 't kaddee
15. (zonder titel)
    Zes vierregelige strofen en refrein.
    Aanv.: Ik ben 20 jaren en ik heb een vriendinne...
16. *Victorine*
    Vijf negenregelige strofen en twee refreinen.
    Aanv.: Ik ben ook een brave jongen...
17. *Het lied van Stefanieke Van de Blierke*
    Vier achtregelige strofen en refrein.
    Aanv.: Wilt gij weten mijn planete...
18. *Een ontaarde moeder: een meisje gemarteld te Lembeek*

Vier achtregelige strofen en refrein.
Aanv.: Een kind van zes jaar oud...

19. *Vertrek naar Amerika*
Vijf negenregelige strofen, zevenregelig refrein en achtregelig slotrefrein.

Aanv.: D'uur is geslagen...

20. *Het lied van Van Hauwaert*
    Tien vijfregelige strofen en vierregelig refrein.
    Aanv.: Triom(f), Triom(f) Moorsledenaren...
21. *De lente die komt aan*
    Vier achtregelige strofen, zesregelig refrein en vierregelig slotrefrein
    Aanv.: Alom jonkheden hoort mij eens aan...
22. *Het lied van Jabbeke*
    Vijf negenregelige strofen.
    Aanv.: Sa vrienden die hier staan in 't rond...
23. *Mijn schoon Charlotje*
    Vier negenregelige strofen en achtregelig refrein.
    Aanv.: Vrienden ik heb het u ook niet gezegd...
24. *Het lied van de Pensjager*
    Tien achtregelige strofen.
    Aanv.: 't Was op een zondag avond...
25. *Een vreeselijke kindermoord*
    Vijf achtregelige strofen en refrein.
    Aanv.: Hoe wreed klinkt hier wederom in 't hoord...
26. *De zeeramp*
    Twee veertientegelige en één negenregelige stroof, vierregelig refrein.
    Aanv.: Daar op het water lag een bootje te glijden voor eene poos
27. *Liefde en tranen, romance*
    Twee achtregelige strofen en refrein.
    Aanv..: De liefde teer...
28. *De Modepoppen*
    Drie negenregelige strofen en drie achtregelige refreinen.
    Aanv.: Als men in den dag langs de Meir eens passeert...
29. *De Modepoppen*
    Vier tienregelige strofen en vierregelig refrein.
    Aanv.: Sa jongens gij moet kijken...
30. *Zijne Ouders*
    Vier achtregelige strofen en refrein.
    Aanv.: Daar was eens een weeskind...
31. *Naar den troep*
    Vier achtregelige strofen en refrein.
    Aanv.: Liefste Hilda, het is morgen te negen...
32. *Ik ben te verlegen*
    Vier achtregelige strofen en drie vijfregelige refreinen.
    Aanv.: Ziet het is aardig dat ik moet vertellen...
33. *Werpt niet den steen naar mij*
    Vier twaalfregelige strofen.
    Aanv.: Ach brave lieden hoort mij aan...
34. *Tour de Belgique*
    Vier achtregelige strofen, één achtregelig refrein.
    Aanv.: Toen wij onlangs te samen...
35. *Lentebloemen*

Drie achtregelige strofen en refrein.
Aanv.: Iedereen heeft zijn vermaak op aarde...

36. *De bloemverkoopster*
Acht achtregelige strofen in dialoogvorm.
Aanv.: (Zij) Koopt mijn bloemen brave lieden...

37. *De vijf soorten van mans*
    Vijf achttienregelige strofen.
    Aanv.: Ik zal U een liedje zingen...
38. *Soldatenlied*
    Drie twaalfregelige en één vierregelige stroof.
    Aanv.: Ik ben bij de piotten...
39. *Het vliegmachien*
    Vier tienregelige strofen en vierregelig refrein.
    Aanv.: Aan de kursaal in Oostende op 't strand...
40. *Dat is voor hun*
    Vier achtregelige strofen en vier negenregelige refreinen.
    Aanv.: Men vindt de wereld zoo raar geschapen...
41. *De soldaat en de keukenmeid*
    Vier tienregelige strofen en achtregelig refrein.
    Aanv.: Ik was eenen dwazen boerenknul...
42. *'k Ben wat verlegen*
    Vier zevenregelige strofen en refrein.
    Aanv.: Ziehier, 'k wil het u eens zeggen...
43. *'t Was maar een droom*
    Drie zesregelige strofen en achtregelig refrein.
    Aanv.: 'k Minde haar zeer met liefde teer...
44. *De Barja, Chineesch lied*
    Vier achregelige strofen, twaalfregelig refrein en slotrefrein.
    Aanv.: 'k Minde haar zeer met liefde teer...
45. *Tu ne seras jamais*
    Twee achtregelige strofen en refrein (onvolledig) Frans.
    Aanv.: Je fais autre fois...
46. *Het vrije jongmans leven*
    Twee achtregelige strofen en refrein.
    Aanv.: Ziet mijn beste vrienden en gezellen...

Vrouwelijke beroepsnamen

Vrouwelijke *nomina agentis* op -ege, -igghe, komen in de oude bronnen talrijk voor. Sommige igghe-namen zeggen echter het beroep van de man en wijzen soms op het weduwschap van de persoon (die als weduwe de vrijheid van het ambacht of het officie van haar man behield). Enkele voorbeelden ter inleiding:

de hersaterigghe (1342): vrouw van hersatere (geneesheer);
de canseliereghe (1473): weduwe van kanselier;
Katerina Ridderigghe (1310): vr. van ridder;
Marota Blotlatighe (1268), Lise de bloetlaticghe (1312): vrouw van chirurgijn-barbier;
Cristine cordewanirighe (1268): vr. van corduanier (schoenmaker);
de officereghe (1405): weduwe van officier;
Marie de Zoutigghe (1326): vr. van zoutere (zouthandelaar).

Vrouwelijke vormen van familienamen zijn dan o.m. de Biserigghe (1387): vr. van N. de Bisere; Beatris de Grutigghe (1316): vr. van Nicolas de Grutre.

A.V

Van Machochel tot Braderie en de Batjes

Gezelle tekende in Loquela van Lentemaand 1894 het w. machochelen aan als gehoord te Brugge met de betekenis: geweldig kleren aandoen, overkleden. ‘Kijk hoe hij weer gemachocheld is’. En hij verzendt naar De Bo (1870), die zonder plaatsbepaling *machoche, machochel* kent met bet. plomp, dom, slordig vrouwmens. In de huidige Zeeuwse dialekten blijkt *mechochel* (ook mesjochel) vrij algemeen bekend voor ‘een dikke schommel van een vrouw’. (Wdb. ed. Ghijsen 574).

Gezelle heeft ook de Mengelmare gekend (zo hij er zelf de auteur niet van is) die in Biekorf VII, 1896, blz. 128 het *machachelen* beschrijft als volksgebruik te Zwevegem en te Outrijve. Die beschrijving luidt als volgt:

‘Tot Autrijve, op den woensdag of den donderdag van de kermesse, als de jonkheden geen drinkgeld meer en hebben, zoo komen ze bijeen, miskleeden hen en steken een van de bende, gelijk eenen ouden man getoorteld, op een karre, of op eenen kordewagen. Die oudeman dat is *Machachel.* De andere voeren *Machachel* en gaan om geld. Dat is *machachelen.*

Te Swevegem doen ze dat ook, maar ze heeten 't *machochelen*’.

De verklede bedeltocht op kermismaandag (of een volgende weekdag), hier en daar nog gebruikelijk in de vorige eeuw, heeft tot in onze tijd enigszins stand gehouden in de laatstgenoemde gemeente Zwevegem, niet in het centrum, doch in de periferische wijk Knokke (naar Moen toe). De viering van de *Mechagel* - zo heet het in de volksmond - werd van de maandag naar de zondag verschoven. De verklede bedeltocht - nu ingericht door een lokale Mechagelvereniging - wordt wel publicitair een stoet genoemd, de *Mechagelstoet,* maar het blijft een optocht om geld en provisie op te halen ten voordele van de feestvierenden.

Het geld wordt onder hen verdeeld, de opbrengst in natura eveneens (geen venditie!). De *Mechagel* wordt niet meer jaarlijks (zoals vroeger) gevierd, doch alleen nog - vanaf 1952 - om de zeven jaar. Aan de beurt kwamen 1959 en 1966 onder de leiding van de Mechagelsociëteit. (E.I. Strubbe in 't Beertje, Volkskundige Almanak 1962, blz 6-16).

De Mechagel van Zwevegem is nog een (moeizaam in leven gehouden) overblijvertje van de vroeger algemeen gebruikelijke bedeltocht door mensen ‘van kleine conditie’ gehouden op de *vergaderdagen,* d.i. dagen van inzameling (voor drinkgeld) na de kermiszondag. Het opgehaalde goed - oude kleren, vodden, oud ijzer geblutste potten en pannen - werd dan in een kluchtige venditie verkocht en de opbrengst ervan verdronken gedurende de laatste avond van de kermis.

In de stad Kortrijk heeft die venditie van de vergaderdagen onder de naam *Pirootjes venditie* (d.i. zotte venditie) standgehouden tot ca. 1850. Zie De Bo s.v. Pirootjesvenditie. Die venditie werd gehouden bij de Sint-Janspoort, naar de Zwevegemstraat toe. De romantiek van de vorige eeuw (Conscience e.a.) heeft die Kortrijkse vergaderdagen met venditie zelfs in verband gebracht met de Sporenslag. Buiten de vergelijkende Volkskunde om! Het gebruik is immers, onder de naam

foire aux loques, in verscheidene Waalse gemeenten gebruikelijk geweest tot in onze tijd, o.m. in Villers-la-Ville (nog in 1949 en later) met venditie door een volkse 'frère-notaire'.

Ook de stad Rijsel-in-Vlaanderen kende oudtijds de kermismaandag met venditie van oude spullen. Die feestelijke verkoopdag, *braderie* genoemd, was als kermiseinde, begin september, nog in voege in de volle 19e eeuw. Terwijl Pirootjes venditie te Kortrijk uitstierf werd het kwijnend volksgebruik in Rijsel aangepast aan de nieuwe ekonomie en omgezet in feestelijke verkoopdagen van overgeschoten waar, van restanten, winkeldochters (rossignols, rebut) en okkasies Vanuit Rijsel is de term *braderie* (en ook het ww. *braderen:* tegen spotprijzen verkopen) in de jaren 1920 in West-Vlaanderen doorgebroken. Het sukses van *braderie* - woord en zaak - werd een echte verovering die in 1927 Lyon en Grenoble had bereikt, en ook de randsteden van Parijs binnendrong. Een Vlaamse verovering, daar *braderie* van middelned. afkomst is. (Valkhoff, Mots français 73; vgl. Biekorf 1968, 202-203). De vernielingen van Wereldoorlog I verklaren het feit dat Roeselare eerst in 1932 - later dan Brugge en Kortrijk - met een driedaagse braderie is gestart, maar dan met een eigen naam: de *Batjesdagen,* die nu als *De Batjes* (de 31e Batjes in 1972) een begrip geworden zijn, met Batjeskoning en Batjeskoningin een 'kommerce-kermis' die aan de spits staat van de handelshoogdagen in West-Vlaanderen en mogelijk eens de omvang van de Rijselse braderie zal benaderen.

De *vergaderdagen* vielen in het einde van de kermis maar waren er niet de 'begraving' van. Bij de bekende begraving van het hespebeen *(Schamelen Djoos)* te Lo - een symbolische en kluchtige uitvaart van de kermis - werd niet gebedeld; een bedeltocht is die viering, voor zover we weten, nooit geweest. (Zie Biekorf 1933, 311-315; 1956, 255; en vgl. 1951, 86-89 voor Hollebeke). Ook te Luik was de begraving van het hespebeen (*ètèrer l'ohê:* fr. enterrer l'os) op de kermisdonderdag geen bedeltocht: men begraaft erplechtig gedragen op een berrie, het hespebeen samen met de taartkorsten ('os du jambon et croûtes de tarte'). Dit gebruik was oudtijds in voege als begraving van het Karnaval op aswoensdag, de eerste dag van de veertig 'magere' vastendagen. (J. Haust, DiCt Liégeois 438; Luik 1933; met afbeelding). Het nadoen van een karnavalgebruik op de kermis is niet alleenstaande.

Te Zwevegem is de Mechageltocht op de kermisdag reeds in 1959 wat tegengevallen omdat alles er draaide rond 'geld vergaren om kermis te vieren': de vierders gingen er in hun plunje bedelen vóór de kerk na de hoogmis, en daarna ook nog op het voetbalplein. Een overdrijving die ongunstig werd onthaald. Vooral dan nog omdat de geldomhalers duchtig 'zwartmaakten': wie niks gaf kreeg een lek roet in 't aangezicht, en ook gevers kregen hun deel in de verf. De Mechagelvereniging heeft dan moeten ingrijpen om de bedeltocht van zijn grove manieren te ontdoen en het geld-vergaren in te kleden in een nieuwe stijl die voor de welvarende kinderen van deze tijd aanvaardbaar is.

A.V

En de wagen die reed voort
Poperinge-Ommegang

Zondag 9 juli 1972 - een troosteloze hemel vol regen en watergieten, en wij er door maar... van Brugge tot in 't hart van 't Hoppeland, vol twijfel en toch benieuwd na onze uitdrukkelijke vraag van daags voordien: ‘Wat als het regent?’ en het ‘Kom maar af! - gelijk hoe, onze processie gaat uit!’ - ‘We verwachten je in het tabakswinkeltje, Ieperstraat nummer 52’.

De regen bleef maar ongenadig doorkletsen toen we al Poperinge's vertaten straten binnenreden, onder doordronken vaandels en druipnatte vlaggen, langs een afgespoelde kermis zonder volk, zonder vrijers of kinders en processiegangers in zondagskleren. De verwonderde blik (omdat wij er waren?) van een vluchtende engel in satijn, zijn vleugels onder de arm, zijn gouden kroontje in de hand.

Zonder enige tegenstand alsof 't een doodgewone weekdag was geraakten we gemakkelijk ter plaatse. Achteraan de tabakswinkel vonden we de inrichters-komitéleden bijeen, wachtend op een mirakel?.. Ukkel antwoordde niet, en volgens plaatselijke weermannen scheen al dat water van Duinkerke te komen en ook boven Saint-Omer zat de lucht grauw en zwaar gevuld.

Wat bedrukt en in gelaten spanning liep d'één na d'ander eens tot aan de open voordeur - hoofdschuddend de mistroostige lucht inkijkend...: 't was al een half uur na uitgangstijd.

Er moest nu iets gebeuren! En 't viel de hoofdman, spil en ziel van Poperinge's ommegang, allemaal zienderoge zwaar. Slechts éénmaal, in '35, en elkeen op zijn maner en in zijn pittig taaltje had het ons al verteld: ‘slechts één keer was de al te felle regen spelbreker geweest! - in '35 was dat geweest, en van al dat ik in Poperinge leef heb ik ze anders altijd weten uitgaan!’ gromde de hoofdman.

En de telefoon rinkelde en de hoofdman belde op naar alle scholen en verzamelplaatsen: ‘De processie is afgelast! Dat is geen weer! en bedankt allemaal voor d'opkomst en de moeite’. Zo ging het tot drie-viermaal toe, en de stilte daarrond drukte nog zwaarder op ieders teleurstelling waar middenin de hoofdman stond.

De anders zo één-en-al geestdriftige poperingenaar, die nu als baas die beslissing had moeten nemen, hem ging het niet naar de zin: dat wel bepaald *hij* de stoet nu had moeten afgelasten, was hem te veel geweest. Zonder een woord, duwde hij zijn hoed wat vaster op zijn kop en stapte de deur uit.

Opgelucht omdat elkeen nu wist waaraan zich te houden kwam er weer beweging, een vrouw, ze sprak geen zielig woord, kwam van uit de achterkeuken op ons toe en schonk voor elk een druppel in Enkele processiecommissarissen, doornat en ontgoocheld vielen binnen en 't had er een ogenblik de schijn van dat ze van een begraving kwamen. Maar nog voor we uit die onbepaalde stemming loskwamen vloog de deur open en hoofdman De Gersem stormde binnen.

Iedereen zweeg als verstomd, en 't duurde wat vooraleer De Gersem sprak. Zwaar en bonkig stond hij daar en als verbolgen, een wanhopige innerlijke tweestrijd stond op zijn gelaat te lezen en 't kwam

er schonend uit: ‘Wat ik gepeinsd had en wat ik gevreesd had is gebeurd...’ 't Leek mij dat hij ging vloeken of wenen, en een magere man van te lande, die in de hoek zat, en nog zijn mond niet had opengedaan viel in de rede: ‘*De Wagen?...*’. ‘Ja verdomme, verdomme *de wagen* is op weg, de processie gaat uit, alleen en zonder ons!... verdomme en da'k ik z'èn willen tegenhouden, da'k ik de processie èn moeten afgelasten. Ik èn èmist... verdomme! ik had het moeten weten dat ze niet tegen t' houden gingen zijn: Mannen lijk Beddeleem en die andere boeren luisteren niet naar mij en naar niemand en z'èn gelijk ook, verdomme toch, en ik gaan mee ook, 'k moeten d'er bij zijn, Onze Vrouwe gaat door Poperinge - doe gijder wat je wilt! - ik gaan mee, dat 't regent, ik en èmist, ik had het nooit mogen verbieden, en da'k ik dat moeste doen!!’.

Onhoudbaar en als bezeten holde hij de winkel uit: De Gersem! een wroede nazaat uit 't Gistelse Moerenland, zijn geboortegrond maar sinds vele jaren door en door Poperingenaar geworden, zagen we Poperinge's straten oplopen, zoekend waar de wagen van Onze Vrouwe nu al wel zou zijn.

Als bij donderslag was iedereen opgesprongen en in een ommezien waren de auto's gevuld, elk een kant op - de Wagen tegemoet.

We reden in averechtse richting, de ommegang-weg op, door de plassende regen, tot we plots door andere wagens en nieuwsgierigen langs de kant gedrumd werden...

Daar was hij, getrokken door witte schimmels met lange manen, de hallucinante witte mirakelwagen, als in een visioen, het schitterend gouden Mariabeeld tussen een berg van bloemen en witte linten, alles nog onwezenlijker, nog transcendenter, nog magischer, nu de hele verschijning op je af kwam als een op drift geslegen gevaarte, hoog en hel wit tegen het natte grauw van gevels en regenlucht, geleid door enkele stoere keikoppen, gevolgd slechts door de hoofdman en een troep biddende mensen... Het kwam je te gemoet als uit een verre droom van grootmoederstijd, die je toen je nog heel klein waart wees op Elias of Elizeüs' brandende wagen achter vurige paarden in 't spel van drijvende wolkenmassa's tegen een klare lucht. Een beeld van Vittorio De Sica, waar droom en werkelijkheid door elkaar vloeien. Maar voor de Poperingse Westhoek ‘*hun*’ Lieve Vrouwe-van Sint-Jan, alom door goede en kwade tijden, weer in de nauwe straten van hun stad.

En in de enge deuren en vensters van de kleine huisjes verschenen al maar meer de verwonderde mensen; hele families en trossen frisse kinders op hun piekbest, weggelopen van taart en tafel. Gelukkig en verstomd, hun ogen niet gelovend stonden ze te kijken, en zeggenhoorden van mond tot mond: ‘*Onze Vrouwe trekt alleen op!*’. Er ja, triomfantelijk hun hoge koppen hoofs knikkend trokken paarden en wagen de lange omgansweg op, spijts regen en verbod.

En de verhalen braken los... van 't jaar 1788 toen in weerwil van Jozef II, de vier zusters Aernout, omringd door getrouwen het Mirakelbeeld op hun schouders namen om, onverstoord en gewillig als steeds, Poperinge rond te gaan. Sinds meer dan 450 jaar is het zo gegaan, zo zal het blijven, geen man noch macht zal de Poperingenaren tegenhouden.

Arno Brys

Westvlaamse zantingen
Vervolg van blz. 113

N

NAAIEN. Iets naaien met een ik en een gij. Geh. in de Westhoek (o.m. Alveringem, Ramskapelle, Westouter): in de vlugte, voorlopig; eigenlijk: met de naald beurtelings naar mij en gij wijzend.

- Niet bij De Bo.

NAT. 1. ‘Ze zijn langs alle kanten nat (al. van alle kanten)’: zitten tot over de oren in de schulden. Ramskapelle. 2. ‘'k Stond daar te kijken lijk een natte zak’: beteuterd, als aan de grond gestagen. De Panne 1940.

- Niet bij de Bo.

NEUS. 1.‘'t Loopt uit mijn neuze’: begint tegen te steken. 'k Moet daar niets anders dan suikerbonen eten, 't loopt uit mijn neuze’. Adinkerke 1970. - 2. ‘Hij zegt goên dag, maar 't gaat over zijn neuze niet’: is niet gemeend. Ramskapelle 1964.

- Niet bij De Bo.

NIEMAND. ‘Daar woont (noch) God noch goe ziele’. Alveringem. - In Poperinge: ‘... noch God noch goe mens’.

O

OEVER. ‘Van den oever in den dijk geraken’: van de gracht in de sloot, van slecht tot erger. Ramskapelle 1972 en elders.

- Niet bij De Bo.

OOG. 1. ‘'k Hên (heb) daar een z'n oge uitgestampt’: gezegd als men bij malheur zijn voet in een ‘blindganger’ (zie Biekorf 1971, III) gezet heeft. Ramskapelle 1970. - 2. ‘Kroten aan zijn ogen hebben’: ook schimpend gezegd tot iemand die iets wat klaarblijkelijk is niet ziet: ‘Hè-je misschien kroten in jen ogen?’. Poperinge 1950. Vgl. krot-oge bij De Bo. - 3. ‘Ons Heer in zijn ogen steken’: ondankbaar zijn. ‘'k Mag niet zeggen dat ik iets te kort hebbe, 'k zou Ons Here in zijn ogen steken’. Merkem 1971. Niet bij De Bo.

ONDERDUIMER. Iemand met een gesloten karakter of die iets in 't geniep doet. ‘Onze jongen is geen onderduimer, 't rolt er al uit lijk dat hij 't peist’. De Panne 1971.

- Dit woord is natuurlijk afgeleid van *onderduims* dat volgens Wdb. Ned. Taal ‘alleen in gewestelijke spraak, vooral in Gelderland en in Vlaams-België gebruikelijk is’. In de Westhoek kent men beter *onderkotig.* In Zuidoostvl. ook *achterduims.* Zeeuws-Vlaanderen en Zeeland kennen *onderduums,* gewoner is echter *onderhands,* naast in sommige plaatsen *bestoliengs* (bestolens).

ONDERTUSSEN. Af en toe, nu en dan eens. ‘'k Hên hem ondertussen èsien’. Westland passim. Niet bij De Bo.

ONGEKAMD. 't Is een ongekamde, ongerakelde’: een brutale, onopgevoede kerel. Poperinge 1950.

ONGEPEINSD. Onverwacht. ‘Dat is nu 'n keer ongepeinsd bezoek!’ Ramskapelle 1971.

- Niet bij De Bo.

ONGEZIEN ONGETAST. - Over koopwaar die ge niet met uw eigen ogen gezien hebt kan men niet oordelen: ‘ongezien ongetast’. Poperinge 1950.

- Niet bij De Bo.

ONNUTTIG. Een ‘onnuttig vrouwmens’, d.i. niet verzorgd gekleed, maar daarom nog niet vuil.

- De Bo geeft ‘onnuttig’ met bet. vuil, smerig, morsig. De betekenis is in Veurne-Ambacht niet zo pejoratief.

ONTGEVEN. Zich iets ontgeven: er niet aan denken, het vergeten. ‘'k Ontgaf het mij’, d.i. ik dacht er juist niet aan, ik was het vergeten. Roeselare 1930. Poperinge 1965.

- De Bo kent ‘zich iets ontgeven’ in de zin van: uit het gedacht steken, er niet aan denken. ‘Je moet trachten u dat te ontge-ven’.

ONTTROUWEN. Een aangegaan huwelijk ongedaan maken. Ramskapelle 1972.

Pastoor Muylle uit Ramskapelle kwam Ko Landuyt tegen.

- Ko, zei pastoor Muylle, ge zijt nu al zo lange getrouwd en ge zijt mij nog altijd vijf frank schuldig voor uw trouw,

- Als het kwestie ware, menere de paster, zei Ko, van mij te onttrouwen, 'k wil ze u rechtegens geven. Maar op mijn trouwgeld ga' je nog lange moeten wachten.

ONVRIENDEN. ‘Onvrienden worden’: in onvriendschap, onmin kennen. ‘Ik zou niet geren met u in onvrienden worden’.

- Onvriend is alg. ndl. maar ik hoorde het w. praktisch altijd in het meervoud gebruiken, ook al wordt het tot één enkele persoon gericht.

ONWIJS. ‘Dat is onwijs beraân - Ge zij zijt gijder onwijs beraân’: onverstandig, er is geen klappen aan. Ramskapelle 1964.

- Niet bij De Bo.

OOR. Achter zijn oren kijken: bedrogen uitkomen. ‘Als 't weer zo flauw blijft, dan zullen veel neringdoeners mogen achter hun oren kijken’. Ramskapelle 1971. - Ook ‘langs zijn oren kijken’: vreemd opkijken. Bv. over iemand die in 't begin gewoon was voor alle lopend werk op een meid te mogen rekenen en die kwijtspeelde: ‘Ze gaat ook dikkers 'n keer langs huer oren kijken’.

- Vgl. ndl. zich achter de oren krabben, alsook wvl. achter zijn oren scharten.

OPFLIKKEREN. Opkikkeren, er weer door komen. ‘'k Hên van 't plaagsje èweten, mao 'k zijn weer upèflikkerd’. De Panne 1971.

- Niet bij De Bo.

OPGEHEFT. ‘Was ze kwaad? - Kwaad?... Upheft!’ Opgeheft, d.i. buiten zichzelf van woede. Ramskapelle.

- Niet bij De Bo.

OPGETROETELD. Aangekleed. ‘Hij is altijd aardig opgetroeteld’. Het woord heeft een duidelijk pejoratieve betekenis, waarin tot uitdrukking komt: slordigheid, wanorde, gebrek aan goede smaak. Ramskapelle 1971

- Niet bij De Bo.

OPKORTEN. Uitspr. upkorten. ‘Wanneer de schilders aan 't werk gaan in de kerk, worden de stoelen opgekort’: de ene op de andere geplaatst om vrije ruimte te krijgen. Ramskapelle.

OPNEEMSTE. Hetgeen men opneemt. Wordt vooral pejoratief gebezigd om een lelijke gewoonte of *tic* aan te duiden die men - veelal onbe-

wust - aangenomen heeft. Wanneer men bv. een bekend personage op TV met zijn tong ziet kwispelstaarten, dan hoort men: ‘dat is toch een lelijke opneemste’. Of ook: ‘dat is een opneemste’: iets dat men onbewust als een gewoonte is beginnen te doen, maar dat men weer gemakkelijk kan afleggen, mits er zijn aandacht aan te schenken. Poperinge 1950.

- De Bo kent *opneemsel,* niet opneemste.

OPSCHIETEN. Iemand opschieten. ‘Ze schoten mij op’: gingen tegen mij te keer. De Panne 1972.

- De Bo kent *zich* opschieten: opstuiven, driftig opvliegen.

OPSTAAN. ‘Henne voor hane opstaan’: zeer vroeg. Ramskapelle 1971. - Vgl. opstaan voor hinne en hane (De Bo).

OPSULFEREN. Wijsmaken. Iemand iets opsulferen: hem iets wijsmaken, ook: een onaangename karwei op de rug leggen, aansmeren. Poperinge 1960.

- Niet bij De Bo. Ook bekend in Zeeuws-Vlaanderen: omdat die of die er geen zin in heeft daarom hoef je 't niet aan mij ‘op te sulferen’. (Wdb. Zeeuwse Dial. 671) Vgl. ook Vandale.

OUD. Zo oud als de Rokerstrate. Heule 1964. - De Rokerstraat, thans de Izegemstraat, zo genoemd naar de herberg de Roker.

OUDE. ‘Ze zijn van een oude’: van eenzelfde oude, ouderdom. Het eigenaardige in deze uitdrukking is dat (in de Westhoek - en elders?) *één* dof uitgesproken wordt, daar waar een sterke beklemtoning zou mogen verwacht worden.

L. DEVLOO

In een ‘camere’ te Brugge anno 1473

De ‘catteylike goedinghen wezende up eene camere’ bewoond door Kateline, weduwe Jan Sintyns, in het zuidproossche, worden in de inventaris van 11 okt. 1473 beschreven als volgt:

‘Eerst 1 nieuwe wenthelcoetse metten voetbancke, saerge, lijnlakenen, bedde, oorpuelewen, blaeuwe gordynen, rabat ende een beschreven cleet daertoe.

Item een nieu dridsoor, een rondeel, een upslaende zethele, noch eene gedrayde zethele, een oude banc, 2 stoelen, 1 lade, 1 leederkin, 1 spyckelboore, 1 mande.

Noch een cleedermande, een spinrocken metten standaerde metten spillen, een ghedeelkin gaerne ende vlas.

Een blaesbalch, 6 houtin platheelen, 1 houtin mortier, 1 staelyser, 1 roostere, 1 tanghe, 1 cleen branderkin, 1 spit, 2 messen, 1 thenin pispot, 2 kethelen, 2 zoutvaten, 1 lancterneken, 1 kandelaere.

Een vrauwen zwarte clocke ende capproen, 1 graeu cuers, 1 rood zittecussen, 2 zwarte thoolne scroon, 1 steenen cruke, 2 saussieren, 1 zac ende andre oude plusinghen’.

- RAB. Proosdij nr 1293, f. 32^{v}.

A.V.

Mengelmaren

De Potter - De Ter-Pot
Rumbeke 1787, 1803

In *Biekorf* 1951 verscheen een reeks bijdragen over Karel de Potter, door K.B. (p. 166-167), J. Delbaere (p. 203-206), L. van Acker (p. 230-231) en A. de S. de L. (p. 237). Het ging telkens om Karel Eugeen de Potter (Ardooie 1757 - Rumbeke 1834), vanaf 1782 koster te Rumbeke, later o.m. wolverver (1799-1802), bijgevoegd onderwijzer (24 pluv. XI, d.i. 13 febr. 1803), gemeenteonderwijzer (1816-1817) en prijswinnaar van de Gentse Maatschappij voor Hofbouw en Tuinkunde (1819).

Zijn zoon Lodewijk (Rumbeke 1792 - Gent 1869) zou enige faam verwerven als dichter. Dit detail is misschien niet zonder belang i.v.m. de vermoedelijke rederijkersaktiviteiten van Karel Eugeen zelf als lid van de Rumbeekse maatschappij '(Konst) mannende Rooze'.

In 1787, bij de installatie van Bernard Jozef Moens als pastoor te Rumbeke, publiceerde dit literair genootschap een artistiek-zwak 'Eerbewys Apollo afgesmeekt...', ondertekend met 'De ter-pot vuyl maer nut'. Hierover werd door J. Delbaere opgemerkt: een kenspreuk 'waarin de dichter, gelukkig, niet te verkennen is. Op die manier is het nageslacht de moeite bespaard hem een standbeeld op te richten.' (J. Delbaere, De Vereenigde Vrienden, Letter- en Tooneelgilde, Rumbeke 1853-1953, p. 15).

Ook op 9 augustus 1803 (21 thermidor XI) duikt die schuilnaam op (De-Ter-Pot: / Vuil; maer: nutt'.), en wel als signatuur onder de berijmde inleiding van de bundel bekroonde inzendingen op de wedstrijd der 'Minnende Rooze', o.m. op het thema 'Lof van Bonaparte' (J. Delbaere, o.c., p. 16).

Kan men voor die tijd reeds een verklaring zoeken in de volkse benaming 'terpot' (terrepotje) voor het soort zwarte bolhoed waarmee kosters zich vroeger plachten te tooien? Zonder daarom direkt aan een standbeeld te denken, menen we inderdaad in 'De Ter-Pot' Karel Eugeen de Potter te herkennen. Niet alleen de klaarblijkelijke inversie pleit in die zin, maar ook de in 1803 pas-ingezette 'Napoleontische' loopbaan van de man die, sinds februari 1803 hulponderwijzer, in augustus van dat jaar Bonapartes 'lof' wel gretig zal gestimuleerd hebben. Een andere Rumbekenaar die toen redenen had om zijn huik naar de Franse wind te hangen, was Ange Angillis (Menen 1776 - Brussel 1844), sinds 1799 gemeentesekretaris en vanaf 1806 notaris te Rumbeke (J. Delbaere, o.c., p. 35). Deze man ondertekende met zijn naam de onhandige verzen van de 'Sluyt Reden' uit de boven genoemde Rumbeekse rederijkersbundel van 1803 (p. 56).

Tussen het tijdvak onmiddellijk na het konkordaat met Pius VII en de laatste jaren van Napoleons bewind was er natuurlijk een enorm onderscheid, en niet in het minst voor wat Napoleons 'image' op het breed publiek betreft. Toch moet misschien de genoemde politieke gezindheid van Karel E. de Potter hebben doorgewerkt bij zijn

zoon Lodewijk, toen die in 1813, in zaak der Gentse Seminaristen tegen de Napoleontische bisschop M. de la Brue, als énige der gedaagde Seminaristen bezweek voor het verzoek, de prelaat te erkennen. De meeste weigeraars werden toen naar Wezel verbannen (zie F. Claeys Bouuaert, Le diocèse et le Séminaire de Gand pendant les dernières années de la domination française (1811-1814), Gent, 1913. p. 159).

J.H

Een uil op de kave

Zegswijzen in gebruik te Oedelem:

- 't Zit nen uil op zijn kave, d.i. de boel is nog niet betaald (gebouwd met geleend geld).
- Den uil vliegt daar van d'een kave naar d'andere: 't zijn al krotisten die daar wonen in dat kwartier. (Kave: schouw, schoorsteen).

W.D. Oedelem

Met dezelfde betekenis, sprekend van boeren die met een hypotheek bezwaard zijn, zegt Streuvels: ‘Er zit een zwarte man op het dak’. (Minnehandel 1904).

‘Er zit een mannetje op het dak’: waar gelezen of gehoord? Bij De Bo niet te vinden.

Vercoullie kent met dezelfde betekenis: ‘Er zitten duiven op dat dak’. Syn. van: een gouden (zilveren, papieren) dak op zijn huis hebben.

De klassieke vogel van Minerva staat in de volkstaal niet hoog aangeschreven. Een uil vangen, een uil schieten, de uil van 't spel zijn...

Ze zitten in den uil: de hoogste en goedkoopste plaats in de schouwburg (engelenbak).

Hij heeft den uil getrokken: laagste nummer in loting of loterij.

Hij is niet van 'n uil uitgebroed: allesbehalve dom.

De *domme* uil zit ook in de spreuken ‘te kijken lijk 'n uil in een ankergat, lijk 'n uil op 'n kluite’ (verbouwereerd).

De uil is niet wijs genoeg om 'n hond zijn biecht te horen.

Waar heeft die schone vogel zo'n reputatie verdiend?

C.B

Wervik 1890-1940 in oude prentkaarten

Ook Wervik, de stad die in 1968 haar tweeduizend jaar memoreerde is aan de beurt gekomen met een album, een verzameling oude prentkaarten. Het gaat om stadsgezichten gekozen uit de periode 1890-1940 t.t.z. het oude Wervik van vóór 1914 en van tussen de twee oorlogen.

Wervik, eerst Gallo-romeinse nederzetting van enig belang, had zich in de middeleeuwen ontwikkeld tot een dorp, waarschijnlijk dan nog wel tot een klein dorp. De plaats groeide en werd belangrijk, reeds in de veertiende eeuw, door de ontwikkeling en de uitbreiding van de lakennijverheid, om 'n hoogtepunt te bereiken

in de 16e eeuw. In 1578 werd de stad geheel verwoest tijdens de godsdienstberoerten en werd de bevolking uiteengedreven. Langzamerhand is de stad uit haar

puin herrezen, zonder echter ooit de vroegere welstand te benaderen. Van dit alles is natuurlijk in een album met de reproduktie van oude prentkaarten niets weer te geven. Ten hoogste had men 'n paar oudere stadsplans kunnen reproduceren die de gevolgen van 1578 aanschouwelijk maken.

Door middel van ‘oude prentkaarten’ heeft de samensteller de nadruk moeten leggen op het moderne Wervik, stad aan de Leie met de oude grensbrug. In de aanschouwelijk gemaakte periode, en reeds enige tijd voordien, heeft de plaats zich ontwikkeld van slapend stadje tot nijverige en voorspoedige plaats aan de Leie, ontwikkeling geboren uit de bevolkingsaanwas veroorzaakt door immigratie van grensarbeiders die, hoofdzakelijk, naar Wervik-Frankrijk gingen werken om hogere lonen, maar in Wervik-België bleven wonen omdat het leven er beterkoop was en er de nodige infrastruktuur aanwezig was om de bevolkingsgroei te kunnen verwerken.

Vooreerst is er dan die brug, die telkens bij hoge vloed riskeerde weggedrukt te worden, beladen werd met zware boerenwagens om haar weerstand te verhogen, over dewelke dagelijks duizenden heen en weer gingen van en naar het werk, de meesten viermaal daags. Dan zien we de Leieboorden met zijn vlaskapelletjes in de weiden en ‘ballokken’ (beluiken) en de in het Leiewater rustende ‘ballons’ (vlasbakken voor het roten). We zien de grote en indrukwekkende brabants-gotische St.-Medarduskerk, met zijn prachtige hoge westtoren maar ook met zijn lelijke donkere moderne oktogoon en spits, de Vrijdagmarkt met zijn gewoel, het ‘Kerkhof’ (St. Maartensplaats alwaar de eerste Wervikse kerk gestaan heeft) met de eenvoudige maar fraaie gevels van stadhuis en gerechtshof, en de gevel van een oude afspanning. Verder de enkele schone gebouwen in de stad: het Kapittel, het St. Jansgasthuis, het Zusterhuis van de Grauwzusters en het ‘Kloostertje’ van de Zusters van Liefde in de Koestraat. Op de hoek van dezetfde straat de prachtige gevel van het Oudemannenhuis - de éne evenwichtige in de ganse stad - die men onlangs wegens bouwvalligheid heeft afgebroken, het kasteel Paul Ferrant in de huidige Kasteelstraat (de vroegere Leuremanstraat), gebouwd in 1908, in 1914-18 verwoest en niet heropgebouwd. Dan zijn er de prachtige Komenstraat, feitelijk een brede kastanjelaarsdreef, en de prent van een schone oude hoeve, deze van t' Ongereets, een oud leen goed, en de talrijke oude vernukkelde straatjes, ook de oude stenen ‘Briekemolen’ in de Koestraat, thans omgevormd tot restaurant-amusementsplaats.

De plaatselijke handel en nijverheid - of wat er dan van mag hebben bestaan - zijn vertegenwoordigd door een wagenmakerij die reeds aan het omvormen was tot garagebedrijf, want we zien er één van de twee auto's in Wervik aanwezig vóór 1914; men had ook alleszins een paar zichten mogen geven op kleine fabrieken, olieslagerijen, maar het is wel mogelijk dat er nooit foto's van bestaan hebben.

Het verenigingsleven - uiting van kultuur en kunst - is goed uitgebeeld met talrijke groepsfoto's: de boogschutters van de St. Jorisgilde, de jongelingen-kongregatie in het gebouw St. Paul, het leraarskorps van de Tekenschool of ‘Akademie’, het bewapende brandweerkorps in prachtige uniformen, de leerlingen uit een klas van de Broedersschool, de rederijkerskamer ‘De Droogaers’, de St.-

Elooisgilde van de plaatselijke smeden, allen met ‘hoge zijden’, en de Grote Harmonie, even als de zangvereniging ‘La Renaissance’.

Wervik was niet alleen een Leiestad en een grensstad. In 1914-18 was het ook nog een frontstad. En zo vinden we in het boekje talrijke groepen Duitse Soldaten, opmarcherend of anders, het vergroot kerkhof en de verzorging van gekwetsten. Ook groepen krijgsgevangenen. Maar wie ‘front’ zegt, zegt ook vernieling en wederopbouw Zo zien we hoe Wervik tot puin werd geschoten, maar dan ook in enkele jaren tijds werd heropgebouwd om, tussen de twee oorlogen in te verrijzen tot 'n klein industriegebied dat na 1940 steeds maar meer uitbreiding kreeg.

Het Album is ingeleid en gekommentariëerd op lofwaardige wijze door de samensteller: - *ROGER VERBEKE,* Sekretaris van de Stedelijke Oudheidkundige Commissie: *Wervik in oude prentkaarten,* uitgegeven onder linnen albumband (15 × 20 cm) door de Europese Bibliotheek, Zal*t*bommel (Nederland), 1972, 76 fotografische reprodukties, Prijs: 270 fr.

J.R.

Meester Dezeure

Aansluitend bij Biekorf 1972, 34-36 en 121.

Dat meester Jeroom Dezeure het ‘Sint Gregorius Eierliedje’ van Gezelle kende, zal juist zijn.

Toen hij in de Normaalschool van Torhout studeerde, was het juist in die tijd (1893) dat er daar een folkloristische studiekring werd gesticht, geleid door de priester-leraar Machiels, waaraan weldra ook Remi Gesquiere als jong onderwijzer zou meehelpen. (Zie: Onze ouderdomsdeken toondichter R. Ghesquiere als folklorist, in 't Beertje, 1955, 26-33). De traditie van folklore en taalzanting in de Normaalschool klimt op tot de tijd van leraar en toondichter ‘Bach’ Mervillie, die bevriend was met Gezelle.

De Studenten deden daar ijverig aan mee en verzamelden liedjes en zeisels, spreuken en vertellingen allerhande. Een van die groep was Cleophas Sintobin van Oekene (Biekorf 1955, 26-28). De werking en de invloed van die club moet nog worden nagegaan. Men mag gerust aanvaarden dat die invloed groter is dan men wel denkt, omdat de leerlingen-medewerkers over gans de provincie verspreid geraakten, materiaal uit heel de gouw in al haar lokale verscheidenheden hadden aangebracht en later in klas, bij lied en spel en vertelling het volkskundig element zijn deel gaven.

Meester Dereuze moet daar zeker aan meegedaan hebben, te meer nog daar hij als student-normalist en leerling-koster speciaal omgang moet hebben gehad met Remi Ghesquiere.

Meester Dezeure moet daar zeker aan meegedaan hebben, te Beveren-bij-Roeselare. In 1907 werd hij onderwijzer-koster te Ramskapelle-bij-Nieuwpoort. Het weze mij toegelaten een paar details recht te zetten. Meester Dezeure is niet vóór 1914 naar Ardooie gekomen. Alhoewel hij gehuwd was, kleine kinderen had en niet meer van de jongste was, geraakte hij achter het front en werd nog opgeroepen. Vier jaar diende hij als brankardier in de vuurlijn. Na de oorlog was Ramskapelle totaal verwoest. Zo keerde hij terug

naar de streek vanwaar zijn vrouw afkomstig was en werd in 1920 te Ardooie benoemd in de gemeenteschool.

Aan de innemende figuur van meester Jeroom zijn mij dierbare jeugdherinneringen verbonden. Hij was een collega en vriend van mijn vader-zaliger in de gemeenteschool van Ardooie en ikzelf volgde bij hem mijn eerste studiejaar. Ik herinner mij nog dat we bij hem in klas liedjes zongen die ik naderhand terugvond in 'Meezennestje' (1927) van R. Ghesquiere.

In 1933 werd meester Jeroom tot schoolhoofd benoemd. Hij stierf in het St.-Janshospitaal te Brugge en werd te Ardooie begraven. Ik bezit nog de lijkrede die mijn vader op het kerkhof te Ardooie heeft uitgesproken.

Te Ardooie heeft meester Dezeure meer dan eens verzen en liedjes gemaakt, vooral bij gelegenheid van huwelijksjubilea, onderscheidingen, en zo meer. De tekst van enkele dezer gedichten is in mijn bezit. Het zijn vlot geschreven stukken, zonder literaire pretentie: te oordelen naar de tekst konden ze gezongen worden. In de Kon Stalenboogmaatschappij dichtte hij het *Gildelied,* dat getoonzet werd door een andere kunstzinnige Ardooienaar, Alfons Depickere, en dat nog niet vergeten is.

Daadwerkelijk aan folklore, aan studie of aan liederbewerkingen heeft de goede en vriendelijke meester Jeroom echter niet meer gedaan. De oorlog 14-18, die de rechtgeaarde man zo hard had getroffen, heeft ook hier, zoals voor zoveel andere zaken een (eind) streep door getrokken.

L. Van Acker

Beeldhouwer Devriendt

Op de vraag in Biekorf 1972, 128.

Een beeldhouwer Devriendt in de genoemde periode was *Leopold* Devriendt, geboren te Snaaskerke in 1833. Hij woonde te Antwerpen en stierf er in 1908. Kan dit dezelfde persoon zijn als F. Devriendt die te Roeselare werkte en waarover door J.H. informatie wordt gevraagd?

G. van Nieuwenhuyse

De Plackere - De Plackeman

Op de vraag in Biekorf 1972, 128.

De naam De Placker (of het om een leemplakker gaat is natuurlijk niet uit te maken). - 23 september 1428: Jacob de Placke (re) Jacop de Placke(re) te Casin Municx, is een der oorkonden (getuigen) bij de berechting van Jakop de Zaghere Jacops zone en van Willekin Miloot Jans zone, die, 'jn Werveke,... crachtelic vercracht hebben, helpe roupende, buten sweechs. jn een meersch,... Lysbetten vanden Aude, wettelic wijf van Karelen den Grave'. De opgelegde straf is niet aangegeven. Rijksarch. Kortrijk, Register Gerecht nr 2 (1428-29, f^{os} 14vo-15ro).

- 28 april 1481: Jaquemaert de Plackeman wordt aangesteld door het kasselrijbestuur van Ieper als ontvanger van 'Comen Tusschen Twee Brugghen'.

(Algemeen Rijksarch. Brussel, Rekenkamer 44304. Rekening Ontvanger kasselrij Ieper 1480-82, f^{o} 41vo).

Wij kennen nog een derde maal de naam uit Messiaen, Histoire de Comines, dl II blz. 26. Deze geschiedschrijver deelt mede dat onder de beeldstormers die, in 1566, bedrijvig waren in de kapel van de Grauwzusters te Komen, er een 'Guillebert... diet Placqueur fugitif', meedeed.

J.R

Olieslagerijen

Op de vraag in Biekorf 1972, 63.

De achteruitgang na 1870 van de olie en olieslagerijen van lijnzaadolie - in Kortrijk en elders - houdt o.m. verband met de massale toevoer van vreemde oliezaden (o.m. soja, aardnoot) uit de overzeese landen, met de intrede ook van de gasverlichting en de aardolie (petroleum). De olieslagerijen kenden een bedrijfsconcentratie zoals trouwens veel industrieën, en op technisch gebied legde de stoommachine de oliewindmolen - het stampkot - stil. Het verschijnsel van de achteruitgang van olie en olieslagerijen is dus, zoals de meeste ekonomische verschijnselen, complex en is gebeurd zonder spectaculaire sprongen. Het is een 'stille' revolutie geweest.

L.V.A

Tunnezaad - Tonzaad

Op de vraag in Biekorf 1972,127.

Bij mijn weten is *tonzaad* de algemene wijze van uitspreken. Vanwaar dan die benaming?

De oorsprong er van ligt in het feit dat zaailijnzaad, hier te lande ingevoerd werd, meestal over de haven van Gent, uit de Baltische staten Estland, Letland en Litauen vooral, minder uit Rusland. De verschepingshaven was Riga. Vandaar soms ook de benaming 'Rigazaad'.

Vroeger, rond de eeuwwisseling en zeker vóór 1914, bestonden er er geen specifieke vlasvezelrassen. Het zaailijnzaad werd benaamd naar de Streek van oorsprong.

Dit specifieke gezegde 'tunnezaad' werd gebruikt naar aanleiding van het feit dat het toen gebruikelijk was dit zaailijnzaad uit de Baltische Staten naar ons land te verschenen 'verpakt in houten tonnen'.

Dit zaailijnzaad was nog grotendeels ongekuist of onvoldoende gereinigd. Vandaar dat specialistenwerk er in bestond om's winters met de 'hand-zeefde' van boer tot boer te trekken om dit zaad na te reinigen op onkruiden (vooral distelbossen), klein en loos of voos zaad door een draaiende beweging op een hoopje bovenop het lijnzaad in de zeef samen te brengen, om het met de hand te kunnen afscheppen.

Overal in West-Vlaanderen en de Scheldestreek, meen ik, is deze volkszegswijze 'tunnezaad' bekend geweest. Ten minste daar waar vlas gezaaid - en ingevoerd zaad gebruikt werd.

C. Seynaeve

Spreuken uit de pruikentijd

- Mosselen zouden geirn Visch syn, conden sy uyt de schelpen.
- Hoort, swyght en siet,
  muyst maer miauwt niet.

Kleine verscheidenheden

Fustein.

- Een stof die tot ca. 1350 (geïmporteerd uit het Oosten) een kostbare stof was; zoals andere Oosterse stoffen nagedaan in het Westen en onder goedkopere vorm op de markt gebracht. Uit Piémont, Milaan Ulm en Augsburg ook overgebracht naar Frankrijk, de Nederlanden en Engeland. Grondstof was katoen en vlas; in het wolrijke Engeland werd ook (o.m. te Norwich) een wollen fusteinsoort geproduceerd. - Volgens de Statuten van ca. 1150 mogen de Hospitaalbroeders van Jeruzalem geen klederen uit *fustania* dragen. (Le Grand, Statuts 9). Isabella van Vlaanderen bezit in 1297 een kostbare verzameling parelen die ze in een fusteinen zakje (un sakelet de fustane) bewaart (Dehaisnes, Documents I 92). Graaf Gwij van Dampierre had in 1306 onder zijn beddegoed een sprei uit 'fustane' (Dehaisnes I 172). Een Gentse ordonnantie van 10 nov. 1305 kent het voorrecht van de handel in 'fostaen' en bockeraen toe aan de nering van de Merseniers. (De Potter VI 447). Voor Lenvale en zijn blazers worden in 1337 te Gent 'twintich ellen vastaens' gekocht waaruit 'wardecorse' voor de speellieden vervaardigd werden (Rek. Gent I 234). De Brugse schoolmeester instrueert in 1370 zijn zijn leerling in de terminologie van de kleding: 'Doet an uwe brouc, cleet uwen witten roc of u fustaen': hier in de bet. wambuis uit fustein. (Livre des Mestiers, ed Gessler, 10). In 1430 varen de wethouders van Brugge de prinses Isabella van Portugal tegemoet bij haar aankomst in de haven van Sluis. De roeiers van de Brugse Barge worden voor dje gelegenheid uitgedost in rood fustein: de stadsrekening boekt een uitgave van 48 sc. gr. voor de aankoop 'van vier rooden fustanen daer af dat wambaysen ghemaect waren omme de ghesellen die de voorseyde baerge roeyden'. (Inv. de Bruges IV 514). In deze post betekent *fustane* een stuk fustein: één *stic* kost alsdan 12 sc. gr. - In de sterfkamer van zuster Aechte Bengiaerts in het hospitaal te Brugge bevindt zich in 1435 een 'fustanen kuers met roden rigghen'; dit met bont gevoerde keurs wordt door een medezuster aangekocht tegen 6 pond par. (SJH. Rek. 1435, f. 42). - Als 'parure' dragen de handboogschutters te Gent in 1467:' Eenen blauwen keerle gheborduert met bloemen van den grooten guide van Sente Sebastiaen, met een wambaes van grauwen fustaene.' (Diericx, Mémoires II 265). - De eerste fusteinwevers (Gabriel Pomette c.s. uit Piémont) die zich in 1513 te Brugge komen vestigen stipuleren in hun contract dat ze zullen weven 'fustaines de Piemont Olmes (Ulm) et Millan'. (Cart. Estaple II nr 1415). Ook van Augsburgse fusteinen wordt in 1523 gewag gemaakt. - De zusters van het Sioenklooster te Kortrijk kopen in 1530-1532 herhaaldelijk *vistaen, fystaen* aan: eenmaal 3 ellen 'wit vistaen'; een ander maal '5 ellen fystaen' die 4 sch. 4½ gr. kosten. (Rek. Sioen, f. 157^{v}, 188). Uit vergelijking met de gelijktijdige prijzen van andere stoffen in dezelfde Kortrijkse rekening blijkt dat *tierteyn* en *canevets* (kanefas) resp. 75% en 34% van de handelswaarde van fustein hadden. - Fusteinen bn. ontmoeten we nog weer in 1545 te Brugge: Hannekin rjaelman koopt 'eenen grauwen rock ende een zwart fusteynen wambaers'. (SJH. Rek. 1545 f. 18^{v}). - De novicen van de Duinenabdij te Koksijde dragen in 1565 een wambuis uit fijn Ulms fustein, met voering van een soort geringer wit fustein: bij Antheulnis Oultreman te Brugge wordt daartoe aangekocht 'een stick ulms fusteyn, twelcke den jonghers ghedistribueert es om wambaysen te maken';

dezelfde Brugse fusteinwever (of negotiant) levert ‘een stick wit voerfusteyn’. Het Ulms fustein kost ongeveer 20% duurder dan het voerfustein. (ASB. Duinen Rek. 1565, f. 60). - Over de fusteinwevers te Brugge zie W. van Waesberghe in Appeltjes Meetjesland 1969, 233. In 1656 zal de stad zich verzetten tegen de verhuizing van de ‘neerynghe van de fusteynhalle’. (Hallegeboden 1654-70, f. 32). - Wanneer een En-

gels handelsstractaat in 1438 (The Libelle of Englyshe Polycye) vermeldt dat uit Vlaanderen ‘muche fustyane’ worden geïmporteerd, dan wijst dit op de Brugse textielmarkt, niet op Vlaamse fusteinnijverheid. (Salzman, Trade 359). Nog in 1546 zijn het de bekende Fuggers uit Augsburg die grote contracten sluiten voor de levering van fustein voor de uniformen in leger en marine van de Engelse koning. - Verdam II 857 citeert de varianten fustain fostein, fistein, festein. Ofra. vormen zijn fustaigne, fustaine; het eng. vertoont ook veel oude Varianten: fustane fustyan, fusteen, fosten. (Oxford ED IV-1, 624). Voor fustein als meubelstof, zie Havard II 989-991. - Fustanella (fistah) is nog heden de naam van het ‘Albaniërshemd’, gedragen door de Griekse Evzonen.

Breysel.

- Het gebreide gedeelte van een vrouwelijk handwerk, breiwerk. Onder de liturgische paramenten van de Karmelitessen van Sion te Brugge bevindt zich in 1570 een ciborie-velum ‘van breysel, van [geschonken door] joncvrouwe Catheryne Anchemant’. De inventaris van 1570 vermeldt nog een tweede velum: ‘een van witte zijde met breysel van goud ende roode zyde, ghegheven van meffrauwe Hadewych van Heilwighen’. (Beffroi III 308-309). - Breisel nog heden algemeen in de Zeeuwse dialecten met bet. breiwerk (Wdb. ed. Ghijsen 139). - De vorm *breisel* in Antw. Idiolticon (Corn. Vervliet, Aanh. 1615) met bet. ‘al wat dient om op het brood te smeren’ staat bij breiden (vgl. wvl. breedsel en breên).

Dogghereyse.

- Kabeljauwvaart naar de Doggerbank in de Noordzee bij Jutland. Uit een akte van 21 maart 1502 (archief Nieuwpoort) blijkt dat bij die bank kabeljauw werd gevangen in de zomer. In 1577 betaalt de reder Omaer Colen van Oostende een som van 30 sc. groten als pondgeld ‘van Adriaen Aernouts zijn stierman te dogghereyse’ (Stadsrek. 1577-78; Vlietinck, Oude Oostende 84).

Drooplepel.

- IJzeren lepel voor het bedruipen van gebraad in de *wendepanne* boven het haardvuur. De boursier van het St.-Janshospitaal te Brugge betaalt in 1446 een som van 6 pond 4 sc. par. ‘van eener grooter niewer wendepanne ende eenen droopleple daertoe’ (Rek. 1446 f. 66^{v}). - Een *wendepanne* is een druippan: pan waarin de jus druipt onder 't braadspit; fr. lèche-frite. - Syn. van drooplepel is *wendelepel:* ‘twee yserin wendelepels’ behoren in 1503 tot het huisraad van kapelaan Cornelis Cryn te Brugge. (Biekorf 1960, 263). - Bij de vertical *wendestaken* (wentysers) behoren de *wenders* (met kruk) die door de koksjongen worden gedraaid. Naar het draaispit (fr. hastier) wordt de draaier ook soms *wendere* genoemd.

Fuuste.

- Kleinere bewapende galei. Op 24 sept. 1489 komt Filips van Kleef ‘ghezegt Phylips van Ravensteyn’ uit Sluis naar Brugge: ‘hij quam te watere, des te wetene, in de roybaerdse, ghezeyt in de fuuste van der Sluus, die was aen beede zyden gheladen ende beleyd met engienen binnen behanghen met costelyc tappytserie ende met goudin lakene, daer hij in zat...; hij quam binder stede van Brugghe, met trompetten ende claroenen, met hopenen banyeren, ende hy quam up ter Cranebrugge, ende hy gyne in ten huuze van meester Jan de Groos... binder stede van Brugghe’. (Boeck van Brugghe 307). Een fuuste, ofr. fuste, is een vaartuig van het galei-type met twee rijen roeiriemen (i.p.v. drie in de grotere galei). Godefroy IV 187. De galeivormige fuuste van 12 of 15 banken wordt later ook brigantijn genoemd. 1480 schijnt ofra. fuste een verzamelwoord te zijn voor lichte galeivormige schepen van verschillend type. (Gay I 751).

Garghels.

- IJzeren bouten die muurvast zitten voor het aanhangen van een poort of deur, ook voor het dragen van een ijzeren haardbalk. Variant van mnl. *gardel*; zie MnlW en De Bo s.v. - Een uitgaafpost van de stadsrekening van Oudenburg anno 1488 betreft de betaling aan de smid Cornelis van der Woestine' van 9 slooten... ende al tyserwerc van drie poorten, te wetene spanghen, garghels, haecken ende over al de grote naghelen daertoe dienende'. (Hist. Oudenbourg II 479). - De rekening van het St.-Janshospitaal te Brugge brengt in 1532 de volgende uitgaafpost: 'Betaelt Christoffels de Vlooghe van een langhe yserin balcke met 4 scuvende hanghels ende 2 groote yserin garghels daer toe omme in de kuekene ten broeders, weghende al tsamen 123 pond te 21 d. par. tpont, draecht 10 lb. 15 sc. 3d. par.' (Rek. 1532, f. 10). De plaatsing van dit zware haardstel van vier lopende halen veronderstelt een zeer brede haard in de keuken van de broeders, zeker een van de breedste keukenvuren in Brugge.

Kimmeneele.

- Haardijzers. Mnl. brandisers. Uit pikardisch keminel, ofra. cheminel, cheminal, kemineau. Onder allerlei ijzeren haardgerief in de keuken van het St.-Janshospitaal te Brugge in 1383 komen voor: 'Een brander ende 3 stalisere ende 2 tanghen. Item 2 groete kimmeneele ende 1 groten candelare.' (Rek. 1383-84; inventaris). In het sterfhuis van de ontvanger Jan de Pratre te Hulst in 1450 bevinden zich o.m. 'twee chemeneelen een tanghe;... drie kameneelen'. (Akten der schepenen, ed. Adriaanse 366). Vgl. in Livre des Mestiers (1370) de vertaling 'twee keminellen' voor ofra. 'deus kemineaus',. - Verdam gaf met een vraagteken keminel: schoorsteentje, schoorsteenpijp? Zonder vraagteken echter en verkeerd wordt in Mnl. Handwdb. (1961) keminel als equivalent opgegeven voor *kemeneye* (stookplaats, schoorsteen). Op deze verwarring werd reeds gewezen door Baudet (Maaltijd en keuken 135) alsook in Biekorf 1960, 323 (s.v. keminel), met verwijzing naar Livre des Mestiers.

Maesterlantsche Reyse.

- Haringvaart naar Maesterlant, d.i. het huidige eiland Mastrand bij Göteborg (Zweedse westkust). Marstrand was oudtijds door een haringrijke zee omspoeld. In 1577 betaalt Cornelis Lampsins, burgemeester (vander courpse) van Oostende het pondgeld van zijn 'stierlieden' met inbegrip van 'zijn maesterlantsche reyse'. Een ander rekeningspost uit 1577 betreft de betaling van Omaet Colen 'burchmeestre van scepenen, over tponthelt van zijn stierlieden ende vande maesterlantsche reyse'. (Stadsrek. 1577-78; Vlietinck, Oude Oostende 84). - Een haringvaarder naar Marstrand wordt in 1577 ook *maesterlantvaerder* genoemd. - De benaming Maesterlant, Master-Landt voor Marstrand komt nog voor in het grote Zeeboek van Jacob Aertsz Colom (Eerste Boeck der Vyerighe Colom, Amsterdam 1645, blz. 15).

Nuete.

- Kokosbeker, waarvan de schaal bestaat uit een kokosnoot meestal met snijwerk aan de buitenzijde, gevat in zilveren banden en op zilveren voet. Uit het testament anno 1573 van Cornelis vanden Rijne 'torreclerc ende organist' van de St.-Donaaserk te Brugge: 'Item gheeft in testamente Lowvs Inghelmont zijn nuete met den clauwe die bezelvert is, metten decxele'. (ABB. Fonds St.-Donaas, Testamenten en fundaties nr 216; medegedeeld door A. Dewitte). De zilveren *clauwe* is de voet van de beker, dikwijls uitgewerkt in de vorm van drie (of vier) leeuwenklauwen. - De schaal van de kokosnoot werd vanaf de 13e eeuw in bekers verwerkt; exemplaren uit de 16e en 17e eeuw zijn in sommige musea bewaard (eng. Coco-nut cup; hd. Kokosnusspokal); over gelijktijdige struisei-bekers, zie Biekorf 1965, 226. - Als lat. benamingen van de kokosnoot komen voor: nux arabica (1541), nux Indica (1581) door Junius vertaald als 'een Cal-

coensche note' (naar de stad Calicut-Calcutta). - Een engelse inventaris uit 1337 vermeldt reeds: 'One cup called *note* with a foot and cover of silver'. (Oxford ED. VII 269.) Oude voorbeelden van ofra. noix d'Inde, noix muguelle, uit Franse inventarissen, bij Gay II 164; Havard II 1003, met afb. - In het sterfhuis van de vermogende kanunnik Jakob van Thielt te Kortrijk werd in 1541 zulk een in zilver gevatte *neute* aangekocht door kapelaan Judocus Claus; de rekening van de testamentuitvoering schrijft: 'Una nux arabica deargentata'. (Caullet, Musiciens 65). - Einde 16e en in de 17e eeuw kan *noot* ook betekenen: een zilveren drinkbeker in de vorm van een (kokos) noot.

Roeybaerdse.

- Een galeivormig bewapend schip dat met riemen geroeid werd. Dit type oorlogsschip was in aktie in 1489 op de Wester-Schelde, en namelijk bij de aanval door hertog Maximiliaan ondernomen tegen de stad Biervliet op 23 aug. 1489. De vloot van de hertog werd terruggeslagen 'ende int wechtrecken die van Biervliet hadden daer roeybargien al ghereet liggende met fijnen ruyters, ende volchden hemlieden inden steert...' De Biervlietse roeibargen wisten daarbij drie schepen van de hertog te vangen 'al vul duytsche knechten' die als gevangenen naar de stad werden overgebracht. (Exc. Cron. 258). In een 'roybaerdse, ghezeyt de fuuste van der Sluus' komt Filips van Kleef in sept. 1489 de Reie te Brugge binnengevaren. Zie boven s.v. fuuste. - Over baerdse, barge, zie MnlW I 518. Vgl. eng. row-barge. In ofra. na 1500 voorkomend als *ramberge, roberge.* (Enlart, Manuel II 12, 704)

Scuetelcorf.

- Korf, mand voor schotels. Bij Johannes f. Jans te Sint-Michiels (Brugge) bevinden zich 'inden vloer vanden huuse' volgens inventaris anno 1469: 'een keyvie, een melctubbekin ende 2 stoelen, een scuetelcorf met houtinen scuetelen'. (RAB. Proosdij nr 1292, f. 141^{v}). De mnl. term *corf* betekent niet uitsluitend vlechtwerk doch ook latwerk: kerscorf, brootcorf, sluutcorf zijn meestal houten of latten korven vervaardigd door timmerman of schrijnwerker (naar gelang de afwerking). Ook de scuetelcorf (in MnlW alleen uit glossaaria bekend) behoort tot dit soort. - Het mnl. *scuetelmande* betekent een vlechtwerk, een werk van de mandenmaker. In de boedellijst uit 1450 van Jan de Pratre te Hulst Staat o.m. 'een scuetelmande' (Akten van schepenen ed. Adriaanse 366).

Scufelare.

- Man die werkt met de schop, mnl. scufele, schuffel schoffel. Is een grondwerker nevens de delver en de kruier. In 1327 zijn bij stadswerken te Ieper tewerkgesteld: '7 personen delvers, kerdewaghencruders, scufelars ende andere laboreirres...; 8

personen kerdewaghencruders, delvers, scufelars...; 7 handwerclieden, delvers, scufelars, kerdewaghencruders...' (Comptes Ypres II 710 741 745). - Vgl de landbouwtermen *schuifelen schuifelschup* en *schuffel* bij Goossenaerts (Taal landbouwbedrijf 666-667), alsook schuyffel (schoeffel, schuppe) en schuyffelen bij Kiliaan.

Stiervrouw.

- Echtgenote (ook weduwe) van een stierman in de visserij. Wanneer de Oostendse reder Jacques Oliviers in 1561 zijn vierde kind, François, in de parochiekerk van Oostende laat dopen, laat hij zijn 'stiervrouw' als tweede meter van het kind inschrijven. Hij noteert zelf de twee peters en twee meters in zijn familieboek: 'Marcus Hancke, Nicasius Le Roy, griffier; Pleun (Apollonia) Leijns, mijn stiervrouw'. (Vlietinck, Oude Oostende 129). - Over mnl. stuerman stierman, zie Verdam VII 2384. - Oostendse bronnen kennen de meervoudsvormen *stiermans* (1443) en *stierlieden* (1577).

Mosatge.

- Trosjongen in Spaanse legerdienst. De term komt in talrijke Varianten voor in Vlaamse en Brabantse bronnen in de periode 1567-1600: moetsaetsen, motsjaetse, moutsaise, mochaetse, mouschaetse, mogaytsche, mosate, mosatge. De term werd uitvoerig behandeld in Biekorf 1964, 181-184. - Uit het volgende getuigenis blijkt eens te meer hoe hardvochtig Spanjaard en Vlaming, bezetter en onderdrukte, die *muchachos,* verlopen tieners uit eigen volk, behandelden. De kroniekschrijver Augustijn van Hernighem, stadsambtenaar te Ieper, een nauwkeurig reporter, noteert in 1588 het volgende. Een Spaans kapitein, ingekwartierd bij Jan van der Camere te Ieper heeft als knecht ofte *mosatge* een jongen van 18 jaar, geboortig van Utrecht, zoon van deftige kooplieden, die 'niet en hadde willen doogen in zijn jongheyd, daer omme dat hy hem begeven hadde om mosatge te zyne van zulke tirannen'. Op zekere dag doet de jongen iets dat zijn meester mishaagt. De kapitein schiet in een furie, de jongen ontkomt in de vlucht en gaat zich verbergen, wordt echter door Adriaen van Duersten, een Iepers poorter, verklikt. De kapitein bindt de jongen op een ladder en slaat hem zo erg dat hij nog dezelfde nacht ervan sterft. In de vroege morgen vlucht de kapitein 'met vier peerden' de stad uit...: hetgeen 'van geenen noot en was', zo noteert zaakkundig onze Ieperse ambtenaar, en hij voegt erbij waarom: 'want zij [de mosatgen] onder niemands correctie en stonden'. (Dagboek van Augustijn van Hernighem, ed. Vandeputte, II 43; Gent 1867). M.a.w. die trosjongens in Spaanse legerdienst waren volstrekt rechteloos. Deze 'juridische' verhouding wordt duidelijk geïllustreerd door de kroniek van hun bestaan gedurende de jaren 1567-1600. Na het beleg van Oostende schijnt de *moetsaetse* - woord en zaak - uit het Spaanse Zuiden te zijn verdwenen.

Roomelisoen.

- Samenvoeging uit mnl. root melisoen (al. menisoen, menezoen, merisoen). De meest verspreide (en epidemische) vorm van *menisoen* (buikloop) is de *roode menisoen* (ook: dat root menisoen). De Kroniek van Axel (ed. A. de Mul, p. 131) verhaalt anno 1521 hoe de graaf van Nassau voor de stad Mézières 'moeste opbreken om zyn volcxs wille, want dat zeere ghequelt was vander roomelisoene ofte cackesangue'. - God zal de ketters straffen, zo predikt Broer Cornelis in 1568 te Brugge, 'hij zalse met pestilentie, roomelisoen, kancker, popelsi, melaetsheydt of laserie plaghen ende vernielen'. (Sermoenen I 111). - Rood melisoen (buikloop met bloedontlasting, dysenterie) stond bekend als een besmetting, een epidemie. De Kroniek van Duinkerke noteert in 1578 dat Don Juan van Oostenrijk te Namen is overleden 'ende dat van de smettende zieckte van tmillesoen'. De Duinkerkse magistraat Lievin Snouck sterft in 1584 'van der infectie van tmillesoen'. In 1590 kwam er 'groote sterfte van tmillesoen in beede leeghers in Vranckerycke. Duinkerkse schippers werken in 1590 mede aan de repatriëring van Spaanse soldaten en mariniers uit Engeland (daar aangeland na het vergaan van de Grote Armada); gedurende deze operatie 'is de sieckte van tmillesoen oock ghecommen onder tvolck vande selve schepen, danof te presumeren is dat de nieuwe wyn groote occasie was'. (Kroniek,

ed. Piot 573 647 730). - Het rood melisoen heeft zijn naam gegeven aan het zaad van het fiekruid (Sisymbrium sophia L.); dit blijkt uit een recept van de ‘Antwerpschen Leydsman’ (II 191; Antwerpen 1796): ‘Het zaed van Fie-kruyd, het welke men naemd *Rood-Melisoen-zaed,* met rooden wyn of verstaeld water gedronken, of opgewelt in soete melk, ende ingenomen, geneest het Rood Melisoen’. - WNT kent uit 1625 ‘de sieckte des buyckloops’ als syn. van rood melisoen. Vandevelde-Sleeckx geeft in 1851 nog *melizoenkruid* op als fr. aunée (d.i. anekampane, alantwortel; Inula helenium L), terwijl Vercoullie (1927) naar de Antennaria (pied-de-chat, kattepootje) verwijst. (Zie ook Heukels p. 21).

A.V.

Vraagwinkel

Sottrock

Bij de gebruikelijke statie der Kruisdagen in de St. Gilliskerk te Brugge in 1732 kreeg Mgr. Van Susteren een bidstoel, belegd met Doornikse *point d'Hongrie,* in de volksmond 'Sottrock' genaamd. De bisschop was met deze eerbetuiging allerminst gediend en vertrok stante pede processiegewijs terug naar St.-Donaas. Komt deze benaming voor 'point d'Hongrie' nog op andere plaatsen voor?

J.G.

Hand

Hoeveel bedroeg oudtijds de *hand* als hoogtemaat van paarden? Onder de hoogte van een paard verstaat men de schofthoogte, gemeten van het hoogste punt van de schoft tot aan de bodem. Jockeys rekenen nog heden met de handbreedte (ca. 10 cm), blijkbaar een oude traditie

C.B

Dragonder

Een dragonder is in de volksmond een grote forse (ook wel heerszuchtige) vrouw. Vanwaar die naam? De dragonder in het oude leger behoorde niet tot de zware maar tot de lichte ruiterij.

G.L

Eerste drukker in Tielt

De eerste drukker in Tielt was een kleinzoon van Andries Stéven, de schoolmeester van Cassel, wel bekend als auteur van de Nieuwen Nederlandschen Voorschrift-boek. Andries Benedictus Stéven, zoon van Pieter Andries, heeft omstreeks 1780 Cassel verlaten voor Tielt, waar hij trouwde en een drukkerij vestigde. In 1797 of vroeger is hij verhuisd naar Gent, waar een zoon van hem de drukkerij heeft voortgezet. Waar is er Tielts drukwerk van A.B. Stéven te vinden. Ik ken alleen van naam. een drukje van 4 bladzijden, zijnde een programma van een toneelstuk *Adonias* dat door de studenten van het college van Tielt in aug. 1791 werd opgevoerd. Er moeten nog veel meer Tieltse 'wiegedrukken' van Stéven uit de periode 1780-1797 bewaard zijn?

E N.

Lampernisse in 1888

In zjin nog steeds belangrijke ‘Guide descriptif de la côte de Flandre’ (Brussel 1888, blz. 116) noteert Jean d'Ardenne wat hij in Lampernisse gezien heeft: een aantal oude zerkstenen met personages waren er uit de kerk buitengezet door ‘stumperige’ kerkmeesters. Bij de kerk stond een onbenullig monumentje van Nikolaas Zannekin, de held van Cassel, die te Lampernisse zou geboren zijn maar dan ook iets beters had verdiend. Wanneer was dat monumentje daar geplaatst? en was het reeds vóór 1914 verdwenen?

M.D.

Refuge-zusters

Het gasthuis (voor oude vrouwen) te Lo was omstreeks 1907 niet meer bediend door kloosterzusters. Er waren dan alleen nog ‘refugezusters’. Vanwaar die naam? Mijn oude Veurnse zegsman wist daar geen uitleg over te geven.

F.D.

Chirurgijn Jan vander Hasselt

In juni 1467 wordt de Gentse *cirurgien* Jan van der Hasselt naar Kortrijk ontboden voor de wettelijke consultatie. Is er iets meer over deze heelmeester bekend?
C.G

Prinsenpaarden

Een oude spreuk zegt: ‘Prinsenpaarden zijn geen beesten’. In welke zin werd die spreuk toegepast? In moderne woordenboeken vind ik ze niet terug.

Plakker-Pekker

Welke andere namen nog voor iemand die van geen naar huis gaan weet?
G.M

Régiment de Flamartingue

Onder die naam komt een regiment voor, in dienst van de Franse koning Lodewijk XIV, Flamertingue doet denken aan Vlamertinge (bij Ieper), de Franse toponymie weet geen Flamartingue aan te wijzen. Waarheen dan met een ‘regiment van Vlamertinge’?
A.J.

Vlamingen in Valladolid

Van 1581 tot 1590 - ik heb er het bewijs van - waren Vlamingen gevestigd in Valladolid (Spanje). Weet iemand meer over deze Vlaamse nederzetting in de Oud-Kastiliaanse stad, of waar er iets over te vinden is?
G.N

Makrongasten

In Zuid-Oostvlaanderen was Herzele bekend door zijn ‘makrongasten’ die overal op de kermissen stonden met makrons (makarons: kleine koekjes van meel en suiker op papier vastgebakken) en anders ook met hun ‘makronkasse’ gingen rondleuren. Kwamen de makrongasten die op de Westvlaamse foren en kermissen stonden ook uit Oostvlaanderen? Waar werden de makrons ‘in 't groot’ gebakken?
L.G

Dodo in beeld

Roelandt Savery van Kortrijk zou ca. 1600 aan het hof van keizer Rudolf te Praag de zeldzame Dodo (basterdstruis; Didus ineptus) naar het leven getekend en geschilderd hebben. Het British Museum bezit een Dodo van Savery, geschilderd in natuurgrootte. Zo lees ik in Biekorf 1954, 117. Behoorde dit stuk weleer tot de verzameling van prins Maurits van Nassau, zoals soms wordt beweerd?

M.S

[Nummer 7-8]

Brugse adel in verzet tegen de liturgische vernieuwing van bisschop Brenart

Het bestuur van de Brugse bisschop Felix Brenart (Leuven 1720-Anholt 1794) was duidelijk geïnspireerd door de Verlichting(1). Hij ruimde niet alleen de restanten op van middeleeuwse volksdevoties, maar ook op het liturgisch gebied, vooral dan inzake de binneninrichting der kerken, voerde hij met vaste hand een hervorming door die in veel opzichten aan onze postconciliaire tijd doet denken.

In 1782 liet hij in zijn kathedraal (St. Donaas) de doopvont verplaatsen van de westelijke gevel naar een waardiger plaats, waar ook kasten in de muur werden aangebracht om liturgische gewaden en registers op te bergen(2). Enkele dagen later gaf hij bevel aldaar een aantal grafmonumenten te verwijderen of te verbeteren nl. het marmeren monument op het graf van Jozef Vermeulen en de houten grafpiramide die de Brugse Academie daar had laten oprichten ter herinnering aan Jan Van Eyck(3), monument dat vervangen zou worden door een gelijkvormig exemplaar in wit manner. Tenslotte dienden een aantal oude graven van kanunniken in de kooromgang te verdwijnen.

Het volgende jaar was men aan het schilderen in St. Donaas en van die gelegenheid maakte Mgr. Brenart gebruik om verder opschikkingswerk in zijn kathedraal te voltrekken: het

(1) Over Mgr. Brenart zie Y. Van den Berghe in *Nationaal Biografisch Woordenboek,* Deel IV, kol. 99-104.

(2) B.A.B. Acta 1782, 18 maart, p. 4d^{o} r + v.

(3) B.A.B.. Acta 1782, 25 maart, p. 44v. Over het monument Van Eyck staat aldaar het volgende: '... sed et excussare pyramidem ligneam in monumentum famosi quondam Joannis Van Eyck, brugensis, pictoris egregii qui primum artem oleo miscendi colores adinvenit, ex adverso ejusdem portae (nl. de Arca praepositalis) per Academiam eodem in loco erectam, huic substituturum pro conservatione viri illius memoriae, sub inscriptione analoga, epitaphum marmoris albi ejusdem altitudinis et latitudinis eodemque in loco.'

doksaal van de Sint-Caroluskapel werd afgebroken, die Carondelet-kapel zou niet langer de vestaire zijn van de kapelanen en de armentafel moest weg uit het middenschip van de kerk[4].

In 1784 werd de *Cantine van St. Donaas* gesupprimeerd omdat die herberg met wijnkelder in de buurt van het kerkgebouw zeer hinderlijk was[5].

Het jaar 1786 was bijzonder druk op het gebied der opruiming. Op 25 maart ontbood Mgr. Brenart de heer de Net, deken van de zeepzieders en kaarsgieters, en verzocht hem de beide kapellen gelegen naast de herberg 'Het Keirsken', waar veel drinkebroers bijeenkwamen, te willen supprimeren omwille van de voortdurende profanatie[6].

In mei daaropvolgend trok de bisschop met zijn secretarissen naar de collegiale O.L. Vrouwkerk te Brugge waar de afgevaardigden van het kapittel, de kanunniken De Pauw en Vande Walle de Zwankendamme, zich bij hem voegden om er een een officiële visitatie te doen met het oog op nodige schilderwerken en opruiming. Zijn besluit was dat het altaar en de kapel aan de voet van de doopvont moesten verdwijnen, dat alle schilden van edellieden en ridders moesten weggenomen worden, alsook al de ijzeren afsluitingen van de kapellen in het schip van de kerk, tenslotte ook nog de wapenkabinetten samen met het winkeltje waar een vrouwtje wijn en kaarsen verkocht en een O.L. Vrouwbeeldje ter verering aanbood[7].

Geïnspireerd door het voorbeeld van de bisschop achtle de Brugse magistraat nu het ogenblik gunstig om de afbraak van een paar hinderlijke kapellen te bepleiten. Op 13 september verschenen de schepenen Van de Wauwere en Triest samen met de stadspensionaris Odenogue op het bisdom en lieten aan de bisschop weten dat de stad graag de St.-Janskapel (op de St. Jansplaats) zou zien verdwijnen om er een openbare waterpomp te plaatsen. Ook hun eigen kapel onder het stadhuis bij de trappen van de H. Bloedkapel - de zogeheten metsenaarskapel - scheen overbodig. De bisschop stemde gretig

(4) B.A.B. Acta 1793, 24 maart, p. 190v.
(5) B.A.B. Acta 1784, 30 oct., p. 152.
(6) B.A.B. Acta 1786, 25 maart p. 84r.
(7) B.A.B. Acta, 22 mei, p. 103r.

toe in dit voorstel[8]. In ditzelfde jaar werd overgegaan tot het supprimeren van de kapel van de Kruisbooggilde[9].

Dit opruimingswerk was echter niet naar de zin van een deel van de Brugse adel die de monumenten van hun 'aardse roem' in de stadskerken behouden wilde zien. Op 15 juli 1786 stuurden enkele edelen een smeekschrift aan de Raad-Fiskaal van Vlaanderen om te protesteren tegen het werk van de Brugse bisschop. Toen het landsbestuur om uitleg vroeg aan Mgr. Brenart greep de kerkvorst de gelegenheid gretig aan om een uitvoerige (11 folios!) verantwoording te geven over zijn liturgisch en artistiek beleid der laatste jaren[10]. Dit antwoord is op veel gebieden belangrijk en verdient een afzonderlijke en integrale publicatie, omdat het een nauwkeurig beeld ophangt van de toestand der Brugse kerken op het einde van het Ancien Régime en inzicht verschaft over de opvattingen van deze verlichte kerkvorst.

Brenarts Memorie van toelichting (1786)

Voorop stelt Brenart de bepaling van het Kerkelijk Recht dat de bisschop het recht van toezicht verleent over de waardigheid der kerken. In St.-Donaas was alles bij de komst van Brenart in verval en zelfs keizer Jozef II had verwonderd gestaan over de toestand der Brugse kathedraal bij zijn bezoek van 15 juni 1781. Belachelijke portretten en schilderijen, slechte plaatsing van preekstoel en doopvont; overbodige en hinderlijke kapellen; groteske structuren zoals de kapel der Drie Koningen; de ruïneuze toestand van de Sint Caroluskapel; alle pijlers in basis, opbouw en kapitelen verminkt door ijzeren roeden die de grafmonumenten en wapenkabinetten overeind hielden; gebroken ramen; overal hinderlijke afsluitingen in de kapellen der zijbeuken; onwaardige altaren; muren die op een harlekijnskleed geleken omwille van allerlei nissen en insprongen 'qu'une piété mal entendue avait remplie de singeries'; het lelijke grafmonument van Maarten Lem die daar nooit werd begraven; de wanorde der bevloering: dit alles heeft, zo schrijft de bisschop, een grondige schoonmaak noodzakelijk

(8) B.A.B., Acta, 13 sept., p. 153. - Over de St.-Janskerk zie A. Duclos in Rond den Heerd XXV (1894), blz. 241-243, alsook J. Colens, L'église Saint-Jean à Bruges, in Hand. Emulation dl. 41 (1891). blz. 309-312.

(9) B.A.B. Acta 30 okt.. p. 170. - Mgr. Brenart was in 1781 lid geworden van de Kruisbooggilde. Op zijn verzoek werd de private St.-Joriskapel in 1786 afgeschaft, de gildediensten werden voortaan in de St.-Jacobskerk gecelebreerd. Zie A. Vanhoutryve, De Brugse Kruisbooggilde van Sint-Joris, blz. 69-70 (Handzame 1968).

(10) B.A.B. Acta 1786. 4 sept. p. 140v-151v.

gemaakt. Sinds zes jaar wordt er dan ook met timing, met omzichtigheid en tact tegenover de betrokken families gewerkt en meestal werd vooraf de toelating gevraagd aan het landsbestuur. De ijver van enkele edelen is misplaatst: indien ze kunstschatten willen redden dan moesten ze in actie treden toen het meubilair der afgeschafte kloosters in 1780 voor een appel en een ei onder de hamer werd gebracht.

Ten andere, het was in de eerste eeuwen van de kerk verboden binnen het kerkgebouw te begraven, maar ‘dans les siècles ténébreux du moyen êge’ zijn al die misbruiken binnengeslopen. Hopelijk zet Jozef II zijn heilzaam werk in dit opzicht voort.... ‘en faisant decharger les murs et les colonnes de tous ces blasons, cabinets d'armes et tant d'autres étalages de la vanité.’ Hij verwijst in dit verband naar het wijs besluit van Maria-Theresia betreffende de Brugse Walburgakerk waardoor alle grafmonumenten eigendom werden van de kerkfabriek en alle bijzettingen binnen de kerk verboden werden. De Brugse bepalingen voor de Walburgakerk hebben als voorbeeld gediend voor de St.-Pietersparochie in de vroegere kerk der Jezuïeten te Mechelen.

Om dan nog niet te spreken over het bestendig levensgevaar dat al deze bouwvallige monumenten bestendig opleveren. Heeft men enkele jaren geleden te Antwerpen niet gezien dat een priester aan het altaar verpletterd werd onder het gewicht van een enorm marmeren wapenschild van zestien kwartieren? Heeft men vergeten dat in de Brugse O.L. Vrouwkerk een groot wapenkabinet onder het lof naar beneden donderde en meerdere gelovigen kwetste? Heeft men een gelijkaardig geval vergeten dat onlangs in de Brugse St.-Jacobskerk voorviel? Waarom zwijgt men over hetgeen twee jaar geleden in de kathedraal gebeurde te Brugge toen aldaar een grote marmeren kelk neertuimelde van het graf van deken de Vicq de Oude en bijna de neef, deken de Vicq de Jonge, bij het altaar verpletterde? Mensen die zo weinig bekommerd zijn om de trofeeën der voorzaten hebben geen recht om klacht neer te leggen! Het was een misbruik die graven in de kerken te plaatsen en ze te laten vergaan onder de spinnewebben. Wie ze wegneemt handelt volgens de wetten der veiligheid en der hygiëne. Deze edelen matigen zich nogal wat aan, verzucnt Brenart, maar ja voegt hij eraan toe, wij leven nu eenmaal in een tijd waarin de ijdelheid hoogtij viert en ‘où chacun se faisant illusion prétend être issu de la côte de St. Louis’.

Wat meer is, zo schrijft de bedreven historicus en archeoloog

Brenart, veel van die schilden zijn vals! Enkele jaren geleden heeft de procureur-generaal van de Grote Raad ambtshalve in St.-Rombouts te Mechelen de letters N.F. laten wegnemen die een zoon 's nachts op de grafsteen van zijn vader had laten beitelen om aan de goedgelovige wereld diets te maken dat hij was *Nobilis Familiae:* van edelen bloede. Dertig jaar geleden hebben behendige steenkappers meerdere maanden gespendeerd in heel wat kerken te Mons om dergelijke vervalsingen op bevel van de Provinciale Raad te verwijderen. In de O.L. Vrouwkerk te Brugge bevindt zich een mooi geschilderd wapenkabinet uit 1741. Driemaal reeds werd het naar beneden gehaald en telkens kwam het terug voorzien van nieuwe vervalsingen. Nog in de O.L. Vrouwkerk kan men een wapenschild zien met zestien kwartieren. Iemand die het nodig oordeelde tot die familie te behoren heeft het middel gevonden om 's nachts het wapenschild van één der kwartieren weg te nemen en door het zijne te vervangen. Aan de voet van het hoofdaltaar van St.-Salvators te Brugge bevindt zich een gedenkplaat in wit marmer met de vermelding dat een bepaald iemand daar begraven ligt. Die steen komt uit de Oude Walburga en zijn gebeente berust in de openbare beenderput die men heeft gegraven bij de afbraak der oude kerk.

Brenart hoopt dan ook dat al die voorbeelden zullen volstaan om de overheid ertoe te bewegen mee te werken met de kerkelijke instanties tot herstel van de eenvoud en de waardigheid van de bidplaatsen. De aanklagers willen alleen spinnewebben, stof, wanorde en duizend vormen van bedrog en ijdelheid in stand houden. Nu eisen de Brugse edelen officiële kopieën van hetgeen wordt verwijderd. Indien die families zo'n belang stellen in hun voorouders en hun monumenten, dat ze dan op eigen kosten deze kopieën laten nemen, zoals trouwens de families de Muray en Robiano hebben gedaan.

Het smeekschrift moet volgens Brenart beslist worden afgewezen en er moet opgetreden worden tegen een nieuw misbruik vanwege de adel. Nu de begrafenissen (sedert 1784) in de kerken verboden zijn[11] gaan sommige families hun grafkelders bouwen op de kerkhoven van omliggende gemeenten en ontnemen aldus de schaarse plaats aan de eenvoudige inwoners van deze dorpen. ‘On en voit déjà un au milieu du cimetière de Ste Croix qui est de grandeur à pou-

(11) Het edikt van 26 juni 1784 over de kerkhoven: zie Plackaeten van Vlaenderen VI 1813-1819.

voir contenir tout à la fois la progéniture de quatre générations fertiles.'

Door het Verlicht landsbestuur werd niet ingegaan op de klacht der Brugse edelen tegen hun bisschop die uit eigen middelen had bijgedragen tot de luister van de Brugse kathedraal, toen hij in 1781 zes prachtige ebbenhouten lusters met zilverwerk versierd aan St. Donaas had geschonken(12) en in 1786 een nieuwe kerkdeur langs de Arca Praepositialis deed aanbrengen en voor de predikstoel een betere plaats uitkoos.(13) Nog in 1788 schonk hij een mooie zilveren monstrans aan St.-Donaas, werk van een Doorniks edelsmid(14).

Toen Brenart in 1794 als vluchteling te Anholt in Westfalen stierf kon hij, ofschoon de meeste geschiedenisboeken hem in dit opzicht niet vermelden, gerekend worden onder de belangrijkste voorvechters van de Katholieke Aufklärung ten onzent(15).

J. Geldhof

De groene tente

Op de vraag in Biekorf 1971, 320.

Is de herbergnaam 'De Groene Tente' te Ingelmunster soms geen getuige van de *Groententers* die in de jaren 1453 vanuit Gent de Streek onveilig maakten? In 1453 waren de Groententers aan het plunderen te Ardooie en omgeving. (Despars, Cronyke III 509) en te Izegem (Fragmenta I 256).

Ingelmunster, dat in de onmiddellijke buurt ligt, heeft zeker ook de Groententers op bezoek gehad.

L.V.A

(12) B.A.B., Acta 1781, 17 maart, p. 109v.
(13) B.A.B.. Acta 1786, 25 maart, p. 84.
(14) B.A.B., Acta 1788. 18 okt.. p. 171v.
(15) Over de Katholieke Aufklärung zie L.J. Rogier in Geschiedenis van de Kerk, dl. VII: De Kerk in het tijdperk van Verlichting en Revolutie, blz. 150-151 (Hilversum-Antwerpen 1964), waar de bijzonderste objectieven van deze stroming op liturgisch gebied vermeld staan o.m. eenvoudige altaartafel aangebracht in 't midden van de kerk, verwijdering van alle zijaltaren, afbraak met de opvatting dat de H. Mis een monoloog is van de priester, terugkeer naar de eenvoud van de primitieve kerk, geen stille missen meer en geen gelijktijdige missen aan meerdere altaren in dezelfde kerk, afschaffing van het kerklatijn, verwijdering van beelden en relieken, afschaffing van het gebruik het H. Sakrament te bewaren na de H. Mis, geen zegeningen meer met het H. Sakrament, inkorting der misgebeden en aanpassing van die gebeden aan de noden van de moderne mens, afschaffing van het breviergebed, afschaffing van een aantal verplichte feestdagen en van sommige bedevaarten.

Veelnamig Vlaanderen
Vervolg van blz. 95

Het Westland van Vlaenderen
(Le pays de West - Le West-pays de Flandres)

De benaming *Westland, het Westland van Vlaenderen*, verschijnt ca. 1300 om uit het gebruik weg te vallen kort na 1500. Een bestaan van amper twee eeuwen dat heel binnen de Middelnederlandse periode valt. En vóór de opkomst van de kartografie: *Westland* is in geen oude kaarten ingeschreven, ook niet in de kaarten die de indeling in kasselrijen geven.

Het Westland is een duidelijk omschreven gebied. Het omvat de ‘Drie Ambachten van 't Westland’, d.i. de drie kasselrijen Veurnambacht, Berghenambacht en Burburgambacht. Deze drie ambachten vormden een *Hoop,* een soort van unie die administratief tot uiting kwam in het okkasioneel samenzetelen van de ‘Drie Bancken’.

De steden die als zodanig (met naam van *stad*) in het Westland lagen waren: Nieuwpoort, Diksmuide, Lo, Veurne, Duinkerke, Winoksbergen, Burburg[83].

De drie ambachten van het Westland zijn alle drie kust-kasselrijen, gelegen ‘an de zeecant’, op de ‘frontieren van der zee’, met elk een belangrijke haven: Nieuwpoort (Veurne), Duinkerke (Berghen), Grevelinge (Burburg). Ze vormen, tussen Yzer en Aa, de maritieme voortzetting van de kust van het Brugse Vrije.

Het Westland was het uitgesproken frontierland van het graafschap, ook in zijn binnenland, daar het strategisch een geheel vormde met de kasselrijen van Cassel en Belle en de linie van Aa en Leie (St.-Omaars en Ariën).

In het Westland - dat geheel over de Yzer lag en tot in 1559 onder het bisdom Terwaan ressorteerde - lagen de abdijen en kloosters Ter Duinen (Koksijde), Veurne (St.-Niklaas), Eversam (Stavele), Lo, Sint-Winoksbergen, Burburg. (NB. Tot het historische Westland behoorden niet: de steden en kasselrijen Ieper, Belle en Cassel. Poperinge lag in Belle-Ambacht).

In de volgende lijst zijn de vindplaatsen van *Westland* uit de bronnen samengebracht. Dietse en franstalige teksten in

(83) Gilliodts, Coutume de Furnes I 215-246.

één chronologische volgorde, die de evolutie van de benaming en het gebruik ervan overzichtelijk maakt.

1327 Ieper. - Het konflikt met graaf Lodewijk ligt weerspiegeld in de stadsrekening: uitgaven betreffen het enkwest over de opstand, o.m. de reiskosten van messagiers te paard: ‘N. omme een voiage ydaen te Curtrike ende te Dixmude omme te utene de enqueste, die yhordt was in 't Westlant, van 7 daghen, 76 lb. - NN van dat zi pijnden in 't Westlant, als de enqueste yhordt was...’ (Comptes Ypres II 794 795). Wat later, in 1328, wordt de messagier Jan Taispil ‘isent te Hazebrouc toten Westlande’, een dagreis waarvoor hem 8 sc. wordt betaald. (Idem II 849).
1335 Brugge. - Het aanhoudende konflikt met de graaf noopt de stad magistraten uit te zenden: Pieter van Zevencote en Everaert Rynvisch worden ‘ysent int Westland totten steden omme aqueste hoorne’ en blijven 12 dagen uit. Een gelijke missie ‘ysent int Westland toten steden’ volbrengen Boudin van Zomerghem en Jacob van Scathille. Rynvisch en Zevecote worden nog een tweede maal gezonden ‘intWestlant omme tland te disenierne [van hoofdmannen te voorzien] ende te zetten in paise’. (SAB, Stadsrek. 1334-35; La Flandre IX 296).
1342 Gent. - Schepenen en afgevaardigden van de neringen ‘voeren sondages up sente Michielsdagh int Westland, omme daer te sittene ende te hoorne besouc’ inzake het geschil in de draperie. (Stadsrek. II 203).
1336 Brugge. - Een rubriek in de stadsrekening betreft de uitgaven ‘ter heerevaert int westland ende in oostlant als die van Ghent ghiselen namen...’ (SAB. Stadsrek. 1334-35; La Flandre IX 287).
1342 Gent. - Door Artevelde wordt de volgende regeling getroffen: de drie steden van Vlaanderen zouden elk hun kasselrij besturen, met elk een ‘uppercapiteyn’: ‘ende Ypre (de derde stad) zoude tWeestland (sie) bestieren, ende de canten vander Leye, ende al dat hem toebehoort’. (Chronicke van Vlaenderen, Hs. 437, Stadsbibl. Brugge). - In deze (voorbijgaande) regeling werd door Artevelde een nieuwe inhoud aan het ‘Westland’ gegeven.
1345 Gent. - De stad Ieper was etappe voor de Gentse militie die naar het Westland heen en weer trok. In 1345 worden door Gent achterstallige herbergkosten vereffend met de stadskastelein van Ieper, schulden die waren gemaakt toen ‘onse liede quamen uten Westlande’. (Stadsrek. II 382).
1349. - In september geeft graaf Lodewijk van Male commissie aan Heer Hue van Halewin ‘pour estre *reward dou West-land’.* Al de goederen van zijn tante, de Vrouwe van Cassel (weduwe van Robert van Vlaanderen), die gelegen zijn ‘au Westland de nostre conté de Flandres’ heeft hij aangeslagen. Hue van Halewin wordt aangesteld als *rewart* van de volgende steden en kasselrijen: stad en kasselrij Ieper, de drie parochies Steenwerke, Nieukerke en Nipkerke, de steden en kasselrijen Waasten, Belle, Cassel, Winoksberge, Veurne’ et toutes autres villes estans ou Westland quelconques’. (Cartul. Louis de Male I 135). In april 1350 laat de graaf

de kasselrij Kortrijk de onkosten betalen o.m. ‘pour les sergants envoiés au Westland’. (Idem I 161). - Opmerkelijk is dat de jonge en strijd-

lustige graaf de term ‘Westland’ in een verruimde politieke betekenis gebruikt.
1381 Ieper. - De stad Ieper behoort niet tot het Westland doch is, op militair gebied, de poort van het Westland. De Gentenaren die in 1381 kwamen stropen naar Westelijk Vlaanderen werden teruggeslagen ‘daer of die van Ypre ende tWestlant de meeste eere hadden’. Een brigade ‘ghesellen van Ypre ende van den Westlande’ gaat zelfs post vatten te Deinze om de rooftochten van Ackermans benden te voorkomen. (Olivier van Dixmude, Merkw. Gebeurtenissen 9 10 15).
1382. - Na de slag bij Rozebeke wordt door de graaf een brutale repressie ingezet. Gedeputeerden voor de repressie zijn: de burggraaf van Veurne ‘capitein van den Westland’ samen met de heren van Ekelsbeke en Beerst; hun jurisdictie strekt zich uit over Veurne (en ambacht), Nieuwpoort, Poperinge, Berghen (en ambacht), Duinkerke, Burburg (en ambacht) ‘ende datter toebehoord’. In feite de drie ambachten van het Westland. (De Pauw, Baljuwrek. 225 244 246).
1386. - Als ‘frontierland’ verschijnt het Westland in de registers van het Rekenhof te Rijsel in verband met militaire uitgaven voor huurlingen en boogschutters ‘qui furent placés au *West-Land de Flandre,* sur les frontières, pour résister aux Anglais’. (Gachard, Rapport Chambre des Comptes 74). - Belangrijk is steeds het behoud van Nieuwpoort, de sleutel van het Westland; in 1388 zendt de kasselrij Kortrijk 7 schutters ‘in de stede van der Nieuwer Poord omme de verwaernesse vanden Westlande’. (RAK. Rek. Kasselrij 1387-1390, f. 10^{v}).
1397 Cassel. - Op 20 februari werd hier een gerechtelijk tweegevecht ‘te voet’ uitgevochten ‘ende waren bee vlaminghen uuyt Westlandt’ (Hand. Emul. XI 206).
1387-1405. - Op de vergaderingen van de Staten van Vlaanderen komt de veiligheid van het Westland herhaaldelijk ter sprake. De vraag is in 1387 ‘hoe men tWestland bewaren soude’ tegen de Engelsen. Tegenover de Engelse zeeroverij wordt in 1403 de beslagneming van de Engelse lakeninvoer ‘int Westland’ voorgesteld. Voor de ‘bewaernesse vanden Westlande’ moet de geestelijkheid financieel bijdragen: in 1403 worden o.m. de abten ‘van den Vrijen ende van den Westlande’ zwaar getakseerd. De daarmee bezoldigde troepen worden gelegd ‘int Westland... te Veurne, te Berghen, te Duinkerke ende te Burchbuerch’. Het parlement van 29 juni 1403 te Gent bespreekt vooral ‘tverwaren van den *Westlande van Vlaendre* jeghens d'Inghelsche’. (Prevenier, Staten van Vlaanderen 14 250 268 271 275). - In 1405 dringen de Vier Leden bij den hertog aan om ‘de stede van Greveninghe ende t'Westland te houden’. (Invent. Brugge III 512).
1417. - Aktueel is in 1416-1417 de verbetering van de scheepvaart op de binnenwateren (verbinding Ieper - Nieuwpoort - Brugge). Een plan van 1416 noteert dat de rivieren komen uit Ieper, St.-Omaars ‘et du *west pays de flandres* passant parmi lescluse du nouvel dam (Nieuwendamme) devers la mer’. (Biekorf 1938, 125). Door de nieuwe waterweg zou de verbinding

met St.-Omaars en met het Westland ‘ghecort ende verspoet wesen twee daghen’ tot voordeel van de

steden en plaatsen ‘ligghende int Westland van Vlaenderen’. (Biekorf 1938, 128. La Flandre XIII 229-230).
1437. - Hertog Filips onttrekt de wet van Nieuwpoort aan de rechtsmacht van Brugge. Door de langdurige oorlog was er immers wetschorsing geweest in vele steden ‘de nostre dit pays de Flandres, et mesmement ou *Westpays,* assavoir en nostre ville de Neufport...’ (Coutume de Nieuport 211).
1479 Dadizele. - In november ‘was gheconsenteert byden drie leden van Vlaendre te legghene 1850 mannen up de frontieren, te wetene tgendsche 300 te Douai ende 500 in *'t Westland van Vlaendre,* daeraf dat de heere van Dadiselle tlast hadde van huerlieder monstre ende betalinghe; tbrugsche 900 ende typersche 150 int Westland vorseid’. (Mémoires Jan van Dadiselle 20). - Uit deze tekst blijkt dat Brugge met het Vrije het zwaarste aandeel had (9/10) in de verdediging van de frontieren van het Westland; Ieper had 1/10 bij te dragen, Gent 9/10 boven de 300 man voor de zuidgrens (Douai). - Ook in nov. 1479 wordt een stadstrompetter ingezet om heren te begeleiden die optrekken ‘ten bescudde vanden Westlande’. (Gilliodts, Ménestrels nr. 62).
1482 Burburg. - Ridder Daniel van Praet, dit de Mourkerke, heer van Marewede, was door Brugge aangesteld als ‘capitaine du *Westpays* de ladite conté de Flandres’. Hij verlangt te worden gepromoveerd tot kapitein van Burburg. (Bulletin CFF IV 331).
1489 Brugge. - Het Brugse leger, aangevoerd door de heer van Gruuthuse, ligt ‘int Westland’; nog meer mannen worden gelicht ‘om te treckene upt Westland’; wagens voeren bewapening ‘naer der stede van Nyepoort int Westland, ten secourse van het Brugse leger dat daer ligt’. (Boeck van Brugghe 275 277 279 282).
1490 Brugge. - Alaert Coopman, thesaurier van Koning Maximiliaan, heeft van de stad 1800 pond ontvangen om het krijgsvolk te betalen: ‘aux gens de guerre estans à Saint Omer et *ou pays de West*’ (SAB. Reg. Civ. Sententiën. in -4, 1489-90 f. 9).
1493. - Op 3 oktober tekent Maximiliaan een oktrooi bestemd voor de steden en kasselrijen ‘de nostre *Westpays de Flandres,* assavoir: Neufport, Dixmude, Furnes, Dunkercke, Berghes, Bourbourg et Loo, et les chastellenies desdictes villes de Furnes, Berghes et Bourbourg’. Hun wordt toegestaan door berenting de nodige sommen op te brengen voor het betalen van de Duitse garnizoenen. - In 1494 is de prins van Chimay ‘lieutenant audit *Westpays*’. (P. Heinderycx, Jaerboeken van Veurne II 359 363).
1495 Nieuwpoort. - De schepenen van Nieuwpoort hadden in een suppliek aan Maximiliaan betoogd ‘comment icelle ville de Neufport, qui est la principale et meilleure vile de nostre *westpais de Flandres,* est scituée et assise sur la frontière de la mer, pour quoi elle est la clé de tout le westpais’. Na hun gedraging in het beleg van 1489 mochten de Nieuwpoortnaren zeker aanspraak maken op erkenning. Maximiliaan tekende te Bergen-op-Zoom een oktrooi voor een grote jaarmarkt, in Nieuwpoort te houden op zondag (met acht toogdagen) na Sint-Jansmis. (Gilliodts, Cout. Nieuport 256).

Het Westland heeft, zoals gezegd, de middelnederlandse periode niet overleefd en zou eerst in het einde van de

vorige eeuw als historische term in het nieuwnederlands opduiken. Een student in de geneeskunde, met name Lodewljk Allaeys, geboortig van Woesten in Veurneambacht, publiceerde in 1897 onder de titel '*De Franschen in Vlaanderen*' een reeks feuilletons in het maandblad van de Kring der Westvlamingen te Antwerpen(84). De belangstelling was zo groot dat Allaeys zijn bijdragen verder uitwerkte en bundelde in een boek dat in 1898 te Ieper verscheen als: '*Het Westland in den Franschen Tijd*'. De auteur achtte het nodig in zijn inleiding te wijzen op die 'vreemde' benaming *Vlaanderens Westland* en haalt daarom een drietal teksten aan om de oudheid van die naam te staven. Dr. Allaeys zal later, in 1930, onder de schuilnaam Herwin Eeckel, een lijvig verhalend werk tooien met de naam die hij gerehabiliteerd had en die hem dierbaar was: '*T'Onzent in 't Westland*'. De vereniging *Pro Westlandia* (tot verdediging van de taalgrens in West-Vlaanderen en tot behoud van het diets over de grens) die in 1912 te Antwerpen tot stand kwam, had haar naam van Dr. Allaeys gekregen(85). Op dit vaderschap van de moderne wedergeboorte van *Westland* mag hier wel uitdrukkelijk worden gewezen(86).

Westvlaenderen

De eerste auteur die een 'westelijk Vlaanderen' vernoemt is de Gentse minderbroeder die ca. 1308 in zijn *Annales Gandenses* de gebeurtenissen van zijn tijd beschrijft. Hij noteert onder het jaar 1297 de slag bij Veurne (Bulskamp) die door de Viamingen en hun bondgenoten verloren werd door het verraad van sommige heren uit westelijk Vlaanderen: '*de occidentali Flandria*'. Met name waren dat de heren van Veurne en Winoksbergen. In 1303 brengt Willem van Gulik (junior) een nieuw leger samen '*in occidentali Flandria*' en vestigt dan zijn hoofdkwartier in Cassel. Hij blijft verder *'in occidentali Flandria',* een territorium dat door de Minoriet wordt onderscheiden van de territoriën van Gent, Brugge en Ieper. (Annales, ed. Funck-Brentano, 4

(84) Over Dr. Hilaire (Lodewijk) Allaeys (1873-1934) zie de notitie van Dr. J. Lebeer in Nationaal Biografisch Woordenboek IV (1970, kol. 13-15

(85) Luk Verbeke, Vlaanderen in Frankrijk, blz. 135 (Antwerpen 1970).

(86) De benaming Westland kent, in de jongste tijd vooral, in allerlei verband, nieuwe omschrijvingen die met de historische inhoud niets meer te maken hebben.

43 58). In de latijnse woordschikking van de auteur horen we de dietse term ‘Westvlaanderen’ doorklinken.

De dietse benaming *Westvlaenderen* verschijnt reeds in 1316 in de Gentse stadsrekening, in 1327 in de Ieperse stadsrekening, en wordt in de vergaderingen van de Staten van Vlaanderen in 1389-1400 soms gebruikt als een synoniem voor *Westland,* dat echter in de officiële taal nog domineert. Met dezelfde inhoud als *Westland* staat *Westvlaenderen* in onze Vlaamse kronieken in de periode 1435-1480 en later.

Een belangrijke verruiming van de inhoud ontstaat in 1543, wanneer door Keizer Karel de ontvangerijen-generaal in Vlaanderen worden opgericht. Van dat jaar af is de ‘Recette générale de Flandres’ gesplitst in een Algemene Ontvangerij van Oost-Vlaanderen (Ost-Flandre, in de franstalige dokumenten) met Gent als zetel, en een Algemene Ontvangerij van West-Vlaanderen *(West-Flandre)*[87].

Ieper werd alsdan de zetel van de Ontvangerij van West-Vlaanderen, die alsdan de kasselrijen Burburg, Winoksbergen en Veurne (het oude *Westland)* omvatte samen met de kasselrijen Ieper, Belle, Cassel en Waasten. Deze ontvangerij gebruikt in 1564 een groot zegel met het Ieperse stadswapen in 't midden, omgeven door de wapens van de zeven genoemde kasselrijen; het randschrift is: ‘S. Civitatis Iprensis et septem castellaniarum *West Flandriae*’[88].

Dit nieuwe *Westvlaenderen* (van de zeven kasselrijen) is ca. 1540-1550 in de plaats getreden van het oude *Westland* (van de drie kasselrijen). Onder de leiding van Ieper hebben voortaan de kontinentale kasselrijen de voorrang op de drie maritieme van't Westland. Als synoniem van het nieuwe *Westvlaenderen* komen *Westquartier* en het *Quartier van Ypre* in voege.

Het prestige van Ieper wordt bevestigd in 1559 bij de driedeling van het oude bisdom Terwaan. Ieper krijgt, samen met Sint-Omaars en Boulogne, een bisschopszetel. Het jonge bisdom omvat in hoofdzaak de kasselrijen van *Westvlaenderen* (zonder Burburg) en komt zeer in de aktualiteit wanneer dààr, in 1566, de eerste beeldstorm losbreekt. De literatuur over de beroerten van 1566-1584 zal de benaming *Westvlaen*--

(87) Biekorf 1971, 243 (s.v. Oost-Vlaanderen). De bepaling van De Flou XVII, 459 is niet toepasselijk op zijn teksten van vóór 1551.

(88) De Ghellinck Vaernewyck. Sceaux et armoiries de la Flandre 391 (Parijs 1935). - Biekorf 1971, 95.

deren (van de zeven kasselrijen) door heel de Nederlanden bekend maken.

Tot zover Oud-Westvlaenderen in het kader van het graafschap.

Het Westvlaenderen van de zeven kasselrijen zou maar al te zeer frontierland zijn gedurende de Europese oorlogen van de volgende eeuw en er alleen nog drie van de zeven uit overhouden. Bij de vrede van Utrecht (1713) gaan de kasselrijen Broekburg, Winoksbergen, Belle en Cassel over naar Frankrijk en vormen er, met Duinkerke als hoofdstad, de *Intendance de Flandre flamingante* (ook *Flandre Maritime).*

Het gehalveerde *Westvlaenderen* van 1713 omvat de kasselrijen Ieper en Veurne, de Generaliteit van de Acht Prochiën, de kasselrij Waasten, de roede van Menen, en de steden Wervik, Poperinge en Roeselare. Dit gebied van de retrocessie (Pays rétrocédé, Weergekeert Vlaenderen) stond onder toezicht van de Raad van Financiën (als *land van impositie)* en bleef uit de Statenvergadering van Vlaanderen uitgesloten (was geen *land van bede* meer). Gent, Brugge en het Vrije deden het met z'n drieën.

Gedurende de periode 1714-1749 verschijnt *Westvlaender* in verschillende samenstellingen. Daar het niet meer als Derde Lid van de Staten was opgenomen, werd als kompenserend orgaan de *Vergaederinge van Westvlaender* opgericht.

De operette-revolutie van 1789 werd in Westvlaender bijzonder kleurrijk gespeeld, te Ieper vooral onder de leiding van Malou-Riga. Het *Departement van Westvlaender* schudde overmoedig de minoriserende klank uit zijn naam en trad naar voor met de titel: *Staeten van West-Vlaenderen,* omvattende de twee departementen (Ieper en Veurne). Een hooggestemd 'Manifest van West-Vlaenderen' wordt uitgezonden. Onder generaal Malou wordt het '*Regiment van West-Vlaendre*' opgericht[89], zijnde de IV. divisie van het Statenleger dat na enkele maanden zou uiteenvallen. Wanneer Dumouriez na Jemappes (einde 1792) naar Ieper komt ijvert Malou voor de lichting van een nieuw regiment met de herboren naam: '*Régiment ci-devant West-Flandres*'. Meer dan een naam is het niet geworden.

Keizersgezinden bleven echter, zoals advokaat J.A. De Bouck, Jozef II erkennen als 'Oppervorst van West-Vlaen-

(89) Over dit Regiment van West-Vlaendre, zie Biekorf 1955, 65-71.

deren'. In december 1789 komen twee heren uit Brugge naar Ieper om er de 'comptoiren' van Z.M. in beslag te nemen. Dat was onwettelijk, zo betoogde de jurist: *Oost-Vlaendre* (d.i. Brugge en Gent en hun kasselrijen) heeft niet meer macht over *West-Vlaendre* (Ieper en Veurne) dan West over Oost!

Nog zijn de avonturen van Oud Westvlaenderen niet ten einde. Bij hun tweede verovering, na Fleurus in 1794, organiseren de Fransen een kortstondig *Arrondissement Westvlaenderen,* dat niets anders was dan het Oostenrijkse 'Departement van Westvlaenderen', alias het Westkwartier (van na 1793). Enkele maanden later in 1795, schept de Franse administratie een nieuwe entiteit: het *Departement van de Leie* (in het kader van de departementen der Republiek) omvattende - in vier 'arrondissementen' - het oude Westvlaenderen plus het Brugse Vrije en de kasselrij Kortrijk(90). *Gedurende twintig jaar zal de naam Vlaanderen geen officieel bestaan meer hebben:* een énig hiaat in zijn geschiedenis.

Het Leiedepartement werd, zoals men weet, in 1814 opgevolgd door de *Provincie West-Vlaanderen.* De grenzen van deze provincie bleven onveranderd deze van het Departement.

Westvlaenderen in de middelnederlandse periode

Het gebied omvat de drie maritieme kasselrijen: Veurne, Winoksbergen en Burburg.

> 1316-1324 Gent. - De stadsrekening boekt uitgaven 'vanden serianten, die lagen ten passe in Westvlaenderen, te Curtrike, ende elre' (1316). - Voor reiskosten van Jan van Coudenhove die voer... t'Ypre ende in Westvlaendren' om er de graaf te gaan spreken (1321). - De tekst uit 1323 is bijzonder duidelijk: twee Gentse schepenen reizen op 17 januari naar Ieper 'daer de drie steden vergaderden omme raed thebbene hoe men mochte af doen leggen donruste, die es in Vuernambachte ende in Bergambachte'. Op 4 februari reizen de schepenen nogmaals 'naer Ypre ten parlemente' voor dezelfde zaak, namelijk betreffende 'donruste, die es in Westvlaenderen ende daeromtrent'. Einde februari reizen de Gentse schepenen naar Brugge en verder naar Veurne steeds om er te spreken over de middelen om te bedaren 'donruste die was in Westvlaenderen'. Ze trekken ten slotte naar Oudenaarde, waar de graaf alsdan vertoefde 'ten parlemente', om hem 'te biddene dat hy wilde setten in payse die van Brucge, van den Vrihen ende van Westvlaenderen'. (Gent, Stadsrek. ed. Vuylsteke 99 149 341).

(90) De indeling van het departement o.m. bij Ch. Oudiette, Dictionnaire géographique des treize départements, p. xxvij-xxviij (Parijs 1804).

1327 Ieper. - Uitgaafpost van reisgeld, in verband met dezelfde onlusten: boden worden betaald elk van 4 dagen ‘omme een voiage ydaen in Westvlaendre omme de enqueste te helpen horne’. (Comptes Ypres II 739).
1327-1332 Gent. - De onrust in het Vrije en de westelijke kustkasselrijen duurt voort. In 1327 reist Coppin van Erdenborgh naar Poperinge ‘ende in Westvlaenderen’ waar de *onruste* niet wil ophouden. Twee schepenen reizen in december 1329 naar Aalst om er met de graaf van Henegouwen te beraadslagen over ‘de onruste die die van den Vrihen ende Westvlaendren hebben’. (Stadsrek. ed. Vuylsteke 340 552).
1389-1403. - De Vier Leden zijn in onderhandeling met de Engelsen om te komen tot een verdrag over de zeevaart en de zeeroverij. Voor deze Vlaams-Engelse handelskonferentie, gehouden te Kales, zullen de Engelse gedeputeerde mogen ‘paisiblement passer et retourner par la ville de Gravelinghes et les aultres lieux de *West-Flandres*’ (1389). - Op 1 april 1400 reizen de schepenen van het Vrije naar Gent voor overleg met de andere grote Leden: de hertog vroeg immers een lichting van duizend man ‘van den lande van Vlaendre omme de verwaernesse van der sloten int *West Vlaendre* jeghen l'Inghelsche’. - Nog weer in 1403 moeten weerbare mannen worden gelicht ‘omme de bewaernesse van den Westlande’. (Prevenier, Staten van Vlaanderen 275 186 435). Vgl. de identiteit van Westvlaenderen met Westland boven, blz. 201.
1450. - Onder het jaar 1197 laat de Vlaamse Kroniek (redaktie 15e eeuw) graaf Filips spreken van ‘Sint Omaers, Aryen, tlant van Guysen (Guisnes), ende al dat *Westvlaenderen*’ is. (Exc. Cron. f. 31. - ‘dwelcke est *Westvlaenderlant*’, zegt de parallele versie van de uitgave Lambin, blz. 100). In 1324 heeft Zannekin op zijn zijde gekregen ‘Westvlaenderen, Belle, Casselle, Duynkercke, Berghen, Veurne ende Nyenpoort’. De auteurs gewagen eenmaal van ‘*dat oude Westvlaenderen*’ in het besef dat reeds, na Filips van de Elzas, het westelijkste deel van Vlaanderen aan de Franse kroon was gehecht.
1480. - De auteur van Die Wonderlijcke Oorloghen van Keyser Maximiliaen (ed. W. Jappe Alberts, blz. 78; Groningen 1957) laat de Franse koning zijn verwachtingen uitspreken: ‘Ende ghecrijghe ic *Westvlaenderen:* Grevelinghen, Bruborch, Veurne, Duynkercke, Dixmuyen, Nyeupoorte -: Ieperen, Brugghe ende die groote stadt van Ghendt zal ic dan haeste bedwinghen’.
1480. - De defensie van de frontieren wordt door Maximiliaan in vier distrikten ingedeeld, met elk een ‘conservateur’ als bevelhebber. De heer Jan van Dadizele wordt conservateur ‘van shertoghen weghe omme *Westvlaendre*’, het eerste distrikt. De drie andere distrikten zijn: 2. St. Omaers, Arien en de frontieren van Artoys, onder de heer van Bevers; 3. Ryssele, onder de heer van Herines; 4. Douai, onder Glaude de Sucre. (Mémoires J. de Dadiselle 22).
1494 Veurne. - De krijgsbelasting geheven in het ‘*pays de West-Flandres*’ vormt in de boekhouding van het Rekenhof te Rijsel een eigen kapittel.

De prins van Chimay is luitenant van ditzelfde '*Westpays*', alias 'pays de West-Flandres'. (Heinderycx, Jaerboeken Veurne II 363).

Het 'Westvlaenderen' van de zeven kasselrijen
1543-1714

Over de nieuwe omschrijving 'Westvlaenderen' in het kader van de 'Generale Ontvangerij van West-Vlaanderen' (opgericht in 1543), zie onze inleiding boven, blz. 204. De regressie van onze westergrens zal zich voltrekken binnen het gebied van de zeven kasselrijen (Burburg, Winoksbergen, Veurne, Ieper, Belle, Cassel en Waasten) met Ieper als hoofdstad. (De Waalse kasselrijen - Rijsel, Douai en Orchies - behoorden wel tot de Nederlanden doch stonden, zoals men weet, in los verband met het graafschap(91) en vormden ook in 1543 een zelfstandige ontvangerij). De Vrede van Utrecht (1714) schept dan een zeer ingekrompen 'weergekeert' Westvlaenderen, waarvan Ieper de hoofdstad zal blijven tot aan de oprichting van het Franse Leiedepartement (1795). Deze derde versie van *Westvlaenderen* onder het oud regime wordt verder in een derde rubriek behandeld.

1568 Gent. - De Gentse annalist Marcus van Vaernewyck is vol lof over de vruchtbare velden van West-Vlaenderen. 'Het aenschouwen der vrugten in *West-Vlaenderen* (zo schrijft hij), als sy in hunnen tyd zyn, strekt niet alleen tot vermaek, maer selfs tot verwondering; want die op den Cassel- of op den Wuwen-berg [in Oostvleteren], of op sommige hoogten ontrent Belle staet, siet alom een aengenaem groen en vele verscheyde andere koleuren in de land-gewassen, soo dat de velden een uytgespreyd kostelyk tapyt schynen, van den Hemel verrykt met allerleye verwen'. (Historie van Belgis, ed. Gent 1784; II 181-182). - Dezelfde Vaernewyck situeert zijn bericht over het voortzetten van de haagpreken: 'Daer quam [in 1567] ooc de tijdinghe, dat in Westvlaenderen, ontrent Belle ende Cassele, noch zeker predicatien, maer by der nacht, ghehouden werden'. (Beroerlicke Tiden II 228).

1566-1569. - Deze beroerde jaren leggen de naam *Westvlaenderen* druk in de mond en in de pen van de landvoogdes der Nederlanden, van de hertog van Alva en hun raadsheren te Brussel. En natuurlijk is de term ook aktueel in de briefwisseling van de gedeputeerden van de zeven kasselrijen, zetelend te Ieper, die als Ontvangerij van Westvlaenderen de nodige gelden voor verdediging en repressie moeten opbrengen. We beperken ons hier tot een bondig overzicht van de tweetalige terminologie voorkomend in de officiële briefwisseling tussen Ieper en Brüssel:
't'landt van Westvlaenderen - tgheheel quartier van Westvlaenderen - de gedeputeerde van de zeven Casselryen van Westvlaenderen;
le pays de Westflandres, le quartier de Westflandres, la garde de Westflandres - les deputez des sept chastellenies au West-quartier de Flandres - la conté de Westvlaendres'.
Afwisseling brengt het synoniem *Westquartier:* ''t Westquartier van Vlaenderen, de lieutenant van het Westquartier, les magistratz de ce Westquartier, t'quartier van Ipre'.

(91) Biekorf 1971, 98 (s.v. Flamingant Vlaenderen).

1568 Brugge. - Broeder Cornelis Adriaensz, de beruchte stadsprediker van Brugge gedurende de troebelen, is niet zacht voor het gewest van de eerste beeldstormers, waar de 'sectarissen' er ook van de eerste in Vlaanderen bij waren om de wapens tegen de koning op te nemen. Te Ieper, zo vertelt Broer Cornelis, vernam Egmont 'datmen daer ontrent in Westvlaenderen [voor het eerst] de beelde in stic smete'. Brugge ligt gelukkig niet in Westvlaenderen, zo roept hij uit: Waar 'tyranniseert ende martiriseert' men de priesters? In Westvlaenderen! En zijn aanklacht op de kansel wordt onstuimig: 'Ba hebbense [de sectarissen] niet aldereerst de beelden gestormt en gebroken in Westvlaenderen, ba zijn de Westvlamingen de eerste niet, die de wapenen aengenomen hebben tegen de koning...' (Historie en Sermonen I 302 304 360; ed. Deventer 1639). - Deze tekst is de oudste vindplaats van de term *Westvlamingen:* inwoners van Oud Westvlaenderen.

1578 Gent. - De gedeputeerden van Winoksbergen op de vergadering van de Vier Leden te Gent vragen de vereniging van hun stad 'mette casselrie ende tlant van Beerchambacht', daar hun stad is 'dienende voor bollewerck an gheheel Westvlaenderen' en derhalve grotere inkomsten nodig heeft. (De Schrevel, Recueil II 19). - Gedeputeerde van de Staten-Generaal komen op 15 oktober 1578 te Gent de strategische waarde van Westvlaenderen betogen in de strijd tegen Spanje: '*de contreye van Westvlaenderen* is also sterc als eenich landschap inde weerelt, overmids dat daer gheene ruyteren yet bysonders connen bedryven'. Ruiterij kan er moeilijk opereren zowel wegens 'sommeghe Boschage als van weghen der ghelegenteyt des lants'. De strategen uit Brussel doen inzien dat een kleine troep Soldaten 'wel ghemoet ende geresolveert' in zo'n terrein lang kunnen standhouden tegen 'een groote heercracht'. (De Schrevel, Recueil II 200).

1580 Ieper. - In 1578 hadden de hertog en de Staatsraad een militair gouverneur aangesteld: 'ung général superintendent chief ou gouverneur militaire pour et sur toutes les villes et chastellenies de toute la Westflandre ou Westquartier'. (Recueil II 61). Deze '*Superintendent van Westvlaenderen*' (in 1580 admiraal Blois de Treslong, gestationeerd in Duinkerke) heft in 1580 een buitengewone belasting voor de versterking van Nieuwpoort. (Heinderycx, Jaerboeken III 172).

1581. - Bij de inrichting van de hervormde kerk in 1581 vormde Vlaanderen 'twee onderscheiden synoden: Oost-Vlaenderen en Westvlaenderen'. De Oostvlaamse synodus groepeerde Gent, Brugge, Kortrijk en Oudenaarde (plus Land van Waas en de Vier Ambachten). De *synodus Westvlaenderen* groepeerde Ieper, Diksmuide, Veurne, Nieuwpoort, Cassel, Bergen, Burburg met Grevelinge: in feite de zeven kasselrijen van Westvlaenderen (zonder Belle (?) en met Menen[92].

1591 Ieper. - De koornmeter Augustijn van Hernighem noteert in zijn Dagboek dat, in september, de *vrybuters* uit Oostende, alias de Oostendenaers, er in geslaagd waren 'contributie te ghecryghen by-

(92) Biekorf 1971, 243 (s.v. Oost-Vlaanderen).

naest van half West-Vlaenderen'. (Kortrijk, Stadsbibliotheek, cod. 296, vol. VI)[93].
1659. - Jan Lambrecht van Pollinkhove bezingt het einde van de oorlog waaronder zijn Streek vooral zoveel had geleden:
Het ongeval en is met monden niet te spreecken,
Waerin *West-Vlaenderlant soo langhde heeft ghesteecken.*
(Vlaemsche Vrede-Vreucht, 's Gravenhage 1659).
1651-1660. - Gewoon in rekeningen en staten van goed is de benaming: (gelegen) *int quartier van Westvlaenderen,* de domeinen van Westvlaenderen, onze onderzaten van herrewaertsovere ende van Westvlaenderen'. Vgl. DF XVII 459.

Westvlaenderen na de retrocessie

De vrede van Utrceht (verdrag van Rastatt) schept in 1713 een Westvlaenderen dat nieuw is, zowel naar de inhoud als naar het politiek-administratieve statuut.
Het gebied omvat voortaan:
de stad en kasselrij Ieper; de stad en kasselrij Veurne; de Acht Prochies van Veurne-Ambacht (hoofdplaats Elverdinge); de stad en kasselrij Waasten; de stad (en roede van) Menen; de steden Poperinge, Diksmuide, Lo en Wervik[94].
Deze gebieden bleven uit de Staten van Vlaanderen uitgesloten; ze vormden geen subprovincie: ieder lid werd beschouwd als een afzonderlijk bestuur terwijl ze globaal, als 'Generaliteyt', juridisch deel uitmaakten van het prinselijke (Habsburgse) domein. De keizerlijke inauguratie te Ieper - hoofdstad van Westvlaenderen - droeg dan ook een heel ander karakter dan de 'grafelijke' inauguratie (echte eedaflegging) te Gent[95].
Als verzamelnaam treedt de administratieve term *Departement van Westvlaenderen* naar voren. De gedeputeerden in hun zitting te Ieper vormden in 1790 de *Vergaederinge van West-Vlaenderen,* met eigen kanselarij en archief.
De autonomie van dit 'nieuwe' Westvlaenderen komt sterk tot uiting gedurende de Brabantse Revolutie: Westvlaenderen treedt nevens Oostvlaenderen, als eigen entiteit in de Staten-Generaal en het Congres,

(93) Over de vrybuters van Oostende in het Ieperse, zie Biekorf 1959, 405.
(94) Over de aparte situatie van Roeselare tegenover het oude Westvlaenderen, zie de studie van M. De Bruyne in Biekorf 1971, 175-282.
(95) J. Vereecke zal de eerste schets van zijn Histoire militaire (1858) historisch mogen noemen: 'Schets eener geschiedenis van Ypre, voormalige *hoofdstad* van *Westvlaenderen*', zoals ook de titel van P.M. Ramaut's kroniek: 'Beschrijving van de stad Ypre, wezende het derde lid van Vlaenderen ende *hoofdstad van Westvlaenderen*' juist is wanneer men daarbij noteert dat Ieper na 1713 geen derde lid van Vlaanderen meer was. - Een goede kaart van Westvlaenderen na de retrocessie is te vinden vooraan deel I (1861) van de Annales d'Ypres et de la West-Flandre. - Over de inauguratie te Ieper in 1791, zie Biekorf 1960, 389-397.

de Vergaederinge gaat weldra pronken met de titel ‘Staeten van West-Vlaenderen’ en richt einde 1789 een ‘Regiment van West-Vlaenderen’ in.

De ontwikkeling van de benaming wordt toegelicht in de volgende teksten.

1750. - Betwisting inzake de armenzorg leidt tot een zekere splitsing in twee departementen: *West-Vlaenderen,* met Ieper als hoofdplaats, en *Zeekantig Vlaenderen,* met Veurne als hoofdplaats. De twee departementen hebben elk een hoofdcollege en een direkteur. (Biekorf 1963, 169).
1772. - Een edikt van Maria-Theresia betreffende de ziekte van het hoornvee regelt de onkosten die moeten betaald worden 'in het departement van West-Vlaenderen'. Dit reglement is bestemd 'voor *het Quartier ofte departement van West-Vlaenderen';* de sommen moeten worden opgebracht door '*de Generaliteyt van het departement van West-Vlaenderen*' inkluis stad en roede van Menen. (Plac. v. Vlaenderen VI 1423-1425). Hetzelfde edikt spreekt ook van de 'Casselryen ende Adrninistratien van West-Vlaenderen', wijzende op de Generaliteyt.
1789 Ieper. - De advokaat J.A. De Bouck gebruikt in zijn dagboek de alsdan aktuele juridische termen: keizer Jozef II is 'Oppervorst van West-Vlaenderen'; de Staten van Oost-Vlaanderen zenden gedeputeerde voor bespreking met de 'Staeten van West-Vlaendren', die als zodanig het berucht '*Manifest van West-Vlaendren*' (1 maart 1790) zullen afkondigen waarbij ze de keizer van zijn souvereiniteit vervallen verklaarden[96]. In december 1789 wordt door Malou-Riga het *Regiment van Westvlaenderen* opgericht dat nummer 4 van het Statenleger zal worden. Dit Regiment, (ontbonden in de herfst van 1790) herleeft tijdelijk einde 1792: in overleg met Dumouriez ijvert Malou voor de lichting van een nieuw 'Regiment gezegd ci-devant *West-Flandres*' in het kader van zijn gedroomde Conventie[97]. (In de franstalige dokumenten van de tijd is de benaming vóór 1795 nooit anders dan *Westflandre, West-Flandres).*
1790. - De keizergezinde Excellente Print-Cronike (blz. 52; Gent 1790) noteert het verschijnen van het revolutionair Manifest op een wijze die de apartheid van West en Oost illustreert: 'Den 1 Maerte publiceerden de souvereyne *Staeten van West-Vlaenderen* [te Ieper] ook een Manifest, zoo goddeloos als het geene van Oost-Vlaenderen [Gent, Brugge en Kortrijk]'.

1790 Ieper. - Een voorstel van Unie van Westvlaenderen met Oostvlaenderen wordt ter stemming gelegd. Stemmen voor de Unie: Diksmuide en Lo. Tegen de Unie: Ieper, Veurne en Waasten met hun kasselrijen; Wervik (stad en territorium); de roede van Menen; de Acht Prochies. Maakten voorbehoud: Poperinge (stad en jurisdictie), de steden Menen en Roeselare. (Annales Ypres III 217-218). - In het Souvereyn Congres staat Westvlaenderen naar de imposities, samen met Henegouwen, op de derde plaats, na Brabant en Oostvlaenderen, (Idem III 226). - Als zegel neemt de Vergaderinge van Westvlaender het wapen van Vlaanderen met bijvoeging van

(96) Historische Aanteekeningen op de stad Yper, ed. A. Vandenpeereboom, passim (Ieper 1876). - Het Manifest van 1 maart werd tweetalig uitgegeven (Bibliographie Yproise nr. 1565).
(97) Over het Regiment van Westvlaenderen, zie Biekorf 1955, 65-71.

de initialen W.F. rechts en links van de zwarte Leeuw. Zie voorbeeld in Annales Ypres III 312.
1793. - De gedeputeerden van de twee Vlaenderen trekken einde januari naar Parijs om er, vóór de balie van de Nationale Conventie, een eigen Conventie (met de andere Nederlandse provincies) te bepleiten. De woordvoerder is Malou-Riga, die er betoogde dat het tweeledige '*Flandres*' een eigen volksregering volgens de Franse principes had verkozen en derhalve recht had op een zelfstandig bestaan in broederlijk samengaan met de Franse Conventie. Van deze illusie zouden de feiten hem zeer snel genezen(98). Opmerkelijk is dat Malou-Riga, als Vlaams Republikein onwrikbaar het behoud van de twee Vlaamse Staten (samen met de andere Nederlandse provincies) bleef voorstaan. Ook met hun historische naam.

1793. - Onder de eerste Franse bezetting (na Jemappes) worden twee arrondissementen voorzien: 1. Het Littoriale Vlaanderen; 2. *West-Vlaenderen* (omvattend de kasselrijen Ieper, Kortrijk en Oudenaarde)(99). Deze bezetting liep reeds in maart 1793 ten einde en had geen tijd gehad om de feodale naam Vlaanderen door een natuurnaam (bos- of riviernaam) te vervangen.
1795 Ieper. - Gedurende de tweede Franse bezetting (na Fleurus) zal de naam West-Vlaanderen zijn officieel bestaan verliezen, en dit gedurende twintig jaar.
In januari 1795 vertonen de officiële stukken een zekere aarzeling tussen *Flandre Occidentale* en *West-Flandre.* Deze laatste naam ontmoeten we een laatste maal in een proklamatie van 20 januari. Vanaf 20 februari zetelt te Ieper alleen nog de Administration générale *d'arrondissement de la Flandre Occidentale,* een benaming die na enkele maanden zal opgaan in de nieuwe omschrijving van het *Département de la Lys* ofte Leiedepartement(100).
Dit Departement van vier arrondissementen (Brugge, Veurne, Ieper, Kortrijk) zal in 1814 de historische naam Vlaanderen weer gaan delen met het zusterdepartement van de Schelde om voortaan als *provincie* op te treden: West-Vlaanderen heeft zijn departementaal gebied van 1795 tot op heden onveranderd behouden (mits een recente taalgrensmanipulatie aan zijn zuidergrens); Oost-Vlaanderen verloor in 1815 het hele arrondissement Sas-van-Gent, alias Staats-of Zeeuws Vlaanderen, aan het Koninkrijk der Nederlanden.
Nota. - Oud-Westvlaanderen zou in 1861 nog een laatste maal herleven in de benaming van de Historische Kring te Ieper gesticht als: 'Société historique, archéologique et littéraire de la ville d'Ypres et de *l'ancienne*

(98) A. Borgnet. Histoire des Beiges à la fin du 18e siède, II 129-131 (Brussel 1862): een belangrijke bron voor de politiek van Malou-Riga Zie ook Carlo Bronne, La vie impétueuse de Malou-Riga (Brussel 1962).
(99) E.I. Strubbe, Historische antecedenten van de provincie West Vlaanderen, in West-Vlaanderen (verzamelwerk, ed. Brussel 1958), blz. 34.
(100) Bibliographie Yproise, ed. A. Diegerick, nr. 1930, 1932, 1949 1956, 1960 (officiële stukken gedrukt door de Walweins).

West-Flandre', onder leiding van de bekende historicus (later minister) A. Vandenpeereboom. De *Annales* van die kring verschenen 1861-1880 en vormen negen boekdelen.
Slot volgt

A. Viaene

Diederik van Assenede
Grafelijke ambtenaar (vóór 1263-vóór 1296)

De ridderroman ‘Floris ende Blancefloer’ werd geschreven, zoals de auteur in de proloog zelf verklapt, door Diederik van Assenede. Deze dichter Diederik wordt gewoonlijk vereenzelvigd met de grafelijke klerk Diederik van Assenede(1). In de oorkonden en rekeningen betreffende de brieven van Assenede en de Vier Ambachten komt men herhaaldelijk de naam van de clericus Diederik tegen. Dit is geen toeval want bij nadere bestudering van de documenten blijkt hij een van de eerste ontvangers van deze brieven geweest te zijn.

Diederik wordt voor het eerst als klerk vernoemd in 1263 wanneer hij het derde deel van 26 bunder woeste grond en moergrond, gelegen in de wijk Triest te Assenede, van gravin Margareta koopt(2). Als grafelijke ontvanger treffen we hem voor het eerst aan in een oorkonde van 1271, waarin hij ontvanger van de brieven van Scheldeveld wordt genoemd(3). In 1277 treft gravin Margareta een financiële regeling met haar zoon Gwijde, waarbij zij o.m. jaarlijks 1500 p. bezet 'as bries, ke Dyrekinq de Hassenede et Henris ses compains, rechoivent’(4).

Deze ‘Henris’ was Hendrik van Badelghem, kanunnik van Doornik en eerste ontvanger van de cijnsen van de brieven van de woeste gronden in de kasselrijen van Gent en Brugge en in de Vier Ambachten(5). Diederik van Assenede was dus samen met kanunnik Hendrik belast met het innen van de grafelijke cijnsen. De brieven van Scheldeveld vormden een onderdeel van de brieven van de woeste gronden in de kasselrijen Gent en Brugge en in de Vier Ambachten.

In 1278 verhoogt gravin Margareta het bedrag van 1500 p. tot 1600 p. waarvan 300 p. ‘sour les rentes de moer et wasti-

(1) Floris ende Blancefloer, uitgegeven door P. De Keyzer in de Klassieke Galerij nr. 23 (Antwerpen) p. 12-13.

(2) Rijsel, Archives Nationales B 1561, 1e Cartulaire de Flandre f^{o} 59vo.

(3) Rijsel, Archives Nationales B 1561, 1e Cartulaire de Flandre f^{o} 29vo.

(4) Th. Luykx, De grafelijke financiële bestuursinstellingen en het grafelijk Patrimonium in Vlaanderen tijdens de regering van Margareta van Constantinopel (1244-1278). Verhand. Kon. VI Acad. van België, nr. 39, Brussel (1961) p. 436.

(5) Later beter bekend onder de naam ‘Brieven van Assenede en Vier Ambachten’ Een uitgebreide studie gewijd aan deze belangrijke brieven zal verschijnen in het jaarboek ‘Appeltjes van het Meetjesland’ nr. 23.

ne, ke Henri li clers rechoit' en 1300 p. 'sour les bries de Hassenede' zijn bezet[6]. Van die laatste brieven beschikken we over een uitgebreide rekening opgesteld in 1289 door Diederik van Assenede[7].

Die rekening bestaat uit twee delen: de ontvangst van de cijnsen 'in officio gandense et in quattuor officiis' en 'in officio brugense' en de ontvangst van de cijnsen van de moergronden en andere gronden 'in officiis de Hulst et de Axele' De netto-opbrengst van die brieven bedroeg in 1289 meer dan 1467 p., zodat de 1300 p. gemakkelijk konden betaald worden. Als loon voor zijn werk mocht Diederik van Assenede 50 p. (40 + 10 p.) afhouden van de ontvangst.

Diederik moet vóór 1296 zijn gestorven, want in een rekening van de cijnsen buiten de redeninge onder een rubriek 'rentes des iiij mestiers, de Gand et de Bruges' noteert men dat 'li hoir Dierekin de Hassenede doivent de vies arrierages 68 s. 1 d.'[8]. Het overlijden van Diederik moet dus tussen 1289 en 1296 gedateerd worden.

Diederik van Assenede was hoofd van een familie, want in 1283 verkoopt graaf Gwijde aan 'Dierkin de Hassenede' en aan 'Philippon, fils Dierkin' elk een bunder moergond gelegen in de parochie Assenede[9]. Diederik van Assenede bezat ook nog moergrond te Wachtebeke op de wijk Kalve[10].

De dichter Diederik verdiende dus zijn brood als ontvanger van de cijnsen van de woeste gronden in de kasselrijen Gent en Brugge en in de Vier Ambachten. Hij investeerde bovendien geld in moergronden die zeer rendabel waren door de turfwinning. Als grafelijke ambtenaar beschikte hij over voldoende inkomen en tijd om zich met volle overgave aan het dichten te kunnen zetten. De rekening van 1289 werd zeer waarschijnlijk door hem eigenhandig opgesteld zodat we over een handschrift van de beroemde dichter beschikken dat tevens de oudst bewaarde rekening van de brieven van Assenede en de Vier Ambachten is.

L. Stockman

(6) Th. Luykx, o.c. p. 454.
(7) Archief Sint-Janshospitaal Brugge, Doos Varia rol nr. 8.
(8) Algemeen Rijksarchief Brussel, Rolrekeningen nr. 266.
(9) Rijsel, Archives Nationales B 1561 1e Cartulaire de Flandre f^{o} 101ro en ^{vo}
(10) Rijsel. Archives Nationales B 1561, 1e Cartulaire de Flandre f^{o} 93vo: 'dales le lieu ke on appele le Calf deseure le court de Nieneve envers le moer de Dierekin de Hassenede'.

Een stukje Wervikse keure voor de zakkendragers 1677

Oude procesbundels zijn interessant omdat ze ons inlichten over de belangen en het streven van onze voorouders, maar ook nog omdat ze ons vaak gegevens verstrekken over toestanden van nog vroeger tijden dan deze van het proces zelf, gegevens die anders veelal verloren zijn gegaan, vooral in kleinere plaatsen. Dit heeft ook dhr. Jean-Marie Duvosquel aangetoond in zijn bijdrage getiteld ‘Histoire médiévale et factums d'avocats: l'évêque de Tournai et le Chapitre de Comines’, blz. 95-110 van de verleden jaar uitgekomen ‘Horae Tornacenses’, gepubliceerd ter gelegenheid van het achtste eeuwfeest van de Doornikse Katedraal, uitgave die ook voor West-Vlaanderen belangrijk is omdat het grootste deel van de provincie tot het bisdom Doornik heeft behoord.

Wij waren dit indachtig toen we onlangs de procesbundel OSAW 602 konden raadplegen in het Oud Werviks Stadsarchief.

In dit dossier (onvolledig, zoals de meeste andere Wervikse procesbundels, en meestal zonder dat de sententie van de schepenen er bij is) gaat het om de klacht, met verzoek tot veroordeling van betaling, vanwege de Wervikse zakkendragers, vertegenwoordigd door hun niet genoemde Deken, optredende voor het Korps, tegen de Wervikse tabakkoopman Albert de Poortere, die weigerde loon uit te betalen aan de zakkendragers voor het overbrengen van aan de weegschaal, alsdan opgesteld in het stadhuis, naar zijn winkel of magazijn, omdat, naar hij beweerde, het hem vrijstond eender wie met deze taak te gelasten. De Deken van de zakkendragers, van zijn kant, beriep zich op een reglement of keure, uit 1677, waarvan hij naderhand een uittreksel neerlegde op een zitting van het schepencollege dat de zaak in handen had genomen.

> Dit *reglement* was uitgevaardigd door baljuw, burgemeester en schepenen van de stad Wervik, en dit komt dan overeen met de bepalingen van de Wervikse draperiekeuren uit de 15e en vroegere eeuwen (Zie Henri E. de Sagher, Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre, 2e deel, Le sud-ouest de la Flandre depuis l'époque bourguignonne, t. III, gepubliceerd door Johan - E. de Sagher, Hans van Werveke en Carlos Wyffels, en bezorgd door de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis), waar telkens voorgeschreven is dat de keuren moesten gemaakt worden door *de heren en wetten.* In 1677 waren de drie grote heerlijkheden: Oosthove met ter Kruisse, en Wervik, waarvan gedeelten samen het keurgebied van Wervik uit-

> maakten, in één hand verenigd. Het was de ene voor de drie heerlijkheden gemeenschappelijke, baljuw die de 'heren' vertegenwoordigde, terwijl de schepenbanken van de drie genoemde heerlijkheden die, samen handelende, 'keure' vormden, de plaats innamen voorzien voor de 'wetten'. Of, in 1677, de Wetten ook nog te rade waren gegaan bij de 'meeste ende gantse partie' zoals telkens voor de draperiekeuren was bepaald, hebben wij voor het gissen, want het bestaande reglement van 1677 is, naar het ons voorkomt, niet anders gekend dan door de vermelding ervan in het kwestieuze procesbundel en door het er in aanwezige uittreksel.
> Wij hebben dan ook gemeend goed te doen dit uittreksel hierna te publiceren. Hoe gering het ook moge zijn, het geeft ons een kijk op de reglementatie ter zake in de tweede helft van de zeventiende eeuw voor een minder belangrijke stad. Maar het proces zelf geeft ook nog uiting (geen dertig jaar na de uitvaardiging - of vernieuwing - van dit reglement) aan een nieuwe geest die opkwam tegen de monopolies van de ambachten, waarvan de organisatie in de kleinere plaatsen ons in het geheel niet of soms weinig bekend is. En we moeten er op letten dat er in het proces sprake is, niet van een nering of ambacht, maar van een *korps*. Het zijn de 'Doyen et le Corps des porteurs de sacq de ceste ville' die de zaak aanhangig maken. De nieuwe geest, hiervoren genoemd, streefde naar vrijheid van handel en nijverheid en zou zijn uiteindelijk beslag krijgen - ten voordele van de enen en tot schade van de anderen - met de Franse Revolutie tegen het einde van de eeuw.

Albert de Poortere was dus een tabakkoopman. Van hem vergden de zakkendragers een afgerond bedrag van tien pond pars, voor het overbrengen, uit het lokaal van de weegschaal naar zijn winkel of magazijn, van 9900 (pond) tabak, à 2 s per honderd pond gewicht. En dit zal de koopman de Poortere wel wat duur gevonden hebben - vandaar dan ook zijn vrijheidsstreven - want de afstand van de weegschaal in het stadhuis, op het Kerkhof of St. Maartensplein, naar zijn winkel en rivage aan de Leie, was heel dichtbij. Maar de vergoeding van 2 s. het honderd pond gewichts dekte niet enkel het loon van de zakkendragers, maar ook hun verantwoordelijkheid voor mogelijke beschadiging van de koopwaar. In het slot van het reglement Staat er immers: '... eenige van selve (dragers) hun vervoorderen yet te laeten (sic) ofte ontlaeden sonder hun daertoe souffisant te kennen ende daerdoore iet quaeme te beschadigen sullen die generaliteyt van de selve (dragers) den Coopman de schaede goet te doene en te desinteresseren...'. In de vergoeding van 2 s. het honderd pond gewichts was dus ook een sport verzekeringspremie begrepen en dit veronderstelt dan toch een zekere vorm van organisa-

satie van het korps, hoe weinig ook ons bekend is over de ekonomische organisatie in de moderne tijden.

We kennen de Poortere nog uit een paar andere Wervikse procesbundels van die tijd. Albert de Poortere was gehuwd met Marie-Catherine van Elslande fa Geraard, uit een Werviks geslacht dat, vooral vanaf de zeventiende eeuw en tot nog heel onlangs, veel invloedrijke personaliteiten aan Wervik heeft bezorgd. Hij bewoonde een huis met *rivage* (dus aan de Leie en dicht bij het stadhuis op het St Maartensplein) dat hij, causa uxoris, in medeëigenaarsschap voor een derde, bezat met zijn twee schoonbroers, Pieter en Ingnaes van Elslande, die bij hem inwoonden, en met dewelke hij in konflikt kwam naar aanleiding van aanpassingen en verbeteringen die hij aan de winkel en de rivage liet aanbrengen. Bij deze gelegenheid bleek, uit de wederzijds gedane offerten van afkoop van de derde delen, dat het gedoe in kwestie 600 £ gr. Vlaams waard was, weze 7200 £ pars., een wel belangrijke som in het begin van de achttiende eeuw (OSAW 583 uit 1702-03). Dit, samen met de hoeveelheid tabak die we hem hiervoren zien behandelen, wijst op de belangrijkheid van zijn bedrijf. We kennen de Poortere ook nog uit een ander proces (OSAW 584) dat hij voerde met een zekere Domicent, over de hoedanigheid van een door deze laatste geleverde partij tabak, waarvan de hoeveelheid echter spijtig genoeg niet is aangegeven.

De Wervikse zakkendragers hebben we anders nog vermeld gevonden in 1696-97. In augustus van dit jaar verbleef een Frans garnizoen in Wervik onder het bevel van Maarschalk (Nicolas) de Catinat (1637-1712; door zijn soldaten ‘le Père de la Pensée’ bijgenaamd, en die Mémoires heeft nagelaten. Zie Larousse). Om dit garnizoen te kunnen bevoorraden vaarde de Wervikse schippenier Gille Messiaen herhaaldelijk naar Komen om er haver en hooi te halen, waarvoor hem dertig pond pars, vergoed werd. Aan de ‘porteurs au sacq de ceste ville’ (d.i. te Wervik) betaalde men £ 60.19.6d. pars, ‘pour avoir porté ladite avoene desdits batteaux au magasin dud. Wervicq’. Als het allemaal gegaan is om haver, dan moet deze som overeenkomen met 610 zakken graan van honderd pond gewichts. In Komen derhalve had men meer te betalen voor de behandeling van de waar: 120 £ pars, aan de hooimeters en zakkendragers. Maar hier zal dan ook wel het recht van de weegschaal inbegrepen geweest zijn. (OSAW 45, Fragment Stadsrekening Wervik over 1696-97, f^{o}s 69r^{o} en v^{o} 70 r^{o}).

J. Roelandt

Bijlage
***Extraict vuyt seker reglement geëmaneert op het fait van de sacque draegers der stede van Wervick, alwaer onder andere staet als volght,* t'Prohemium luyt aldus:**

> Reglement gestelt bij bailluij Burgemeester ende Schepenen der stede van Wervick inhoudende den loon ende sallaris van Coopmanschepe incommende ende vuytgande deser stede te waeter ende te Lande, toecommende d'aerbeyders deser voornoemde stede voor hunnen Aerbeijt waernaer zij hun sullen hebben te reguleren inder manieren naervolgende,
>
> Item van elck hondert pont toebacq te voeren vuytte weegh schaele ten huyse vanden Coopman binnen deser stede,
> het slot luyt als volcht,
> Naer alle het welcke de aerbeyders ende sacque dragers deser stede hun sullen hebben te regulleren poinctuelijck ende bij soo verre eenige vande selve hun vervoorderen yet te laeten ofte ontlaeden sonder hun daertoe souffisant te kennen ende daerdoore iet quaeme te beschadigen sullen die generaliteyt vande selve verobligeert den Coopman de schaede goet te doene ende hem te desinteresseren sonder voorder betreck daerinne sij gecondemneert worden bij desen elck voor andere ende een voor al. Aldus ghedaen gepasseert ende gestatueert ter vergaderinge vanden elfsten februarij 1677, toorconden ende was geteeckent.

Brief uit Kaap de Goede Hoop 1719

Het schip *La Merveille* (of was dit de naam van de kapitein?) vertrok uit Oostende op 12 juni 1718 met bestemming Bengalen. Aan boord was o.m. pater Anastasius a S. Anna, discals van het klooster te Brugge. Op 1 januari 1719 schreef pater Anastasius een brief naar zijn klooster?) gedateerd: ‘Uuyt Africken van de Cap de Bonne Esperance den 11 January 1719’.

De brief beschrijft de reis die loopt over het eiland *Sooles* (voor Solent; eiland Wight), *de riviere van Cork* (Ierland). Op 24 juni is Madeira in 't zicht, op 1 augustus naderen ze de Canarische Eilanden en varen er in de haven ‘*van Sainte Croix*’ vóór de stad *La Laguna* (Tenerife). Pater Anastasius ziet daar ‘S. Jagos berghen en Ile de fogos’ met brandende vulkanen. Op 8 september passeert het schip de evenaar en de pater ondergaat er de doop onder de linie. De Kaap de Goede Hoop wordt bereikt op 26 oktober. Met de Hollanders wordt daar druk onderhandeld om aan wal drinkwater op te doen, de Oostendse vaarder kan er geen druppel loskrijgen. Na acht dagen palaberen vertrekt het schip (5 november) naar de baai *Soldania* om er aan te leggen en drinkwater bij te halen. Het verblijf bij de Kaap zal drie maanden duren. Begin februrai 1719 hoopt men naar Bengalen te kunnen vertrekken. - Naar de autograaf, in partikulier bezit.

C.B.

De spoorlijn Aalter-Brugge-Oostende toeristisch bekeken in 1839[aant.]

De eerste spoorwegen in België werden door de Staat aangelegd en uitgebaat. De wet op het aanleggen van de spoorwegen werd gestemd op 1 mei 1834, en achtereenvolgens werden de volgende baanvakken in uitbating genomen. Het eerst werd de lijn Brussel-Mechelen ingehuldigd op 1 mei 1835. Dan volgden de lijnen Mechelen-Antwerpen, Mechelen-Dendermonde en Mechelen-Leuven, Dendermonde-Gent en Leuven-Tienen, Gent-Brugge, Brugge-Oostende, Tienen Waremme en Waremme-Ans (Luik). Deze laatste vier spoorlijnen werden in 1838 aangelegd.

Daarop besloot het 'Etablissement géographique de Ph. Vandermaelen' te Brussel, een geïllustreerd atlas van de Belgische spoorwegen uit te geven met vijftien plannen van de lijnen in uitbating; ieder plan voorzien van illustraties, namelijk de bijzonderste gebouwen van iedere stad waar de spoorweg voorbijliep, alsook van enkele van de merkwaardigste gebouwen die men tussen de steden vanuit de spoorwasens kon waarnemen.

Het werk droeg als titel: '*Atlas pittoresque des Chemins de Fer de la Belgique, composé de 15 cartes, ornées de 400 vues*'.(1) Deze atlas is van de hand van de jeudige Alphonse Wauters, de latere welbekende archivaris van de stad Brussel en bevat een historische en statistische inleiding over de spoorwegen in België.

In 1839 lagen er in West-Vlaanderen twee secties van de spoorweg: Aalter-Brugge, met één tussenstation Bloemendale (Beernem), en Brugge-Oostende met twee tussenstations Jabbeke en Plassendale (Oudenburg). Er bestond toen nog geen station in iedere gemeente. De buitenmensen, die gewoon waren uren ver te gaan, konden gemakkelijk tien en meer kilometers afstappen naar het naaste station..

De spoorlijn Gent-Aalter-Brugge was nog maar pas in uitbating sedert 12 augustus 1838, toen men vond dat zij niet het gewenste tracé had. Reeds op 23 december 1838 verklaarde de Minister van Openbare Werken in de Kamer, dat men verkeerd gehandeld had met het aanleggen van twee lijnen vanuit Gent.

(1) Brussel, Etablissement Géographique de Ph. Vandermaelen, 1840. - Een exemplaar van deze atlas lag onder nr 51 van de tentoonstelling 'Philippe Vandermaelen 1795-1865' in 1969 ingericht in de Albertina te Brussel.

namelijk Brugge-Oostende (1838) en Gent-Kortrijk, die zou in gebruik worden genomen in 1840. De spoorlijn diende Gent te verbinden met *Tielt*, vanwaar de twee vertakkingen zouden lopen naar Brugge en Oostende enerzijds, en naar Kortrijk en de Franse grens anderzijds. ‘Au lieu de cela on a fait un chemin de fer de Gand à Bruges et Ostende, qui donne aux étrangers la plus triste idée de cette belle Flandre. De Gand à Aeltre on rencontre bien quelque population, mais d'Aeltre à Bruges on est dans les bruyères et de Bruges à Ostende dans les marais’.

Het (gemiste) tracé zou Gent hebben verbonden met Petegem, om dan over Aarsele, Tielt, Wingene, Waardamme, Oostkamp, Brugge te bereiken.

Daarenboven had de spoorwegberm van de lijn Gent-Brugge, die te Drongen door de meersen van de Leie was opgeworpen, de overstromingen van de Leie in de wintermaanden nog veel erger gemaakt, omdat het water aldaar nu veel moeilijker kon wegvloeien.(2)

De spoorlijn Gent-Aalter-Brugge werd niet verlegd en Tielt heeft moeten wachten tot in 1855, wanneer de lijn De Pinte-Deinze-Tielt-Lichtervelde-Diksmuide werd voltooid.,

In de ‘*Atlas pittoresque*’ wordt ook een beschrijving gegeven van de 15 secties van de spoorweg die in uitbating waren in 1839.

Sectie Aalter-Brugge

Over de sectie Aalter-Brugge wordt alleen medegedeeld dat voorbij Aalter gereden wordt door een weinig vruchtbare streek, met veel bos en heide. Daarna volgt een tamelijk lange beschrijving van de stad Brugge, die toen 43.000 inwoners telde.

De bijzonderste nijverheden van de stad zijn het lijnwaad, de kanten, het tafellinnen en het gewoon wollen goed. De openbare bibliotheek, gevestigd op het stadhuis, telt 7500 gedrukte werken en 526 handschriften. Het museum van de Academie

(2) Dit alles staat uitvoerig opgetekend in een brochure van 16 blz.: ‘Simples notes à l'appui du projet de déplacement du Chemin de Fer entre Bruges et Gand’ in 1839 uitgegeven te Brussel (Imprimerie de Jorez-Hoeberechts, rue Middeleer, 29) en waarin het belang wordt aangetoond van Tielt als ekonomisch centrum, met de opgave van de beschikbare vervoermiddelen aldaar.

in de Poortersloge bezit drie schilderijen van Van Eyck, en twee van Memling. De kathedraal van St. Salvator is ten dele afgebrand op 19 juli 1839. Er volgt nog een beschrijving van de O.L. Vrouwkerk en van de kapel van het H. Bloed.

De voornaamste schilderijen van het St.-Janshospitaal zijn twee werken van Memling: het schrijn van de H. Ursula en het mystiek Huwelijk van de H. Katarina. Te Brugge vindt men ook nog de particuliere verzameling van de heer Imbert des Mottelettes, die 300 schilderijen telt, een verzameling tekeningen van oude meesters, en meer dan 20.000 gravures. Tot slot wordt vermeid dat te Brugge in 1838 een 'société d'émulation' werd gesticht 'qui a pour but la recherche des antiquités de la province de la Flandre occidentale'.

Sectie Brugge-Oostende

Over de sectie Brugge-Oostende, die ingehuldigd werd op 28 augustus 1838, vernemen wij dat het Brugse station op een deel van het (oude) kapucijnenklooster werd gebouwd. Buiten de stad loopt de spoorlijn dicht langs de Oostendse vaart, waarop men de schepen ziet varen. Onderweg zijn slechts twee plaatsen het vermelden waard: *Jabbeke,* waar een oud kasteel behoort aan de barons van Larebeke, en *Plassendale,* waar de trein over een draaibrug de vaart van Nieuwpoort kruist. De streek heeft een eerder triestig uitzicht en de koude westenwind verraadt de nabijheid van de zee. Weldra ziet men Oostende, waar de spoorweg eindigt bij de kaaien, vanwaar de stoomschepen de reizigers ofwel naar Engeland voeren, ofwel naar de landen over de Oceaan.

Oostende is eerder een nieuwe stad, die veel geleden heeft van de talrijke belegeringen, vooral van deze van 1601-1604, toen de stad in een puinhoop werd herschapen. Zij is nu omgeven door prachtige vestingen en telt 13.000 inwoners.

De haven van Oostende beschikt over prachtige sluizen (te Slijkens), langswaar het water van het noorden van West-Vlaanderen langs de vaart Brugge-Oostende naar de zee wordt afgeleid.

De visvangst op zee is zeer aktief, evenals de nijverheidstakken die ermede samengaan. In de zomer bezoeken nu veel mensen de zeebadplaatsen, en veel personen maken gebruik van de snelle reizen per spoor om eens de wijde zee te komen bezien, die nu eens kalm en helder is als een spiegel, en dan donker en opgezweept door de storm.

Te Oostende is weinig te zien: de parochiekerk bezit verscheidene schilderijen van Van Oost de oude en van Ph. Champagne. Mr. Paret te Slijkens bezit een kabinet van natuurkunde met merkwaardige verzamelingen, en de zeesluizen aldaar zijn kunstwerken van waterbouw en zijn een bezoek waard.

Op de plannen van de twee Westvlaamse secties van de spoorweg, die hierbij buiten tekst worden weergegeven, staan talrijke gebouwen die men van uit de spoorwagens kon zien, met daarbij gezichten van Brugge en van Oostende.

Ik heb gepoogd de gebouwen zoveel mogelijk te identificeren, ook deze waarbij geen onderschrift staat.(3)

Plan I: Aalter - Brugge

A. Bovenaan het plan, ten noorden van de spoorlijn.

- *Château de Mr. Hydé:* ten Z. van Aalterbrug, aan kilometerpaal 98 van de spoorweg, op het grondgebied van Aalter.
- Kasteel of hofstede ten Z. van de Gentse vaart en ten W. van Nieuwendam, tussen km 100 en 101, te Aalter.
- *Château de Mme Van Lichtervelde,* op de Kasteelhoek ten Z van de kerk van St.-Joris-ten-Distel, te St.-Joris.
- Kasteel op de wijk Miserie, langs de Gentse vaart tussen km. 104 en 105, te Beernem.
- *Château de Mr. Van Lophem,* hofstede Hulsterlo te Beernem aan km. 105.
- *Château de Mr. Storme,* met de Halfzotmolen aan km 111. te Beernem.
- Molen van de Lijsterhoek te Beernem gezien van km. 111. Deze molen staat nu op de Rode Berg te Westouter.
- Molen van het Beverhoutsveld te Oedelem gezien van km. 112, nu verdwenen.
- *Château de Mr. Swoyris,* het vroegere kasteel Ruzette langs de noordzijde van de Gentse vaart, bij de brug van Steenbrugge te Oostkamp.
- *Château de Melle De Bloem,* ten Z. van de brug Steenbrugge op St.-Michiels, nu verdwenen. De bomen van het park zijn bewaard gebleven.
- *Château de Mr Van Lede,* vroeger het kasteel Dhont, Vaartdijkstraat 10-12 te St.-Michiels, nu verdwenen.
- *Magasin à Poudre - Moulin de Mr. Sauvagie,* de poedertoren aan de brug van het Minnewater en de molen van de Begijnenvest te Brugge.

(3) Een woord van dank aan mijn broer A. De Smet, Hoofd van het Departement Historische Verzamelingen van de Kon. Bibliotheek te Brussel.

B. Beneden op het plan, ten zuiden van de spoorweg.

- *Aeltre,* de oude kerk van Aalter.
- *Oostcamp,* de kerktoren van Oostkamp.
- *Château de M. Doudlin,* Stokvelde, Heidelbergstraat te St.-Michiels.
- Kasteel Leisele te St.-Michiels.
- *St.-Michel,* de oude kerk van St.-Michiels, op het huidige kerkhof
- *Château de Mr. Pers,* Zwanekerke, Rijselstraat te St.-Michiels, vroeger bewoond door de familie van Nieuwenhuyse.
- *Moulin des Fous,* Zothuismolen nevens de Boeveriepoort, met het St. Juliaansgesticht aan het einde van de Boeveriestraat te Brugge.

BRUGES. *Vue de Bruges du côté de Gand.* Van links naar rechts: St. Jacob, de uitgebrande kathedraal, het bevlagde belfort, de O.L. Vrouwkerk, en de poedertoeren van het Minnewater.
Tour des Halles à Bruges, het belfort waar bovenop een niet bestaande verdieping werd bijgetekend, met eronder de halle, links het Café Suisse en de Wollestraat, rechts de Hallestraat.

Plan II: Brugge - Oostende

BRUGES. *Vue de Bruges,* de toren van de O.L. Vrouwkerk, de uitgebrande kathedraal en een trein.
Chapelle du Saint Sang à Bruges, de H. Bloedkapel met de puinen van de ingangspoorten.

A. Bovenaan op het plan, ten noorden van de spoorlijn.

- ***Moulins sur les remparts de Bruges,* twee molens van de Gulden-**vlieslaan.
- *Château de Mr Van Moerkerke,* ten Z. van Speien, tussen de Oostendse vaart en de spoorweg, te St.-Andries.
- *Château de Mr. Peelaert,* kasteel Ter Lucht, ten N.W. van het voorgaande, te St.-Andries.
- *Ferme dite Ifte-Poort,* 't goed ter Leyde te Varsenare, aan km 124 van de spoorweg.
- *Vue de Houthaven,* zicht op het dorp te Houtave.
- *Hameau de Nieuwege,* op de Oostendse vaart, waar nu de brug ligt tussen Houtave en Varsenare.
- *Eglise d'Houtave,* drukfout: hier hebben wij de kerk van Stalhille met de vroegere lage torennaald.
- *Stalhille,* zicht op de Oostendse vaart met schip en op het dorp te Stalhille met kerk en Westermolen.
- *Ferme de Mr. Steenmare à Bruges,* hofstede gelegen tussen de spoorweg en de vaart, aan het veer het Paddegat te Ettelgem.
- *Vue de Clemskerke,* zicht op kerk en dorp te Klemskerke.

- *Plasschendaele,* gehucht Plassendale te Oudenburg met de vaart naar Nieuwpoort en een schip dat ligt in de Oostendse vaart.
- *Fabrique de Mr. Janssens,* (steenbakkerij?), ligt in de hoek gevormd door de vaart en de plaats waar de steenweg op Brugge (verkeerd geschreven als 'Route d'Ostende à Blankenberghe') de vaart verlaat.

- *Moulins à Slyckens,* zaagmolens op het gehucht Molendorp te Slijkens onder Bredene.
- *Chapelle à Slyckens,* kapel, molen en brug over de Oostendse vaart te Slijkens.

B. Onderzijde van het plan. ten zuiden van de spoorlijn.

- *Château et Brasserie de Mr. Geldhorf,* Gistelse steenweg nr 30 te St.-Andries, het huis van de firma Lebbe.
- *Château de Mr. Demarensy,* ligt Hoge weg nr 158 te St.-Andries
- *St. André,* de kerk van St.-Andries.
- *Ferme de Mr. De Lespée-Messem,* ten W. van de Koudekeuken langs de Lege weg te St.-Andries.
- *Château de Mr. Van Caloen-De Croeser,* kasteel de Blauwe Toren te Varsenare.
- *Jabbeke,* toren van de kerk.
- *Vue d'Oudenburg,* de oude kerk van Oudenburg.
- *Zandvoorde,* het dorp te Zandvoorde.

OSTENDE. *Vue d'Ostende prise de la mer,* van links naar rechts: de kerktoren, twee onbekende torens, de bevlagde oude vuurtoren die lag op de plaats waar nu het monument van de zeelieden staat, ernevens de koepeltoren van het vroegere stadhuis met zijn twee zijtorentjes, nog twee onbekende torens. Op het strand een badkar en een bader.

- Erboven: - Het gewezen fort van Slijkens op de westzijde van de Oostendse vaart.
- De molen langs de steenweg Oostende-Torhout, aan km. 3 aldaar
- Het oud station van Oostende, dat lag buiten de vestingen, op het Ernest Feysplein. Met erboven het goederenstation.
- Bovenaan, gezicht op Oostende van de landzijde: van links naar rechts de kerktoren, een onbekende toren, de koepeltoren van het vroegere stadhuis en de vuurtoren, alles omringd door talrijke masten van zeeschepen.

(†) Jos. De Smet

De lemen krijgen

Lemen zijn de houtachtige deeltjes van de vlasstengel die emit gezwingeld werden.

't Is een veertig jaar geleden. Lieske van de Café was een snel jonk en de een de ander zat erachter, onder meer Persegale. En zie, ze trouwde met Broeke, en Persegale die er zo had achtergezeten ‘kreeg de lemen’.

Die lemen werden gestrooid van aan Lieskes Café tot aan Persegales huis. Dat werd gedaan door vrienden, 's nachts, op velo, en een zak lemen met een gat in. 's Nuchtends zag en wist heel de prochie ‘dat hij ze gekregen had’.

- Vgl. De Bo s.v. leem, die ook de uitdr. ‘de lemen geven, de lemen strooien’ noteert: hij vreest dat men hem de lemen zal geven, z'heeft de lemen gestrooid geweest.

W.D. Oedelem

*2

[De spoorlijn Aalter-Brugge-Oostende]

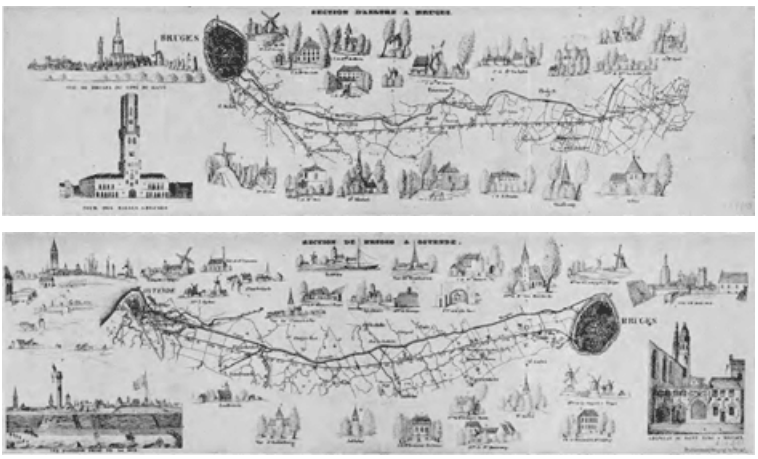

De spoorlijn Aalter-Brugge-Oostende toeristisch bekeken in 1839 (Uit ‘Atlas Pittoresque’ van Ph. Vandermaelen)

Oude Dudzeelnaars vertellen
Vervolg en slot van blz. 146
III. Amelie de rentenierster

De welbespraakte Amelie renteniert met haar broer Jozef in het dorp, ze heeft veel van wat de ouders haar vertelden nog onthouden.

‘'k Moet toegeven dat boer Maanout alleszins geen gemakkelijke was, hij had aardige streken in zijn lijf. Kijk, hij had 'n keer met Bruggelingen in Kruisabele gedronken en gebaarde zich dronke. Zegt de stamineebaas: ‘Toe, brengt hem naar huis’. En de Bruggelingen gingen, maar op zijn hof gekomen, liet Maanout zijn hond los, zij klawiesterden de boom op en moesten nog schone spreken om er vrij af te komen.

En dan die schooier! Gelijk naar gewoonte kwam hij overnoene en vroeg een beetje t'eten en de boer: ‘Vrouwe, geef hem t'eten dat hij kwakt’. De arme slore at buik sta bij: ‘Hier zie, nog die drie peren opeten’, zei Maanout. - ‘Mag ik ze meenemen, ik kan met meer?’ - ‘Wadde meenemen? gij vraagt toch om t'eten, van mijn hof zeg ik!’ en hij joeg de schooier met een zweep de balie uit. Zijn vrouwe verstomd: ‘Maar baas, waarom doet gij dat nu?’ - ‘Zwijg vrouwe, ze gaan later nog van mij spreken’.

Zo gelijk gij hoort ieffrouw, 't is met zijn volle goeste dat we nu daarover vertellen. Hij was zeker geen kazakkekeerder, en in zulk een politiek nestje hier, wil dat nog wat zeggen, maar hij deed zijn gedacht. G'hadt dan ook nog notaris Pollentier die zogezegd van de rieberolle partie was omdat hij een nieuwe schietperse oprichtte, maar hij gaf de prijzen en de soepees al uit zijn zak en liet op zijn kosten nog drie jonkheden grote studies doen.

Maar met de boeren dat was wat anders, zij hadden het meest last van de kiesstrijd: wie zich tegen de propertaris zijn goeste in de kiezinge stelde moest van zijn hof. Maar onze mijnhere zei vlakaf: ‘'t Is een goede boer, hij voldoet ons, wij hurken naar geen kekkels van mensen’.

Bij boer Ingelram ging het slechter, hij is toch van zijn hof gemoeten en naar Frankrijk verhuisd. Maar pastor Krombeen vaarde toch de slechtste van al, hij had gepreekt: ‘Zulke mannen dat zijn *zielsmoordenaars...*!’ Nu sommigte

beweerden dat de pastor gezegd had: *moordenaars,* en heel dat spel moest tribunalen. Pier Debree moest optrekken en hij zei kortaf en hield staande: ‘Ik zeg zielsmoordenaars, 't is zielsmoordenaars, en daarmee al gezegd’. Ho! dat was wat te zeggen, de pastor had er een alterasie van gekregen en werd ziek, een echte kruisweg.

Onze kerk vol heiligen

Maar om van wat anders te spreken, waarom wordt de kruisweg in de kerke nu niet meer aanbevolen? dat is toch pertanks de passie van Ons Here, en vroeger was dat wat te zeggen! Onze kruisweg is van 't jaar drie (1903) en te danken aan pastor Koertoois - een droogstoppel, juiste een goendag en daarmee al - maar hij heeft algelijk 't geld van zijn kruisweg opgehaald. Ieder stasie kostte dan 250 frank - de prijs van een vette beeste - de naam van de gever staat eronder - maar de dertiende statie is gifte van al de parochianen, de paster preekte en elk gaf volgens zijn devotie, bij zoverre dat hij nog geld voor twee messen overhad.

Hoe dat ik dat zo juiste weet? Wel, wij waren thuis in de kerke, kijk 'k zie nog al de heiligenbeelden voor mijn ogen, ze zijn nu ook van geen tel meer. Aan de vrouwekant: Sinte Pieter met zijn sloters, Sint Jozef, Sint Antonius abt met zijn zwijntje en Sint Antonius van Padua met 't Kindje. Al de mannekant: Sint Fransiskus Skaverius met een krusifiks, de heilige Barbara met heuren toren, de heilige Rochuus met zijn hond en een bete op zijn bille en Donatus patroon tegen 't onweer. Langs achter aan de muur Joannes Berchmans voor de jonkheden, een stijf schoon beeldetje was 't Kindetje Jezus van Praag in een verguld hekkentje. Aan ieder pilaar was voor het beeld een koperen arm vastgemaakt met een koperen bout waarop de wassen keersen van d'eerste kommuniekanten opgebrand werden. Wel te verstane, de keersen die bij de koster gekocht waren; want de Brugse keersen werden langs achter gezet. Onder elk beeld hing er een koperen busse voor de geldofferande elk volgens eigen geval en nood.

We hadden ook een geklede O-L-Vrouwe onder een vastgemaakte zilveren krans op een draagberrie om door de Onze Vrouwemaagden gedregen te worden in de persessie. En schoon goudewerk! al giften: een dikke gouden keten met diamanten kruise, wel drie keers rond de nekke gedraaid

en lange diamanten slingers. 't Kindje Jezus op haar arm droeg ook een gouden keten. En daar zie! 't is al weg, den here mag weten in wiens klauwen dat allemaal gerocht is.

Kerkratten

Wij kennen ook nog de oude kerkbedienden gelijk Arrie Katteeuw de klokluuder, wij kenden hem best als Arrie Klokke. Pier Marrijk de pittemaker stak ook de kelders, zijn handen hingen altijd vol zand en hij lachte ermee: ‘Weet je niet dat je moet een mate zand binnen hebben eer dat ge dood zijt’. G'hadt dan ook nog de timmerman Stan Hoemakers die ‘knorre’ was. De knorre - een roede met slingerende tinnen bol langs boven - droeg hij op de schouder, alzo kwam hij in tenue met wijde zwarte mantel voor de pastor gegaan, van de sakristie naar den outaar en van de outaar naar de preekstoel. Als de pastor met de schale in de kerke rondging stapte de knorre vorenop om rechts en links de stoelen met veel lawaai te doen uiteenschuiven.

Pietje Schotte, bijgenaamd Pier Swies, met zijn pieke maakte binst de zondagmesse nog meest van al geruchte om stilte te bekomen langs achter in de kerke. Hij stekte met de pieke hard op de grond. ‘Gij daar! gaat gij haast je muile houden, of 'k smijte je buiten!’ zo luide dat de pastor het outaar kost horen. Na zijn dood vroeg de pastor aan Lewie Huys: ‘Zou je willen Pietje Schotte als swies opvolgen?’ ‘'k Wille wel menere pastor, maar 'k moet een nieuwe tenue hebben’. - ‘Goed, maar niet bij Krikke Bilke laten maken, verstaan he!’ Dat had Lewie goed verstaan en hij rechte naar de Krikke, wel een kazakkekeerder, maar een fijne kleermaker: ‘Zeg Krikke, de pastor heeft goed te vermanen, maar maak gij maar mijn nieuwe swieskostume juist op maat hé, dat ik er ere van hale’.

Met de missie of de zendinge kwamen de paters preken en ze waren baas in de kerke. Pater Bloete was ver en bij gekend en elk wilde hem horen, hij preekte voor een barstensvolle kerke. Die avond was het wreed lelijk onweer en al meteens pater Bloete zweeg een poosje, en met een klare trage stemme: ‘Ssst! stille! zwijgt! luistert! God spreekt!’ en 't donderde met een grote ketterslag, de mensen wierden bleek en mijn moeder verschoot dat zij beefde. In zo een onweer was trouwens onze oude schure van 26 meter lang en wel 8 meter hoge vol vruchten afgebrand, toen was 't gees-

telijk al lezen rond de brandende schure gegaan, de pompiers trokken water uit een lopende wateringare en 't bleef wel twee dagen nog laaien.

Betovering en belezing

Als de pastor ook kwam belezen? 't Gebeurde wel, want sommigte moeders lieten een kind dat kwelde of hele nachten schreemde belezen tegen de kwade hand en ze hadde *persomptie* op d'een of d'ander. Roze Daneels, die met Kees de schaper getrouwd was, had ook de name. Monbalju kwam aldaar met twee voeren vlas gereden, Roze roept van uit 't deurgat: ‘Zeg ge gaat klaaien’. Hij met gestampte stuift het huis binnen: ‘Gij godferse rosse!’ Maar Roze lichte nog: ‘Zwijg zere vint, of 't ander voer klaait ook’.

Kees de schaper haar vint ging hele dagen met zijn trop schapen, langs de garskanten van de kasseie en de straten, na de oogst kwam hij met de trop op de stoppeis, maar de arbeiders joegen hem weg: ‘'t Is óns recht hier hauwtjes te zanten’. Kees stoorde zich daar niet aan. 's Nuchtends heel vroeg, als iedereen nog sliep, kwam hij overgelukkig op de stoppel op zijn eentje: ‘Alleen gaat het best, 't is alzo moeilijk met ons getweeën Roze en ik, wat zou het gaan met drieën en meer?’ En ondertussen breide hij voort aan zijn vette witte zokken van zelf gesponnen schaapswol. Kees werd toch geschuwd en Roze had zover in haar boek gelezen dat zij er sim van werd.

Liza Wale langs de Westkapelse kasseie had ook de name omdat rond haar huizetje altijd ongelukken gebeurden. Grizong heeft daar ook aardig gevaren met zijn wagen: onverwachts sloeg zijn peerd op de vlucht en hield geen bane meer, hoe het kwam wist hij niet. Savel de voerman van Heist naar Brugge verzekerde zelfs dat het bij hem meer of een keer gebeurd was op die plekke: ‘Liza Wale heeft ons daar al veel toeren gebakken’. Liza ging rond met een zwijnebeer aan een touw rond voorpoten en hals gebunden, - een soort goreel - ge kost dat overtrekken en waart de beer beter meester. Zij was gevreesd, iedereen ging uit de weg. Moeder vertelde dat Nanne Bats - haar huizetje is in de vaart gekomen - ook eentwat kost.

Rond die tijd ging vader Debree naar de Looifeeste en zijn zoon zou hem 's avonds in de Witte Leerze komen afhalen. 's Voornoens ging hij met al de boeren, smid, gareelmaker

en wagenmaker naar de patroonsmesse en hij komt een wijvetje tegen: ‘Zo vader Debree, gaat gij naar de messe dan?’ 't Schoot hem seffens te binnen: ‘Wel Here, mijn schapulier vergeten, 't hangt nog aan mijn bedde’. Nu in de late avond ging hij naar bachten en bleef weg, zijn zoon kwam en zocht al de herbergen af, geen vader gezien. Maar vader doolde heel de nacht rond door kanten, grachten en dooms, maar Nanne liet hem niet versmoren. Met de klaren komt hij 's nuchtens zijn ville Pietje Dekkers tegen: ‘Dag peter Pier, gij zijt wel vroeg op gang!’ Hij had zijn naam gehoord en was verlost, 't Zweet drupte van zijn lijf en hij had geen draadje droge meer.

Wie dat onze propertaris was? Baron van Caloen de Basseghem, kijk hij had een jachtgebied van aan Dudzelekerke over Schobbejaks hoogte, Kruisabele, voorbij 't Zwaantje tot aan de grenzen van Brugge. Ge gaat mij niet geloven, hij had zelfs vette bilken in stad tegen de Kapusienen, er stond nog een houten schure langs de vesten. Wij zagen ze als we langs de Ezelpoorte de stad kwamen binnengereden om in de Tijger uit te spannen.

M. Cafmeyer

Nederlandse admiraliteit te Sevilla

Op de vraag in Biekorf 1972, 127.

Een kort overzicht over deze admiraliteit komt voor bij Jos. Lefèvre, Etude sur le commerce de la Belgique, avec l'Espagne au 18e siècle (Mém. Acad. Royale de Belgique, 1921), pp. 161-162. De auteur steunt voor zijn gegevens over de aanwezigheid van Vlamingen in Spanje bijna geheel op het werkje van Hye Hoys, Fondations pieuses et charitables des marchands flamands en Espagne Brussel 1882. In deze uitgave (114 blz. in- 8, geïllustreerd) heeft Hye Hoys zijn reis en opzoekingen in Spanje gedurende de jaren 1844 en 1845 samengevat. Hij is bijzonder uitvoerig over de Vlamingen in Sevilla, Cadiz en Madrid. Ook Malaga komt aan bod, en in het Noorden Barcelona, Burgos en Bilbao.

Hye Hoys is te vereenzelvigen met Isidore-François Hye Hoys, advokaat te Gent en professor aan de Universiteit (1816-1884). Zijn moeder behoorde tot de welbekende Oostendse familie Hoys, een koopliedenfamilie die beweerde van Spaanse afkomst te zijn. (Tablettes des Flandres IV, p. 255).

L.V.A.

De verdwenen klok van Lampernisse

De oude klok van Lampernisse die in de oorlog van 14-18 werd vernield, gold als de oudste klok in West-Vlaanderen[1]. Zij werd in 1352 door Herman Coene gegoten, die er de volgende verzen op plaatste:

> Gode si bequame
> Maria es mine name
> Herman Coene makede mi
> M°. CCC. LII

F. Vande Putte, die ons een nauwkeurige beschrijving samen met een tekening van deze klok heeft gegeven[2], bemerkt hierop: 'Elle porte une inscription flamande et fut fondue par un Flamand, Herman Coene. Voilà un petit moment d'art et de littérature nationale à la fois'[3]. Dit is, ofschoon in het Frans, met ingetogen fierheid gezegd. Men mag zich nochtans afvragen of Herman Coene, zo 'Vlaams' was, als de latere deken van Kortrijk heeft gemeend.

Wie was Herman Coene? Daar de klok van Lampernisse als zijn enig bekend werk werd beschouwd, is op deze vraag nooit een antwoord gekomen.

Toevallig bemerkten we, in een artikel van wijlen kan. A.C. De Schrevel over Gaspar de la Torre, proost van het O.L. Vrouwkapittel te Brugge, enkele aantekeningen over *Maria,* de oudste klok van de O.L. Vrouwkerk, die rond 1590 gebarsten was, en door Marc Le Serre moest hergoten worden. Zo komt het dat het *Resolutiebouck vande Kerkmeesters* van O.L. Vrouw voor de jaren 1584-1696, fº 4vo, ons het opschrift van de Maria heeft bewaard:

> M.C. ter. X quat. I fuderunt ambo m[agist]ri me, pater Albertus, Hermanus f[iliu]s ejus. Effugo daemonia. Vocor ergo (i.p. van: ego) Maria[4].

Maria werd dus in 1341 door Albrecht en diens zoon Her-

(1) Ph. de Grave, De klok van Lampernisse, in Biekorf, XXVI, 1920, p. 168.
(2) Deze tekening en de afmetingen van de klok werden hoogstwaarschijnlijk door een zeker E. van Damme genomen. De tekening door deze laatste gemaakt wordt in de Kon. Bibliotheek te Brussel bewaard, coll. Merghelynck, hs. 38, tussen p. 485 bis en p. 486: 'Dessin de la cloche de Lampernisse dessinée par moi, E. van Damme, le 8 Décembre 1846, de 8 à 10 heures du matin, pour l'avoir correct'.
(3) P Vande Putte, Notice sur la commune de Lampernisse, in Ann Soc. Emul., XIII, 1851-1854, p. 218-220.
(4) A.C. De Schrevel, Gaspar de la Torre, XXXIIIme prévôt de Notre-Dame à Bruges, in Ann. Soc. Emul., XL, 1890, p. 156.

man gegoten. Volgens de bronnen door De Schrevel gebruikt, was Albrecht uit Utrecht afkomstig. Nu zal men zich afvragen of er wel in West-Vlaanderen, tussen 1341 en 1352, twee klokkengieters met de naam van Herman werkzaam waren: Herman, zoon van Albrecht, en Herman Coene. Was deze laatste niet eerder de zoon van Albrecht van Utrecht? Laten wij hopen dat de archiefbronnen hun laatste woord over de carrière van deze twee klokkengieters nog niet hebben gezegd.

N. Huyghebaert

Westvlaamse spreuken
Zanting 1969 IV

1. Ze schrijven daar met een fersette. Hoogstade.
   - Fersette, forket (De Bo) Fr. fourchette. De rekeningen zijn daar gepeperd!
   Ze schrijven met dubbel krijt. Ieper.
2. Op de wereld van enen God, hoe is dat mogelijk. Vl. (= Vlamertinge).
   - Spontane reactie op een verrassend pijnlijk feit. Bejaarde mensen brengen alle gebeurtenissen onmiddellijk in verband met God. Hoe is 't Gods mogelijk. Hooglede.
3. Ge'n ontmoet daar noch God noch goe mens. Vl.
   - 's Avonds langs een eenzame straat door de velden: een baan voor blauwers, bandieten en nietwaards.
4. Zoveel mensen, zoveel gedachten als gernazen poten. Oostende.
   - Gernazen: garnalen. Zoveel hoofden, zoveel zinnen.
5. Hij was dronke lijk ne gernare. Oostende.
6. 't Is gauwe gebeurd, maar lange betreurd. Lichtervelde.
   - Een dodelijk ongeval.
7. Kattesprongen maken. Ieper. Hooglede.
   - Scheve sprongen maken (op moreel gebied).
8. Koekegoed en butterzochte. Vl.
   - Antwoord van een herstellende zieke op de vraag: Hoe gaat het? Prima... maar nog zeer teer en kwetsbaar.
9. Daar zie je veel maleiëen en ziekten. Stene.
   - Maleiën: ‘zerigheden’, pijnlijke ongemakken (in de hospitalen).
10. Dat is verre boven mijnen pekel. Vl.
    - Pekel = pegel (De Bo): bepaalde maat, peil, vermogen.
11. Die jongen heeft meer dan zijn pil. Hooglede.
    - Pil = peil. Zelfde klankverandering als bij dweil - dwil.
    De jongen heeft meer dan genoeg met het hem toegewezen werk.
12. 't Is ruzen en buzen en rienen en zwienen tot e gat in de nacht. Vl.

- Ruzen en buzen? Ruischen en buischen. Lawaaierig plezier maken en drinken.

Rienen en zwienen: zich onbetamelijk gedragen... Ruischen en buischen vinden we terug in ruischbuisch (De Bo): deurendaal, onversaagd moedig mens, thans hoofdzakelijk met de betekenis van wilde drinkebroer, een buisbin, Roeselare; een deurbruischer. Vl. een die er alles kommerloos doordraait. Buys (Kiliaan) = ebrius, bedronken...

13. 'k Hen de Witten. Poperinge
    - 'k Ben het beu, ik heb er genoeg van. Uitdrukking stammend uit de hommelplok.
    In 1966 werd die spreuk nog uitgebeeld in de hoppestoet te Poperinge. In 1969 niet meer, omdat slechts de streekgenoten de betekenis ervan verstonden. Sinds een tiental jaren wordt de hoppe niet meer met de hand geplukt, maar machinaal.

    Oorsprong van de spreuk: Wanneer het bij het begin van de hoppepluk zeer warm weer wordt ‘slaat de hommel aan’. Er komt een witte schimmel op waardoor kwaliteit en gewicht vermindert. De ‘plokkers’ hebben het zeer warm en lastig en verdienen minder geld, daar het gewicht vermindert. Ze worden het beu, geven het op en roepen uit: ‘'k Hen de Witten!’ Ndl. meeldauw.
14. Ge gaat algauw moeten zingen voor mij. Vl. Pollinkhove.
    - Mij moeten begraven.
15. Hij is niet in zwee, hij klapt rond. Vl.
    - Hij is niet in de haak, hij doolt (de zieke). Rondklappen: over alles en nog wat zonder onderling verband.

M. Vermeulen

Mevrouwe Van Amazonie
Een ommegangsfiguur te Kortrijk 1839

Onder de reuzinnen van de Vlaamse provincies in 1863 door Otto von Reinsberg-Düringsfeld opgesomd (Das festliche Jahr; 2e editie, Leipzig 1898, blz. 292) staat een *Mevrouw van Amazonië* als ‘ommegangsreuzin’ te Kortrijk.

Amazonië(n) is de naam van een oude Kortrijkse stadswijk, reeds bekend in 1557. Die wijk - het O.L. Vrouwekwartier - vormde een buurschap en had in 1642 een eigen kermis. (Biekorf, 1968, 121).

Bij de openingsfeesten van de eerste spoorweg Kortrijk-Gent in september 1839 verscheen die Mevrouwe in een stoet - een *Marche Triomphale* zegt het franstalige programma - ingericht door het kwartier van Amazonië dat zijn lokaal had in het *Gekroonde Zweerd* (O.L. Vrouwestraat). Op een triomfwagen troonde ‘la grande, haute et héroïque Dame Madame des Amazones qui en 880 sauva Courtrai de la fureur des hommes du Nord’. Daarmee verbunden was een wedstrijd in vendelzwaaien en trommel- en fluitspel.

Die ‘heroïsche redding’ van Kortrijk in de Noormannentijd moet wel louter fantasie zijn, geen enkele oude kroniek maakt er gewag van? Het programma van 1839 zegt ook nergens dat die ‘Madame des Amazones’ als een reuzin was uitgebeeld.

E.N.

Notities bij een vriendschap Gezelle en Jozef van Caloen Vervolg en slot van blz. 141

Reeds vanaf de eerste jaargang van *'Rond den Heerd',* het blad dat door Gezelle werd uitgegeven vanaf 2 december 1865, betoonde Jozef van Caloen veel belangstelling voor het nieuwe weekblad en deze belangstelling deelde hij met zijn intieme jeugdvriend Jean-Baptist-Emmanuel-Félix-Vincent Béthune jr., de oudste zoon van bouwmeester Jean-Baptist Béthune(32). De co-produktie van dit drietal verscheen meestal onder de schuilnaam 'Jan Bruggeman'(33). Van deze medewerking aan '*Rond den Heerd*' en de bezoeken der beide vrienden aan onderpastoor Gezelle getuigt ook de brief van Jozef van Caloen aan Jean-Baptist Béthune jr., geschreven op de vooravond van het naamfeest van deze laatste, 23 juni 1870(34). Met het imprimatur van grootvikaris Antoon Wemaer, in datum van 12 februari 1871, publiceerde Jozef van Caloen, in de *'Bibliotheke van Rond den Heerd',* onder nummer 6, zijn werkje 'Triumphe van het heilig kruise Christi Jesu'(35). Het strenge waarde-oordeel volgens hetwelk men dit werkje, voor de kleine helft, op de rekening van Gezelle moet schrijven(36), heeft men gepoogd te ontzenuwen(37). Op 29 september 1870 was Jozef van Caloen begonnen met een uitvoerig in het nederlands gesteld stuk onder de titel 'Leven van mijn ouders'(38).

(32) Zie onze bijdrage 'Een getuigenis over de laatste levensuren van Gezelle' in 'Gezellekroniek' nr. 4, januari 1967, blz. 102-104.
(33) Zie daarover onze korte mededeling in 'Biekorf' jg. 1969, blz. 374. Hier enkel aangestipt, verdient de medewerking van dit trio in een afzonderlijke bijdrage behandeld te worden.
(34) Zie deze brief, met aantekeningen, in Bijlage.
(35) Zie: de Meeûs, art. cit., jg. 1963, nr. 2, blz. 16-17.
(36) Zie 'Dagklapper' (Brugge), 3 december 1961.
(37) Zie: de Meeûs, art. cit., jg. 1963, nr. 2, blz. 19. Wij willen laten opmerken aan de auteur dat het stuk 'Leven van mijn Ouders', begonnen door Jozef van Caloen op 29 september 1870 (feest van zijn vormselpatroon), twee dagen na zijn intrede te Maredsous (11 november 1872), dus vanaf 13 november 1872 werd voortgezet door zijn vader, baron Charles van Caloen. De brief, hier medegedeeld in Bijlage, brengt wellicht een nieuw gegeven. De taalkundige invloed van Gezelle op Jozef van Caloen moet nader bestudeerd worden.
(38) Huisarchief van Caloen: 'Leven van mijn Ouders', 25 blz. handschrift. Begonnen door Jozef van Caloen op 29 september 1870, voortgezet door zijn vader op 13 november 1872, beëindigd op 2 tebruari 1873.

Op 8 oktober 1872 schreef Jozef van Caloen, vanuit Loppem, een brief aan Gezelle te Kortrijk waarin hij zijn spijt uitdrukt over dit 'changement qui vous éloigne tant d'ici' en meteen zijn aanstaande intrede bij de Benediktijnen mededeelt. In deze zelfde brief heeft Jozef van Caloen het over een gravure, destijds uitgeleend aan de redakteur van '*Rond den Heerd*' en die thans door de eigenaars teruggevraagd werd(39). Gezelle antwoordde op deze brief, vanuit Kortrijk, op 21 Oktober 1872(40). Zoals de familie Béthune trouwens(41) had ook de familie van Caloen waardevolle stukken in bruikleen afgestaan aan Gezelle, voor '*Rond den Heerd*'. De gravure was bezit der Zusters Karmelitessen te Brussel, kloostergemeenschap waartoe Maria van Caloen, zuster van Jozef, in juni 1870 toegetreden was. In 1874 lijkt deze kwestie nog niet opgelost. Gezelle schreef immers aan Adolf Duclos: 'Ik zou moeten verschrikkelijk mis zijn of de prente die in R.d.H. VIII-285 staat is gedrukt van de plate om dewelke ik te Brugge geheel mijn huis omverre gezocht hebbe en u zoo dikwijls gevraagd. Ik heb veel moeten hooren van Jos. van Caloen en bijzonderlijk van Madame omdat ik ze verloren had: zij behoort ievers de Carmelitessen van Brussele die ze instanter reclameeren. Ziet e keer waar dat scheedt a.u.b.'(42).

Bij wijze van afscheid stuurde Jozef van Caloen, in oktober 1872, aan Gezelle zijn portret waarvoor deze dankzegt(43). Enkele weken later, op 4 november, naamfeest van baron Charles van Caloen, deed Jozef hetzelfde voor

(39) Huisarchief van Caloen: Jozef van Caloen aan Gezelle, 8 oktober 1872. Brief ondertekend: J.M. van Caloen (doop- en vormselpatroon), zie noot 10. Integraal gepubliceerd bij de Meeûs, art. cit., jg. 1963, nr. 4, blz. 24-25. In deze brief maakt Jozef van Caloen een toespeling op een andere brief onlangs aan Gezelle geschreven. ('La lettre que je vous ai écrite dernièrement...'). Deze brief konden wij niet inzien.

(40) Jub. Brieven van, aan en over Gezelle, II, blz. 144, 122b. Niet gedateerd in deze uitgave. 'Wellicht einde 1872 geschreven' zo schrijft J. De Cuyper (Zie: 'Guido Gezelle te Kortrijk' in 'Vlaanderen' jg. 1966, blz. 37)). In feite dateert deze brief van 21 oktober 1872. Bewaard in huisarchief van Caloen. Fotokopie bij de Meeûs, art. cit., jg. 1963, nr. 2, blz. 18 (cf. ook blz. 20).

(41) Zie onze bijdrage 'De vlucht van Gezelle naar Kortrijk. 1872' in 'Biekorf' jg. 1970, blz. 34-36.

(42) Zie: Jub. Brieven van, aan en over Gezelle, II, 128b, blz. 151. Cf. A. Viaene 'Guido Gezelle en de Gilde van Sinte-Luitgaarde. 1874' (Brieven van Duclos aan Gezelle) in 'Biekorf' jg. 1965.

(43) Huisarchief van Caloen: Gezelle aan Jozef van Caloen, 21 oktober 1872: 'Je vous remercie pour votre beau portrait' (Jub. Brieven, II blz. 145). Het portret in kwestie is, zo vermoeden wij, dit gepubliceerd bij de Meeûs, art. cit., jg. 1963, nr. 2, blz. 14.

de Gezellevriend, Félix Béthune te Brugge: ‘je ne sais, Monsieur le Chanoine, si je puis vous prier d'accepter mon portrait en souvenir de la sincère affection que j'ai toujours ressentie pour vous, sans pouvoir vous la témoigner comme je l'aurais voulu. En y jetant les yeux, qu'un petit souvenir se dirige vers Maredsous et une prière vers le bon Dieu pour la persévérance du jeune novice’(44). In dit zelfde schrijven laat Jozef van Caloen weten dat hij, tot zijn spijt, aan het oudheidkundig museum te Brugge geen ‘cadeau d'adieu’ zal kunnen schenken. Aan de parochiekerk te Loppem, ‘ce eher Lophem de mon enfance et de mon adolescence’(45), schonk Jozef van Caloen een groot triomfkruis met de beelden van O.L. Vrouw en St. Jan. Ook bekostigde hij de vlag van de H. Franciscus-Xaverius, voor de zelfde parochiekerk(46). Op woensdag 16 oktober 1872 vertrok Jozef van Caloen, samen met zijn ouders, via Gent, Namen en Dinant, naar Maredsous ‘pour aller faire la connaissance du Révérend Père Supérieur dans sa nouvelle résidence, prendre quelques arrangements avec lui, et fixer le jour de l'entrée de notre cher fils’(47).

Op vrijdag 8 november 1872 nam de kasteelzoon dan afscheid van Loppem: ‘le 8 novembre, jour où nous partons pour offrir au bon Dieu notre fils bien aimé qui dans toute sa vie ne nous a jamais fait une minute de peine’(48). Samen met zijn ouders kwam Jozef van Caloen in de abdij te Maredsous aan, zaterdagavond 9 november(49). Op zondag 10

(44) Huisarchief Béthune: Jozef van Caloen aan Félix Béthune, 4 november 1872. Félix Béthune had aan van Caloen gevraagd, bij wijze van afscheidsgeschenk aan het Brugse oudheidkundig museum, de haardversiering van zijn werkkamer in het kasteel te Loppem af te staan. Jozef van Caloen weigerde ‘comptant laisser tout mon petit cabinet d'études à mes frères, il me semblerait fâcheux d'en enlever la plus jolie pièce’.

(45) Archief St. Andriesabdij: Dom van Caloen ‘Mes Mémoires’.

(46) Huisarchief Béthune: Armand van Eecke, pastoor te Loppem, aan Emilie d'Ydewalle, echtgenote van bouwmeester Béthune, 11 maart 1873: ‘Je ne doute nullement que notre drapeau de Saint François-Xavier, du à la magnificence de Mr. Joseph van Caloen, n'avance rapidement et qu'il ne soit prêt pour le mois de Mai...’. Armand van Eecke, de beruchte kapelaan in de ‘Affaire van St. Denijs’, was, sinds mei 1871, pastoor te Loppem alwaar Gezelle hem waarschijnlijk moet ontmoet hebben. Zie: R. Van Sint-Jan ‘Guido Gezelle's avonturen in de journalistiek’ (Lannoo, 1954) blz. 36.

(47) Huisarchief Béthune: Baron Charles van Caloen aan bouwmeester Jean Baptist Béthune, 14 oktober 1872.

(48) Ibidem: Barones van Caloen aan Emilie d'Ydewalle, 22 oktober 1872.

(49) Ibidem. Emilie d'Ydewalle aan Sidonie Béthune te Kortrijk, 13 november 1872: ‘Les van Caloen sont arrivés samedi soir à Maredsous. La vêture a eu lieu dimanche. Les van Caloen et leur fils ont été admirables de courage et de générosité’.

november had de inkleding plaats. De kloosteroverste had zelf, op het verlangen van de novice deze dag bepaald, sterfdag van zijn grootmoeder[50]. De intieme jeugdvriend, Jean-Baptist jr. had zich, wegens ongesteldheid, laten verontschuldigen op deze plechtigheid: ‘Dites à dom... nouveau, combien je penserai à lui, priant le bon Dieu de le recompenser en proportion de son admirable sacrifice: j'espère que de son côté il n'oubliera pas nos longues et cordiales relations et que sous la robe de Saint-Benoît, il priera pour moi qui en Al tant besoin’[51].

De vriendschap tussen Gezelle en Jozef van Caloen heeft niet opgehouden met de intrede van deze laatste bij de Benediktijnen te Maredsous[52]. Wij zijn er ons van bewust dat zelfs voor de bestudeerde periode, 1853-1872, de jeugdjaren van Jozef van Caloen, niet alles gezegd is over deze hartelijke vriendschap. Vele uitingen ervan waren mondeling trouwens en lieten geen spoor na in de bewaarde briefwisseling. Zij zijn niet meer te achterhalen. ‘Bien de bons et très agréables souvenirs se sont réveillés dans moi à la lecture de votre lettre’ zo schreef Gezelle, véélbetekenend, aan barones Charles van Caloen, in december 1891[53]. Maar ook Jozef van Caloen heeft, jaren later, na Gezelle's dood, met ontroering over deze eenvoudige priestervriend geschreven. In 1921, na de Eerste Wereldoorlog, schreef de 68-jarige inmiddels abt en bisschop[54] geworden dom van Caloen, na een bewogen uiterst apostolisch ingesteld leven, het volgende: ‘D'autre part je subis l'influence bienfaisante d'un saint prêtre de grande valeur lit-

(50) Ibidem. Barones van Caloen aan Emilie d'Ydewalle, 22 oktober 1872: ‘Nous avons laissé, selon le désir de Joseph, tout décider par le R.P. Abbé. II a choisi pour lui donner l'habit le jour de la mort de ma bonne Mère. Vous comprenez, n'est-ce pas, que je suis contente de ce jour’. De moeder van barones van Caloen was Mathilde Dons de Lovendeghem, afkomstig uit Gent.

(51) Huisarchief van Caloen: Jean-Baptist Béthune jr. aan Jozef van Caloen, 9 november 1872 om 16 u. Daags nadat Jozef van Caloen zijn intrede bekend maakte aan Gezelle te Kortrijk (8 oktober 1872), deed hij dit ook voor zijn intieme jeugdvriend (9 oktober 1872).

(52) Enkele gegevens van deze verdere vriendschap bij de Meeûs, art. cit., jg. 1963, nr. 4, blz. 11-21.

(53) Jub. Brieven van, aan en over Gezelle, II, 182b, blz. 214.

(54) Op 12 maart 1906 werd dom van Caloen benoemd tot titelvoerend bisschop van Phocéas. De bisschopswijding had plaats te Maredsous op 18 april 1906. Gezelle heeft dit niet meer mogen beleven.

téraire: Guido Gezelle, alors humble vicaire à Bruges, devenu dans la suite une des plus pures gloires de la poësie flamande. Il m'attira dans son orbite avec plusieurs autres jeunes prêtres et laïques. Nous formions une petite société littéraire dont Gezelle était président et qui avait pour but de faire revivre l'ancien West-Flamand dans toute sa pureté et naïveté primitives. L'organe de cette société s'appelait "*Rond den Heerd*". J'y fis mes premières armes. Dans une langue qui n'était pas réellement ma langue maternelle mais que j'amais et estimais en vrai patriote, la question flamande si aiguë de nos jours n'existait point encore. Ce n'est point par la violence qu'il fallait relever le flamand, mais par l'amour et par l'art comme le faisait Gezelle. J'écrivais à cette époque mon premier opuscule "De vier Kruisreliquien" qui fit partie de la bibliothèque "*Rond den Heerd*". Ce titre indique déjà l'objet de la dévotion spéciale de ma jeunesse qui présageait une vie marquée au sceau de la Croix'[(55)]. Geschreven een halve eeuw later, getuigen deze woorden van de eerlijke, oprecht-hartelijke vriendschap tussen Gezelle en de Loppemse kasteelzoon.

A. Demeulemeester

Bijlage
Jozef van Caloen aan Jean-Baptist Béthune jr.

†
Lophem, Sint Jans 's avond, 1870.
Welbeminde vriend!
Met het grootste volmaak, heb ik door uwen laatsten brief vernomen, dat mijnen snelbrief van Dijnsdag verleên, U Ed. zeer aangenaam heeft geweest. Ik kan niet laten, van U Ed. op een nieuw proficiat te wenschen, over den welberoemden slag, dien gij, ende u medewooners der stad Gent, Dijnsdag laatst, aan de riberollen heeft gegeven. Mochte er eenen gelukkigen gevolg uit komen! God geve 't!
Niet min als gij, welbeminde Tiste, heeft het mij gespeeten, U Ed. niet tegen gekomen te hebben, toen gij u tot Lophem begaf, ter gelegenheid der vergadering van R.d.H. - Op den zelfden stond, (zoo moest het wel lukken!) was ik, door de vleugelen des damppeerds,

(55) Men houde voor ogen dat deze nota geschreven werd in 1921 Sinds november 1919 verbleef de op rust zijnde prelaat in het zuiden van Frankrijk alwaar hij overleed op 16 januari 1932, 79 jaar oud. Hij werd bijgezet in een reeds in 1908 gebouwde crypte (Archief St. Andriesabdij, kloosterkroniek 1908, blz. 87), in de schaduw van de Sint-Andriesabdij, zijn stichting.

in de hoofdstad van ons Belgenland gedregen: ik lag dan, in het herte van Brussel, tot over de kop in de oude papieren der collegiaale kerke van Sinter Goêle, altijd op de zoek, achter inlichtingen over mijne vier Kruisreliquien.
Het moest waarlijk wel lukken, gelijk gij zegt, beminde Tiste, ons op dien dag niet te komen ontmoeten te hebben, ik die zoo weiger Lophem verlatene, ende gij die er zoo weiger naartoe komt. Had ik dat maar voorenaf geweten, hoe welwillentlijk, en had ik mijn uitstaptje niet uitgesteld!
Niettegenstaande dit ongeluk, verhoope ik vastelijk, dat gij, tegen de naarste Rond den Heerdsche vergadering, op een nieuw gelijk te laatste keer, zult herbeginnen, te weten: s'morgens vroeg naar Lophem aankomen, ende s'achternoens, kompeire kompagnon, te samen Brugge binnen trekken; wat dunkt er U Ed. van?
'T is wel waar, beminde vriend, dat wij eene groote en wel pijnelijke omstandigheid, gaan genieten in onze familie! Onze lieve zuster, dien wij allen zoo zeer beminden, gaat voor altijd het vaderlijk huis vertaten. Maar 't is God die haar aanroept, om haar voor eeuwig gelukkig te maken; wij mogen dan niet klagen, ter contrarie, wij moeten Hem met erkentenisse bedanken, omdat Hij zoo eene schoone ende weigere vocatie, aan onze welbeminde zuster, heeft willen inboezemenen! In dat huis van vrede ende heyligheid, zal zij ongetwijfeld, veel meer geluk genieten, dan deze die bestemd zijn om in de wereld, hunne dagen te volbrengen; immers, den Heere, heeft bijzondere gratien, die Hij alleenlijk voor deze gelukkige zielen bewaart, en dien hem het eeuwig geluk geven!
Mochte onze welbeminde zuster, de gratie van God verkrijgen van standvastigheid, om met geluk, vrede en heiligheid, haare dagen te mogen volbrengen.
Ik heb onlangs de zelve preuven ontvangen mijner artikel die ik alreeds veranderd en wedergezonden had; niet wetende wat dit betekende heb ik ze bewaard; ik begeere nog ne keer de preuven te overzien van het laatste deel ik ontvangen heb; geliefd er vooren te zorgen: ik bedank u dat gij het deel over de familie den Bos hebt laten weder inzetten. Ik heb een katalogue van une munte-venditie ontvangen, tot Verhulst: ik verhoop dat mijne munte-specien er in te verkoopen staan; ik heb ze immers niet komen in vinden: misschien zijn zij er overal in verdeeld; gij zoudt mij te hulpe koomen, indien gij eens informeerde. Deze keer en is mijnen penning-staat maar geheel caduc, zoo zal ik niets konnen koopen in die venditie.
- Weet gij, welbeminde vriend, wat gij eens zoude moeten doen, ende dat geheel wel zoû zijn? Hewel, ik gaà 't u zeggen: Gij zout moeten, eenen schoonen artikel schrijven over al de goede gunsten ende schoonheiden van Rond den Heerd, ende hem in den Bien Public doen zetten, als Bibliographie, om ons gazetje een betje te doen kennen ende verspreyden; ware dat niet goed? Ja 't zekerlijk, en ik ben zeker dat gij dit zult doen.
Gelieft, dierbaar vriend, mijne eerbiedigste groetenissen over te zeggen aan uwe geërde ouders, ende ook aan onzen welbeminden

vriend Gustaaf, ende voor u zeker te aanveerden de verzeekering mijner toegenegendheid in X^{o}J.
Uw welbeminnend vriend
J.M. Van Caloen.
Wat zult gij van mij zeggen? Ik beginne dezen brief met het voornemen van U Ed. een geluk en zaligen feestdag te wenschen, en hij was al toe, als ik maar begon te peizen dat ik het vergeten had! Niettegenstaande dit vergeet, gelief mij te vergeven ('t is te zeggen, zonder vergift) ende mijne haartelijkste groetenissen te aanveerden, aangaande dezen uwen feestdag, dien ik u zoo gelukkig als mogelijk kan zijn, wensche.
Uytterherten J.v.C.

Aantekeningen bij deze brief

Deze brief werd geschreven door Jozef-Michaël (= vormselpatroon) van Caloen, vanuit het kasteel te Loppem, aan zijn intieme jeugdvriend, Jean-Baptist Béthune jr., oudste zoon van bouwmeester Béthune, Prinsenhof, nr. 27, te Gent, op donderdag 23 juni 1870 (Sint Jans 's avond), vooravond van het naamfeest van deze laatste. Beide vrienden waren dan 17 jaar oud, doorliepen de Poësisklas, elk onder leiding van een persoonlijke préceptor, Jozef van Caloen o.l.v. L. Lefebvre, Jean-Baptist Béthune jr. o.l.v. A. Trenet.
De brief maakte een toespeling op de vergaderingen van de redaktie van '*Rond den Heerd*' te Brugge. Kort voordien had er een plaats gehad in aanwezigheid van Jean-Baptist Béthune jr. terwijl Jozef van Caloen precies die dag te Brussel opzoekingen deed in verband met zijn boekje 'Triumphe van het heilig kruise' dat in 1871 zou verschijnen.
In een uitvoerige paragraaf wijdt Jozef van Caloen dan uit over zijn zuster Maria van Caloen die, precies de volgende dag, vrijdag 24 juni 1870, Loppem zou vertaten om toe te treden tot de Karmel te Brussel. Enkele weken voordien, nl. op dinsdag 3 mei 1870, was een zuster van Jean-Baptist Béthune jr., Louise Béthune, toegetreden tot de kloostergemeenschap der Arme Klaren te Gent.
Beide vrienden (van Caloen noemde zijn Gentse vriend, familiair, 'Tiste' af korting van: Jean-Baptist) waren zeer geïnteresseerd aan de numismatiek, legden zelf kollekties aan, ruilden onder elkaar gevonden of aangekochte stukken en raadpleegden de deskundigen van hun tijd inzake numismatiek.

De suggestie propaganda te maken voor '*Rond den Heerd*' in het verbeten ultramontaans blad van Willem Verspeyen, de bekende 'Bien public', was niet nieuw. Reeds in 1865, kort vóór het verschijnen van het eerste nummer (2 december 1865) had James Weale in die zin aangedrongen bij bouwmeester Béthune. Op 16 november 1872, kort nadat hij '*Rond den Heerd*' had overgenomen van Gezelle, zal Adolf Duclos

opnieuw aandringen voor deze propaganda langs de ‘Bien public’. Over de bemoeiingen van de redaktie van ‘Bien public’ m.b. van graaf Jozef de Hemptinne t.o.v. ‘*Rond den Heerd*’ en over de houding van Mgr. Henri-François Bracq, bisschop van Gent (1865-1888) handelen wij later in een af-

zonderlijke bijdrage. De zoon van graaf Jozef de Hemptinne, Félix de Hemptinne, was een jeugdvriend geweest van Jozef van Caloen en bleef het, ook na zijne intrede bij de Benediktijnen te Beuron, onder de naam van dom Hildebrand.
Jozef van Caloen vraagt tenslotte groeten over te maken aan de ouders van zijn jeugdvriend, bouwmeester Jean-Baptist Béthune en zijne echtgenote, Emilie van Outryve d'Ydewalle. Met ‘onzen welbeminden vriend Gustaaf’ wordt bedoeld Gustaaf Daemers, een intieme vriend van Jozef van Caloen, doch in mindere mate van Jean-Baptist Béthune jr.
In juni 1870 verbleef Gustaaf Daemers in het Groot Seminarie te Gent. Hij is een sterke steun geweest voor Jozef van Caloen in de roepingscrisis die deze laatste doormaakte in deze jaren. Na zijn priesterwijding in september 1870 hield Gustaaf Daemers zich een tijd bezig met de opvoeding van Jozef Béthune (broer van Jean-Baptist jr.), de latere vriend van Gezelle te Kortrijk. In 1872 vergezelde hij Jozef van Caloen op een reis naar het H. Land. De brief eindigt met naamfeestwensen (24 juni) voor Jean-Baptist Béthune jr.
Deze brief is belangrijk omdat hij duidelijk het bestaan bevestigt van de redaktionele vergaderingen van ‘*Rond den Heerd*’ ten huize van Gezelle te Brugge. Mede uit andere bronnen menen wij te weten dat deze vergaderingen om de maand plaats hadden. Beide vrienden voerden hun briefwisseling in het frans, de taal waarin zij werden opgevoed. Wellicht kan men een invloed van Gezelle onderkennen in het feit dat van Caloen in het vlaams begon te schrijven. Deze brief is trouwens een van de zeldzame in deze taal geschreven. Taalkundig gezien moet men stellen dat deze brief in een vrij stuntelig vlaams gesteld is dat niet evenwaardig is aan dat wat men leest in het boekje over de *Vier Kruisreliquien.* Typisch Gezelliaanse woorden of wendingen komen hier niet voor. Woorden als ‘snelbrief’, ‘damppeerd’ (= trein), ‘Sinter Goêle’ (= Sint Goedele) heeft van Caloen wellicht gelezen in ‘*Rond den Heerd*’ waarvan hij een abonné en medewerker was. ‘Weiger’ betekent hier: zelden, zeldzaam. Preuven = drukproeven. Het woord ‘ribberollen’ (= de liberalen) wordt ook door Gezelle gebruikt die spelt: ‘ribberollen’ (zie bv. ‘'t Jaer 30, V, nummer van 3 oktober 1868) wat nog niet betekent dat het van Gezelle afkomstig is. In elk geval ‘*'t Jaer 30*’ werd zeker op het kasteel te Loppem gelezen (ook omwille van de lokale Brugse politiek waarin baron Charles van Caloen, vader van Jozef, een rol speelde). ‘Dijnsdag’ is gewoon westvlaams evenals de wending: ‘tot Lophem’, ‘tot Verhulst’. ‘Aanroepen’ betekent hier ‘roepen’ (roeping). Het woordje ‘Uitstaptje’ zweemt wellicht naar het brugs dialect dat van Caloen vaak hoorde. Het frans, de voertaal van zijn omgeving, is al te voelbaar hier en daar in deze brief: bv. ‘ons op dien dag niet te komen ontmoeten te hebben’, ‘een katalogue’, ‘une munte-venditie’, ‘caduc’ enz.

De parabel van de verloren zoon in het dialekt van Duinkerke
Een versie van kapelaan Lodewijk van Haecke
1873

In zijn *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon,* uitgegeven te 's Gravenhage in 1874, heeft Johan Winkler voor Frans-Vlaanderen niet meer dan drie versies van de ‘Verloren Zoon’ opgenomen: 1. *Caestre,* in een versie door E. de Coussemaker gepubliceerd in 1859; 2. *Sint-Winoksbergen,* in een versie bezorgd door de jonge Houtemnaar Frederik De Siere; 3. *Duinkerke,* in een versie van 1873, bezorgd door Lodewijk van Haecke, alsdan kapelaan van het H. Bloed te Brugge.

Van Haecke, een Bruggeling, was in 1862-1864 leraar geweest te Poperinge. Zijn kennis van het Poperingse dialect kan een aanleiding geweest zijn om de versie in het verwante Duinkerke aan te pakken. De bemiddelaar tussen hem en Johan Winkler was De Bo, die tot in 1873 leraar was in Brugge. Door zijn Westvlaams Idioticon (1870-73) was De Bo in betrekking gekomen met Winkler, en kapelaan van Haecke behoorde tot de vriendenkring van De Bo.

Voor het leven van de Vlaamse volkstaal in Duinkerke, honderd jaar geleden, is van Haecke's versie een getuigenis. De dialektologische waarde van die versie wordt echter beperkt door de metode zelf (de literaire dwang van de parabel) en door de literaire bekommernis van de opnemer. Ook de weergave ‘in nederlandsche spelling’ was uiteraard een handicap.

De gelijkenis van den verlorenen zoon

‘Der wos 'n kèèr è' man, en 'n ad twè zeuns.
En den joengsten wos mar è' gaai, van i zee an ziin vader: vader! gee' mi te fèète ol miin geld, dat ik ga gan vojazjeeren. De vader gaf an ziin twè zeuns elk 't sine.
En den joengsten stak-et up, èle verre, en i depanseerde ol ziin geld met prullen uut te steken.
En os-en aarme was lek djob, die kwamp er nog 'n grote famine in die paji, en i wist nie' wa' gedan van oenger.
En ni meer wetende van wat oet pilen maken, i stak-em karton bi è' boer, die em stak bi ziin zwiins.
En at-i gemeugd, i at uut-en zwinebak ziin mage èvuld.

I peesde tan in ziin eigen: oe vele werkmensjen in vaders uus, die eten da'-se zwèèten, en ik vergan van oenger!
Mar weet-je wot? ik kère wère nor vader en 'k gan em zeggen: vader! 'k en-en folie èdan egen God en egen joen.
'K-en verdiene nie meer van joen zeune te ziin. La' mi joen knecht ziin!
En-en dee-t-a'. En die goen bloet van ziin vader at er kompasjie mee, en i ombrasseerde em.
E i zee: aald' em te fèète è' nieuwen tenu,
en wi gan 't kermeskalf in de pot steken.
Van aprè-toe, miin zeune wos dod en è leeft, è wos verloren en-en is èvonnen.
En os den oedste zeune da' rook, è wos èpikeerd,
en è zee: dat is nu wel èle vri van vader, van zuk voor 'ne beslag te maken, omdat miin broere wère keert, die-'t al op èmakt et met den bonsjoer te spelen, tandiis da'-k-ik, die hele dagen miin liif in twè werken, nooi nie en aarm keuntje kreeg om op 't eten mè-men kompanjons!
Mar den vader zee darop: ort, joengen! ik en gi weunen altiid te gare, en w'eten uut een en de zelve pot.
Mar nu most-er wat parteklier of, omda' freere dôd wos en è leeft, omdat-en in de dolarsbende liep, en dat-en nu nog è-kè en treflik man ga'-siin'.

- Op zijn reis door Frans-Vlaanderen in 1880 zal Winkler ook Duinkerke bezoeken. In zijn relaas over die reis (in Oud-Nederland, blz. 219; Den Haag 1888) schrijft hij dat 'de Duinkerkers ook vele leelike fransche basterdwoorden in hunne spreektaal opgenomen hebben'. De voorbeelden die hij aanhaalt: *famine, paji, freere, tenu, tandiis, te fèète, vojazjèèren, pikèèren, depansèèren,* zijn echter ontleend aan de Verloren Zoonversie van van Haecke. Zelf schijnt hij dan maar èèn nieuwe verbasterde zegswijze te hebben opgetekend, nl. *den eskajèèr montèèren* (de trap opgaan), en dan niet uit de mond van 'Duinkerkers' doch uit de mond van andere Frans-Vlamingen die ermee de bastaardtaal van Duinkerke doen uitkomen.

A.V.

Klutser

Op de vraag in Biekorf 1971, 256.

Te Gullegem is een klutser iemand die met veel pretentie domme praat verkoopt (een zeveraar). Ook iemand die zich aan zijn gegeven woord niet houdt of zijn beloften niet volbrengt; iemand waarop men geen staat kan maken en die veelal een ontgoocheling bezorgt. 't Is een verwijtsel. Men gebruikt hier ook het woord 'kalissie-klutser' met identieke betekenis.

G. Pottie

De volkstaal in Oostende

West-Vlaanderen heeft sedert De Bo (1871) op zijn twee oren geslapen, met zo'n kanjer van een eigen onvolprezen woordenboek! En dan nog Gezelles Loquela 'een aanvulling van De Bo', zo hoort men al te veel, want Loquela herbergt heel wat taalgoed uit Oost-Vlaanderen, Brabant en de Kempen. Aan akademische studie en verkenning van onze dialekten heeft het, dankzij de instituten van Gent (Dr. W. Pée) en Leuven en de Kon. Commissie voor Toponymie en Dialektologie niet ontbroken. Doch een nieuw *woorden*boek van een dialekt bleef in het stadium van onze nukleaire energie, ook in de vijf de generatie na De Bo, en na het progressistische Idioticon (1908-1924) van Teirlinck.

En toen viel uit een goede (gedeeltelijk Vlaamse) buurprovincie een Woordenboek binnen, stevig voluum, geïllustreerd, een monument van opname en van bewerking: het *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten*, bijeengebracht door de Zeeuwse Vereniging voor Dialectonderzoek, onder leiding van Dr. Ha. C.M. Ghijsen. In 1928 werd die Vereniging opgericht. In 1964 was het werk XXVIII-1232 blz. voltooid. De erelijst van de medewerkers telt niet minder dan 621 namen, 42 % daarvan waren leerlingen van M.V. hoger onderwijs en kweekscholen. En het onderzoek loopt voort en brengt verslag uit in de Mededelingen van de Zeeuwse Vereniging. *Zelandia docet.*

Wie geeft West-Vlaanderen zo'n Woordenboek van zijn aktueel nog levend (maar aangetast en snel achteruitgaand) taalpatrimonium? Het Noorden doet het wel met de ingezette publikatie van een Noord-Brabants Woordenboek...

Van de zee kwam de verkondiging: een *Oostends Woordenboek* van Roland Desnerck. Een jongere (34) heeft het aangepakt, gedurende 15 jaar met geestdrift en volharding afgeluisterd en opgetekend alles wat in Oostende eigen klank en taal en zegging op de mond heeft. Een verklaring van ca. 25.000 woorden. Verzorgd werk, alfabetisch geordend, in nederlandse spelling doch fonetisch bruikbaar. Met de nodige lexikografische verwijzingen. Een statig voluum van 575 bladzijden. Een aantal tekeningen illustreren de tekst en 58 platen over Oostends volksleven worden buken tekst bijgegeven.

Niet alle steden zijn een Oostende, met een harde kern van dialektsprekers (waarvan de vissers en hun bedrijf snel aan 't uitsterven zijn). Niet alle dialekten zijn zo boeiend als het Oostends. Was Ary Sleeks (Karel Seys) een goede mentor voor de verkenning van het volksleven van zijn 'zoetgevooisde' stad, de moeilijkheid van een woordenboek stond hem goed voor ogen waar hij schreef:

'Het Oostends bevat zoveel diepe afwijkingen van de gewone beschaafde taal, zoveel uitzonderingen op alle regels, zoveel verrassende eigenaardigheden, zoveel zonderlinge verschuivingen van klinkers en medeklinkers, zoveel onverwachte sappige woorden, zoveel pit, zoveel humor... dat de gebeurlijke taalkundige gewis wanhopig moet staan voor de roekeloze taak orde te willen brengen in dit fonetisch, spraakkundig of idiomatisch kluwen...'

Roland Desnerck was jong genoeg om die roekeloze te zijn:

hij heeft de taak aangedurfd en op voortreffelijke wijze volbracht. Hoog geprezen de auteur van dit verdienstelijk Oostends Woordenboek!

Vanzelfsprekend is die bijeengebrachte woordenschat niet in alles specifiek Oostends (tenzij in de uitspraak). Quod abundat non vitiat. Een voorbehoud moet echter gemaakt voor de woorden uit Oostends archief die de auteur gaat inlassen: woorden die niet lokaal doch algemeen (middel- of nieuw-) nederlands kunnen zijn. De Bo nam ook over uit archief- en literaire bronnen - en na hem ook Lievevrouw-Coopman (Gents Woordenboek) - doch de moderne dialektograaf blijft strikt op zijn gebied: de *levende* volks- en streektaal. Veel aan schriftelijke bronnen heeft R.D. niet ontleend: hij is volstrekt aan de levende taal in haar sociale en lokale kringen gehecht, en zijn kritische metode van onderzoek verzekert de waarde van zijn omvangrijk werk. Dit moest hem echter niet ontslaan van een passende verzorging van blz. 567 (Gebruikte afkortingen) die de gelegenheid bood om de gebruikte werken volledig (Bly en Ary Sleeks ontbreken) en goed te citeren.

A.V.

Westvlaamse zantingen
Vervolg van blz. 179

P

PALING. ‘'k Weet 's wonder wie dat er den eersten paling ga' vangen’: wie er de eerste in 't water zal vallen (bij een overstroming of bij 't schaatsen). Schertsend gezegd. Stavele 1930.

- Niet bij De Bo.

PANNEKOEK. Van een geluksvogel zegt men: ‘Ieder keer dat hij in zijn hand schijt, 't is een pannekoeke’. Poperinge.

PAP. ‘Je zou gaan da' je geen pap meer kunt zeggen... dat 't soepe is!’ Ramskapelle.

In Wvl. is de uitdrukking: ‘'k kan geen pap meer zeggen’, zeer gangbaar. Ontbreekt bij De Bo. - Eigenaardig is de aangebrachte aanvulling of correctie in bovenstaande zegswijze.

PATER. ‘Iemand een pater schilderen’: iemand iets wijs maken, foppen, bij 't vuur zetten. Beveren-IJzer 1972; en algemeen Wvl.?

PEER. ‘Je gaat daar ook 'n peire schellen’ (ook ‘een rare peire’) betekent: ge gaat daar iets vreemds, iets pijnlijks tegenkomen.

- De Bo heeft onder schellen (de pel afdoen) deze uitdrukking niet.

PEERD. ‘Hij springt lijk 't peerd voor de spore’: springt op bij 't minste woord, reageert op de minste aanleiding. Poperinge 1950.

- Vgl. Biekorf 1968, 285, s.v. springen.

PEIZER. ‘Mijn peizer is moe. Zijn peizer is niet in orde’: peinzer, d.i. geest, verstand. Heule 1963.

- Niet bij De Bo. - Vgl. Ge moet uwen peizer gebruiken (Joost); gebruik 'ne keer uwen peizere (Teirlinck).

PEK. Een pek aan iets doen. ‘Gij werken? je zoudt er alzo 'n pek aan doen’, d.i. ge zoudt geen vinger uitsteken. Ramskapelle.

- Niet bij De Bo.

PEKELEN. Spaarzaam beleggen of uitgeven (van geld gezegd). ‘Ge moe' nie peizen da' ke 't geld deur de ruiten smijte, ge meug gerust zijn da' k het pekele’. Ramskapelle.

- Vgl. *pekelen* bij De Bo: het eten pegelen (spaarzaam bedelen); iemand pegelen (op nauwe maat stellen van voedsel en drinkgeld); met iemand pegelen (hem vrekachtig behandelen).

PERLOERE. Dronken. ‘'k Was heel perloere van twe glazen te drinken’. Poperinge.

- Niet bij De Bo. Vgl. poepeloere in Biekorf 1967, 162.

PETJOETE. Te Poperinge is ‘è petjoete’: een voorwerp van kleine afmetingen, met onbepaalde betekenis. Hetzelfde als fr. un machin. Uit fr. petiot, diminutief van petit: zeer klein; un petiot: een klein ventje, een dreumesje.

Een *petjoeten* (Ramskapelle en elders) is: een onnozelaar, een sul. Vgl. petjut, patjut bij De Bo.

PIJPE (pûpe). ‘Elk zijn pûpe en elk zijn tubak’. Uitdrukking gebruikt om te zeggen: om goed overeen te komen, laat elk tevreden zijn met zijn eigen part. Poperinge 1960.

- Niet bij De Bo.

PIKKEN. ‘Tot in 't pikken van den andjoen’: tot in 't jaar blok. Heule, Marke 1964.

- Niet bij De Bo.

PISSEN. ‘Iemand te pissen leên’ (leiden): iemand de verkeerde weg opsturen, iemand konten wijsmaken. ‘Je moe me nie te pissen leênê, wij!’. Poperinge 1925.

POOT. ‘Hij heeft er poot van’, d.i. handeling, verstand. Hulste 1963. - Niet bij De Bo.

POEF. Op den poef iets geven, d.i. ten optelle, meer dan onmiddellijk vereist is’. Dokter, geef mij eenigte briefjes (voor de apoteker) op den poef’. Ramskapelle 1971.

- Vgl. De Bo: ‘op den poef gaan’ d.i. plakken, ndl. op de pof kopen, fr. faire pouf, prendre à pouf. In heel Vlaanderen.

POESTER. Een poester noemen de vissers - naar men mij zeide van De Panne tot Zeebrugge - een kop zwarte koffie, waarin een borrel (druppel) cognac gegoten wordt met een klontje suiker. De Panne 1971. - Als Zuidn. bij Vandale: drank die half uit koffie, half uit cognac bestaat. In betekenis overeenstemmend met fr. bistouille.

POLLEPEL. Zijn pollepel afgeven, inleveren, wegsmijten: sterven. Beveren-IJzer, Ramskapelle. Elders: zijn spa afvagen (Westouter).

- Niet bij De Bo.

POT. ‘'t Is maar over de pot laba’: povertjes, maar om alzo te laten. Ramskapelle 1964. - Niet bij De Bo.

PRIKKELEN. Op de zenuwen werken. ‘Dat prikkelde op mij, 'k wierd er haast ziek van. Ramskapelle 1971. - Niet bij De Bo.

PROCHIEZAKDOEK. ‘Zijn neuze snuiten in de prochiezakdoek’: met zijn vingers (zoals de koereurs doen). Ramskapelle en passim in Westvlaanderen.

PROMMELEN. Wanordelijk steken. ‘Ge moet dat daar niet allemaal in dien zak prommelen’. Ramskapelle 1972. - Niet bij De Bo. Vgl. Schuermans die prommelen opgeeft voor Wvl. met betekenis induffelen, alsook De Jager s.v. fommelen.

PUNTELIJK. Puntig, precies, nauwgezet. ‘Mijn broer is straf puntelig’: nauwkeurig, zet de puntjes op de i's. Koksijde 1971.

PUNTERAAR. Iemand die altijd met details en kleinigheden bezig is. Het w. heeft een eerder minachtende betekenis. Ramskapelle 1971.

- De Bo kent *puntelaar,* maar dan in de zin van iemand die zijn ambacht niet kent, een broddelaar.

PUTSOP. Gehoord te Kortrijk in 1964 in deze kontekst: ‘ie het hem (hij heeft zich) in alle putten gewasschen en afgespoeld met mes(t)-putsop’, d.i. hij heeft door alle watertjes gezwommen.

- Niet bij De Bo.

L. DEVLOO

Mengelmaren

Onveilig platteland in 1792

De voorhoede van het Franse leger was op 17 november 1792 op de Markt te Brugge verschenen, het gros van Dumouriez' republikeinse troepen volgde weldra. Stadskommandant was kolonel Maseheek, die gedurende veertien dagen met het bestaande college van burgemeester en schepenen van de stad zou samenwerken. Hij kon echter de verkiezing van een nieuw bestuur van het Vrije (18 december) niet afwachten om maatregelen af te kondigen tegen Soldaten van het Vreemdelingenlegioen en andere die op het platteland gingen roven en plunderen. Op 27 november gaf hij aan de burgemeesters en schepenen van het Brugse Vrije opdracht de nodige politiemaatregelen te nemen om de stroperij in hun gebied te beteugelen. De magistraat van het Vrije liet onmiddellijk, bij zijn officiële drukker, een affiche drukken om het bevel van de kommandant bekend te maken. Dit blad is een van de eerste affiches die onder de eerste Franse bezetting te Brugge werden gedrukt. De tekst is tweetalig, gedrukt op twee kolommen. Het blad meet 40 × 31 cm. (Exemplaar in partikuliere verzameling). Hier volgt de nederlandse tekst met, tussen haakjes, een paar citaten van het frans origineel.

Ordonnantie voor het Brugse Vrije

‘De klachten dagelyks aengroeyende, over de wanorders die ten Platten Lande door zommige Land-stroopers *(maraudeurs)* onder welke zyn vele Deserteurs ende Vaguebonden die al niet en konnen zyn van het Vry Uytheemsche Legioen *(Légion Franche Etrangère),* den Borger *(Citoyen)* Colonel en Chef van het zelve Legioen en Commandant van de Fransche Troupen binnen de Stad Brugge, willende voorkomen het vervolg van dese desorders, ende voorsien in de raste van de Landslieden, verzoekt Burgmeesters en Schepenen 's Lands van den Vryen, van te doen waeken op de Veyligheyd van d'Inzetene van het zelve Land te voorzien, ende daer toe alle mogelyke middelen werkstellig te maken; dienvolgende dadelijk te doen aenhouden ende binnen de stad Brugge te bewegen, allen Soldaet zoo van het voorzeyde Legioen, als andere, die eenige geweldigheyd ofte afpersingen ontrent d'Inwooners van het Platte-land zouden derven begaen, ende in cas van eenigen tegenstand, de sterker hand daer toe te gebruyken.

Brugge dezen 26 november 1792, het eerste Jaer van de Fransche Republique. Onderteekent *Maseheek,* Colonel en Chef.

- In opvolginge der voorenstaende Requisitie hebben Burgemeester en Schepenen 's Lands van den Vryen, geordonneert deze te Publiceeren met het klippen van de Klokke ende Affixeren alomme ter plaetsen gecostumeert. - Actum in Kamer den 27 November 1792. Onderteekent *Sôla*’.

Heel onderaan staat: ‘Tot Brugge, by de Weduwe van Jan van Praet, Drukker der Stad en Lande van den Vryen’.

- N.B. Jacques François Sôla was Eerste Raad-Pensionaris en Griffier van de Kamer.
- Kolonel Maseheek: van het republikeins 'Bataafsch Legioen' dat de eerste maand Franse bezetting van Brugge (van 17 november tot 22 december 1792) heeft verzekerd.

E.N.

De veertien landen van hertog Filips 1440

Bij de blijde intrede in Brugge van hertog Filips van Bourgondië was o.m. bij het Prinsenhof een poort opgericht die door de gelijktijdige kroniek (Hs. 437, f. 303; Stadsbibliotheek Brugge) uitvoerig beschreven wordt. De beschrijving werd overgenomen door de Excellente Cronike f. 108^{v}, waar de tekst luidt als volgt.

'Item daer theynde vanden muer van ons gheduchts heeren hof daer was ghemaect een schoone poorte, casteelwijs van houte al ghestoffeirt met schilderyen boven ghecroont, ende up die houcken boven ende up dye appelen al met bannierkins metter wapene van Brugghe.

Ende aen dese poorte waren xiiij. carteelen, ende up elc van dien carteelen in dye upperste stagie stont een banniere rijckelic verchiert metten wapenen vanden landen van onsen gheduchten here ende prinche, ende ooc sine tijttele. Te weten aen elck carteel die wapene van eenen lande.

Item aen teerste die wapene van Thertochdom van Borgoengien. Aen tweeste de wapene van Lotrijcke... [volgen dan:] 3. Brabant. 4. Lymburch. 5. Vlaendren. 6. Arthoys. 7. het graafschap van Bourgondë.

Op de zeven kartels (Schilden) op de andere zijde stonden de wapens van: 1. Henegouwen. 2. Holland. 3. Zeeland. 4. Namen. 5. Vriesland. 6. Salines (Rethel en Bar). 7. Mechelen.

Bij de dood van Karel de Stoute (bij Nancy 5 januari 1477) kwam een berijmde 'carnacioen' in omloop die spreekt van de Zeventien Landen van de prins. De Excellente Cronike (f. 177) geeft een korte (blijkbaar oudste) versie die alleen de dood vermeldt:

> 'O vlaendre screyt dijn Karel es doot ghesleghen
> Derthienavent te nanchi met zwitsen beleghen'.

Dit treurvers verschijnt in 1548 in een Iepers register met de volgende aanvulling (Biekorf 1939, 308):

> 'O Vlaender screidt, dijn Karel es doot ghesleghen,
> Derthienavondt voor Nanchy met Zwitsen beleghen.
> Den Leeu verraden, zonder ghenaden, zijn lijf gheplaecht,
> Liet XVII. landen in de handen van eender maecht'.

Van deze aanvulling biedt Van Vloten (Ned. Geschiedzangen I 111) een variant:

> Den leeu verraden, Huyt feller daden
> Sijns lijfs gheplaecht,

Heeft zeventhien landen, Ghelaeten in handen
Van eender maecht.

Bij de intrede te Brugge van keizer Frederik en zijn zoon Maxi-

miliaan op 1 aug. 1486 hadden de vleeshouwers en viskopers in de Hoogstraat een ‘stage’ opgericht met ‘eenen groenen boom waer an dat ghemaect waren anghende in schilden van schilderyen *de zeventhien landen...*’ (Boeck van Brugghe 120).

Een opsomming van de zeventien landen wordt niet gegeven. Huizinga heeft erop gewezen dat *zeventien* hier niet als een exakt getal doch als een onbepaald getal dient genomen: een groot aantal landen. (Le Moyen Age, 1931, p. 94-96). Zo sprak men in de 15e eeuw van de 17 wijzen uit alle naties en landen, van de 17 christen koninkrijken, van de 17 lakensteden van Frankrijk. Naamkundig hangen de ‘17 Landen’ van de Bourgondische tijd niet samen met de latere geografisch omschreven Zeventien Provinciën.

A.V.

Soldatenbrief van een Roeselaarse jongen 1812

De brief, gedateerd uit Metz 1812 ‘is geschreven door Francis De Grendele van Roeselare in naam van Pieter Jozef Gekiere, sapeur in het 4. bataljon te Metz, département de la Moselle’.

Onderwerp: sapeur Gekiere heeft dringend (en dreigend) geld nodig, en, zeer beminde vader, ik ben nog niet te ver van huis om zelf *mijn* geld te komen afhalen... De jongen vraagt ook nieuws over zijn kameraden Francis Casteleyn en Pieter Aspeslagh.

Petrus Gekiere was op 28 februari van huis vertrokken en op 18 maart te Metz aangekomen. Hij had reeds twee brieven geschreven en geen geld gekregen. Nu was het uiterst dringend geworden want ‘men zegt voor vaste dat wy tegen 24 april zullen moeten naer Spanien in ons resement gaan’.

De brief is een diktee van Gekiere. Zijn Roeselaarse kameraad De Grendele houdt er een eigen spelling op na, we laten ze onveranderd. Ook vader Gekiere kon zelf niet schrijven en zoon Gekiere vraagt dat hij zijn brief *anders* zou doen schrijven, de vorige waren moeilijk leesbaar.

[Tekst van de brief uit Metz]

Zeer bemynde vader,

Ik peyse dat gy meer respet voor my hadde, ik hebbe al twe bryeven gesreven, om gelt gesreven, en gy en hebt gen gezonden, ik zout geren weten als ik net meer en hebbe en ik verzokke in dezen bref zees fransche kronen, en als gy net en zent in den bref ik zal zelve komen, ik en moet van het uwe net hebben het is van het mynne. En is op alden dat gy net en zent dat ik vrage ik zal zelve daeromme komen.

Dat en ees niet te verre voor my. Is dat niet slegt voor een jong geen geld hebben en haeremode leyden? en geld moet ik hebben om dat ik weg ben, ik en ben nog net verre, ik hebbe an mynnen kapeten gesproken en, est op alden dat gy gen geld of en zend ik zal komen.

En als gy den bref doet schryven, zij moeten anders schryven, wy en konen net lezen.

Is ik stat schuldig in de bakkerye ik hebben vergeten hoe velle.

Myn kapeten heeft gezet: is op alden dat gy geen geld en zent ik zal permysse hebben, ik zal komen en alus doen verkopen.

Ik zout geren weten waer dat al myn cammuraten zyn: francis castlen ik hebbe nem vertaten tot brussel en ik zout geren weten als y nog net gesreven en heft. Ik zout geren weten waer dat pyeter aspelag is.

De koplementen aen zuster en aen broers, en aen al myne vrienden.

Dezen brief is gesreven van francis de grendele van Rousselaere.

Vader myn adres a monseue monseue pyer jozif gekyere het verde battelyon sapuer a mets de portema de la mouzil'.

- 't Jaer 70 (weekblad Brugge), nr. 30 (oude nr. 369), 22 juli 1871.

Uit de Kortrijkse tijd van Gezelle

Een eeuw geleden kwam Gezelle aan te Kortrijk, als nieuwe onderpastoor van de O.L. Vrouwkerk. Te Brugge had hij tot einde september de redaktie van *'t Jaer 70* verzekerd. Reeds in 't voorjaar van 1873 begint hij aan het Kortrijkse weekblad *De Vryheid* mede te werken, om in 1876 naar de nieuwe *Gazette van Kortrijk* over te gaan. In maart 1880 start hij met een originele vaste rubriek onder de titel 'Onze Lieve Vrouw kerke tot Kortrijk' die, zoals steeds bij Gezelle, geenszins de rijkdom en verscheidenheid van de lading zal dekken. Deze reeks journalistieke Gezelliana werden door Dr. J. BOETS gepubliceerd als *Gezelles Cortracena* in de reeks Teksten en Studiën uitgegeven door het Centrum voor Gezellestudie te Antwerpen. (De Nederlandsche Boekhandel 1972) in een keurig boekdeel van 204 bladzijden. Met voorbeeldig personen- en zakenregister. Een boek dat in geen bibliotheek of verzameling van *Gezelliana* en *Westflandrica* mag ontbreken. De ontginning van de teksten wordt hier immers bekroond door een inleidende studie die buitengewoon opheldernd en vernieuwend is voor de bedrijvigheid van Gezelle in de periode die de stichting van *Loquela* voorafgaat. - Betreffende de latijnse term *Cortracena* (blz. 29) mag de auteur gerust zijn: hij is in het goede gezelschap van onze humanisten-historici Gramaye en Sanderus die voor Gezelle geen onbekenden waren. - In de boekhandel: 395 F.

A.V.

Artikelen van Roubaix

De plaats van de 'artikelen van Roubaix' in de textielhandel te Kortrijk en in de grenshandel gedurende de periode 1870-1914 werd door G.P. Baert uitstekend beschreven in Biekorf 1959, 284 en 1960, 286.

Omstreeks 1870 werd in Kortrijk zelf een fabriek 'van stoffen genaamd *artikelen van Robays*' opgericht aan de Houtmarkt door een zekere heer Catteaux-Gauquié. Die fabriek was een 'mekanieke weverij'. Catteaux is niet de enige industrieel uit Roubaix of uit het Franse Noorden die rond die tijd (1860-1875) door de goedkopere arbeidsmarkt van het Kortrijkse werd aangetrokken. De vestiging van werkgelegenheid

in de stad heeft de belangrijke immigratie van werknemers uit de omliggende gemeenten voor gevolg

gehad en de daarmee verbonden uitbreiding van de volkskwartieren (met o.m. de cités). Ook de alsdan opgerichte ‘fabrieke van coutil’ (tijk) werkte met stoom en de patroon Monsieur Menard was een Fransman uit het Noorden.

In de jaren 1880 droeg de fabriek van Catteaux de firmanaam ‘Catteaux et Cie’ en werd alsdan met een honderdtal getouwen uitgebreid.

De geschiedenis van de industriële ontwikkeling van Kortrijk in de periode 1860-1900 moet nog geschreven worden. Deze leemte is aanzienlijk en enigszins ontstellend omdat ze in de studies over politieke, sociale en kulturele geschiedenis weinig of niet medespreekt. Voor Kortrijk moet er heel wat te vinden zijn in de 19e eeuwse dokumentatie van het Franse Noorden, de studies sedert 1960 verschenen in de *Revue du Nord* (Rijsel) wijzen daarop. En wie verzamelt de Contracena uit het *Journal de Roubaix,* het dagblad dat tot in 1914 in Kortrijk niet alleen veel lezers had maar ook een eigen berichtgever?

E.N.

Woordenboek van de Vlaamse dialekten
Een oproep

De studie van de dialekten is onmisbaar in de taalkunde. Het verzamelen van dialektmateriaal is onmogelijk zonder de hulp van vele lokale medewerkers. Dit geldt zeker voor het opstellen van een Woordenboek van de Vlaamse Dialekten (West-, Oost- en Frans-Vlaanderen), wat in het Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialektologie van de Rijksuniversiteit te Gent op het getouw gezet wordt.

Daarom deze oproep: Wie bereid is om de twee à drie maand een geschikte zegsman op te zoeken en een vragenlijst in te vullen, schrijve een gele briefkaart naar het Seminarie voor Vlaamse Dialektologie, Woordenboek van de Vlaamse Dialekten, Blandijnberg 2, 9000 Gent. Daarop worden volgende gegevens vermeld: Naam, voornaam, geboortejaar, volledig adres met postnummer en de naam van de plaats (stad, gemeente, dorp, gehucht, wijk) waarvoor men wil invullen. Suggesties van andere namen en adressen van personen die eventueel kunnen meewerken, zijn welkom.

Bij voorbaat danken voor uw gewaardeerde medewerking: Prof. em. Dr. Willem Pée en Prof. Dr. V.F. Vanacker. - H. Ryckeboer, wetenschappelijk medewerker.

't Riptje te Poperinge

Bij een onbescheiden vraag:

- Langs waar ga je?

- Al 't Reepke (uitspr. 't Riptje) deure en al 't Stinkertje were, d.i. het gaat u niet aan. Geh. te Poperinge 1925.

't Reepke was te Poperinge de naam van een wijk (dicht bij de Kom, waar vroeger de schepen op de Poperingevaart bij middel van reepkoorden versast werden). Vandaar ook de naam van een herberg. Maar 't Stinkertje? mij onbekend.

J.D.

Kleine verscheidenheden

Behu, behuit.

- Reiskoffer voor beddegoed, linnen en zaken die men onderweg bij de hand diende te hebben; gedragen door een pakpaard. Zie Biekorf, 1971, 313, met bijzonderheden over de bahu in de periode 1400-1600. De meesterlijke Indices op deel I van de stadsrekeningen van Brugge, bewerkt door Rijksarchivaris Dr. C. Wyffels (Brussel 1971) laten ons toe het boven medegedeelde aan te vullen met de oudste bekende bahu-teksten. Een uitgaafpost van 28 sc. in 1290 betreff een pakzadel en een *behuit* (pro quadam summa et behuit). Voor de stadskok worden in 1294 aangekocht voor 40 sc. een reiszak en een bahut (pro sacco et behu). Nogmaals voor de stadskok worden in 1298 voor 30 sc. een pakzadel en een bahut (pro quadam summa et behu) in rekening gebracht. In 1300 is het de stadsklerk Egidius (Gielkin) die met 37 sc. voor een nieuwe pakzadel en een bahut (pro una nova somma et behu) ingeschreven Staat. (Dl. I van bovengenoemde rekeningen 210 453 709 1024). - Ter aanvulling nog een jongere bahuwe-tekst. In 1588 doet de graaf van Egmont (zoon) zijn intrede in de stad Ieper met ‘vier bahuwen, twee wagens ende omtrent 20 peerden ende 20 soldaeten’. (Van Hernighem, Nederl. Historien II 65). - Het pakpaard verschijnt in mnl. als *somerpaert;* somer (ofr. somier) leeft nog in fr. somme (bête de somme). Zie MnlW s.v. somer en somerknecht.

Dartenacht.

- De dertigste dag na iemands begrafenis, waarop de laatste zielmis voor de overledene gelezen werd, meestal met een zekere plechtigheid. Ook *dartichnacht.* Syn. van mnl. dertichste. In 1396 was de priores van het St.-Janshospitaal te Brugge overleden. De rekening vermeldt een uitgave van 18 lb. ‘van haren huutvaerde ende van haren dartenachte’. Vijf jaar later, in 1400, boekt de rekening de uitgaven voor de begrafenis (utinghe) van zuster Kateline van Evergheem, belopende 3 lb. 14 sc. met bijvoeging van 38 sc ‘van haren dartichnachte’ (Rek. 1400, f. 39). - In de lezing *dertiennacht* van een Antwerpse keure heeft Verdam II 134, blijkbaar ten onrechte, een verkeerde lezing voor ‘viertiennacht’ gezien. - Vgl. dertichste in MnlW II 132 en Stallaert I 335 s.v. dertichste; mhd. drizigeste (Lexer); ofr. trentain. - De dertig zielmissen komen na 1350 vaak in testamenten voor.

Disenierne.

- Hoofdmannen van militie aanstellen. Dissenier: eigenlijk hoofdman van tien. In 1335 worden te Brugge de schepenen Everaert Rijnvisch en Pieter van Zevencote uitgezonden ‘int Westlant’ (dat tegen de graaf in opstand was) omme tland te disenierne ende te zetten in paise’. Hun zending duurde 22 dagen. (S.A.B. Stadsrekening 1334-35; La Flandre IX 296). - Zoals disener is ww. disenierne ontleent aan ofr. *dizainer:* per tien inschrijven en ordenen per tien (Godefroy).

Edelrie.

- Adeldom; syn. van mnl. edelheit. De Brugse notaris Rombaut de Doppere gebruikt in 1491 deze term in zijn versie van Adornes reisbeschrijving. Op tocht van Kaïro naar Sinaï hebben de Vlaamse ridder en zijn gezellen af te rekenen met lastige nomadische Arabieren die de zeldzame reizigers ‘molesteren... ende meest den Kerstenen, want zij willen te edelrie wezen, als zij eenen Kersten gedood of gheroofd hebben’ (Hand. Emulation 41, 1891, 165)). Te *edelrie wezen,* hier met bet. in de adelstand verheven worden. Men weet dat deze verheffing ook in gebruik was bij de kruisvaarders wanneer een onedele zich bijzonder onderscheidde in de strijd tegen de Muzelmannen.

Inmuebel.

- In de mnl. uitdrukking ‘meubel ende inmeubel’: variant

voor *onmeubel,* voorkomend in een paar Brugse teksten. In zijn testament van 15 aug. 1312 herhaalt Andries Rudders dat hij aan de zorg van zijn testamentarissen toevertrouwt ‘al dat goed dat ic hebbe inde werelt, muebel ende inmuebel, erve ende cateille, zo waer dat zy..’ (Gailliard, Inscr. Notre-Dame 292). In 1519 bepaalt de Brugse kapelaan Lodewic Wilkin in zijn testament dat hij alles wil vereffenen ‘met den zelve goede muebele ende inmuebele van dat ic te mynen overlydene... achterlaten zal’ (Med. VAcad. 1961, 72). - Gelijktijdig kent de Brugse notariaat ook ‘mobel ende onmobel’: in 1331 ondertekent Jan van Gruuthuyse een testament waarin staat: ‘Ende ic draeghe in haerleder [executeurs] hadden alt goed dat ic hebben mobel ende onmobel, erve ende catele, waer dat het leecht...’ (Inscr. Notre-Dame 29). Een schuldbekentenis van 9 juni 1465 getekend te Brugge betreft ‘alden goede muebel ende onmuebel dat den zelven Cornelis toequam’ (RAB Proosdij nr. 1292, F. 87^{v}). De uitvoering van het testament van Anselm Adornes te Brugge in 1470 gaat over ‘al ons goedt, muebels ende onmuebels, voor ooghen ende toecommende’ (Biekorf 1931, 238). - Vgl. de Gentse tekst ‘moebel ende onmoebel’ in 1291 bij Stallaert II 271 en de term *immeubel* in de gehomologeerde Costumen van onze Vlaamse steden en kasselrijen die uitvoerig de term omschrijven, o.m. betreffende de vruchten: ‘Immeubel sijn: besaeythede van coren ende ander winter-vruchten voor half Maerte; lente-vruchten voor half Meye; somer-vruchten voor St Jans-misse; raepsaet, coolsaet voor Kers-avont; fruytboomen gheïnt sijnde; slagh-hout onder de dry jaren’. - In ofra. is immeuble (uit immobile, immobilia ca. 1200) eerst opgekomen omstreeks 1250; een tekst uit Kamerijk (Dehaisnes I 91) spreekt nog van ‘les biens meules et non meules’. - Reeds in de 14e eeuw verschijnen de termen ‘roerende ende onroerende’ (ook roerlick ende onroerlicke; zie MnlW s.v.) die alleen door Plantin en Kiliaan worden opgenomen.

Zijn kerckhof gheven.

- In gewijde aarde laten begraven. De heer (of zijn baljuw) kon die toelating als een ‘gratie’ verlenen voor een terechtgestelde. Op 10 sept. 1488 werd op de Markt te Brugge onthoofd ‘Jan Petit gheheeten in de wandelynghe den quaden Hannin en de heer ‘gaf hem by gracien zyn kerckhof ende hij was begraven’. Enkele maanden later (28 maart 1489) werd Loy Hemmens op dezelfde plaats onthoofd ‘ende den heere gaf hem zijn kerckhof bi gracien’. (Boeck van Brugghe 242 268). - Een variant is: *zijn kerckhof consenteren* Coppin Steegre werd op 7 sept 1487 onthoofd op de Burg ‘ende den heere consenteerde hem zyn kercof by gracien, ende was begraven. tSinte Cruus, buuten Brugghe’. Op 9 febr. 1489 laat de baljuw van Brugge twee mannen executeren ‘ende den here [baljuw] voorseyd, die consenteerde hem beede elc zijn kerchof’. (Boeck van Brugghe 166 261). In 1488 bad Pieter Lanchals op de Markt te Brugge ‘datmen hem wilde consenteren zyn kerchof’ (Exc. Cronike, f. 240). Het hoofd van Lanchals werd ‘up eenen glavyeschacht’ op de Gentpoort gestoken, zijn lichaam (zonder hoofd) begraven in de door hem gestichte kapel in de Lieve Vrouwekerk. - Vgl. *zijn kerchof hebben, - ghecrighen.* In 1488 worden vijf personen samen geëxecuteerd ‘ende elck hadde zijn kerchoof’. (Boeck van Brugghe 197). In 1484 werd te Brugge Willekin Matthijs onthoofd ‘ende ghecreech zijn kerchof, niet

jeghenstaende dat zyn hooft up een langhe peertse te Damscher poorte uytgesteken wiert'. (Despars, Cronyke IV 237). - Men weet dat de zelfmoordenaar *'t kerckhof verbeurde,* d.i. beroofd was van de gewijde aarde. (Stallaert II 59). - De veroordeelde kon *'om zyn heleghe erde bidden'*. Jacques Caudron, een jongeman van Wervik, had in 1591 op buit gelopen in de Ieperse kasselrij samen met een troep 'Oostendenaars' (vrijbuiters). Het vonnis (galg) wordt uitgevoerd voor

het Besant te Ieper; de jongeman ‘conste zeer qualyck hem begheven om te sterfven, maer het moeste wezen, badt om zyn heleghe erde die hem gheconsenteert was’. (Van Hernighem, Dagboek VI). - In Mechelen zou die gratie van begrafenis eerst in de tweede helft van de 16e eeuw zijn toegestaan (L.Th. Maes, Vijf eeuwen stedelijk strafrecht, 386; Antwerpen 1947). Zo dit juist is, dan staat Brugge een eeuw voorop met deze clementie.

Cordenerigghen.

- Fransciskaanse zusters, zo genoemd naar de koord die ze om het midden droegen. Eèn einde ervan had drie knopen ter herinnering van hun drie geloften). - Het huis van de eerste Franciskanessen te Ieper stond bij de vestingen. In 1326 en 1327 worden ze genoemd in de stadsrekening in verband met stadswerken uitgevoerd achter hun huis. Kalk wordt in 1326 aangevoerd ‘ter posterne [vestingdeur] bachten Cordenerigghen’. In 1327 wordt de vesting uitgediept tussen de ‘Curtricporte ende den damme bachten Cordenerighen’. (Compte Ypres II 552 684). - Kiliaan (1599) geeft koordelier als verouderd voor minderbroeder. Een mnl. mannelijk *cordenere* schijnt nergens bekend te zijn. (Bekende benamingen zijn grauwbroers, freremineuren, grauwzusters, grijze zusters). *Cordenerigghe* veronderstelt het in ofra. en middel-eng. wel bekende *cordelier:* minderbroeder. De vorming zou dan over cordelierighe, cordenierighe verlopen zijn.

Quockodrul.

- Krokodil; vgl. mnl. cocodrille in MnlW 2123; mlat. cocodrillus. In de mnl. versie van de reis naar Jeruzalem en de Sinaï in 1470 ondemomen door de Brugse ridder Anselm Adornes wordt ook het bezoek aan Kaïro samengevat; de beschrijving van de Nijlkrokodillen luidt in de mnl. versie (door de Brugse notaris Rombout de Doppere opgesteld in 1491): ‘Daer zijn ooc eenighe manieren van beesten, gheheeten naer huerlieder tale quockodrullen, zere groot, gescepen als een drake met acht voeten zonder fondament, ende heten de visschen uuter riviere, zo vele dat zij niet meer en mueghen, want daer menichte van visschen in es. Daer gapen zij zo wijde ende ghedoghen, dat een maniere van vueghelkins met eene scerpen pinne up hooft, die ghecostumiert zijn achter hemlieden te vlieghen lancx den riviere, in huerlieden kinnebacken ende halen ende heten den visch huut huerlieder balghe; ende van dese voghelen zijn groote menichte omtrent der riviere’. (Hand. Emulation 41, 1891, 158-159). - Over de krokodil als exvoto (o.m. te Edelare) zie Biekorf 1958, 256, 284, 317; over de krokodil van St.-Omaars (St.-Bertijnsabdij), zie Biekorf 1959, 94.

Oublije.

- Variant van mnl. oflye: een eenheid van belasting (oorspr. een cijns), uit te keren in graan (tarwe, rogge, haver) met soms een toevoegsel van een of twee hoenders. Een renteboek van Deerlijk (voorheen Rijksarchief Brugge, nr. 2520 aanwinsten; nu RA Kortrijk) draagt de titel: 'Rentebouck der heerlichede van Derlick, daer jaarlicx te halrmarte innecompt penninckrente, coorenrente, cappoenen ende oublije up dijeversche gronden van erfven inde zelve prochie... anno 1633'. Dit stuk van 1633 geeft een tekst weer die zeker vóór 1500 werd opgesteld. - Over de (plaatselijk zeer verschillende) waarde van de offlie, oflye (oubleage, ouvelee) zie Biekorf 1967, 189; 1968, 189. Dit recht (oubleage, droit d'oubliage) was vooral in Waals-Vlaanderen bekend. Tamelijk vroeg is het doorgedrongen in de kasselrijen Oudenaarde (1275) en Kortrijk (1439 et antea). - Taalkundig verwant met oublie (uit mlat. oblata).

Overghanger.

- Bemiddelaar, scheidsrechter. In akten van zoendinc wordt de term meestal verbonden met *aerbyter* of *paysmaker.* Aldus zijn.

in een zoendine te Oudenaarde in 1512, Anthonis de Tollenaere, pastoor van Kaster, en Pieter Baert ‘aerbyters ende overghanghers ghesonden bij... de perpetrante ende mesdadeghe facteurs’ van de kwestieuze doodslag. In een ander zoendinc te Oudenaarde treden in 1532 op: pastoor Jacop den Cuelenaere, Fransois van der Woestinen en Jooris De Bosschere ‘alle drie als overghanghers’ om een ‘vriendelycken pays ende soendinck’ te maken tussen de zoon van de vermoorde Gillis van Huusse en de dader, zijnde ‘Mynen Heere van der Vichten’. De overeenkomst omvat niet minder dan zestien punten; voor de uitvoering ervan treden de twee laatste overghangers op, het slot van de akte zegt duidelijk hoe zij in deze functie ook borgen van de uitvoering zijn: ‘F. van der Woestinen ende J. De Bosschere, beede als paysmakers ende overganghers, hebben elc voor anderen ende een voor al, belooft te betalene, onderhoudene, ende gheel te vulcommene [al dat hier voorscreven es]... daer inne dat sy elc bysondere ende een voor al, verbinden haerlieder persoon ende goet dat sy elc hebben ofte hebben moghen, waert bevonden mach worden, binnen der stede van Oudenaerde, ofte daer buten’ (Aud. Meng. I 250; IV 434 436). De overgangher komt ook voor in de Costumen van Aalst. (Stallaert II 322). - Verschallend is de functie van de overghanghers die omstreeks 1540 in Hulsterambacht optreden. In 1543 loopt een proces tussen de abt van Ter Duinen en een groep bevoorrechte pachters ‘van bate ende naerhede’ betreffende de financiering van buitengewoon dijkwerk in de Nieuwpolders van Hontenisse, Ossenisse en Heynsdijk. De pachters weigeren hun kwota van 4/9 bij te dragen en klagen het beheer van de abt en zijn Rentier (rentmeester) aan. In de repliek van het proces betoogt de abt dat de Rentier, door de Pachters zelf als ontvanger aangesteld, enkel die uitgaven heeft gedaan die goedgekeurd en bevolen waren door de *overghanghers* ‘welcke overghanghers byder ghemeente zelve ghecooren waeren metgaders den prelaat’. (Duinenarchief, Zande, rubriek Processen nr. 201 a). Mogelijk waren die verkozen overghangers ook borgen voor de uitbetaling van de vastgestelde kwota. - Voor dezelfde Streek is het Reglement bestemd dat op 30 sept. 1504 door de hertog wordt uitgegeven (Ann. Emulation 24, 1872, 250). Het betreft de ontginning van de ‘Moere van Vlaenderen’ (gelegen in het Land van Waas, de Vier Ambachten en het Land van Saaftinghe), uit te voeren onder leiding van ridder Hieronymus Lauryn, heer van Watervliet. Bepaald wordt o.m. dat de watergraaf ofte moermeester beëdigde controleurs voor de veenderij zal aanstellen: hij zal ‘maecken overganghers op hueren eedt, die zy alle jaren vernieuwen zullen’. Deze overghanghers ‘zullen gehouden zyn op elcken mour twee daghen te werke te gaene, de werken te visiteren ende messusen te calengieren, ende die ter kennisse te bringhen den mourmaistre’. Van de boeten zal de helft gaan naar de hertog en van de andere helft krijgt de moermeester twee derde ‘ende overghanghers 't derde’. - Deze term uit het Scheldegebied van Oud-Vlaanderen komt niet voor in de taal van de Wateringen van Veurne-Ambacht en Bergenambacht.

Pawaise.

- In het schutters- en rederijkersleven. - In 1547 komen twee boden van de kamers van Doornik en Rijsel de Kortrijkse kunstbroeders uitnodigen tot hun rederijkersfeest.

Als geschenk van goed onthaal ontvangen zij ieder een zilveren gefaconneerd schild (waarschijnlijk met opschrift). Dit blijkt uit de volgende rekeningspost: ‘Item betaelt van twee pawaisen, bij ordonnantie vander wet ghegheven den boden van den prince d'amours van Doornicke ende Rycelle, elc wert 5 sc. gr. bedraghende metten fautchoene 6 Ik. 12 sc. p.’ (Stadsrek. 1547-48 f. 40). - Pawaise, pavaise: ontleend aan ofr. *pavesche, pavaise;* ook *pavaisme* te Rijsel; zie Godefroy VI 50, en vgl. MnlW VI 202. - Als

term voor het decoratieve blazoen komt *pavais* reeds voor te Brugge in 1477 (intrede van Maria van Bourgondië: 'twee grote swarte pavaysen, elc met een gulden M'. (Exc. Cron. f. 181^{v}). Teksten uit 1520-1535 (Brugse handbooggilde) bij Gailliard, Glossaire s.v. pavais, met betekenis: een geschilderd gildeblazoen. Als zilveren rederijkersschild komt *pavois* ook voor in de stadsrekening van Nieuwpoort in 1491. Onder de prijzen ofte 'juweelen' van het rederijkersfeest, in dat jaar te Nieuwpoort gehouden, staan vijf zilveren *'pavoysen',* waarvan twee versierd zijn met een Mariafiguur, twee met 'tpersonaige van eenen zotte' en een met het stadsbeeld van Nieuwpoort. (Vlietinck, Nieuwpoort 111; vgl. Stallaert II 348). Vgl. MnlW VI 202.

Petausch.

- Uit Poitou, bn. gezegd van wijn en wijnvaten. De *petauwe, pytauwe, petau* was oudtijds de meest gedronken Franse wijn in Vlaanderen. De streeknaam Poitou (met Poitiers) omvatte ook de Wijnstreek *Saintonge* met de hoofdstad Saint-Jean-d'Angély, die *Sente Janswijn* als tweede benaming van die streekwijnen in omloop bracht. De grote uitvoerhaven van de petauwe ofte Sente Janswijn was la Rochelle, de Atlantische haven die het meest door onze Vlaamse zeelieden werd aangedaan. De lege wijntonnen van de ingevoerde *petauwe* kwamen in massa op de markt waar ze door onze kuipers werden gekocht om voor ander gebruik te worden omgewerkt, o.m. in halve tonnen. Een ordonnance van de Brugse schepenen regelt op 25 aug. 1515 de vorm van de zeeptonnen en verbiedt de kuipers voortaan 'te maken eenighe zeepthonnen, noch alvve thonnen van petausche dughen'. (RAB Register nr. 177). Daardoor wilde de magistraat zekere misbruiken te keer gaan bij de metamorfose wijnvat - zeepton; vooral de geijkte inhoud van de zeepton was in 't gedrang gekomen.

Pijen.

- Van pij (pie) of grove harige stof gemaakt. In 1564 ligt een schamele 'gheselle', die zogezegd beroofd is, in het St.-Jansgasthuis te Gent. De baljuw 'heeft ontboden Pieter de Cleerck, officier van Ghendt, dat hy hem draghen soude uuyt den Sauselette (gevangenis) eenen pijenen keerel om hem an te doene...' (Chronycke Vander Vivere, ed. De Potter, 204). - Verdam IV 320, s.v. pie, vermoedde het bestaan van een bnw. *piën* (pijen) en haalt een Gentse tekst uit Politieke Refereinen (ca. 1570) aan waarin 'eenen pijenrock' voorkomt in tegenstelling met 'een fluweelen rock'. Ook dit *pijen* mag zeker als bnw. gelden. - De meest gebruikelijke samenstelling met *pie* is *pielaken* (pyelaken, pielakene); te Brugge komen ook pyecleet (1480) en piekeerle (1549) voor. Zie verder s.v. pielaken.

Zeepasschen.

- As gebruikt tot het bereiden van zeeploog. Voor levering van ‘twee karren zeepasschen’ betaalt het St.-Janshospitaal te Brugge in 1369 twee schellingen groten. (Rek. 1368-69). Het hospitaal had een eigen *waschhuus* waar *looghe* voor de wasserij werd bereid. - De rekening van hetzelfde gasthuis vermeldt in 1539 de levering door Pieter Snouckaert ‘van 5 tonnen croonzeepe’. Wat *croonzeepe* was kunnen we uit de teksten niet afleiden, de prijs ervan werd niet ingeschreven.

Coopmanshaven.

- Kopenhagen in Denemarken. In het parlement van de Vier Leden te Gent wordt op 16 febr. 1399 gehandeld over de kaperij (de rovers upte zee): men zou schrijven naar Lübeck in antwoord op een brief geschreven ‘tot Coopmanshaven’. (Prevenier, Staten 169). Ook in het Engels. Een poorteres van Newcastle schrijft in 1329 een klachtbrief betreffende een schip dat wordt weerhouden ‘in Coupmanshaven’. (Salzman, English Trade 363).

A.V.

Vraagwinkel

Savanje

De Bo geeft dit woord - ook *savaanje* - met de beschrijving: hoofddeksel van de zakkendragers die graan enz. in en uit de schepen dragen. De plaats wordt jammer genoeg niet vermeld. Het woord en de zaak waren zeker te Kortrijk bekend, waar de ‘gemeenschap van de arbeiders’ tot ca. 1928 heeft standgehouden. Ik vermoed dat *savanje* een lokaal Kortrijks woord is. Of is het ook bij de sjouwers op andere Leiekaaien bekend geweest?

C.B

Instelpenning

De premie voor het doen van het eerste bod heet nog de instelpenning Waar in wvl. zei men *winpenning(en),* zoals De Bo in 1870 opgeeft (zonder plaatsaanduiding)? Is winpenning nog ergens bekend? En waar is *strijkpenning* in gebruik (geweest)? (Strijk: uitspr. striik).

R.C

Gemeentezegel

Naar mijn mening gebruikten sommige gemeenten tijdens de Hollandse periode een ronde zegel waarin bovenaan de eerste letter van de gemeentenaam duidelijk voorkwam (of beduidde die letter iets anders?). Zijn er dergelijke stempels bewaard gebleven of kan er iemand afdrukken van die stempels aanwijzen?

J.V.W.

De Boerendokter

Ik kwam in het bezit van een geschonden exemplaar van een volksremedieboek. Daar de kaft en titelblad ontbreken kan naam van schrijver, plaats en datum van uitgave niet geïdentifieerd worden. Bovenaan het eerste hoofdstuk staat in zware blokletters ‘De Boerendokter’. Naar de taal te oordelen gaat het om een uitgave van einde 18e of begin 19e eeuw. Wie weet hier meer over en wie kan auteur en uitgever achterhalen?

A.G.H.

Christen Vlaamsch Verbond

Het ‘Christen Vlaamsch Verbond’ te Brugge in 1902 door advokaat Emiel de Visschere gesticht voor de instandhouding van Vlaamse zeden, taal en gebruiken, en tot bestrijding van godslastering en zedeloosheid, gaf twee tijdschriften uit. Het eerste was ‘Christen Vlaanderen’ dat viermaal per jaar verscheen, en eerst bij J. Houdmont in de Freren Fonteinstraat (vanaf 1904) werd gedrukt, en vanaf 1911 bij P. van Cappel-Missiaen in de St.-Gilliskerkstraat. Daarnaast kwam de wekelijkse tolk ‘Kristen Vlaamsch Volk’, vanaf omstreeks 1911, uitgegeven in Ontvangersstraat 1, te Brugge. Moest iemand mij deze tijdschriften, die - althans volledig - blijkbaar onvindbaar zijn, kunnen laten inzien, ik zou hem zeer dankbaar zijn.

A.V.B. Steenbrugge

[Nummer 9-10]

De bende van Salembier
1796-1798
Geschiedenis en legende

West-Vlaanderen was, als departement van de Leie, naaste gebuur van het Noorderdepartement en het daaraan palende Pas-de-Calais, de twee departementen waar in 1796-1798 de bende van Salembier - de beruchte *Voetbranders van het Noorden* - aktief was.

Het proces van de gegrepen bendeleden werd in 1798 gevoerd voor de kriminele rechtbank te Brugge. De enorme dossiers werden, samen met de 41 beklaagden uit Kortrijk - waar de arrondissementsjury maandenlang het onderzoek had doorgevoerd - overgebracht naar Brugge, waar een deel ervan nog heden in het Rijksarchief berusten(1). Onder de guillotine op de Markt te Brugge vielen op 6 november 1798 de koppen van François-Marie Salembier en twintig van zijn bendeleden, op dezelfde plaats waar, vijf jaar later, de valbijl Lodewijk Bakelandt en 23 leden

(1) Het gerechtelijk dossier van het verhoor is gedeeltelijk bewaard in het Rijksarchief te Brugge (Assisenhof Portefeuille nr. 184 en 417). Andere dokumenten berusten te Rijsel (Archives départementales du Nord) en vooral te Parijs (Archives Nationales), waar o.m. ook het rapport over de bende is bewaard: een rapport te Brugge opgesteld door de 'accusateur public' bij de kriminele rechtbank van het Leiedepartement en door de kommissaris van het Directoire bij dezelfde rechtbank. Dit belangrijk stuk, opgesteld op aanvraag van de minister van Justitie, werd naar Parijs ingezonden. Een kopie ervan steekt in het Brugse dossier. - Op al deze archiefstukken steunt de studie over de Salembier-bende door Dr. G. Sangnier ingelast in zijn belangrijk werk: Le brigandage dans le Pas-de-Calais de 1789 à 1815, in 1962 uitgegeven in eigen beheer (te Blangermont, Pas-de-Calais). Het hoofdstuk over Salembier beslaat er de blz. 125-204; blz. 136 biedt een overzichtelijk kaartje van het werkterrein der bende. - Vóór Sangnier had alleen Herman Bossier in een bondige maar goed gedokumenteerde bijdrage de geschiedenis van de bende behandeld onder de titel: 'De Voetbranders van het Noorden', in Toerisme, XXII, 1943, blz. 93-97.

van zijn bende tot algemene opluchting van stad en land, van burger en boer zou likwideren[2].

In de geschiedenis van de groepskriminahteit heeft de roversbende van Bakelandt niet het formaat van deze van Salembier[3].

De Westvlaamse 'kapitein' opereert binnen een beperkt landelijk deel van één provincie; de Noordfranse bendeleider is interdepartementaal, hij beweegt zich over zes departementen, van Abbeville tot Mechelen en Antwerpen, de aktie echter gekoncentreerd in Nord en Pas-de-Calais (rond Saint-Omer en Bethune).

De bende van Salembier is talrijker en in haar samenstelling moeilijker te berekenen. De leden verkeren in de steden Rijsel, Duinkerke, Douai, Bethune, Amiens, Oostende, Brugge, Gent, waar ze steunpunten of medewerkers of raadgevers hebben. In het werkveld van Bakelandt is Roeselare de enige stad die met een paar dieften in het dossier verschijnt.

De rekrutering van de Salembier-bende ligt in een ander milieu dan dat van de landelijke paupers (dagloners, wevers, zagers, bezembinders) die de Bakelandt-bende samenstellen. Rond en met Salembier werken een meerderheid van ambulant volk, *routiers:* marskramers, brocanteurs, paardenkopers, herbergiers, officieren en ook zelfs ambtenaren die meespelen. Het Salembier-team was ook merkelijk jonger dan dat van Bakelandt bij wie 19 op de 33 leden boven de 35 jaar oud waren, terwijl slechts 13 van Salembiers 41 mannen boven die grens waren.

Bakelandts bendeleden wonen voor meer dan de helft in Torhout, Staden, Ichtegem, Pittem en Ledegem, en zijn allen geboortig uit dorpen van Binnen-Vlaanderen. In de samenstelling van Salembiers bende leveren Nord en Pas-de-Calais ongeveer de helft van het effektief, de andere helft is een bont allegaartje uit Normandië, Bourgogne, Marseille, waaronder zelfs een pratriarkale Jood uit Frankfurt niet ontbreekt. Eén enkele Westvlaming, Bernard Muylaert uit Lichtervelde, als schilder gevestigd te Gent, is bij de groep

(2) Over de bende van Bakelandt, zie de studie van E. Hosten en E.J. Strubbe in Handelingen Emulation LXX, 1927, 103-165. - F. Germonprez, Lodewijk Bakelandts dossier, in de Leiegouw X, 1968, 68-85; 199-215.

(3) Op grond van het doopregister (1764) van Isbergues bij Ariën behoudt Dr. Sangnier de familienaam Salembier, die in veel stukken afwisselt met de vorm Salembien.

aangesloten, in los verband: in het proces wordt hij vrijgesproken.

Salembier werkte met en om groter kapitaal dan de armoedzaaiers van Bakelandt. Sommige van zijn aangesloten herbergiers verzamelen informatie voor een geplande onderneming en ook in de steden vinden zijn stelers goede helers. Zijn mannen reizen niet alleen met de postkoetsen en diligences, maar verplaatsen zich ook met eigen (of gestolen) paard en wagen. Wordt het te heet in Rijsel, Valenciennes of Duinkerke, dan nemen ze tijdelijk de wijk naar het Leie-departement, en zelfs verderop. Die buitengewone mobiliteit zal de *legende* van Salembier en zijn voetbranders in leven roepen: op twee drie plaatsen tegelijk in dezelfde nacht slaan ze toe, zo ging de mare in het Rijselse. Een imponerende bende, die met geweld in vijf kastelen weet binnen te dringen en bij voorkeur grote hofsteden aanvalt waar (volgens goede informatie) Juwelen en klinkende munt voorhanden zijn: daar lag stof in voor mythevorming en roversroman.

In een paar punten komen Salembier en Bakelandt wel overeen. De voetbranderij bij de inbraak was geen nieuwigheid, die vorm van intimidatie en terreur had reeds vóór Salembier de benaming *chauffeurs, voetbranders* in omloop gebracht, en ook Bakelandts mannen kenden dat systeem. Salembier zowel als Bakelandt wilde zoveel mogelijk het begaan van een doodslag, van een gekwalificeerde moord vermijden, omdat daarop zeker de doodstraf en halsrecht staan. In een totaal van 34 aanslagen en inbraken van de Salembiers komen slechts twee doodslagen voor(4). Men weet dat ook de katalogus van Bakelandts bende niet meer dan één doodslag bevat, nl. de moord op Katherina Desmedt te Pittem.

Ook in de timing komen de twee benden overeen. Salembier was 13 maanden aktief; na zijn (vierde) arrestatie duurde het proces 18 maanden. Bakelandt was 18 maanden in aktie; in de gevangenis heeft hij twee jaar en 7 maanden gewacht op het vonnis en de executie.

Ten slotte in hun gedraging tegenover de justitie gelijken Salembier en Bakelandt roerend op elkaar. Bij het gerech-

(4) Dit geldt voor de 36 aanslagen die in het dossier van de bende zijn gegroepeerd. Sommige 'marginale' aanslagen met doodslag werden apart berecht. Zo ook een diefstal in de parochiekerk van Zwevezele, een aantal diefstallen tussen Brugge en Oostende.

telijk onderzoek na hun arrestatie verschaffen ze bereidwillig en zelfs voorkomend inhchtingen over hun medeplichtigen. De politionele opsporing van hun bendeleden hebben ze zelf zeer bevorderd. Salembier schijnt dit te hebben gedaan in een geest van fatalisme. Hij verwachtte en verlangde geen kwijtschelding, voor zijn 'goede wil' vroeg hij alleen om niet in het reglementaire *rode hemd* naar het schavot te moete gaan(5).

Salembier in West-Vlaanderen

Het werkterrein van Salembier en zijn bende ligt, zoals gezegd, hoofdzakelijk in de buurdepartementen (Nord en Pas-de-Calais). In deze mededeling willen we ons beperken tot zijn excursies in en door onze provincie in 1796-1797.

1. Duinkerke - Poperinge - Torhout en terug

Met plannen om naar Engeland over te varen komt Salembier in Duinkerke, en stoot er op twee bendegenoten. Een nieuw plan is dadelijk klaar: over het Leiedepartement zullen ze naar Rijsel afzakken. Aan het kasteel van Proven voorbij gaan ze overnachten in de herberg *De Gapaert,* op de weg Roesbrugge - Poperinge. Gedurende de nacht slaan ze de waard neer met een blaaspijp, en zijn vrouw en haar dienstmeid met een hamer. Wanneer ze gewaarworden dat de baas in het duister is ontkomen, trekken ze ijlings naar Poperinge en dan verder richting Torhout. Bij Kortemark vallen ze op andere bendeleden en gaan er samen in een herberg een plan uitwerken voor een aanslag op een grote hoeve in het Rijselse (Lambersart). Na de uitvoering ervan zullen ze zich op Menen terugtrekken(6).

2. *Rijsel - Gistel - Oostende - Duinkerke*

Salembier en zijn metgezel Martel hebben bij Arras elk een paard gestolen. In Rijsel durven ze niet lang pleisteren, ze rijden snel over Waasten, Ieper, Diksmuide naar Gistel, waar ze in *De Sterre* gaan logeren. Hier ontmoeten ze een bedekt medewerker in de persoon van de sekretaris van het kanton Gistel, een genaamde Lachaise. Van hem krijgen ze vier paspoorten in bianco(7). Deze ambtenaar blijkt, volgens het politierapport een begaafd en behendig man te zijn, volkomen onbetrouwbaar; later wordt hij wel gearresteerd doch niet veroordeeld.
De tocht gaat verder naar Oostende waar de twee ruiters in *Den Hert* een goeie kennis ontmoeten, een zekere Albert Labbé, Rijselnaar,

(5) Sangnier, a.w. 169. Het rode hemd zal eerst wegvallen in 1810.
(6) Sangnier, a.w. 143.
(7) Op de hoofdwegen was een paspoort streng vereist. Ook voor het gebruik van diligence en barge.

ex-officier uit het belgisch legioen, tegenwoordig negotiant en paardenkoper. Labbé koopt een van hun paarden, het andere gaan ze verhandelen in Gent waar ze afstappen in het *Hof van Holland* (in de Mageleinstraat) om, zodra de zaak geklonken is, in een huurkoets met twee paarden naar Brugge te rijden. Ze hebben weer provisie en geraken snel - met de barge over Oostende en Duinkerke - in Cassel. Daar, in het ommeland van Cassel en Hazebroek, ligt het terrein van hun volgende aanslagen.
Gedurende zijn verblijf te Oostende (half Oktober 1796) had Salembier de gelegenheid gevonden om in te breken in de St.-Pieterskerk. 's Avonds had hij zich in de kerk laten insluiten, terwijl zijn vriend Labbé op het kerkhof de wacht hield. Door een klein venster van de sakristie geraakte hij op straat met een eerder bescheiden buit: een ronde doos (pyxis) van massief zilver, een koorhemd en een tinnen theepot die hij in 't donker voor een zilveren had genomen[8].

3. De moord op de huurkoetsier te Laken

Na een serie verspreide operaties in Nord en Pas-de-Calais voelde Salembier zieh, in november 1796, door de politie geschaduwd. Met drie mannen wipt hij over naar het veiliger Leiedepartement. Ze gaan logeren in Diksmuide, in het *Gemeentehuis*, bekend rendezvous van hun werkgroep, en beramen er een aanslag op een hoeve in Kaaskerke, wanneer... opeens Lachaise opdaagt, de reeds genoemde advokaat-kwâraad van Gistel. En met hem de omkeer. Ze draven naar Gent, waar ze een zware diefte plegen; naar Mechelen, waar hun plan van inbraak in de kathedraal mislukt. De vier zullen zich nu verdelen, Salembier zal met Berry samengaan. Het ordewoord is: zo snel mogelijk van hier weg, terug naar Duinkerke.
Salembier en Berry bereiken Antwerpen. Paarden moeten ze hebben, dringend paarden om, behoedzaam en snel, in hun eigen streek te geraken. Hun plan is, Antwerpen verlaten in twee rijtuigen: Salembier rijdt met Berry over Brussel, de twee andere moeten langs elders rijden naar Duinkerke waar ze elkaar zullen terugvinden.
Nu zal de tocht Antwerpen-Brussel voor Salembier fataal worden: de tweede en laatste (officiële) moord van zijn bende ligt op die route, en hij is er persoonlijk in betrokken.
Salembier en Berry gaan in Kontich eten bij Vander Auwera, een goede herbergier en huurhouder, die voor hen zijn sjees inspant en ... vooruit naar Brussel. Mechelen is voorbijgereden. Vander Auwera verfrist en peistert zijn paarden. Salembier wordt ongerust, hij raadt de intenties van zijn gezel, neen toch, neen Berry, doe dat toch niet... Niet lang zijn ze weer ingestapt, baas Vander Auwera gaat aan 't vertellen, nog geen veertien dagen geleden werd op de Leuvense baan daar, een diligence aangerand...

(8) Sangnier, a.w. 151, 156

En zie, 't is gebeurd. De man is de keel toegestropt, ruggelings gegrepen door Berry. Geen schrei, geen kik. Bij de brug van Laken werpt Berry het lijk van baas Vander Auwera in de Zenne, een eind gaat hij in 't water om het dieper in 't riet te krijgen[9].

(9) Deze moord werd gepleegd bij het kasteel Schoonenberge, niet ver van het tegenwoordige Koninklijk Kasteel van Laken.

> In Brussel gaan de twee mannen logeren in *Hotel Bellevue.* Met hun gestolen sjees en paarden rijden ze naar Gent, in de stad durven ze niet uitspannen. In Brugge gaan ze wel uitspannen in het *Hotel du Commerce* (St.-Jakobstraat) en rijden dan door naar Gistel, waar ze de onmisbare sekretaris Lachaise op hun weg vinden, en bereiken Duinkerke. Hier zijn ze ver genoeg om hun paarden te verkopen. En toch niet ver genoeg. In feite zijn ze in 't net van de politie gelopen. Ze pogen nog weg te geraken maar worden in de straten van Duinkerke door het volk gegrepen(10).

Dit was de vierde en laatste arrestatie van Salembier die nu, in de ijzers, naar Rijsel en Brugge zal overgaan. Terwijl de bendeleden, in maandenlange boevenjacht, door de politie worden ingerekend.

Deze laatste episode delen we uitvoerig mede omdat de *aanslag op de koetsier* een kapitaal stuk is in het dossier van de beschuldiging. En deze sensationele moord zal, in bericht en literatuur, uiteraard vooropstaan en met veel varianten in de omstandigheden worden beschreven en verteld. De moord op de koetsier te Laken zal naar de Westvlaamse kust worden verplaatst. De ongemene mobiliteit van de bende was, voor de volksverbeelding, verbijsterend en opwindend tegelijk.

Salembier en zijn bende in de volksoverlevering

Het proces voor het assisenhof, onder het voorzitterschap van J.J. De Keersmaker, werd gevoerd in de voormalige Minderbroederskerk (palend aan Pandreitje). Griffier was F. Verplancke. De beklaagden hadden elk hun advokaat. Het vonnis viel, na 12 dagen zitting, op 1 oktober 1798(11).

De *Sententie* van het proces werd gedrukt bij de drukker van de *Gazette van Brugge.* Een brochure van 70 bladzijden die, gedurende de weken vóór de executie, was ‘te bekomen voor den prijs van 7 stuyvers courant’ bij de Brugse drukker (Bogaert en zoon) in de Kuipersstraat, en bij B. Gombert te

(10) Sangnier a.w. 165-166.

(11) Bij arrest van het Verbrekingshof van 1 maart 1797 werd bepaald dat het onderzoek van de stropers, aangehouden in verschillende departementen, zou geleid worden door de jury van het arrondissement Kortrijk. Het aantal gearresteerden klom tot 40, en weldra tot 60. De lokale gevangenis van Kortrijk was onvoldoende. De beklaagden werden dan samengebracht in de stevige kelders van het Karmelitessenklooster op de Kring; tot bewaking ervan werden 200 man voetvolk en 20 bereden gendarmes opgesteld. Sangnier a.w. 180. - Door het genoemde arrest was ook bepaald dat, in geval van proces, het Crimineel Tribunaal van Brugge, departementshoofdstad, was aangewezen. - Ik dank dhr. V. Arickx, direkteur van Radio-Kortrijk, voor zijn vriendelijk dienstbetoon.

Oostende. Dit drukje bevat de tekst van de 17 akten van beschuldiging, die op het proces werden voorgelezen, betreffende misdaden die, zoals gezegd, merendeels in het Franse Noorden waren bedreven[12]. De titel ervan luidt:

> '*Sententie* uitgesproken door den Crimineelen Regtsbank van het Departement der Leye, in daten 9 Vendemiaire, 7ste jaer der Fransche Republieke, een en onverdeelbaar, jegens François-Marie Salembier en zijn Medepligtighe'.

De Gazette van Brugge van 7 november 1798 brengt het volgende bericht over de executie die daags te voren op de Markt onder een enorme toeloop van volk was voltrokken.

> 'Brugge den 17 Brumaire. - Eyndelyk is de aerde van de tegenwoordigheid van een-en-twintig berugte schelmen gezuyverd geworden. De roovers bekend onder de naem van *bende van Salembier*, hebben gisteren hunne lang verdiende straf ontfangen.
> François-Marie Salembier wierd voorop alleen in eene kar, en de twintig andere allegader op eenen wagen agter hem aengebragt. Om 4 ueren en 12 minuten begon te guilliotine te werken, en 7 minuten naer 4 ueren en half was het gansche werk voltrokken. Iedereen stond verbaest over de onbevreesdheyd waermede die schelmen het schavot opliepen en hun hoofd onder het doodlijk mes leyden. Jammer was het dat zooveel moed in 't hert van ontaerde schelmen geplaetst was.
> Salembier trad den eersten zyne kar af, ging met eenen koelen moed het schavot op, en groete de omstaenders; hij sprak eenige woorden, doch die weynig gehoord wierden, dewyl zyne maets die hem haetten, zyne stem door een woedend geroep bedekten. Men liet het mes neder, maer den slag mislukte en het hoofd was niet geheel afgesneden; dus dat het maer met den tweeden slag gevallen is. Toen zyn lichaem losgemaekt wierd, brak iets aen de plank waerop de misdaedigen gebonden worden; maer dit verhinderde de executie der andere niet, dewyl zy, zonder gebonden te zijn, hun hoofd onder het mes bragten.
> Alleen den lesten moest op het schavot gedraegen worden, want 's morgens had hij zig eene wonde toegebragt met zijn hoofd tegen de traillen van zyn kot te slaen, hoopende zig het leven te benemen, waardoor hij heel verzwakt was.
> Vier dergene die tot de yzers veroordeeld zijn, zaten op een ander schavot ten toon, om de dood-straf hunner medepligtigen te zien'.

Na dit bericht en de genoemde brochure van Oktober 1798 wordt over Salembier en zijn bende in onze taal niets meer geschreven noch gedrukt. Opmerkelijk is ook dat onze gelijktijdige Brugse en Westvlaamse memorialisten (Van Walleghem, Verbrugge, van Huerne; Cuvelier, Rybens) geen woord

(12) Een overzicht van die akten van beschuldiging bij Sangnier a.w. 188-190; Bossier a.w. 94-95.

zeggen over de Voetbranders van het Noorden - zoals ze ook zwijgen over de bende van Bakelandt.

In de volksverbeelding echter heeft Salembier ook in ons gewest zeker voortgeleefd. In het Franse Noorden, en met name in Rijsel en ommeland waar het hoofdkwartier van de bende gelegen was, blijkt de legende rond de Voetbranders zijn eigen gang te zijn gegaan. Lenotre zal ca. 1890 die overlevering opvangen en in zijn 'petite histoire' verwerken(13).

Salembier was, zo werd daar verteld, een aanzienlijk en zeer geëerd negotiant in Rijsel. Naar de omstandigheden treedt hij op als Engelsman, landloper, gendarme, Oostenrijks officier, een mysterieus leven leidend onder telkens weer andere gedaante. Hij doorloopt het platteland, bestudeert er de afgelegen grote hoeven. 's Nachts gaat hij dan met zijn trawanten, gezwart of gemaskerd, pistool in de vuist, dolk tussen de tanden, de muren bestormen, de deuren inbeuken. Zijn bendeleden binden en knevelen de vrouwen, branden de voeten van de mannen, steken de schuren in brand, stelen geld en juwelen. Onder zijn leiding. En 's anderendaags zit Salembier rustig en argeloos in zijn Rijsels kantoor. In Artesië was zijn eerste kommies een bevrijde galeiboef die een rijk landbouwer bij Ariën was geworden. Die man had het vertrouwen van al de boeren uit de streek gewonnen, was er hun zaakvoerder en raadsman bij hun besparing en hun beleggingen en was ook tegelijk... de informateur van Salembier'(14).

In deze voorstelling ligt reeds het motief van het 'dubbele leven' van een Salembier, man uit de hogere stand, die door zijn duivelse behendigheid en stoutmoedigheid, onbekend, onvatbaar, met een mysterieuze aanhang, de hele streek tot in Duinkerke terroriseert.

De Voetbranders van het Noorden zullen, veertig jaar later, hun intrede doen in de literatuur via een sterk geromanceerd Engels verhaal en een uitvoerige Franse griezelroman.

Salembier in het kortverhaal van Addison (1838)

In het gedenkwaardig jaar van Conciences *Leeuw van Vlaanderen* (1838) verschijnt te Brussel een bundel histo-

(13) G. Lenotre, Vieux papiers, Vieilles maisons, 3e série, Parijs 1910 (25e edition), p. 338-339.
(14) Sangnier a.w. 196.

rische (?) verhalen onder de titel: *The Diary of a Judge.* De auteur ervan is een debutant, met name Henry R. Addison, die naderhand meer (en beter) historisch werk over onze gewesten zal publiceren[15]. Dit zogenoemde 'Dagboek van een Rechter' gaat uit van de makkelijke fiktie: de (Engelse) auteur heeft van een (uit Frankrijk) geëmigreerd rechter een dagboek overgeërfd dat hij nu in het licht geeft. Hij bekent zelf dat hij 'aan de mantel der waarheid een licht borduurwerk van fiktie heeft toegevoegd, dat hij sommige namen verzwijgt en data verandert, maar in hoofdzaak bij de echte feiten blijft'. Uit de volgende samenvatting van zijn verhaal, dat de blz. 7-67 van zijn uitgave beslaat, zal blijken dat de auteur zo kreatief tewerk gaat dat de elementen van historie en overlevering beslist in de minderheid zijn geraakt.

Addison noemt slechts twee historische personen: Salembier en zijn luitenant Villedieu[16].

Salembier is een schatrijke *Graaf Salembier* en woont te Brugge in de Spanjaardstraat, in een groot herenhuis waar hij schitterende galafeesten geeft. Van daaruit 'werkt' hij, onbekend, met zijn bende die door Pierre Villedieu, een ex-officier van de dragonders, wordt aangevoerd. Als mysterieuze chef van de Zwarte Bende (the Black Gang) draagt graaf Salembier de naam *Paul Le Noir.* Salembier brengt het zover dat hij tegelijk als Organisator van straatroverij en als chef van de opsporing ervan optreedt.

> Twee moorden van de *Gang* staan in dit verhaal. Een schepen van Brugge wordt op een dienstreis naar Oostende overvallen en vermoord. Op de Blankenbergse steenweg worden een koopman en zijn knecht neergeslagen en *in de vaart geworpen*[17]. Salembier - Le Noir

(15) The Diary of a Judge (332 pp. in -12) werd uitgegeven te Brussel in 1838 door de 'Belgian Printing and Publishing Society, Hausman and Comp.'. Addison draagt zijn eerste boek op aan John Burley 'die hem tot het schrijven van verhalen had aangezet'. Van Addison verschenen (steeds te Brussel): The Rhine, its Banks and its Environs (1839); A rough Sketch of the Field of Waterloo (1839); A Traveller's Guide through Holland (1839; een vertaling van Ferrier's Guide). Vooral echter verdient Addison onze erkentelijkheid voor zijn origineel en boeiend *Belgium as she is* (1843), waarin Brugge uitvoerig behandeld wordt.

(16) P.J. Villedieu uit Mortagne-au-Perche (Maine), was 24 jaar in 1798. Was onderluitenant van het 13e bereden Jagers, in garnizoen te Rijsel, daarna te Nederboelare. Nam deel aan verscheidene zware aanslagen rond Rijsel en Douai. Werd verklikt, niet door Salembier, maar door J.B. Monchien, die er met 16 jaar 'ijzers' van afkomt. Zie Sangnier a.w. 171 186.

(17) De transpsoitie van de moord op de huurkoetsier Van der Auwere bij Laken, die wel in de akte van beschuldiging voorkomt, is hier duidelijk.

> zal nu een brave kortwoner van Blankenberge, Charles van Ecke, die verloofd is met Charlotte Gaesbek, de 'Bloem van Blankenberge', laten beschuldigen en guillotiineren. Door toedoen van wanhopige Charlotte wordt dan de ware moordenaar ontmaskerd: Salembier is kapitein van de gangsters en (de nu gearresteerde) Villedieu is zijn luitenant. Beide gaan in de ijzers. Salembier verklikt de negentig mannen van zijn *Gang*...
> De executie van de 21 mannen op de markt te Brugge wordt naar de feiten beschreven, toch kan de auteur niet nalaten de executie van de laatste, eenentwintigste man ultra-romantisch te orkestreren. Een van die 21 was onder het stro van de politiewagen gekropen. De beul op de Markt ging aan het twijfelen of hij 20 of 21 maal de bijl had laten vallen. De koppen heft hij uit de zavelmand, 6en voor één. Hij telde er maar twintig. De kar was al weggereden, doch een jongen had een been uit het stro zien uithangen en teken gegeven. De kar keerde dan terug om nummer 21 aan het mes over te leveren. Die slotepisode is even verzonnen als heel de zeer kunstmatige idylle van Charles en Charlotte van Blankenberge.
> Addison weet nog in een laatste voetnoot te melden dat de schedel van luitenant Villedieu in zijn tijd (1838) bewaard was bij een anoniem Doctor B., een eminent geneesheer in Brugge. Een zake-lijk (?) detail, om de losse fantasie van zijn relaas te dekken ?

Gelukkig staat vooraan het verhaal een nota van toelich-ting, gedagtekend te Brugge, waarin Addison de bende typeert zoals ze, naar zijn bewering, in de lokale overlevering voorkwam. De Streek van Brugge en heel West-Vlaanderen werd geterroriseerd door *Banditti,* gekend onder de naam, Zwarte Bende *(Black Gang),* die 96 leden telde. Ze waren op militaire wijze georganiseerd, ingedeeld in drie of vier brigades. Deze werkten gesynchroniseerd, pleegden moorden tegelijk in ver van elkaar gelegen plaatsen. Algemeen werd aangenomen dat een man van hoge rang, een persoon uit de *haute société'* hun plannen leidde. Slachtoffers vielen aan de lopende band, en de politie kwam er niet op, Rijken werden uitgeschud en van kant gemaakt. Hun reizen, hoe zeer ook geheimgehouden, waren hem bekend, hun brieven en boden werden onderschept. In zijn angst geloofde het volk dat ergens een helse macht deze geduchte Bende beschermde en bijstond.

In deze bondige nota hoort men duidelijk de weerklank van de (boven vermelde) overlevering van Rijsel, die door Addison alleen nog wat wordt aangedikt.

Salembier in de roman van Vidocq (1845)

In 1845 verscheen te Parijs (Comptoir des Imprimeurs reunis) een vijfdelige roman onder de titel: *Les Chauffeurs*

du Nord. Souvenir de l'an IV à Van V. De auteur van dit werk was niemand minder dan Francçois-Eugène Vidocq, geboren te Arras in 1775, een oud-militair die het van gauwdief tot spion en weldra tot chef van de Brigade de Sûreté had gebracht, om ten slotte hoofd van Politie te worden[18]. Een echte belichaming van de Engelse spreuk: *Set a thief to catch a thief.*

Onder de naam van Vidocq waren reeds in 1828-29 vier delen *Mémoires* verschenen. In zijn *Chauffeurs du Nord* van 1845 heeft Vidocq een 'geschiedenis' van Salembier en zijn bende samengebracht die zowat 5 % geschiedenis en 95 % legende en fantasie is. Rond Salembier en zijn roversbende groepeert hij een panorama van groepskriminaliteit, verzameld uit eigen ervaring, uit politie-rapporten, en rijkelijk aangevuld door eigen verbeelding.

Historisch is wel dat de twintigjarige Vidocq in het *Petit Hotel*, de bekende gevangenis van Rijsel, Salembier en zijn maat Narcisse Duhamel had ontmoet. Hij had er hun ontvluchting uit dat 'huis van arrest' weten gebeuren. Zelf was hij geen lid van de bende geweest, doch als jonge Artesiër (ook de tien jaar oudere Salembier was een Artesiër, uit Ariën) had hij genoeg horen vertellen over die *Chauffeurs* die heel het Noorden, van Duinkerke tot Arras, terroriseerden. Hij naderde de zeventig toen hij, na een bewogen leven bij recherche en politie, zijn wijdlopige moord- en griezelroman met Salembier als hoofdfiguur op de markt bracht.

Salembier in De Galgenboek van Brugge (1860)

Op grond van herinneringen die te Brugge onder het volk voortleefden, werd ca. 1855 het verhaal opgesteld van de misdaden die sedert het invoeren van de guillotine (1792) met de dood werden gestraft. Dit verhaal werd ca. 1860 gedrukt te Brugge (zonder datum) door 'Snelpersdruk L.M. Herreboudt en zoon, St.-Jacobsstraat[19].

De naamloze auteur handelt o.m. over de struikrovers uit de Franse tijd 'die gekend waren onder de naem van binders, knevelaers, voetwarmers'. Tot dit tijdvak behoren,

(18) De Mémoires van Vidocq zouden het werk zijn van Lhéritier en Morice. Zie Biekorf 1971, 298.

(19) Exemplaar in Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief, Brugge, 185 D. - ik dank dhr. Luc Schepens, bibliothecaris, voor zijn vriendelijke dienstvaardigheid. - Over de Brugse guillotine, zie Biekorf 1938, 166.

zo schrijft hij, de benden van Bakelandt, Salembier en andere ‘gevonnisd en onthoofd te Brugge. Die beruchte gedingen zijn gedrukt geweest, en derhalve genoegzaam veropenbaerd. Nutteloos er hier breedere melding van te maken’. Toch wil de auteur ‘iets reppen over de bende van Salembier, waarvan de misdaden minst bekend zijn, daer die struikroovers te Rysel verbleven en derhalve aen Frankrijk toebehooren’. De bladzijden 9-16 zijn dan gewijd aan die bende.

Uit zijn verhaal lichten we hier alleen een paar motieven die als een lokale verrijking van de legende voorkomen.

> Kapitein *Villedieu* is officieel aangesteld als chef van een vliegende kolonne, samengesteld uit een selektie van verscheidene garnizoenen, met de opdracht de bende op te rollen. In feite werkt die officier in verstandhouding met Salembier. Met het gevolg dat de Voetbranders, wantrouwig geworden, voor dat politie-apparaat van het Noorden wegvluchten en naar de Leie- en Scheldedepartementen overkomen. Salembier zelf was bijzonder stoutmoedig: met zijn troep pleegt hij in één nacht drie diefstallen in dezelfde gemeente. De stormklok wordt geluid, doch ze ontkomen *op hun snelle paarden.*
> Dan komt het grote stuk, de moord in de huurkoets.
> De gebroeders Salembier huren een rijtuig met twee paarden en koetsier *in een grote gemeente bij Brugge.* Tegen de avond zijn ze zeker terug, zeggen ze. Gekomen bij de kust steken ze de koetsier neer en *dragen hem op het strange.* Aan een verwonderd voorbijganger maken ze wijs dat ze de koets zonder koetsier hadden gehuurd. Dat was te straf. De man gaat alarm slaan, de wacht zet de achtervolging in. De twee boeven kunnen nog uit de koets ontkomen, maar worden opgebracht door vissers die het lijk op het strange hadden gevonden. In de gevangenis te Rijsel gaat ‘de oudste’ Salembier door de knieën, hij maakt zijn medeplichtigen bekend ‘de manier aenwyzende op dewelke men ze kon aenhouden’. (Proces en vonnis worden verder verhaald volgens de gedrukte Sententie).

Opmerkelijk is hier weer de transpositie van de moord op de huurkoetsier bij de brug van Laken. Een topografische transpositie van Brussel naar de Vlaamse kust, terwijl het gebeuren chronologisch juist wordt gesitueerd: de moord op Vander Auwera heeft wel de arrestatie van Salembier in Duinkerke en het einde van de bende voor gevolg gehad.

Tussen de *Sententie* van 1798 en *De Galgenboek* van ± 1860 werd in boek noch blad iets over Salembier (en evenmin over Bakelandt) in onze taal gepubliceerd. De Galgenboek is nagenoeg te gelijkertijd met de Bakelandt-romans (1858-1860) van Cracco en Huys op de markt gekomen[20].

(20) Over het werk van Victor Huys, zie vooral de Studie van E.I. Strubbe, De metamorfoses van de Bakelandt-figuur, in Volkskunde, 63e jg., 1962, 158-173. - Over Bakelandt in de historische sage, zie het belangrijk overzicht (en programma) van Stefaan Top, Banditisme in het Vlaams volkssagen-repertorium, in Wetenschappelijke Tijdingen, 29e jg., 1970, 325-344.

In die tussentijd had ook bij ons de roversbenderoman zijn plaats veroverd in de dichte gelederen van de historische roman. De opkomende volksschool en Conscience hadden het volk leren lezen, er was vraag naar lektuur over moord en sensatie in eigen taal.

In de eerste volksbibliotheken - ontstaan in de periode 1845-1860 - zijn boeken over roverij en moord gevraagde nummers. Uit de 'Bibliotheek van Goede Boeken' (gevestigd in de Kapittelstraat) te Kortrijk brengt de *Algemeene Naemlijst der Vlaemsche Boeken* van 1842-1857 en het Supplement van 1858 (gedrukt bij Armand Gernay, Budastraat) een dankbare informatie(21).

Aanwezig in de Katholieke Boekerij zijn in 1855-1858:

1. De Bokkenrijders in het Land van Valkenburg. door P. Ecrevisse. Brussel 1845.
2. De Voetwarmer of Moneuse en zyne struikrovers. - (De voetbrander Moneuse werkte in 1796 in Zuid-Henegouwen en was een schrikfiguur in die streek). Doornik, Casterman, z.j.
3. De Stroopers of de gevaerlyke gevolgen van toorn en plagerij. Antwerpen, J.P. Van Dieren, z.j.
4. De Struykroovers of de gevaren der gramschap, met andere vertellingen. Naer het Duitsch. Gent, Van Ryckeghem, 1838.
5. De Baenstroopers van Auvergne, gevolgd van het Kind der Uitwykelinge. Doornik, Casterman, z.j.
6. De Rooverskapitein of dwaling en leedwezen. Roeselare, David van Hee, 1857. (Kleine katholieke Bibliotheek).
7. Verhael der euveldaden van Baekelandt en zyne talryke bende, door P.D. Cracco. Roeselare, David van Hee, 1856. (Kleine katholieke Bibliotheek).
8. De roover Terror of de Voetwarmers. Getrokken uit de geschiedenis der Fransche Staetsomwenteling, door P.D. Cracco. Roeselare, David van Hee, 1858 (Kleine katholieke Bibliotheek). - Verwerkt elementen uit de geschiedenis van Salembier.

Wanneer Victor Huys in 1858 in de *Standaerd van Vlaenderen* zijn eerste Bakelandt-legenden in feuilleton publiceert, zijn de (zelfs in de titel moraliserende) verhalen over roversbende en roverskapiteinen doorgedrongen in de volkslektuur. Zijn werk, dat ditmaal ook een echt en blijvend stuk vertelkunst zal zijn, heeft aan de miseriemensen die, in een kriminogene groep onder het geleide van Bakelandt en Busschaert

(21) Catalogue Général en Algemeene Naemlijst (met supplementen), 56 + driemaal 16 + 32 + 4 + 8 bladzijden. In partikuliere verzameling.

enkele kantons van West-Vlaanderen hadden onveilig gemaakt, een dimensie gegeven die blijkbaar is afgekeken van de Voetbranders van het Noorden. Sociologisch bekeken mag men zelfs zeggen dat Huys zijn schamele Westvlaamse bende een formaat en een virtuositeit toekent die in feite aan de interprovinciale en polyvalente bourgeois-bende van Salembier zijn ontleend.

A. Viaene

Bijlage

Joodse opkopers rond Salembier

Opmerkelijk zijn de betrekkingen van de bende van Salembier met een aantal Joodse opkopers. In Rijsel doen ze zaken met Jacob Mayer, van Frankfurt en Simon Keise, alias Chemikeisen; in Amiens met Bernard Lyon (Loeb), een bekende figuur bij de trafikanten en brocanteurs. In deze laatste stad en in Arras hadden ze ook kontakt met de Joodse bende van Abraham Jacob. Luitenant van deze 'kapitein' Jacob was Picard Candecaud, die gehuwd was met Dina Jacob, zuster van de kapitein. Zie Sangnier a.w. 173 187-190.

Kapitein en luitenant van de bende

De naam *kapitein* in het bendewezen - waar gedeserteerde of afgedankte soldeniers meestal een goede plaats innamen - is traditioneel vanaf de 15e eeuw. De Groententers vormden in 1453 een geduchte roversbende van 6000 man 'ende hadden enen edelen hoefman tot enen cappetein'. (Divisiekroniek, 1519, f. 314).
De beruchte bende van de Witte Veer, die in 1722 het grensgebied van Holland en Staats-Brabant onveilig maakte, werd geleid door een kapitein en een luitenant. In Gelderland werkt in 1722 ook een bende 'waerover een capiteain ende oock een coninck ghesteld is, die in een coetse zou rijden'. (O. van Kappen, Gesch. der Zigeuners in Nederland 162). De hoofdman van de *binders* in de streek van Oudenaarde, N. De Witte, draagt in het Dagboek De Rantere ook de naam kapitein. (Biekorf 1971, 299). Ten tijde van Salembier en Bakelandt was *kapitein* de traditionele benaming voor de leider van een roversbende.

Helers van de bende

Voor ontmoeting en verheling hadden de Voetbranders verzamelpunten in verscheidene dievenkroegen *(tapis francs):* in Rijsel (3 herbergen); in

Valenciennes, in een Café gehouden door Medee, tamboer-majoor van de Garde Nationale, een deskundige in het vak; in Duinkerke, in een herberg van het havenkwartier; in Ieper, in de herberg van Pieter van Cassel; in Arras, in *Le Bon Laboureur*, een gelegenheid gehouden door Roussel, kapitein van de Garde Nationale; in Duinkerke, bij de kleermaker Jolive.

Valse (of blanco) paspoorten - onmisbaar bij hun verkeer op de wegen - kregen ze bij hun patronen Labbé te Oostende en Lachaise te Gistel, alsook bij de pas genoemde Médée te Valenciennes en Jolive te Duinkerke, bij wie de bende ook haar wapendepot had.

Zwitserse patissiers in West-Vlaanderen De Koentz te Oostende en te Brugge

In Biekorf 1964, 160, noteerde W.N. dat, zowel in Brugge als in Gent (en elders?) in de vorige eeuw Zwitserse 'suikerbakkers' gevestigd waren. En hij stelt daarbij de vraag: Wanneer zijn de eerste patissiers (confiseurs) alhier aangekomen? Een later verschenen nota (1964, 299) bracht daarop geen antwoord. Wel vernamen we daarin dat Douai reeds in 1788 een Zwitserse patissier had, en dat ook Bergen (Mons) zijn *suisse* had, d.i. een Zwitserse patissier. Spontaan stelt onze weetgierigheid zich een aantal vragen: uit welke streek in Zwitserland kwamen zij vandaan? en waarom deze uitwijking? wààr gingen zij zich vestigen? waren zij alle suikerbakkers of kozen zij bij voorkeur dit vak in de hoop, in het uitverkozen land, een deftig bestaan te veroveren?

Rodolf Koenz, die zich rond 1804 te Oostende kwam vestigen, was herkomstig van Guarda in Neder-Engadin[(1)]. Hij behoorde tot een eerbaar, relatief welstellend en overtuigd-christelijk midden. Zijn vader bekleedde het officiele ambt van *Landammann*, zijn broer was *Dienaar van het Woord Gods* en meer andere leden van zijn familie vervulden eveneens een dezer ambten. Maar al de bronnen zijn het eens om de Engadin, op economisch gebied, te beschrijven als een zeer arm land zonder toekomstmogelijkheden. Deze armzalige toestand, en de nota, over hetzelfde land, die wij bij Domeny de Rienzie, op blz. 437 van zijn Dictionnaire de Géographie vinden, geven reeds een antwoord op de vragen die wij hoger stelden. In zijn boek, in 1840 uitgegeven, zegt de Rienzie dat, van de negen à tienduizend inwoners van de Engadin, het merendeel uitwijkt naar sommige streken in Europa om er als pastei-, suikerbakker, kellner of likeurfabrikant te werken.

De familie Koenz bewaart een twintigtal brieven uit Grau-

(1) Guarda (hoogte 1653 m) ligt op de linker Inn-oever, een tiental km van Scuol (Schuls)-Tarasp. Volgens de Ebel-gids (Manuel du voyageur en Suisse) van 1841 telde Guarda alsdan 300 inwoners. Veelzeggend is Ebels nota over dit dorp: 'Le tiers de la population mâle est en etat d'émigration; quantité de maisons, dont le délabrement atteste l'abandon, impriment à cet endroit, d'ailleurs agréablement situé, un aspect sombre et mélancholique'. - Aan Guarda paalt stroomafwaarts het grotere dorp Ardez (Ardet, Ardets).

bünden herkomstig en geschreven tussen 1807 en 1861. Deze rijke bron van inlichtingen brengt ons de bevestiging, en van de armoede in dit bergkanton, en van de vele gevallen van uitwijking, niet alleen naar de Franse en Belgische gewesten maar, voor deze familie althans, naar Italië en tot in Canada.

Met het oog op zijn uitwijking, laat Rodolf Koenz een certifikaat van doop en goed gedrag opstellen. Dit laatste, een echt model van schoonschrift, is gedagtekend van Guarda, *l'an 1804, ce 25 de Mars* en is ondertekend door een broer van Rodolf: Ulrique Jean Könz, *Ministre en charge de la Parole de Dieu dans le dit Endroit.* Ziehier de tekst van dit certifikaat:

> A l'ami Lecteur salut!
> Par ces lignes je certifie d'apres le registre et Matricule de notre église reformee ici Que leur Porteur Rodolfe Koënz, fils legitime du cidevant Land^{n} Jean Könz, Bourgeois de Ardet & Guarda dans la basse Engadine et de son Epouse Marie Nolfi, a été solemnellement baptize l'an de l'ere chretiene 1765 le jour 24 de juillet, et que successivement bien elevé il s'est jusqu'a present toujour conduit en honete home et bon Chretien, en foi de quoi et en le recommendant le mieux possible a Dieu et a tous les gens de bien qu'il rencontrera dans sa vie, je mets ici de propre main ma signature.

Het eerste ontegensprekelijk spoor van de aanwezigheid van Rodolf te Oostende is een brief hem door zijn vader toegezonden en gedagtekend Guarda *di 3 Aprilis 1807.* Het adres luidt:

> Monsieur Rodolf Könz
> Mod^{o} Patissier
> Reu d'bredel
> a Ostanda

Deze brief, zoals vele volgende, is opgesteld in het Rhetoromaans. Deze taal is nog onderverdeeld in twee gewesttalen: het Ladin en het Romanche. Een wat moeilijk te ontcijferen taal. De stijl dezer brieven is, zoals het behoorde in deze tijd, zeer formalistisch getint; zowel de titulatuur als de eindformule en de uitgedrukte gevoelens, zijn hoogdravend. Van postzegels of omslag is er geen sprake. De brief, een enkel of een dubbel blad, waarvan de laatste bladzijde blanco blijft, wordt toegevouwen, dichtgemaakt met wat lak en verzegeld. Daarop komen het adres en soms heel wat stempeis als P.P. voor *port payé, Franco* een of ander stad, en dagstempels aangebracht in de achtereenvolgende relais van de postkoets.

Het moet een niet alledaagse ondememing geweest zijn voor Rodolf om van Guarda in Oostende te geraken. In de lange wintermaanden was Guarda niet bereikbaar en in 1838 vind ik nog een brief die, franco tot in Chur (Coire) verzonden, verder over Bazel, Mainz, Keulen en Brussel, Oostende moest bereiken.

In 1808, vraagt Rodolf, *pâtissier à Ostende,* een lasserpasser om zich naar Rijsel en Antwerpen te begeven. Dit stuk, dat de handtekening draagt van AJ. Van Iseghem, *Maire d'Ostende*, is opgemaakt onder toezicht van de *Police*

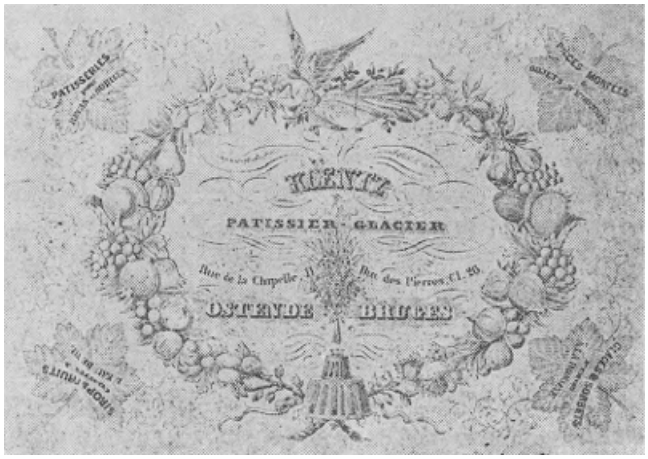

Adreskaart Koentz ca. 1860 (litografie)

Générale de l'Empire, au nom de Napoléon, Empereur des Français. Rodolf verklaart zich 42 jaar oud; hij is geen van de langste: 1,65 m., heeft een laag voorhoofd, bruine wenkbrauwen en dito ogen, een dikke neus, middelmatige mond, bruine baard, hoekige kin, is ovaal van wezen en donker van huid. Zijn haar? Hij draagt een pruik!

In dit laisser-passer is de familienaam van Rodolf, *Kentz* gespeld en Rodolf zelf heeft, voor zijn handtekening op dit stuk, dezelfde spelling gevolgd, waarschijnlijk om alle moeilijkheden te vermijden. Het is de enige keer dat ik de naam op deze manier geschreven vond maar het kan interessant zijn omdat het, mijns inziens, ons misschien wel de oorspronkelijke uitspraak bezorgt. Te Brugge wordt deze naam uitgesproken als Koents; oorspronkelijk zal het wel Keunts geweest zijn, en nog wel al de scherpe kant, wat de Oostendse

ambtenaar fonetisch als Kentz zal neergeschreven hebben. In Koentz, zoals de naam in België vastgelegd werd, is de t er alleszins te veel. In de Engadin en in de door de familie bewaarde brieven is de naam altijd Koënz of Könz, zoals in het doopcertifikaat.

Als vreemde, in een onbekend land, moet Rodolf zich toch eenzaam gevoeld hebben en het zal niemand verwonderen dat hij niet lang wachtte een gezin te stichten. Hij huwde Joanna Van Heetvelde die hem tussen 1810 en 1822 tien kinderen schonk. Zijn oudste zoon, Dominique, geboren in 1811, stond hem al vroeg bij in het vak, bij zover dat vader Koentz zijn handen af was toen, in 1832, Dominique als dienstplichtige opgeroepen werd. Deze laatste diende het vaderland tot in 1839. Een nicht, in Frankrijk uitgeweken en er te Autun wonend, drukt, in verband daarmede, haar verwondering uit. 'Mijn zoon ',zo schrijft zij, 'is ontslagen geweest daar hij Zwitser is en reeds voor een man heeft moeten zorgen in Zwitserland. Uw zoon is toch ook Zwitser'. Dominique geleek niet op zijn vader; hij was groter van gestalte: '1,72 m., had een hoog voorhoofd, blauwe ogen, een lange neus, kleine mond, ronde kin en was bruin van haar'.

Rodolf Koentz had een neef Paul die zich in Montréal, Canada, als patissier gevestigd had. In 1818 vertrouwt deze Paul, aan een Engelsman die naar London reist, een brief toe, bestemd voor zijn oom: hij verwacht zijn broer Jean die hem in Canada moet komen vervoegen en maakt zich ongerust over zijn uitblijven. Is er hem een ongeluk overkomen? Of was de kapitein van zijn boot een schurk, zoals dat meermaals gebeurt, die hem gelijk waar zou achtergelaten hebben na hem van zijn geld te hebben beroofd? Paul wacht met ongeduld op zijn broer om de zaken uit te breiden, maar toch ook omdat hij hoopt daardoor de gelegenheid te hebben enige maanden verlof te nemen en toch nog eens zijn Graubünden en zijn familie terug te zien. Is Jan nog niet ingescheept, dan zou hij best doen via Engeland te reizen; het komt goedkoper en zijn doorreis in dit land zou hij kunnen benuttigen om er vakmateriaal aan te kopen: '*quelques moules de cuivre tel que des bonnets de Turks et quelques planches gravées pour le pastilages*'. Kon Jean een kok aanwerven, in Montreal zou men die goed kunnen gebruiken. Het loon mag echter niet te hoog liggen; acht dollars per maand ware een maximum. Ook zou het werkkontrakt

voor notaris moeten passeren want Jean is nog niet meerderjarig. Paul klaagt over de oorlog tussen Engelsen en Amerikanen; hij werd gewond in de slag van Chatogne (?) en leed daarenboven grote materiele schade. Hij vertelt ook over het wedervaren van twee jongens die, vol optimisme, hun vaderland hadden vertaten en dààr in Montreal op het slop geraakten. Hij hoopt ze op de goede weg te kunnen helpen. Hij is ook begaan met het ouderlijk huis in Guarda. Hij smeekt zijn familie het niet te verkopen en is zelfs bereid in de kosten van onderhoud tussen te komen. Hij eindigt zijn brief met een vraag: 'Ma tante est-elle française ou suisse?'. België was voor hem voorzeker nog een onbekend begrip.

Paul, in Canada, was niet de enige die regelmatig met reisplannen afkwam. Ook Rodolf, zijn zoons Dominique en Louis en sommige van zijn dochters verlangden het Zwitserse vaderland en de aldaar wonende familie terug te zien of ermede kennis te maken. In Zwitserland werden deze plannen met entousiasme begroet; mochten zij toch nog eens hun broer terugzien of kennis maken met kinderen van hem! Zij zouden met open armen ontvangen worden. Er zou misschien wel een moeilijkheid zijn met de taal maar daar zijn er toch genoeg die de franse taal meester zijn om als tolk dienst te doen. Wel te verstaan is hier, midden onze bergen, het konfort van de grote steden niet te vinden. Hier moet men met weinig tevreden zijn: 'dans nos montagnes et particulièrement dans la basse Engadine, nous vivons encore toujours assez à l'usage patriarcal. II ne faut donc attendre plus que les circonstances permettent'.

In de, door de familie bewaarde brieven, vonden wij het adres van nog een Zwitserse patissier, wellicht ook uit de Engadin afkomstig: Jean Betsch. Deze had zich te Brussel gevestigd, in nummer 30 van de rue des Fripiers. Al deze Zwitserse patissiers deden goede zaken en dat stelt toch nog een vraag: wààr hebben zij hun verfijnde vakkennis opgedaan?

Alhoewel hij klaagt gedwongen te zijn veel krediet toe te staan, dat soms zelfs niet gehonoreerd wordt, schijnt Rodolf Koentz toch ook goede zaken te hebben gedaan. Zijn huis, in Oostende lag aan de Breydelstraat, op de hoek der Groentemarkt. Op 30 juni 1840, overleed Rodolf, na een korte maar pijnlijke ziekte. Zijn weduwe zette het bedrijf voort; in 1848

wordt zij zelfs, in een akte, als *taertebakster* betiteld. Op dat ogenblik woont zij Kapellestraat, nr. 11-bis, waar de handel overgebracht is en is ook eigenaarster van het huis ernevens nr. 11. Wij mogen veronderstellen dat haar zoon Dominique, na zijn legerdienst te hebben volbracht, naar zijn vak teruggekeerd is en flink zijn vader, en later zijn moeder heeft bijgestaan. Toen deze laatste kwam te sterven, verhuisde Dominique naar nummer 22 in dezelfde straat, waar hij voort de *Patisserie Koentz* uitbaatte. Deze bleef steeds in handen van afstammelingen van Rodolf maar in de vrouwelijke lijn: het werd en het bleef *Patisserie Van Mullem* totdat de bommen van de tweede wereldoorlog een van Oostendes best befaamde banketbakkerijen in puin legden.

Louis Koentz was ook een zoon van Rodolf. Hij werd in 1820 te Oostende geboren en huwde met Sophie Daghelet. Hij is de stichter van de Brugse Patisserie Koentz die gelegen was in de Steenstraat (D20-1). Ongelukkig stierf Louis vroegtijdig, in 1853, pas 33 jaar oud. Zijn weduwe baatte de handel verder uit tot in 1858. Zij hertrouwde met François Dela Rue en de patisserie werd begin 1861, een eind verder, in dezelfde straat, overgebracht onder de naam Patisserie Dela Rue.

G. van Nieuwenhuyse.

De secreten van Alexis Piemontois

Bij de Nederlandse edities van de oudtijds befaamde *Secreten* van Alexis Piemontois - waarover Biekorf 1961, 147-148; 1972, 102 en 155 - kan ik nog een editie van vóór 1658 bijvoegen, namelijk een editie die staat op ‘Amsterdam, door Hendrick Laurensz, 1636’ en voorkomt in de Catalogus (anno 1907; blz. 93) van het Museum voor Folklore te Antwerpen. De lijst van de Piemontois-edities moet daarmee zeker nog openblijven voor aanvulling.

Nu kom ik zelf met de vraag: Is de Amsterdamse editie van 1670 de laatste Nederlandse editie van Piemontois? En is in deze editie het ‘*Achtste Boek*’ opgenomen dat handelt *over de kunstwijnen* en dat in een latijnse vertaling van het Italiaanse origineel werd bijgevoegd (reeds in 1559 in een Baselse druk)?

C.B.

Beeldhouwer Clemens Carbon van Gits
Addenda bij zijn biografie

Op mijn artikel in Biekorf, 1970, blz. 331-336, kreeg ik een paar reacties uit Roeselare, allebei op 17 feb. 1971, van de h. Ferdi Callewaert, die mij de rekeningen meedeelde van de herstelling van de preekstoel in St.-Michielskerk te Roeselare, uitgevoerd door Carbon in 1866, en van Juff. Lucie Cracco, die me vooral uittreksels meedeelde nopens Carbon uit de Roeselaarse stadsrekeningen, en die zijn huis te Roeselare situeerde. Vanaf januari 1878 woonde Carbon er in de Statiestraat, de huidige Consciencestraat, nr. 2, waar na hem Dokter van Lauwe gewoond heeft, en waar nu een afdeling van de belastingen is. De werkwinkel van Carbon was in nr. 4, en vormt thans de living en de salons van de familie Rommens-Laigneil. Carbons vrouw, Theresia-Virginia Laigneil, was een oudtante van mevrouw Rommens.

Verleden jaar kwam Carbon weerom in de kijker, omdat hij in 1871, toen juist een eeuw geleden, voor de Roeselaarse St.-Michielskerk het St.-Michielsbeeld maakte, dat de 'beeldenstorm' overleefde(1).

Intussen vond ik nog een paar aanvullingen. Van 1855 tot 1864 volgde Carbon cursussen aan de koninklijke akademie te Antwerpen. In 1855-57 was hij igneschreven voor de winterkursus, in 1857-58 voor winter- en zomerkursus, de volgende twee schooljaren voor de winterkursus, en vanaf 1860 voor beide kursussen. De eerste twee jaren huizenierde hij in Klapdorp 2, vervolgens in Klapdorp 90 en vanaf 1860 in St.-Jakobsmarkt 14, in de onmiddellijke omgeving van de akademie. Er studeerden in die tijd verscheidene Westvlamingen aan die akademie, waaronder Jac. de Weerdt uit Eernegem, Hendrik Depondt uit Ardooie, die in 1899 het portret van Guido Gezelle schilderde, Pieter Lecoutre uit Moorsele en de kunstschilder Désiré Mergaert (Kortemark 1829 - Brugge 1890), die er in 1852 de prijs van Rome won(2).

Daar vader Edward Carbon als linnenwever de nodige studiekosten voor zijn zoon niet kon afdragen, deed Clemens op 20 april 1858 beroep op de Gitse gemeenteraad, die ziin vraag gunstig beantwoordde, 'overwegende dat den rekwestrant noch zyne ouders geene genoegzame middelen bezitten om de kosten van zyn onderhoud & ca. gedurende zynen leertyd aftedragen' en schreef in 1858, 1859 en 1860 telkens 200 fr. uit op de gemeentebegroting van het volgend jaar. De directeur van de akademie bezorgde op 7 nov. 1860 een attest nopens zijn vooruitgang(3).

Carbon beantwoordde inderdaad ten volle aan eenieders verwachtiingen. Hij had als professors beeldhouwer Jozef Geefs (Antwerpen 23 dec. 1808 - Brussel 9 okt. 1885), vanaf 1867 directeur van de Antwerpse akademie, die hem geraamte en spieren leerde boet-

(1) Het Nieuwsblad, van 14 okt. 1971 en 10-11 juni 1972.
(2) Inschrijvingslijsten, Archief akad. Antwerpen, nr. 104 en 105.
(3) Register van beramingen v.d. gemeenteraad 1855-1879 (gemeentehuis Gits), blz. 18, 27v, 36v.

seren, de portret- en landschapschilder Jan Ant. Verschaeren (Antwerpen 27 apr. 1803 - 30 mei 1863), Lod. Jan de Taeye (Gent 23 sept. 1822 - Antwerpen 30 dec. 1890), die hem oudheid en kostumen aan de man bracht, en de directeur Nicaas de Keyser (Zantvliet 26 aug. 1813 - Antwerpen 16 juli 1887), de romantische schilder in de trant van Wappers. Volgens het jaarverslag van 11 mei 1862 was hij in 1861 de tweede en in 1862 was hij de eerste in uitmuntendheid. In 1864 behaalde hij de 2e prijs van Rome. De wedstrijd, waaraan 15 jonge kunstenaars deelnamen, werd geopend op 16 mei 1864 en op 12 sept. volgde de uitspraak. De eerste prijs ging naar Jan-Frans Deckers(4). Carbon was tweede; C. Palinck uit Borgerhout, die evenals Carbon al zijn studies te Antwerpen had gedaan, en L. Samain uit Nijvel, kregen een eervolle vermelding. Het beeld ‘in plaastre’, dat Priam voorstelt die aan Achilleus het lichaam van zijn zoon Hector vraagt, werd voor 200 fr. aangekocht door de Roeselaarse gemeenteraad en bevindt zich in de bovenzaal van het Roeselaarse stadhuis(5).

In 1865 bezocht Carbon Italië. Uit een brief van de arrondissementskommissaris van Roeselare van 4 feb. 1865 blijkt dat hij een hulpsom had gevraagd van de Best. Deputatie, en dat de minister van binnenlandse zaken hem een som van 600 fr. verleende voor zijn Italiaanse reis, ‘overwegende dat reizen tot voortzetten zijner kunst eene volstrekte noodwendigheid is, en dat den jongen artist noch zyne ouders de middels bezitten om te voorziien in zyne reiskosten’. Ook de vroedschap van Gits besloot op 22 febr. 1865 nogmaals 200 fr. te schenken(6).

In 1862 had Carbon de tweede prijs behaald in de wedstrijd voor het standbeeld van Breydel en De Coninck te Brugge. De maket van dit beeld, die volgens mijn kunstsmaak beter is dan het bekroonde werk van Paul de Vigne, werd door apotheker en mevrouw van de Walle-van Canneyt geschonken aan de Rodenbachzaal van het museum van folklore te Roeselare. De preekstoel en de kruisweg in St.-Amandskerk te Roeselare zijn evenwel niet van Carbon. Carbon maakte ook het borstbeeld van twee van zijn dochters. Dit van zijn dochter Pauline, gewoonlijk Margriet genoemd, is bij haar dochter juffr. Godelieve Viérin te Brugge. De h.J. Bouquillon uit Kortrijk, eveneens een kleinzoon van Carbon, bezat verscheidene schilderijen uit zijn nalatenschap, waaronder een Nicolas Poussin.

Verdere gegevens over Carbon zijn steeds zeer welkom!

Aubert-Tillo van Biervliet o.s.b. (Steenbrugge).

(4) Jan-Frans Deckers, geb. Antwerpen 20 maart 1835, maakte de Boerenkrijgmonumenten van Herenthals en Meerhout. Het beeld van St.-Benedictus uit 1881, vereerd in onze abdijkerk van Steenbrugge, en dat van St.-Scholastika, zijn van hem.

(5) Gedrukte verslagen der jaarlijkse prijzen (in 't Nederlands en Frans) van de kon. akademie van Antwerpen, 1825-1867 (passim) - Stadsverslagen Roeselare, 1862-1863, blz. 35, en 1865-1866, blz. 58.

(6) Register van beramingen (zie n. 3), blz. 63v.

Brugse huwelijken met Engelse garnizoensoldaten 1678-1679

'Slaet al doot dat Engels is...' was de strijdkreet van enkele Brugse vrouwen op de beruchte Palmzondag (3 april) 1678, toen de jaarlijkse boetprocessie der Kapucijnen, die ditmaal wegens de voelbare politieke spanning zonder penitenten uitging, in dramatische wanordelijkheden eindigde(1). Heel lang weerklonk de strijdkreet echter niet in de Brugse straten, want in de zomer van hetzelfde paniekjaar zag de Brugse bisschop Franciscus de Baillencourt met ongenoegen dat het zwakke geslacht uit zijn bisschoppelijke stad méér dan platonische liefde opbracht voor de Engelse schismatieke Soldaten. Op zaterdag 6 augustus 1678 riep hij dan ook de Brugse pastoors in het bisdom samen om dit probleem te bespreken(2). Vanop de preekstoel, in het katechismusonderricht en andere contacten met de kudde moesten ze aantonen dat dergelijke huwelijken met 'afgescheurden' te verwerpen waren, zonder echter de Engelsen nominatim te vermelden. Op deze bijeenkomst vroegen de pastoors ook nog - het tumult van Palmzondag ongetwijfeld indachtig - of ze de berechtingen best niet in stilte - in nigris - zouden doen. Die vraag werd echter niet ingewilligd omdat berechtingen tot dan toe nog geen aanleiding hadden gegeven tot ongeregeldheden.

Drie dagen later waren de oversten van de Brugse bedelorden op het bisdom gedagvaard(3). Ook zij moesten in hun predicaties op het gevaar van de gemengde huwelijken wijzen. Maar de oversten der Bedelorden kregen bij die gelegenheid ook nog te horen dat de Brugse magistraat van oordeel was dat de opruiende taal van sommige paters, die de gelovigen tegen de Engelse garnizoensoldaten hadden opgehitst, wel eens opnieuw op tumult en volksoproer kon eindigen. Dus: stop met dergelijke sermoenen. Tenslotte

(1) Zie A. Viaene, *Paniek over de Brugse Boetprocessie, Palmzondag 1678,* Biekorf 1962, blz. 97-104; A. Viaene, *De Beroerte van Palmzondag te Brugge,* Biekorf 1964, blz. 308-310; J. Geldhof, *Reglement voor het Engels garnizoen, Brugge 1678,* Biekorf 1965, blz. 217. Gent had voor de Fransen gekapituleerd. Ook in Brugge drong de publieke opinie aan op onderhandelingen met de Franse koning.

(2) Bisschoppelijk Archief Brugge (B.A.B.) Acta, 1678, 6 aug., p. 10v.

(3) B.A.B., Acta 1678, 9 aug., blz. 11 r+v: 'Admonitio facta ordinibus mendicantium circa Anglis hic prisidianis.'

vroeg de bisschop nog of de oversten niet een geschikte begraafplaats konden aanwijzen waar Engelse Soldaten - vooral officieren - zouden begraven worden, want onlangs was in het St.-Janshospitaal vrij ernstig verzet gerezen wegens de begraafplaats van een Engels soldaat. Unaniem was men van oordeel dat de weide van het St.-Janshospitaal daar best zou voor schikken.

Aan te merken valt dat de vijandigheid tegen de Engelse soldaten vooral door leden van de Brugse Bedelorden werd geleid, want in de bijeenkomst van de pastoors wordt daar met geen enkel woord over gerept. Blijkbaar waren de Kapucijnen, die de beroerde Palmzondag moeilijk konden verteren, de vaandeldragers van dit verzet.

Toch gingen de huwelijken van Brugse meisjes met Engelse soldaten verder door. Aangezien telkens dispensatie moest worden aangevraagd, zijn we ingelicht over de frequentie van deze gemengde huwelijken waarvan de lijst hier volgt.

Lijst van huwelijken

1678

aug. 27:	Petrus Baron (van het Damse garnizoen) met Anna Delmeere (St.-Anna).
aug. 31:	Nicolaas de Lidon (Brugs garnizoen) met Maria Christin, sept. 3: Carolus Carlie met Petronilla Schaloigne (O.L. Vrouw).
sept. 11:	Petrus Charlin (Brugs garnizoen) met Catharina Gailliaert (St.-Anna).
sept. 21:	Antonius de Codin (Brugs garnizoen) met Magdalena Feron (St.-Anna).
sept. 27:	Carolus Salière met Anna de Pit (St.-Salvator).
okt. 1:	Joannes Hernandez (Spanjaard uit 't Brugs garnizoen) met Maria La Haere (St.-Anna).
okt. 10:	Maria Francisca Rievlousque.
nov. 29:	Cornelius Massin met Suzanna Van Bende (St.-Jacobs).
nov. 29:	Joannes Fonsin (Brugs garnizoen) met Elisabeth Goemaere (O.L. Vrouw).
dec. 2:	Gaspar Milot (St.-Salvator) met Mej. Maria Joanna Bailleuil dochter van de sergeant-majoor uit het legioen van de heer Dufey.
dec. 2:	Joannes Steckaert (legioen Dufey) met Judoca Lampo (St.-Catharina).

dec. 23:	Antonius Dennequin (Damse garnizoen) met Emerentiana De Loof (O.L. Vrouw).
dec. 23:	Antonius Sampy (Brugs garnizoen) met Maria D'Erse.
dec. 30:	Sebastiaan Botini met Anna Waermhoudt (St.-Anna).

1679

jan. 9:	Dhr. Franciscus Vinea Montaigne (Spanjaard, Brags garnizoen) met Mej. Maria Francisca Van der Donie (O.L. Vrouw).
jan. 9:	Carolus Fox, Engels kapitein (bekeerd door E.H. Felix Price, biechtvader in 't Prinsenhof) met Brigitta Theresia Schellekens (St.-Salvator). Dit huwelijk wordt op 27 juni 1680 nietig verklaard omdat Fox reeds gehuwd was te Londen, blijkens een akte van de Londense notaris Wright en een attestatie van de Lord Mayor Robertus Cleyton.
jan. 12:	Joannes Innis met Anna Harys, beide uit Engeland, gehuwd in 't Prinsenhof vóór pater Benson.
jan. 23:	Gaspar Santis (Legioen van Antoon Del Baille) met Maria Anna De Roue.
jan. 24:	Patricius Jonum met Suzanna Deldreve (weduwe uit St.-Anna).
feb. 7:	Jan Tafin (Brugs garnizoen) met Joanna Alens.
feb. 8:	Joannes Smith (Brugs garnizoen) met Joanna Persyn (St.-Catharina).
mrt. 1:	Antonius Carlos (Spanjaard uit 't legioen van Antoon Del Baille) met Maria Routar.
mrt. 7:	Benedictus Ingelet met Clara Stevens (O.L. Vrouw).
mrt. 7:	Jacobus Waeleme (legioen Del Baille) met Magdalena Claeys.
mrt. 19:	Henricus Platt met Petronilla Carette (St.-Jacobs).

Na maart 1679 komen geen dispensaties meer voor, maar sommige Engelse Jezuïeten kregen toch nog machtiging om de sakramenten - huwelijk inkluus - toe te dienen aan hun landgenoten die te Brugge onder de wapens waren.

Gelet op het tumult van 3 april 1678 bleef men te Brugge voorzichtig met de boeteprocessie. Zij werd in 1690 omwille van de vele te Brugge gekazerneerde soldaten verboden[4].

Tot in 1694 is er sprake van gemengde huwelijken. Mgr. Willem Bassery schreef immers op 5 februari van dit jaar naar de Nuntius om raad in te winnen over deze netelige kwestie. Het Engels garnizoen, dat het jaar voordien te Brugge was gelegerd, was opnieuw verschenen en de familiariteit tussen Brugse schonen en Engelse soldaten was zo groot geworden, dat het bisschoppelijk verbod tot gemengde huwelijken gewoonweg genegeerd werd en de soldaten overal door Brugse Anglofiele bewonderaarsters op de voet werden gevolgd[5].

(4) Acta 1690, 18 febr., p. 570v.
(5) B.A.B., Acta 1694, 5 febr. p. 417: brief van Mgr. Willem Bassery aan de Nuntius.

Wie had op de beroerde Palmzondag 1678, toen de Brugse vrouwen op straat dood toewensten aan de Engelsen, kunnen vermoeden dat die haat zo spoedig in duchtige trouwpartijen zou omslaan? Zeker de Brugse Kapucijnen niet! Maar deze ietwat té voortvarende Mendicanten hielden in die dagen niet voldoende rekening met de waarschuwing die Bredero in het begin van de eeuw aan de wereld had verkondigd toen hij zijn werken ondertekende met de zinspreuk: ‘'t Kan verkeren’.

J. Geldhof.

Het ‘Comite Patriotique’ van Veurne in 1789-1790

De opmars van de Patriotten was begonnen einde oktober 1789 in de Kempen. Na de inneming van Turnhout volgden Gent (12 november) en Brugge (17 november). Het uur van Veurne naderde, de omkeer zou er zeer zacht verlopen. Op 20 november kwam een bode uit Gent - niet uit Brugge - met het verzoek een lokaal Comité Patriotique te stichten: hij sprak namens het ‘Comité patriotique generael’ van Gent en de Veurnse magistraat ging onmiddellijk in op dit verzoek.

De samenstelling van het Comité was als volgt:

Voorzitter:

Jonker Frans van der Meersch, burgemeester der stede.

Leden:

1. *uit de geestelijke stand:*

Burie Joseph (Nieuwpoort 1732 - Veurne 1803), pastoor van Sint-Niklaas, deken van de christenheid Veurne-Nieuwpoort. (Hij was een vurige patriot; werd later verbannen naar Oléron).

Herwyn Carolus Ludovicus (Hondschote 1741 - Veurne 1807), kanunnik van St.-Walburga.

Vanden Bogaerde Dominicus, kan. van St.-Walburga.

2. *uit de burgerij:*

Bernier Charles Alexander Joseph (Hondschote 1740 - Veurne 1806), schepen van Veurne.

Ryckx Norbert, apotheker; f. Jacques Anselm en Marie Françoise Sperseele. Hij was gehuwd met Dorothea Daghelet. (Overleed in 1808).

Barbier vader.

Ryckeboer Franciscus.

De messagier van Rijsel.

Zij vormden tezamen het ‘Comité patriotique civil et écclésiastique’ van Veurne.

De eerste aktiviteiten van het Comité liggen in de maand december. (Biekorf 1937, 100).

Op 7 december gaat het bevel uit dat al de burgers de driekleurige

brabantse kokarde zullen dragen. Tot teken van overgang naar de Revolutie worden 's avonds al de klokken een uurlang geluid.

Een grote dag was 9 december: uit Ieper kwam kommandant Malou-Riga aan het hoofd van zijn Volontairen de stad binnen; uit Gent kwamen gedeputeerden van het Comité Generael. Ze werden alle op klokgelui en feestelijke begroeting in de abdij onthaald.

Op 10 december en volgende dagen wordt de magistraat vernieuwd: al de leden en ambachten van de kasselrij worden voor de verkiezing opgeroepen. Bij de aanstelling van 13 december heeft de patriotique raad als landhouder Ferdinand de Man (1736-1798; gehuwd met Maria Fraeys) en als burgemeester Frans van der Meersch (1754-1825), schildknaap, gehuwd (1773) met Angelique Walwein uit Ieper verkozen.

De Gentse afgevaardigden zetten nog dezelfde dag (13 dec.) hun patriotique toernee voort, ditmaal begeleid door de abt Ryckx en pastoor Burie. Over Pervijze, Schore, Keiem en Beerst trekken ze naar Diksmuide, in al die plaatsen de revolutie verkondigend (met aanstelling van lokale comités) en de brabantse kokarden uitdelend.

Een grote dag was nog 2 maart 1790. Op die dag werd Bernier als schepen vervangen door Ferdinand de Moucheron, heer van Wijtschate (1739-1793) en werd de krijgsraad opgericht onder presidentie van burgemeester van der Meersch. Bijzitters waren Billet en Langerblick, auditeur Isenbrandt, griffier Ollevier.

Veurne stelde twee kompagnieën op van elk 64 man, 3 korporalen en 2 serjanten. De aanvoerders waren:

	1. Kompagnie	**2. Kompagnie**
Kapitein	Lefebeure	Chauquet
Luitenant	Bieswal Benoit	Villecas
Onderluit	Huseel Louis	Ollevier

Kadetten van de twee kompagnieën waren: Doncker en Ryckx (van Oostende).

De wijding van het vaandel van deze eenheden (door abt Ryckx in de St.-Niklaaskerk op 13 maart) was aanleiding om ook te Veurne een korps van Volontairen in te richten. Promotor was pensionaris Marannes. Zeer snel verliep die onderneming niet. Begin augustus was de leiding samengesteld: kapitein Van Vossem, luitenant van den Kerchove, onderluitenant Marannes zoon, vaandrig Breynaerts zoon, adjudant Peelaert, tamboer-major Daversyn. De vaandels van de Volontairen werden eerst op 29 aug. in de St.-Niklaaskerk gewijd met grote praal, en met een sermoen van de vurige abt Ryckx dat bij sommige burgers opspraak verwekte als ‘lastertael en oproer zaeiende’. (Aantekeningen van F.A. Vermeersch, 1729-1805).

De krijgskansen keerden zo snel dat kompagnieën en volontairen mochten thuis blijven. Het Comité Patriotique staakte zijn werking op 3 december en 's anderendaags trokken Landhouder de Man en Burgemeester van der Meersch, samen met pensionaris Marannes naar Genappe (bij Nijvel) om er, in het Oostenrijks hoofdkwartier, de stad en kasselrij van Veurne deemoedig onder de hoede van maarschalk von Bender en de regering van het Huis van Oostenrijk te stellen.

C.B.

Westvlaamse spreuken
Zanting 1969 IV

1. Zijn appel braadt niet. Vlamertinge.
   - Hij is daar niet welkom, zijn voorstel wordt niet beaamd. ‘zijn haring braadt niet’.
2. Hij is het bandegeld niet weerd. Poperinge.
   - ‘Bandegeld’: het geld dat men vroeger moest betalen om in de ‘bannen van den huwelijken staat’ geroepen te worden in de hoogmis. Hij (de bruidegom) is een ondeugdzame kerel.
3. Ze is getrouwd met een boeket op haar buik. Wevelgem.
   - Gezegd van een meisje dat ‘moet’ trouwen.
4. Zelfs een oude buk eet nog geren een groen bladje. Roeselare.
   - Een oude man danst of trouwt nog graag met een jonge vrouw.
5. Gaan... moeten gaan.. 't gaat altijd...
   Maar met een mande zonder gat, 't valt er al deure. Vlamertinge.
   - 't Zijn al verloren pogingen, de toestand is niet te verhelpen.
6. Om godswille en een kiekebille. Stene.
   - Het pijnlijk en lastig aanvaarden ‘om godswille’ met toch de hoop op menselijke troost en vreugde.
7. Hij slaat met de groten hamer! Hooglede.
   - Hij biedt een zo grote som voor dat huis dat iedereen vergaapt staat.
8. Hij gaat er seffens op los met de groten hamer. Kortrijk.
   - Hij pakt onmiddellijk uit met slaande argumenten (gewelddadigheden) om de tegenstrever tot zwijgen te dwingen.
9. Hij kan hij ook geen hamers breken. Vlamertinge.
   - Hij kan de beslissingen van hogere instanties toch niet ongedaan maken.
10. Ze heeft een kindje gekocht op de zwarte markt. Kemmel.
    - Gezegd van een ongehuwde moeder.
11. Ge moet nu niet beginnen kousen. Poperinge, Woesten.
    - Niet beginnen zeveren en flauw doen, achteruitkrabbelen wanneer men ingaat op het stoute voorstel door u gedaan.
12. Je moe gie da weten os je moore ruist. Poperinge.
    - Waar de moor ruist is er vuur, waar er rook is is er vuur: gij moet weten of je schuldig zijt, betrokken zijt in die zaak. - Moor: waterketel.
13. Os e peerd deur ze greel springt, dient het nés meé voor de wagen. Kemmel.
    - Als iemand de voorschriften van de organisatie niet meer volgt, wordt hij een nutteloos lid.
14. 't Zijn maar andermans scheten die stinken. Zandvoorde.
    - Gebreken en fouten van anderen neemt men euvel op.
15. Hij hangt tussen vuur en water. Vlamertinge.
    - Hij bevindt zich in een zeer moeilijke situatie.
16. 't Is ne vent van m'n voeten. Poperinge, Woesten.
    - Een lanmzakkige, vadsige man, maar goed om vertrappeld te worden.

M. Vermeulen

Streuvelsiana

Waar heeft Stijn Streuvels in Heule gewoond?

Zowel Dr G.P.M. Knuvelder in zijn inleiding tot het 'Volledig Werk van Streuvels', 1e deel (Brugge 1971) als A. Demedts in zijn 'Stijn Streuvels, een terugblik op leven en werk' (Brugge 1971) en L. Schepens in zijn 'Kroniek van Stijn Streuvels 1871 - 1969' (Brugge 1971) - om slechts de voornaamste recente werken te noemen - vermelden de vier verschillende huizen die de jonge Stijn Streuvels te Heule betrokken heeft. Rechtstreeks of onrechtstreeks gaan zij hierbij voort op het getuigenis van Streuvels zelf in zijn Heule (Kortrijk 1942). Bovendien heeft L. Schepens i.d. van 26 nov. 1969 bij het gemeentebestuur van Heule zelf zijn licht opgestoken en de bescheiden uit de bevolkingsregisters gebruikt.

Toch meen ik dat hiermee niet alles duidelijk is. Wat hier volgt heeft de bedoeling enkele zaken op punt te stellen.

1. Streuvels' geboortehuis stond op de wijk Leiaarde, langsheen de Kortrijkse steenweg, daar waar thans het huis nr 162 gevestigd is (op dit ogenblik bewoond door Mevr. Wed. Dokter Arthur Verhelst-Vandeputte). Streuvels' geboortehuis was natuurlijk niet het ruime patriciërshuis van nu.

Een bronzen gedenkplaat - werk van de Heulse beeldhouwer André Potteau (Heule 1909 - Sint-Maartens Leerne 1952) - door toedoen van de V.T.B. in 1938 aan de voorgevel aangebracht, herinnert daaraan. Bemerk evenwel dat het eigenlijke geboortehuis verdwenen is.

2. Reeds een jaar later verhuisde de familie Lateur naar een huis 'tegenaan Gheysens molen, aan den steenweg van Gullegem, rechtover het Koffiestraatje' (Stijn Streuvels, Heule, blz. 9).

Het deel van de Gullegemsestraat waar dat tweede huis stond heet thans de Kasteelstraat. Ook van dat huis blijft niets meer over. Het was gelegen op de binnenkoer van de weverij Octaaf, Maurice en Modest (later Etienne) Depreitere: een deel ervan werd gesloopt rond 1930 om de weverij uit te breiden, zodat in 1937 nog de kleinste helft overeind bleef[1]; de rest werd in 1958 gesloopt[2]. Op de plaats waar dat huis stond bevindt zich thans het huis bewoond door de Heer H. Callewier (Kasteelstraat, nr. 27).

3. De derde woning door de Lateurs betrokken staat in de bevolkingsregisters vermeld onder het adres: Plaats 47. De juiste datum van verhuizing is officieel onbekend. L. Schepens geeft dan ook aan: '187? verhuizing naar de Dorpsplaats nr 47. (geciteerd werk, blz. 9)'. A. Demedts is stouter en zegt: 'Begin 1875 verhuisde het (gezin) naar het Dorpsplein, waar het eerst in nr. 47 en daarna

(1) Frans De Vleeshouwer in een artikel over Heule, het dorp met de herinneringen aan de Gezelle's en de Lateurs, aan Peter Benoit en Hugo Verriest, in het Bondsblad van de V.T.B. 1933, blz. 752.

(2) Mededeling van dhr Octaaf Gheysen, gemeentesecretaris te Heule, die ik ook om het verstrekken van andere bijzonderheden dank.

definitief in nr. 45, het oud gemeentehuis, ging wonen.' (geciteerd werk, blz. 29).

Wie heeft gelijk? Ik meen A. Demedts, tenminste wanneer wij Streuvels zelf mogen geloven, die in zijn 'Heule' op blz. 13 en 14, waar hij zijn herinneringen aan deze derde woning neerpent, schrijft: 'Die vautekamer staat in betrek met mijn grootmoeder - Monica Devriese, die ik dààr alleen thuiswijzen kan, omdat ik haar op die vautekamer heb weten ziek liggen, weten berechten en in een doodkist heb zien de trappen afdragen. Dit is gebeurd op Mei-avond van 't jaar 1875. Ik was toen op mijn vierde jaar'(3).

Dus moeten de Lateurs naar het Dorpsplein nr 47 verhuisd zijn begin 1875 ofwel einde 1874.

Welk is het huis Dorpsplein nr 47?

Volgens een schrijven door de Heer Hector Cleppe, vertegenwoordiger van de VTB te Heule, op 31 maart 1937 gericht naar het Heulse gemeentebestuur, gaat het om het huis bewoond door de Heer P. Franck, d.i. het huis dat thans het nummer 28 draagt op de Plaats, en dat ten westen paalt aan de herberg De Kroon, op dit ogenblik bewoond door de Heer René Vansteenkiste. Dat klopt o.m. met wat Streuvels zegt op blz. 13 in zijn 'Heule': 'Boven de huizen aan den overkant stak de kerktoren uit en zagen wij de gulden uurwijzerplaat en 't haantje'.

4. Het laatste en het langst door de Lateurs te Heule bewoonde huis is hetgeen zowel door A. Demedts als L. Schepens gesitueerd wordt 'Dorpsplaats nr 45' en 'het oude gemeentehuis' wordt genoemd.

Nu moet er in verband hiermede gewaarschuwd worden tegen een dubbele mogelijke vergissing: namelijk, ten eerste, dat het hier zou gaan om het huis dat paalde aan het vroeger bewoonde huis (in de bevolkingsregisters bekend onder de benaming: Plaats 47) en, ten tweede, dat het gaat om het huis dat thans te Heule op de Dorpsplaats nr 26 de naam draagt: café Oud Gemeentehuis. Welnu, noch het ene noch het andere is juist.

Het gaat wel, zoals Streuvels in zijn 'Heule' op blz. 54 aanstipt over het vroegere gemeentehuis dat als burgerswoning werd ingericht. Het stond - zo zegt Streuvels op dezelfde bladzijde - 'vlak tegenover ons huis, aan den overkant der dorpsplaats.'. Van in de woning Dorpsplaats nr 47 had hij gadegeslagen hoe men een nieuw gemeentehuis aan het bouwen was - juist nevens het vroeger gemeentehuis - en hoe 'er' een zware steen bovengehaald werd om den topgevel te dekken, en een andere die 't jaartal '1879' droeg.' (blz. 54). 'Er was hof noch koer aan het huis; enkel een nauw gangske met achterpoort. Onze slaapkamer gaf uit op het kerkhof.' (blz. 55).

Deze vierde en laatste woning die de familie Lateur te Heule betrok tot zij werd afgeschreven voor Avelgem - volgens de bevolkingsregisters jaren 1880-1890 - boek C - Folio 44, op 11 mei 1887 - is het huidige huis, Plaats 19, tot voor kort bewoond door de Heer J. Merlier.

(3) Monica Devriese stierf op 30 april 1875.

Het was in de jaren 1880 het voorlaatste van een rij huizen, waarvan de achterkant uitgaf op het kerkhof. Nu staat het daar als het laatste van de rij, daar het oorlogsgeweld, dat kerk en dorpsplaats te Heule erg trof, de gelegenheid gaf het laatste huis volledig af te breken en op die wijze de al te nauwe doorgang naar de kerk langs de oostzijde gevoelig te verbreden. Toen het nieuwgebouwde gemeentehuis dat tevens een herberg was opnieuw werd vertaten, kreeg het café een nieuwe aan de omstandigheden aangepaste naam ‘In het Oud Gemeentehuis’.

Een laatste vraag:

In welk jaar verhuisde de familie Lateur naar de Dorpsplaats nr. 45?

De bevolkingsregisters 1870-1880 vermelden dat de Lateurs de Dorpsplaats nr 47 bewonen; die van 1880-1890 vermelden als hun woonplaats het huis van de Dorpsplaats nr 47, met een bijkomende melding - echter zonder datum - van het huis nr 45.

A. Demedts zegt op. cit. blz. 29: ‘Begin 1875 verhuisde het (gezin) naar het Dorpsplein, waar het eerst in nr 47 en daarna definitief in nr 45, het oud gemeentehuis, ging wonen. Het jongste dochtertje Maria zag er het levenslicht in 1887’.

L. Schepens vermeldt in zijn Kroniek op blz. 9: ‘1879. De familie Lateur verhuist op de Dorpsplaats van nr 47 naar nr 45 en betrekt het oud-gemeentehuis’.

Het ligt voor de hand dat L. Schepens in deze zaak het dichtst bij de waarheid staat, al kan het jaar 1879 moeilijk weerhouden worden, daar de bevolkingsregisters 1880-1890 nog nr 47 Dorpsplaats als woonhuis aangeven; of de fout zou moeten liggen bij een nalatigheid van vader Lateur, die de verhuizing naar nr 45 niet tijdig bekend gemaakt heeft, wat toen voorzeker meer gebeurde. Tegen A. Demedts' voorstelling van zaken pleiten de vele herinneringen welke Streuvels in het 2e, 3e en 4e hoofdstuk van zijn ‘Heule’ aanhaalt en die moeilijk van een knaap van 5 of 6 jaar kunnen komen; ten andere Streuvels zegt zelf op blz. 17 van zijn ‘Heule’: ‘In dat huis - bedoeld is het huis Dorpsplaats nr 47 - is mijn jongste zuster geboren’.

Samenvattend kunnen wij dus zeggen:

Eerste woning van de Lateurs, aan de Leiaarde, op de plaats waar thans het (nieuwe) huis staat dat in de Kortrijksestraat nr 162 draagt. Daar werd Stijn Streuvels geboren op 3 Oktober 1871.

Tweede woning, betrokken in het najaar 1872: in de Kasteelstraat - vroeger in het eerste deel van de Gullegemsestraat - rechtover het Koffiestraatje. Van dat huis bestaat niets meer. Daar werd Karel Lateur op 12 mei 1873 geboren.

Derde woning: betrokken einde 1874 of begin 1875: het huis dat thans gekadastreerd staat als Plaatse nr 28, en dat in die tijd bekend stond onder de naam Dorpsplaats 47. Daar werd Streuvels' jongste zuster Maria Philomena op 11 februari 1877 geboren.

Vierde woning, die ten vroegste in de tweede helft van 1879 of vermoedelijk in 1880 betrokken werd en die thans bekend staat als nr 19 van de Plaats.

Ten slotte een paar vragen:

In zijn schrijven op 31 maart 1937 tot het Heulse schepencollege gericht - brief bewaard in het gemeentelijk archief - stelde de Heer Cleppe voor dat een straat de naam van Stijn Streuvels zou dragen en dat ieder huis waar de familie Lateur gewoond had een gedenkplaat zou krijgen. De Stijn Streuvelslaan kwam er, ook de gedenkplaat in de Kortrijksestraat nr 162. Waarom liet met het Streuvelsjaar 1971 voorbijgaan zonder de huizen van de Plaats die de nummers 28 en 19 dragen op die wijze te onderscheiden? Het is nog niet te laat!

In mijn brochure: 'Heule, het dorp van Tineke en Stijn Streuvels'(4) stelde ik voor dat men vanaf Heule Watermolen tot aan het Heulse station een Gezellepad zou uitstippelen(5); een Stijn Streuvelspad langsheen de Heulebeek tot aan de Watermolen (zie het 14e hoofdstuk in 'Heule': De Heulebeke) zou even verantwoord zijn. Nochtans blijkt noch het ene noch het andere tot de praktische mogelijkheden te behoren.

En wie zorgt ervoor dat het Verriesthuis langsheen de Mellestraat (bezit van de Congregatie van de Zusters van Liefde, en thans gebruikt als bergplaats) ongeschonden bewaard blijft?

L. Devloo.

De Boerendoctor

Op de vraag in Biekorf 1972, 256.

In de Vlaamsche Bibliographie van Fr. De Potter (Gent, 1893) staat het volgende:

'Moreau (Charles). - De Boerendoctor, of middelen om alle gewoone ziekten te genezen. Naar het Fransch. Gent, C. Vyt, z.j., 16°, 356 - IV blz. - 2.00 (fr.). - (Uitgaaf van *Het Zondagsblad).*

R. Dauw. Gent.

Schoolliedje van Sint Gregorius

Aansluitend bij de mededelingen over Sint Gregorius' eierliedje in Biekorf 1972, 34 en 121, wil ik hier wijzen op gelijkaardige Waalse kinderliedjes die, in het Luikse en het Naamse, op 12 maart (schoolfeest van Sint Gregorius), door de kinderen werden gezongen. Sommige van die liedjes spreken ook van een ophalen van meel en eieren. Zie daarover R. de Warsage, Le calendrier populaire wallon 230-233 (Antwerpen 1920).

Nog steeds lezenswaard is het stuk dat Seraphin Dequidt in de eerste jaargang van Biekorf (1890, 321-325) heeft gewijd aan het schoolfeest dat hij als kind had meegemaakt bij meester Dries in Oerenschole bij Alveringem.

C.B.

(4) nr. 93 in de reeks De Vlaamse Toeristische Bibliotheek, augustus 1968.

(5) De weg die Gezelle gewoonlijk van uit Kortrijk volgde toen hij te Heule zijn familie kwam bezoeken, is door mondelinge overlevering bekend gebleven.

Uit Meetkerkse liederverzamelingen
II. Repertorium van Victorine de Brabandere

De tweede verzameling volksliederen[1] is deze van Mej. Victorine De Brabandere. Zij werd te Meetkerke geboren de 31 januari 1896. Deze geboortedatum komt trouwens voor op de titelpagina van het handschrift (een gewoon schoolschrift waarvan 79 blz. deels in inkt deels in potlood beschreven zijn): ‘Dit boek behoort toe aan Victorine De Brabandere. Meetkerke 1918. Die dit boek vindt moet het teruggeven. Amen. Ik ben geboren den 31 januari 1896 te Meetkerke’.

In haar jeugd was Victorine De Brabandere werkvrouw op verschillende hofsteden als wiedster, bindster in de oogst en aardappelraapster. Onder het werk werd haast ononderbroken door de arbeidsters gezongen. Uit deze werkkring is haar liederverzameling ontstaan. Meestal bracht een bevriend persoon 's zaterdags een vliegend blad mee van de Brugse markt. Dit werd dan nadien onder gegadigden doorgegeven. In de verzameling De Brabandere werd een dergelijk specimen bewaard met drie liederen waarvan er twee werden overgeschreven (Nrs. 38 en 39).

Terwijl de verzameling Deloddere vooral als repertorium voor huwelijksfeesten en kermissen diende ten gebruike van een alleenstaand zanger, geldt het hier een verzameling voor een groep nl. Meetkerkse landbouwarbeidsters en arbeiders vóór, binst en kort na de eerste wereldoorlog. Het oorlogsgebeuren (13 op de 43 nummers) blijkt trouwens fel de aandacht van deze buitenmensen gaande te hebben gehouden.

J. Geldhof

Overzicht van de inhoud

1. *En ze ging gaan dienen*
   Vijf vierregelige verzen en zesregelig refrein.
   Aanvang: Ze deed een reisje van zeven jaar...
2. *De stervende wees*
   Vier achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: Daar was eens een arme wees...
3. *Onder de rozen*
   Vier achtregelige strofen.
   Aanv.: 'k Ben gansch alleen en hopeloos op dees aarde...

(1) Over de eerste verzameling (van Petrus Deloddere), zie Biekorf 1972, 169-172.

4. *De schoone Brusselesse* Drie tienregelige strofen, zesregelig refrein.
   Aanv.: De mans die in Brussel trouwen...
5. *Kluchtlied*
   Zeven achtregelige strofen en zeven vierregelige refreinen.
   Aanv.: Daar was ne rentenier...
6. *De ongelukkige soldaat, slachtoffer der valsche liefde*
   Vijf achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: Nu zit ik hier bitter te klagen...
7. *Nooit vergeet ik haar*
   Vier achtregelige strofen en zevenregelig refrein.
   Aanv.: Daar ligt nu mijn vriendinne zoo stille...
8. *Lied van de Waterplas*
   Zeven negenregelige strofen
   Aanv.: Het is onlangs in het zomer seizoen...
9. *Het ongeluk van Teofiel*
   Tien achtregelige strofen.
   Aanv.: Vaders en moeders die hier staan in 't rond...
10. *Het oorlogslied*
    Drie achtregelige strofen en vijfregelig refrein.
    Aanv.: Den antichrist is het jaar 14 verrezen...
11. *Een huwelijk met een stervend meisje*
    Vier tienregelige strofen, negenregelig refrein en slotrefrein.
    Aanv.: Ik minde een meisje zoo teer...
12. *Kluchtlied*
    Zes achtregelige strofen.
    Aanv.: Er was een heer in onze streken...
13. *Nieuw klucht lied*
    Zeven vierregelige strofen.
    Aanv.: En ik ging laatst maal door bosschen en velden...
14. *Het huwelijk van een stervend meisje*
    Vier tienregelige strofen, achtregelig refrein en vierregelig slotrefrein.
    Aanv.: ik minde een meisje zoo teer...
15. *Schrikkelijke Moord en Misdaad gepleegd op de Eide te Clemskerke*
    Vijf achtregelige strofen, refrein en slotrefrein.
    Aanv.: De liefde doet veel menschen dwalen...
16. *Kluchtlied*
    Vijf achtregelige strofen, refrein en slotrefrein.
    Aanv.: Wanneer men alles goed bemerkt...
17. *Treurig lied*
    Negen achtregelige strofen en negen vierregelige refreinen.
    Aanv.: Burgers die hier zijn in 't leven...
18. *Lied van den vermoorden*
    Negen vierregelige strofen en refrein.
    Aanv.: Aanhoort eens hier maagden en vrienden...
19. *De jongen August*
    Tien achtregelige strofen.
    Aanv.: August trok op in plaats van zijnen broeder...

20. *Liefde lied*
    Negen achtregelige strofen.
    Aanv.: Asa vrienden in het ronde...
21. *Typerairy*
    Vijf vierregelige strofen en zevenregelig refrein.
    Aanv.: Van bij het binnenkomen...
22. *Toe gên, hulder haar af*
    Drie tienregelige strofen, drie zesregelige refreinen.
    Aanv.: Wat oproer in de straten...
23. *Keizers Droom*
    Drie negenregelige strofen, drie achtregelige refreinen.
    Aanv.: Ach wat zei ik met de Belgen, mijnen pere...
24. *Het lied van Boesinghen*
    Drie tienregelige strofen, achtregelig refrein en slotrefrein.
    Aanv.: Kom vrienden en wees niet verlegen...
25. *'t Scheidingsuur, kluchtlied*
    Vijf achtregelige strofen, vierregelig refrein.
    Aanv.: Den oorlog is nog niet gedaan...
26. *Het lied der opgeëischten*
    Drie achtregelige strofen, refrein en slotrefrein.
    Aanv.: 't Was slechten tijd in onze streken...
27. *De Droom van den Schildwacht*
    Vier achtregelige strofen, refrein en slotrefrein.
    Aanv.: Ver van zijn beminde teer...
28. *Madelon, Madelon*
    Vier tienregelige strofen, achtregelig refrein.
    Aanv.: Ik voel mij vol geluk en opgetogen...
29. *De vlucht van het duitsche leger en de vrouwen met hun afgesneden haar*
    Vier achtregelige strofen, refrein en slotrefrein.
    Aanv.: Den duitsch eischte alles op...
30. *De Valsche luitenant*
    Zeven achtregelige strofen.
    Aanv.: De liefde doet ons menigmaal...
31. *Elk op zijn toer*
    Vier zevenregelige strofen, achtregelig refrein.
    Aanv.: Hoe maaktend onze belgen...
32. *Klacht van eene Wees aan den duitschen keizer*
    Vier achtregelige strofen.
    Aanv.: 'k Ben gansch alleen vertaten op dees aarde...
33. *Laatste Vaarwel*
    Vier achtregelige strofen, refrein en slotrefrein.
    Aanv.: In 't eenzaam IJzeroord...
34. *Treur lied*
    Acht vierregelige strofen.
    Aanv.: Zachtjes klinkt het avondklokje...
35. *Liefde Drama*
    Zeven elfregelige strofen.

Aanv.: Ach God ik leef in nood...

36. *Een cadeau der liefde*
    Vier tienregelige strofen, refrein en slotrefrein.
    Aanv.: zie hoe ik onlangs eens kwam te varen...

37. *Het lied van den Smid*
    Vier tienregelige strofen.
    Aanv.: Een smidje in de smisse...
38. *Droevige liefde van Richard en Melanie. Vertrek naar de soldaten*
    Tien zesregelige strofen.
    Aanv.: Wat droevige liefde ziet men op dees aarde...
    Deze tekst werd afgeschreven van vliegend blad (bij de verzameling gevoegd) verspreid door Boek- en Steendrukkerij A. en P. Van Damme, Zespenningenstraat 25 te Brussel. Gezongen en verkocht door Frans Treve, vrouw en kinderen, Yperen.
39. *Klucht lied Jan Piot*
    Vijf achtregelige strofen, vierregelig refrein.
    Aanv.: Ach Stanske lief, maak geen misbaar...
    Kopij van vliegend blad - keerzijde van Nr. 38 - waar ook vermeld staat: Stemme: Hij rijdt op 'nen ezel.
40. *Het bloemen meisje*
    Vier achtregelige strofen, refrein en slotrefrein.
    Aanv.: Koopt mijne bloemen brave lieden...
41. *Klucht lied*
    Drie twaalfregelige strofen, negenregelig refrein.
    Aanv.: Ik zag laatst maal gaan...
42. *De klucht van een soldaat slachtoffer der valsche liefde*
    Vier tienregelige strofen, achtregelig refrein en slotrefrein.
    Aanv.: Nu zit ik hier bitter te klagen...
43. *Wonderbare geschiedenis van den voerman*
    Tien (onvolledig!) tienregelige strofen.
    Aanv.: God toont zijn werken wonderbaar...

Persoonsnamen in Veurne-Ambacht in 1423

Onder de 230 persoonsnamen van mannen die in 1423 voor dringend dijkwerk uit de parochies van Veurne-Ambacht werden opgeroepen (zie Biekorf 1968, 257) en in de rekening van de Wateringhe zijn ingeschreven, komen de volgende toponymische toenamen (familienamen) voor.

Ackere, Joos van den	Omaersvelde, Jan van
Bampoele, Diederijc	Polinchove, Charels van
Beerst, Jan van der	Scoren, Jan van
Berghe, Jan van den	Stavele, Roeland van
Brouc, Jan van upden	Steene, Maertiin van den
Dale, Briex uten	Uutlate, Mathijs van den
Gore, Reynaerd van den	Velde, Anceel van den

Halewine, Willem van
Hille, Coenraerd van den
Caloen, Jan van
Cameroen, Thomaes van
Clichthove, Jan van den
Mare, Joseph van der
Wale, Claeys van den
Women, Tieriin van
Walle, Adriaen van de
Zaghe, Roegier van der
Zarren, Abel van
Zinnebeke, Andries van

V.

Toponymica uit de Kuststreek
Meunikerede

Het wordt tijd dat ook de naam van het oude, thans verdwenen Zwinstadie *Meunikerede* of liever *Meunikeree* aan de beurt komt in onze toponymische tuintjes.

Er is over die naam al heel wat te doen geweest. Twee verschillende verklaringen werden vooropgesteld door de auteurs die over die naam hebben geschreven.

Eerste verklaring: Meunikerede is de hyperkorrekte schrijfwijze van Meunikeree, dat moet worden ontleed als *Meuniker-ee*, d.w.z. ee. waterloop van de monniken.

Tweede verklaring: Meunikerede moet worden ontleed als *meuniken-rede:* rede (ligplaats voor schepen) van de monniken.

Welnu die twee verklaringen zijn m.i. onjuist. Geen van beide houdt steek.

De eerste verklaring is taalkundig en zakelijk onmogelijk. Taalkundig, omdat we met die bindings-r geen weg weten. Dat is in geen geval een genitiefuitgang, want de genitief meervoud van meunik is en was meuniken (Germ, munikan). zo dat de *ee* van de meuniken niet anders kan zijn dan de *meunikenee.* Bovendien is een *ee* (hyperkorrekt *ede)* een natuurlijke krinkelende waterloop in de kuststreek en elders, niet oorspronkelijk een gegraven waterloop, alhoewel na de inpoldering als afwateringssloot e.d. gebruikt. Welnu de oude Meunikeree, waaraan het stadje zijn naam dankte, was ongetwijfeld een gegraven waterloop (mocht ik hierbij ongelijk hebben, dan blijft het taalkundig argument onaantastbaar). Maar, zal je zeggen, en de naam *Lissewegeree?* Die bevat toch ook een bindings-r die geen genitiefuitgang is! Inderdaad, maar die r heeft hier een geheel andere funktie (zie verder).

Tegen de tweede verklaring moet worden ingebracht dat de naam oorspronkelijk die van een waterloop is: *Munecarede* in een oorkonde van 1219[(1)]. Tegen de ontleding *meuniken-rede* is taalkundig niets in te brengen, maar die verklaring is blijkbaar zakelijk onjuist.

We moeten dus elders gaan zoeken en dat elders is niet

(1) Zie R. De Keyser. Rond de Poldertorens, 14e jg. (1972), nr. 2 blz. 36 e.v.

moeilijk om vinden. Er bestaat een oud toponymisch element *ree* met de betekenis van vaargeul, behorend tot de stam van rijden (reed, gereden), meestal een gegraven vaarweg of een verbrede en rechtgetrokken natuurlijke waterloop. Dit toponymisch element wordt besproken door *Schönfeld* in zijn onvolprezen werk 'Nederlandse Waternamen'(2). Het mag niet worden verward met het bovengenoemde *rede* (aanlegplaats), dat tot een gehele andere stam behoort, nl. tot de stam van gereed maken, bereiden. Een ander gelijkluidend woord is *ree*, greppel of scheidingssloot tussen twee akkers, dat in talrijke plaatsnamen voorkomt, maar voor Meunikeree niet in aanmerking komt. Meunikenree betekent volgens mij dus *meuniken-ree* = vaargeul van de monniken. Men vindt dit *ree* terug in de oude naam *Lissewegeree* van de Lisseweegse Watergang. Deze naam, reeds in 1219 vermeld, wordt door Gysseling op zeer vernuftige wijze verklaard als 'waterloop van de bewoners van Lissewege': Lisseweger-ee, waarin de bindings-r ontstaan is uit het Germaans *warja* = bewoners(3). Deze verklaring is taalkundig volkomen korrekt, maar onaanvaardbaar om zakelijke redenen. Een *ee* is immers een natuurlijke waterloop. Welnu de Lisseweegse Watergang is een gegraven waterloop, een kunstmatige vaarweg, volgens mij een *ree.*

Geheel op dezelfde wijze gebouwd als *Munikarede* is de plaatsnaam *Munkewerve* (Aardenburg): Moncwerua in 1174. Een werf is een kunstmatige heuvel in de kuststreek. Munkewerve is dus een door monniken opgeworpen wal(4).

J. De Langhe.

Prinsenpaarden

Op de vraag in Biekorf 1972, 192.

De spreuk: 'Prinsenpaarden zijn geen beesten' is zeker toepasselijk op de gedraging die het huispersoneel gemakkelijk aanneemt tegenover de minderen van hun patroon. De Engelsen zeggen: 'The servant of a King is a king'. Duidelijker is misschien nog het Duits in de spreuk: 'Grosser Herren Leute lassen sich was bedünken'.

Die prinsenpaarden ruiken wat naar het oude ridderwezen, tijden van het edele paard, dat de kleuren van de heer droeg zoals zijn dienaars in hun livrei. Paard en dienaar deelden dan in de standing van de heer, en de dienaar liet het soms wel blijken.

M.L.

(2) J.M. Schönfeld. Nederlandse Waternamen. Brussel, 1955.
(3) M. Gysseling. Toponymisch Woordenboek. DI. II, blz. 624.
(4) M. Gysseling. Op. cit., blz. 724.

In het sterfhuis van zangmeester Conrardi Brugge 1556

Nicolaes Conrardi werd op 15 jan. 1556 als zangmeester in de St.-Donaaskerk te Brugge aanvaard in opvolging van Fl. Villain (1550-15 jan. 1556), die in de kathedraal van Doornik Pierre de Manchicourt ging vervangen. Hij trad op 29 januari pas in functie, omdat hij eerst uit zijn vaderland zijn moeder ging ophalen, met wie hij samen de zes choralen in huis zou opvoeden. Op 22 april was hij reeds zwaar ziek - bij die gelegenheid kreeg hij van kerkfabriek, obedientie en equaliteit 12 £ par. ter ondersteuning - doch overleed een paar dagen later; gezien onderstaande inventaris reeds 26 april werd opgemaakt. Hij verdiende in Sint-Donaas over de periode 29 jan. - 1 mei in totaal 5 £ 6 sch. gr. Hij werd op 4 mei opgevolgd door Bertr. Nicolai. Zowel tussen 15 jan - 29 jan., als eind april - 7 mei 1556, werden de choralen, tijdens de vacatuur, toevertrouwd aan de supervisie van de oud-choraal Jacques Siens(1). - Wat nu de inboedelbeschrijving betreft. Het is duidelijk dat de manier waarop collega's de inboedel vastleggen volkomen van hun eigen eerlijkheid afhangt. In 1492 bvb. zegt Rombaut de Doppere daarover dat hij een kanunik in Sint-Donaas nooit rijk zag sterven: het kapittel (de inboedelopstellers) *slouch altoe hant ant goed, ende deeldent onderlinghe*, ten nadele van de erfgenamen(2).

De inventaris 1556 spreekt over een benedenkamer, met bed, tafel, twee stoelen; over de voorkamer, boven, met een tweede bed; over de keuken met tafel en twee stoelen. Als huisraad: twaalf houten *tailloeren*, naast het betere tinnen servies: 4 *plaeteelen,* 6 *scottelen*, 6 lepels, 2 sauskommen, 1 zoutvat en 2 drinkkannen. Er zijn 5 handdoeken in huis, 2 dekens, 4 paar lakens en 3 tafelkleden.

De kledij van de zangmeester: een wit wambuis, een zwarte tabbaard en dito overkleed, een grijs overkleed, één naar kousen en vijf hemden. Van juwelen, sculptuur of boeken is geen sprake, behalve van twee houten kandelaars

(1) A.C. De Schrevel, Histoire du Séminaire de Bruges, dl. I, Brugge 1895, pag. 206-207. Deze Inventaris, 2 fol, op papier: A.B.B. Fonds Sint-Donaas D, Testamenten en Fundaties nr. 156. Gezien de Rekeningen van de Kerkfabriek over de jaren 1550-1556 ontbreken kunnen we de gegevens niet aanvullen.

(2) Ed. H. Dussart, Brugge 1892, pag. 16,

in de keuken, met daarnaast het ijzeren keukengerei. De taal van de inventaris doet Oost-Vlaams aan.

A. Dewitte

Tekst van de boedellijst

Inventaris vanden gooden wilen toebehoorende Nicolaes Conrardi, zanghemeester in zinen tijdt vander collegiale kercke van St Donas in Brugghe, desen XXVI en aprilis 1556.

(fol. 1) Item eerst ghevonden inde camere beneden, ten huuse daer hij overleedt sacre et pie memorie:

Aldereerst een coutse met een bedde ende hooftpullinck.+

Item inde zelve camere een vierkante tafele.

Item tuwee drievoeten stoelen.+

Item noch een rapier met een hoeken.+

Item ghevonden een Angeloot.+

Item noch een gouden Leeu. Item noch een vlies.+

Item noch ghevonden in ghelde ix. sch. gr.

Item noch ghevonden: een zwarte kerle,+ ghevoert met haulfvezet,+ achter met groene lakene.

Item een sworte lakene kazacke.

Item noch een grauwe rock.

Item noch een par coussen.

Item een wet festin+ wonbays.+

Liwaet

Item ghevonden een overslop.+

Item noch een suckenie.+

Item vif hemden. Item viere par slapelackens.+

Item drie scoenlackens.+ Item vifve servietten.

Item noch een oerecussen met een fluyne.+

+ Hooftpullinck: hoofdpeluw.
+ Drievoetenstoel: stoel (zonder leuning) op drie poten.
+ Hoeken: kleine hoed (helm).
+ Angeloot: muntnaam.
+ Vlies: muntnaam.
+ Kerle: tabbaard.
+ Haulfvezet: alfosset, half osset: een namaak van een Engelse wollen stof (worsted).
+ Festin: fustein (tekstielsoort).
+ Wonbays: wambuis.
+ Overslop: linnen koorhemd
+ Suckenie: lang linnen koor kleed onder de ‘-cappe’ ge dragen in 't winterseizoen
+ Lackens: linnen lakens op het bed.
+ Scoenlaken: tafellaken.
+ Fluyne: kussensloop (bed)

(fol. 1 v) Item ghevonden in de *voere camere* boven: een [welle] coutse[+] met een bedde ende hoefpullinck met een karpet[+] charge.[+]
Item noch een tapits[+] sarge.
Item ghevonden inde *kuekene:* een tafel.
Item een leene stoel[+]. Item noch een cleen stoelken.
Item een coelvat, blaesback[+] ende soutvat.
Item een skerfbart. Item noch een heemere.
Item noch tuwaelf hoouten tailloeren.
Item een zevene[+] ende hoeten placker.[+]
Item twee hoeten candelaers.

Tynwerk

Item viere tynnen plaeteelen.[+] Item zes tynnen scottelen.
Item zes tynnen lepels.
Item twee sausieren. Item een tynnen soutfat.
Item tuwee kannen met tynnen dexels.

+ Wellecoutse: al wentelcoutse een opgetimmerd ledikant.
+ Karpet: bn. met damastpatroon.
+ Charge: zie saerge.
+ Tapits: van tapijtstof.
+ Leenestoel: leunstoel.
+ Blaesback: blaasbalg.
+ Zevene: zeef.
+ Placker: broodpaal.
+ Plaeteelen: platte schotels

Yzerwerk ende motal

Item eerst een hangelen.+ Item vierscuepe.+ Item brander ende tanghe
Item een roester.
Item tuwee pothinze+
Item een screpel,+ mes ende scherfmes.+
Item tuwee motal+ ketels.

(fol. 2) Item een melstande+ met ontrent tuwee maeten mel.
Item een throck.+
Item noch groot hout ontrent vifenthintich.
Item noch tuwee cuppen met een heemere.
Item noch tuwee quaerkens.+

Instelpenning

Op de vraag in Biekorf 1972, 256.

In Westelijk Zeeuws Vlaanderen is *winnepenning* nog bekend met bet. percenten voor de hoogste opbieder. In Breskens en Biervliet werd de spreuk opgetekend: 'Hij heeft geen wienpenningen maar azienpenningen' (speling op *wijn* en *azijn).* met bet. hij zit met de koop aan z'n broek. (Wdb. Zeeuwse Dial. 1141).

Een synoniem is *striekgeld,* d.i. de beloning (voor elke gulden een kwartje) ontvangen door de opbieder. Voor Biervliet is ook *striekpenningen* opgetekend met dezelfde betekenis. (Wdb. Zeeuwse Dial. 952).

Schuermans - die voor Aalst ook de spreuk met *wijn* en *azijn* heeft opgetekend - ziet in winpenning een samenstelling met *wijn,* nevens wijngeld en wijnpot. En zo komen we tot de bekende fna. Winnepenninc: is die ontstaan uit mnl. wijnpenninc of winnepenninc (geldwinner)?

E.N.

+ Hangele: hangel, haal.
+ Vierscuepe: asschop.
+ Pothinze: pothengsel.
+ Screpel: trogschreper.
+ Scerfmes: hakmes.
+ Motal: koper(en); ook uit messing.
+ Melstande: meelkist.
+ Throck: baktrog.
+ Quaerken: meelvierendeel

De pruik - Een Brugse uitvinding?

Door alle tijden heen werd bij alle volken het haar op kunstmatige wijze opgemaakt. Over de haartooi lezen wij ook bij Paulus in I Timotheus 2:9; bij de oude Israelieten was kaalkop een scheldwoord. Bij de Grieken was lang haar een gewaardeerd hoofdsieraad, Homerus noemt het een geschenk van Aphrodite. Tot omstreeks het jaar 300 v.C. droegen de Romeinen lang haar. De Kelten bonden het haar aan het achterhoofd tot een bundel bijeen waardoor de naam van 'Gallia comata' ontstond. Bij de Franken aroegen uitsluitend de koningen lang haar; onder Lodewijk XIV werd het haar opgemaakt in krullen enz. en daar de eigen haartooi hiertoe niet volstond begon men pruiken te vervaardigen.

Het spreekt vanzelf dat kaalhoofdigheid een steen des aanstoots was; Aristoteles was van oordeel dat de haren uitvallen wanneer door ouderdom de voeding ervan ontoereikend wordt. Het moet ons ook geenzins verwonderen in de volksgeneeskundige literatuur allerhande recepten, zalven en pommaden, tot de meest basurde toe welke in de drekapotheek van Paulini thuishoren tegen kaalhoofdigheid aan te treffen.

De pruikentijd van voorbije eeuwen is weerom een modeverschijnsel en de geperfectioneerde fabricatietechnieken heeft deze ruime verspreiding zeker in de hand gewerkt. Volgens Colin de Plancy, in zijn ten jare 1864 uitgegeven boek 'Légendes des Origines', zou het een Bruggeling zijn die in ons land de pruik heeft uitgevonden. Het was ten tijde van Filips de Goede; deze vorst had een erge ziekte doorgemaakt en bij zijn genezing moest hij met verbazing en droefheid vaststellen dat hij heel en al kaal was geworden. Hij was er zodanig door aangedaan dat hij niet meer voor zijn hovelingen dierf verschijnen. Zij hadden schoon hun eigen haren uit te rukken, hij werd steeds meer en meer ontroostbaar. Men weet niet wat er zou gebeurd zijn, zegt Colin de Plancy, zo er geen schrandere Bruggeling was geweest, die na enkele maanden zoeken en ijverige studie op een houten hoofd, een soort net had bewerkt in gevlochten stof, aangepast aan de houten kop en in alle puntjes verzorgd in de aard der sierlijke en fraaie kanten die hij door zijn vrouw had zien maken. In elke maas of malie maakt hij haren vast die dezelfde kleur hadden als deze van de vorst, en, wanneer zijn houten kop gans er van voorzien was, begon hij ze te verven, te knippen en te krullen. Hij stond weldra zelf in bewondering voor zijn werkstuk omdat hij erin gelukt was de natuur zo dicht mogelijk te benaderen. Fier vroeg hij om een verhoor bij Filips de Goede. Hij liet hem ziji werkstuk zien. De Hertog van Bourgondië, gans in verrukking, vond zijn eigen persoon terug zoals hij was voor zijn ziekte. Hij viel bijna de Bruggeling om de hals en de eerste pruik werd betaald tegen honderdmaal haar gewicht.

De pruik was gevonden. Waar echter begint hier de waarheid en waar eindigt de legende? Colin de Plancy geeft geen naam van de Brugse pruikenmaker en dit stemt ons tot twijfel of er historische gron in het verhaal steekt. In elk geval heeft dit verhaal, al is het wellicht maar een legende, de verdienste een aanzet te zijn tot een verder volkskundig onderzoek over haartooi en pruiken.

A.G. Homblé

Fabriek van ‘Vlamynck Stoffen’ in Brugge 1789

Uit De Bo werd in Biekorf 1971, 362, de term *vlamink* aangehaald met bet. ‘een soort zachte warme wollen stoffe, die in 't fr. molleton heet’. Dezelfde nota wijst op de bekendheid van *flemmienk* als textielnaam in Kadzand en Sluis.

In de Secrete Resolutiebouck 1788-91, f. 56^{v} (Stadsarchief Brugge) lezen we dat een zekere Jean du Bois aan de Brugse wethouders de toelating vraagt om in de buitenvest, ter hoogte van de Carmersstraat, twee beweegbare pontons te mogen bouwen voor de wol. Op 6 mei 1789 geeft het College zijn toestemming aan deze Du Bois, die aan het hoofd staat van een fabriek van stoffen ‘gezeid *vlamynck Stoffen*’.

Fabryk van Laken, Frise, Castorinne Baey Vlaming Flanelle &c.
WOLLE SPINNERY EN VOLLERY
J. ROELS
Buiten de Smede Poort
BRUGGE.

De Fabriek *Le Mercure* op de Singel ca. 1860

Bovenstaande geïllustreerde adreskaart geeft een beeld van een fabriek ca. 1860, gelegen op de *Singel* te Brugge.

Naar de fabriek, die de naam *Le Mercure* in de voorgevel draagt, worden balen wol aangevoerd. Blijkbaar is een deel van de kaai bestemd voor wolwasserij in de Singel.

Deze ‘Wolle Spinnery en Vollery’ van J. Roels dient zich aan als ‘Fabryk van Laken, Frise, Castorinne, Baey, *Vlaming,* Flanelle etc.’. -

E.N.

Makrons en makronkast

In Biekorf, 1972, nr. 5-6, p. 192 verscheen een nota over de ‘makrongasten’ uit Herzele. Hier willen wij daar op aansluiten vooral met betrekking tot West-Zeeuwsch-Vlaanderen.

In Aardenburg en omgeving was tot het uitbreken van de tweede wereldoorlog een makronverkoper actief. Deze ‘makronvint’, Alphons van Vooren, overleden op 12 juli 1959 te Oostburg, woonde te Heille (gem. Sluis). Hij bezocht met zijn ‘makronkasse’ de kermissen, de koopdagen, de gaaischietingen en de krulbolwedstrijden.

De makrons (vgl. Frans macaron = bitterkoekje) werden oorspronkelijk per vel van 20 stuks verdraaid of verkocht.

De makronkast van A. van Vooren, die met twee riemen op de rug werd gedragen, wordt thans bewaard in het Gemeentelijk Oudheidkundig Museum van Aardenburg. De kast is 70 cm hoog, 29 cm breed en op het deksel bevindt zich een cirkel met een diameter van 24 cm. Binnen deze ruimte zijn tien vakken van 5 kleuren aangebracht: geel, rood, wit, blauw en zwart. Twee zelfde kleuren kwamen naast elkaar nooit voor. In het midden van de cirkel bevindt zich de pen met wijzer. De speler diende een cent op een vak in te zetten; hield de wijzer stil op het vak waarop een cent lag, dan was men winnaar en ontving men een vel makrons.

Een beschrijving van deze kast alsmede het recept om makrons te bereiden treft men aan in het boek ‘Kezanse Kost’ (Uitgeverij W.J. Pieters-Oostburg, 1967) van M.A. Aalbregtse.

De voornaamste ingrediënten zijn: poedersuiker, eiwit, fijngemalen amandelen, een lepel fijngestampte stijfsel en een beetje rozewater. Het gerezen deegmengsel werd op de gesatineerde zijde van velijnpapier neergelegd in 24 hoopjes. Deze velletjes verdwenen dan in een bakblik in de zeer matig verwarmde oven om er dan als een zacht geelachtig baksel uit te voorschijn te komen. Aalbregtse vermeldt dat men te Brugge nog elk jaar makrons kan kopen gedurende de ‘meifôôre’.

In het Museum voor Volkskunde te Gent bevindt zich eveneens nog een makronkast volgens dezelfde conceptie als die van Aardenburg.

De vellen makrons bevonden zich steeds in de makronkast, te bereiken via een deurtje in de zijwand of achterzijde.

Een afbeelding van zo'n kastje treft men aan in H. Ghijsen, Woordenboek der Zeeuwse Dialecten, Den Haag-Brussel, 1968, p. 630-631. In het land van Hulst (Oost-Zeeuws-Vlaanderen) sprak men niet van makrons maar van een vel obbeliën (obbelie = ouwel), zo ook obbeliekas. (cfr. Ghijsen, op. cit.).

Deze ouwels waarop een twintigtal kleine makrons waren gebakken, werden nog tot in het eerste kwart van de 20e eeuw verloot op koopdagen. In Aardenburg-Heille-Sluis zette A. van Vooren deze activiteit voort tot 1940. Na de oorlog ventte de invalide koopman nog tot de vijftiger jaren met een mand snoepgoed: chocolade, pepermunt en... makrons.

De makronkasse werd na zijn overlijden door zijn zuster aan het museum te Aardenburg geschonken.

Vermelden we terloops dat A. van Vooren in de volksmond

‘Spijker’ (uitspraak: Spiker) werd genoemd. Men kende hem vrijwel uitsluitend onder deze bijnaam; dat zijn familienaam van Vooren luidde was blijkbaar niet algemeen geweten.

Het komt ons voor dat het optreden van de makronverkopers een typisch Vlaamse aangelegenheid is geweest.

Heille, de woonplaats van A. van Vooren, is een grensgemeente van Middelburg in Vlaanderen, een plaatsje waar de Heillenaren gewoonlijk ter kerke gingen, hoewel ze parochiaal ressorteren onder Aardenburg en gemeentelijk onder Sluis.

Het optreden van makronverkopers in West-Vlaanderen is bekend maar ook in Oost-Vlaanderen trokken zij rond.

In weekblad ‘Vrij Maldegem’ van 1 sept. 1972, p. 14 schrijft R. van de Rostyne ondermeer over de werkzaamheden van de Maldegemse veldwachter ,rond de eeuwwisseling) Jozef Roets: ‘Hij zocht ook de geldspelers, want spelen voor grof geld was verboden. In die tijd was ‘senken’ een berucht en verboden spel. (Bedoeld wordt ‘ankers en zon’ of ‘cinq-six’). Het waren vooral de macronleurders op kermissen bij wie men kon ‘senken’ bij voorbeeld bij Lapperke’. Inderdaad het draaien voor makrons ziet er unschuldig uit maar in feite was het een kansspel.

A. van Vooren streek de ingezette centen dan ook altijd snel op zeggende: ‘alles voor de speelman, wan't schuum van de nehosie (negotie) is toch nog beter az't vet van d'n èrbeid’.

Drs. W.P. Dezutter.

De kwezels in het Brugse stadsleven 1720

De plaats van de kwezels in het dorpsleven werd, voor de parochie Ardooie 1720-1795, aan de hand van een rijke dokumentatie beschreven door L. van Acker in Biekorf 1971, 321-331. Zo'n levendig beeld kan de stad Brugge van haar kwezels nog niet tekenen. Voor het verzamelen van dokumenten en het opstellen van een werkplan levert de Bruggeling Jan Pieter van Male, die als pastoor van Vladslo in 1735 is overleden, het volgende schema.

In zijn ‘Kerckelicke Saken der Stede van Brugghe’ (deel III f. 96 van zijn onuitgegeven handschrift; in partikulier bezit) besluit hij zijn beschrijving van de kloostergemeenschappen van de stad met een annex over de kwezels. Duidelijk genoeg om hem zonder kommentaar aan't woord te laten.

Beschrijving door Jan Pieter van Male

‘Wat aengaet de *devotaire* ofte gheestelicke dochters, andersints ook *queselen* ghenoemt, het heeft my goed ghedacht een weynigh daer af te spreken naer overlopen te hebben alle de cloosters ofte conventen der by een woonende gheestelicke vrauwepersoonen.

Dese sijn in goeden getalle soo binnen Brugghe als in andere steden ende vlecken, doen belofte van zuiverheyd alhoewel niet onbrekelick, ende leven onder het beleijd ende bestieringhe ofte

vande pastooren der prochiekercken ofte vande religieusen van verscheiden ordens.

Sy gaen meest int sobere ghecleedt, wel te onderscheiden van andere joncvrauwen, bemoeien sigh een deel met schole te houden, de kinderen inden catechismus te onderwijsen ende inde kercken de altaren te vercieren, immers hunne levensmaniere is, Stil ende godtvrughtich wesen volgens de oeffenpoinctjes die sij van hunne zielebestierders ontfanghen.

De weeredlicke priesters hebben doorgaens het minste ghetal van devote zielkens, vermidts sy, andersins met de plichten van hun ampt belemmert, wenighen tijdt hebben om dese gheestelicke dochters te onderhouden.

Maer de religieusen als min belet, ende ruimen tydt hebbende om te voldoen aen de noit gheruste ende yverighe personen, hebben ghemeenlelick het meeste ghetal om hunne ooren, dus sietmen de quesels in sommighe cloosterkercken swarmen.

De vaders van de Societeijt [S.J.] sijn best voorsien van alsulck een volck ende namelick vande aensienelickste in edeldom ende rijckdom, de welcke niet wenigh voordeel bij en brenghen aen hunne gheestelicke vaders ende tot een onderhoudt van kerck en cloosters vele contribueren, soo dat het niet te verwonderen is dat men hunnen kercke soo costelick ende uytnemende verciert siet. (In zijn beschrijving bewondert de auteur de Jezuïetenkerk - tegenwoordige Walburgakerk - als “een proncjuweel van onse stad”. Zie Biekorf 1968, 310-311).

De predicheeren, minderbroeders ende carmeliten hebben oock een goedt ghetal van gheestelicke dochters, de welcke sy *vanden derden regel* noemen, de discalssers ende augustiners syn wenigh voorsien, ende de capuciners int ghelijcx.

Echter is er een groote menichte van queselen binnen Brugghe van alle der hande staet ende conditie, levende soo als hier vooren gheseght is. Sy erven van hunne afghestorven vrienden ende laten oock aen hunne vrienden achter hunne goederen so bij aldien hunne gheestelicke vaders het beste niet wegh en hebben. Dogh wie bij den altaer wandelt moet bij den altaer leven ende ijder schaper scheert sijn schaepjens’.

De auteur tekende nog aan dat men in de Jezuïetenkerk geen grafmonumenten ziet ‘ofschoon het seker is datter vele edele treffelicke ende rycke gheestelicke dochters, aldaer dierbaer ghenoegh, begraven sijn’. De mooie nette grondvloer wordt er niet ‘door het inlegghen van saerckeplaetsen’ geschonden.

A.V.

Sticquebeierstraet in Sint-Omaars.

- Een oud (verdwenen) straatje bij de stadswal van St.-Omaars droeg in 1394 de naam Sticquebeierstraet. Nog weer vermeld in de 15e eeuw als *stiquebeierstraet.* (De Pas, Rues et enseignes 446). Deze plaatsnaam is zeker een van de oudste getuigen van onze wvl. *stekebeiers* (kruisbessen) die in tuin en lochting zeldzamer worden, maar in de volkstaal nog voortleven.

V.

Terra sigillata in oude geneeskunde naar een handschrift uit de 17e eeuw

Een merkwaardige verzameling remedies, nuttige wenken, raadgevingen voor de gezondheid ontmoeten we in een bundel die de titel draagt '*Medicyn*'. Het boek, een in-quarto van 270 bladzijden, is volledig met de hand geschreven, in een minuskuul schrift uit de 17e eeuw(1). De indeling van deze compilatie is als volgt:

1. een soort almanak voor de tuinier, met allerlei aanwijzingen, gerangschikt per maand. De tekst (pp. 1-120) is versierd met 12 mooie pentekeningen, één voor elke maand.
2. over 'de huysapotheek'; pp. 133-138.
3. over 'genesingh van veelderley ghebrecken der menschen'; pp. 139-267.
4. 'Van kooken'; pp. 267-270.

Op blz. 139 is de naam van de vermoedelijke verzamelaar, schrijver of overschrijver geschrapt. Toch is de vermelding 'Collectum per Johannem de Bruycker absoluta ejus philosophia' nog leesbaar.

Het hoofdstuk 35 (pp. 115-117) is gewijd aan notities over *terra sigillata* (bolusaarde) met daarbij zes toepassingsmogelijkheden of aanwijzingen bij het gebruik van 'gesegelde aerde' voor verscheidene kwalen en gebreken'.

Dit hoofdstuk wordt hier medegedeeld in aansluiting bij de mededeling over *terra sigillata* (alias bolus armena, bolus lemnia) door J. Pieters in Biekorf 1971, 247.

Van terra sigillata of gesegelde aerde

[a. De verschillende soorten en namen.]

Daer sijn oock menigerleij ghestalten van aerde in dese weerelt als steenbreeckaerde, seep aerdt, sandighe aerdt, grijse aerdt, scalpeters aerdt, aluyn aerdt, vitrioolsche aerde, steenachtige aerdt, soute aerde, swavelachtighe aerdt, metaelsche, gout, silver, koper, yser aerde, welcke gout, silver, koper en ander metallen in sich houdt.

Daerna sijnder oock aerden, daer groote kragten en verborghentheden insteken, alsmen de selve maer en weet uijt te halen, en te prepareren, want sy doen grooten dienst aen de ghesontheyt der lichaemen der menschen, met sulcke aerde heeft Godt het eijlant Lemnos(2), onder den turck sorterende, begaeft, die daerom *terra lemnia* of *terra sigillata* dat is besegelde aerde genoemt wort, om

(1) R.U.G. - Handschriftenkabinet, nr. 389.
(2) Lemnos: Grieks eiland in het N. der Aegeïsche Zee.

datse met het seghel van den grooten turck besegelt wort; om datse niet naegeboest en soude worden en valsche aerde voor deselve verkocht.

In Slesien heeft men der oock de welcke de *strigische*[3] genoemt wort die uijtter maten goet is, en wort met drij toornkens besegelt, die van den geleerden Joannes Montanus is ghevonden, die de selve boven de goutmynen tusschen de herde steenen en klippen gevonden heeft, en hij noemt de selve *aurum inversum*, of omgekeerd gout.

Item *auri sulphur* of swavel van gout, oock *extractum quinte essentie auri* het uijtghetrocken vijfde goutwesen ofte *essentia* wort oock de kern van het gout genoemt, oock wortse genoemt een aerdtbalssem en een uijtdampijnghe van het gout en silver want deselve is tweederley, roode, en wittachtighe: de roode wort *axungia Solis* genoemt en de witte *axungia lunae*, dat is het gouts en silvers vettigheyt; dese syn goet voor veel gebreken.

[b. Terra sigillata als geneesmiddel]

1. Ten eersten de terra sigillata is goet voor alle ontsinnigheijt. Item voor alle vergift datmen in het lyf gekregen heeft, maer men moetse wat haestigh innemen, eer het vergif sich te veel plaetst, maer men sal de selve met geneverbesen innemen, oock dientse tegen de steken der fenynighe beesten.
2. Wanneer iemandt wee om het hert heeft, neemt maer een half quint, hy sal terstond beterynghe bevinden, want dees aerde treckt uytwendigh en inwendigh tot sich den opgeworpen slym van longh, maeg, lever en milt. Item alle vuyligheyt. Item opent alle vergiftighe verstoppingen, die naer het hert toe trekken en aldaer kloppinghen en onmachten baeren. Item hertbevinghe, en ander swackheyt des selfs, die swarigheden aen den adem, en ander ghebreken bybrengen. Sy verteert oock de vochtigheden, die van het hoofd in verscheyden leden vallen, oock steerckse het hert en levendige geesten, verquickt de hersenen, verdrijft alle hooftpijne, verdryft oock alle vloeijinghen die quade ooghen maecken.
4. Oock is goet voor den witten en rooden loop, wanneer sy met een doeckien in het drincken wordt ghehangen en men daer gedeurigh van drinckt, maer in de harde buyckverstoppinghen moet men deselve met toesettinghen gebruycken.

Het is oock een heerlyck praeservatijf voor de pest, wanneer men 's morgens vyghen, noten, ruijt, en een weynich terra sigillata eet: en schoon genomen dat een mensch half doot waer, salse met Godts hulp een mensch oprechten met mitridaet[4] of thyriac[5] in wat wyns ingenomen: wanneer een patient daer seer sieck aen is, slaet hem maer met henghstenwater, of pis van den henghst over het hert soo trekt het vergift daer uyt.

(3) Strigische: Pharmacop. 1747: ‘In de Winkels wort de Strigonische de beste geacht. Zij wort voortgebracht in de Goutmynen van den H. Gregorius, digt by de Stadt Strigo.’ (Uit: ‘Onze Volkstaal voor Kruiden en Artsenijen, 1955’ - L. Vandenbussche).
(4) Mitridaet: een oude stroopachtige panacee (wondermiddel) bestaande uit 54 substanties.
(5) Thyriac: theriak, driacle: een samengesteld tegengift met wonderlijke eigenschappen; ofr. triacle. Vgl. eng. treacle (stroop).

4. in steercke koortsen is het oock een treffelyck dingh om deselve te cureren, men magh een bedaeght persoon een quint met thyriac in geven; die deselve alsoo daeghelycks ghebruyckt behoort voor geen vergift te vreesen noch in eten noch in drincken.
5. Oock is sy goet voor den brant wanneer sich iemandt met ten, loot, heet water, viere of iedt anders verbrant heeft, gebruyckse maer tijdelijck, soo en sullender geen blaren oplopen en het heelt daerna gelyck.
6. Alle versche wonden en boose sweeren, en bijsonder de inwendighe halssweeren en de squinantie(6) als iemand niet slicken kan, is goet voor het sweeren der longer en het neemt oock het bloetspuwen wegh.
   Den Lignitschen terra sigillata heeft oock d'eyghen cracht.

G. Vlieghe-Steps.

Westvlaamse zantingen
Vervolg van blz. 245

R

RABBELING. ‘In de rabbeling zitten’, d.i. in de mizerie, in de astrabantie. Gezegd van iemand die met overwerk zit, die niet weet waar eerst gekeken van 't werk. Leisele, Poperinge 1971.

- Niet bij De Bo.

RECHTERARM. ‘'k Sta alleszins in zijn rechteren arm niet’: in zijn gunst niet, ben in zijn gratie niet, ben zijn vriend niet. Ramskapelle 1966.

RECHTS. ‘'k Zijn daar niet straf rechts in’, d.i. handig, bedreven. Ramskapelle. (Een tegenstelling met *averechts:* links, onhandig?).

- Niet bij De Bo.

RIJSTEREN. Rijden (frekwentatief?). ‘'k Hên in mijn stiel veel op mijn knieën èrijsterd’. Leke. 1972.

- Niet bij De Bo.

RIJSTPAP. ‘Zijn rijstpap missen’: zijn kans missen. ‘Hij zou zijn rijstpap niet missen’. De Panne 1972.

RIJZELS. Een bondel rijzels, d.i. droog hout. Heule 1968.

RIK. In de volgende uitdrukking, gezegd wanneer iemand bv. door onverwacht bezoek belet wordt hetgeen hij gepland had uit te werken: ‘ik moet dat nu allemaal door mijn rik (rug) halen’. Dus: ik moet nu trachten aan tijd te geraken om mijn schade in te halen. Ramskapelle.

RIKZAGEN. ‘Rikzagen op den laatsten frank’: er over kibbelen. Ramskapelle 1964, Roeselare semper.

- De Bo geeft als bet. van rikzagen: hersenpikken, geweldig vervelen. Een *rikzage* (rugzaag) is een handzaag met versterkte rug.

RIMAMBELLE. Een heel waardeloos vertellement. ‘Ze wist een hele rimambelle’. ‘Laat haar eerst haar rimambelle uitspreken’. Heule 1963.

(6) Squinantie: keelontsteking, angina.

- Uit fr. ribambelle: rij, resem. Niet bij De Bo.

ROG. Het rog (ook in samenstellingen, bv. het haringrog) is de viskuit waarin de mannelijke vissen de milte schieten. De Panne 1971.

- De Bo vermeldt het woord niet. Vandale geeft *roge* v. als zuidn. voor de kuit van de vis.

RONDWEMELEN. Wikkelen en rondkijken. 'Dat kind zat in de kerke rond te wemelen'. Ramskapelle 1971.

RONDSCHAFFELEN. Ronddretsen. ''k Hên in die slechte jaren vele rondèschafeld achter werk'. Leke 1972.

- De Bo kent schaffelen als syn. van schoffelen, d.i. iets haastig en dus onverzorgd verrichten.

RODE ZEE. Van iets dat zeer onaangenaam is en dat men daarom wil verwensen: 'Ge zoudt dat bezoek ook in de Ro Zee wensen.'. Ramskapelle 1972.

ROOK. ''t Is maar de rook die duer de schouwe gaat, en d'r ligt nog een panne (dr)op.'. Gezegd om iemand die zeer profijtig is. Westhoek 1970.

RUIMSTE HOUDEN. Opruiming houden, schoonmaak houden, alles wat ordeloos in huis door malkaar ligt wegmaken, zodat alles er weer ordelijk uitziet. De uitdrukking betekent ook: het overtollige en het nutteloze wegmaken. Zo zegt moeder bv. die een Stapel dagbladen op tafel of op de vensterbank ziet liggen, waarin niemand meer zal kijken: ''k Ga 'n keer ruimste houden'. Poperinge en de hele Westhoek 1970.

- De Bo geeft s.v. ruimste: hetzelfde als Ruimte. Ruimste maken, fr. faire place.

RUISCHER. Bezem. Gehoord te Poperinge (1930) en te Ramskapelle (1970); schijnt dus Westlands goed te zijn. - Vreemd dat De Bo dat woord niet kent, waar hij wel het typisch Poperingse '*zwijntje*', d.i. handborstel citeert.

RUNEN, (of Ruinen). In de uitdr. 'iets uit de runen tellen', d.i. bij schatting, zonder de voorwerpen één voor één te tellen. Poperinge, Nieuwkerke.

- Niet bij De Bo.

L. DEVLOO

Oude remedie tegen de luizen

In zijn traktaat 'Van de Byen' handelt Th. Clutius (in Boek III, blz. 213, ed. Amsterdam 1705) over sommige remedies 'van Was gemaeckt, diemen mach gebruycken by sijn selfs'. Een van die remedies luidt als volgt.

'*Tegens de Neeten, ende Luysen.* - Neemt poeder van Staphisagria ofte Luyscruyt, witte Nieswortel, Bartham elk 3. Dragma, Quicsilver 2 Dragma: Oly van Olyven 4. Oncen, Was 1. Once. Het was smelt onder den Oly van Olyven, en alst bynae kout is, so mengt 't voorseide poeder in, en 't Quicsilver salmen eerst slaen met speeksel en allenskens daer wat salfs onder mengen; tot datmen 't Quicsilver niet meer en siet: ende vermenget dan also gelijckelik onder den anderen. Hier mede salmen smeeren ter plaetsen daermen het ongedierte en vuylicheyt meest vint.'.

C.B.

Ikonografie van Sint-Niklaas
De heilige in beeld in de Vlaamse provincies

+

Sint-Niklaas is noch een afgeschafte, noch een vergeten heilige. Standvastig tot heden ten dage bleef hij de heilige kindervriend, die men van oktober tot december, soms enigszins vertekend, op vele verschillende plaatsen en bij allerlei gelegenheden persoonlijk kan ontmoeten. Het meest actueel geliefd bleef zijn nachtelijke ommegang 5/6 december als bekwame weldoener, die over de daken rondrijdend, op een handige manier langs de schouw de kinderlaarsjes met geschenken vult. Hij is veel minder bekend in de hedendaagse wereld van ambacht en nering, en in onze gewesten is nooit iemand erin geslaagd om vast te stellen op hoeveel wijzen hij in de loop van de eeuwen werd afgebeeld en in welke omstandigheden zijn afbeeldingen bewaard zijn gebleven.

Louter uit nieuwsgierigheid, omdat Sint-Niklaas de heilige ook wel iets met Sint-Niklaas de stad te maken had, is Renaat Vanderlinden de volkskundige een verwoede Sint-Niklaasikonograaf geworden. Zelfs in Bari, de Sint-Niklaasbedevaartplaats, werd hij als Vlaamse pelgrim begroet met heel wat meer luister dan zijn middeleeuwse collega's boetevaarders op het eindpunt van hun verplichte tocht. Maar met de Baribedevaarders uit alle tijden had Vanderlinden één zaak gemeen: ook hij was jarenlang onderweg vooraleer zijn Sint-Niklaastocht werd beëindigd.

Het is bekend: een ikonografie samenstellen vereist een speurtocht naar alle afbeeldingen van het gekozen onderwerp, eist ook een verzamelen van alle historische en kunsthistorische gegevens over de ontdekte dokumenten, eist later ook een beschrijven en verklaren van alle materiële eigenschappen van deze dokumenten, eist ook een bundelen van een fotografisch archief bestemd voor eventueel vergelijkend onderzoek en mogelijke illustratie. Zo wil het de wet van de ikonografie en de ikonograaf waagt zich bewust in een domein waar speurzin, doortastendheid en uithoudingsvermogen als voornaamste eigenschappen gelden. Omdat Sint-Niklaas geen uitstaans heeft met kernenergie, maanonderzoek, milieuvervuiling en aardolie blijft overheidssteun bij voorbaat achterwege. Alleen een nederige Frans-Olbrechtsstichting heeft de auteur aangemoedigd.

Eerder bescheiden van ontwerp een zestal jaren geleden op gang getrokken komt het ikonografisch album over Sint-Niklaas thans als een luisterrijk feestgeschenk op de leestafel. Dit boek mag een grotere bewondering opwekken dan enig ander en als een voortreffelijk en waardevol cadeau worden aangeprezen, als men verneemt dat de auteur als ‘zelfuitgever te Zottegem, Belgium’ deze

+ R. VANDERLINDEN, *Ikonografie van Sint-Niklaas in Vlaanderen.* De auteur is ‘zelfuitgever’, Godveerdegemstraat te Zottegem. Druk Erasmus te Gent, 1972, 630 kolommen, meer dan 250 illustraties op kunstdrukpapier, formaat 30 × 22 cm. Prijs 1.000 fr. genaaid, 1.400 fr. gebonden.

meesterlijke drukprestatie van Erasmus-Ledeberg zelf heeft geleid en gefinancierd, om het persoonlijk aan zijn vrienden aan te bieden.

Aan de basis van de speurtocht naar de Sint-Niklaasikonografie liggen de 52 bidplaatsen, die de heilige als kerkpatroon huldigen. Het zijn er 9 in de provincie Antwerpen, 14 in Brabant, 1 in Henegouwen (Edingen), 5 in Limburg, 2 in Luik (Eupen, Raeren), 8 in Oost-Vlaanderen en 13 in West-Vlaanderen. In deze laatste provincie noteert men: Diksmuide, Ieper, Keiem, Koolkerke, Leke, Mesen, Moere, Oostduinkerke, Pervijze, Rekkem, Slijpe, Veurne, Westkapelle. In al deze plaatsen zijn afbeeldingen van de patroonheilige aanwezig, doch de oudste verschijnselen kan men al in de 12de eeuw situeren op muurschilderingen te Ronse en op de wanden van de monumentale doopvont van Zedelgem.

De auteur rangschikt zijn dokumenten verder telkens naar de aard van hun uitvoering: schilderkunst, beeldhouwkunst, smeedkunst, glasschilderij, borduurwerk, prenten, miniaturen, koekplanken en patakons, boekillustratie en allerlei. Het hele werk door wordt deze praktische indeling geëerbiediigd.

Aan de basis van de definitieve groepering van de kunstwerken liggen de legenden van de heilige, die om vele redenen, de ene meer dan de andere, de aandacht van opdrachtgevers en uitvoerders hebben gewekt. Zo bekomt men in dit werk 918 nummers in een rangschikking naar zeven legenden op de volgende wijze in te delen:

1. De uitverkoren sint (legenden i.v.m. zijn voorbestemming) wordt teruggevonden op 26 afbeeldingen.
2. De heilige redder, in vier motieven te onderscheiden: Keizer Konstantijn 20 afb.; drie meisjes gered van een oneerbaar beroep 94 afb.; Concilie van Nikea gered 43 afb.; zeelieden in nood en hongersnood 38 afb.; tot leven wekken van drie kinderen etc. 444 afb.; bekerbelofte 4 afb.
3. De heilige beschermer van eigendom en ambacht 25 afb.
4. De gever van geschenken 102 afb.
5. De dreiger 8 afb.
6. De heilige zonder attribuut 91 afb.
7. Curiosa 12 afb.

Uit dit overzicht blijkt duidelijk één alles overheersend kenmerk. In onze gewesten is het *thema van de drie gedode scholieren* het meest geliefde en het meest verspreide. Men vindt het alhier op: 38 schilderijen; 214 beeldhouw- of smeedwerken; 35 glasramen; 67 tekeningen; 32 miniaturen; 15 borduurwerken; 43 koekplanken of in totaal 444 afb. op 907, dit is ongeveer de helft van alle ikonografische dokumenten samen. Het moderne type van de schenker of kindervriend, een postkaartreeks incluis, telt slechts 102 dokumenten. Alle andere legendarische thema's genieten een geringere belangstelling, alhoewel men in het algemeen ontdekken kan, dat alhier door de eeuwen heen Sint-Niklaas in geen enkel hoofdstuk van zijn vita werd vergeten.

In een systematisch ikonografisch onderzoek komt normaal een voornaam deel van de vondsten rechtstreeks uit de kunstgalerie en het openbaar en kerkelijk kunstbezit te voorschijn. Toch zou men

kunnen veronderstellen dat produkten i.v.m. een volkse heilige, die men geredelijk tot de volkskunst rekent, in niet geringe aantallen zijn bewaard gebleven. Eerder onverwacht is dit niet het geval.

Hierbij is het opvallend dat Sint-Niklaas als bekend ambachtspatroon op geen enkele gilde- of confrerieprent in eigen land werd aangetroffen. Dit verschijnsel wordt enigszins gekompenseerd in de kategorie santjes en suffragia, vooral in Antwerpse ateliers vervaardigd, die in voldoende aantal in verschillende bekende verzamelingen zijn bewaard gebleven. Ondanks de 43 gevonden Sint-Niklaaskoekplanken mag men, samen met de auteur, veronderstellen, dat talrijke exemplaren in privé-verzamelingen zijn ondergedoken als gegeerde siervoorwerpen van het moderne interieur. Men mag het privé-bezit in onze gewesten op geen enkel gebied onderschatten en vooral niet waar het gaat om gebruiksvoorwerpen van ambachtelijke herkomst, die zo lang door alle hogere instanties als waardeloos werden afgestoten.

Renaat Vanderlinden heeft alle belangstellenden kunnen overtuigen hoe belangrijk het systematisch ikonografisch onderzoek op alle gebied is gebleven. Alhoewel hij inleidend enkele gelijkaardige studies heeft opgesomd, kan men moeilijk in deze bronnen enige even waardevolle studie in eigen gewesten noteren(1). Tot nog toe trokken de grote meesters van de schilderkunst veel meer de aandacht van de vorsers en het grote publiek. Als modelwerk in zijn genre verdient de Ikonografie van Sint-Niklaas, door Prof. Dr. K.C. Peeters ingeleid, een ereplaats in alle bibliotheken, zeker om de auteur hierdoor onze genegen erkentelijkheid uit te drukken.

H. Stalpaert.

Volksleven in Passendale

Het aangekondigde boek van onze medewerker G. Versavel onder de titel: *Passendaalse Herinneringen*, bevat midden de geschiedenis van het godsdienstig en kerkelijk leven een uitvoerig hoofdstuk (blz. 126-170) over het volksleven in de parochie, o.m. over de kalendergebruiken, het leven van doop tot uitvaart, bijgeloof, heksengeloof en afweer. Ook de Passendaalse dorpspolitiek krijgt een beurt. - Van het werk. 280 blz. met kaarten en buitentekstplaten, kan men tot 1 maart 1973, een exemplaar voorbehouden door storting van 285 F (ingenaaid ex.) of 485 F (gebonden ex.) op P.R. 9576 van de Bank van Roeselare en West-Vlaanderen te Roeselare met vermelding: Passendaalse Herinneringen.

B.

(1) Er zijn onlangs belangrijker ikonografische studies verschenen, vooral in het buitenland, dan de hier vermelde, men zie o.a. het werk van W. Bulk over Sint-Appolonia (Bielefeld 1967), van C. Kiesel over Sint-Willebrord (Luxembourg 1969), van A. Wittmann over Kosmas en Damiaan (Berlin 1967) en van A. Georges over Sint-Jakob van Compostella in België (Bruxelles 1971). Zopas verscheen een studie van Peggy C. Walwin over St. Nicholas, Our Santa Claus (Gloucester 1971) i.v.m kerken en stichtingen waarvan hij kerkpatroon is in Engeland.

Mengelmaren

De Lindendreef te Veurne

De Oude Vestingstraat te Veurne is nog het enige stukje straat dat in naam herinnert aan de vermaarde verdedigingsgordel die eertijds de boetestad omspande. Zij maakt, samen met de Lindendreef, (waarover wij hier in deze bijdrage handelen) de Karel Cogge, de Peter Benoit-, de De Haene- en de Astridlaan, deel uit van de singellaan, die rondom de stad de vroegere stadsmuur vervangt.

De Lindendreef, ten huidge dage haar naam onwaardig, wegens de verdwijning van de meeste der bomen, kende tijdens haar eeuwenlang bestaan een bewogen geschiedenis. Aanvankelijk was zij niets meer dan een smalle slijkweg aan de voet van de zuidelijke versterkingswerken, waaraan ook de 'St.-Niklaasabdij binnen Veurne', paalde, abdij echter toen reeds door de Fransen afgeschaft.

'De Bomtches' of 'De Dreve', zoals de Lindendreef door oudere Veurnaars nog wordt genoemd, dagtekent van 1743-44 en werd door de Fransen, die ook de kazerne in de nabijheid van de Ieperbrug hadden gebouwd, opengesteld. Zij was groots opgevat. Twee met planten versierde triomfbogen sloten de beide ingangen af en prachtig uitgesneden arduinen banken noodden tot rust tussen vijf rijen hoge bomen. Het betreden van de 'koninklijke wandeling' of 'wandeldreef', zoals zij door de Fransen werd betiteld, was slechts toegestaan aan de garnizoenbewoners.

Amper vijftig jaar later was echter haar beste tijd reeds achter de rug en zou aan haar langzame aftakeling begonnen worden. De Fransen, als stichters, lagen ook aan de basis van haar verkwijning. In de rampzalige jaren na 1783, die Veurne teisterden, waarin kerken en kloosters werden geplunderd en de baldadigheden schering en inslag waren, werd ook de Lindendreef niet gespaard. Ze werd van haar mooie hagen beroofd, de banken vernield en de bomen geschonden. Nauwelijks hersteld van haar wonden moest zij enkele jaren later een tweede verwoesting ondergaan, waarbij de boomkruinen onder de kopmesslagen van hun belagers sneuvelden. Toen brak een tijd van betrekkelijke rust aan voor onze Lindendreef, die echter allengskens de nabijheid van menselijke wezens moest gedogen. Het bouwen van een rij lage huisjes 'de vuilpotshaven' genoemd, langs haar noordzijde, waar wij op onze dagen de herberg 'De Boulevards' vinden, sloeg de noot toe. Aan de evolutie van de tijd viel niet te tornen en de eens zo prachtige Koninklijke Wandeling werd tot gewone straatweg gedegradeerd toen de Sporkinstraat haar uitgang vond ongeveer halfweg 'de dreve'.

A. Dawyndt.

Kwintebank en 'te kwinte varen'

De Kwintebank, gelegen ca. 15 km noordwest van Oostende, is bij de vissers een goede bekende. De *Kwinte* zelf is volgens De Bo (Idioticon s.v. kwinte en hinderbank) vooral ook de naam van de geul waar men vist.

De Kwintebank heeft twee geulen: de *Kwinte* en het *Negenvaam*, van elkaar gescheiden door een zandbank die de hinderbank van de Kwinte en tevens de zeebank van het Negenvaam geheten wordt.

De uitdrukkng *te quinte varen* komt reeds voor te Nieuwpoort in 1383: de grafelijke tolheffing maakt in deze haven een onderscheid tussen kleinere en grote schepen die 'te quinte varen'. De tolrekening over 1383-1384 noteert de volgende tarief:

'Ontfanghen van mijns heren haringhe, die men heet *sgraven haringh*, daer of dat elc scip dat balken heift ende harinc of visch brinct, die *te quinte varen*, ghelt 9 s. 4 d. Ende die *te quinte ende te hoeke varen* ende sonder balken syn ende harinc of visch bringhen, ghelden elc scip 4 s. 9 d.'. Deze laatste zijn de kleinere, niet doorbalkte schepen.

De Oostendse rekening van 1522 noemt 'de *quinters* deser stede' en 'de *quintboots* deser stede'.

Bij deze archiefteksten, door R. Degryse medegedeeld in een belangrijke recente Studie (Ostendiana I 137-158; blz. 142), noteert de auteur dat de term *quint* kan slaan op de Kwintebank, met echter een alternatief: dat *quinte* kan slaan op de 5 % die de vissers aan hun waard (reder) hadden af te staan. Dit laatste moet zeker niet uitgesloten worden.

Tot staving van dit voorbehoud van de auteur mag misschien gewezen worden op het feit dat de Kwinte als bank- en geulnaam oude bewijsplaatsen mist. De oudste vermelding door De Flou (VIII 1123) aangehaald is de beschrijving door De Bo, die in 1870 de Kwintebank ook in zijn kaart van West-Vlaanderen opneemt.

Reeds in 1645 verschijnt de *Quinte Bank* in de gegraveerde kaart van het graafschap Vlaanderen *(Flandriae Comitatus)* door Nicolaus Visscher uitgegeven te Amsterdam. Een andere vermelding heb ik totnogtoe niet gevonden.

Ook met een vermelding van de Kwintebank uit 1645 staan we nog ver van de zegswijze *te quinte varen* uit 1383. Binnen een ruimte van bijna drie eeuwen kan zich het toponiem *kwinte* hebben ontwikkeld uit mnl. *quint* dat in 1383 als rekeningterm (5 %) bij de vissers van Nieuwpoort voorkomt

A.V.

Nog de term 'tenement'

Over het woord 'tenement' hebben we in Biekorf 'n paar korte noten medegedeeld (zie jg. 1969, blz. 243 en 378), naar aanleiding van een vraag of deze term iets zou te maken hebben gehad met de taalgrens. Onze noten hadden hoofdzakelijk betrekking op het 'Tenement van Komen', maar haalden ook een tekst aan waar er sprake is van tenement van Nevele.

Het woord zijn we nu tegengekomen in een weliswaar Franstalige maar klaarblijkelijk Vlaams geïnspireerde tekst. Voor Burgemeester en Schepenen van Wervik is, van 1695 tot 1697, proces gevoerd tussen Jan Baptiste van Staen, brouwer te Wervik, tegen Nicolas Petit, koopman, of vertegenwoordiger (ballotteur) uit Estaires (Frankrijk, Noorderdepartement, arr. Hazeboek, op de Leie). Deze laatste had namelijk aan de Wervikse brouwer hoppe geleverd die op verre na niet zou hebben voldaan aan de geboden hoedanigheid, en werd daarom in gerechte betrokken.

In het proces werd bepleit dat de in Wervik geldige costume van de kasselrij Kortrijk het geval niet voorzag en dat alsdan te rade moest gegaan worden bij de costume van het Brugse Vrije, '-en ce que la ville de Wervy est un ancien *tenement* de la ville de Bruges' (Oud Stadsarchief Wervik, nr 569). Inderdaad werd Wervik, nadat het door de Transport van 1517 uit het gebiedsverband met de kasselrijen Ieper en Kortrijk financiëel was losgemaakt, beschouwd als deel uitmakende van het Kwartier van Brugge.

We hebben hier te doen met een laattijdig gebruik van het woord dat eveneens niets te maken heeft met de taalgrens, maar ook nog met een andere betekenis. Voor Komen en Nevele betekende 'tenement' het feodaal verband terwijl, in het onderhavig geval, *tenement van de stad Brugge* wijst op gebiedshorigheid.

J. Roelandt

Kartuizers op zoek naar gezonde lucht Nieuwpoort 1753

De Engelse Kartuizers, sedert 1636 te Nieuwpoort gevestigd, keken in 1753 uit naar Boezinge bij Ieper om er een kerk en een klooster te bouwen met een neerhof daarbij. Ze hadden er optie op een terrein van 6 gemeten, met mogelijke toevoeging van 4 gemeten.

Waarom die verplaatsing? Prior en monniken hadden aan de keizerin Maria-Theresia betoogd dat hun klooster in Nieuwpoort zeer bouwvallig was en dat, ook wegens de ongezonde lucht van Nieuwpoort, het merendeel van hun novices naar Engeland terugkeerden. Hun katholieke weldoeners in Engeland wilden hen alleen nog verder met geld en novices steunen in een nieuw en gezonder gelegen klooster. (Oktrooi van 30 mei 1753).

Blijkbaar zagen de vissers van Nieuwpoort niet gaarne hun dagelijkse ascetische klanten vertrekken. De prior stelt dan ook in zijn betoog dat de vissers aan de nieuwe Kartuize in Boezinge dubbel zoveel vis zullen mogen leveren dan tevoren.

In haar toestemming stelt de keizerin als voorwaarde dat het huis in Nieuwpoort nog zes jaar zal worden in stand gehouden. Intussen mogen de meubilering, boiseries en vloeren van kerk en klooster naar Boezinge worden overgebracht. Dit alles op voorwaarde dat de hoogste instantie der Orde daarmee instemt. Gaat de verhuizing niet door, dan moeten de geamortiseerde goederen in lekenbezit terugkeren.

De procureur-generaal van de Kartuizers kwam inderdaad Boezinge bezoeken en vond de plaats ongeschikt. Hij opteerde voor Izegem. En Maria-Theresia gaf op 12 mei 1756 een nieuw oktrooi voor verhuizing naar Izegem.

Alles is ten slotte bij het oude gebleven. De Engelse Kartuizers bleven in Nieuwpoort tot aan hun suppressie onder keizer Jozef II in 1784. - F. Vandeputte. Hist. de Boesinghe 54 131 (Brugge 1846).

E.N.

Gezelliana

Op het artikel: ‘Een onuitgegeven gedicht van Guido Gezelle? Het vogelke binst de winter’, gepubliceerd in dit tijdschrift jg. 1971, blz.

107, kwam vanwege de lezers van Biekorf geen reactie. Toch is en was het gedicht niet alleen te Stene gekend. Vanwege de kinderen van Achiel Debrouwere uit Meulebeke verneem ik dat hun moeder Elisa Debusschere (geboren te Meulebeke in 1886 en aldaar in 1964 overleden) het gedicht ontelbare keren voor hen heeft opgezegd, zodat de kinderen het zelf nog van buiten kennen. Het stemt volledig overeen met de tekst die in ons tijdschrift gepubliceerd werd, op deze kleine Variante na:

> ‘Ze deden open en 't vogelke vloog
> Al zingende in de hemel hoog.’

Klaarblijkelijk heeft Elisa Debusschere dat gedicht op school geleerd, namelijk op de lagere meisjesschool te Meulebeke, waar zij, zoals dat gebruikelijk was in die tijd, schoolliep tot aan haar eerste kommunie, d.i. tot aan de ouderdom van 11 of 12 jaar.

De vrije lagere meisjesschool te Meulebeke werd tot in 1938 bediend door de Zusters van Liefde van Heule die, zoals wij weten, Gezelles zuster Florence - in het klooster Zuster Colomba - onder haar leden telde. Zuster Colomba gaf, zover wij weten, nooit les te Meulebeke maar stond in klas te Esen en te Passendale. Wij vragen ons af of Gezelle niet op aanvraag van zijn zuster-religieuze het gedicht ‘Het vogelke in de winter’ (en mogelijk andere kindergedichten) zou hebben gemaakt, zodat het bekend geraakte en werd aangeleerd in de lagere meisjesscholen die door de Zusters van Heule werden bestuurd? Navraag in verband hiermee te Heule zelf leverde niets op.

L.D.

De Saaihalle van Hondschote gevierd 1662

In 1562 legden de saaiwevers van Hondschote de eerste steen van hun (nu verdwenen) Saaihalle en, het bloeiende ambacht ter ere, eigende Hondschote zich de titel van stad toe. Het eerste eeuwfeest van de Saaihalle werd in 1662 redekunstig herdacht. In het Register van de Warandeerders (f. 130; stadsarchief Hondschote) staan de volgende verzen als ‘Memoriael’ ingeschreven.

> ‘Alsmen sesthien hondert en twee- en tsestich schreef
> op den derden Juny, men hier blydtschap bedreef
> ten opsicht dattet was gheleden hondert Jaeren
> de warandeerders die droncken wat vanden Claeren
> dat hun voorsaeten in dit Officie doen
> op dien voorschreven dach, en dat dan opden noen,
> hebben den eersten Steen gheleyt van deze Halle
> diemen, t'welck ons mishaeght, by-nae heel siet vervalle.
> Soo oock doet van ghelyck, de Say-neeringhe reen
> want men siet daghelycx die overal verbreen.
> Maer wy hopen dat Godt ons alhier noch sal gheven
> goe neeringhe, en hiernamaels t'eeuwich Leven’.

Deze verzen zijn van dezelfde hand als de gelegenheidsverzen over Duinkerke in 1662, waarover Biekorf 1971, 349. De traditie van ‘memoriale’ verzen werd tot in de volgende eeuw voortgezet, o.m. over de oorlog en de duurte in 1708-1710. (Biekorf 1969, 246-247).

V.D.B.

Kleine verscheidenheden

BADECUPE. - Houten kuip om in te baden. In het grafelijk kasteel van Male bij Brugge worden in 1380 werken uitgevoerd in een gebouw gelegen bij de waterput; de rolrekening noteert uitgaven aan 'de werclieden die de stove maecten; item om de badecupe te vermakene ende te gheredene'. (AR Brussel, Rolrek. 1380; Hand. Em. 89, 119). - In de herberg gehouden door de makelaar Clais van den Eesine in Damme bevindt zich in 1383 o.m. 'een badecupe'. (Baljuwrek. ed. De Pauw, 176). - Bij zijn terugkeer uit Nikopolis in 1398 presenteert de stad Brugge aan Jan van Nevers (de latere hertog Jan zonder Vrees) acht snoeken (*heicte*), gekocht van Hughe den Mol tegen 72 pond. Een bijkomende uitgaafpost luidt: 'Item doe ghegheven Hughen den Mol van eere badecupe ende drie linlakene daer in dat de heicte ghepresenteert waren onsen gheduchten heere, ende van draghene, 6 lb. 14 sc' (Stadsrek. 1398; Inv. III 399). - In 1438 koopt het St.-Janshospitaal te Brugge in het sterfhuis Lauwers, staande 'beneden inden voorvloer: een badecupe met eenen sconen ombanke daervoren, 6 Ib.' (SJH. Rek. 1438-39, f. 86). Hetzelfde hospitaal betaalt in 1446 een som van 9 lb. 3 sc. 'van twee badecupen omme de zieke in te badene'. (Rek. 1446-47, f. 65^{v}). - De inventaris van het huisraad van Pieter uten Broucke, wonende in de Roze te Brugge, vermeldt in 1454: 'Bachten in een verhemelde camere: Eene coetse met eenen bedde metter saerge ende datter toebehoort, een cleen coetskin met eenen bedde, eenen zetele, een badecupe, een scrine met eenen ombancke der in'. (RAB. Proosdij nr. 1232, f. 109). In deze beschrijving zien we de badecupe gesitueerd in het meubilair van een slaapkamer, in een bewoond huis. - Bij Wibrandt Diericx, wonend in het Zwerdekin te Brugge, bevindt zich 'boven in de slaepcamer' benevens allerlei meubels (bed, buffet, zetel, koffer, spiegel) 'een badecupe met groenen ombehanghen'. (RAB. Proosdij nr. 1234, f. 125^{v}). - In het huis 'ten drien zwaerden' in Brugge, bewoond door de welgestelde Augustin Russins en zijn vrouw, bevinden zich in 1465 'int badecamerkin: Twee coetsen metten blaeuwen saergen dertoe behoorende ende eene badecupe wezende int voorseide bacamerkin'. (RAB. Proosdij nr. 1292, f. 91). - In de rijk gestoffeerde 'eytcamere' van de Brugse wisselaar Johan Gryseel staat in 1469 'een badecupe overdect met matten ende een blaeuwe saerge daerover'. (RAB. Proosdij nr. 1292, f. 128^{v}). - Jacob uten Poele te Brugge bezit onder zijn meubilair in 1471, staande 'in de slaepcamer boven: een grote besloten badecupe, een grote verhemelde coetse...' (RAB. Proosdij nr. 1509, f. 104). - In MnlW ontbreekt badecupe. De enige vindplaats van Stallaert (I 108) betreft Brussel en komt voor in een latijnse schepenakte van 1447: 'unam cupam dictam *baeycupe*'. - Het Gents Naembouck van 1562 (ed. Verdeyen 26) brengt de overzetting *tinette* voor *badcupe,* die dan nog steeds een houten tobbe of kuip is, in de praktijk veelal een door de kuiper gehalveerde bierton (of wijnvat) uit de importhandel (Hamburg, La Rochelle). - Tot de uitrusting van de huiselijke badecupe behoort het onmisbare voorhangsel (ommebehanc, ommehanc), zoals het bed zijn gordijnen had. Over de verdere evolutie zie Gay I 103; Havard I 220-226; illustratie bij E. Canter Cremers, Het bad (1965). - Uit de bovenstaande teksten blijkt dat in Brugge in de 15e eeuw de badcupe ook in het welgestelde burgerhuis voorkwam, en niet alleen in de *stoven;* over deze inrichtingen zie MnlW s.v. stove, alsook Gailliard, Gloss. Flam. 405-406. - Vgl. bacamerkin in Biekorf 1969, 381.

BREEL. - Een van de drijvende tonnetjes die, door middel van breeltouwen bevestigd zijn aan de repen van een haringvleet om deze drijvende te houden. Bij het citaat uit Groot Placaatboek anno 1580, opgenomen in WNT 111-1, kol. 1201, mag een Vlaamse tekst uit 1564

worden gevoegd. Het plakkaat over de vis- en haringvangst te Nieuwpoort uitgegeven op 4 aug. 1564 bepaalt o.m. het slepen van een wrak: de schipper zal dan ‘stellen soo vele bakens op tschip als daer groote breels staen op twant welck hy gedregget zal hebben...’ (Gilliodts, Cout. Nieuport 402-403). - Breel leeft nog in de visserstaal van Oostende met bet.: bakenboei op de vleet, drijfjoon die het haringnet draagt en er tevens de ligging van aanduidt. (Desnerck, Oostends Woordenboek 108). Volgens de mededeling van E. Vlietinck in 1900 waren de breels ofwel koeieblazen (zoals in Schotland), ofwel glazen bollen (zoals in IJsland en Noorwegen). ofwel tonnetjes, zoals in Engeland, Holland en Vlaanderen. De Serie breels had (heeft) een koploper die het kenmerk van de visser droeg en de *hond* werd genoemd. Een groter type van breel werd ook als boei gebruikt en droeg dan een vlaggetje of een lantaarn om de ligging van het net aan te duiden; deze breel werd de *keern* genoemd. Zegslieden van Gilliodts waren in 1900: Dobbelaere te Nieuwpoort en Ponjaert te Blankenberge. - Bly, Onze zeilvissloepen (1910), bepaalt breel als een drijftonnetje dat een haringnet draagt en tevens de plaats aanwijst waar het zich bevindt. - Het Engels kent *breels* - in de spelling *brayles, brales* - reeds in 1450 en later, doch met bet., kleine touwen die, aan de zeildoeken vastgemaakt, dienen om de zeilen op te binden voor het reven. In nieuweng. (1883) ook een bindtouw van een visnet. (Oxford E.D. I 1049).

OMMELE. - Hop; vgl. *hommel* bij Kiliaan en De Bo. Het Sint-Janshospitaal te Brugge betaalt in 1402 een som van 32 sc. voor aankoop ‘van ommelen’ samen met een uitgave van 50 sc. ‘van gruten’ en 50 sc. ‘van moute te maelne’. (Rek. 1402, f. 58^{v}). De herkomst van de hommel wordt niet aangeduid, doch de term *ommele* laat vermoeden dat de aangekochte hop afkomstig was uit de Streek van Poperinge waar hommel (ook in vele samenstellingen) nog springlevend is. Omstreeks 1530 koopt hetzelfde hospitaal hoeveelheden hop aan zowel uit Poperinge als uit Aalst; de (in de rekeningen) geschreven term is alsdan hoppe met bep. van de herkomst: Poperinsche, Aelstersche. Zie daarover teksten uit 1536-1578 in Biekorf 1967, 244. - Intussen leeft *hommele* in het Westland voort. De boursier van de Duinenabdij te Koksijde zendt in februari 1564 zijn ‘cnape’ uit ‘omme te Poperynghe te coopen hommele’. Op 24 augustus van hetzelfde jaar wordt de bode weer ‘ghezonden te Poperinghe omme te verneemen wat de hommele geldt ende aldaer te doen coopen’ voor de brouwerij van het klooster. (Rek. Bourserie 1563-64, f. 24^{v} 26). In 1568 betaalt dezelfde abdij een som van 38 pond par. ‘voor eenen zacq hommele weghende 320 pond te 12 Ib. par. thondert, ghelevert den 28 octobris 1568’. (Handbouck Bourserie f. 73). - Reeds in het toltarief van Damme anno 1252 staat een ‘saccus de homela’ belast met twee deniers. De gedrukte Costumen van Ieper, Poperinge en Veurne behouden de term *hommele* tot in het einde van de 18e eeuw; zie daarover Stallaert I 606, die ook de samenstellingen hommelblock en hommelhof uit de Costumen aanhaalt. - De Bo had 36 samenstellingen met *hommel* opgetekend; de Vakwoordenlijst der Hopteelt (ed. J. en P. Lindemans - A. De Jaegher; Wetteren 1928) neemt de lijst van De Bo over, met toevoeging van een vijftal samenstellingen.

PIJPDELVERE. - Te Ieper: iemand die, in stadsdienst, *pipen* d.i. waterleidingen delft. De stadsrekening van Ieper noteert in 1328 herhaaldelijk uitgaven voor dagwerk

aan ‘den pijpdelvers’. Het werk wordt ook eenmaal nader bepaald: ‘van enen viver ende ene pipe te stoppene’. (Comptes Ypres II 919 934).

PIJPEMEESTERS. - Te Ieper: vier stadsbedienden die toezicht hiel-

den over de watervoorziening en voor het onderhoud van putten en loden leiding *(pipen)* moesten instaan. De term verschijnt in de (franstalige) stadsrekeningen van Ieper als *pipemaistres* (1304), *pipemestres* (1304). In de Vlaamse rekening van 1326 staan die vier stedelijke controleurs van de waterleiding voor het eerst in de dietse vorm pijpmeesters, later pypmeesters, pypemeesters. Zie uitvoerig daarover in Biekorf 1962, 280-281. - Een verkeerde interpretatie ('beambten bij de lakenweverij') bij Verdam, Mnl. Wdb. VI 378, die echter juist de Ieperse term *pipenrumer* uit 1326 interpreteert.

SLABBERT. - Klein vaartuig door een groot haringschip meegevoerd om er, op de visserijgronden, de vangst in te zetten. Een vijftal leden van de bemanning gingen in zulk een sloep op verkenning, vissende met lijnen voorzien van haken. Voor de eigenlijke vangst werden dan drijfnetten gebruikt. In een latijnse oorkonde van mei 1247, te Nieuwpoort door schepenen uitgegeven, staat dat inzake haringtiende het grote schip betaalt voor het kleine, en zulke kleine vaartuigen 'recte vocantur *slabberts*'. (R. Degryse, Ostendiana I 138; de oorkonde in Coutumes de Nieupoort, ed. Gilliodts, 158-159). Deze mededeling brengt de oudste vindplaats van mnl. slabbert. Een Keurboek van Nieuwpoort uit ca. 1450 spreekt van de 'slabbers... die een last harijnghes hebben of der onder en rekent ook verder de '*slabbers*' onder de haringschepen. De Cronycke van Zeeland (ed. M.Z. Boschorn; Middelburg 1644) noteert dat, vóór de opkomst van de *haringbuisen* omstreeks 1406 'men te voren al met kleine scheepkens voer, die men *slabberts* noemde'. (Degryse a.w. I 145-146). De Hollandse kustvisserij kende in 1578 'pincken, clinckerbooten en slabbescepen' die echter niet meer dan 6 tot 8 ton haring konden aanvoeren. (Degryse a.w. I 157). Ook in West-Voorne (Goedereede) waren nog in 1680 'kleyne Pinkskens ende Slabberscheepkens' bekend; zie WNT XIV 1474. Een *slabber* was ook, inj de 17e eeuw en later, een klein vaartuig voor de haringvangst, bepaaldelijk voor de vangst van slabbe, d.i. panharing, verse haring, te Enkhuizen op de Zuiderzee in 1620 bekend als 'buysseharinigh ofte slabbert' (WNT XIV 1473). Zie verder op *slabboot.*

SLABBOOT. - Haringschuit, ook *slabber* of *slabbert* geheten. Het Keurboek van Nieuwpoort noteert ca. 1450 een tarief voor de afvarende vissersboten; na het *corfscip* en andere *harincscepen* volgt een item 'van elken slabbote binder harinctyd, 5 s. par.'. (R. Degryse, Ostendiana I 145). Deze Nieuwpoortse tekst is de oudste getuige van mnl. *slabboot,* waarover Verdam (VII 1182) belangrijke ophelderingen meedeelt. Zie ook boven s.v. slabbert.

SUCKENIE. - Koorhemd met nauwe mouwen, samen met de koorkap gedragen door koorgeestelijken gedurende het officie. Kap en suckenie (roket) waren de winterdracht, terwijl *overslop* (superplie) en almuts de zomerdracht vormden. Een inventaris van het St.-Janshospitaal te Brugge vermeldt anno 1384 onder het kerkgerief: 'een zwarte wulline cappe; twee succkenijen ende een overslop; een strypte houterdwale'. (Rek. 1383, annex; Rek. 1384-85 f. 40^{v} met grafie *suckenien).* - De inventaris van kapelaan Jan de Pratere, opgenomen in een schepenakte van Hulst in 1450 vernoemt o.m. 'vier karels, twee hoejken, een cappe, twee overslopen, twee sockenejen, twee paer breeder lijnlaken...' (Schepenakten Hulst 365). - Onder het geïnventariseerde lijnwaad van

kapelaan Cornelis Cryn te Brugge bevinden zich in mei 1503: ‘twee suckenyen, twee overslopen’. (ABB. St. Donaas, Testamenten nr. 110). - Het testament van kapelaan Lodewijc Witkin, opgesteld te Brugge in 1519, bevat de volgende bepaling die de paramenten van zomer en winter in een duidelijk alternatief stelt. ‘Eerst inde ghilde van den choore van onser vrouwe kercke (waar de testateur kapelaan was) in

Brugghe, die moet hebben te minen overlidene, mine beste mutse (i.e. almutse), myn best overslop ende myn beste bonnette, indien ic overlide tusschen paesschen en alderheleghe messe. Of myne beste cappe, myne beste succunye ende myne beste bonnette, indien ic sterve tusschen alderheleghe messe ende paesschen'. (Archief O.L. Vrouw, nr. 1666). - In mei 1527 worden te Brugge de klederen van de overleden kapelaan dei St.-Donaaskerk, Henricus van Gravelynghe, in openbare veiling erkocht. De verkoopprijzen zijn: 'Eerst een overslop ende een suckenye, 3 lb. 6 sc. gr. Noch een overslop ende een suckenye, 4 lb. 2 sc. gr. Noch twee suckenyen, 3 lb. 16 sc. gr.' (ABB. St.-Donaas, nr. 124). Johannes de Schapere, een kollega van de vorige kapelaan, vermeldt in zijn testament van 1529: 'twee suckenyen; een overslop met een suckenye'. (Id. nr. 124 bis). - Voor de jonge choristen van de St.-Donaaskerk te Brugge waren, volgens inventaris van 1550, aangekocht o.m. 'hemden, choorcappen, suckenien, oversloppen ende andersins...'. (De Schrevel, Hist. Séminaire 76, coll. 71). - Ook de inventaris van Nicolaes Conrardi, zangmeester van de Brugse St.-Donaaskerk, vernoemt in 1556: 'een overslop, een suckenie'. (Biekorf 1972, 297). - De Statuten van het Commun (koorgilde) van de St.-Gilliskerk te Brugge beschrijft in 1639 (een dietse vertaling van een oudere latijnse tekst) de kleding van de zeven getjidenzangers: in de zomer 'een overslop ende amuts' (cum superpellicio et almutio); in de winter 'met een cappe ende suchenia, soot ghenoempt werd' (cum cappa et suchenia, ut vocant). Rembry bracht in 1890 (Bekende pastors van St.-Gillis, 41) de verkeerde lezing *suchema* en konsulteerde daarover Gezelle, die niet heeft vermoed dat Rembry hem een foutieve lezing had voorgelegd. (Biekorf 1936, 230). - Mlat. *succania* was in 1220 een lang overkleed gedragen over het hemd door de hospitaalzusters van Parijs: 'Sorores habebunt singule tres camicias... et tres succanias talares...'. Ook de hospitaalstatuten van Troyes schrijven in 1263 die 'succanias talares' voor. (Le Grand, Statuts Hotels-Dieu 45 106). Bij mlat. succania, soscania (van slaviiche oorsprong) behoort ofr. soucanie, souscanie, sorquanie, sourquenie, souquenille, met bet. lang sluitend kleed, linnen kiel, boerenkiel (gedragen door herders en voerlieden). Enlart III 45; Gay II 356 359; Godefroy VII 546; Laloir s.v. souquenille. In middeleng. sukkenye (bij Chaucer, 1386), suckeny: doorhangend kleed, kiel, Oxford ED. IV-2, 92).

TOP. - Gevlochten korf voor vijgen en rozijnen, in voege als handelseenheid; vijgenmat en ook: een mat vijgen (of rozijnen). - Aan de koning van Frankrijk worden in 1334 door de stad Brugge aangeboden een goede duizend pond 'dadelen', samen met '8 topkine rosinen' die 14 schellingen het *topkin* kosten (Stadsrek. 1334-35, f. 93). In 1480 betalen de begijnen van Dendermonde 'van eenen top vighen, 3 sc. 10 d. gr. 8 miten; van eenen halven top rossynen, 2 sc. 5 d. 6 miten'. (M. Bovijn, St. Alexiusbegijnhof 72). Bij zijn koningskroning te Frankfurt ini 1486 krijgt Maximiliaan van Oostenrijk als geschenk van de stad Brugge 'zes toppen fruuts' die tegen 18 sc. gr. waren aangekocht, alsook 'twee blaeuwe toppen' die 8 sc. gr. kosten en waarvan de rekening niet zegt of ze blauwe vijgen of blauwe rozijnen bevatten. (Stadsrek. 1485-86, f. 173). Een haventarief van Middelburg bepaalt in 1525: 'Van den toprozijn uuyt de scepe te werken ende te pylen zal men betalen van den hondert zes gr.' (Unger, Bronnen III 315). Een tolreglement van Brugge voorziet voor de invoer van 'drooch fruyt' in 1537 de volgende belasting: 'Rozyn in corfven, elcke corf 2 d. par. Item, elc top rozyn ooc 2 d. par.'. Voor de uitvarende koopwaar bepaalt het tarief

van 1537 een taks van 2 of 4 gr. voor ‘toprozyn ende alle andere rozynen’. (Cart. Tonlieu II 241 249). Voor de heffing van ½ t.h. te Middelburg in 1551 staan o.m. in de rekening: Claes Janszone van Antwerpen komende uit Spanje met een lading van ‘2000 stucken vygen ende 1400 quartroenkens Dodes (een soort vijgen)

ende 20 topkens...' terwijl Willem Janszone de Jonge met '77 corfven ende 90 topkens rozyns' in aanmerking komt. (Unger, Bronnen III 590 591). Het Gents Naembouck (ed. Verdeyen 194) heeft in 1562 de vertaling: 'Top van fighen oft rosijnen: Une botte ou cabas de figues'; de overeenstemming top/cabas vinden we terug in de rekening van de generale ontvangerij die voor Middelburg in 1555 een hoeveelheid van '50 cabas de figues' noteert. Uit die post blijkt ook dat, voor de belasting althans, een top vijgen werd gelijkgesteld met een 'stuk' rozijn. (Sneller-Unger, Bronnen I 441). Kiliaan (1599) noteert 'top van vijghen' als verouderd voor 'vijgh-korf'. WNT (XVII 1439) verwijst naar ofr. touppequin nevens mnl. topkine, en wijst erop dat het woord van onduidelijke herkomst is. - Door Verdam werd de emendatie *cop* voor top in de Brugse tekst van 1486 (door hem voorgesteld s.v. cop) in MnlW VIII 560 als overbodig beschouwd.

VALCKENAES. - Cijns door de onderhorigen van de Vlaamse kasselrijen te betalen aan de 'uppervalckenier' (grant faulconnier) van Vlaanderen. Tegen dit feodale recht was in 1672 verzet gerezen in de kasselrij van Gent. De koning (als graaf van Vlaanderen) verleende op 8 maart 1672 een oktrooi waarbij de onderhorigen van de kasselrij werden vrijgesteld van deze cijns (samen met de exemptie van het *honde-broodt),* tegen kontante betaling van 10.000 guldens. Door dit oktrooi worden afgeschaft: 'het Recht, 't welck betaelt wordt aen den Opper-jagher van onse Provincie van Vlaenderen, gheseyt het Honde-broodt, ende 't ghone ghelicht wordt uuytten naeme van den Opper-valckenier ghenaemt Valcken-aes.'. De afkoopsom door de Oude Burg van Gent te betalen is bestemd 'om gheemployeert te worden in de Wercken ende Fortificatien van onze stede van Oostende'. (Plac. van Vlaend. III 488-490). Dezelfde exemptie werd ook verkregen door het Land van Waas, het Vrije van Brugge (1679), de kasselrij van Oudenaarde (1681), stad en land van Aalst (1682). - De titulaire oppervalkenier liet de cijns ophalen door zijn kommiezen, die jaarlijks van huis tot huis rondgingen: het recht was een hen of een stuiver. Reeds ca. 1500 zochten de landelijke besturen hun onderhorigen te beschermen tegen de misbruiken. In 1526 werd besloten de zaak te bespreken op de vergadering van de Staten van Vlaanderen 'omme te remedierne ten exactien die de ghecommiteirde vanden uppervalckenare slands van Vlaenderen int Vrye ende int appendantsche van dien doen, nemende van elken huuse, tzy cleen of groot, jaerlicx een henne oft eenen stuuvere daer vooren'. (RAB. Vrije Feriebouc 1520- 26, f. 472). De Zale van Ieper schijnt het voorbeeld te hebben gegeven toen baljuw en schepenen, op 22 maart 1531, van de toenmalige oppervalkenier Adolf vander Aa, zijn rechten in de kasselrij afkochten tegen een jaarlijks bedrag van 18 pond gr. (Cout. Salle d'Ypres II 194). - De Rentier (rentmeester) van Zande bij Hulst (in het uithof van de Duinenabdij) betaalde in 1560 aan 'Marten de Mol, uppervalckener, ter causen van zyn officie, 16 Ib. par. telcken bamesse (1 okt) daerinne de kercke ghehouden es.'. (Rek. Zande 1560, f. 64^{v}). - Over *hondebroot,* zie Biekorf 1961, 191.

CALIS-MALIS. - Naam van de Spaanse havenstad Cádiz (Z.-Andalusië), in de 16e-17e eeuwen herhaaldelijk voorkomend in Nederlandse dokumenten (Duinkerke, Brugge). Als bn. verschijnt ook de vorm *malicx. malis* met bet. 'ingevoerd uit Cádiz'. Zo o.m. malicx rozyn, malis rozyn, in 1555-1566 aangekocht in Brugge. - Over die naam in

oude zeeboeken zie Biekorf 1967, 310-311. Oudin (Trésor, 1660) geeft ook *Calis* als fr. van Cádiz.

A.V

Vraagwinkel

Augustijn d'Huyghelaere

In 1829 zond Augustijn d'Huyghelaere (Deinze 1774 - Oudenaarde 1849) een ‘toneelstuk’ naar de rederijkerswedstrijd te Kortrijk ingericht door de Kruisbroeders. Was het feitelijk een (niet nader bepaald) toneelstuk dat d'Huyghelaere ingezonden had? De Kortrijkse Retorika had in 1829 een prijskamp voor *dichtkunst* uitgeschreven met als onderwerp: De Ware Vaderlander. De bekroonden waren De Vlaminck, van Tielt; Renier, van Deerlijk; Prudens van Duyse en d'Huyghelaere. Toneelwerk lag, menen we, niet in de lijn van d'Huyghelaere.

P.D.

Royaerts en Groenaerts

Droegen die twee bekende rederijkersgilden van de stad Lo hun namen *Royaerts* en *Groenaerts* (reeds bekend in 1443-1450) naar de rode en groene kleur van hun livrei of ‘parure’? Gelijktijdig verschijnen ze als *Ghesellen van den Royen en Ghesellen van den Groenen.* In 1907 kon Herman Vandergucht (Loo illustré, blz. 62) een blazoen van de Groenaerts nergens vinden. Het blazoen van de Royaerts van 1539 (Rederijkersfeest te Gent) schijnt een okkasionele kreatie te zijn, zoals sommige andere van de daar getekende blazoenen.

P.D.

Historie van Vlaenderen door Boschman

Op de naam van Boschman, een predikheer te Gent, staat een ‘Historie van Vlaenderen’ (in handschriften) lopende tot 1468. Zo vind ik bij Frederiks en Van den Branden, Biogr. Woordenboek, ed. 189C, blz. 99. Is deze Historie een kopie of een vertaling van een oude kroniek? Over die Boschman zelf schijnt weinig bekend te zijn.

F.V.

Vygentouw

In 1830 waren alhier - West- en Oostvlaanderen - een soort matten in de handel onder de benaming *vygentouw.* Is dit soort mat onder die benaming nog heden bekend?

R.D.V.

De zee van Noordover

Waar in de Noordzee ligt die ‘zee van Noordover’ die in oude oorkonden over onze visserij vernoemd wordt?

F.M.

Misdaed der gekwetste Natie

Geschriften en pamfletten uit de Patriottentijd (1789-1790) gewagen van de ‘misdaed der gekwetste Natie’. Is deze term de vertaling van een franse formule? en wat was de juiste betekenis ervan?

K.G.

Zaailingen

Een zaailing is een soort van roodachtige fijne aardappel, zegt De Bo in 1870, met de opmerking dat die zaailingen, ook zaaierlingen, sedert

de jaarlijkse aardappelplaag zeldzamer geworden zijn. Wanneer was die aardappelsoort (en -naam) bij ons bekend geworden?

G.L.

Historie van de Bieën

Andreas Wydts, als drukker werkzaam te Brugge in 1710-1749, heeft zonder datum een werkje gedrukt en (of?) uitgegeven onder de titel: 'Historie der Bieën, ofte den naerstighen Bieën-Houder, verdeelt in twee deelen'. Is dit werkje na 1750 door andere Brugse drukkers herdrukt geworden?

P.D.B.

Lancrock: een muntnaam

Bij testament ontvangt de Brugse kapelaan Cornelis van den Ryne in 1572 een 'gouden penninc, gheheeten een lancrock'. De naam is zeker ingegeven door de beeldenaar van de munt. Van welke munt? De naam komt in de mij bekende muntlijsten niet voor.

E.N.

Nieuwjaarbeeldekens

Op nieuwjaar werden, in de jaren 1530-1575 althans, in de steden brievekens ofte beeldekens op de huizen geplakt. Met welke voorstelling (in houtsnede)? Kan dat de zegenformule C + M + B van de Driekoningen geweest zijn?

K.R.

Pattyn - de Patin

Wanneer hebben de *Pattyn's* van Noordschote hun naam veranderd in de *Patin?* Niet vóór 1700, naar ik meen.

P.V.D.

Doopvont van Zedelgem

Welk zijn de oudste grafische reproducties van de romaanse doopvont van Zedelgem? Bestaat er een afbeelding (gravure) van vóór 1800?

J.B.

Kraampenningen

Op de markt van Sint-Niklaas (Waas) bestond oudtijds een recht van kraampenningen, te betalen aan de kerkmeesters. Was zulk een recht ook elders in voege?

G.P.

Hofken van Recepten

Onder deze titel moet een oud remedieboekje bestaan, de titel is blijkbaar onvolledig. Waar en wanneer - en onder welke juiste of volledige titel - werd dit onvindbare Hofken gedrukt of uitgegeven?

M.S.

Westkapelse Engel

Blaast een hevige wind, dan ‘rijdt de Westkapelse Engel’. Vanwaar die spreuk die door Laurillard (1875) werd opgetekend?

L.V.d.V.

[Nummer 11-12]

‘De slecke maecken’
Een vertoon van de landsknechten van Maximiliaan
Brugge 1488

Maximiliaan, Rooms koning en regent van Vlaanderen, was op 16 december 1487 te Brugge aangekomen. Een feestelijk onthaal leidde hem toen naar zijn residentie in het Prinsenhof. Het gros van zijn troepen, ook zijn ruiterij, legerde buiten de stadspoorten, o.m. bij de Kartuize (Sint-Kruis). In de stad zelf behield hij alleen een afdeling landsknechten. Met de ridders van zijn gevolg reed hij wekelijks eenmaal de stad uit om te jagen in de bossen of om zijn troepen te schouwen. Hij was immers in opmars tegen de Franse koning(1).

Op donderdag 31 januari 1488 zendt de koning zijn Beierse stalmeester Hans Desschitz uit Brugge naar Kortrijk met 200 ruiters en 300 landsknechten. Toen hij later in de dag zelf naar Kortrijk wilde uitrijden, werd hij door de poortwacht tegengehouden.

's Anderendaags (vrijdag 1 febr.) wordt hij weer niet doorgelaten(2). Hij zelf in blank harnas, met de piekeniers ‘al met pyken’ van zijn wacht van het Prinsenhof, gaat naar de plaats ‘zwischen sant Thomas kirch (Sint Donaaskerk) und der stat hauss’. Daar, op de Burg, bij het schepenhuis wil hij vernemen waarom de stadspoort hem niet doorlaat. Hij zal er wachten van zes tot tien uur. In de winterkou zoeken zijn landsknechten tijd verdrijf, midden op de Burg leggen ze een

(1) [C. Carton]. Het Boek van... Brugghe 171-177 (Gent 1859). - Over het politieke optreden van Maximiliaan zie de Studie van R. Wellens, La révolte brugeoise de 1488, in Hand. Em. dl. 102, 1966, 5-52.

(2) Brief van de Ieperse schepenen in Annales Em. dl. 13, 1851-54, 71. In annex bij deze briefwisseling: de tekst van het inkunabeldrukje ‘Das ist der handel und furnemen etlicher in Flandern gegen den Romischenn Küniglichenn Maiestat’. - Zie in onze Bijlage de volledige teksten betr. deze episode.

groot vuur aan, verwarmen zich ook met spel en exercitie, ook wel om hun kunsten te tonen aan die burgerlijke nieuwsgierigen. Ze weten dat ze, als soldaten van beroep, bezienswaardig zijn, dat ze iets beters kunnen dan die burgerlijke miliitie van de stedelijke ambachten: zij, beëdigde landsknechten, waren de nieuwe krijgskunst, het nieuwe wapen in nieuwe eenheden, geoefend en gedrild naar het Reglement van koning Maximiliaan die zelf te voet, met de lange piek van 18 voet (4,86 meter), vóór hun rangen opstapte[3].

Voor de Brugse toeschouwer is de demonstratie die de Duitse en Tiroolse landsknechten daar op de Burg beginnen echt entstellend. In stijlvolle opmars rond het kampvuur hanteren de mannen hun pieken in maat en ritme ‘in ordennung als die teütschen knecht pflegen’. De Brugse dagboek-schrijver tast naar een term om die nieuwe exercitie uit te drukken: ‘zyleden maecten met haren pyken *al zulc een maniere*, als van de pyken te vellene’. De Ieperse schepenen, die vanuit het stadhuis toekeken zagen ook Maximiliaan met ‘eene menichte van duutsche, al voorzien met langhe pycken’ en hoe, op een gegeven teken, de mannen in hun rondmars ‘huerlieden pycken velden, *meenende te spelen*’.

De eerste tijdgenoot (en mogelijk ooggetuige) die de technische term van dit militair vertoon zal neerschrijven is de officiële annalist van Maximiliaan, Jean Molinet, die noteert dat de zwaabse aanvoerder van de troep, Eitel-Frederik graaf van Zollern en Vliesridder, het bevel gaf (in de landstaal): ‘*Faisons le limechon à la mode d'Allemaigne*’. En dan beschrijft hij de exercitie: in rijen van vier, de piek recht in de vuist, in perfekt gelid, marcheren de landsknechten rond de Burg en draaien spiraalvormig naar het wachtvuur toe. Zollern kommandeert: *Sta! Sta!* en als één man vellen de mannen hun pieken. Bij die beweging schrikken de toeschouwers, het kommando *Sta! Sta!* (met de zware zwaabse a) horen ze als *Sla! Sla!* (met gelijke brugse a). En het werd de paniek van ‘den quaeden Dachvaert’ die voor Brugge zo fataal zou uitdraaien: Maximiliaan gevangen in Cranenburg en al de gevolgen van dien[4]. Dat ook een fonetisch

(3) Dr. Hans Stöcklein, Der deutschen Nation Landsknecht 12-26 (Leipzig 1935). Over Maximiliaan en de schermkunst zie Biekorf 1963, 99-100.

(4) Chronique de Jean Molinet, ed. G. Doutrepont et O. Jodogne, I 587-588 (Brussel 1935; ARB. Collection des anciens auteurs beiges). Zie de volledige passus in Bijlage.

misverstand hierin heeft meegespeeld, blijft nog heden gedenkwaardig.

Uit het bovenstaande blijkt dat de Brugse en Ieperse ooggetuigen van het Burg-tafereel in 1488 de militaire nieuwigheid van het vertoon met geen eigen term wisten te noemen. De eerste dietse bron die de *limechon* van Molinet overneemt is de auteur van de *Excellente Cronike* die (f. 229^{v}) schrijft: 'so maecten dye duytschen *een slecke*, stellende hemlieden in ordonnancie int ronde, ende also ten eynde commende, riepen stae stae, twelc eeneghe vander stede qualic verstonden, midts dat si vervaert waren, segghende datmer riep slae slae, ende worden by dien loopende huyter burch...'.

De redaktie van dit deel van de (in 1531 te Antwerpen verschenen) Excellente Cronike moet in de periode 1490-1500 liggen. Meyerus (1561) en Oudegherst (1571) komen niet in aanmerking daar ze hun kronieken met 1477 afsluiten.

Een eeuw na de feiten van 1488 komt de Brugse kroniekschrijver Nicolaes Despars († 1592). Naar zijn gewoonte parafraseert hij zijn model (hier de Excellente Cronike) in een praatvaar-stijl, aandikkend en verdunnend naar beliefte. Op de Burg, zo verhaalt hij 'maecte tduytsche oorlogs volck diversche bravaden ende int ende ooc *eene slecke...*'[(5)]. Marchantius van Nieuwpoort, sekuur latinist, laat in zijn *Flandria* (1596) Maximiliaans mannen in een kring of ring evolueren (in orbem decurrentes). Pontus Heuterus blijft in zijn Nederlandse geschiedenis (Res Belgicae 1598) getrouwer bij Molinet waar hij, met 'in modum limacis', diens 'limeçon à la mode d'Allemaigne' weergeeft[(6)].

Uit het relaas van al de ooggetuigen van 1488 - en dat zijn, benevens Molinet, de Brugse anonieme dagboekschrijver en de Ieperse schepenen - blijkt dat de *slecke* werd gemaakt door voetvolk, door de geoefende landsknechten met de lange piek.

Dat de *slecke* als militair marsfiguur in de laat-Bourgondische tijd niets met ruiterij of paardenvolk te maken heeft, wordt overigens bevestigd door de volgende getuigen uit de 16e eeuw.

(5) Nicolaes Despars, Cronijcke vanden lande ende graefscepe van Vlaenderen, ed. J. De Jonghe, IV 323 (Brugge 1840).

(6) De tekst van J. Marchantius, Flandria descripta, Plantijnse drukkerij, 1596, p. 315. - Pontus Heuterus citeren we naar de Leuvense folio-uitgave van 1651: Res Austriacae, lib. III, p. 62.

De Gentse annalist Marcus van Vaernewyck verhaalt in zijn bekende Kroniek hoe op 7 juli 1566, nog vóór de beeldstormerij in het Westland, de hervormden met man en macht in Armentières binnentrokken en er gewapenderhand twee gevangenen bevrijdden, en 'dit aldus ghedaen zijnde, zoo maecten zij upde maerct, *naer crijsch ghebruuck, eenen rijnck ofte slecke...*'[7].

Op 27 januari 1567 doet de graaf van Egmont, gouverneur van Vlaanderen, komend van Armentières, plechtig zijn intrede in Ieper, met zijn ruiterij in hoogrood uniform. De drie vendels voetvolk van het garnizoen zijn in de straten opgesteld voor de eerbewijzing. Na de revue trekken de drie vendels voetknechten, aangevoerd door hun kapiteinen Carlo, dela Val en Berry, naar de Markt waar ze 'elck op zy zelven *maecten de slecke* zeer triomphant'[8].

Opmerkelijk is dat fr. *limaçon* voor militair manoeuvre in de 16e eeuw steeds voetvolk betreft. Dit blijkt uit teksten van Marot (1540) en La Noue (1587). En ook overgedragen op een processie of een dansbeweging, o.m. van spoken (Le Loyer 1605), blijft het een beweging van 'voetgangers'[9].

De Doornikse schepen Philippe de Hurges beschrijft in 1609 de Grote Processie der Kruisverheffing in zijn stad. Na de processie maken de stedelijke wapengilden '*une parade et lymaçon* sur le grand marché' en de busschieters ontladen daarbij hun geschut[10].

In 1611 staat Katelijne Graeve terecht voor de schepenen van Nieuwpoort die haar - een voorloopster van Jeanne Panne - veroordelen als een heks; met een jonge duivel, genaamd Clays, had zij omgang gehad en o.m. in het Langelis (tussen Oostduinkerke en Koksijde) een sabbat gehouden met een zestiental personen 'aldaer dansende *sleckewys*'[11].

De bovenstaande gegevens laten nu toe een scheidingslijn te trekken tussen enerzijds mnl. *een slecke maken* als mars-

(7) Marcus van Vaernewijck, Van die beroerlicke tijden in die Nederlanden... ed. F. Vander Haeghen, I 16-17 (Gent 1872). Vgl. WNT XIV (1936), kol 1546.
(8) Dagboek van Augustijn van Hernighem, cod. 296 in Stadsbibliotheek Kortrijk, dl. I, p. 56. Zie daarover Westvlaamsch Archief I, 1939, 24-34 (De graaf van Egmont te Ieper in 1566-67), vooral blz. 32.
(9) E. Huguet, Dictionnaire de la langue française du 16e siècle, V, 20 (Parijs 1961).
(10) A. Cauchie, La Grande Procession de Tournai, p. 45 (Leuven 1892).
(11) RA Brugge, Kasselrij Veurne nr. 1236 bis, f. 64. Zie daarover Biekorf jg. 50, 1949, 66.

figuur van voetgangers, en anderzijds de jongere ruiterijterm *caracol* (en caracoleren) die in de 17e eeuw opkomt met een zuivere militaire betekenis en ook als term in de rijschool. Die scheiding werd reeds in 1965 ondersteld door Dr. F. de Tollenaere in een belangrijke taalkundige Studie over de verhouding slecke - caracol(12). De bewijsplaatsen over *slecke* waren toen echter nog niet samengebracht en niet historisch in hun kader gesteld.

De ruiterijtermen *caracol* en *caracoleren* (uit spaans en/of frans ontleend) met de daarbij aansluitende vormen van *slekkentrekken* (te Ronse) worden dan ook best, taalkundig en historisch, als een zelfstandig kapittel behandeld(13). Een direkt verband tussen *de slecke maken* van 1488 (en later) en *het sleckentrecken* te Ronse in de 18e eeuw is vooralsnog niet te ontdekken.

A. Viaene

Bijlage
De teksten met en over de 'slecke' van 1488

1. Uit het *Boeck van Brugghe* (blz. 178).

> 'Item... up den eersten dach in Spurkele... doe quam den voorseyden hertoghe [Maximiliaan] in den Burch, al wit in de wapene, ende een menichte met hem van zinen volcke ende al met pyken.
> Item voord, zyleden maecten met haren pyken al zulc een maniere, als van de pyken te vellene, als waer by dat tgemeene volc liep al cryschende ende roepende huut vreezen achter de strate...'

(12) F. de Tollenaere, Lexicologische en etymologische kanttekeningen bij 'De slekkentrekkers van Ronse'. Taal en Tongval, VIII, 1956, 49-59. - Aanleiding tot deze kritische Studie was de bijdrage van Dr. P. Gorissen, De Slekkentrekkers van Ronse, in de Annalen van de GOK. van Ronse en het Tenement van Inde, dl. IV, 1953-55, blz. 23-35. (Met aanvulling in dezelfde Annalen, dl. VIII, 1959, blz. 129, door G. De Rouck. - Over de term caracole, zie ook J. Herbillon, Eléments espagnols en wallon et dans le français des anciens Pays-Bas, blz. 62-63 (Luik 1961), alsook Wartburg FEW, V, 341.

(13) De '*limaçon*' werd ca. 1600 ook als kunstrijden aangeleerd, taktische waarde had deze rijfiguur niet, ze bleef echter voortleven onder de gewijzigde vorm van *caracol,* d.i. een omrijding na het lossen door de ruiter van zijn schietgeweer. Op deze evolutie (waarbij ook de evolutie van de pistool een rol speelt) wordt gewezen door J. Pieters in een overzichtelijke studie: 'Des marches militaires au pays flamand', in Annuaire de la Commission Royale Belge de Folklore, XVIII, 1964-66, p. 136 (Brussel 1972). - Opmerkelijk is dat de spiraalfiguur uitgevoerd door het Cadre Noir, de glorie van de Rijschool van Saumur, in 1972 op het Champ de Mars aan de Engelse koningin werd gepresenteerd onder de benaming *l'escargot.*

2. Brief van de Ieperse schepenen (uit Brugge 2 februari).

‘Item swondachs nuchtens, de coninc [Maximiliaan] quam in den Burch ten scepenhuuse ende met hem eene menichte van duutsche, al voorsien met langhe pyken; ende also alst ghebuerde dat de zelve duutsche, of immers eenighe van hemlieden, huerlieden pycken velden, meenende te speien, t'remoor wart zoo groot, ende de fame wart loopende dat men inde Burch al doot slouch, dat van dien remoere, howel datter gheen quaet met allen en ghebuerde, die vander stede worden loopende in huerlieder huusen...’

3. Duits relaas ‘*Das ist der handel...*’ (Inkunabeldruk).

‘Des ersten tags im hornung... ist sein künigliche maiestat mit den die bey seiner K.M. die nacht gewest sint auf den platz zwischen sant Thomas kirch und der stat hauss gewappent gezogen zu erfaren warumb dy porten seinen genaden zu gehalten weren, und auf dem plats verhilten von vi. an byss auff die zehen’.
Weldra zal Brugs ambachtsvolk, onder het venster van Cranenburg (waar Maximiliaan was gevangen gehouden) met pieken rondmarsjegen ‘in ordennung als die deütschen knecht pflegen’. (Een nadoen van de ‘slecke’ op de Burg?).

4. Uit *Chroniques* van Jean Molinet.

‘Ce tampz pendant, le comte de Sorre (Zollern) ensamble pluseurs nobles gentilzhommes et escuyers de l'hotel du roy estoyent en la place de Saint-Donatz où ilz se chauffoyent en ung grand feu, qui, par manière de passe tampz et oussy pour veoir comment les jouvenceaulx se conduiroyent, se ce venoit à la torche, dit a ceulx de sa compagnie: “Faisons le limechon à la mode d'Alemaigne”. Et lors les gentilzhommes, tous en armes, chescun la picque au poing, quatre et quatre en notable ordonnance, firent un tour à la place à l'environ du feu; puis le seigneur le Sorne s'escria et dit: “Chescun avalle sa picque!” A ce mot, chescun fit son debvoir; mais ceulx de la ville, estans sur la place... voyans ces piques avaléez, eurent telle paour et hide...’ (Volgt de paniek, door Molinet zeer ‘literair’ beschreven).

5. Uit *Excellente Cronike* van 1531 (f. 229^{v}).

‘Ende binnen der tyt dat si dus inden burch stonden, so maecten dye duytschen een slecke, stellende hemlieden in ordonnancie int ronde, ende also ten eynde commende, riepen stae stae, twelc eeneghe vander stede qualic verstonden, midts dat si vervaert waeren, segghende datmer riep slae slae, ende worden by dien loopende huyter burch...’

6. Uit *Cronijcke van Vlaenderen,* van Despars (1585).

‘Hierentusschen maecte tduytsch orlochs volck up den Burch diversche bravaden, ende int ende ooc eene slecke, stellende hemlieden mids dien weder alle ghelijck in schoonder ordonnancie ende slachordene, ende vellende metten zelven ooc haerlieder spijssen ten volcke waert, metsghaders ooc ghezamelick roupende: *Sta! sta!* welcke woorden tghemeente van grooter vervaertheit zeer qualick

verstaende, ende meenende dat mer *Sla! sla!* riep, liepen allevot tzamen haerlieder veerden...' (TV 323).

7. Uit *Res Austriacae* van Pontus Heuterus (1598).

'Postero die Sorrae Comite iuniore ac Nobilium aliquot Germanis in area ante publicas Aedes cum ceteris militibus ad ignem se calefacientibus, cum Comes de rebus bellicis sermonem intulisset,.. tandem iocabundus inquit: Faciamus in modum limacis aciem orbicularem, ac re quid didicerimus ostendamus. Parent statim omnes. Rigente hastarum ferreis cuspidibus acie, alta voce ludibundus addit, Inclinate hastas. Faciunt. Brugenses haec spectantes timore corripiuntur...'.

Profetenbees en profeet

Aansluitend bij Biekorf 1971, 232.

In Wdb. Nederl. Taal XII-2 (1949), 4355 (coll. 4339) worden dris betekenissen van profetenbees opgegeven: 1. balletjes van paardevijgen, nl. uit de klucht van Ulenspiegel (volksboek) die paardenkeutels voor 'profetenbeziën' verkocht; 2. een zindelijk en keurig geklede vrouw; 3. daaruit weer: een vrouw of meisje dat op gepaste, stellige toon spreekt of met kleine, afgepaste stapjes ('drie op 'n telloortje') loopt; parmantig vrouwpersoon.

Profetenbees staat daarenboven als vrouw. van *profeet,* en een profeet in de volkstaal is: iemand die met te grote nadruk, met te grote zelfzekerheid spreekt, of iets beweert. 'Zo'n profeet! Als Tieste de profeet gesproken heeft, mag 'n ander zwijgen'. (N.B. dat profeet ook van een vrouw gezegd wordt: 'Mie de profeet komt ginder af'). Zie o.m. Teirlinck II 417.

Opmerkelijk is dat profeet niet hoog staat aangeschreven in de volkswijsheid, en in de volkstaal evenmin. De profeten van 't gelove en de katechismus lopen niet meer in deze wereld, ze hebben voor altijd hun zeg gezegd. Die nu de profeet uithangt is een *broodprofeet.* En 'een profeet die brood eet' is een grootspreker die er niet meer van weet dan 'n ander.

In de Proverbia Germanica van Bebel (1508) zijn broodetende profeten *(cacantes profetae)* personen die in de toekomst lezen; een hd. spreuk zegt in dezelfde zin: Man glaubt an keinen scheissenden Heiligen. (Stoett, Spreekw. nr. 1890).

Door K. De Busschere werd te Roeselare in 1971 het liedje op de snoever en grootspreker opgetekend:

Tjoelala, ik liet er soms een vliegen,
tjoelala, 'k en zou daarom nie' liegen,
tjoelala, ik liet er soms een scheet,

't en is geen ene profeet
die zo kan blazen.

Er zijn ten slotte nog ‘profetenplanten’ die misschien ooit een uitleg krijgen: profetenkruid, profetenbloem, profetenkonkommer. Aan de zoekers aanbevolen.

E.N.

Wapentransport gestrand voor Oostende 1377

Twee ‘bargen van oorloghen’ waren in het najaar van 1377 gestrand voor Oostende. Een aantal kisten lagen verspreid over de vloedlijn. De baljuw van Brugge verscheen ter plaatse en liet er, in de naam van de graaf, 18 kisten aan wal brengen. In het bijzijn van de schouteet en andere overheden werden twee kisten geopend; ze bevatten - volgens het rapport van de baljuw - ‘de parcheelen hier naer volghende’.

Inhoud van twee kisten

‘Neghentien huven ghestoffeert,
neghen paer hanscoen; acht paer pipen;
een gans beenharnasch;
een paer greven; twalef platen;
vier panchieren; vive gorgieren;
eene yserine brouc;
twee lyf ysere;+ drie paer pollavien;+
neghene zwerden; drie scildekine;+
eenen knyf+ met zelvere besleghen;
zevene andere kniven onder quade ende goede’.

Al die wapens, twee kisten vol, werden samen met nog twee ‘coferen met ghescotte’, naar Brugge overgevoerd op schriftelijk bevel van de graaf. De lading werd er toevertrouwd aan de wapenmaker Gillis ‘omme te schuerne ende te bereedene’. Wit opgeblonken werd al dit wapentuig dan gevoerd naar het ‘paweljoen’ ofte residentie van Wondelgem bij Gent, waar Lodewijk van Male bij voorkeur verbleef. De andere 16 kisten bleven (voorlopig?) staan in Oostende, in het huis van Ystaes Pieroot.

De baljuw liet daarna nog restanten ophalen ‘huten bodeme vander vorseiden bargen en delven der omtrent huten zande’. Deze nalezing bracht de volgende stukken boven:

‘Dry panchieren;+ twee gorgieren;+
tiene huven;+ viere gheheele platen;+
twee paer hanschoen; een beenharnasch;
viere pipen+ ende een schive van tween partien’.

+ Lyfysere: buikstrook van pantser.
+ Pollavie: schoen.
+ Scild, scildekine: okselschijven. (N.B. Al die stukken wijzen op plaatharnas; vanaf ca. 1350 worden, zoals bekend, de maliän ondergeschikt aan het plaatharnas).
+ Knyf, knive: dolk.
+ Panchier: borststuk (later ook *pansiser)*.
+ Gorgiere: kinstuk.
+ Huve: helm, salade.
+ Plate: borstharnas.
+ Pipe: bovenarmstuk.

Ook dit tuig werd in Brugge door Gillis de wapenmaker hersteld en opgefrist, en vandaar naar het grafelijk kasteel van Wondelgem overgevoerd. (RAB. Rekening Baljuw van Brugge, nr 1283; (21 sept. 1377 - 11 jan. 1378).

De twee bargen blijken geen schepen van de vijanden te zijn geweest, doch eenheden van de ‘vloot van Vlaanderen’ waarmee de graaf in de oorlog stond.

A.V.

De harde winter van 1709 te Noordschote

In de literatuur die de natuurrampen, hongersnoden en strenge winters uit het verleden behandelt, is de harde winter van 1708-09 goed bekend[1]. Rond die jaren werden de eerste nauwkeurige thermometers op de markt gebracht zodat de temperatuur heel wat juister dan voordien en in graden kon worden gemeten. Dag- en memorieboeken noteren steeds deze winter, die in het geheugen van de tijdgenoten is blijven voortleven als één van de scherpste winters uit de 18de eeuw[2].

Nochtans vindt men weinig sporen van deze winter en zijn gevolgen in onze Westvlaamse dorpsmonografieën. In die jaren was het immers juist oorlog en de meeste historici laten zich meer verleiden door details over plunderende soldaten dan over grote koude en dure granen[3].

Het uitzonderlijke van de winter uit de eerste maanden van 1709 was wel dat het buitengewoon koud was. Het vroor zo diep in de grond dat zelfs vele bomen en struiken en al het wintergraan verloren waren. De Schelde lag weken lang toe en het (onwaarschijnlijke) gerucht deed de ronde dat de zee tussen Engeland en Frankrijk dichtgevroren was zodat er een trafiek met wagens en paarden mogelijk was, die weken zou hebben geduurd ! Tijdelijk schoten de prijzen van het graan en andere voedingswaren de hoogte in[4]. Maar, en dit is wel het meest verrassende, deze duurte sleepte niet lang aan. De zomerzaaite van 1709 leverde een overvloedige oogst op. In 1710 was er opnieuw een goede oogst, zodat de kwade tijd van sterfte en hongersnood wel hevig, maar zeer kort was en geen langdurige nasleep kende.

Een interessante notitie over deze winter en de levensduurte werd neergeschreven door Pieter Pieters, een landbouwer uit

(1) L. Torfs, Fastes des calamités publiques, 1862, II 77-80. - E. Vanderlinden, Chronique des évènements météorologiques en Belgique (Brussel 1934) 173-175.

(2) O.m. in de nauwkeurige en merkwaardige aantekeningen van pastoor Alb. Isenbrant uit Emelgem (Rond den Heerd IV, 1869, 76); cf. R. Herman, Bronnenverzameling tot de geschiedenis van de Sint-Pieterskerk te Izegem (Emelgem), 1971, 34-35. Voor Izegem zie: Notitieboekschen van J.B. Vande Walle, Izegemse kroniek 18e-19e eeuw (1972), 35.

(3) Een uitzondering bij E. De Clercq, Geschiedenis van Aarseele, Brugge 1881, 105.

(4) Over deze prijzen zie o.m. C. Verlinden, Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant (1959) t.a.p. en andere gelijkaardige prijslijsten.

Noordschote, die een merkwaardig memorieboek aanlegde[5]. Een winter als deze van 1709 kon aan deze wakkere landman niet voorbijgaan zonder een origineel relaas na te laten in zijn notitieboek. Hij schrijft dan ook uitvoerig wat hij beleefde met de kennelijke bedoeling zijn nakomelingen over de crisis in te lichten. Hij besluit zelfs met raad te geven uit eigen ervaring welke granen men bij zulke strenge winters moet zaaien en wanneer.

Deze raadgeving leert ons meteen dat in die tijd de Vlaamse landbouw over een rijke gamma korens en granen beschikte. Zodat het ingewikkelde schema van braak, vruchtopvolging en bemesting, éénmaal het verstoord werd door een natuurramp als deze, nog moeilijk verbroken kon worden en voor de landbouwers geen onoverkomelijke tegenslag betekende om steeds een goede graanoogst te waarborgen. Iets wat in andere streken ongetwijfeld niet altijd het geval was.

Aantekeningen van Pieter Pieters

> 'In January 1709 Isser geweest een harden vorst van drie weken, die uitnemende groot is geweest soo datter veel boomen en wilgen opengeborsten sijn en alles vervrosen dat vervriesen conde; soo dat 25tich eijers verkocht sijn geweest 10 schellynghen, 25 rapen 26 stuvers ende ander dinghen in advenant.
> Ende opden 5en february 1709 hevet gemaeckt sulck een quaet weder dat geen menschen sulck een weder gesien en heeft van sneeuwen met een fellen noortoosten wint dat niemant en conde qualick buijten den huijze gaen, want de sneeu heeft gevlogen al draeijen in t'ansicht, inden hals ende ande cleederen vervriezen onlijdelick, en heeft gevlogen bij hoopen ende in plaetsen van seven voeten dick ende meer...
> Angaende desen vorsts van drie weken daervan ick hier vooren een weinich gesproken hebbe moet ick noch wat meer daer van spreken; die is begonnen opden 5en January 1709 ende heeft soo hart geweest dat alle het coorne op velt vervrosen is. Oock de coolen om saet[1] oock het loof, alle de notebomen, veel jonge peerreboomen, de wingaerden, veele pruimboomen, de Ifte, de braemen, de brom, met noch meer andere, soo dat gheen menschen die leefden het ghelickx heeft gesien, oordeelende te wesen een straffe van godt.
> Welcke ruyne een groote dieste[2] heeft veroorsaeckt soo dat in april 1709 op de mart van Iper de tarwe heeft gegolden 56 lb, de rogge 40 lb, de boonen 40 lb, de corte haver 44 lb, de lange haver 24 lb de rasiere.

(5) Over het hs Pieters zie Biekorf 1972, 45. Een kort uittreksel uit dit hs betreffende de winter van 1709 bij C. en P. Tamboryn, Geschiedenis van Elverdinge, Brugge 1929, 160. - De aantekeningen uit hs. Pieters delen we mede volgens een nauwkeurig afschrift in particulier bezit.

1. *Coolen om saet:* koolzaad.
2. *Dieste:* duurte, dure tijd, mnl. ook dierste.

De oorsake vande dieste van het lente graen is dat alle het lant daer coorne gesaeijt was moeste wederom met lentegraen besaeit sijn, ten sij eenige die noch coorne hebben gesaeijt opden 27en maerte ende hebben daervan opgedaen den 21. 8bre 2500 schoven gevende een francaert[3.] thondert ende hebbe suickelioen[4.] gesaeit omtrent een half gemet opden 17en april ende daervan opgedaen 500 schoven gevende een halve rasiere thondert.
Oock ist geweest een groote dieste voor de beesten; de koekoucken[5.] hebben gegolden 30 lb thondert, het hooij 27 ende 28 lb thondert ende ander dingen in advenant.
T'coorne heeft gegolden int eerste van meije de semel 75 lb, de roo tarwe 68 lb de rasiere. Ick hebbe gekocht om te saeijen te bamesse 1709 de rogge 48 lb de rasiere, de oude tarwe 65 lb de rasiere, de nieuwe tarwe 78 lb de rasiere. Soo dat ick voor neghen francaert nieuwe rogge twaelf francaert oude tarwe ende twee rasieren nieuwe tarwe hebbe betaelt 25 ponden grooten vlaems. Oock heeft het suickerioen gegolden 34 ende 35 ende 36 lb de rasiere veurne maete, het groot bier 28 lb de tonne, t'cleenbier 4 lb 19 s. de tonne.
Indien sulkc ongeval noch gebeurde ick vermaene mijn naecomelijnghen geen coorne te saeyen achter lichtmisse maer wel suickerrioen tot maerte, maer als het maerte is moet mertsgraen saijen wilt gij wel vaeren. Het is dit jaer genoech geprobeert. Saeijt pomeele[6.] ende geerste want het is het beste graen om broot te backen.
Maer als wanneer wij ghecommen sijn tot den ougste 1710, die mach genaemt wezen het Jaer van gratie, want den heere heeft dat Jaer verleent eenen dobbelen ougst van graen ende het schoonste graen datter oijt is gesien geweest soodat het in 7bre 1710 heeft begonnen te gelden 28 lb de rasiere de tarwe, ende heeft langen tijdt gegolden 26 lb 24 lb de rasiere ofte daer omtrent tot ontrent lichtmesse 1715, als dan heeft begonnen goeden coop leven te worden en gegolden 15 lb de rasiere end mijnder ende int Jaer 1720 ende 1721 heeft de tarwe gegolden ontrent acht ponden paresis de rasiere'.

L. Van Acker

De leertouwerstraten in Brugge

Iedereen weet dat er twee zijn: de *Witte* en de *Zwarte* Leertouwerstraat, gelijklopend, dicht bij elkaar. Maar juist daar ligt de knoop, en de beste Bruggelingen durven wel eens twijfelen, als ze de 'sleutel' niet kennen die ik onlangs hoorde: 'De Witten wast hem in 't water'. En dat water is de Coupure (kanaal), die iedereen (en ook de brug erover) weet liggen.

H.T.

3. *Francaert:* Ieperse graanmaat van 15½ liter; alias verkaart en achtendeel (De Bo.)
4. *Suickelioen,* ook suikerioen, schokkeljoen: soort van gerst (De Bo).
5. *Koekoucken:* lijnzaadkoeken.
6. *Pameel,* soort van gerst, ook knobbelgerst geheten (De Bo).

Onze windmolens in 1972

Op Pinksterzondag 21 mei werd te Anzegem de prachtig volledig herstelde Landergemmolen ingehuldigd.

De staakmolens van Geluveld, Gistel en Zarren zijn nu toegedekt. Te Geluveld werd de as versterkt.

De laatste herstellingswerken zijn aangevat te Oostkerke. Het betreft het draaiende werk: kapring, nieuw kruis, kap te beleggen met natuurleien zoals te Hoeke.

Vermoedelijk toekomende zomer wordt de molen van Gijverinkhove overgebracht naar Oostvleteren, waar de teerlingen reeds zijn gebouwd. Ook is herstel voorzien te Rumbeke, o.a. aan de kuip die nog schade vertoont van de verhitting bij de brand.

Succes kent de in 1972 ingerichte *Molenlandroute.* Het bezoek o.a. aan de Herentmolen te Meulebeke overtreft alle verwachtingen. Men kan aldaar in het molenaarshuis onder de molen pannekoeken, bier en boterhammen bestellen.

De molen van Merkem zou kunnen overgebracht worden naar een recreatieoord te Oostduinkerke. Er werd ook een ogenblik gedacht aan het overbrengen van het molentje te Slijpe naar Brugge (Zeven-torentjes te Assebroek).

Op 13 november - een dag vroeger dan in 1940 - hadden we een zware storm. De schade is groot in Nederland, en te Nukerke (kruis en askop afgeslagen) en te Mere (askop gebroken terwijl het kruis blijft hangen). In West-Vlaanderen is alleen de staakmolen te Houtave enigszins uit zijn richting geworpen. Het kruiwerk is daarbij afgevallen. Deze molen heeft dringend herstel nodig, vooral aan de kruisplaten.

De V.Z.W.D. De Vrienden van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, eigenares van de Kalfmolen te Knokke-Heist en van de stenen molen te Zwevegem, is bereid deze af te staan aan de gemeenten. De onderhandelingen te Knokke zijn aangevat. De Kalfmolen heeft dringend herstel nodig. Te Zwevegem is reeds een akkoord bereikt, enkel worden nog de goedkeuringen afgewacht om de akte te verlijden. Mogeliijk wordt de Kruiseekemolen te Wervik stadseigendom. Het zijn de gemeentebesturen die ons patrimonium bewaren.

De Stalijzermolen te Leisele integendeel werd verkocht aan het museum te Bokrijk. Van alle kanten gezien: een enorme vergissing. Mocht de procedure van klasseren worden ingeleid om terplaatse een oplossing te hebben. Het is nog niet zo dat de molen ‘toch afgebroken werd’ en derhalve ‘beter’ naar het openluchtkerkhof werd gebracht.

Op twee zaterdagen in december werd de stenen molen op de Strokotwijk te Ruiselede (eig. Verhelst) afgebroken door metaalbouw p.v.b.a. Vuylsteke uit Meulebeke. Met een kraan werd het kruis naar beneden getrokken, de kap erbij. Alles werd verder afgebroken om slechts een drie meter hoge kuip te laten staan die toegedekt werd om verder als bergplaats te dienen. De molen stond helemaal niet alleen in het veld.

C. Devyt

F.A. Snellaert als A. Treallens in de bundel 'Rumbeekse Avondstonden' 1855-1858

De letterkundige maatschappij 'De Vereenigde Vrienden', te Rumbeke op 5 September 1853 gesticht door de jonge notariszoon Ange A.E. Angillis (Rumbeke 1830-1870), gaf na enkele jaren werkzaamheid de bundel 'Rumbeekse Avondstonden' uit, met verschillende bijdragen van de genoemde Angillis, en verder stukken van de bekende literator J.F. Blieck (notaris te Izegem), en heelwat bijdragen van minder bekende Rumbeekse leden.

De uitgave gebeurde in twee schuifjes: een pakje van XVI + 80 blz. verscheen bij drukker Edward de Brauwer-Stock te Roeselare en P. Rogghé te Gent met het jaartal 1856 op het titelblad, maar met een afgedrukte kerkelijke toelating van 30 januari 1857; datzelfde pakje plus nog eens 120 blz. verscheen dan in 1858, met kerkelijke goedkeuring van 27 maart van dat jaar(1).

Op de bladzijden 132-134 (gedrukt in 1858) komt een kort artikel voor, getiteld 'Pieter en Franciscus Cauwe', met als auteursnaam A. TREALLENS.

Leest men die naam achterstevoor, dan herkent met (F.) A. SNELLAERT, de Gentse arts en letterkundige (Kortrijk 1806 - Gent 1872), een centrale figuur in de toenmalige Vlaamse Beweging.

Die man was een vriend van de jonge Angillis, die met hem persoonlijk had kennis gemaakt na tussenkomst van de Izegemse notaris-dichter J.F. Blieck, erevoorzitter van de letterlievende maatschappij 'De Vriendschap 'te Roeselare. (Op 21 november 1853 - twee maanden na de stichting der 'Vereenigde Vrienden' van Rumbeke - schreef Blieck naar zijn oude kameraad Snellaert: 'meneer Angillis van Rumbeke zal u mondeling verslag doen van het avondfeest van De Vriendschap van gisteren', en op 16 december ontving Snellaert van Angillis zelf een schrijven dat herinnerde aan

(1) Zie over de uitgaven in twee schuifjes en de auteurs (zonder vermelding van F.A. Snellaert): J. Delbaere. De Vereenigde Vrienden, Letter- en Toneelgilde, Rumbeke 1853-1953, p. 35 e.v.

het genoemde bezoek, door de Rumbekenaar intussen te Gent afgelegd[2].

Toen zal Angillis de arts wel voor het eerst persoonlijk hebben ontmoet. Reeds minstens een jaar vroeger was er echter schriftelijk kontakt geweest. Angillis, student te Leuven, drong op 4 november 1852 bij Snellaert aan op een artikel voor het nieuw tijdschrift 'Maerlant', gedrukt bij Horta te Tielt, en geleid door Angillis, Edward van Even (Leuven), Alfons Claeys (Tielt), universitairen te Leuven. Van Snellaert zou inderdaad in het tweede nummer (halfweg 1853) een artikel prijken (over Jacob-Lod. Kesteloot), naast o.m. bijdragen van Angillis (over dichter Daniël Heins en over de Roeselaarse rederijker P.J. de Ryckere).

Er groeide tussen Angillis en Snellaert een drukke briefwisseling vooral omtrent problemen bij tekstuitgaven van middelnederlandse poëzie (o.m. Hadewych), door de jonge Rumbekenaar gepland.

Ook de Aardooise dichter Pieter Cauwe (XVIIde - XVIIIde eeuw) kwam ter sprake: op 9 juni 1855 het Angillis weten, dat zijn exemplaar van Cauwe's 'Gheestelyc Opeeltjen' te Duinkerke was gedrukt in 1696, en dat hij een titelloos exemplaar kende van de XIXde eeuw, waarschijnlijk te Roeselare gedrukt. Op 30 augustus 1855 vroeg Angillis: 'Hoe verstaet gij dat Pieter's Opeeltjen te Duinkerke gedrukt is en dat zijne liederen aldaer populair zijn daer hij op den titel van zijn boekje zegt dat hij een landsman van Ardoye is?'.

Onder Angillis' invloed werd P. Cauwe bij de 'Vereenigde Vrienden' zeker bestudeerd (want de 'Rumbeeksche Avondstonden' zouden, naast de genoemde bijdrage van 'A. Treallens', ook de volgende artikels bevatten van het lid J. Decraene[3]: 'Dichter Pieter Cauwe van Ardoye' (p. 42-49), en 'Nog Pieter Cauwe' (p. 176-179).

Waarom verscheen Snellaerts korte stukje onder dat vreemde pseudoniem? De werkelijke naam van de auteur was

(2) De voor ons artikel benutte korrespondentie Angillis-Snellaert berust in de Universiteitsbibliotheek Gent, G 15751 (9) en 15752 (10) (Correspond. F.A. Snellaert). Dezelfde verzameling vormde het basismateriaal voor de volgende publikatie n.a.v. het 'Snellaertjaar 1972': Ada Deprez, Kroniek van dr. F.A. Snellaert, 1972. Ter gelegenheid van hetzelfde herdenkingsjaar verscheen tevens een speciaal Snellaert-nummer van 'De Leiegouw' (Kortrijk).

(3) Over J. Decraene, zie J. Delbaere, o.c., p. 40-41.

bij de lokale geestelijkheid zeker niet geliefd, en Angillis keek die mensen wel naar de ogen. Dit blijkt duidelijk uit hetgeen er gebeurt is naar aanleiding van een àndere (langere) inzending van Snellaert, bestemd voor dezelfde bundel. Het ging toevallig wéér om een schrijver uit Ardooie: de bekende *Aernout van Geluwe* (Ardooie 1604 - Gent ± 1675). Aldus behandelde Snellaert naast de 'landsman van Ardoye' P. Cauwe ook zijn dorpsgenoot de 'Vlaemsche Boer'.

Die van Geluwe was, reeds eerder dan Cauwe, ter sprake gekomen in de korrespondentie Angillis-Snellaert. Op 22 februari 1854 had Angillis zijn raadsman meegedeeld, dat hij uit de nalatenschap van de pastoor van Lendelede het volgend werk had gekocht: 'Den afghetrocken Masscher van het vermomdt ghereformeerdt louter Woordt Gods, enz. door Arnould van Geluwe vlaemschen Boer' (Antwerpen, wed. Jan Cnobbaert, 1652, 707 blz. in-12, met 'eene afbeelding des Vlaemschen boers'.). En Angillis raadde Snellaert aan, over Van Geluwe een 'biographische noot' te publiceren in het literair blad 'De Eendragt' te Gent.

Op 12 mei 1855 vroeg de Rumbekenaar zijn vriend, over Van Geluwe een bijdrage te schrijven voor de geplande bundel 'Rumbeeksche Avondstonden'. Hij moest niet lang wachten, maar Snellaerts kopij bracht onvoorziene problemen mee, zoals men afleest uit Angillis' brief van 9 juni: 'Over het artikel over Arnout van Gheluwe kan ik niet oordelen; ik meen nogtans u te mogen verzekeren dat wij alle wel willen weten hoe 't met de hervorming alhier gesteld was, maar uw artikel mag toch niet ten voordeele der hervorming spreken; niet dat *ik* daer tegen ben, maer wij moeten ons den gunst der priesters niet ontvremden willen wij onze maetschappij in stand houden'.

Angillis Stelde de volgende oplossing voor: een gezuiverde versie voor de bundel, en een ongezuiverde als overdruk.

De bewaarde korrespondentie van Snellaert bevat (ongedateerde) inhoudsopgave van de voorziene bundel, geschreven door Angillis, waarin twee titels voorkomen, die nooit zouden opgenomen worden: het genoemd artikel over Arnoud van Geluwe door Treallens, en 'Laet moeder nog leven, gedicht door Gezelle'.

Het gedicht van Guido Gezelle (ex-medeleerling van Angillis, en in 1854-1860 als leraar in 't Klein Seminarie te Roese-

lare met de Rumbekenaar hecht bevriend) was waarschijnlijk 't gedicht ‘Aan Maria, voor mijn zieke moeder’, in 1858 verschenen in ‘Dichtoefeningen’[(1)].

Waren die twee amputaties gevolgen van kerkelijke inmenging? De Roeselaarse drukker der ‘Rumbeeksche Avondstonden’ heeft in 1855 onder auteursnaam F.A. SNELLAERT het stuk ‘Arnoud van Geluwe, bygenaemd de Vlaemsche Boer’ uitgegeven (in-8, 30 p., 1 frank), en wel in hetzelfde lettertype en met dezelfde bladspiegel (40 regels per blz.) als de later verschenen bundel. Snellaerts boekje bevatte - in onze ogen - geen opvallende antiklerikalismen, maar men kan zich voorstellen dat Angillis' angst-voor-de-weerbots werd gewekt door uitlatingen als: ‘Van Geluwe heeft het groot ongelyk gehad de zaek waarvoor hy streed te bekrompen op te vatten’ (p. 20).

Wellicht heeft die ‘gedurfde’ afzonderlijke uitgave van 1855 de Rumbeekse ‘Vereenigde Vrienden’ in 1856-1858 ertoe aangezet, de auteur van de op zichzelf onschuldige Cauwe-studie in hun bundel binnen te smokkelen onder het (doorzichtige) mom ‘A. Treallens’. Die schuilnaam heeft Snellaert, voor zover ons bekend, slechts die éne keer gebruikt.

J. Huyghebaert

De Rekenkamer in het Spookhuis te Brugge. 1667.

De inneming van Rijsel door Lodewijk XIV in 1667 had voor gevolg dat de daar gevestigde ‘Bourgondische’ Rekenkamer moest verhuizen naar de Spaanse Nederlanden. Door het Hof te Brüssel werd de stad Brugge als nieuwe zetel van het instituut aangewezen. President, Meesters, Auditeurs, Griffiers en Deurwaarders van die Koninklijke Kamer lieten zich gelden, meer dan sommige Brugge-lingen lief was. Dit blijkt uit de gelijktijdige nota van Jacques Inbona (Rare Geschritten, hs. p. 239). ‘Opden 17 octobre 1667 soo quamen die vande earner van rekenynghe tot Brugge midts het innemen van de Stadt van Ryssele... ende naemen hunne vergaederplatse in het huijs van dheer Jan de Conijnck aenden augustijnen brugge. Het welck die van Brugge daernaer wel leet was midts sy in alles de meester speelden, ende alles was uut den naeme vanden conijnck’. - Vgl. Biekorf 1968, 197-199.

Het huis was vrijgekomen door het overlijden (1666) van Katharina van Woestwynckele, weduwe van Jan de Conincq (t 1661), een schatrijk negotiant, die in dat huis een aanzienlijke collectie kostbaarheden en schilderijen had samengebracht.

E.N.

[(4)]

(1) J.-P. Massaut. Josse Clichtove, l'humanisme et la réforme du clergé. Parijs, 1968. Twee delen. (Bibl. Faculté Phil. et Lettres de l'Université de Liège, nr. 183).

(4) Het gedicht ‘Aan Maria...’ werd gedateerd op: 1857-1858. Zie *f.* Bauer, De Bundel ‘Dichtoefeningen’, Bio-bibliografische Inleiding, - Jubileumuitgave Verzam. Werken G. Gezelle, 1930, p. 235.

‘Oversloppen’ in het Wervikse Rodenbouc (1414 tot ± 1565)

In Biekorf 1972, blz. 316-317, geeft A.V. talrijke Brugse citaten over de ‘suckenie’ en zegt daarbij dat de *suckenie* een winterdracht was, terwijl het *overslop* (superpli) de zomerdracht was voor de koorgeestelijken gedurende de officie.

De betekenis van *sloop* (mnl. *slop)* is reeds *over*kleed, zodat *overslop* (het witte koorhemd) tweemaal de betekenis *over* zou inhouden, een pleonastisch woord bijgevolg, hoe oud het ook moge wezen, en dit mogelijks vanwege het aantreffen van andere samenstellingen met sloop, zoals kussensloop, waar het soort sloop nader bepaald is.

Het Wervikse *Rodebouc*, thans bewaard in de pastorij aldaar, heeft het woord overslop op vele plaatsen, maar dan uitsluitend in betrekking met kinderen, klerkjes, scholieren, en nimmer met de bijkomende betekenis van zomerkleding.

Dit Rodenbouc werd samengesteld in 1414 met de gegevens vervat in een voordien gebruikte rol. De in het Rodenbouc vermelde gegevens zijn dus deze uit de rol, de oudste gegevens van vóór 1414, naderhand aangevuld met nieuwe gegevens nopens later ingestelde jaargetijden, enz. en dit tot ongeveer de ramp die Wervik getroffen heeft in 1578 tijdens de strijd en het over en weer geloop van Staatsen en Malkontenten, maar wellicht ook slechts tot aan de Beeldenstorm te Wervik in 1566. Het is het Wervikse *cartularium van de Dis* tot die tijd en we denken dat, vermits het register hoofdzakelijk inlichtingen had over de fundaties van jaargetijden en deze steeds gepaard gingen met kerkelijke verphchtingen en de bekostiging ervan, ook de plaatselijke kerkrekening, te verstaan de kerkmeesters, over een tegenhanger beschikte, waarin o.m. eveneens hetzelfde soort gegevens voorkwam. In het Rodenbouc is, marginaal, herhaaldelijk kwestie van een *Zwartenbouc,* met opgaven van foliëring, naast een aantal gegevens van het Rodenbouc. Het is mogelijk dat, bij de ramp van 1578 of wellicht eerder, bij de Beeldenstorm op 15 augustus 1566, dit Zwartenbouc verloren is gegaan of vernietigd werd, en dat alsdan de kerkmeesters het Rodenbouc verder als het eigen register hebben gebruikt.

Het Rodenbouc heeft 144 folio's. Tot en met folio 128 zijn de inschrijvingen inderdaad wel deze van de Dis. De laatste gedateerde inschrijving van een jaargetijde is dat van ‘dheer Jacob de Grave’, op 22 juni 1565 ingesteld door de madelaars in zijn sterfhuis, f^{o} 126v^{o} (Marginaal Zw. b. 104r^{o}). F^{o} 129r^{o} begint een jaarkalender van de jaargetijden, gevolgd tot f^{o} 138v^{o} met de opgave van de bijzonderste feestdagen en ambachtsvieringen. Daarna komen nog slechts sporadisch inschrijvingen voor, één enkele van een jaargetijde en enkele vermeldingen van jaargetijden, ook oudere, overgenomen uit het voorgaande eerste deel. Verder zijn er annotaties over kerkelijk bezit tot en met pachtbrieven toe of aantekeningen er omtrent in de achttiende eeuw. Meteen is er op het einde een los blad ingeschoven met aantekeningen over zettingen op het kerkelijk grondbezit in dezelfde eeuw.

De originele aantekeningen zijn in 1414 nogal summier gesteld en bij deze originele inschrijvingen is er nooit sprake van de oversloppen. De aanvullingen in latere jaren worden langs om meer uitvoeriger, bij zoverre dat men de indruk opdoet dat uiteindelijk volledige fundatieakten overgeschreven zijn, en dit tussen de verschillende hoofdafdelingen in van het origineel boek, waar veel folio's blanco gebleven waren.

Uit het register hebben we de citaten overgenomen waar kwestie is van de oversloppen. Het gaat steeds om kinderen, klerkjes en scholieren, nooit om priesters of om andere kerkbedienaars. Uit de aanhalingen blijkt in elk geval dat de oversloppen zowel in de winter als in de zomer gedragen werden, ja zelfs meer in de winter (23 maal op 39 aantekeningen, voor jaargetijden te celebreren in de maanden oktober tot april) dan in de zomer (16 maal op 39 in de maanden mei tot September). Uit de citaten blijkt ook dat deze klerkjes, enz. leerlingen waren van een school en we kunnen zelfs vaststellen dat er op zeker ogenblik tot minstens zeker dertig leerjongens waren. In die tijd, dus vóór 1565, was het lokaal in kwestie ‘*de scole*’ genoemd en lag het bij de St.-Medarduskerk, en de grond waarop het gebouwd stond is herhaaldelijk samen vermeld met de grond van het kerkhof rondom deze kerk. Uit de aangehaalde teksten zien we dat de gegadigden meestal kinderen en klerkjes worden genoemd, bij zoverre dat, gedurende 'n lange periode de twee woorden elkaar

regelmatig om de beurt opvolgen. Wij hebben de citaten overgeschreven in de volgorde van de foliëring van het register en we vragen ons af of deze regelmatigheid aan het toeval te wijten is dan wel opzettelijk begaan werd door de scribenten van de Dis.

Er zijn in dit Rodenbouc niet zoveel data vermeld. Aangegeven data hebben we overgenomen en hebben we aangegeven bij het begin van elk citaat. Bij ontstentenis van dit gegeven in het register, hebben we, naar beste vermogen, een approximatieve datum of een periode tussen haakjes geplaatst.

We kunnen hier nog aan toevoegen dat nog ten minste evenveel citaties in het Rodenbouc voorkomen van kinderen, klerkjes en scholieren als hierna overgeschreven, maar dan zonder de vermelding van oversloppen. We hebben deze citaten niet overgenomen.

J. Roelandt.

Citaten 'met oversloppen' uit het Wervikse Rodenbouc

(vóór 1426). - Jacob vanden Poele ende Proene Reniers hebben den disch gheerft... Svrindaechs naer onsen vrauwen in oustmaent, So sal men alle jare... (een jaargetijde doen) ...Ende elc *der clerckin metten oversloppen* sal hebben ten grave gaende een witbroot van iiij miten... (f° 24v°).
Peroenen Reniers overleed te Wervik vóór 4 maart 1426 (n.st.), als echtgenote van Jacob vanden Poele (Rijksarchief Kortrijk, Wezerijboek 5 'St Jans', f° 198r°).

1443. - Up den eersten maendach van Aprille, So sal men doen tjaerghetijde van Meester Willem (Wullem) van Huele (Huelle), deken van de canesie van Curtrike was in dien tijt,... Item *de clerkinne* die commen sullen *met oversloppen* zullen hebben in witte brooden ij s p. (f° 27r°).

1457, 5 april vóór Pasen (= 1458, n. st.). - Up sente Baerlebast dach (= 11 juni), So zalmen doen tjaerghetide van Jan vander Capelle ende Madeleene tsClercx, sijn wijf,... Item *de clerkins metten oversloppen* elc een witbroot van iiij miten, iij s. vj d. (f° 28r°). Er waren dus ten minste 21 klerkjes in de school).

1458, 20 november. - Up sente Andries dach (30 november) zal men doen tjaerghetide van Phelips van Haefskerke... Ende naer de messe zo zijn de priesters ghehouden te gane *metten scolieren* ten grave,... Item *de clercxkins metten oversloppen* jn wit broode v s p. (f° 28v°). Als deze klerkjes elk hetzelfde kregen als deze op 11 juni, hier voren, dan moeten er minstens 30 geweest zijn.

1439, 14 maart (n. st.). - Up den vleessche dach na sente Crucen dach (24 September), So salmen doen tjaerghetijde van Gillis de Meij, Joffer Jane sMersiaens, zijn wijf, van Jan de Mey ende Henderic de Mey ende haerleder beede wijf,... Item *de clercskins* hebben ten grave een wittebroot daer vooren ij s.p. *vandie oversloppe*... (f° 30r°).

(1424-31). - Up onser vrauwen dach jn decembre,... zo salmen

doen tjaerghetijde van Joos vanden Walle, Joffer vanden Hoerne, zijn wijf,... Item *de clercskin met oversloppe* een wit broot elc van ij d.p. (f° 31r°). Joos vanden Walle was schepen van Wervik in 1426 en kerkmeester in 1431.

(1e helft 15e eeuw. - ...jn lauwe Sent Anthonis daghe... Zo zalmen doen tjaer ghetide van den heer Jacob Robe,... Item *den scolieren in den oversloppen* zijnde ten Jaerghetide, iiij s.p. (f° 32r°).

(dat.?). - Den zesten dach van oust, zo zalmen doen tjaerghetide Wouters Patijn,... Item, *den clerxkins met hueren oversloppen* onder hem allen jn witbroode iiij s.p. (f° 36v°).

(2e helft 15e eeuw). - Upden vj^en^ dach jn ouste, Up den dach van de transfiguratie, So salmen doen tiaerghetijde van Robert Zoetaert ende Marye vande Capelle zijn wijf,... Item *de clerckin metten oversloppe* iij s. in witbroot (f° 39v°).

1498. - Up den ix^sten^ dach van oust ende up den xxiij^sten^ dach van novembre, So zalmen doen tjaerghetide over Jan Stalpaert ende Marie Spillaerts, zijn wijf, heer Andries Spillaert, Hughe Spillaert ende zijn wijf, Pieter Stalpaert ende zijn wijf,... *de kinderen metten oversloppe* in witbroot iiij s.p. (f° 40 r°).

(na 1449). - ...sanderendaechs van onzevrauwen dach jn septembre, zo zalmen doen tiaerghetide van Anthonis Bierman, van zinen wive, zinen kinderen,... Item, *den clerxkins met hueren oversloppen* jn witbroode onder hem allen iiij s. (f° 45r°).

(2e helft 15e eeuw). - Up den v^sten^ dach van ouste, So zalmen doen tjaerghetide over de ziele van Wullem Ghesquire ende Jakemine van Dale, zijn wijf,... ende over Wulle Barbilloen... Item *de kinderen metten oversloppen* elc witte broode van twee miten iij s (f° 65v°). En hier is er voorraad voor 36 leerjongens.

(1468?). - Den vierden dach in lauwe over Fransen Bogaert ende zinen wive, Eerwerdeghe heer in gode Meester Pietere Bogaert, deken van sente Donaes kerke jn Brugghe heift up ghedreghen ende wettelicke gheherft den disch van Wervicke jn... Item, *den clercxkins met huren oversloppen* elc een cleen witbroot, te weten onder hem allen iiij s. (f° 69r°).

1480. - Up sente Margrieten dach (10 juni of 20 juli) So salmen doen tiaerghetide van Eerve de Meriadech ende Joffrauwe Jhane van Croix ziinen wijfve,... Item, omme *de scolieren* in witte brooden iiij s. (f° 71r°).

(2e helft 15e eeuw). - Up sente Mychiels dach (29 September), So zalmen doen tjaerghetijde van Olivier de Wale,... *de kinderen* in witte broon iiij s. (f° 78v°).

(15e eeuw). - Up sente Vincensis dach (22 januari), so salmen doen tJaerghetide van Simoen Willier ende Willemine Stalpaerts zijn wijf,... Item *de kinderen metten oversloppen* jn witbroode iiij s. (f° 81v°).

(2e helft 15e eeuw). - Up sente Fransois dach (4 oktober), So salmen doen tjaerghetijde van Franse de Buus ende Beatrice van Brabant zijn wijf,... Item *de clercken met oversloppen* commen sullen ten dienste elc j witbroot van j pene, ij s. (f^{o} 83r^{o}).
(1e helft 16e eeuw). - Vincent van Prusschen ende Lucie van Kemmele zijn wijf hebben ghegheven den disch van Wervicke,... een

Jaerghetijde... up sente Lucie dach (13 december)... *de clercxkins met oversloppen* in wittebroode iiij s. (f° 87v°).

(2e helft 15e eeuw). - Up sente Juliaen dach den xvij^sten^ dach jn April zal men doen tJaerghetide van Hector de Meriadech, Joncvrauwe Jane de Croix zijn wettelicke ghezelnede, Joncvrauwe Anthonine de Meriadech huerleder dochtere,... Item, *de clercxkins metten oversloppen* jn wittebroods iiij s.p. (f° 91r°).

(2e helft 15e eeuw). - Swoensdaechs naer Beloken Paesschen salmen doen tiaerghetijde van Maertin Vaillant, Jan de Koc, Jane sDonckers huerleder wijf was.... Item *de kinderen metten oversloppen* in witte broodt iiij s p. (f° 88r°). Martin Vaillant was schepene van Wervik in 1479 en was overleden in 1482.

(dat.?). - Smaendaechs naer Beloken Paeschent... over Jan Bertin, Marie van Brugghe, Anna sDonckers, Jane Lauwers, Joos Bertin zijn vadere ende Marie tsBeste zijnder moedere,... *de kinderen met oversloppen* in wittebroode iiij s p. (f° 92v°).

(begin 16e eeuw). - Up sente Simon sente Juden dach (volgens de kalender in het Rodenbouc is het 28 Oktober), So zalmen toen tjaerghetiide van Casin de Cat ende Jakemine Hoviins zijn wijf,... Item *de clerxkins met oversloppen* in wittebroode iiij s p. (f° 94r°).

(begin 16e eeuw). - Up onser vrauwe dach vander snee (5 augustus), Dher Merlin Ghesquiere wilent prochiepape van Werveke,... *de clerxkins met oversloppen* in wittebroode v s p. (f° 95v°).

(einde 15e of begin 16e eeuw). - ...een lesende jaerghetide up sente Jans dach vutganc oust voor de ziele van Andries Patijn, Beatrice van Dale ziin wiif was, voor zijn vadere ende moedere... Item *twee scoolkinderen* die de messe zullen commen dienen *met oversloppen* elc een wittebroodt (f° 98v°).

(begin 16e eeuw). - Up sente Amoors avendt xv in lauwe, So salmen doen een siinghende jaerghetide van Jacob van Roques ende Perone Ploviers, ziin wijf, Joos van Roques,... Item *de kinderen met oversloppen* in wittebroode iiij s p. (f° 99 v°).

(begin 16e eeuw). - Up sente Pauwels dach xxv in lauwe, So salmen doen tiaerghetide van Pieter Nantin doude, Margriete Maercolfs sijn huusvrauwe... *De Clerxkins met oversloppen* in wittebroode tsamen iiii s. (f° 100v°).

(1e helft 16e eeuw). - Tsdicendaechs naer Beloken Salmen tjaerghetide (doen) van Jan de Plaet ende Janette Parkiers zijn wijf, Stevin Parkier ende Jakemine vander Mersch ziin huusvrauwe... Item *de kinderen met oversloppen* in wittebroode ten voorseiden Jaerghetide commende iiij s.p. (f° 100v°).

(1e helft 16e eeuw). - Tsanderdaechs vor Syncxene, Meester Jacob Descamps, erfachtich prochiepape van Wervicke, heift ghefundeert ende bezet binnen zijnen levende tijde een sijnghende Jaerghetide over sijns

vaders ende moeders sielen,... Item twee choristen elc j s vj d.p. comt iij s. ...*De Clerxkins met oversloppen* in wittebroode iiij s.p. (f^{o} 102r^{o}).
1529, 2 december. - Jacob Ghesquieres fs Willems ende Marie Thevelins zijn wijf... een Jaerghetide alle iaere up sente Jacobs ende sente Christoffels dach den xxv^{n} van hooijmaent... *de clerxkins met oversloppen* ten voorn. dienste commende sullen hebben in wittebrooden tsamen van vier miten tstick tot iiij s.p. (f^{o} 107r^{o}).

(1e helft van 16e eeuw). - Up den vierden dach van maerte, salmen doen tjaerghetide over de siele van meester Gillis vanden Bussche... *de clerxkins vander scole met oversloppen* ten voorn. dienste commende in wittebroods iiij s.p. (f° 105r°).
1543, 7 maart (n.st.). - Den zesten dach van Augst so salmen celebreren den feestelicken dach vander transfiguratie ghefundeert bij Meester Jacob van Thieldt, vicaris van myn heere van Doornicke,... de kinderen die gherrewin elck een wittebroot van vj d.p. compt j s. vj d. *Dander kinderen met oversloppen* te zamen in wittebroode iiij s.p. (f° 110r°).
1538, 4 maart. - dheer Hector Lupaert, priestere, heeft bij zijnen uutersten wille ghefondeert een Jaerghetide (te celebreren 13 maart)... *de kinderen met oversloppen* in wittebroode iiij s.p. (f° 111v°).
(1e helft 16e eeuw). - Den xxij^sten^ in Sporkele Ste Pieter daghe so salmen doen tjaerghetide van Denijs Dael ende Jane Nuekels zijn huusvrauwe... *De kinders met oversloppen* ten dienste commende in witte broode iij s.p. (f° 119r°).
(1e helft 16e eeuw). - Mahieu Bondueel heift ghegheven tgeesthuus... een jaerghetide up den xjx^en^ dach van lauwe... *De kinders met oversloppen* ten dienste commende jn wittebroot ij s. vj d. (f° 121v°).
1557, 8 juli. - Symon Nauwijnck ende Marie Moormantijns zijne wettelicke gheselnede hebben ghegheven ...een zijnghende Jaerghetide ...up den xiij^en^ dach in hooijmaendt... Item *de clercxkins met oversloppen* ten voornoomden dienste commende sullen tsamen hebben jn witte brooden van vier miten tstict tot iij s.p. (f° 123r°).
1565, 22 juni. - ...het jaerghetide van dheer Jacop de Grave (te celebreren 6 okt.)... *de cleerxkins metten oversloppen* iij s.p. (f° 127°).
(vóór 1550?). - Den ij^en^ van mey zalmen doen een zijnghende Jaerghetijde over de siele van wijlent Sijmoen Calewaert ende Joncvrauwen Jane de Fyve (Wwe in 1550), zijn huusvrauwe... *de Clercxkins metten oversloppen* ten selven iaerghetijde commende in wyttebroot tsamen iiij s.p. (f° 128v°).

Misdaad der gekwetste Natie

Op de vraag in Biekorf 1972, 319.

Die uitdrukking komt inderdaad dikwijls voor in de pamfletten van onze revolutionaire Patriotten van 1789-1790, en dan nog in de twee kampen (Heintje vander Noot en Vonck). De term is kennelijk een overzetting van fr. *crime de lèse-nation*: een formule die als tegenhanger van het despotische ‘crime de lèse-majesté’ dienst deed. De formule was dus eenvoudig een overdracht van het begrip majesteitsschennis.

Onze Patriotten motiveerden de legaliteit van hun revolutie door het feit dat de Keizer de bezworen (voor)rechten van de Natie had geschonden: dat juist was zijn ‘misdaed van de gekwetste Natie’, en de *exauguratie* was geen eedverbreking

tegenover de vorst doch een rechtmatige reaktie van de Natie die haar eigen lot in handen neemt. De exauguratie van Keizer Jozef II op de Vrijdagmarkt te Gent (4 januari 1790) wordt ook *extronisatie* genoemd; puristische termen zijn *onthulding, onthuldiging* (als negatief van inhuldiging).

C.B.

Judocus Clichtove van Nieuwpoort 1472-1543
Zijn sermoen over de pestziekte in dietse versie

In dit jaar 1972 herdacht Nieuwpoort de vijfhonderdste verjaring van de geboorte van Judocus Clichtoveus Neopor tuensis, een van zijn zonen die in de geleerdheid van het Humanisme naam heeft gemaakt.

Clichtove herdenken is hem uit de algemene vergetelheid halen. De Nieuwpoortenaar is wel een belangrijk figuur genoeg om nu en dan stof te leveren voor een akademische studie over zijn filosofische en teologische geschriften en uitgaven, doch het natuurlijke centrum voor Clichtove-studie ligt in Parijs. Clichtove is immers, als vijftienjarige, student geworden aan de universiteit van Parijs, en heel zijn leven verloopt verder in de kring van het Franse humanisme. Een kring echter waarin het Vlaamse element flink aanwezig was. Dit blijkt eens te meer uit de jongste akademische Studie over Clichtove die van Parijs en Luik is uitgegaan(2).

Er was dan ook een fraaie moed nodig om, in onze tijd, een geleerde boven te halen die, behalve de standplaats van zijn wieg, geen verbondenheid met eigen volk en taal vertoont. Die moed werd opgebracht door kan. Karel Berquin, zelf een zoon van Nieuwpoort. De keurige brochure door hem samengesteld is feitelijk het eerste Clichtove-boekje dat in onze taal verschijnt(3). Een eervolle verschijning, zowel door de ernstige dokumentatie als door de heldere uiteenzetting, die Clichtove o.m. als religieus hervormer, als priester en prediker, een zekere aktualiteit weet terug te schenken.

Het aantal tekstuitgaven en eigen traktaten door Clichtove uitgegeven bedraagt 71, en ligt chronologisch samengedrongen in de postinkunabeltijd(4). Met zijn uitgaven zijn een serie grote namen uit de drukkerswereld verbonden. Parijs staat aan de spits met Marchand, Badius, Kerver, Petit, de Colines, Estienne: namen uit Lyon (Gryphius), Straatsburg (Knob-

(2) Karel Berquin. Josse Clichtove van Nieuwpoort, Parijse humanist, meester in de theologie, priester van het bisdom Terwaan, kanunnik van Chartres. Nieuwpoort, Heembibliotheek ‘Bachten de Kupe’ nr. 5. 40 blz. geïllustreerd. - Deze uitgave heeft de Clichtove-herdenking te Nieuwpoort (op 29 okt. 1972) ingeleid.

(3) Bibliotheca Belgica (1964), I 574-637.

(4) Euangelische-unnd Christenliche Predigen Judoci Clichtovei... durch Haimeran Schweller... Caplan und Prediger verteütscht. Ingolstadt, Alexander Weissenhorn 1547. - Bibliotheca Belgica kent deze duitse editie, niet de nederlandse overzetting ervan. - Een exemplaar van de nederlandse vertaling te Antwerpen (Ruusbroec Cenootschap) en Amsterdam (Universiteit Bibliotheek).

lauch, Basel (Petri en Cratander), Keulen (Quentell) en Deventer (Pafroet) zijn met sommige grotere edities van een der laatste Aristotelianen van de Sorbonne verbonden.

Clichtoves vijf polemische traktaten tegen Luther kenden samen niet meer dan 9 drukken waarvan 5 te Parijs en 4 te Keulen, alle liggend tussen 1524-1533. Geen enkel ervan werd ooit vertaald. Van zijn kleinere werken over vroomheid en levensregel werden twee traktaatjes in het Frans vertaald. Na zijn dood verscheen zijn 'Doctrina Moriendi' als *Doctrinal de la Mort* in twee drukken (Rouen 1553 en Parijs 1584). Zijn traktaat over de Ware Adel (De vera nobilitate) kende als *Traité de la Noblesse* vier edities gedurende ziin leven, en werd nog tweemaal herdrukt in de eeuw van Voltaire. In de oude bibliografie is dit laatste (louter moraliserende) werkje meermaals onder de rubriek genealogie terechtgekomen.

Toen Clichtove in 1543 te Chartres overleed was geen regel van zijn omvangrijk werk in zijn moedertaal overgezet. Eerst elf jaar na zijn dood verscheen te Antwerpen in 1554 bij Jan Roelants een dietse versie van een selektie uit de zware folioband van zijn latijnse sermoenen. De vertalers waren de Kartuizers van Roermond, die niet direkt op het latijn hebben gewerkt, doch op een hoogduitse versie die in 1547 te Ingolstadt was uitgegeven. Deze zeldzame druk, klein 8^{o}, 352 ff. ziet er bibliografisch uit als volgt.

[Titel in omlijsting (houtsnede) met grotesken:]

Hier beginnen || seer schoone Christelijcke || ende Evangelische
Ser-||moonen/ opten Vader onse/ || Ave Maria vanden Gheloo||ve: Thien
Gheboden/ ende de || seven Sacramenten/ etc. geno-||men wt de Sermoonen
Judo-||ci Clichtovei. Nu eerst door || den welgheleerden Heyme-||raen
Schweller. Cappelaen || des Roomsch Coniclijcke Ma. || Kinder, wt den
Latijne int || hooch Duytsch overgeset.
Gheprint Thantwerpen op die Lombaer||de Veste in onser Nederlant-||sce
sprake overgeset tot nu ende || profijt der Cristenen geloovige men||schen/
seer profijtelijc te lesen.
Met Gratie ende Previlegie.
[Colofon:]
Gheprint Thantwerpen op die Lombaer||de Veste in onser liever Vrouwen
Tho-||ren by my Jan Roelants. Anno || M.CCCCC.LJJJJ.
Men vintse te coope Thantwerpen op || onser liever Vrouwen Kerckhof ||
onder den Thoren.

Het werk (met Privilegie: Brussel 12 jan. 1553 n.s.) bevat de 43 eerste sermoenen uit de latijnse foliant die handelen over het Onze Vader (8), het Ave Maria (1), het Credo (12) de Geboden (10), de Sakramenten (7). Daarop volgens alstoemaat (f. 329) nog ‘drij Sermoonen des selven Doctoors’ handelende:

[1.] Vander waerdicheyt der Missen (f. 329^{v}).

[2.] Vanden Ban t'ontsiene (f. 337^{r}).

[3.] Vanden tijt der Pestilentien (f. 345^{r}) - Hoe hem een een mensche houden sal tot Gode, inden tyde der Pestilentien’.

Uit dit laatste sermoen, dat een konkreet gebeuren uit het dagelijks leven van Clichtoves tijd aanraakt, volgt hier een uittreksel.

De datum van redaktie van dit sermoen is ons niet bekend. Men weet dat de pestziekte in die tijd een aktualiteit was. Clichtove beleefde in zijn studiejaren te Parijs de grote volksziekte van 1496 (morbus gallicus) en later te Chartres in 1529 de zwetende ziekte.

De duitse versie van Haimeran Schweller was ontstaan in 1547 naar aanleiding van een pestziekte in Zuid-Duitsland. De Nederlandse overzetting van Schwellers selektie werd door de Kartuizers van Roermond op de markt gebracht in 1553-1554, toen de pest heerste in Keulen en Rijnland, om weldra Antwerpen en de Kempen te bereiken In de dietse versie had het slotsermoen over de pestilentie dan ook een bijzondere aktualiteit.

A. Viaene

Uit het sermoen over de pestilentie

> Maer onder den menighen ende verscheyden gheesselen, die den sondaren van God toeghesonden worden, in den loop des verganckelijcken levens, plachmen drij die principaelste ende vervaerlijcxste plaghen te noemen, de ghene die niet eenen persoon alleene maer een heele ghemeynte aengaen, te weten, *dieren tijt, Oorloghe ende Pestilentie.*
> Die welcke (soo te segghen) een Broederschap, Maechschap ende een vervolch uut malcanderen hebben. Alsoo, dat uut den eenen van

dien, dye andere pleghen te volghen, ende haren oorspronck te hebben.
Want uut de oorloge ende beroovinge der Landen, bliven die ackeren onghebouwet: om dat si ten bequamen tijden vanden ackerlieden, nyet bereydt en connen geworden van vreesen der vianden.
Ende uut gebrec der vruchten in dien landen, ende want mense niet vrij uut anderen Landen, daer dier genoech zijn, ghebrengen en can totten lande daer ghebrec is: so coemt daer dieren tijt.
Ende wantmen in dieren tijden gheen gesonde spijse en gebruyct maer sulcke alsmen crigen mach: so wassen quade humoren inden menschelijcken lichamen: ende wanneer die selve quade humoren daer na vuyl werden inden lichame, so genereren si die Pestilentie, die welcke haren oorspronc heeft uut der inwendiger feninicheyt des menschelijcken bloets: ende gaet voort overmits haer besmettelijckheyt in veel anderen: ende overvalt huysen ende Steden.
Ende aldus ist openbaer, ende door menich versoeck bevonden, dat uut de Oorloghe dieren tijd, ende uut den dieren tijde, de Pestilentie haren oorspronck ende beghinsele heeft: ende dat dese drij Gheesselen Gods onder malcanderen Maechschap hebben, ende aen een hanghen.
Maer onder desen drijen wordt dye Pestilentie die perijckelooste ende dye vervaerlijckste gheacht ende ghehouden, ende meest verderffelijck den menschen: om dat si alle menschen meer int ghemeyne aentreffende ende raeckende is: hoe dat si ghestelt zijn, rijck oft arm, ionck oft out, sterck oft swack, edel oft onedel.
Inder Oorloghen heeftmen tijt te ontgaen totten vrijen Steden ende Vesten: ende die machtichste ende rijckste, als Princen ende Coninghen, worden meest beschermt.
Inden dieren tijd, zijn die rijcken ooc versekert voor den honghere, want si hebben daer si spijse om crijghen ende coopen moghen, ende alleen worden dye armen met ghebreck beswaert.
Maer inder Pestilentien, en hebben noch Coninghen, noch rijcken eenich voordeel boven dye andere, maer si zijn allen ghelijck besorcht (sic) vander sterffelijcken sieckten.

[Oorzaken van de pest]

Soo plach dye Pestilentie, bysonder uut drij oorsacken, haer fundament ende oorspronc te hebben.
[1.] Ten eersten uut den toorne ende verbolghentheyt Gods, comende door onse sonden, dye welcke dye gheessele seyndet over steden ende volcken, tot eender penen der sonden...
[2.] Ten tweeden soo plach onderwijlen die Pestelentie te ghevallen, uut natuerlijcken uutwendighen saken, te weten, uut ghevalster ende ghefenijnder vervuylder locht: die welcke coemt uut vervuylden nevelen ende vochticheden, ende dyer ghelijcken oorsaecken.

Ende dye ghene dye alsulcken lochte vatten met haren adem, dye worden van binnen ontstoken inden lichaem ende crijghen die Pestilentie, ghelijck die Visschen sieck worden ende sterven, dye in broecken, in Wijers oft Vijveren, ende in Poelen zijn, daer vuyl stinckende water in is. Want ghelijck die Visschen inden watere leven, so leven dye menschen inder locht. Ende daerom moet haer oock toevallen, nae der ghedaenten des elements daer si in leven.

Ende deze oorsaecke is dicwils ghemeyn in eender Stadt oft oock in eenen Lantschap: soo verre als die ghevalste Locht reyckt. Ende daerom teghen dese oorsaecke is dye beste remedie, datmen dye locht verandere ende reyse van dier stede die soo ghevalst is, tot een ander stadt die ongevalst is, ende daer die locht niet so en is maer puer ende claer.
Ende oftet niet wel gheschieden en can, datmen alsoo verre reysde van deen stede totter andere: soo isser noch een ander remedie tegen dese tweede oorsaec, datmen tsmorgens wat Medecijnen neme teghen de ghevalste locht, als ruyte, alsen, wijnazijn, ende dyer ghelijcken, die scherpicheyt hebben, ende maect die quade locht te keeren, dat si nyet totter herten en come.
[3.] Die derde oorsaec der pestilentien is die vervuylinghe ende corruptie der inwendigher humoren der lichamen, dye welcke daerom dat si soo ghestelt zijn, te haester ende te lichtelijcker ontfanghen die pestilentie. Ende ooc is dye locht, dye een ghesonde vanden siecken ontfanckt van sinen bijwesen, dicwils een oorsaec. Want die siecte der Pestilentien is seer aenclevende ende voortgaende in anderen menschen. Maer tegen dese oorsaec, die bysonder is, ende gaet eenen yeghelijcken persoon aen, is soberheyt in eten ende drincken dye beste remedie: ende matighen arbeyt. Door welcke twee gheschiedet, datter gheen quade humoren inden lichaem gewassen en connen.
Ende het is ook een groote remedie teghen dit quaet, datmen schouwe te verkeeren metten genen, dye metter Pestilentien ontsteken zijn, ende in gheenre wijze met haer ghemeynschap en hebbe, maer haestelijck ende verre van haer vlie. Ja dye ghene dye haer ghevoelen sieck te wesen vander Pestilentien: ende weten dat: dye zijn schuldich dat gheselscap der ghesonder te schouwen, ende van haer te doen wijcken, overmits dat oordeel des natuerlijcken Rechts ende der Godlijcker wet, op dat si gheen oorsaeck en worden der cranckheyt ende des doots van anderen menschen.'.

Huis van arrest in de kerk van Waregem 1815

Toen deken Le Grand van Kortrijk op 16 aug. 1815 op kerkelijke visite kwam naar Waregem stelde hij met verbazing vast dat de oude sakristie, achter het Maria-altaar, tot gevangenis diende. De burgerlijke overheid bewaarde er haar delinquenten, meestal in afwachting dat ze naar de gevangenis van Kortrijk (het gewezen Karmelitessenklooster) konden overgaan.

De sakristie-gevangenis had een deur in de kerk en een deur op het kerkhof langswaar de gevangenen werden binnengebracht. Bij zijn visitatie in 1806 en 1809 had de deken niets over die toestand vernomen en niets opgemerkt. Op de receptie in de pastorie ontmoette hij de vice-intendant Du Bus die terstond de meier van Waregem gebood op gemeentekosten een zelfstandig huis van arrest te bouwen. Dit om een mogelijk kerkelijk interdict te voorkomen. - (Nota hs. L. Slosse).

Het Sint-Janshospitaal te Veurne

Alhoewel de meeste historische gebouwen van Veurne zich rond of in de nabijheid van de Marktplaats ophopen, loont het niettemin de moeite even de Houtmarkt aan te doen, plaats waar, in de zestiende eeuw het hout, dienstig voor de versterkingswerken, opgestapeld lag.

Een der mooiste, gerestaureerde gevels van de stad, is deze van het vroegere Sint-Janshospitaal, dat werd opgericht na de Beeldenstorm in 1566, ter vervanging van de Zuid- Noord- en Gave Gasthuizen en dat dienst deed als oude mannenhuis tot 1957.

De geschiedenis van het gasthuisleven in Veurne loopt parallel met de geschiedenis der stad zelf, want reeds lang vóór de oprichting van het St.-Janshospitaal bestonden instellingen, waar gebrekkigen en zieken waren opgenomen.

Op ongeveer 2 km. ten zuiden van de stadspoort, stond in de dertiende eeuw het Zuidgasthuis, dat door de Geuzen werd vernield. De plaats waar zich eens dit gasthuis bevond, leeft voort in de benaming der straat, die vanaf de Ieperse steenweg naar de Lovaart loopt.

Het O.L. Vrouwhospitaal Oostuit vinden we reeds vermeld in 1218; het stond juist boven de oostpoort, tussen de stad en de Sint-Niklaasabdij - buiten Veurne, en hing van de abdij af. Geplunderd en tenslotte afgeschaft in 1578, verscheen op zijn plaats in 1581 een nieuw bolwerk nabij de poort. Ook zijn ontstaan blijft in de nevel van het verleden hangen.

Heel wat klaarder is de geschiedenis van het Gave Gasthuis (nieuw hospitaal). In 1325 liet een kanunnik van Sint Walburga, Jan van Dendermonde (Jean de Teneramonda) op eigen kosten en op zijn eigendom, gelegen aan de oostzijde van de Noordstraat, ter hoogte van de huidige Smissestraat, een hospitaal bouwen dat het ‘nieuwe gasthuis’ *(Hospitale novum)* wordt genoemd. Na zijn dood en in uitvoering van zijn testament, werd het gasthuis verder beheerd door het kapitel van Sint Walburga, en wel tot in 1578. Wegens de armzalige toestand waarin de Geuzen het hadden gebracht, nam de stad vanaf die datum de zorg ervan op zich; in de akte van overname (1578) wordt de stichting genoemd het ‘Gave zo Nieuwe Gasthuus’. In 1604 hield men er de Vlaamse School en in 1606 werd op deze plaats het Kapucijnenklooster gebouwd, dat omstreeks 1798 door brand zou vernield worden.

De zieken en gebrekkigen hadden intussen hun intrek genomen in het nieuw hospitaal op de Houtmarkt, dat tot in 1822 bestuurd werd door een econoom, geholpen door ziekenverplegers. Op dit tijdstip en door het koninklijk besluit van 28 September 1823 werden deze laatsten vervangen door een congregatie van Zusters-verpleegsters, die ten getale van acht waren. Later werd hun aantal verhoogd tot tien en met het bijvoegen van het Oude Mannenhuis in 1849 steeg het aantal zusters tot veertien.

Gelukkig bleef het uiterlijke van het gebouw van alle onheil gespaard. Na de jongste restauratie maakt het een der vele historische sieraden uit van de oude boetestad.

A. Dawyndt

Nog over Terra Sigillata

Aansluitend bij het artikel van G. Vlieghe-Steps in Biekorf, 73e jrg. 9-10, 1972, blz. 303 ontlenen wij bij Platearius uit zijn '*Liber de Simplici Mediana of Circa Instans*', die een der boeken was die het medisch en farmaceutisch denken gedurende de middeleeuwen het sterkst heeft beheerst, een stukje over Terra Sigillata. In de stedelijke ordonnantiën, die een opsomming geven van de boekjes die in het bezit van ieder apoteker moeten zijn, komt de 'Circa Instans' veelvuldig voor. Wij stellen ook vast dat Jacob van Maerlant op een onrechtstreekse wijze heeft ontleend bij Platearius, daar zijn 'Der Naturen Bloeme' bij Thomas van Cantimpré geinspireerd is en deze laatste op zijn beurt bij Platearius is gaan putten. Als wij het Liber Magistri Avicenna mogen geloven, is Platearius een der vier meesters van Salerno waarvan Jan Yperman tot 13 maal toe in zijn 'Cyrurgie' gewag maakt. Het stukje uit de Circa Instans over Terra Sigillata hebben wij genomen uit de middelnederlandse versie naar het XIVe eeuwse handschrift dat berust in het British Museum(1) en het XVe eeuwse handschrift van de Gentse universiteitsbibliotheek(2), uitgegeven door Dr. L.J. Vandewiele(3).

'Terra Sigillata, creta argentaria, terra sarracenica, Dats al een dinck; het heyt terra sigillata dats te segghen gheseghelde aerde wantmen dar in drucket .i. teyken ghelike enen zeghel; het is cout ende droghe syre conplexien; het heuet starke macht te stoppen ende lichtelic machment sophisticeren van onsen creet, sonder dan en is niet aromatica noch nader manyre syre eghenre verwe gheverwet, mar het duurt ghenoech. Tgheghen dat bloeden der naesen: maket van sinen puluer synapisma of plaester opt voerhoeft ende op die slape. Tgheghen die vloet des buucs: maket plaester van synen puluer van rose oly, van edic ende van witten des eyes. Tgheghen vomitum colericum dats caringhe vander heter colera: maket plaester op die vorke der borst van synen puluer ende van edic dar rosen inghesoden siin. Tgheghen artyke van hetten comende: menghet synen puluer mit edic ende darmede besmeert die stede ende dar na bebint die stede al vaste mit enen doec dat helpet zere. Oec ist ghoet tgheghen suellinghe der voete. Tgheghen scarpheit der hare menghet synen puluer mit wermen water ende dar nae alst hoeft ghewasschen is dan beghiet dat hoeft mit desen water al werme ghemaket ende dar ouer ene cleyne tijt wasschet ander werue dat hoeft. Aldus doen wiue salernitane dien lande ende heydenne wiue.'

De 18e eeuwse catalogus van de bibliotheek van het chirurgijnsgilde te Ieper, vermeldt een boek '*Alle de werken van Paulus Barbette*'.(4). Dank zij de kleinzoon van de gekende stichter van het Latemse kunstenaarsdorp Binus Van den Abeele, de huidige Burge-

(1) Londen, British Museum MS Loan 29/332.
(2) R.U.G. Hs. 1457.
(3) Dr. L.J. Vandewiele: Een middelnederlandse versie van de 'Circa Instans' van Platearius. Oudenaarde s.d.
(4) Paulus Barbette was afkomstig uit Straatsburg, waar zijn vader een wondarts was. Hij vestigde zich na gedane studies in Montpellier en Parijs, te Amsterdam waar hij in het begin van de 17e eeuw een grote vermaardheid verwierf en tussen 1658 en 1667 zijn werken schreef.

meester R. Van den Abeele, kreeg ik inzage van de Barbettaanse werken[5] die hij uit de voorouderlijke nalatenschap heeft verworven. In deze werken wordt Terra Sigillata in de receptuur verschillende malen aangehaald; wij laten er hier een paar voorbeelden uit volgen:

Blz. 133 Receptuur tegen Gangraena met Terra Sigillata als hoofdbestanddeel:

R/. Terr. Sigillat.
Bol. armen, an. unc. f.
Cor. cerv. praep. drachm, j.
Camphor, scrup. j.
Acet. rosac. unc. j.
Ol. mytillor. unc. iij.
Album, ovi. No j.
M.F. Limentum.

Blz. 381 wordt volgend middel met voordeel bij pestpatiënten toegepast:

R/. Rad. contrayervae. unc. f.
petafitidis
torrementillae,
Enulae campan. an. drachm, ij.
Terra Sigillata,
Boli armen, an. drachm, iij.
Rasur, corn. cerv. eboris an. drachm. j.
Coral. rubr. praepar. sirup, iiij.
Cinamon. acut, drachm, ij.
Antimonii diaphoretici unc. f.
M.F. Pulvis.

Blz. 388 bij pestgevallen wordt ook nog volgende recept in de palmen van de handen gebonden:

R/. Boli armenae,
Terrae Sigillat.
Cret. vulgar, alb. an. unc. f.
Acet. Calendul. q.f.
M. applicetur ut praecedens.

Deze voorbeelden op aan te tonen dat ‘Terra Sigillata’ een vaak voorkomend geneesmiddel was in de oude receptuur. Het is niet alleen te vinden in de vakgeneeskunde, maar ook in de volksgeneeskunde werd dit aangewend. Niet zelden ook worden aan aarde, door het volk, geneeskundige en magische krachten toegeschreven, men denke maar aan de huidige nog bestaande toepassing van modderbaden. Geneeskracht werd ook toegeschreven aan aarde afkomstig van bedevaartplaatsen die werd gemengd in het voedsel van mens en dier om ziekten te voorkomen of genezing te vinden.

(5) Alle de medicinale werken na de hedendaagsche practijk beschreven door Paulus Barbette. 9e druk. 't Amsterdam bij Nicolaes ten Hoorn 1723.

A.G. Homblé, G.C.S.J.

Uit Meetkerkse liederverzamelingen
III De verzameling van Oscar Scharlet

Minder uitgebreid dan de verzamelingen Deloddere en Debrabandere is die van de Meetkerkse smid en fietsenmaker Oscar Scharlet. Hij werd geboren te Moerkerke de 21 januari 1895 en stierf te Meetkerke de 1 juni 1965. Scharlet was geen zanger, alleen verzamelaar van liederteksten die op een gewoon schoolschrift werden neergepend.

Scharlet was in zijn jeugd wielrenner geweest en dit verklaart zijn belangstelling voor volksliederen op de destijds beroemde wielerfiguren Odiel Defraye uit Rumbeke en Cyriel Van Hauwaert uit Moorslede (Nrs 7 en 9). De vier oorlogsliederen (Nrs. 4, 5, 6 en 8) verwijzen ook naar de tijd van het ontstaan der verzameling nl. onder een korte tijd na Wereldoorlog I. Opvallend in deze verzameling is de aanwezigheid van twee liederteksten met duidelijk dubbelzinnige strekking (nrs. 11 en 14).

J. Geldhof

Overzicht van de inhoud

1. *De verkeerde wereld*
   Zeven achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: Vriendjes komt bij, luistert eens naar mij...
2. *Het Lentelied*
   Onvolledig.
   Aanv.: Allee, verheugt u maar...
3. *De Gazet*
   Vier twintigregelige strofen.
   Aanv.: Wat men in de gazetten zo altemaal durft zetten...
4. *Naastenliefde*
   Drie achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: 't Is droeve tijd, menig gezin...
5. *Waarom is er geen vrede*
   Vier zesregelige strofen, achtregelig refrein.
   Aanv.: Een fellen strijd is weer bereid...
6. *Lied van den kroonprins en de keyser*
   Vijf negenregelige strofen; vijf achtregelige refreinen.
   Aanv.: Ja de kroonprins vroeg aan de keyser...
7. *Ronde van Frankrijk: zegepraal van Odiel Defraaye van Rumbeke*
   Vier achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: Vlaanderen die mag zich weder roemen...
8. *Het strijdkreet onzer dappere soldaten*
   Vijf achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: De oorlog wordt ons land verklaard

9. *Hulde aan Ceriel Van Houwaert*
   Vijf achtregelige strofen en refrein.
   Aanv.: Eenen buitenjongen van Houwaert...
10. *Lied van de Moordenaarsbende Pollet*
    Zeven achtregelige strofen en refrein.
    Aanv.: De bende pollet is overlet...
11. *Lied van de borstel zonder haar*
    Vijf vierregelige strofen, vijf vierregelige refreinen.
    Aanv.: Bonsoir beste gezellen. En mag ik met fatsoen...
12. *Zelfmoord der liefde van een jong meisje*
    Vier achtregelige strofen, refrein en slotrefrein.
    Aanv.: Wel vrienden wilt mij hooren aan...
13. *Den Gendarm*
    Tien achtregelige strofen.
    Aanv.: 't Was op een zomer avond
14. *Biechtelied*
    Acht achtregelige strofen.
    Aanv.: Vrienden den tijd van biechten die komt aan...

Zaailingen als aardappelnaam

Bij de vraag in Biekorf 1972, 319-320.

De vijf soorten aardappelen die in 1808 op een hoeve te Sint-Kruis werden gekweekt waren: de *witte vroege* (van juni tot september, eetaardappelen), de *roose crantzen* (soort vroege aardappel voor dieren), de *bollen* (‘sur la table des gens aisés des villes’), de *zwarte* (‘espèce de friandise que l'on ne peut trouver à acheter partout’; ze zijn duurder en eenmaal men ze heeft gegeten, wil men geen andere meer!). De vijfde soort zijn de *zaaylingen*, die geconsommeerd worden door boeren en arme lieden en waarmee men ook de varkens mest.

Aldus schrijft A.F.G. Vander Fosse in zijn *Description d'une ferme de 28 Ha située dans la commune de Ste Croix*, een uitgave van de société departementale d'agriculture de la Lys in 1808 te Brugge.

De vooruitstrevende en geleerde agronoom vander Fosse onderzocht ook de oorsprong van deze verschillende variëteiten. ‘On a planté des pommes de terre de cinq différentes espèces... toutes proviennent de semences renouvellées il y a 30 à 35 ans à une époque où la dégénération de l'espèce. envisagée comme une calamité publique, a été réparée moyennant les semis qui en ont été faits’.

Nog in West-Vlaanderen werd door een zekere De Bats een soort reuzepatat, de zogenaamde *Engelse* geteeld (1781) (Biekorf 1962, 333). Elders schijnt het zoeken naar nieuwe soorten minder intens te zijn gebeurd (P. Lindemans, Gesch. van de Landb. in België, II, 191).

Het opduiken van al deze variëteiten in West-Vlaanderen wijst er ontegensprekelijk op dat West-Vlaanderen een oud aardappelgebied is, waar ook het eerst naar nieuwe soorten moest worden gezocht, omdat de oorspronkelijke soorten die weinig van grond konden veranderen, uitgeput geraakten.

In de primitieve landbouw van die tijd bestond de practisch enige manier om aan nieuwe soorten te geraken erin aardappelzaadbollen

te zaaien, zoals in de jaren 1770 en wellicht reeds vroeger zal gebeurd zijn. In 1808 beweerde men daarenboven dat een vlugge degeneratie ook voortkwam door het feit dat men op sommige plaatsen alleen de aardappelschillen met de ogen erin als plantgoed gebruikte. Aldus stelde men het toch vast te Sint-Kruis in 1808 (Rijksarch. Brugge, Frans Archief, nr. 2862).

De aardappel door De Bo in 1870 als *zaailing* betiteld was een aardappel van de beste soort (‘soort van roodachtigen fijnen aardappel’ - De Bo-Samyn, Kruidwoordenboek, 1880, 150). De zaailing van Sint-Kruis in 1808 was van een mindere kwaliteit, een voederaardappel.

De Bo-Samyn kennen nog andere zaailingen: ‘een soort die rooder en meerder zijn dan de gemeene zaailingen’, men heet ze *roobollen-zaailingen.* Er zijn ook grauwe zaailingen, witte en blauwe zaailingen (ibid.).

In West-Vlaanderen werd veel geëxperimenteerd met gezaaide aardappelen. Een zekere Pieter de Graet, landbouwer te Torhout, schreef zelfs over het zaaien van aardappelen uit zaadbollen een memorie in de Société d'Agriculture te Brugge (Notice sur les semis de pommes de terre, 1808).

Het zaaien van aardappelen kwam dus vooral voor in Vlaanderen en wel tot halfweg de vorige eeuw. Nadien kon men verlanden met vreemd pootgoed uit eigen Streek (Mechelse rode, Rijselse). Later zelfs met kruisingen van eigen teelt of import uit verre landen zoals Friesland, Gelderland, en zelfs Oost-Pruisen en Polen (Frieslander, Industrie, Krüger, Sonnenschein, Eigenheimer, Gelderse muizen,...). Hierdoor kweekte men direct kloeke en goede aardappelen met hoge opbrengsten en was het niet meer nodig langdurig te zoeken naar betere soorten met aardappelzaad, waarvan het resultaat steeds onzeker was en het aankweken van voldoende planthoeveelheden veel tijd vroeg (Zie o.m. F. De Keyser, De Aardappel; Gent, 1923).

De benaming *zaailing* is dus een verzamelnaam, vooral in Vlaanderen, om nieuwe en soms sterk uiteenlopende aardappelvariëteiten aan te duiden, gewonnen uit aardappelzaad tussen circa 1770 en omstreeks 1870.

L. Van Acker

Schapers in het Leiedepartement
1801

Het Leiedepartement - de latere provincie West-Vlaanderen - telde in 1801, volgens de officiële statistiek (Mémoire Deviry), niet minder dan 260 schaapherders. Bijna evenveel als er beenhouwers (287) waren, doch in aantal ver beneden de molenaars die met 623 meesters, 398 gezellen en 48 leerjongens aanwezig waren. De pruikenmakers staan met 189 meesters, 240 gezellen en 150 leerjongens in de lijst. Niet hoog ligt het aantal gediplomeerde geneesheren (121) en apothekers (108), terwijl de meester-brouwers (576) en de meesterbakkers (823) de kroon spannen.

C.B.

Vlaamse boekhandel in 1792

In 1792 opende Joseph Bogaert, ‘Boekdrukker en Boekverkooper, op de groote Markt’ te Brugge, de inschrijving op een nieuwe vertaling van Fénélon's *Télémaque* (1699) die in 25 veertiendaagse afleveringen zou verschijnen.

De vertaler was de Brugse geneesheer Jan-Baptist Versluys (Eeklo 1761 - Brugge 1799) die zich meer met vertaalwerk dan met geneeskunde moet hebben ingelaten. Hij vertaalde immers ook de Kerkgeschiedenis van Fleury in 18 delen en de Heiligenlevens van Butler-Godescard in 8 delen.

Van Fénélons *Telemachus* - een wereldsukses gedurende de 18e eeuw - hadden ‘onze nabueren, de Hollanders, reeds twee verscheyde vertaelingen in het licht gegeven’, zo schrijft Versluys in zijn Inleiding. Hij wijst hier, zonder de namen te noemen, op de vertaling door Isaac Verburg (1720) en op de overzetting (in verzen) door Sybrand Feitama (Amsterdam 1733; herdruk in 1763). Die minderwaardige vertalingen zou hij nu vervangen door zijn versie onder de titel *De Gevallen van Telemachus*, ‘vrylyk vertaeld na de laetste Fransche Uytgave’. Ik zal, zegt hij, ‘zoo veel de konst het toelaet, gebruyk maeken van de vrugtbaerheyd en van de zinrykheyd onzer Vlaemsche Tael’ om ‘alle dicht-kundige schoonheden’ van het model tot hun recht te laten komen.

Het werk, in twee delen gesplitst, omvat XL-622 bladzijden, in fraaie octavo. De ‘kopere plaeten’ van Wauters die de titel en de 24 boeken van Telemachus illustreren zijn van de kwaadste soort.

Drukker Bogaert Stelde het jaar 1792 op de twee titelbladen. De belofte van een aflevering om de 14 dagen heeft hij blijkbaar niet kunnen inlossen, de laatste afleveringen verschenen begin 1794. (De kerkelijke goedkeuring in fine van kan. L. Caytan is van 28 april 1794).

Voor de inschrijving werkt Bogaert in Brugge zelf, als boekhandelaar, direkt met de lokale partikulieren, buiten Brugge echter met de boekhandelaars. In de eerste aflevering publiceert hij een naamlijst van inschrijvers. Nieuwe inschrijvers zouden telkens in volgende afleveringen worden bekendgemaakt. Ik verzoek, zo schrijft hij, ‘alle myne Medehandelaers van my t'elkens de Naemen en Bedieningen van hunnen Inschryvers op-te-geven...’. Het is echter gebleven bij die eerste naamlijst die een zekere dokumentaire waarde bezit, daar ze ons een overzicht biedt van de boekhandelaars met Vlaamslezende kliënteel in onze steden in het jaar van de eerste Franse invasie.

Brugge (stad) prijkt vooraan met de namen van 37 partikulieren direkt bij Bogaert ingeschreven.

De volgende boekhandelaars staan in de lijst met telkens de vermelding ‘*Boekverkooper*’; het cijfer nevens hun naam is dat van de inschrijvingen.

Antwerpen. - Van der Hey 5. Brussel. - Collaer 2. Huyghe 2. Dendermonde. - Ducaju 2. Eeklo. - Van Han 5.

Gent. - Fernand 6. Gebroeders Gimblet 3. Lier. - Letellier 5. Leuven. - J. Michel 2. Dubois 13. Oostende. - Scheldewaert 8. 's Hertogenbosch. - Coppens 13.

A.V.

Wulfaert Hellinc van Axel
Zangmeester van Sint-Donaas te Brugge
Uitvoering van zijn testament
1541-1542

Kapelaan Wulfaert Hellinc heeft als zangmeester van Sint-Donaas en als componist grote naam gemaakt. Het jaar voor zijn dood trad hij op te Gent, in het beruchte rederijkersfeest van 1539, als afgevaardigd zangmeester bij de Brugse Heilig-Geestkamer en bij de rederijkerskamer van zijn geboortestad Axel die onder de naam van Sint Ontcommere (alias De Vier Melcteelen) aan de wedstrijd deelnam(1). Aan Wulfaert Hellinc (Lupus Hellinck) heeft de Duitse musicoloog Hans Albrecht een belangrijke studie gewijd(2).

Het volgende document - de rekening van zijn testamentuitvoerders - brengt een aantal bijzonderheden die de karige gegevens van zijn biografie komen aanvullen(3).

Tekst van de rekening

fol. 1.

Rekeninghe ende bewijs vanden vulcomminghe vanden testamente ende uuterste wille van zaligher memorie Wulfaert Hellinc presbytre in zijnen tijden capellaen vanden choore ende zancmeestre vander collegiale kercke van sinte donaes binnen brugghe ghedaen Eerweerdeghe ende voorzieneghe heeren min heeren vanden capitele van sinte donaes voornoemt bij Dieric Roels presbytre, Cornelis vanden Rijne clerc gheinstalleert, ende Franchois de Blende, poortere der zelver stede als executeurs vanden testamente voorscreven (upden laetsten dach van lauwe 1541 (1542 n.s.).

Alvooren tdoode lichame vanden testatuer es ghebrocht gheweest inden choor metten cleene ofte minste gheluudt, ende begraven inde ghemeene sepulture vanden capellanen van binnen den choore, ende over de ziele vanden overleden fondatie ghedaen naer costume vander kercke van sint donaes voornoemt.

Item mijnheere franchois fierins fabrijckmeestere over testament den kerkcke ghestelt, per quitanciam betaelt, 5 sch. gr.

Item den prochiepape aldaer inden handen van heer gheeraert tol, ontfanghere vander foraniteit achtervolghende dordonnantie van mijn heeren van capitele, p.q. betaelt, 5 sch.

(1) Biekorf 1970, blz. 109-110.
(2) Die Musik in Geschichte und Gegenwart VI 105-113; Kassel 1957.
(3) Archief Bisdom Brugge. Fonds S. Donaas. D. Testamenten en Fundaties, nr. 135. Papier, 2 fol. - In de rekening van Sint-Donaas anno 1523 (24 juni 1523 - 23 juni 1524) f. 6^{v}-7 lezen we: 'Acceptus est ut beneficiarius L. Hellin'. De rekening 1540 (f. 7^{v} en 8^{v}) noemt als 'novus succentor Johannes de Hollandia' en noteert dat de overleden Wulfard Hellinc werd begraven 'in communi sepultura cappellanorum'.

Item mijnheere jheronimus vande clichtove, als capellaen, p.q. 2 sch. 6 den.

Item heer philips van roode als costere p.q. betaelt 15 gr.

Item johanni lescornet roedraghere van zijn testament betaelt 7 sch. gr.

Item gillekin basset teekenare voor zijn testament betaelt 7 sch. gr.

Item heer jooris vanden bussche als ghecelebreert hebbende alle daghe messe, een half jaer lanc ghedurende, over de ziele vanden testatuer ende allen ghelooveghe zielen p.q. betaelt 3 £ gr.

Meestere francois fierins fabrijckmeestere, voor twas ende ornamenten, wijn ende broot, mitsgaders den dienst vanden costere, tsame p.q. betaelt 7 sch. 6 d.

Jan, filius ruebrechts gheyllt, als kerckmeestere, ende jacob de witte, als ontfanghere vander kercke van dudzeele, vervanghende huerlieder medepleghers over testament bij den testatuer der zelver kercke ghestelt, te wetene alle tghuendt dat zijn vicegerent ten daghe van zijnen overlijdene hem zoude sculdich ende tachtere weesen, bedraghende over thalf jaer ghevallen kersmesse 1540, 3 lb. 10 sch. gr. waerof heer Jan Meyn vicegerent brijnct in reparatie bedraghende ter somme van 18 sch. 6 d., dus hier over de reste 32 sch. 6 den. betaelt.

fol. 1^{v}.

Jacob Nieulandt, over de aerme scholieren vanden booghaerde in brugghe bij vorme van testamente, per quitanciam 10 sch.

Item ghelevert inden handen van Francois de Blende een beelde van onser vrauwe die plach te stane up dresoor, binnen de camere vanden testatuer, bij vorme van testamente hem ghegheven.

Item ghelevert inden handen van Barbele Marisaels, diensboodt vanden testatuer, de beste kerle, twee zelveren croesen, ende een tafereel metter figure vanden testatuer voorseit, bij vorme van testamente haer ghegheven.

Item ghelevert inden handen van Barbele Marisaels voornoemt ende Cornelis vanden Rijne, ten behouve van Wulfutkin Hellinc, natuerlic kindt vanden testatuer, de beste kerle naer de alderbeste, ende twee zelveren croesen, hem bij vorme van testamente ghegheven.

Item ghelevert inden handen van Cornelis vanden Rijne, clerc gheinstalleert ende organiste van sinte donaes voornoemt, eene damasten rock, bij vorme van testamente hem ghegheven.

Item Dieric Roels, presbytere, Cornelis vanden Rijne, ende Francois de Blende alle executuers vanden testamente voorscreven elc voor zijn moeijte 20 sch. gr. compt tsame ende betaelt 3 £.

Item mijnheere Jacob vander Muelene, cantere, canuenic ende obediencier vander collegiale kercke van sint donaes voornoemt, over de fondatie van 10 gr. (tsame) voor een jaerghetijde over de ziele vanden testatuer ende alle gheloveghe zielen, p.q. betaelt 20 sch.

Somma vanden artikelen vanden testamente in ghelde betaelt bedraecht 10 lb. 5 sch.

fol. 2.

Hier naer volcht de uutinghe metten jaerghetijde, ende dies daer an cleven mach.

Eerst Anthonio Willaert, tafeldraghere, voor processie, vigilie, commendatie ende messe, de proost, dies ire ende mitsgaders tlijck te draghene, tsame per quitanciam betaelt, naer de costume vanden gheluude, 2 lb. 8 sch.

Item Jacob van Hee, torreclerc, voor tminste gheluudt metten drie handeclocken ten uutvaert, p.q. betaelt 20 sch.

Item de weduwe van Jooris, waslichtmakere up sint jansplaetse, over de leveringhe vande kiste, stallichten, offerkerssen ende anders ter uutvaert dienende, per chedulam 13 sch.

Julien Herman, kisteclopper, voor zijnen dienst ter uutvaert ende begravene vanden overleden, per chedulam, 4 sch. 4 den.

Adriaen Bernaert, graefmakere, voor tgraf vander sepulture open te doene, tdoodt lichame te begravene ende wederomme den steen te legghene p.q. 8 sch.

Christiaen Sijdemers, metsenare, voor tstoppen vander sepulture ende rondsomme te paverene, p.q. 3 sch. 6 d.

Ttem de cliinckers betaelt ter uutvaert, 18 gr.

Item voor tbroot vanden choorkijnders, betaelt 2 sch.

Meester Jheronimo vande Clichtove als capellaen van mijn heere deken, voor ziin visitatien betaelt 10 sch.

Heere Philips van Roode als costere voor zijn visitatie betaelt 8 gr.

Heere Anthuenis, voor zijnen dienst in tgane vander ghildemessen betaelt 12 gr.

Meester Anthuenis de Wevere, over de confraterniteit vanden choore van onser vrouwekercke binnen Brugghe, p.q. betaelt 10 sch.

Heer Jan Marijn over de ghildemesse van sint-jan, betaelt 20 gr.

Broeder Olivier Winckaert. coster vanden predicaren in brugghe, over de ghildemessen van sinte pieter van melane, ende van maria int hoedekin, tsame betaelt 4 sch.

Ghijsebrecht vander Mersch, over de ghildemesse ende dootscult vander ghilde vanden ruddere sint jooris binnen brugghe, p.q. betaelt 20 sch.

Heer Clais Dickele, voor tpasseeren vanden testamente, 2 sch.

Meester Stevin de Grave, secretaris, voor de coorboratie vandien, mitsgaders copie auctentijc ghezonden t'Axele anden voochden vanden hoirs ende aeldinghers, betaelt 2 sch.

Item den biddere voor zijnen aerbeit ter uutvaert, betaelt 7 gr.

fol. 2^{v}.

Item meester Franchois Fierens, fabrijckmeestere, voor thabijt daer tdoodt lichame vanden testatuer inne begraeven was 6 sch. gr., ende voor trecht vanden sepulture 20 sch. gr., compt tsame ende betaelt p.q. 26 sch.

[Rekening van het eerste jaargetijde]

Item Anthonio Willaert, tafeldraghere, voor vigilie, commendatie

ende messe, mitsgaders de proost, dies ire etc. ten jaerghetijde p.q. betaelt 2 lb. 1 sch. 8 d.

Jacob van Heede, torreclerc, voor tminste gheluudt ten jaerghetijde, naer costume p.q. betaelt 14 sch.

Item de weduwe van Jooris vanden Catthoire, waslichtmakere up sint jansplaetse, voor vier stallichten ende twee pond offerkeerssen ten jaerghetijde ghelevert, p.q. betaelt 7 sch. 2 d.

Julien Herman, kisteclopper, voor zijn dienst ten jaerghetijde 12 gr. ende voor de clijnkers 18 gr., compt tsame p.q. betaelt 2 sch. 6 d.

Item den biddere voor zijnen aerbeit ten jaerghetijde, inden handen van Franchois de Blende betaelt 8 gr.

Item noch betaelt mijnen heeren vande capitele, in nombre wesende van 18 ende den secretaris mitsgaders den roedraghere, ter audientie van deser rekeninghe 10 sch. gr.

Somma vanden hutinghe metten jaerghetijde, met datter ancleeft, bedraecht 12 lb. 14 sch. 4 gr.

Somma totalis bedraecht 22 lb. 19 sch. 4 gr.

Dese rekeninghe es ghepasseert ende ghegheven int capitele ten jaere ende daghe als boven bij protestatien naer costume.

C. Dickele notarius

A. Dewitte

Westvlaamse spreuken
Zanting 1970 I

1. Schrijf het op de balke, de kalvers gaan 't niet uitlekken. Loker.
   - Wanneer men, in de oude tijd, iets kocht zonder onmiddellijk te betalen, kwam het op de ‘kerfstok’. Was het een zeer slechte betaler, dan schreef men het op de balk, zodat hij het zag wanneer hij binnenkwam. Weldra werd het kopen ‘op de plak’. Nu luidt het: ‘zet het op den boek’ (plakboek). Een slechte betaler bedreigt men soms met de spreuk: ‘'k ga het op den spegel schrijven!’ (Pollinkhove). Iedereen kijkt immers graag in de spiegel en zou dus de schulden zien.
   De ‘balkspreuk’ staat reeds opgetekend bij De Bo - nu een honderd jaar geleden - en leeft nog voort in de volksmond! Ook de kerfstok is nog in de wandel... en ‘plakkers’ vindt men overal.
2. Het werk en hangt aan de balke niet. Vlamertinge.
   - Wanneer men soms gekte met de kleine gestalte van een werkman, antwoordde hij met die spreuk!
3. Waar nen boom valt bluven de blaren liggen. Ieper.
   - Waar een vader of een moeder, bij een zoon of dochter inwonend, sterft, varen deze het eerst wel met het overblijvend goed en geld.
4. 't Is noch flute noch hol. (Vlamertinge = VI.).
   - Noch mossel noch vis. Ze zijn zelfs lichamelijk nog niet volwassen.

5. Met nieuwjaar groot lawaai, 's anderendaags grote klaai. VI.
   - Hij heeft het al vertureluut met nieuwjaar.
6. Drie luchten en twee viers is rijkemans bestiers. VI.
   - Gebrek aan spaarzaamheid verarmt, maakt bijstier. Vgl. ‘Twee lichten en een vier maakt een rijk man bijstier.’ De Bo s.v. bijstier. - In de oude tijd was men zeer gesparig met licht en vuur.
7. 't Geraakt al verkocht dat naar de markt gaat. VI.
   - Een vrouw, hoe onbemiddeld en misdeeld ook, geraakt toch getrouwd... Op ieder potje past een hulletje.
8. We hebben nog messen in't schof. Oostkamp.
   - Je mag gerust blijven noenmalen, er is voorraad genoeg. Verwant met ‘zijn mes ergens leggen’: ergens de maaltijd nemen.
9. Met karnaval grote neuze, 's anderendaags platte beuze. Ieper.
   - Zelfde vorming als nr. 5 (boven). Op één dag heeft hij er alles doorgedraaid.
10. 't Is beter een oud paard gebosten dan een joenk gekreveerd. VI.
    - Als een oude man sterft is het jammer, maar als een jonge man sterft wordt het soms een tragedie.
11. Nen trouw en ne pacht Komen in de nacht. VI.
    - Bij het aangaan ervan is het nog een vraagteken, dus nacht: de ware toedracht komt maar klaar na verloop van tijd.
12. 't Is daar noch vier noch vinke. VI.
    - Het zijn erg gierige mensen die zich geen warmte gunnen noch de gezelligheid en de vreugde die een klein vogeltje kan brengen in hun leven. De gewone spreuk luidt: ‘Er is daar noch vier *noch vonke*’, zo arm of gierig zijn die mensen.

M. Vermeulen

Processieduivels in Vlaanderen

De Studie van *René Meurant* over ‘De voorstelling van de duivel in processies en stoeten’ (Driemaandelijks Ts. van het Gemeentekrediet van België, nr. 101, 1972, blz. 153-164) behandelt het onderwerp historisch en aktueel in een ruim Westers kader, met het aksent op onze provincies. De verschillende funkties van de duivel-figuren (strijd tegen de goede engelen en vooral tegen de aartsengel; begeleiding van de processiemars; plagerij van de toeschouwers) worden rijkelijk uit de bronnen toegelicht. Van de laatmiddeleeuwse processie tot de hedendaagse stoet krijgen we de evoluerende rol van de duivels onder ogen. Ook aan de hand van een rijke en originele illustratie.

Een onmisbare studie voor de vele belangstellenden in het volksleven van de Lage Landen.

A.V.

De Sint-Sebastiaansgilde te Nieuwmunster 1700 - 1835

Volgens het gildeboek daterend van 1766, onder het hoofdmanschap van Pieter van Heule, werd de ‘Keyzerlijcke en Koninckklycke Gilde van den Edelen Ridder Sint Sebastiaen’ opgericht in het jaar 1700 Pieter Panne schoot de eerste vogel. De gilde heeft bestaan tot in 1835.

Op 26 februari 1786, onder het hoofdmanschap van dezelfde Pieter van Heule en met Jacobus De Crock als koning, werd beslist tot de verkoping van 22 zilveren schakels, wegende samen ‘39 oncen en 2 engelschen’ voor de som van 20 pond groten courant, bestemd voor het aankopen van een vaandel. Terzelfdertijd wordt bepaald ‘dat men in het toekomende als men den vogel van heeren schoot, men zal verobligiert sijn te geven in profijte van de gilde, loco een zilveren schaekle aen den halsebant, in gelde 1 pistole, zijnde 30 schellingen wisselgelt, den schellingh genomen tot 6 stuyvers andere specie advenante’.

Bij zijn aanvaarding gunde ieder lid voor ‘syne doodtschuld’ de som van een pond gr. wisselgeld ten bate van de gilde. Bij zijn overlijden werd een zielmis (requiem) opgedragen. Verscheidene pastoors van Nieuwmunster die gildebroeder werden, deden een plechtige mis voor de gildebroeders op het feest van de hl. Sebastiaan.

Het gildeboek werd afgesloten onder het koningschap van Philippus Derre. De halsband of sierketting (breuk) alsmede het gildeboek is nu in het bezit van de familie van de laatste gildekoning.

De halsband met de schakels

De halsband draagt twee zilveren schakels. Op de grootste schakel staat het gildewapen en de tekst en iaartalvers 1778:

‘Als d'Heer Pieter van Heule gaf volle jubelfeest
was ieder seer verblijdt en elk riep om ter meest
Geluk Jacob Du Mon als koningh deser gilde.
Den herewijn werd gejont aen ider even milde’.
Op de keerzijde Staat:
Den laetsten dag van mey is t'Nieuwmunster gelukt
in 't jaer van cronicum hiernevens uitgedrukt:
Van heVLe VIert JVbeL aLs DVMon konIngh sChoot.

Op de andere schakel leest men:

‘Philippus Derre koning geschoten den Isten zondag in Juni het jaar 1833’. - Op de keerzijde staat een windmolen (koning Derre was molenaar) met de vermelding: ‘Gejond door Philippus Derre aan de gildebroeders van Nieuwmunster’.

Valère De Boodt

‘Meneertje’: de filosoof van de voorstad

De Veurnaars van mijn ouderdom zullen zich zeker nog Pros Bullaart herinneren, want ‘*menêertje*’ zoals hij in de dagelijkse omgang werd genoemd, heeft al ze leven een grote rol gespeeld in het verenigingsleven van de Voorstad(1). Hij was niet alleen medestichter van ‘De Wonder’, de veloclub bij Flavie Pré(2), en boetmeester van de wiikgilde, maar ook het ‘duiveltje doetal’ bij gelijk welk feest of viering die op de Voorstad plaats greep. Zijn schoenmakerskotje was het rendez-vous-lokaaltje der duivenliefhebbers die er hun beesties verhandelden of lieten keuren.

Toen ik hem, enkele maanden vóór zijn verscheiden, een bezoek bracht op zoek naar kopij voor mijn ‘oud Veurnse herbergen’ vond ik hem terug zoals ik hem vroeger had gekend, een mens om er honderd te worden en om, zoals hij zelf profeteerde, ‘naar iedereens begrafenis te komen’. Hij bewoonde toen een net huizeke op het einde van de Stuivenbergstraat, waar hij zich had teruggetrokken en er zijn eigen potje kookte, want Pros was nooit getrouwd geweest.

Ik kreeg de sleutel van zijn vroeger ateliertje mee en ook dit vond ik terug in dezelfde staat als vijftig jaar geleden.

Het lag nog ondersteboven als in de tijd toen ik er als knaap geregeld de ‘zille’ afdweilde: de vertrouwelijke oude stoel met halve leuning en plank als zate, een beetje meer uitgehold, me docht, het krammenechtig voetbankje en de massieve lange tafel uit één stuk, volgepropt met alaam en allerlei dooreengegooide rommel, afgelopen schoenzolen en gazetteknipsels, een uitgesleten laars naast een halfafgetrokken almanak, nestels, uitgesneden lederbrokken en... me ziele, ook het vettig oliepotje met een borsteltje zonder haar. De muren, lang geleden ooit gewit, droegen nog de sporen van de ‘potelingen’ van menig gebuur, die er, na gedane dagtaak, een babbeltje kwam slaan en ja, dezelfde duivenveertjes plakten er nog over heen. De wankele, vermolmde trap, die naar het duivenhok leidde en angstwekkend kraakte bij iedere trede, was er ook nog...

Wat al herinneringen doemden me voor de geest; hoe ik me als snotneus tot Pros aangetrokken voelde en zo vaak in het vunzig hokje mijn toevlucht zocht, hoe hij mijn eerste pennevruchten keurde en me allerlei beduimelde illustraties, vol ezeloren, in de handen stopte, die ik naderhand met heimelijke vreugde doorbladerde, want vader mocht er niets van merken. Hoe fier als een pauw toonde ik hem mijn eerste in ‘Ons Volk Ontwaakt’ opgenomen gedicht.

Ja, zalige standen heb ik daar bij Pros doorgebracht. Hij wist op alles raad, filosoof als hij was, steeds bereid ons anekdoten te vertellen en met een kwinkslag de zorgen weg te toveren. Menig gebuur vond er zijn goed humeur terug en sommige avonden was het er zo stikvol dat er geen speld meer tussenkon.

Ik heb het me steeds als een onvergeeflijke fout aangesmeerd zijn vele rake gezegden nooit te hebben genoteerd, want Pros bezat een eigen woordenschat, die hij zelf fabrikeerde, op goed valle 't uit. Onvervalst, ruw soms maar recht uit het hart en doorspekt met

(1) Wijk aan de zuidflank van Veurne.
(2) In de jaren twintig waardin van ‘In Schaerbeke’.

karamelleverzen waren het vaak pareltjes van gevatheid die hard aankwamen. Maar de mensen namen dat wel, al begrepen ze er soms geen gebenedijd woord van, ongeletterd als de meeste waren.

Enkele heb ik er nog van onthouden, al wil ik er geen eed op doen ze hier letterlijk weer te geven:

Mi één blad, ku'j gin boek vullen.

E stoel is è stoel,
E kasse is è kasse
Roert doarom je smoel
Nie te oenpasse.

Rust antiden
Om de moedheid te vermiden.

Hoe dichter bi de pot
Hoe schonder kot.

Mi' piepen en klagen
Vul je gin lege magen.

Kommeretale
Leugentale.

E n'is wortel noch beète.

'n Huus zoender messienk en aalpit
Is èn huus die van gin zorgen è wit.

E zit mi ze neuze
In e n'andre ze beuze.

't Zin moa de staken
Die mekoars nooit e' genaken.

Je kun nie zidder lopen
Of da je beenen lank zin.

Beter mostoart op je stute
Of drogen brood.

Lopen en stoan
Kunnen nie te goare goan.

Betere è gat in je broek
Of gin broek an je gat.

Ik moet nog verklappen hoe Pros aan zijn bijnaam ‘meneertje’ kwam.

Het was geweten dat hij een handig stielman was, want zelfs de dames van ‘stad’ kwamen bij hem hun schoenen op maat bestellen en geneerden zich niet om op het wankele stoeltje plaats te nemen, ten andere, een ander zitsel was er niet. Pros kon toch onmogelijk mevrouw de notaris of mevrouw de ontvanger als Sofie of Marie aanspreken, daarom noemde hij ze allemaal ‘madamtje’. Deze gewoonte was bij hem

allengskens zo ingeburgerd dat hij zelf de naaste buurvrouwen als ‘madamtje’ betitelde. Deze vonden er niets beter op dan Pros als ‘*meneertje*’ te dopen en 't is bij ‘meneertje’ gebleven.

A. Dawyndt

De keerse uitblazen

Deze uitdrukking wordt vooral gebruikt in verband met processen. ‘Hij zal de keerse uitblazen’: zal het proces verliezen, kan het niet winnen omdat hij in overtreding is. Hij zal aan de boete liggen (moeten betalen). ‘'t Is zijn vader [als verantwoordelijke] die gaat de keerse uitblazen’. Vgl. De Bo en Teirlinck s.v.

M.D. Rollegem-Kapelle

Geschiedenis van Roeselares tweede parochie *Sint-Amands 1872-1972*

Een parochie stichten was eertijds ook ‘nen torre bouwen’ (G.G.) en voor het uitgroeiende Roeselare was, in de jaren van het Pauselijke Zouavenleger, het uur aangebroken om er een te bouwen ter weerzij van de spoorweg. De ‘tweelingparochies van Sint Amand en Onze Lieve Vrouw’: zo luidt de titel van de studie waarmede J. Huyghebaert zijn monografie over de jubilerende St.-Amands-parochie heeft voorbereid.

De geschiedenis van een jonge parochie mag, onbelast met feodale kaders en instellingen, een geschiedenis zijn van de menselijke gedragingen onder religieus opzicht. Uit veel verspreide bronnen heeft de auteur zijn dokumentatie moeten samenbrengen, een parochie ‘in de steigers’ heeft immers andere bekommernissen dan het systematisch aanleggen van een archief.

De periodisering in drie tijdvakken met de eeuwwisseling en de tweede wereldoorlog als scharnieren valt wel zo goed uit dat ze voor andere gelijktijdige stichtingen als model kan dienen. De tijdvakken trekken voorbij ‘per pastoor’ met telkens een kroniek en de rubrieken:: vroomheid, parochiale verenigingsleven, onderwijs, materiele uitrusting. Bijzonder boeiend en sociologisch belangrijk is die beschrijving van het verenigingsleven dat moeizame opzoekingen heeft gevergd. De jonge auteur wist begrijpend door te dringen tot in de jaren van zijn groot- en overgrootouders, een periode die voor de tieners van deze tijd even ver ligt als de middeleeuwen. Bij die peilingen speelt zijn grondige historische kennis van het Roeselaarse stadsleven vruchtbaar mede. En hij weet, hoe eigentijds ook ingesteld, de verhoudingen en gedragingen van elke periode te relativeren. Ook de geschiedschrijver in het jaar 2072 zal kritisch tewerkgaan en dan uiteraard zijn waardering voor de mensen en dingen van 1972 (en later) zonder veel moeite weten te matigen.

De indeling onder de zeven pastoraten heeft soms een nadelige kant, de chronologische cesuur doorsnijdt o.m. de rubriek onderwijs juist gedurende de schoolstrijd van 1878-1884, met het gevolg dat de lezer een overzichtelijk beeld van deze felle strijd en zijn inzet moet missen.

Het Roeselaarse willen-en-kunnen heeft zich in een gedenkwaardige viering van het jubeljaar veelzijdig uitgesproken. Dit gedenkboek, dat in een levendig appèl de namen van zoveel taaie en trouwe Roeselarenaars oproept, is een markant en voor onze tijd weldoende bindteken tussen oud en nieuw. -

A.V.

- JOZEF HUYGHEBAERT. *Geschiedenis van de Sint-Amands-parochie te Roeselare 1872-1972.* Uitgegeven met de steun van de Bank van Roeselare en West-Vlaanderen en zijn beheerder Directeur-Generaal de heer Jozef Camerlynck. Met een inleiding van pastoor André Carpentier. Roeselare 1972. In-8, 252 blz.; geïllustreerd. - Prijs: 300 F († 10 F verzendingskosten) te storten op P.R. 5434.65 (G. Desmet, Roeselare).

Rouwgebruiken in Nederland

H.L. KOK, De geschiedenis van de laatste eer in Nederland, Lochem, 1970, 326 pp.
Een boek over doods-, begrafenis- en rouwgebruiken in Nederland

Dit werk, dat verscheen bij de N.V. Uitgeversmaatschappij 'De Tijdstroom' te Lochem, vormt een vademecum van de doods-, begrafenis- en rouwgebruiken in Nederland.

De schrijver schenkt ook enige aandacht aan Zeeland en op enkele plaatsen zelfs aan Vlaanderen. De uitgave werd typografisch netjes verzorgd terwijl de 326 pagina's tekst worden geïllustreerd met meer dan 130 foto's. In een dertiental hoofdstukken wordt in chronologische volgorde de geschiedenis geschreven van de dodencultus van prehistorie tot hedendaags volksgebruik. In zijn geheel genomen kan dit werk als een standaardwerk beschouwd worden, gezien het sterk synthetische karakter. Bepaalde onderdelen echter zijn zwak.

Voor het Nederlandssprekend taalgebied bestond voorheen alleen de dissertatie van Renée Hirsch, Doodenritueel in de Nederlanden vóór 1700, Amsterdam, 1921 en het daarop sterk geïnspireerde werk van Dr. C. van de Graft: De dodenbezorging bij de volken van Europa, inzonderheid in Nederland, verschenen in 1947[1].

Ook in Vlaanderen zag nog nooit een dergelijke studie in boekvorm het daglicht. Wel bestaan over dit onderwerp uitstekende regionale bijdragen zoals van M. Cafmeyer[2], J. Pieters[3], M. van Coppenolle[4] en zeer recent nog de bijdrage van L. Bekaert[5]. Meer in het algemeen kan nog de studie van J. Cornelissen[6] genoemd worden terwijl L. Maes[7] Waals-Vlaanderen heeft behandeld.

Het werk van H.L. Kok brengt dan ook een schat aan gegevens, verkregen door uitgebreide literatuurstudie en persoonlijke enquêtewerk. De wetenschappelijke waarde wordt sterk verhoogd door een uitgebreide literatuurlijst en het gebruik van voetnoten. Ook Kok heeft veelvuldig gebruik gemaakt van het werk van Dr. R. Hirsch. Het boek van Kok behandelt echter ook de megalithische graven, de Bronstijd grafheuvels en de 'Germaanse Tijd', terwijl Hirsch zich hoofdzakelijk beperkte tot de late middeleeuwen.

In de plaats van de voor Nederland minder relevante 'Germaanse tijd' had de auteur beter enige aandacht kunnen schenken aan de

(1) J.J. Fahrenfort en C. van de Graft. Dodenbezorging en Cultuur, deel II. Amsterdam, 1947.
(2) M. Cafmeyer, Van doop tot uitvaart. Brugge, 1958.
(3) J. Pieters, Doods-, begrafenis- en rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde. Gent, 1960.
(4) M. van Coppenolle, Uitvaartgebruiken in West-Vlaanderen. In: Volkskunde, 10e jrg. 1951, Nieuwe reeks, no. 3, p. 97-134.
(5) L. Bekaert, Dood en uitvaart in het Kortrijkse Volksleven, in: De Leiegouw, jg. XIII, 1971, afl. I, p. 3-61.
(6) J. Cornelissen, Doods-, begrafenis- en rouwgebruiken, een folklo ristische studie. In: Tijdschrift voor geschiedenis en folklore, 3, 1940 p. 5-58.
(7) L. Maes, Croyances et rites mortuaires en Flandre Wallonne. in Enquêtes du Musée de la Vie Wallonne, nrs. 69-70, 1953, p. 300-314.

Merovingische grafvelden zoals bijvoorbeeld te Alphen (N.-Br.), Bergeijk (N.-Br.), Hoogeloon (N.-Br.), Leersum (U.), Maastricht (L.), Meerveldhoven (N.-Br.), Wageningen (Gld.) en vooral Rhenen (U.) waar meer dan duizend graven werden ontdekt. (Datering 400-700 n. Chr.). Ook over het Romeinse graftype wordt gezwegen.

De Studie van H.L. Kok is dan ook niet zozeer vanuit archeologisch, maar vooral vanuit volkskundig en cultuurhistorisch standpunt van belang. Het is een verzameling van vooral middeleeuwse en latere volksgebruiken die verband houden met het overlijden en begraven van de dode. Ter oriëntering geven wij als voorbeelden: kerkhoflantarens, kerkhofontwijding, rouwborden, het doodskleed, het lijkstro, de rouwwkleding, dodenverbonden, dodenomroeper, de gilden, draagbaren, de begrafenisstoet, begraven bij avond, het klokluiden, dodenhuisjes, begrafenispenningen, bidprentjes, enz.

Een boeiend boek over een ietwat macabere materie.

Op p. 73-77 behandelt de schrijver de begraving van ongedoopte kinderen. Hierbij wordt uitgebreid aandacht geschonken aan de in 1962 gevonden ‘kinderpotten’ op het kerkhof van St. Anna ter Muiden. (West-Zeeuws-Vlaanderen). Het betreft hier de thans in het Belfort van Sluis opgestelde middeleeuwse potten waarin de onvoldragen of doodgeboren kinderen werden bijgezet in de ongewijde aarde aan de rand van het kerkhof, de zgn. limbus infantium of zoombegraving.

Tijdens de oudheidkundige opgravingen in de voormalige Cisterciënzer Baudelo-Abdij te Klein-Sinaai (Waasland) werden deze zomer eveneens twee van dergelijke kinderpotten aangetroffen. Eén van deze potten bevatte zelfs een foetus van een tweeling. Behalve te Klein-Sinaai werd in België reeds eerder een kinderpot gevonden te Oostkerke.

Eveneens wordt door de auteur uitgebreid stilgestaan bij de vondst van de beschilderde grafkelders in de St.-Baafskerk te Aardenburg. In dit hoofdstuk staan echter enkele onjuistheden. Daarop brachten wij reeds elders[8] uitgebreid rectificaties aan. Hier willen wij dan ook volstaan met het aanstippen van een paar onjuiste beweringen.

Zo dient de datering van de beschilderde grafkelders niet geplaatst te worden omstreeks 1300 (cfr. Kok, p. 130), maar vanaf 1300 tot volop in de 16e eeuw toe.

‘Men heeft van de doden niets teruggevonden’ (Kok, p. 130). Dat is onjuist. Het mooiste bewijs is wel dat skeletresten uit Aardenburgse beschilderde graven werden gepubliceerd in Archief, mededelingen van het Kon. Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen[9].

Als gebruikte verfstoffen noemt H.L. Kok ‘plantesappen gebonden met caseïne’ (p. 131). Dit is totaal onmogelijk in geval van caseïnekalktechniek. Plantesappen zijn kalk- noch kleurecht. De schilderingen zijn dan ook niet geschilderd met plantesappen maar met

(8) W.P. Dezutter, De beschilderde grafkelders uit Aardenburg. Kanttekeningen bij een pas verschenen boek. In: Zeeuws Tijdschrift, jg. 21, 1971, no. 2, p. 54-56.

(9) A.J. van Bork-Feltkamp, Anthropologica uit oude Zeeuwse begraafplaatsen. Archief Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Middelburg, 1965, p. 21-23.

mineraalverven, de organische zgn. aardverven, zoals rode en gele okers, azuriet, enz.

Op p. 132 ‘Lotusbloemen, symbool van onsterfelijkheid, hangen treurend naar beneden’. De bloempjes zijn geen lotusbloemen maar akeleien. De onmiddellijke consequentie van deze verkeerde identificatie is een verkeerde symboolduiding. Verder dateert dit graf niet uit ca. 1300, zoals bij de foto staat afgedrukt, maar uit ca. 1400-1425.

Spijtig is verder ook dat de auteur niet even gewezen heeft op de talrijke vindplaatsen van beschilderde grafkelders in Vlaanderen. Alleen in Brugge al werden er in vijftien verschillende kerken en kapellen ontdekt. De in 1948 gevonden grafschilderingen uit Sluis en die van Hannekenswerve, ontdekt in 1964,[10] worden ook niet vermeld. Op deze wijze wordt bij de lezer ten onrechte de indruk gewekt dat de grafschilderingen uit Aardenburg, stellig de best bewaarde collectie, een uniek geval vormen.

Spijtig dat het overigens zeer verdienstelijke werk van H.L. Kok ontsierd wordt door dit zwakke hoofdstuk. Wij herhalen echter graag dat het boek in zijn totaliteit bijzonder geslaagd is.

Drs. W.P. Dezutter.

Het korps volontairen van de St.-Jorisgilde Brugge 1790

Toen de drie hoofdgilden van Brugge - Sint-Joris, Sint-Sebastiaan en Sint-Michiel - op 9 juli 1790 in nieuw uniform als ‘korpsen van Volontairen’ plechtig de eed gingen afleggen op de Markt te Brugge, lagen de laatste dagen van de Brabantse revolutie niet meer ver. Hetgeen de goede ‘borgers’ van Sint-Joris niet belette zich krijgshaftig in zes pelotons op te stellen met *état-major* en muziek.

Een gedrukt blad - inplano van 44 bij 56 cm - bewaarde ons de opstelling en de 131 namen van de officieren en manschappen van die (kortstondige) militaire formatie. Op de volle breedte van het blad loopt de titel: ‘Tableau des Volontaires de St. Georges à Bruges, en ordre de Parade dans l'année 1790’.

Naamlijst van het korps

De état-major vormen: M. van Outryve de Merckem, M. de Peellaert de Steldershove, M. Charles Coopman, M. vanden Bogaerde de Merelbeke. Als aalmoezenier fungeert kapelaan P.J. Boddens van de Lievevrouwkerk.

Chef van de pelotons 1-3 is M.P. de Melgar, kapitein-kommandant; van de pelotons 4-6 M.J. Bauwens, eerste luitenant.

Luitenanten van de zes pelotons zijn:

1. Ridder de Vooght; 2. Mr van Deurne; 3. E. vanden Kerchove; 4 Mr. Claeys; 5 Mr. Fourbisseur; 6. van Outryve, d'Ydewalle.

(10) W.P. Dezutter, Enige bijzonderheden betreffende de opgravingen in de St.-Nicolaaskerk van Hannekenswerve, in: Jaarboek Heemkundige Kring West-Zeeuwsch-Vlaanderen, 1969-1970, p. 138-161.

Elk peloton is ingedeeld in twee rangen van 8 (soms 9) man. De korporaals van de zes polotons (eerste rang) zijn:

1. Daussy; 2. Bernard van Severen; 3. Jacques Augustinus; 4. Charles van Huele; 5. J. de Bels; 6. Galland.

De tweede rang van de pelotons heeft geen eigen korporaal.

De pelotons vertonen de volgende samenstelling.

Eerste peloton:

1e rang: Jean van Severen *Appointé*; Jean Jooris; Proost; Latruwe; T.J. van Vyve; Charles Moentack; Bernard Frix; A. Sôla.

2e rang: Lammeire; Van Hende; Van Cringen; Charles de Tilly; Van Loo d'Houw; De Pruyssenaere; Vande Steene; Le Gillon.

Tweede peloton:

1e rang: P. de Beir *Appointé*; C. de Brouckere; J. Pecsteen; P. Goddyn; Lamotte; Dougny, Hebbelynck; J. Mabesoone; B. Boone.

2e rang: Marant; L. de Meulenaere; Canneel; Charles van Outrive; L. de Witte; Van Caester; J. vander Linde; Jacques de Net; Hubert de Cock.

Vierde peloton:

1e rang: J. van Nieuwenhuyse *Appointé*; J. vande Male; J. van Loo; P. vander Plancke; F. Winne; Roosendaele; P. de Mey; Théodor Boone; M. Rabout.

2e rang: Joseph de Brauwere; François van Praet; C. de Beir; Van Zuylen de Nyevelt; L. Pulinx; P. de Brauwer; P. Marlier; F. Govaert; J. Drubbele.

Vijfde peloton:

1e rang: J. de Ritter *Appointé;* J. de Ruddere; J. Michot; Melgar *Fils;* P. vanden Kerchove; P. Augustinus; J. van Lierde: Bouuaert Tilly; L. van Outrive.

2e rang: Vande Walle; J. Bouvy; A. van Praet; François de Meulenaere; Corluy; La Rue; Quique; Hergodts; Kesteloot.

Zesde peloton:

1e rang: Charles de Gheldere *Appointé;* J. Maelstaf; Francois Rabaut; J. Rietaghe; P. Gillon; A. Wemaer; J. l'Espée; A. Donny; Joseph la Croix.

2e rang: Damarin; Vanden Berghe; Heems; Pulinx, de Cappelhoutte; J. van Steelant; H. van Caloen; Van Zuylen Wapenaert; Rietaghe; A. vanden Bogaerde.

Aangesloten officieren:

Vaandelofficieren (*Officiers des drapeaux*): Mr. E. Odevaere en Mr. Jean van Huele.

Vaandrig (*Porte Enseigne):* Mr. Wattelle.

Kwartiermeester: Mr. Joseph van Praet.

Muziekmeester: Mr. Faveers.

Kapitein van de artillerie: Mr. Albert de Gheldere.

In loondienst stonden daarenboven: vier trommelaars, vier fluitspelers en twaalf muzikanten.

Einde 1790 werd dit korps Volontairen van de Kruisboog ontbonden, uniformen en wapens werden ingeleverd op bevel van het herstelde Keizerlijke bestuur. De rekrutering van de Gilde zelf zou die tegenslag gedurende de volgende jaren moeilijk te boven komen.

E.N.

‘Vreemden’ in eigen land

In een vorige korte bijdrage *(Gediede. Een term uit het oude Vlaams gewoonterecht, in Biekorf 1971, blz. 222-224)* zijn wij opgekomen tegen de betekenis ‘vreemde’ door de meeste woordenboeken en auteurs gemeenlijk gegeven aan de rechtsterm ‘gediede’, en hebben we aangetoond dat de eigenlijke betekenis is: ‘degenen die aan de wetten of costumes van de kasselrijen onderworpen gebleven waren’, in tegenstelling tot de poorters van de steden die een uitzonderlijk en aangepast recht hadden weten te verkrijgen.

Wij zouden thans gaarne de aandacht vragen voor het woord ‘vreemde’, toegepast op poorters en stedelingen, of ook nog op onderhorigen van andere kasselrijen, door de wetten of schepenbanken van de kasselrijen (of althans door hun scribenten), en in casu door deze van de kasselrij Ieper. De aangehaalde gevallen betreffen, wegens de aard van onze opzoekingen, Wervik en Wervikanen, of tenminste onderhorigen van afhankelijkheden van Wervikse leenroerige entiteiten. De voorbeelden komen uit de registers van de wettelijke passeringen in de kasselrij Ieper *(Rijksarchief Brugge, Fonds Ieper I),* waarvan we bij de teksten als referentie alleen het fondsnummer en het folio zullen aangeven. Deze registers zijn getiteld: *Registre van Erffynghen ende onterffynghen, van obligatien, van Ervelycke renten ende Cheinsrenten, ende van alle andere kennessen, Ghepasseert voor scepenen vander Zale ende Casstelrie van Yper, Beghinnende...*’. Het gaat dus, bij elke akte, waarvan de registers de korte inhoud weergeven, om landszaken en deze moesten, om rechtsgeldig te wezen en ongeacht de rang of de hoedanigheid van de betrokken personen geregistreerd worden bij de overheid van het gebied waar de gelegenheid ingedeeld was.

De registers in kwestie beginnen, voor zoveel ze nog aanwezig zijn, 12 juli 1533 en lopen door tot het einde van het oud regime. In de meeste gevallen wordt gezegd in de akten dat de kontraktanten *laten* (t.w. van de kasselrij Ieper) zijn. Dikwijls wordt de kwalifikatie ‘poorter’ gebruikt, in de meeste gevallen voor deze van de stad Ieper. Bij uitzondering wordt ook de term ‘*vremde*’ gebruikt, om deze aan te duiden, zowel poorters als anderen, misschien alleen dan wanneer er twijfel bestond over, zo we het zo mogen zeggen, de *nationaliteit* van de betrokkene, of, om nog dichter te blijven bij de huidige terminologie, hun *civiliteit.* In latere tijden werd de aard van het poorterschap steeds aangegeven om uiteindelijk zich te beperken tot de aangifte van de woonplaats van de betrokkenen. Dit is dan de reden, - ook wegens het feit dat de registers maar beginnen vanaf 1533 en dat we, toen we de registers in kwestie raadpleegden, ons hoofdzakelijk bezighielden met Wervik - waarom we geen groter aantal teksten hebben waar ‘vremde’ betekent ‘*niet onderhorige van de eigen kasselrij*’.

In de hierna volgende voorbeelden hebben we de integrale tekst overgeschreven, ook omdat de aangehaalde feiten op zichzelf belangrijk genoeg zijn.

- 2 mei 1534 - XPine vanden poncheele, *vremde*, als cause ende actie hebbende by successie ende overlydene van Jan Poncheele,

hueren broedere, van een rente van xij lb pars siaers bezet up eene behuysde hofstede met xiiij bunderen lands onder busch ende winnende landt jnde prochie van Comene, draecht up de zelve rente Joncheer Wulfaert Tackoen, ten oorbuere ende prouffyte van vrauwe Catheline Liebaerts Wedewe wylent mer Jan Tackoen, ruddere, naer den uutwysen vanden originalen rentebriefve. Passe den ij. jn meye a^{o} xxxiiij, jn camere, present Den meesten hoop van scepenen. = *Marg.:* Desen brief es ghelicht by A(mm)a... den Dienare van Mevrauwe den vij^{en} in novembre a^{o} xxxiiij. (5102, f^{o} 24r^{o}).

Kristine vanden Poncheele, die hier als 'vremde' betiteld wordt, is ons anders onbekend. Haar overleden broer, Jan Poncheele (zonder de *van)* was, in 1502, de bezitter van een leen van vijf bunders en drie honderd lands, gehouden van de Wervikse heerlijkheid ter Kruisse en liggende in de parochie van Komen, op de zuidzijde van de Leie (thans Comines-France). Zie *Archives départementales du Nord, reeks B 3793, Leenregister heerlijkheid ter Kruisse in Wervik en Komen, f^{o} 19v^{o}*. Hij woonde in Ieper *(Algemeen Rijksarchief, Brussel, Rekenkamer 14529, baljuwsrekening Wervik 1501-02).* Hij was dus waarschijnlijk poorter van Ieper en wellicht zijn zuster eveneens en deze zal dan wel daarom als 'vremde' aangegeven zijn, t.t.z. met *persoonlijk* onderworpen aan de costume van de kasselrij Ieper.

- 20 September 1538 - Jn Zandvoorde es vercocht 900 busch ligghende in tween tparcheelen metten taille ende catheien derup staende, Belast met scheeren cneins ende anders niet, twelcke ghecocht heift Daniel Bertin, *vremde*, jeghen Jacob de Bul, *ooc vremde*, om de somme van viij lo x s gr. zuver ghelt, te godspenninck ij s. ende te lyfcoope iij lb pars, scoopers laste. Faict den xx. jn septembre (1538), Present Bossaert ende Spronchol (5109, f^{o} 28v^{o}).

Darnel Bertin, de 'vremde' koper, die o.m. in 1549 ontvanger was van de Wervikse Dis (Kerkarchief Wervik, Rodenbouck, f^{o} 116r^{o}), was poorter van Kortrijk, blijkens het feit dat hij optreedt op 20 maart 1563 als borg in een erfeniskwestie van de weeskinderen van de overleden Bertram de Hondt *(Rijksarchief Kortrijk, Wezerijboek 51 'den Pays' (1559-63), Wervicke, f^{o} 7r^{o}, akte van 18 juni 1561)* en alleen poorters van Kortrijk daartoe bekwaam waren voor de Kortrijkse weesneren, en bovendien de talrijke akten waarin hij optreedt als geldschieter, ontlener en borg *(RAK, Akten en Kontrakten, 1531 en volgende jaren, passim).*

Jacob de Bul fs Jacobs, de 'ooc vremde' verkoper, vinden we ingeschreven in de Kortrijkse poorterslijst van 1529, op het RAK, onder de rubriek Wervik *(f^{o} lv^{o}, kol 1)*, evenals in talrijke akten van de Wezerijboeken en registers van Akten en Kontrakten van Kortrijk, berustende in dezelfde archiefbewaarplaats. Jacob de Bul woonde in Wervik, was herbergier en brouwer, eigenaar voor een gedeelte, in gemeenschap en onverdeeld met andere familieleden, van de herberg en brouwerij 'de Ram', liggende te Wervik tussen de (Lege) Kruisse en de St. Jansbeek, onder de heerlijkheid ter Kruisse, die lag in het gebied van, en schepenen verstrekte aan de kasselrij Ieper. Hij was bijgevolg geen vreemde wegens het feit van zijn woonplaats, maar wel wegens het feit dat hij Kortrijks poorter

was, en bijgevolg, persoonlijk, niet onderworpen aan de rechtspleging van de Ieperse kasselrijschepenen. Op zichzelf was zijn poorterschap te Kortrijk een onregelmatige toestand, vermits alleen bewoners van de kasselrij Kortrijk statutair in aanmerking kwamen voor het Kortrijks poorterschap (mededeling verkregen van *dhr. Berteele*, Stadsbibliothekaris te Kortrijk). We hebben ondervonden dat Wervikanen die in de kasselrij Ieper woonden (het overgrootste gedeelte van de huidige Belgische stad Wervik) legio waren. Het is waarschijnlijk dat wel spoedig een modus vivendi daarop werd gevonden en dat het minste bezit onder de kasselrij, of zelfs maar het feit de zoon te zijn van een Kortrijks poorter, waardoor automatisch poorterschap verkregen werd, aanleiding konden zijn om het poorterschap te houden of te verwerven, zoals we ook vastgesteld hebben dat inwoners van Komen (kasselrijen Ieper en Rijsel) op de Kortrijkse poorterslijsten voorkwamen, ingeschreven onder de rubriek Wervik.

- 3 juli 1568 - 'Compareerde jn persoone Modaerd Yde, *vremde*, over een zyde, ende Meester Ambrosius Roelandts, poortere tYpre, over andere, verclaerende... Modaert Yde heeft aan Mr. Ambrosius Roelandts een erfelijke rente verkocht van 2 lb. gr. sjaers, de penning 16, ingaande 1 mei 1568, eerste vervaldag 1 mei 1569, bezet op 28 honderd lands liggende in Komen-buiten, a) een perceel groot 19 honderd lands lag noord van de Meessenwech, palende jegens de landen van *Caerle* Vanmarcke, b) vijf honderd lands liggende op de zuidzijde van genoemde Meessenwech, palende jegens de genoemde *Colaert* (sic), c) vier honderd lands liggende noordwest van de voornoemde Meessenwech, west jegens Charles Cardoen, oost en west de voorn. *Colaert* Varmarcke, ...den iij^{en} jn hoymaent xv^{e} lxviij *(4921, f^{o} 36r^{o})*.

Modaert Yde was Wervikaan. Buiten talrijke akten in de Kortrijkse registers waarin hij vernoemd is, vinden we hem ingeschreven in de Kortrijkse poorterslijst van 1529 *(rubriek Wervike, f^{o} lr^{o}, kol. 1)*.

J. Roelandt

Verloren lied op de Sporenslag

In zijn Verhandeling over de Nederlandsche Dichtkunst (Brussel 1838, p. 88) stelt Dr. F.A. Snellaert vast dat 'men thans in België geen eigenlijk historisch lied meer van vóór het huis van Bourgonje kent'. Een oud volkslied moet zijn verloren gegaan, zo meent de Kortrijkse auteur. Met de volgende aantekening in voetnoot staaft hij dit vermoeden. 'Onlangs hoorde men uit de mond van een landbouwer uit de omstreken van Kortrijk het *refrein* van een lied, dat hij veelmalen door zijnen vader had hooren zingen:

> Edele Francois upt Groeninghe velt
> Daer hebdi u ere verloren:
> Ziedaer in die kercke voor Vlanders helt
> Hanghen u guldine sporen.

Het lied zelf wilde maar niet opduiken. 'Misschien, zo besluit Snellaert, is iemand eerlang gelukkiger in het opsporen dan ik tot hiertoe geweest ben'. Hij bleef echter overtuigd dat een lied op de Sporenslag nog tot ca. 1820 was blijven bestaan.

E.N.

Mengelmaren

Bibliografte Nicolas Hujyghebaert o.s.b.

De vooravond van het jaar der abdijen (en begijnhoven) verraste ons met een keurig gedrukte brochure die een overzicht geeft van het werk van jubilerende Nicolas Huyghebaert, monnik van Zevenkerken en hoogleraar kerkgeschiedenis te Leuven. Weinig geleerden zijn als hij vertrouwd met de bronnen van de geschiedenis van Oud-Vlaanderen. In de loflitanie voor zijn jubileum zou ik de invocatie *Clavis Flandrorum* willen vooropstellen, zo veelzijdig en diepgrondig is zijn eruditie die geenszins in het medievisme zit opgesloten. De 385 nummers van zijn bibliografie zijn daarvoor sprekend genoeg en stemmen dankbaar omdat hij, het gewicht torsend van zijn befaamd *Monasticon*, naar alle zijden, ook op lokaal gebied, boeiend steeds en fijnzinnig, belangeloos medewerkt.

Ook Biekorf is er hem erkentelijk voor, en dankt mede de redactie van *Sacris Erudiri* (Steenbrugge) die een vriendelijke gedenkdag in de leerrijke gedenkbladen van deze bibliografie laat voortleven. -

A.V.

- A. Hoste. Bibliografie N.-N. Huyghebaert. In -8, 38 blz. (Overdruk uit Sacris Erudiri, 1972).

Het polderland van Blankenberge

Het polderlandschap tussen Blankenberge en Meetkerke mag wel genoemd worden naar de oude vissersstad die haar naam aan de Blankenbergse Dijk heeft gegeven. Als historische naam van die dijk is *de Gentele* minder bekend en de uitspraak ervan stelt een vraagteken: Gentéle of Géntele?

Dit vrij goed behouden landschap omvat de Uitkerkse polder en de polderdorpen Houtave, Meetkerke, Nieuwmunster en Zuienkerke Op dit landschap heeft Robert Boterberge zijn historisch geografische studie gericht: een studie die niet bij zijn akademische publikaties blijft zitten maar ‘tot nut van 't algemeen’ een landelijke Genteleroute in 't leven riep. Als kroon op het werk bezorgde hij nu een zeer bevattelijke gids die de wording van de polder belicht, de worsteling van land en water en mens in dit landschap aanwijst, het uitzicht der dingen (hofsteden en bedrijf) schetst, met een bijzondere kijk op het vogelleven. Ten slotte komt ook het lokale volksleven aan bod in een reeks van twaalf vertellingen en legenden die ten dele nieuwe opnamen van oud volksgoed zijn. Een leerrijke gids voor een welkome polderroute. Zeer aanbevolen. -

A.V.

- *Robert BOTERBERGE. Het landschap bewesten de Gentele.* Uitgave Stadsbestuur Blankenberge. In -8, 72 blz. met keurige kartografische en fotografische illustratie.

Amaat Joos en het volksvertelsel

In het Jaarboek XXIV (1971, blz. 125-218; verscheen 1972) van de Kon. Belgische Commissie voor Volkskunde, Vlaamse Afdeling, publiceerde *Hervé Stalpaert*, lid van de Commissie, een belangrijke

studie over: *Het sprookjesarchief uit de nalatenschap van Amaat Joos.*

Deze Studie brengt de algemene inventaris van het archief en de kritische uitgave van een reeks sprookjesteksten. Die twee kapittels worden echter voorafgegaan door een algemene inleiding (blz. 127-153). Zeer geprezen zijn steeds de inleidingen van de auteur die een volkskundig onderwerp in zijn encyclopedisch kader stellen. En als men daarbij weet hoe het volksverhaal bij hem 'in het bovenste schof' ligt...

Op een biografie van de Oostvlaming Amaat Joos (1855-1937), auteur van het onvolprezen *Waasch Idioticon* en uitgever van de *Raadsels van het Vlaamse Volk*, volgen een paar verhelderende hoofdstukken over Joos' betrekkingen met West-Vlaanderen: Guido Gezelle en de Oostvlamingen, Joos en de studie van de volkstaal. De *Vertelsels* van Joos worden dan bibliografisch toegelicht en gesitueerd in de ontwikkeling van het sprookjesonderzoek, om te komen tot de juiste waardering van Joos in zijn omgang met het opgetekende vertelsel. De bladzijden over de metodiek van Joos en de tekstkritiek van zijn sprookjes vormen het hoogtepunt van deze merkwaardige inleiding.

A.V.

Stichting Historisch Boerderij-onderzoek

B. Wander, Bibliografie Historisch Boerderij-onderzoek, Arnhem 1972, IV en 76 pag. Uitgegeven door de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek te Arnhem.

Tot nu toe bestond er geen overzicht over de literatuur betreffende de oude Nederlandse boerderij. Daarom heeft de heer B. Wander, bibliothecaris van het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem, de titels van alle boeken en tijdschriftartikelen die van 1960-1970 over dit onderwerp verschenen, verzameld. Ook aan belangrijke publikaties van de Zuidelijke Nederlanden werd aandacht besteed, evenals aan de voornaamste literatuur van vóór 1960.

De auteur heeft de ruim 700 titels met het oog op de overzichtelijkheid gesplitst in een 'Algemeen Gedeelte' en een deel 'De Nederlanden'.

Het Algemeen gedeelte bevat de rubrieken: Algemene Werken, Geschiedenis en methode van onderzoek; archeologische vondsten; konstruktie, materialen, elementen; Versieringen, tekens, namen; Interieur; Erf, tuin, beplanting; Bescherming, restauratie; Openluchtmusea; Modernisering en verbouwing.

De literatuur over de afzonderlijke boerderijen is per provincie gerubriceerd waarbij dan nog als aparte rubrieken 'Langs de oostgrens' en 'De Zuidelijke Nederlanden' zijn toegevoegd. Een register op persoonsnamen, geografische namen en onderwerpen maakt het geheel gemakkelijk toegankelijk.

Alles bijeen een zeer bruikbare publikatie, die de op dit gebied bestaande lacune uitstekend opvult en die in de boekenkast van geen wetenschappelijke onderzoeker of liefhebber mag ontbreken.

Toezending na storting van f. 8,25 op girono. 897058 van de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek, Arnhem.

Kleine verscheidenheden

BEERILECGHERE. - Ook berrielegghere. In Gent: grossier in granen die een of meer graanzolders (graenders) heeft. De rol van de berrielegger was spekulatief en normaliserend. In 1374 bepalen de Voorgeboden (ed de Pauw, 133) 'dat geen beerilecghere en sta met gheerande grane up den coornaert, hy en sta buten den vremden lieden... up de boete van 10 lb.'. De Gentse kroniek van 1585-1586 belicht de rol van de *berryeleggers* op de graanmarkt te Gent: in de graanhandel worden ze genoemd op de tweede plaats, tussen de 'cooplieden van coren' en de brouwers en bakkers; ze worden ook eenvoudig met de *korrevercoopers* gelijkgesteld. (Stallaert I 188). - De berrie (draagbaar) was een gewoon draagtoestel van de pijnders (zoals men, gedurende het seizoen, op de kaasmarkt te Alkmaar kan zien). Werd de primitieve graanzolder (op houtdilten?) ook soms berrie genoemd?... Een huis op de Graslei te Gent draagt in 1360 de naam de Beerie: van stapelplaats werd het in 1404 een brouwerij. Eentweede *Berrie* kwam als huisnaam voor op de Oude Vismarkt. (De Potter, Gent II 474 495). Ook in Brugge was die huisnaam bekend. In de Ezelstraat was *De Berrie* in 1580 ook een bakkerij. In de Zuidzandstraat droeg een tweede huis eveneens die naam. (Gilliodts, Zestendeelen 146 271). - Over *berrie* als naam van een kalkmaat en een graanmaat zie Stallaert I 188, die ook mededeelt dat *beirleggers* tot ca. 1800 in Gent als graanmaat in gebruik was (1 beirlegger = 2,752 decaliter).

ELSTMAN. - Man aangesteld voor het onderhoud van een bos van elzenhout (in tronken of struiken). Bij de Duinenabdij te Koksijde stonden partijen elzenhout belangrijk genoeg om er een man op na te houden. Deze 'elstman' hielp ook mede bij de strandvisserij. De boursier van het klooster betaalt in 1564 een jaargeld van 72 pond par. aan 'Clais Hoet, elstman, omme telst te bewaren ende tramalie te hantieren'. (Dun. Bourserie 1563-64, f. 31).

GLENT. - Houten omheining, getimmerd schutsel. Ook gelent; mv. glenden. - In 1437 verlaten de Gentenaren (militie) Aardenburg en komen te Eeklo 'ende het was up die tijt een harde cout wedere, daer omme sommighe vander weverye van Ghendt braken in sticken die glenden ende die tuynen die dye lieden hadden ghemaect ontrent haerlieder hoven, ende verbarndense...' (Excellente Cronike, f. 96). - De Brugse stadsdichter Anthonis de Roovere beschrijft in 1480 in zijn gedicht 'Nieuwe jaer van Brugghe' de stad als een eester dat geheel vervallen is: 'Want de Galerijen, de Heckens, de Glenden, de Alleyen, de Thuynen, de haghen van roosen, de baelgien, sitsteden, dlach al in allenden...' (Biekorf 1959, 8). - Een akkoord tussen eigenaars in de Hoogpoort te Gent voorziet in 1493 het recht te mogen 'tharen coste doen afheymen met eenen thune of ghelente eenen tamelicken ganc ende voetwech.' (De Potter, Gent II 315). - Voor een huis in het Stroostraetkin te Brugge staat in 1511 en 'houtten glent'. (SAB. Feriebouck Tresorie, f. 28^{v}). - In 1518 worden de hondekoten van de grafelijke opperjager te Eeklo vergroot. Daartoe worden aangekocht '14 eecken boomen ende eenen essche omme danof te makene de glenden die van noode waren ghemaect te zijne an de voornomde hondecoten'. De omvang van de glenden blijkt nog uit de volgende rekeningposten: '[Betaelt] Gheeraert Moorthamere

temmerman die ghewrocht heeft makende de selve glenden den termijn van 22 daghen te 12 sc. p. sdaechs'; (zijn zoon werkt daaraan mede gedurende 24 dagen tegen een daghuur van 8 sc. p.). 'Betaelt Jan Cochuyt voor 1400 solderijsere ende 300 luucijsere verbesicht an tghelendt inde hondecoten... 33 sc. p.' (Rekening ed. L. Stockman in Biekorf 1966, 372). - Jan de temmerman werkt in 1532-39 voor het Sint-Janshospitaal te Brugge. In 1532 wordt hij betaald om te 'behouwen stylen omme tglent ande achterpoorte jeghens der stede waterloop';

in 1533 werkt hij een dag ‘ant glent vanden boghaerde ende ant warmoeshof’; in 1539 nog weer ‘ant glent vanden waermoeshoove’. (SJH. Rek. 1532, f. 12; 1533, f. 11; 1539, f. 6). - Een rente op een huis in de Vlamingstraat te Brugge vermeldt in 1560 de aangrenzing ‘met ghemeenen muere ende glende staende ande zuudtzyde’ (Hand. Em. 58, 300). - Een Brugse akte uit de Weeserie (St.-Niklaaszestendeel) anno 1569 betreft een huis in de Hoedenmakersstraat ‘met eenen grooten hove ende eestre, met alle den mueren, galeryen, glenden, haghen, ende al datter toebehoort totter strate...’ (Hand. Em. 62, 167). - Het Gents Naemboeck van 1562 kent ‘Glend oft ommeluucksel: cloison’. - Als plaatsnaam komt *Glent* voor in 1406: benaming van een boerderij en wijk bij Coyecques (St.-Omaars). Als benaming van een stuk land: te Ruddervoorde (1515: glentschote); Passendale (1660), Langemark (1672), Roeselare (1707), Waregem (1758), Haringe (1764), Hondschoote (ca. 1770); zie DF IV 546 722, alsook D. Denys, Top. Roes. 112. - Over de verbale vormen *geglent en beglent* (?) zie MnlW II 1111 en Gedichten de Roovere, ed. Mak, 146. - Als samenstelling ontmoeten we $^{\text{hofglent}}$ te Brugge in 1539 (SJH. Rek. f. 11$^{\text{v}}$). - Glent en glenden in de bovenstaande wvl. teksten zijn timmerwerk. Een gedeelte ervan kan soms metselwerk zijn, zo o.m. te Geraardsbergen waar in 1412 in het O.L. Vrouwhospitaal metselaar en timmerman samenwerken om, ter vervanging van een oude muur, een ‘ghelende te fondeerne’ en ‘den ghelende te maken’. (De Vos, Hospitaal 103). Van zulk een samenwerking getuigt de term *glentsteen* die in 1532 te Brugge voorkomt: Luuc de Wilde en zijn gezel hebben dan anderhalve dag ‘glentsteen ghezaecht’ om te verwerken in het glent langs de Reie. (SJH. Rek. 1532, f. 12). - In de Brabantse teksten bij Stallaert blijkt *gelent* (gelint, gelinte) veelal een lemen of gemetselde omheining aan te duiden. - Het wvl. gelent *(galent, glent)* is: schettewerk, schrank, hek van latten; geen metselwerk (De Bo, bij wie ook de samenst. *achtergelent* en *voorgelent).* - De wdbn. van Mellema (1622) en d'Arsy (1643) geven Ghelente, Glente, met vertaling: Haye, muraille sèche sans mortier. - Over de verspreiding en etymologie is MnlW II 1233 uitvoerig. Vgl. ook Kluge-Mitzka alsook Weigand-Hirt s.v. geländer.

STAKIJTSEN. - Met staken afzetten, afsluiten, blokkeren. Brugge en Sluis bestreden vinnig elkaar in 1437. Begin juni van dat jaar ‘die vander Sluys deden t'Swijn stakijtsen, soe datter gheen goet noch ten Damme noch te Brugghe commen en mochte... Daer laghen voor t'Swijn vele oostersche schepen gheladen met coorne, die gheerne daer mede te Brugge gehcommen hadden, maer sy en mochten nyet duere omme dye staken die in t'Swijn stonden’. (Exc. Cronike f. 95). - Vgl. staketten in MnlW VII 1908, alsook De Bo s.v. stakijtsen: door paalwerk afsluiten, afstakijtsen: door een stakijt afsluiten.

TRAMALIE. - Driewandig visnet waarmee men smalle wateren over de gehele breedte afzet; schakelnet. In gebruik bij de strandvisserij. - In 1563 schrijft de boursier van de Duinenabdij een apart hoodstuk in zijn rekening, nl. de ‘Costen van tramalien ende seynen’. De posten betr. tramalie luiden: ‘Betaelt voor 17 pont garne omme tmaecken van een nieuwe tramalie en voor tmaecken vande zelve, tsaeme 6 lb. 16 sc. Item voor boen omme dezelve te tannen, 6 sc.’ In maart 1564 wordt nog weer aangekocht ‘5 pondt garne omme de tramalien te boeten, te 8 sc sc tpondt’. En later

in oktober betaalt de boursier te Nieuwpoort een som van 56 sc. ‘voor het doen twynen garne omme twee nieuwe tramalien ende voor tbreiden vande zelve’. (Dun. Bourserie 1563-64, f. 45; vgl. Biekorf 1933, 341-342.). - Uit mlat. tremaculum, ofr. tremail ‘filet de pêche à trois nappes’, trasmal (1458), ook een bepaald net voor vogelvangst.

STEKEDOORNE. - Kruisbes, wvl. stekelbeier, stekelbeze; Ribes Grossu-

laria L. - Mnl. *stickebeier* komt voor in 1394 in de straatnaam Sticquebeierstraet te St.-Omaars. (Biekorf 1972, 302). Een Brugs kontrakt van 1532 beschrijft een eigendom ‘met een plaetskin van lande tot eenen stekedoorne haghe ande zuudtsijde.’. (RAB. Proossche nr 1240, Wettelijke pass. 1529-38, f. 44). - Steekdoorn niet bij De Bo-Samyn, wel bij Heukels doch niet gelokaliseerd; is alg. ndl. (Vandale).

RUTSEELE. - La Rochelle, de havenstad op de Atlantische kust (dép. Charente-Inf.), gedurende de middeleeuwen de grote exporthaven van de wijn uit Poitou en ommeland (Aunis, Saintonge) naar Vlaanderen. Uit Sluis vaarden de Vlaamse schepen in konvooi, als ‘de vlote van Vlaendre, langs de Engelse zuidkust en vandaar langs Bretagne naar La Rochelle. In 1381 was ‘de vlote van Vlaenderen die quam van Rutseele’ door de Engelsen bedreigd geworden. (Rek. baljuw van Mude, ed. de Pauw 118). Die wijnvloot verschijnt herhaaldelijk in de Brugse stadsrekening o.m. in 1411 (f. 87, 98): ‘de vlaemsche vlote vander Rotseelle commende...; tien scepen gheladen met wine toebehoorende Vlaminghen commende vanden Rotselle te Vlaendrewaert’. In 1420-21 gaan Brugse wetheren in Spanje onderhandelen betreffende ‘scaden ghedaen den Vlaminghen biden Spaengiaerden voor Rutseele...; item... voor de Rutseele’. (Stadsrek. 1419-20, f. 82; 1420-21, f. 107). - Kronen (munt) geslagen te La Rochelle heten ‘croonen rootselsche’ in de Brugse rekening van 1454-55 (f. 45^{v}). - De Kaerte van der Zee (1532) geeft de vormen Roesiele, Rotsiele.

LABOREIRRE. - Ook laboerere. Handwerksman. - In 1327 worden te Ieper, in dienst van de stadswerken, betaald negen ‘personen delvers, kerdewaghencruders en andere manieren van laboreirres, die holpen de drawende hecken te stellen, 59½ sc.’. In hetzelfde jaar nog weer ‘personen kerdewaghencruders, delvers ende andere laboreirres, elken van 4½ daghen, 39½ sc’. Dergelijke uitgaafposten komen later herhaaldelijk voor. In 1329 staan nog ‘5 laboereres’ met 5½ dagen in de rekening. (Comptes Ypres II 701 706 995). - Ontlening (wsch. beperkt tot de stad Ieper) uit ofr. Laboreor, laboreur: handswerkman, sjouwer; ook ‘laboureur de bras’; zie Godefroy IV 688.

PARADISEKIN. - Kleine voutekamer (boven een voute of een kelder; hoogkamer, opkamer. De inventaris van Lisbette, dochter van Arnoud Roucx, opgesteld 17 maart 1462 te Brugge, bevat de volgende rubrieken (woonruimten): ‘Eerst beneden in den voorvloer...; item inde cuekene...; item boven inde achtercamere...; item int paradisekin een bancxkin, twee blaeuwe cussens ende een quaet beddekin met eender blauwe saerge’. (RAB. Proosdij nr. 1292, f. 45). De bet. van *paradiseken* wordt uitgedrukt in een tekst uit de Brugse Hallegeboden (SAB. 1581-96, f. 218) betreffende een eigendom gelegen in het Corte Bogaertstratkin: ‘Een huus met zyne toebehoorten, met teghelen ghedect, met eene schoone platse van lande daermede ghaende, viercant bemuert, twelcke een eestre es ghenaemt de Lecke, metgaders een paradysekin ofte camere met een vaulte daer onder, staende ande westzyde vanden voornomden huuse...’. - De loge in de grote zaal van het Brugse stadhuis, een tribune voor de stedelijke speellieden, wordt in 1476 in de stadsrekening *paradysekin* genoemd. De timmerman Jan Cookaert wordt in dat jaar betaald ‘van dat hy ghemaect heift boven in de groote zale, te wetene ant paradisekin daer de menestruelen up staen, dat onder

verhemelt met odgiven, noch ant zelve een duere omme daer in te commene in den wentelsteghere'. (Rek. stadswerken 1476-82, f. 331^{v}). De enge betekenis van Gilliodts (in MnlW VI 125 overgenomen) werd door Gailliard (in Keure van Hazebroek IV 138) terdege verbeterd.

A.V.

Almanak! koopt mijn Almanak!

Vóór de Merckt-reysers

Ghy die Merten frequenteert
Hier hebt ghy recht na u begheert
De Merten van het gansche Jaer,
Vergaert met kost en moeyten swaer.
Mert-lieden, hebt ghy mijnen sin,
Drinckt liever een kan bier te min,
Dats immers eenen cleynen prijs:
Ick maeck u Merct en Kermis wijs,
Die Ryffelt ende Momme-kanst,
Die speelt ende op de koorde danst,
Die Peerden coopt oft Ruylebuyt,
Die met u salven clapt en fluyt,
Ghy loteries en Ryffelaers,
Ghy Trommelaers en Pypelaers,
Ghy die u Cramen opendoet
Vol Kermiswerck en Poppegoet,
Vol Selver-werck en Schildery,
Vol soeten koeck en leckerny,
Van Bed'en buylst, van kaus en schoen
En voorts al wat men heeft van doen:
Coopt my, en steeckt my in u sack,
Ick ben een dienstig Almanack.

- Met deze publicitaire rijmen besluit Meester Theodor Caesmes zijn ‘Prognosticatie ofte Hemel-Meter voor het Jaer O.H. 1671’ gedrukt te Gent bij Baudewijn Manilius ‘Ghezwoorenen Stadtsdrucker inde witte Duyve’.

73e Jaargang 1972 - Inhoud

I. Bijdragen

Heiligenverering en lokale naamgeving in de kasselrij Kortrijk van 1350 tot 1400	F. DE BRABANDERE	5
Zeevis voor de Duinenabdij in Koksijde aangevoerd uit de haven van Nieuwpoort 1568	A. VIAENE	17
De Sint-Godelieveabdij in Rozendal. Brugge 1624	A. HOSTE	22
Westvlaamse zantingen (alfabetisch)	L. DEVLOO	23
	G-K	23
	L-M	112
	N-O	117
	P	244
	R	305
Eigen beleid van de molenaars in Wervik 1636	J. ROELANDT	27
Het klokje Callekin te Diksmuide gedoopt anno 1553	C.B.-A. DESCHREVEL	33
83		
Misdienaars ophaallied te Ramskapelle (N.)	L. DEVLOO	34
121		
	L. VAN ACKER	188
	C.B.	288
Oude Dudzeelnaars vertellen	M. CAFMEYER	37
I.	Guustje uit de Muus	37
96		
II.	Boer Makers van de Oude Zot	142
III.	Amelie de rentenierster	225
Westvlaamse spreuken	M. VERMEULEN	43
103		
167		
231		
284		
358		

Opleiding van een gezworen landmeter. Noordschote 1727	A. VIAENE	45
De Blijde Inkomst van Prins Karel in 1515. Een bibliografische prioriteit van Brugge	A. VIAENE	47
Vlamingen pioniers in Michigan U.S.A.	ADH. DAUW	52
Dekstro als kerstgeschenk 1383	E.N.	53
Pad en puit in de volksgeneeskunde	E.N.	53
83		
Vastenboekje met berijmd imprimatur 1724	C.B.	55
Water- en dansfeest in de pruikentijd	G. VAN NIEUWENHUYSE	55
Kinderspelen te Lombardsijde	JACQUES BEUN	56
Bewierookte Staten van Vlaenderen 1790	E.N.	56
De pelgrimage van Sint-Andries in Schotland in het oude Vlaamse strafrecht 1319-1425	A. VIAENE	65
Pieter Jozef De Ré en de spellingskwestie 1820	J. HUYGHEBAERT	70
Frans kompliment voor Vlaams linnen 1612	E.N.	74
Armen- en ziekenzorg te Woumen in de 17e en 18e eeuw	J. VLAMYNCK	75
Sint-Amoorskapel (en altaar) te Wervik	J. ROELANDT	84
Veelnamig Vlaanderen. Een overzicht van de oude samenstellingen.	A. VIAENE	87
199		
‘Honing-secreten’ uit vroegere eeuwen	G. VLIEGHE-STEPS	102
Apocriefe devotiepraktijken te Brugge en omgeving 1661-1734	J. GELDHOF	105
De koninklijke deurwaarder Mispelbolle slecht onthaald in Brugge 1571	E.N.	114
De Schoepper op de vlaschaard	J. HUGELIER-GEZELLE	119
Waarom de vissers zelden of nooit rijk worden. Een vertelsel van Ons Heer en Sint Pieter	C.B.	119
De Cathrijntjes en andere meisjespatronaten in Kortrijk in 1895	C.B.	119
Pelgrimshaven Nieuwpoort in de rij van Sluis, Arnemuiden en Antwerpen, 1428-1512	A. VIAENE	129
Notities bij een vriendschap. Gezelle en Jozef van Caloen	A. DEMEULEMEESTER	135
233		
Wervikse taalperikelen onder het Franse Bewind 1694-1696	J. ROELANDT	147
Pastoors van stad en land op de gaaischieting	J. GELDHOF	149

De duiventoren van Oostkamp	R. CROIS	150
Spookhuis in Brugge	J. GELDHOF	152
Toponymica uit de Kuststreek.	J. DE LANGHE	153
De Keuvele te Knokke		153
Meunikerede		293
Venetiaanse schoonheidsrecepten in dietse versie anno 1558	G. VLIEGHE-STEPS	155
Cornelis van den Rijne 1502-1573, organist van Sint-Donaas te Brugge. Commentaar bij een testament	A. DEWITTE	159
Een Meetkerkse liederverzameling	J. GELDHOF	169
I.	Repertorium van Petrus Deloddere	169
II.	Repertorium van Victorine De Brabandere	289
III.	Verzameling van Oscar Scharlet	351
Vrouwelijke beroepsnamen	A. VIAENE	172
Van Machochel tot Braderie en De Batjes	A. VIAENE	173
En de Wagen die reed voort... (Poperingeommegang)	ARNO BRYS	175
In een ‘camere’ te Brugge anno 1473	A. VIAENE	179
De Potter - De Ter-Pot (Rumbeke 1787, 1803)	J. HUYGHEBAERT	180
Een uil op de kave	W.D.-C.B.	181
De Plackere - De Plackeman	J. ROELANDT	185
Olieslagerijen (teleurgang)	L. VAN ACKER	185
Tunnezaad - Tonzaad	C. SEYNAEVE	185
Brugse adel in verzet tegen de liturgische vernieuwing van bisschop Brenart	J. GELDHOF	193
Diederik van Assenede, grafelijk ambtenaar (vóór 1263 - vóór 1296)	L. STOCKMAN	213
Een stukje Wervikse keure voor de zakkendragers 1677	J. ROELANDT	215
De spoorlijn Aalter-Brugge-Oostende toeristisch bekeken in 1839	†J. DE SMET	219
De lemen krijgen	W. DHONDT	224
Nederlandse Admiraliteit te Sevilla	L. VAN ACKER	229

De verdwenen klok van Lampernisse	N.N. Huyghebaert	230
De parabel van de Verloren Zoon in het dialekt van Duinkerke. Een versie van Lodewijk van Haecke 1873	A. Viaene	241
Onveilig platteland in 1792	E.N.	246
De Veertien Landen van hertog Filips 1440	A. Viaene	248
Soldatenbrief van een Roeselaarse jongen 1812	A.V.	248
Artikelen van Roubaix	E.N.	249
De bende van Salembier of de Voetbranders van het Noorden 1796-1798. Geschiedenis en legende	A. Viaene	257
Zwitserse patissiers in West-Vlaanderen. De Koentz te Oostende en te Brugge	G. van Nieuwenhuyse	271
Beeldhouwer Clemens Carbon van Gits. Addenda bij zijn biografie	A.-T. van Biervliet	277
Brugse huwelijken met Engelse garnizoensoldaten 1678-1679	J. Geldhof	279
Het 'Comité Patriotique' van Veurne in 1789-1790	C.B.	282
Streuvelsiana. Waar heeft Stijn Streuvels in Heule gewoond?	L. Devloo	285
In het sterfhuis van zangmeester Conrardi. Brugge 1556	A. Dewitte	295
De pruik - een Brugse uitvinding?	A.G. Homblé	298
Fabriek van 'Vlamynck Stoffen' in Brugge 1789 (en later)	A.V.	299

Makrons en makronkast	Drs. W.P. DEZUTTER	300
De kwezels in het Brugse stadsleven 1720	A. VIAENE	301
Terra sigillata in oude geneeskunde naar een handschrift uit de 17e eeuw	G. VLIEGHE-STEPS	303
Sint-Niklaas in beeld in de Vlaamse provincies	H. STALPAERT	307
De Lindendreef te Veurne	A. DAWYNDT	310
Kwintebank en 'te kwinte varen'	A. VIAENE	310
Nog de term 'tenement'	J. ROELANDT	311
Karthuizers op zoek naar gezonde lucht. Nieuwpoort 1753	E.N.	312
Gezelliana (Het vogelke binst de winter)	L. DEVLOO	313
De Saaihalle van Hondschote gevierd. 1662	M. VAN DEN BAVIÈRE	313
De slecke maecken: een vertoon van de landsknechten van Maximiliaan te Brugge 1488	A. VIAENE	321
Profetenbees en profeet	E.N.	327
Wapentransport gestrand te Oostende 1377	A.V.	328
De harde winter van 1709 te Noordschote	L. VAN ACKER	329
Onze windmolens in 1972	C. DEVYT	332
F.A. Snellaert als A. Treallens in 'Rumbeekse Avondstonden' 1855-1858	J. HUYGHEBAERT	333
De Rekenkamer in het Spookhuis. Brugge 1667	E.N.	336
'Oversloppen' in het Wervikse Rodenbouc 1414-1565	J. ROELANDT	337

Judocus Clichtove van Nieuwpoort: zijn sermoen over de pestziekte in dietse versie	A. VIAENE	343
Het St.-Janshospitaal te Veurne	A. DAWYNDT	348
Nog over Terra Sigillata	A.G. HOMBLÉ	349
Zaailingen als aardappelnaam	L. VAN ACKER	352
Vlaamse boekhandel in 1792	A. VIAENE	354
Wulfaert Hellinc van Axel, zangmeester van St.-Donaas te Brugge 1541	A. DEWITTE	355
De St.-Sebastiaansgilde te Nieuwmunster	V. DE BOODT	360
Meneertje: de filosoof van de Voorstad (Veurne)	A. DAWYNDT	361
'Vreemden' in eigen land 1534-68	J. ROELANDT	368
Almanak voor de marktgangers	M.T. CAESMES	376

II. Zakenwijzer

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS

Brugge 22 39 47 52 54 57 61 64 68 81 93 105 114 116 122 125 136 152 159 179 186 190 194 200 202 209 213 219 233 246 251 255 258 262 271 278 295 298 301 314 316 320 331 336 354 355 366

Aalbeke 116
Aalter 219 222
Aardenburg 108 294 300
Aarsele 11 220
Anzegem 332
Ardooie 183 277 334
Assebroek 332
Assenede 213
Avelgem 60
Bavikhove 8
Beernem 219 222
Beerst 283
Belle (Bailleul) 46 91 204 371
Blankenberge 119 223
Biervliet 189

Boezinge 312
Bredene 224
Burburg 91 199 202 206 209
Cassel 91 125 203 209 261
Damme 40 315
Deerlijk 253
Deinze 5 117 124

Dendermonde 66
Diksmuide 33 59 61 63 83 92 119 209 211 220 260 283 308
Douai 88 93 207
Duinkerke 17 121 190 199 241 260 261 262 270
Eeklo 69 354
Eernegem 277
Emelgem 12
Esen 76
Ettelgem 223
Geluveld 332
Geluwe 8
Gent 56 61 66 68 93 94 128 134 186 200 202 208 213 240 255 261 318 328
Geraardsbergen 57 66 94
Gijverinkhove 332
Gistel 22 260 261 270 332
Gits 277
Grevelinge 199 209
Harelbeke 125 261
Heinsdijk 57 254
Heule 116 285
Hoeke 124 332
Hollebeke 174
Hondschote 282 313
Hontenisse 57 254
Houtave 223 332
Hulst 318
Ichtegem 258
Ieper 46 67 92 105 126 189 200 205 210 212 251 253 270 308 315 318
Izeeem 10 116 118 312
Ibbeke 221
Kaster 60
Keiem 783 308
Knokke 153 332
Koekelare 125
Koksijde 17 59 60 186 315
Komen 29 131 125 217
Koolkerke 308
Kortemark 260 277
Kortrijk 5 10 62 63 64 69 93 116 120 124 126 173 185 186 201 212 232 249 256 269 319
Kuurne 11
Lampernisse 230
Langemark 45 76
Ledegem 258
Leisele 332
Leke 308
Lichtervelde 220 258

Lissewege 294
Lo 92 199 210 211 319
Lombardsijde 55
Loppem 137 235
Marke 8
Meetkerke 169 289 351
Menen 5 29 92 210 211 260
Merkem 332
Mesen 308
Meulebeke 11 313
Moere 308
Moeskroen 116
Moorsele 11 116 277
Nieuwmunster 360
Nieuwpoort 17 95 129 199 201 202 209 255 311 315 343
Noordschote 45
Oedelem 222
Ooigem 8
Oostduinkerke 308 332
Oostkamp 222
Oostende 63 95 109 114 122 187 189 209 218 221 224 243 260 270 271 310 315 318 328 354
Oostkamp 150 220
Oostkerke B 332
Oostvleteren 332
Ossenisse 57 254
Oudenaarde 57 58 62 125 212 254 270 318
Oudenburg 62 93 188 223 224
Outrijve 60 173
Passendale 309
Pervijze 283 308
Pittem 258
Pollinkhove 210
Poperinge 95 175 210 211 260 315
Proven 260
Ramskapelle V 34 121 124
Rekkem 308
Rijsel 88 174 254 260 264 270
Roeselare 71 110 116 128 149 174 211 248 277 333
Roesbrugge 260
Roubaix 249
Ruiselede 332
Rumbeke 116 180 332
Schore 283
St.-Andries 223 224
St.-Denijs 8
St.-Kruis 50 353
St.-Michiels 189 222
St.-Omaars 59 60 93 101 201 204 207 253 302

St.-Winoksbergen 91 199 203 206 241
Sluis 94 129 133 165 166 187 189 300
Staden 94 258
Stalhille 223
Tielt 5 220
Torhout 183 224 258 260
Valenciennes 93 270
Varsenare 223 224
Veurne 18 92 93 119 203 206 209 210211 282 292 308 310 348 365
Vijve-Kapelle 127
Waardomme 220
Waasten 92 204 210 211
Waregem 347
Watervliet 254
Wervik 11 27 84 92 147 181 184 210 211 215 252 311 322 337
Westkapelle 308
Westouter 222
Wevelgem 10 50
Wilskerke 124
Wingene 220
Woumen 75
Wulveringem 125
Zandvoorde O 224
Zarren 332
Zedelgem 320
Zillebeke 130
Zonnebeke 51
Zwevegem 173 174 332
Zuidschote 45
Zuienkerke 53 60

Biographica

Addison Henry R. publicist 265 Bakelandt bendeleider 257 Behaegel Pieter schoolman 71 Beughem Carel van, letterkundige 127 Boschman predikheer-memorialist 319 Brabander Victorine de, verzamelaarster volkslied 289 Brenart Felix, bisschop 193 Caloen Jozef van 135 233 Carbon Clemens, beeldhouwer 277 Claesman Otto, memorialist 127 Clichtove Judocus 343 Coene Herman, klokgieter 230 Conrard Nicolaes, zangmeester 295 Deseille Louis, missionaris USA 52 Deseure Jerome, onderwijzer 34 183 Jozef De Smet, rijksarchivaris 49 Devriendt F (of L), beeldhouwer 128 184 Dupuys Remy, historiograaf 47 Jan van Eyck 193 Gekiere Pieter Jozef, napoleonist 248 Guido Gezelle 120 135 233 249 Hasseit Jan vander, chirurgijn 192 Hellinck Wulfaert, zangmeester 355 Huyghelaere Pieter d', letterkundige 269 Huys Victor, letterkundige 269 Hye Hoys, historicus 229 Koentz, patissiers uit Engadine 271 Loots Herman, klokgieter Brugge 33 Lodewijk van Male (graaf) 67 Jan Pieter van Male, historicus 301 Malou-Riga 205 Mileman Pieter, schoolmeester 45 Mispelbolle Cornelis, deurwaarder 114 Moens Jozef, pastoor Rumbeke 180 Piemontois Alexis, auteur van receptenboek 102 155 276 Pieters Pieter van Zuidschote, dagboekschrijver 45 Plantefeue Pieter, landmeter 45 Potter Lodewijk de, letterkundige 180 Ré Jozef de, taalkundige 70 Rijne Cornelis vanden, organist 159 Rodoan Karel de, bisschop 105 Roels J., tekstielfabrikant 299 Ryckeghem Jacob van, landbouwer 166 Salembier, bendeleider 257 Scheerere Jan de, rederijker Brugge 48 Stéven Andries, schoolmeester 191 Stijn Streuvels 285 Taccoen ridder Jan van Zillebeke 130 Vandekerckhove Lutgardis abdis 22 Vandermaelen Philippe, kartograaf 219 Lodewijk van Haecke 241 Vermeersch Joris, schoolmeester 45 Vervaecke Pieter, schoolmeester 45 Vidocq François, politieofficier 267 Walle J.B. vande, memorialist 118 Johan Winkler 118 F.A. Snellaert, letterkundige 333 370.

Onomastica

Toponymica. Amazonië 232 Bergmolen 27 Boene (Boulogne) 121 De Bomtjes 310 Dulledijk 153 Hullenshof 98 Iftepoort 223 Cadrongshof 98 Kalve 214 Kalveketedijk 153 Keuvelare 154 Keuvele 153 Klijtmolen 27 Konijnenhalle 101 Kwinte Kwintebank 311 Lindendreef 310 Lissewegeree 294 Magerzo 22 Meunikendijk 153 Meunikerede 293 Miserie 222 Neder-Boene 121 Oosthove 27 Oude Zot 142 Riptje 250 Ronselare 97 Rozendal 22 Scheldeveld 213 Scheppers hofstede 100 Schobbejakshoogte 229 Schottenhof 98 Stickebeierstraat 302 Triest (wijk) 213 Upper-Boene 121 Vincx Ambacht 114 Waterhofstede 98 Westmolen 27 Zevecotehouck 114 Zothuismolen 223 Zwaenekerke 223.

Huisnamen. Gemeentehuis 261 Oude Herder 42 Den Hert 260 Hof van Holland 261 De Jager 37 Het Keirsken 194 De Muus 37 Levende Regenboog 96 Spookhuis 152 336 Sterre 260 Zwarte Duif (Paloma negra) 134 Gekroonde Zweerd 232.

Vreemde namen. Azoye 122 Calis-Malis (Càdiz) 318 Coopmanshaven 255 Maesterlant 188 Petau (Poitou) 255 Rutseele (La Rochelle) 375 Saleerne (Amalfi) 69.

Topographica. Vlaemsch Vlaenderen 87 Walsch Vlaenderen 88 Weergekeert Vlaenderen 92 Westland-Westvlaenderen 92 199 Westcant-Westquartier van Vlaenderen 94 211 Departement-Vergaderinge van Westvlaenderen 210 Veertien Landen 247.

Persoonsnamen. Naamgeving (1350-1400) in het Kortrijkse 5-16 Persoonsnamen (1423) in Veurne-Ambacht 293 Vrouwelijke beroepsnamen (1268-1473) 172 Italiaanse namen (immigranten) 116 Juffroot 86 Koentz 271 Pattyn 320 Placker 128.

Groepsnamen. Groenaerts 319 Groententers 198 Royaerts 319

Kwezels 301 Voetbranders 257 269 Voetwarmers 169.
Bijnaam. Krikke Bilke 96 Moor 60.
Schuilnamen. De Ter-Pot 180 Treallens (Snellaert) 333.

Oudheidkunde en kunstgeschiedenis

Bouwkunst Burgerlijke halle 313 kasteel 222 tribune 375 voute kamer 375 duivetoren 150 windmolen 332.
- Kerken kapel 84 grafmonument 195 wapenkabinet 195.
Bouwmateriaal en -termen 52 58 88
Schilderkunst 26
Boeken (schrift en verluchting) 164.
Beeldhouwkunst 163 184 193 277.
Glas 122.
Metaal edelsmeden 61 62 164 188 254 email 62 klok 33 83 230 munt 122 wapenrusting 328.
Textiel 74 186 187 249 255 297 299 316 337 kleding 124.
Pels 124.
Huisraad en inrichting 58 59 61 124 164 179 187 188 261 295 297 314 373 374.
Vlechtwerk 189 317 stouwwerk 374.
Aardewerk 126 164 297.
Voertuigen schip 187 189 316.
Werktuigen 187 189.
Typographica. Alkmaar 155 Amsterdam 155 276 Antwerpen 48 109 155 344 Brugge 54 111 267 299 354 Brussel 219 265 Enkhuizen 102 Gent 107 109 354 Ieper 109 Roeselare 71 Tielt 191.

Volkskunde

De Batjes (verkoopdagen) 173 belen 224 belezing 228 betovering 228 braderie 174 dans 55 dekstro (als geschenk) 52 duivetoren 150 gaaischieting 149 gebak 125 271 geneeskunde 53 57 102 190 303 349 gevangenis 347 gildeblazoen 255 graansoorten 330 hemelbrief 105 hespebeen begraven 174 honing (gebruik) 102 instelpenning 297 kansspel 300 kapoen (Brugse) 123 karnaval 174 kerkpolitie 227 kermis (slot) 174 kinderspelen 55 klopjacht 39 kokosbeker 188 krokodil (exvoto) 253 kruisbeeld 86 kruisboog 149 195 kwezels 301 lemen strooien 224 lenteschuur 143 leurhandel 146 liederverzamelingen 169 289 351 Looifeest 228 luismiddel 306 maandagschool 64 Machochel 173 makrons makronkast 300 Mechaqelstoet 173 meilied 109 meisjespatronaten 121 ommegang 175 ophaallied 34 121 183 288 pad 53 palingvangst 97 patissiers (Zwitserse) 271 pemeboer 101 pensjagers 38 Pierootjes venditie 107 processie 175 profeet 327 pruik (uitvinding) 298 puit 53 reiten 97 schamele Joos 174 schapulier 229 schoepper 119 schoonheidsrecepten 155 grote schuur 143 schuurdorsers 41 Sint-Antoniusvuur 58 Soldatenbrief (Napoleon) 248 specerijen 62

spookhuis 152 tabakstiende 148 terra sigillata (geneesmiddel) 303 349 uil 181 valkenjacht 318 venditie 173 vergaderdagen 173 vertelsel 119 vlaschaard 119 vogelkooi 124 volksziekte 107 190 wijnpenning 297 wijnsoorten 122 255 wildstropers 38 windmolen 332 harde winter 329 zaaien (aardappelen) 352 zakkendragers 215 zandloper 122 zondagrust 42 zwartmaken 174.

Heiligenverering en -verbeelding

Heiligen: Amand 8 Amor 84 Andreas 65 69 Anna 85 Antonius (abt) 58 Blasius 6 Brixius 8 Denijs 8 Edmund 65 Eligius (Elooi) 10 Gillis 65 Gregorius 34 121 183 288 Hilarius 10 Hilonius 10 Jan (van Beverley) 5 Katarina 7 33 120 Kornelius 11 57 Kristoffel 6 Martinus 11 Maurus 85 Medard 11 Michiel 11 Moor (Amor) 85 Niklaas 6 65 307 Petrus 12 Renelde 57 Rochus

128 226 Silvester 57 Stefanus 12 Thomas Becket 65 Thomas de Cantelupe 65.

Bedevaartplaatsen:: Amalfi 69 Assisi 69 Bari 68 Beverley 65 Compostella 68 130 Dover 65 Hereford 65 Jeruzalem 129 Kantelberg 65 Londen 65 Lincoln 65 Lübeck 68 Montenoison 67 Napels 68 Ninove 47 Peterborough 65 Riga 68 Rome 68 69 Salerno 69 Salisbury 65 Saint Andrews 65 St. Edmunds Bury 65 Saintes (Brab.) 57 Saint-Gsilles (Provence) 66 St Salvador (Asturië) 69 Vauvert 66 Venetië 69 Walsingham 65 Wilsnack 69 Yarmouth 65 York 65.

Volkslied

Liederverzamelingen, met opgave van titels, aantal strofen en refrein, aanvangsregel 169 (46 nummers), 289 (43 nummers), 351 (14 nummers).

Ophaallied (schoolliedje) 34 121 183 288.

Kinderliedjes en -rijmpjes 55.

Oostendse Meyliedeken 109.

Volksvertelsel

Waarom de vissers zelden of nooit rijk worden 119. De onderaardse weg van Ter Doest naar 't hof van Cadrongs 98.

Uit de oude taalschat

Almuts 317 apoticarie 57 azoye (wijn) 122 badecupe 314 baeyde 60 beerilecghere 373 beglent 374 blamusers 122 berrie 373 bliste 60 bode 57 breel 314 breisel 187 dartenacht 251 disenierne 251 doggherеyse 187 droogherie 57 drooplepel 187 edelrie 251 elstman 373 everinghe 57 frontiere 93 fustein 186 fuuste 187 garghels 188 gelende 373 geglent 374 gheraseirt 58 glas (zandloper) 122 glent 373 gordelroos 58 haelsebant 127 hanecot 59 harincsop 59 heveninghe 57 hoppe 315 inmeubel 251 capuenidaghe 123 kerchof (zijn - geven) 252 kersnutere 59 kiekencavye 123 kiekincoye 123 kimmeneele 188 cordeneringghen 253 quocodrul 253 quesel 301 kwinte 310 laboreirre 375 lyfysere 328 machochel 173 mendabouc 60 moor 60 moorde 60 mosatge (moeschaetse) 190 nuete (beker) 188 ommele 315 oublije 253 oversghanger 253 overslop 317 337 papegaey soppe 127 panne (van klok) 33 83 panchier pansiser 328 paradisekin 375 pawaise 254 petausch 255 pielaken 255 pijen 255 pijpdelvere pijpmeestere 315 pichuere 60 plusynghe 61 pollavie 328 pottecarie pottequarije 126 pouderpere 61 pourbusse 62 pousbospeere 62 raseren 58 roybaerdse 189 roysetsel 158 rommenische vellen 124 roomelisoen 190 scuetelcorf scuetelmande 189 scufelare 189 zeepasschen 255 Sente-Janswijn 255 slabbert 316 slabboot 316 slecke (marsorde) 321 sottrock 191 stakijtsen 374 stekebeier 302 stekedoorne 374 tenement 311 toonre 62 top (korf) 317 tramalie (net) 374 Turkievaert 60 valckenaes

318 vissop 59 vremd 368 vueghelhuus 124 voghelgayole 125 vollaerd 125 voste 125 wateringhe 58 wendestake 187 wich 123.

Levende volkstaal

Arietje 141 buschadvokaat 36 droge logist 56 ezelbeurzeke 36 garsbardje 41 instelpenning 297 kastaar 63 lane 98 lemen krijgen 224 moord steken 111 plète 36 plooiweg 143 profeet 327 profetebees 86 327 rille 42 rinket 144 schoepper 119 smakspade 101 smeeragie 42 straatheren 101 tunnezaad 185 uil (op de kave) 181 vallei (jacht) 40 vlekke (schuur) 143 zaailing 352.

Westvlaamse zantingen 23 112 117 244 305.

Westvlaamse spreuken 43 103 167 231 284 358.

Boekennieuws

J. GELDHOF. Album St.-Lodewijkscollege Brugge 117. A. HOSTE. Bibliografie Dom N.N. Huyghebaert 371. J. BOETS. Gezelles Cortracena 249. R. BOTERBERGE. Het landschap bewesten de Gentele, 371. M. CAFMEYER. Sint-Kruis oud en nieuw 50. K. BERQUIN. Josse Clichtove van Nieuwpoort 343. R. DESNERCK. Oostendse woordenboek 243. J. HUYGHEBAERT. Geschiedenis van de St.-Amandsparochie Roeselare 363. H.L. KOK. Geschiedenis van de laatste eer in Nederland 364. JOHN LANDWEHR. Splendid Ceremonies 47. R. MEURANT. De voorstelling van de duivel in processies en stoeten 359. HERVÉ STALPAERT. Het sprookjesarchief uit de nalatenschap van Amaat Joos 372. R. VAN DER LINDEN. Ikonografie van Sint Niklaas in Vlaanderen 307. G. VERMEULEN. Van obushuls tot sierstuk 51. B. WANDER. Bibliografie Historisch Boerderij-onderzoek 372. [K.M. DE LILLE-R. LEROY]. Notitie Boekschen J.B. Vande Walle Izegem 118. J. MOERMAN en H. MAES. Deinze in oude prentkaarten 118. R. VERBEKE. Wervik in oude prentkaarten 181. J. VERVENNE. Wevelgem in oude prentkaarten 50.

Illustratie

Buiten tekst. De spoorlijn Aalter-Brugge-Oostende uit Atlas Pittoresque (1839) 224. - De kasselrij Kortrijk: verering van de H. Dionysisus en naamgeving 9. Duiventoren te Oostkamp, oost- en westgevel 151. Het huisje van Koekoet te Dudzele 145. Cadrongs hof (Schottekasteel) te Dudzele 99. Reiten met het reitmes langs de Ronselare 98. De fabriek Le Mercure te Brugge (1860) 273. Adreskaart Koentz patissier (1860) 273.

Vraagwinkel *Beantwoorde vragen weggelaten*

Dagboek Franse Revolutie (Diksmuide). Kastaar. De vier wanden beschreien. Kruisbeeld. Vijf Haringen. Maandagschool. Rederijkersbond Kortrijk. Negerlinnen 63-64. - Memorialboek Claesman. Carel van Beughem. Papegaey soppe. Dienen in den Oost. Gentse Grammaire Françoise. Vlaamse lijm. Ravendoek. Legende van S. Rochus (toneel) 127-127. - Sottrock. Dragonder. Eerste drukker te Tielt. Monumentje Zannekin. Refuge-zusters. Regiment de Flamartingue. Dodo in beeld 191-192. - Savanje. Volksremedieboek De Boerendokter. Christen Vlaams Verbond 256. - Royaerts en Groenaerts. Historie van Vlaenderen door Boschman. Vijgentouw. De zee van Noordover. Historie van de Bieën. Lanckrock (muntnaam). Nieuwjaarbeeldekens. Kraampenningen (marktgeld). Hofken van Reeepten (remedieboekje). 319-320.